

LENIN

OPERE COMPLETE

Proletari din toate țările, uniți-vă!

LENIN

OPERE
COMPLETE

4

TRADUCEREA ÎN LIMBA ROMÂNĂ
APARE ÎN URMA HOTĂRÎRII C. C.
AL P. M. R. EA A FOST ÎNTOCMITĂ
DUPĂ ORIGINALUL ÎN LIMBA RUSĂ,
ED. A V-A

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

OPERE
COMPLETE

EDIȚIA A DOUA

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI-1961

INSTITUTUL DE MARXISM-LENINISM
DE PE LÎNGĂ C.C. AL P.C.U.S.

V. I. LENIN

VOL.

4

1898 — aprilie 1901

EDITURA POLITICĂ
BUCUREȘTI-1961

P R E F A Ț A

Volumul al patrulea al Operei complete ale lui V. I. Lenin cuprinde lucrările scrise de el în perioada 1898–aprilie 1901. Cele mai multe dintre aceste lucrări au fost scrise în timpul cît Lenin se afla deportat în Siberia, celelalte – la Pskov sau în străinătate, în perioada organizării ziarului „Iskra”. În acești ani, V. I. Lenin a desfășurat o activitate intensă pentru crearea unui partid proletar de tip nou, s-a ocupat de elaborarea bazelor programului partidului și a dus o luptă susținută împotriva revizionismului din Rusia și a celui internațional.

Continuînd să lucreze la principala sa lucrare din acea perioadă – „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, Lenin publică în revistele legale progresiste „Naucinoe Obozrenie” și „Jizn” articole îndreptate împotriva „marxiștilor legali” P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski, S. N. Bulgakov, P. Nejdánov, articole în care V. I. Lenin tratează probleme legate de tema lucrării sale – căile de dezvoltare a economiei Rusiei. Această polemică este dusă în jurul unor probleme teoretice din domeniul economiei politice și constituie o continuare a luptei împotriva revizionismului, pe care Lenin a început-o în perioada de activitate din Petersburg.

În „Însemnări cu privire la teoria piețelor”, în articolele „Încă o dată cu privire la teoria realizării” și „Răspuns d-lui P. Nejdánov”, Lenin apără economia politică marxistă împotriva denaturării ei de către P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski și alți apologeți ai capitalismului, restabilește teoria realizării a lui Marx, care „duce în mod inevitabil la recu-

noașterea caracterului istoricește progresist al capitalismului...; prin aceasta ea nu numai că nu estompează, ci, dimpotrivă, scoate în evidență caracterul istoric trecător al capitalismului" (volumul de față, pag. 79). Lenin arată că marxismul revoluționar constituie o puternică armă de luptă împotriva apologeticii capitalismului, pe ale cărei poziții se situau „marxiștii legali”.

Cele două articole apărute sub titlul comun „Capitalismul în agricultură (Despre cartea lui Kautsky și despre articolul d-lui Bulgakov)” reprezintă prima lucrare a lui Lenin îndreptată împotriva „criticilor lui Marx” în problema agrară. În aceste articole Lenin demască pe „marxistul legal” S. N. Bulgakov, care, sub forma unei critici a lucrării lui Kautsky în problema agrară, a procedat la revizuirea principalelor teze ale lui K. Marx în problema agrară.

Lenin arată inconsistența afirmațiilor lui Bulgakov cu privire la „viabilitatea” micii gospodării țărănești în condițiile capitalismului, subliniază superioritatea mării producții în agricultură față de mica producție, ruinarea mereu crescândă a micilor producători țărani, situația lipsită de ieșire a țăranimii muncitoare în societatea capitalistă.

Mai târziu, în lucrarea „Problema agrară și «criticii lui Marx»” (1901 și 1907), Lenin a supus unei critici nimicitoare concepțiile revizioniste ale lui S. Bulgakov, V. Cernov, E. David și F. Hertz, care s-au manifestat deschis ca apărători și apologeți ai rînduieilor agrare capitaliste.

Concomitent cu lupta dusă împotriva „marxiștilor legali”, Lenin demască o nouă încercare a narodnicilor liberali de a falsifica datele referitoare la dezvoltarea industrială a Rusiei, întreprinsă de ei cu scopul de a-și fundamenta teoria căii necapitaliste de dezvoltare a Rusiei. În articolul intitulat „În legătură cu statistica fabricilor și uzinelor din Rusia. Noile isprăvi statistice ale prof. Karișev”, V. I. Lenin, aplicînd cu măiestrie metoda marxistă la cercetarea economiei Rusiei, demonstrează că concluzia narodnicului N. A. Karișev cu privire la descreșterea numărului fabricilor și uzinelor, cu privire la reducerea numărului muncitorilor ocupați în aceste întreprinderi constituie rezultatul unor grosolane erori de metodologie. Analizînd materialul statistic cu care a operat N. A. Karișev, V. I. Lenin demonstrează în mod convingător

procesul logic al creșterii industriei, al creșterii numerice a clasei muncitoare din Rusia.

Începînd din a doua jumătate a anului 1899, lupta împotriva revizionismului capătă o amploare mai mare și un caracter deosebit de ascutit. Articolele pe care E. Bernstein le-a publicat în presa social-democrată germană și în care el a procedat la revizuirea tezelor fundamentale ale marxismului devin steagul revizioniștilor din toate partidele Internaționalei a II-a.

În anii accia social-democrația din Rusia trecea printr-o perioadă de disensiuni și de oscilări ideologice. Primul Congres al P.M.S.D.R. (martie 1898) a proclamat crearea partidului, dar partidul ca organizație unitară, centralizată nu a fost creat.

Grupul oportunist, revizionist al „economiștilor“, format în sînul social-democrației ruse, sprijinea ideile bernsteinismului, cerea ca lupta să fie limitată la latura ei exclusiv economică, tăgăduia necesitatea creării în Rusia a unui partid proletar revoluționar marxist. În aceste condiții Lenin pune în fața marxiștilor revoluționari ruși sarcina de a da o ripostă hotărîtă revizionismului din mișcarea muncitorească în general și „economismului“, ca varietate rusă a oportunistului internațional, în special.

Pe la mijlocul lunii iunie 1899, în timp ce se afla la Șușenskoe, Lenin este informat că „la Petersburg a început o reacție împotriva marxismului“; peste o lună el primește „Manifestul“ „economiștilor“ – „Credo“, iar după aceea cartea lui E. Bernstein „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației“, în care Bernstein revizuia teoria lui Marx și declara că o mare parte, dacă nu chiar cea mai mare parte a social-democrațiilor care activează în Rusia ar fi în mod categoric de partea lui; în septembrie apare „Suplimentul special“ la nr. 7 al ziarului „Rabociaia Mișl“, în care sarcinile mișcării muncitorești ruse sînt reduse la organizarea de greve și de asociații legale; în sfîrșit, Lenin primește „Profession de foi“ a Comitetului organizației P.M.S.D.R. Kiev, document care apăruse în primăvara anului 1899 și care propaga în mod fățiș „economismul“.

Lenin a supus unei critici aspre toate aceste documente revizioniste, oportuniste. „Protestul social-democraților din

Rusia“, primul document colectiv al marxiștilor revoluționari împotriva revizionismului, document scris de Lenin și care a însemnat o lovitură dată nu numai „ekonomiștilor“ din Rusia, ci și bernsteinienilor din Europa occidentală, a avut un rol important în lupta împotriva oportunismului. În acest document Lenin îndemna pe social-democrații ruși să declare un război hotărât întregului ansamblu de idei care și-au găsit expresia în „Credo“ și să se ridice în apărarea marxismului revoluționar.

Lenin arăta că bernsteinismul „constituie o încercare de a îngusta teoria marxismului, de a transforma partidul muncitoresc revoluționar într-unul reformist“ (pag. 163-164) și cerea să se adopte o atitudine hotărâtă împotriva propagării acestor idei oportuniste în Rusia. Lenin a dezvăluit toată falsitatea afirmației „ekonomiștilor“ că ar exista o „criză a marxismului“ și că ar fi necesară o schimbare radicală a activității practice a partidelor muncitorești din Apus. Tendința „Credo“-ului de a separa lupta politică a clasei muncitoare de lupta ei economică a fost caracterizată de Lenin ca o deviere vădită de la marxism; el a arătat că lupta de clasă a proletariatului trebuie în mod necesar să îmbine lupta politică cu cea economică. Lenin a subliniat importanța sarcinii – care stă în fața proletariatului din toate țările – de a crea partide politice muncitorești de sine stătătoare, al căror scop principal este cucerirea puterii politice de către proletariat și construirea societății socialiste.

Lenin a arătat că „concluziile“ autorilor „Credo“-ului în ceea ce privește Rusia nu rezistă criticii, că, negînd sarcinile politice ale clasei muncitoare din Rusia, necesitatea creării unui partid politic muncitoresc de sine stătător, ei dau dovadă că nu înțeleg rolul istoric al clasei muncitoare din Rusia și sarcinile vitale ale social-democrației ruse. Înfăptuirea programului preconizat de „Credo“, care se reducea la ideea că clasa muncitoare din Rusia trebuie să se limiteze la lupta economică, iar „elementele liberale-opoziționiste“ trebuie să lupte, cu „participarea“ marxiștilor, pentru „forme juridice“, ar echivala, scria Lenin, cu sinuciderea politică a social-democrației ruse și ar atrage după sine o serioasă minimalizare a sarcinilor mișcării muncitorești ruse, precum și o mare întîrziere în înfăptuirea lor.

În „Protest“ erau clar formulate sarcinile social-democrației ruse. Arătînd că sarcina imediată a clasei muncitoare din Rusia este răsturnarea absolutismului, Lenin scria că social-democrația trebuie să devină un luptător de avangardă pentru democrație, să strîngă în jurul său toate elementele democratice ale țării în vederea asaltului împotriva dușmanului comun. Lenin considera că înlăturarea „economismului“ este o condiție necesară pentru crearea și întărirea unui partid revoluționar social-democrat în Rusia.

În articolul „O orientare retrogradă în social-democrația rusă“, Lenin a arătat că „economistii“, reprezentați prin redacția ziarului „Raboceaia Mișl“, au făcut un pas înapoi față de treapta de dezvoltare teoretică și politică deja atinsă de social-democrația rusă. Ignorînd faptul că muncitorii din Rusia pășiseră deja pe calea luptei politice și puseseră bazele unui partid social-democrat, că în Rusia începuse deja înfăptuirea unirii socialismului cu mișcarea muncitorească, „economistii“ cereau ca mișcarea muncitorească să se întoarcă înapoi pe pozițiile trade-unionismului, respingeau sarcina primordială a proletariatului – sarcina de a lupta, sub conducerea unui partid muncitoresc revoluționar, pentru răsturnarea absolutismului.

Redacția ziarului „Raboceaia Mișl“ denatura concepția marxistă a luptei de clasă, nega necesitatea luptei revoluționare pentru socialism, proclamînd că socialismul poate fi instaurat numai pe cale pașnică și reducînd astfel socialismul la nivelul liberalismului burghez. „Clasa muncitoare – scria Lenin – ar prefera, firește, să ia puterea în mîinile sale *pe cale pașnică...*, dar *a renunța* la cucerirea puterii pe cale revoluționară ar fi din partea proletariatului, atît din punct de vedere teoretic cît și din punct de vedere politic practic, *o nesăbuință* și ar însemna doar o concesie rușinoasă făcută burgheziei“ (pag. 258). Lenin a combătut cu indignare orientarea ziarului „Raboceaia Mișl“ nu spre muncitorii înaintați, ci spre muncitorii înapoiți, inconștienți. „Vorbește numai în numele dumitale, ...dar nu-ți aroga dreptul de a vorbi în numele muncitorilor ruși înaintați!“ – spunea el, înfierîndu-i pe „economisti“ (pag. 244).

Marxiștii revoluționari din Rusia, în frunte cu Lenin, își îndreptau privirile nu spre „societatea“ burgheză (cercurile

liberale), cum cereau „ekonomiștii“, ci spre muncitorii înaintați. „În timp ce societatea cultă își pierde interesul pentru literatura onestă, ilegală, în rîndurile muncitorilor devine tot mai puternică năzuința spre știință și socialism, din mijlocul lor se ridică adevărați eroi, care, cu toate revoltătoarele lor condiții de trai, cu toată munca istovitoare și abrutizantă din fabrică, găsesc în sine destulă tărie de caracter și putere de voință pentru a învăța mereu, cu perseverență și pentru a deveni social-democrați conștienți, formînd astfel o «intelectualitate muncitorească»“ – scria Lenin în articolul „O orientare retrogradă în social-democrația rusă“ (pag. 262). Educînd pe acești muncitori înaintați, Lenin educa viitoarele cadre de conducere ale partidului, care avea să conducă masele populare la asaltul împotriva absolutismului și a capitalismului.

De același protest vehement împotriva „economismului“ este pătruns și articolul lui Lenin „În legătură cu «Profession de foi»“. În acest articol, Lenin a supus unei critici aspre afirmația oportuniștilor din Rusia cum că în marea lor majoritate muncitorii ruși încă nu s-au maturizat pentru lupta politică. Lenin subliniază rolul conducător al social-democrației revoluționare, a cărei sarcină este să dezvolte conștiința politică a muncitorilor, să organizeze proletariatul, să-l cheme la acțiuni politice și la luptă politică.

Lucrările lui Lenin din a doua jumătate a anului 1899–începutul anului 1900, îndreptate împotriva încercărilor de a denatura și îngusta marxismul, de a-l reduce la un reformism de duzină, au dat marxiștilor revoluționari din Rusia o armă teoretică în lupta lor intransigentă împotriva bernsteinismului și a „economismului“, care nu era decît o varietate a celui dintîi.

Fără această luptă nu putea fi rezolvată sarcina istorică trasată de Lenin de a se crea în Rusia un partid revoluționar marxist, intransigent față de orice manifestări de oportunism, revizionism și conciliatorism, un partid proletar de tip nou, deosebit de partidele social-democrate din Internaționala a II-a, care tolerau în rîndurile lor pe oportuniști și reformiști. Partidul pentru a cărui creare Lenin îi pregătea pe marxiștii revoluționari trebuia să devină și a devenit un model pentru întreaga mișcare socialistă muncitorească internațională.

Volumul al patrulea cuprinde lucrări în care V. I. Lenin continuă să se ocupe de elaborarea programului partidului. Dintre aceste lucrări fac parte, în primul rînd, articolele „Programul nostru“ și „Proiect de program al partidului nostru“, în care Lenin arată necesitatea pentru fiecare social-democrat de a-și preciza poziția, de a stabili cărei tabere aparține el : taberei adeptilor revoluționari ai învățaturii lui Marx, sau taberei celor mai noi „critici“ ai marxismului. „Noi ne situăm în întregime pe terenul teoriei lui Marx“ – scrie el în articolul „Programul nostru“. „Ea a arătat care este adevărata sarcină a unui partid socialist revoluționar... *organizarea luptei de clasă a proletariatului și conducerea acestei lupte, al cărei scop final este cucerirea puterii politice de către proletariat și organizarea societății socialiste*“ (pag. 176–177). Lenin arată că marxiștii au datoria sfîntă de a apăra teoria marxistă împotriva încercărilor de a o denatura și aplatiza. „Fără o teorie revoluționară care să unească pe toți socialiștii și din care aceștia să-și tragă toate convingerile, folosind-o totodată la stabilirea metodelor lor de luptă și a mijloacelor lor de acțiune, nu poate exista un partid socialist puternic“ (pag. 177). Lenin respinge în modul cel mai categoric acuzațiile demagogice de dogmatism pe care tabăra „criticilor lui Marx“ le arunca marxiștilor revoluționari și subliniază totodată necesitatea unei abordări creatoare a marxismului. „Pentru noi – scria Lenin – teoria lui Marx nu reprezintă cîtuși de puțin ceva încheiat și intangibil ; dimpotrivă, sîntem convinși că ea a pus numai piatra unghiulară a acelei științe pe care socialiștii *trebuie* s-o dezvolte mai departe în toate direcțiile“ (pag. 177–178).

Elaborarea programului partidului îi obliga pe marxiștii ruși să-și însușească în mod critic documentele programatice adoptate anterior de social-democrația ruși și vest-europeni și, în primul rînd, programul grupului „Eliberarea muncii“ și programul de la Erfurt al social-democrației germane.

Dînd o înaltă apreciere programului elaborat de grupul „Eliberarea muncii“, Lenin arată totodată că el a fost programul unui grup de revoluționari aflați în străinătate, care nu vedeau încă în Rusia o mișcare muncitorească cît de cît largă și de sine stătătoare. Acum, spune Lenin, trebuie făcut pasul următor : trebuie elaborat un program al partidului

muncitoresc întemeiat de o serie întreagă de organizații ruse, în spatele cărora se afla clasa muncitoare rusă, angajată pe calea luptei revoluționare.

Studiind programul de la Erfurt, Lenin ajunge la concluzia că folosirea acestui program este cit se poate de justificată, întrucit în Rusia au loc aceleași procese fundamentale de dezvoltare a capitalismului, iar în fața socialiștilor și a clasei muncitoare din Rusia se pun aceleași sarcini fundamentale, dar că această folosire „în nici un caz... nu trebuie să fie o simplă copie” (pag. 215). Avertizînd împotriva ignorării particularităților dezvoltării istorice a Rusiei, care trebuiau să-și găsească o expresie deplină în program, Lenin sublinia, în primul rînd, necesitatea de a se defini în program sarcinile politice ale clasei muncitoare, căreia îi revenea sarcina de a răsturna absolutismul și de a cucerii libertatea politică în vederea continuării luptei pentru socialism, și în al doilea rînd, necesitatea de a pune într-un mod deosebit problema țărănească.

Scris de Lenin în timp ce se afla în deportare și fundamentat printr-o serie de articole, proiectul de program a fost folosit de el ulterior la elaborarea programului de către redacția ziarului „Iskra”. În programul din 1899 a fost inclusă deosebit de importanta indicare a țelurilor finale ale mișcării muncitorești social-democrate, a năzuinței ei de a cucerii – în vederea înfăptuirii acestor țeluri – puterea politică, precum și indicarea caracterului internațional al mișcării.

Lenin a elaborat într-un mod deosebit de amănunțit problema atitudinii social-democrației față de mișcarea țărănească, arătînd necesitatea de a sprijini elementele revoluționare ale țărănimii în lupta lor pentru desființarea rămășițelor iobăgiei, de a sprijini lupta pe care o ducea împotriva burgheziei sătești proletariatul sătesc în curs de formare. Aceste cerințe, formulate de Lenin, reprezentau o nouă fază în dezvoltarea ideii alianței dintre clasa muncitoare și țărănime, a ideii hegemoniei proletariatului în revoluție.

La sfîrșitul anului 1899 Lenin scrie articole destinate cititorului de masă din rîndurile muncitorilor : „Despre tribunalele de muncă”, articol scris în legătură cu atribuirea unor funcții polițienești inspecției de fabrică, „Despre greve”.

Volumul de față cuprinde lucrări în care Lenin și-a formulat genialul plan pentru crearea unui partid marxist, partid centralizat, puternic prin unitatea, coeziunea și disciplina sa. Lenin socotea că cea mai urgentă și mai arzătoare sarcină a social-democraților ruși este lichidarea izolării și a metodelor primitive în munca organizațiilor de partid. Principalul instrument pentru făurirea coeziunii ideologice și organizatorice a forțelor partidului urma să fie, în concepția lui Lenin, ziarul marxist ilegal pe întreaga Rusie.

În articolele „Sarcina noastră imediată” și „O problemă vitală”, Lenin chema pe marxiștii revoluționari să procedeze imediat la fondarea și organizarea temeinică a organului de presă al partidului, deci și a partidului însuși. „Un partid revoluționar construit pe o asemenea bază și organizat după principii riguroase va reprezenta în Rusia de astăzi o forță politică de prim rang!” – scria Lenin (pag. 193).

Proiectul de declarație a redacției ziarului „Iskra” și revistei „Zarea” a fost scris la Pskov, după ce problema editării unei reviste științifice-politice și a unui ziar politic pe întreaga Rusie a fost hotărâtă în sens afirmativ și a fost aprobată de marxiștii din Rusia. În prima jumătate a anului 1900 Lenin întreprinde o serie de acțiuni concrete în vederea asigurării acestor organe de presă cu mijloace materiale și cu material publicistic, duce cu reprezentanții organizațiilor din Rusia tratative cu privire la trimiterea de corespondențe, stabilirea de legături și adrese conspirative, cu privire la organizarea transportării etc.

În vederea aducerii la îndeplinire a planului pentru editarea unui ziar politic ilegal, în iulie 1900 Lenin pleacă în Elveția. În această perioadă de organizare a apariției ziarului „Iskra” în străinătate, Lenin a întâmpinat foarte mari greutăți.

Insemnarea „Cum era cît pe-aci să se stingă «Iskra»” descrie conflictul avut cu G. V. Plehanov în timpul tratativelor cu privire la formele de colaborare la publicațiile „Iskra” și „Zarea”. Plehanov cerea să i se acorde un rol dominant în cadrul redacției, ceea ce excludea posibilitatea unei munci colective normale. „Atmosfera de ultimatumuri” creată de el amenința să ducă la zădărnicierea editării „Iskrei” și, deci, a strîngerii forțelor partidului în jurul ziarului. Numai datorită perseverenței și principialității lui Lenin, conflictul cu Ple-

hanov a fost aplanat, iar editarea „Iskrei“ a fost înfăptuită potrivit planului conceput de Lenin. Energia lui, experiența lui conspirativă au asigurat apariția primelor numere ale „Iskrei“ la sfârșitul anului 1900 – începutul anului 1901, difuzarea lor reușită în Rusia și o mare afluență de corespondențe.

În articolul de fond al primului număr al ziarului „Iskra“, articolul „Sarcinile vitale ale mișcării noastre“, Lenin a definit sarcinile partidului și a schițat planul organizatoric al creării acestuia. În același număr a fost publicat articolul „Războiul din China“, în care Lenin îndemna pe toți muncitorii conștienți din Rusia să se ridice împotriva politicii aventuroase de jaf și violență pe care o duceau în China guvernele burgheze din Europa și guvernul absolutist din Rusia. Problemei deosebit de importante a elaborării programului agrar al P.M.S.D.R. îi este consacrat articolul „Partidul muncitoresc și țărănimea“, publicat în nr. 3 al ziarului „Iskra“. În acest articol Lenin a arătat că atunci când lupta muncitorilor de la orașe se va contopi cu lupta țărănimii revoluționare, dezvoltarea revoluției se va accelera enorm.

În acest volum au fost incluse „Însemnarea făcută la 29 decembrie 1900“ și „În legătură cu proiectul de acord cu Struve“ (care se publică pentru prima oară) – documente legate de tratativele duse de redacția „Iskrei“ cu grupul „opozității democratice“ (P. B. Struve și M. I. Tugan-Baranovski). Aceste tratative au fost duse în decembrie 1900–ianuarie 1901. Dispunînd de material publicistic, P. B. Struve propunea ca acest material să fie folosit în ziarul „Iskra“ și în revista „Zarea“ în condiții de egalitate deplină în drepturi în cadrul redacției. El insista de asemenea asupra editării unui supliment la revista „Zarea“, supliment care, consacrat problemelor de politică generală și purtînd denumirea de „Sovremennoe Obozrenie“, să apară paralel cu „Iskra“ și „Zarea“, dar să nu aibă legături fătîșe cu social-democrația. Lenin a respins categoric aceste propuneri, calificîndu-le drept o încercare de a folosi în interesul burgheziei liberale organele de presă ale social-democrației revoluționare. Tratativele ulterioare cu privire la crearea unui organ comun au fost duse în urma insistențelor lui G. V. Plehanov, dar edi-

tarea suplimentului „Sovremennoe Obozrenie“ n^u a fost realizată.

O serie de articole incluse în volum constituie modele de scrieri din publicistica demascatoare a lui Lenin, căreia el îi atribuia o mare importanță în lupta pentru trezirea conștiinței maselor largi populare. Aici intră articolele „Bate-l cît vrei, dar să nu-l omori“, „De ce să grăbim vitregia vremurilor?“ și „O statistică obiectivă“, apărute în revista „Zarea“ sub titlul comun „Note ocazionale“, articolul „Incorporarea celor 183 de studenți“, publicat în „Iskra“, precum și prefața la broșura „Zilele de mai la Harkov“.

*
*   *
*

Materialele pregătitoare pentru cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, care urmau să constituie volumul al 4-lea al Operelor complete ale lui V. I. Lenin, vor fi tipărite într-un volum adițional la sfîrșitul ediției.

*Institutul de marxism-leninism
de pe lângă C. C. al P. C. U. S.*

V I. LENIN
1897

ÎN LEGĂTURĂ CU STATISTICA FABRICILOR ȘI UZINELOR DIN RUSIA

NOILE ISPRAVI STATISTICE ALE PROF. KARIȘEV *

Publicul nostru cititor manifestă un interes destul de viu pentru problema statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia și pentru principalele concluzii care decurg din datele ei. Acest interes este întru totul explicabil, dată fiind legătura ce există între problema menționată și aceea, mai largă, a „destinelor capitalismului în Rusia”. Din păcate însă, așa cum se prezintă la noi statistica fabricilor și uzinelor, ea este departe de a fi la înălțimea interesului general manifestat față de datele ei. Starea în care se află la noi această ramură a statisticii economice este cu adevărat deplorabilă și poate că și mai deplorabil este faptul că cei care activează în domeniul ei dau adeseori dovadă de o uimitoare lipsă de înțelegere în ceea ce privește caracterul cifrelor prelucrate de ei, veracitatea lor și posibilitatea de a trage din ele cutare sau cutare concluzii. Tocmai în felul acesta trebuie să apreciem noua lucrare a d-lui Karișev, publicată întâi în „Buletinul Institutului de agricultură din Moscova” (anul IV, nr. 1), iar apoi apărută și în broșură sub titlul răsunător : „Materiale cu privire la economia națională rusă. I. Industria noastră de fabrică la jumătatea ultimului deceniu al acestui secol” (Moscova, 1898). În această lucrare, d-l Karișev încearcă să tragă unele concluzii din materialele cuprinse într-o publicație recentă a departamentului comerțului și manufacturilor cu privire la industria noastră de fabrică *. În cele ce urmează ne propunem să analizăm în mod amănunțit atît concluziile

* „Ministerul de finanțe. Departamentul comerțului și al manufacturilor. Industria de fabrică din Rusia. *Lista fabricilor și uzinelor*”. Petersburg. 1897, 63+VI+1.047 pag.

d-lui Karișev cît și, mai ales, procedeele folosite de d-sa. Credem că o asemenea analiză ne va permite să stabilim nu numai în ce manieră prelucrează materialul cutare domn profesor (pentru aceasta ar fi de ajuns și citeva rînduri dintr-o recenzie), ci și cît de veridice sînt datele statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia, pentru care concluzii pot fi ele utilizate și pentru care nu, care sînt principalele nevoi ale acestei statistici și care sînt sarcinile celor care o studiază.

Izvorul de care s-a servit d-l Karișev conține, după cum se vede și din titlu, o listă a fabricilor și uzinelor existente pe teritoriul imperiului în anul 1894/95. Publicarea unei liste complete a tuturor fabricilor și uzinelor (adică a întreprinderilor industriale *relativ* mai mari, fără a se adopta însă un criteriu unic pentru delimitarea acestei categorii de întreprinderi) nu constituie ceva nou în publicistica noastră. D-nii Orlov și Budagov scot încă în 1881 un „Indicator al fabricilor și uzinelor“, a cărui ultimă ediție (a 3-a) a apărut în 1894. Și chiar cu mult înainte, în 1869, în partea 1 a „Anuarului ministerului de finanțe“, în adnotările la tabelele statistice privind industria, a fost publicată o listă a fabricilor. Ca material pentru toate aceste publicații au fost folosite datele pe care proprietarii de fabrici și uzine sînt obligați, conform legii, să le înainteze anual ministerului. Noua publicație a departamentului comerțului și manufacturilor se deosebește de publicațiile similare anterioare printr-un număr ceva mai mare de date, dar are totodată și lipsuri grave, pe care publicațiile anterioare nu le-au avut și care îngreuiază enorm folosirea ei ca material pentru statistica fabricilor și uzinelor. În introducerea la „Lista fabricilor și uzinelor“ se vorbește în mod expres despre starea nesatisfăcătoare în care se afla în trecut statistica acestei industrii, precizîndu-se astfel limpede scopul publicației: de a servi nu ca un simplu indicator, ci tocmai ca material statistic. Ca publicație statistică însă, „Lista“ te uimește prin lipsa totală a oricăror cifre totalizatoare, generale. Ne îngăduim să sperăm că această publicație, fiind prima de acest gen, va fi și ultima publicație statistică fără totaluri generale. Pe de altă parte, pentru un indicator, masa imensă de material brut, dat sub formă de mormane de cifre, constituie un balast inutil. În introducerea la „Lista fabricilor și uzinelor“ sînt aspru criticate vechile situații pe

care proprietarii de fabrici le trimiteau ministerului, pe motivul că ele „conțineau mereu aceleași date confuze, care se repetau din an în an și nu permiteau să se stabilească cu precizie nici măcar cantitatea de mărfuri produsă. Or, obținerea unor date cât mai complete și mai veridice cu privire la întreprinderi constituie o necesitate imperioasă“ (pag. 1). Noi, desigur, nu vom rosti nici măcar un singur cuvânt în apărarea sistemului anterior, cu totul învechit, al statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia, sistem care, atît prin organizarea cît și prin calitatea sa, aparținea întru totul perioadei dinainte de reformă. Din păcate, însă, nici pînă astăzi *aproape că nu se observă* vreo îmbunătățire în starea lui. Voluminoasa „Listă“ recent apărută nu ne îndreptățește încă să vorbim de vreo schimbare serioasă în acest sistem vechi, pe care toți îl consideră impropriu. Situațiile pe care le înaintau întreprinderile „nu permiteau să se stabilească cu precizie nici măcar cantitatea de mărfuri produsă“... Da, dar iată că „Lista“ recent apărută nu mai conține nici un fel de date cu privire la cantitatea de mărfuri produsă, deși „Indicatorul“ d-lui Orlov, de pildă, furniza asemenea date pentru un număr destul de mare de fabrici, iar în unele ramuri de producție aproape chiar pentru toate fabricile, astfel încît și în tabelul totalizator găsim date cu privire la cantitatea produselor (industria pielăriei, industria spintului, producția de cărămizi, de crupe, morăritul, producția de ceară, de untură, melișatul inului, producția de bere). Or, materialul „Indicatorului“ era alcătuit tocmai din aceste situații vechi. „Lista fabricilor și uzinelor“ nu conține nici un fel de date cu privire la mecanismele executive, deși „Indicatorul“ furniza pentru unele ramuri industriale date de acest fel. „Introducerea“ descrie în modul următor schimbarea survenită în statistica fabricilor și uzinelor: înainte, fabricanții își întocmeau situațiile „după un program sumar și nu îndeajuns de clar“ și le înaintau prin intermediul poliției, fără ca cineva să le controleze. „În felul acesta se obținea un material din care nu se puteau trage nici un fel de concluzii mai mult sau mai puțin precise“ (pag. 1). Acum a fost întocmit un program nou, mult mai amănunțit, iar culegerea și verificarea datelor statistice referitoare la fabrici și uzine au fost date în sarcina inspectorilor de fabrici. La prima vedere s-ar putea crede că am fi îndreptățiți să con-

tăm acum pe date cu adevărat acceptabile, deoarece un program bine întocmit și asigurarea verificării datelor constituie principalele două condiții ale unei statistici bune. În realitate însă, din punctul de vedere al acestor două condiții, statistica noastră se află și acum în aceeași stare haotică primitivă în care se afla înainte. „Introducerea“ la „Lista fabricilor și uzinelor“ nu cuprinde o expunere amănunțită a programului, însoțită de lămuririle corespunzătoare, cu toate că metodologia statistică cere publicarea programului după care au fost culese datele. Din analiza ulterioară a materialului cuprins în „Listă“ vom vedea că problemele *esențiale* referitoare la programul statisticii fabricilor și uzinelor rămân cu totul neclarificate. Cît despre verificarea datelor, este util să cităm aprecierea unuia care a efectuat-o în practică, și anume a d-lui Mikulin, inspector-șef de fabrici al guberniei Herson, autorul unei cărți care conține o prelucrare a datelor statistice culese, după sistemul nou, în gubernia Herson.

„O verificare efectivă a tuturor datelor cifrice cuprinse în situațiile înaintate de proprietarii de stabilimente industriale era cu neputință, și de aceea situațiile se restituiau spre corectare numai în cazurile cînd datele lor erau în vădită discordanță cu datele altor stabilimente similare sau cu cele înregistrate la inspecțiile făcute în aceste stabilimente. *În orice caz, răspunderea pentru exactitatea datelor cifrice reproduse în liste pentru fiecare stabiliment revine în întregime celor care le-au comunicat*“ („Industria de fabrică și industria meșteșugărească din gubernia Herson“. Odesa, 1897, prefață. Subliniat de noi). Prin urmare, răspunderea pentru exactitatea datelor revine, ca și înainte, proprietarilor de fabrici. Reprezentanții inspecției de fabrică nu numai că nu au putut verifica toate datele, dar nu le-au asigurat (după cum vom vedea mai jos) nici măcar omogenitatea și comparabilitatea necesară.

Mai încolo vom enumera amănunțit toate deficiențele „Listei“ și ale materialului cuprins în ea. Principala ei deficiență este, după cum am spus mai sus, lipsa totală a oricăror cifre totalizatoare (persoanele particulare care scoteau „Indicatorul“ dădeau cifre totalizatoare, pe care le lărgeau la fiecare ediție nouă). D-l Karișev, care la întocmirea lucrării sale a fost ajutat de doi colaboratori, a avut fericita idee de a

umple măcar în parte această lacună și de a calcula cifrele totalizatoare ale industriei noastre de fabrică pe baza datelor cuprinse în „Listă“. Este o treabă foarte folositoare, pentru a cărei realizare toată lumea i-ar fi fost recunoscătoare dacă... în primul rînd dacă d-l Karișev ar fi dat într-o formă completă măcar o parte din cifrele totalizatoare obținute de d-sa și, în al doilea rînd, dacă în tratarea materialului nu ar fi dat dovadă de o lipsă de spirit critic vecină cu lipsa de jenă. Fără a fi examinat cu atenție materialul și fără a-l fi prelucrat cît de cît „temeinic“ * din punct de vedere statistic, d-l Karișev s-a grăbit să tragă „concluzii“ și, în felul acesta, a comis, firește, o serie întregă de greșeli dintre cele mai bizare.

Să începem cu prima problemă, problema fundamentală a statisticii industriale, și anume : ce stabilimente trebuie incluse în categoria „fabricilor și uzinelor“ ? D-l Karișev nici nu-și pune măcar această problemă ; el consideră, probabil, că „fabrica și uzina“ reprezintă noțiuni bine definite. În ceea ce privește „Lista fabricilor și uzinelor“, d-sa afirmă cu o îndrăzneală demnă de o cauză mai bună că această publicație, spre deosebire de cele precedente, înregistrează nu numai fabricile *mari*, ci *toate* fabricile. Această afirmație, pe care autorul o repetă de două ori (pag. 23 și 34), este *de-a dreptul greșită*. În realitate, lucrurile stau tocmai invers. În comparație cu publicațiile anterioare din domeniul statisticii fabricilor și uzinelor, „Lista“ înregistrează numai stabilimentele *mai mari*. Vom explica îndată cum a reușit d-l Karișev „să nu observe“ o asemenea „bagatelă“, dar mai întii trebuie să dăm cititorului o lămurire cu caracter istoric. Pînă pe la jumătatea penultimului deceniu, în statistica fabricilor și uzinelor din Rusia nu au existat *nici un fel* de definiții și reguli care să limiteze noțiunea de fabrică la stabilimentele industriale *mai mari*. În statistica „fabricilor și uzinelor“ intrau toate stabilimentele industriale (și atelierile de meseriași) de orice fel, ceea ce crea, firește, o adevărată harababură de date dintre cele mai diferite, deoarece cu forțele și mijloacele existente (adică fără

* În opoziție cu părerea recenzentului de la „Russkie Vedomosti“ (1898, nr. 144), care a fost, probabil, tot atît de incapabil de o atitudine critică față de concluziile d-lui Karișev ca și d-l Karișev față de cifrele din „Listă“.

un recensământ industrial bine organizat) înregistrarea completă a tuturor stabilimentelor de acest fel este cu totul de neconceput, așa încât în unele gubernii sau în unele ramuri de industrie erau înregistrate sute și mii de stabilimente dintre cele mai mici, iar în altele numai „fabricile“ mai mari. De aceea era firesc ca autorii care au încercat pentru prima oară să prelucreze în mod științific datele statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia (în deceniul al 7-lea al secolului nostru) să-și fi concentrat toată atenția asupra acestei probleme și să fi depus toate eforturile în scopul de a separa de industriile cu date absolut incerte industriile cu date mai mult sau mai puțin certe, de a separa de stabilimentele prea mici ca să se poată obține în privința lor date satisfăcătoare stabilimentele îndeajuns de mari pentru a se putea obține în privința lor date satisfăcătoare. Bușen *, Bok ** și Timireazev *** au dat în toate aceste probleme indicații atât de prețioase, încât, dacă ar fi fost riguros respectate și în mod consecvent dezvoltate de către statisticienii industriei noastre de fabrică, am fi avut acum, probabil, date mai mult decât acceptabile. În realitate însă, toate aceste indicații au rămas, ca de obicei, un glas care strigă în pustiu, iar statistica fabricilor și uzinelor a rămas în starea haotică de mai înainte. Din 1889 departamentul comerțului și al manufacturilor a început să publice „Culegeri de date cu privire la industria de fabrică din Rusia“ (pe anul 1885 și urm.). În această publicație s-a făcut un mic pas înainte : au fost lăsate la o parte stabilimentele mici, adică cele cu o producție în valoare sub 1.000 de ruble. Se înțelege de la sine că acest plafon era prea scăzut și reprezenta un criteriu prea primitiv : în condițiile când datele se culegeau prin intermediul poliției, nici vorbă nu putea să fie de o înregistrare *completă a tuturor* stabilimentelor industriale cu o producție de peste 1.000 de ruble. Ca și înainte, unele gubernii și unele ramuri industriale includeau numeroase stabilimente mici cu o producție în valoare de 2.000–5.000 de ruble, în timp ce alte gubernii și alte ra-

* „Anuarul ministerului de finanțe“. Partea I, Petersburg, 1869.

** „Analele statistice ale Imperiului rus“. Seria a II-a, vol. 6. Petersburg, 1872. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor din Rusia europeană, întocmite sub îngrijirea lui I. Bok.

*** „Atlasul statistic al principalelor ramuri ale industriei de fabrică din Rusia europeană, cu lista nominală a fabricilor și uzinelor“. Partea I. 3, Petersburg, 1869, 1870 și 1873.

muri industriale le omiteau. Exemple vom vedea mai jos. În sfârșit, sistemul recent al statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia a introdus cu totul alte criterii pentru definirea noțiunii de „fabrică și uzină”. Sînt considerate ca fiind supuse înregistrării „toate stabilimentele industriale” (dintre cele „aflate sub controlul” *inspecției de fabrică*) „care au cel puțin 15 muncitori, precum și cele care, avînd sub 15 muncitori, posedă cazan cu aburi, mașină cu aburi sau alte motoare mecanice și mașini sau instalații de uzină și de fabrică” *.

Această definiție (părțile ei deosebit de neclare sînt subliniate de noi) trebuie examinată mai îndeaproape, dar mai întîi vom releva că, astfel definită, noțiunea de „fabrică și uzină” reprezintă ceva cu totul nou în statistica fabricilor și uzinelor : niciodată pînă acum nu s-a mai făcut vreo încercare de a limita noțiunea de „fabrică” la stabilimentele care au un anumit număr de muncitori sau un motor cu aburi etc. Vorbind în general, delimitarea riguroasă a noțiunii de „fabrică și uzină” este absolut necesară, dar definiția reprodușă mai sus suferă, din păcate, de o extremă lipsă de precizie și claritate și este mult prea vagă. Ea cuprinde următoarele criterii pentru stabilirea întreprinderilor care urmează să fie înregistrate de statistica „fabricilor și uzinelor” : 1) Stabilimentul trebuie să se afle sub controlul inspecției de fabrică. Prin aceasta se exclud, după cît se pare, stabilimentele care aparțin statului etc., întreprinderile siderurgice etc. Dar în „Lista fabricilor și uzinelor” au intrat numeroase fabrici aparținînd statului (vezi Tabelul alfabetic, pag. 1-2), și nu știm dacă în toate guberniile au fost înregistrate fabricile statului, dacă datele respective urmau să fie verificate de către inspecția de fabrică etc. În general, trebuie să remarcăm că, atîta timp cît statistica fabricilor și uzinelor din Rusia nu se va fi eliberat din păienjenișul diferitelor „departamente” de care țin feluritele stabilimente industriale, ea nu va putea fi satisfăcătoare : adeseori limitele sferelor de activitate ale diferitelor departamente se contopesc sau suferă modificări ;

* Circulara din 7 iunie 1895, publicată în lucrarea lui Kobeleațki („Indreptar pentru uzul funcționarilor inspecției de fabrică etc.”. Ed. a 4-a. Petersburg, 1897, pag. 35. Subliniat de noi). În „introducerea” la „Lista fabricilor și uzinelor”, această circulară nu a fost reprodușă, iar d-l Karișev, prelucrînd materialele cuprinse în „Listă”, nu și-a dat osteneala să afle ce conțînut are, în cadrul „Listei”, noțiunea de „fabrică și uzină” !

aplicarea de către departamente diferite a unor programe identice nu va fi niciodată identică. Organizarea rațională a acestei munci cere în mod necesar ca toate datele referitoare la toate stabilimentele industriale să fie concentrate la o singură instituție cu caracter pur statistic, care să asigure respectarea riguroasă a identității metodelor de culegere și de prelucrare a datelor. Atîta timp cît acest lucru nu va fi înfăptuit, va trebui să folosim cu multă prudență datele statisticii fabricilor și uzinelor, care cînd include, cînd exclude (în diferite perioade și în diferite gubernii) stabilimentele „altor departamente“. De pildă, de multă vreme uzinele siderurgice se exclud mereu din statistica fabricilor și uzinelor ; cu toate acestea, „Indicatorul“ lui Orlov a inclus în ultima ediție numeroase uzine siderurgice (aproape întreaga industrie producătoare de șine, uzinele „Ijevski“ și „Votkinski“ din gubernia Veatka etc.), neînregistrate de „Lista fabricilor și uzinelor“, care în alte cîteva gubernii înregistrează totuși uzine siderurgice pînă atunci neincluse în statistica „fabricilor și uzinelor“ (de pildă topitoria de aramă „Siemens“ din gubernia Elisavetpol, pag. 330). În capitolul al VIII-lea al „introducerii“ la „Lista fabricilor și uzinelor“ găsim date cu privire la industria siderurgică, la turnătoriile de fontă și de aramă etc. (pag. III), dar nu se dau nici un fel de lămuriri asupra criteriului care a stat la baza separării uzinelor siderurgice de uzinele aflate „în competența“ departamentului comerțului și al manufacturilor. 2) Sînt supuse înregistrării numai stabilimentele *industriale*. Acest criteriu nu este de loc așa de clar cum pare la prima vedere : separarea stabilimentelor agricole și a celor aparținînd meseriașilor necesită reguli amănunțite și precise, întocmite pentru fiecare ramură industrială. Mai încolo vom vedea numeroase exemple care ilustrează confuzia generată de inexistența unor astfel de reguli. 3) Stabilimentul trebuie să aibă cel puțin 15 muncitori. Nu se precizează dacă trebuie socotiți numai muncitorii din stabiliment sau și muncitorii care lucrează în afara lui ; nu se arată după ce criteriu să se facă deosebire între unii și alții (nici aceasta nu e o problemă ușoară), nu se știe dacă trebuie socotiți muncitorii auxiliari etc. În cartea sa menționată mai sus, d-l Mikulin citează exemple care ilustrează confuzia ge-

nerată de această lipsă de precizie. În „Lista fabricilor și uzinelor“ găsim numeroase stabilimente care folosesc *numai* muncitori ce lucrează în afara stabilimentului. Se înțelege de la sine că, în cadrul sistemului actual de culegere a datelor, încercarea de a cuprinde *toate* stabilimentele de acest gen (adică toate magazinele care dau de lucru la domiciliu, pe toți cei care dau de lucru în cadrul așa-ziselor meșteșuguri etc.) nu poate decît să stîrnească zîmbete, iar datele fragmentare privind unele gubernii sau ramuri industriale sînt lipsite de valoare și nu fac decît să creeze confuzie. 4) Din categoria „fabrici și uzine“ fac parte toate stabilimentele care au cazan cu aburi sau mașină cu aburi. Acest criteriu este cel mai precis și cel mai fericit ales, deoarece folosirea aburului este într-adevăr caracteristică pentru dezvoltarea mării industrii mecanizate. 5) Din categoria „fabrici și uzine“ fac parte stabilimentele care au „alte motoare mecanice“ (fără aburi). Acest criteriu este extrem de neprecis și mult prea larg : pe baza lui pot fi incluse în categoria fabricilor stabilimente acționate de roți hidraulice, de manejuri cu cai, de motoare eoliene și chiar de mecanisme primitive puse în mișcare cu ajutorul cailor. Întrucît nici nu poate fi vorba de o înregistrare completă a tuturor stabilimentelor de acest fel, se creează în mod inevitabil o confuzie, și vom vedea îndată exemple în această privință. 6) În categoria „fabrici și uzine“ intră și stabilimentele care au „instalații de uzină sau de fabrică“. Acest din urmă criteriu, cu totul vag și lipsit de precizie, reduce la zero eficiența tuturor criteriilor precedente și face ca datele să fie în mod inevitabil haotice și necomparabile. În gubernii diferite această definiție va fi în mod inevitabil înțeleasă în mod diferit. Și, la drept vorbind, ce fel de definiție este ea ? Uzină sau fabrică se numește orice stabiliment care are instalații de fabrică sau uzină... Acesta este ultimul cuvînt al noului sistem al statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia. Nu-i de mirare că această statistică este atît de nesatisfăcătoare. Vom cita exemple din *toate* secțiunile „Listei fabricilor și uzinelor“ pentru a arăta cum în unele gubernii și în unele ramuri industriale sînt înregistrate stabilimentele cele mai mici, care încurcă statistica industriei de fabrică, pentru că de o enumerare a tuturor stabilimentelor de acest

fel nici vorbă nu poate să fie. Iată secțiunea I : „prelucrarea bumbacului“. La pag. 10-11 întâlnim cinci „fabrici“, situate în diferite sate din gubernia Vladimir, care vopsesc contra plată fire și pînză aduse de clienți (sic !). În locul valorii producției figurează plata pentru vopsit, de la 10 ruble (?) la 600 de ruble ; numărul muncitorilor oscilează între 0 (înseamnă aceasta oare că nu există date în această privință sau că nu există muncitori *salariați* ?) și 3. Motoare nu există de loc în aceste stabilimente, care sînt de fapt niște boiangerii țărănești, adică stabilimente meșteșugărești cu totul primitive, înregistrate întâmplător într-o gubernie și omise, firește, în altele. În secțiunea a II-a (prelucrarea lînii), tot în gubernia Vladimir găsim „fabrici“ manuale care dărăcesc lîna adusă de clienți, realizînd anual 12-48 de ruble și avînd 0-1 muncitori. Iată într-un sat o fabrică manuală de prelucrare a mătăsii (secțiunea a III-a, nr. 2.517), cu 3 muncitori și cu o producție în sumă de 660 de ruble. Iată, tot în gubernia Vladimir, alte boiangerii sătești manuale, avînd 0-3 muncitori și realizînd pentru prelucrarea pînzei 150-550 de ruble (secțiunea a IV-a, prelucrarea inului, pag. 141). În gubernia Perm întâlnim o „fabrică“ manuală de rogojini (secțiunea a V-a) cu 6 muncitori și cu o producție în sumă de 921 de ruble (nr. 3.936). Se înțelege că și în alte gubernii (de pildă Kostroma) există destule stabilimente de acest fel, dar ele nu au fost considerate fabrici. Iată o tipografie (secțiunea a VI-a) cu 1 muncitor și cu o producție în sumă de 300 de ruble (nr. 4.167) ; în unele gubernii au fost înregistrate numai tipografiile mari, iar în altele tipografiile au fost cu desăvîrșire omise. Sau o „fabrică“ de cherestea cu 3 muncitori, care realizează 100 de ruble pentru confecționarea doagelor (secțiunea a VII-a, nr. 6.274). Iată o fabrică manuală de prelucrare a metalelor (secțiunea a VIII-a), avînd 3 muncitori și o producție în sumă de 575 de ruble (nr. 8.962). În secțiunea a IX-a (prelucrarea produselor minerale) găsim foarte multe stabilimente dintre cele mai mici, mai cu seamă fabrici de cărămidă, de pildă, cu 1 muncitor și cu o producție în sumă de 48-50 de ruble etc. În secțiunea a X-a (prelucrarea produselor animale) întâlnim mici stabilimente ma-

nuale care produc luminări de seu, prelucrează blăni de oi, piei brute etc., avînd 0-2 muncitori și o producție în sumă de cîteva sute de ruble (pag. 489, 507 și altele). Dar cele mai multe stabilimente mici de tip pur meșteșugăresc se află în secțiunea a XI-a (prelucrarea produselor alimentare), în industria uleiurilor vegetale și, mai cu seamă, în industria morăritului. Tocmai în această din urmă industrie este deosebit de important să se facă o distincție netă între „fabrici“ și micile stabilimente, lucru care însă nu a fost făcut pînă acum și de aceea în toate publicațiile statistice referitoare la industria noastră de fabrică domnește un haos total. Încercarea de a pune ordine în statistica industriei morăritului de tip mecanizat, întreprinsă de primul congres al secretarilor de comitete guberniale de statistică (din mai 1870) *, nu a dat nici un fel de rezultate, și de atunci statisticienii industriei noastre de fabrică parcă nici nu se gîndesc că datele publicate de ei sînt cu totul inutilizabile. „Lista“ a inclus în categoria „fabrici și uzine“, de pildă, mori de vînt cu 1 muncitor, care obțin pentru măciniș între 0 și 52 de ruble etc. (pag. 587, 589 și multe altele), mori de apă cu o singură roată și cu 1 muncitor, care obțin pentru măciniș 34-80 de ruble etc. (pag. 589 și multe altele) etc. Se înțelege că o astfel de „statistică“ este pur și simplu ridicolă, căci dacă s-ar proceda la înregistrarea unor asemenea mori s-ar putea umple încă un volum sau chiar mai multe, fără ca enumerarea să fie totuși completă. Pînă și în secțiunea industriei chimice (a XII-a) au fost înregistrate stabilimente mici, de pildă stabilimente țărănești pentru distilarea rășinii, avînd 1-3 muncitori și o producție în sumă de 15-300 de ruble (pag. 995 și altele). Cu asemenea procedee s-ar putea ajunge la o „statistică“ asemănătoare celei din cunoscuta „Culegere de statistică militară“, apărută cu vreo trei decenii în urmă, care a înregistrat în Rusia europeană 3.086 de „fabrici“ pentru distilarea rășinii și prepararea dohotului, printre care 1.450 în gubernia Arhanghelsk (cu 4.202 muncitori și cu o producție în sumă de 156.274 de ruble, revenind în medie la 1 „fabrică“ mai puțin de 3 mun-

* Potrivit proiectului de norme pentru culegerea de date referitoare la industrie, întocmit de congres, în categoria fabricilor nu intrau morile care aveau sub 10 pietre, cu excepția morilor cu valțuri. „Anale de statistică“. Seria a II-a, partea a 6-a, introducere, pag. XIII.

citori și ceva mai mult de 100 de ruble). Parcă dinadins gubernia Arhanghelsk lipsește cu desăvârșire din această secțiune a „Listei”: pesemne că țărani de acolo nu mai distilează rășină și nu mai prepară dohot ! Este demn de semnalat că în toate exemplele citate de noi au fost înregistrate stabilimente care nu se încadrează în prevederile circularei din 7 iunie 1895. De aceea înregistrarea lor este *pur întâmplătoare*: în unele gubernii (poate chiar județe) ele au fost înregistrate, dar în majoritatea guberniilor au fost omise. Statisticile anterioare (începînd din 1885) omiteau asemenea stabilimente ca avînd o producție sub 1.000 de ruble.

Fără să se lămurească cîtuși de puțin asupra acestei probleme fundamentale a statisticii fabricilor și uzinelor, d-l Karișev nu s-a sfiit totuși să tragă „concluzii” din cifrele totalizatoare obținute de d-sa. Prima dintre aceste concluzii afirmă că în Rusia numărul fabricilor scade (pag. 4 și altele). Pentru a ajunge la această concluzie, d-l Karișev a procedat foarte simplu: a luat numărul fabricilor pe 1885 potrivit datelor departamentului comerțului și al manufacturilor (17.014) și a scăzut din el numărul fabricilor din Rusia europeană potrivit datelor cuprinse în „Lista fabricilor și uzinelor” (14.578). Rezultă o scădere de 14,3% ; d-l profesor calculează pînă și mărimea procentului, fără a se sinchisi de faptul că datele pe 1885 nu cuprind întreprinderile supuse la plata accizului ; el se mulțumește să remarce că adăugarea acestor întreprinderi ar face ca „scăderea” numărului fabricilor să fie și mai accentuată. Și autorul încearcă să stabilească în care parte a Rusiei se desfășoară „mai rapid” acest „proces de scădere a numărului stabilimentelor” (pag. 5). În realitate, *nu are loc nici un proces de scădere, numărul fabricilor din Rusia nu scade, ci crește*, iar concluzia plăsmuită de d-l Karișev se datorește pur și simplu faptului că doctul nostru profesor compară date care în nici un caz nu pot fi comparate între ele *. Și această incomparabilitate nu se datorește cîtuși

* În 1889 d-l Karișev a luat („Iuridiceski Vestnik” nr. 9) pentru anul 1885 date extrase din rapoartele adresate personal țarului de către d-nii guvernatori, date care cuprindeau mii de mori țărănești, ulcinițe, cărămidării, olării, tăbăcării, cojocării și alte stabilimente meșteșugărești dintre cele mai mici, și a evaluat numărul „fabricilor” din Rusia europeană la 62.801 ! Ne miră că, stabilind în momentul de față procentul „scăderii” numărului fabricilor, d-sa nu l-a calculat pornind de la această cifră.

de puțin faptului că pe anul 1885 lipsesc datele referitoare la întreprinderile supuse la plata accizului. D-l Karișev ar fi putut lua și cifre care cuprind această categorie de întreprinderi (din sus-menționatul „Indicator“ al lui Orlov, întocmit după aceleași situații înaintate departamentului comerțului și al manufacturilor) și în felul acesta ar fi putut evalua numărul „fabricilor“ din Rusia europeană la 27.986 în 1879, la 27.235 în 1884 și la 21.124 în 1890, astfel încît pe 1894/95 (14.578) „scăderea“ ar fi apărut incomparabil mai accentuată. Din păcate, însă, toate aceste cifre nu pot fi comparate între ele, în primul rînd, pentru că în publicațiile vechi noțiunea de „fabrică“ nu este identică cu cea din publicațiile de acum ale statisticii fabricilor și uzinelor, și în al doilea rînd, pentru că în categoria „fabricilor“ sînt incluse în mod întîmplător și nesistematic (în unele gubernii, pe anumiți ani) stabilimente dintre cele mai mici, a căror înregistrare completă, cu mijloacele de care dispune statistica noastră, este cu desăvîrșire exclusă. Dacă și-ar fi dat osteneala să analizeze, de pildă, definiția dată în „Listă“ noțiunii de „fabrică“, d-l Karișev ar fi văzut că, pentru a se putea compara numărul fabricilor cuprinse în această publicație cu numărul celor cuprinse în alte publicații, *trebuie luate numai stabilimente cu 15 și mai mulți muncitori*, deoarece *numai stabilimentele de acest fel* au fost înregistrate în „Listă“ complet și fără nici un fel de restricții, în toate guberniile și în toate ramurile industriale. Intrucît stabilimentele de acest fel fac parte din categoria stabilimentelor relativ mari, înregistrarea lor este făcută în condiții mai satisfăcătoare și în publicațiile anterioare. Asi-gurînd în felul acesta omogenitatea datelor supuse comparației, să calculăm acum numărul fabricilor cu 16 * și mai mulți muncitori potrivit „Indicatorului“ pe anul 1879 și potrivit „Listei“ pe 1894/95 pentru Rusia europeană. Obținem următoarele cifre instructive :

---

* Luăm 16 și nu 15 muncitori, în parte pentru că evaluarea numărului fabricilor cu 16 și mai mulți muncitori a fost făcută încă în „Indicatorul“ pe 1890 (ediția a 3-a, pag. X) și, în parte, pentru că instrucțiunile ministerului de finanțe iau uneori această normă (vezi Kobeleațki, l. c., pag. 14).

Izvoarele	Numărul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană			
	Anii	Total	Cu 16 și mai mulți muncitori	Sub 16 muncitori
„Indicatorul“, ediția 1	1879	27.986*	4.551	23.435
„ „ „ a 3-a	1890	21.124	6.013	15.111
„Lista fabricilor și uzinelor“	1894/95	14.578	6.659, în fără tipografii 6.372	7.919

Așadar, compararea acestor cifre – singurele care pot fi considerate aproximativ omogene, comparabile și complete – arată că în Rusia numărul fabricilor crește, și încă destul de rapid: în 15–16 ani (1879–1894/95) el a crescut de la 4.500 la 6.400, adică cu 40% (în 1879 și 1890 tipografiile nu erau considerate fabrici). Cât despre stabilimentele care au sub 16 muncitori, compararea numărului lor pe anii menționați ar fi de-a dreptul absurdă, pentru că toate aceste publicații definesc în chip diferit noțiunea de „fabrică“ și folosesc sisteme diferite pentru excluderea stabilimentelor mici. În 1879 statistica nu excludea *nici un fel* de stabilimente mici; de aceea în industriile care au contingentă cu agricultura și cu meșteșugurile țărănești (morăritul, industria uleiului, producția de cărămizi, de pielărie, olăritul etc.) au fost înregistrate o mulțime de stabilimente dintre cele mai mici, care în edițiile de mai târziu au fost omise. În 1890 au fost omise deja unele stabilimente mici (cu o producție sub 1.000 de ruble); de aceea și numărul „fabricilor“ mici este mai redus. În sfârșit, în 1894/95 au fost omise o mulțime de stabilimente care aveau sub 15 muncitori, fapt datorită căruia numărul „fabricilor“ mici a scăzut dintr-o dată aproape la jumătate față de cel din 1890. Numărul fabricilor pe 1879 și cel pe 1890 poate fi făcut comparabil și printr-un alt procedeu, și anume prin separarea stabilimentelor cu o producție de cel puțin 2.000 de ruble. Într-adevăr, cifrele totalizatoare din „Indicator“, citate de noi mai sus, cuprind toate stabilimentele înregistrate, pe când în lista nominală a fabricilor „Indicatorul“ a trecut numai stabilimentele cu o producție de cel puțin 2.000 de ruble. Numărul stabilimentelor de acest

* Unele date care lipsese au fost completate cu aproximație: vezi „Indicatorul“, pag. 695.

fel poate fi considerat aproximativ comparabil (deși în starea actuală a statisticii noastre lista lor nu poate fi niciodată completă), cu excepția celor din industria morăritului. În această industrie, înregistrarea are un caracter cu totul nesistematic, atât în „Indicator“ cât și în „Culegerea“ de date pe diferite gubernii și pe diferiți ani, publicată de departamentul comerțului și al manufacturilor. În unele gubernii sînt considerate „fabrici“ numai morile cu aburi, în altele sînt adăugate și marile mori de apă, în altele sînt înglobate în această categorie sute de mori de vînt, iar în altele chiar morile acționate de manevri cu cai etc. Limitarea valorii producției nu înlătură nicidecum haosul din statistica morilor sistematice, pentru că în locul valorii producției se ia aici cantitatea de făină, care și la morile foarte mici reprezintă adesea peste 2.000 de puduri pe an. De aceea numărul morilor înregistrate de statistica industriei de fabrică descrie salturi extraordinare de la un an la altul, datorită faptului că procedeele de înregistrare sînt diferite. De pildă, „Culegerea de date“ pe 1889, 1890 și 1891 a înregistrat în Rusia europeană 5.073, 5.605 și 5.201 mori. În gubernia Voronej numărul morilor a crescut brusc de la 87 în 1889 la 285 în 1890 și la 483 în 1892, și aceasta datorită faptului că în mod întîmplător au fost înregistrate și morile de vînt. În ținutul Donului numărul morilor a crescut de la 59 în 1887 la 545 în 1888 și la 976 în 1890, iar apoi a scăzut la 685 în 1892 (tot din cauza morilor de vînt, care uneori se înregistrau, alteori ba) etc. etc. Se înțelege că folosirea unor astfel de date este inadmisibilă. De aceea luăm numai morile cu aburi și, adăugînd din celelalte ramuri industriale stabilimentele cu o producție în valoare de cel puțin 2.000 de ruble, obținem numărul fabricilor din Rusia europeană : în 1879 circa 11.500, iar în 1890 circa 15.500 *. Și în cazul de față constatăm, așadar, o creștere a numărului fabricilor, și nu descreșterea inventată de d-l Karî-

* Obținerea cifrei corespunzătoare pe baza datelor cuprinse în „Lista fabricilor și uzinelor“ este cu totul imposibilă, în primul rînd, pentru că „Lista“ a omis o mulțime de stabilimente cu o producție de la 2.000 de ruble în sus, pe motivul că acestea aveau sub 15 muncitori. În al doilea rînd, pentru că „Lista“ lua în considerare valoarea producției, fără accize (spre deosebire de statistica anterioară). În al treilea rînd, pentru că „Lista“ lua uneori nu valoarea producției, ci plata pentru prelucrarea materiei prime.

șev. Teoria d-lui Karîșev cu privire la „procesul descreșterii numărului de stabilimente“ în industria de fabrică din Rusia este o născocire curată, bazată pe o cunoaștere mai mult decât insuficientă a materialului pe care el s-a apucat să-l prelucreze. Încă în 1889 („Juridiceski Vestnik“ nr. 9) d-l Karîșev a vorbit de numărul fabricilor din Rusia, comparînd cifrele cu totul inutilizabile luate din rapoartele d-lor guvernatori către țar și publicate în „Culegere de date cu privire la Rusia pe anii 1884-1885“ (Petersburg, 1887, tabelul XXXIX) cu cifrele curioase din „Culegerea de statistică militară“ (partea a IV-a. Petersburg, 1871), care a înglobat în categoria „fabricilor“ mii dintre cele mai mici stabilimente aparținînd meseriașilor și meșteșugarilor, mii de plantații de tutun (sic! vezi pag. 345 și 414 din „Culegerea de statistică militară“ cu privire la „fabricile“ de tutun din gubernia Basarabia), mii de mori țărănești și uleinițe etc. etc. Nu-i de mirare că în 1886 „Culegerea de statistică militară“ a înregistrat în felul acesta peste 70.000 de „fabrici“ în Rusia europeană. De mirare este că s-a găsit un om care să aibă o atitudine atît de neatentă și de necritică față de orice cifră tipărită, încît s-o ia drept bază pentru concluzii*.

Aici trebuie să facem o mică digresiune. Din teoria sa cu privire la descreșterea numărului fabricilor, d-l Karîșev deduce existența unui proces de concentrare a industriei. Se înțelege de la sine că, respingînd teoria lui, noi nu tăgăduim nicidecum această concluzie, pe care însă d-l Karîșev o demonstrează într-o manieră greșită. Pentru a demonstra existența acestui proces, este necesar să scoatem separat stabilimentele deosebit de mari. Să luăm, de pildă, stabilimentele cu 100 și mai mulți muncitori. Comparînd numărul acestor stabilimente, numărul muncitorilor și valoarea producției lor cu datele privitoare la toate stabilimentele, obținem următorul tabel :

* D-l Tugan Baranovski a arătat deja, în legătură cu problema numărului muncitorilor de fabrică, că datele „Culegerii de statistică militară“ sînt cu totul inutilizabile (vezi cartea lui „Fabrica“ etc., Petersburg, 1898, pag. 338 și urm., și „Mir Bojii“ 4, 1898, nr. 4), iar la provocarea lui directă d-ni N.—on și Karîșev răspund prin tăcere. Într-adevăr, nu le mai rămîne altceva decît să tacă.

Vezi nota*	1879			1890			1894/95		
	Numărul		Valoarea producției în mii de ruble	Numărul		Valoarea producției în mii de ruble	Numărul		Valoarea producției în mii de ruble
	fabricilor	muncito- rilor		fabricilor	muncito- rilor		fabricilor	muncito- rilor	
Toate „fab- riciile” și uzinele”	27.986	763.152	1.148.134	21.121	875.764	1.500.871	14.578	885.555	1.345.346
Stabili- mentele cu 100 și mai mulți mun- citori	1.238	509.643	629.926	1.431	623.146	858.588	1.468	655.670	955.233
<i>o/o față de total</i>	—	66,8%	54,8%	—	71,1%	57,2%	—	74%	70,8%

Din acest tabel se vede că numărul stabilimentelor foarte mari crește, după cum crește și numărul muncitorilor lor și valoarea producției, reprezentând o parte din ce în ce mai mare din numărul total al muncitorilor și din valoarea totală a producției în „fabricile și uzinele” înregistrate în mod oficial. Unii vor obiecta, poate, că din moment ce se produce o concentrare a producției înseamnă că stabilimentele mari înlătură pe cele mici și că numărul acestora din urmă scade; în consecință, scade și numărul total al stabilimentelor. Dar, în primul rând, această din urmă concluzie nu se referă la categoria „fabricilor și uzinelor”, ci la toate stabilimentele industriale, despre care nu avem dreptul să vorbim, pentru că la noi nu există nici o statistică cât de cât veridică și completă a stabilimentelor industriale. În al doilea rând, nici din punct de vedere pur teoretic, apriori, nu se poate spune că într-o societate capitalistă în dezvoltare trebuie să se producă neapărat și întotdeauna o descreștere a numărului stabilimen-

* Izvoarele sînt aceleași. Pentru anul 1879, după cum s-a mai arătat, unele date au fost completate cu aproximație. Datele generale din „Indicatoare” și din „Listă” nu sînt comparabile, dar aici comparăm numai procentul față de numărul total al muncitorilor și față de valoarea totală a producției; or, în cifrele totalizatoare aceste din urmă date sînt mult mai veridice (după cum vom arăta mai jos) decît datele referitoare la numărul total al fabricilor. Numărul stabilimentelor mari a fost luat dintr-o lucrare despre „Capitalismul în Rusia”, pe care autorul acestor rînduri o pregătește pentru tipar.

telor industriale, căci paralel cu procesul de concentrare a industriei are loc un proces de sustragere a populației de la ocupațiile agricole, un proces de creștere a micilor stabilimente industriale în regiunile înapoiate ale țării, ca urmare a descompunerii gospodăriei țărănești seminaturale etc. *.

Să revenim însă la d-l Karișev. Datelor celor mai puțin certe (și anume datelor referitoare la numărul „fabricilor și uzinelor“), d-sa le acordă aproape cea mai mare atenție. Într-adevăr, d-sa grupează guberniile după numărul „fabricilor“, întocmește o cartogramă cu indicarea acestor grupuri și un tabel special pentru guberniile cu cel mai mare număr de „fabrici“ în fiecare ramură industrială (pag. 16-17) și calculează o mulțime de cifre procentuale care exprimă numărul fabricilor din fiecare gubernie, raportat la numărul lor total (pag. 12-15). D-l Karișev a uitat aici un mic amănunt: a uitat să-și pună întrebarea dacă cifrele care exprimă *numărul fabricilor pe diferite gubernii pot fi comparate între ele*. Răspunsul la această întrebare nu poate fi decât negativ, și de aceea majoritatea calculelor, comparațiilor și raționamentelor d-lui Karișev trebuie calificate drept nevinovate exerciții de statistică. Dacă d-l profesor ar fi citit definiția „fabricii și uzinei“ așa cum e formulată în circulara din 7 iunie 1895, și-ar fi dat numaidecât seama că o definiție atît de vagă *nu poate* fi aplicată în mod identic în diferite gubernii; la o concluzie similară ar fi putut să-l ducă o studiere mai atentă a „Listei“ propriu-zise. Să dăm cîteva exemple. Luînd drept criteriu numărul stabilimentelor, în secțiunea a XI-a (prelucrarea produselor alimentare; acest grup cuprinde cel mai mare număr de fabrici) d-l Karișev grupează aparte guberniile Voronej, Veatka și Vladimir (pag. 12). Dar abundența de „fabrici și uzine“ în aceste gubernii se explică în special prin faptul că aici au fost înregistrate, într-un mod *pur întîmplător*, stabilimente mici care în alte gubernii au fost omise. În gubernia Voronej, de pildă, numărul mare al „fabricilor“ se explică pur și simplu prin faptul că aici au fost înregistrate și morile mici (din 124 de mori numai 27

* De pildă, „recensămîntul meșteșugurilor“ din 1894/95 în gubernia Perm a arătat că, în epoca de după reformă, cu fiecare deceniu se înființează la sate tot mai multe stabilimente industriale. Vezi „Privire asupra ținutului Perm. Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm“. Perm, 1896 *.

sînt cu aburi ; multe sînt mori de apă cu 1, 2 sau 3 roți. În alte gubernii morile de acest fel nu au fost înregistrate ; de altfel nici nu ar fi fost posibil să le înregistrezi pe toate), precum și uleișițele (în majoritate acționate de manevri cu cai), care în alte gubernii au fost omise. În gubernia Veatka, din 116 mori numai 3 sînt cu aburi ; în gubernia Vladimir au fost înregistrate vreo 10 mori de vînt și 168 de uleișițe ; o mare parte dintre ele sînt acționate de forța vîntului, de manevri cu cai sau de mîna omului. Dacă în alte gubernii sînt mai puține stabilimente, aceasta nu înseamnă desigur că acolo nu există mori de vînt, nici mori de apă etc., ci numai că acolo ele nu au fost înregistrate. Într-o serie întregă de gubernii au fost înregistrate aproape exclusiv numai morile cu aburi (Basarabia, Ekaterinoslav, Taurida, Herson și altele) ; or, industria morăritului cuprinde 2.308 „fabrici“ dintre cele 6.233 existente în Rusia europeană în cadrul secțiunii a XI-a. Este absurd să vorbești despre repartizarea fabricilor pe gubernii fără să stabilești în prealabil *neomogenitatea* datelor. Să luăm secțiunea a IX-a, prelucrarea minerelelor. Iată, de pildă, în gubernia Vladimir 96 de fabrici de cărămidă, iar în ținutul Donului – 31, adică de peste trei ori mai puțin. Potrivit „Indicatorului“ (pe 1890) situația e inversă : în gubernia Vladimir – 16, iar în ținutul Donului – 61 de fabrici. După cum reiese din „Lista fabricilor și uzinelor“, în gubernia Vladimir din 96 de fabrici numai 5 au 16 și mai mulți muncitori, pe cînd în ținutul Donului – 26 (din 31). Este clar că lucrurile se explică pur și simplu prin faptul că în ținutul Donului statisticienii au fost mai zgîrciți cu încadrarea micilor cărămidării în categoria „fabricilor“ decît în gubernia Vladimir, și atîta tot (toate cărămidăriile mici din gubernia Vladimir folosesc exclusiv muncă manuală). D-l Karîșev nu vede nimic din toate acestea (pag. 14). Despre secțiunea a X-a (prelucrarea produselor animale) d-l Karîșev spune că numărul stabilimentelor este destul de redus aproape în toate guberniile și că numai „gubernia Nijni Novgorod, cu cele 252 de fabrici ale ei, constituie o excepție izbitoare“ (pag. 14). Aceasta se datorește în special faptului că în această gubernie au fost recenzate foarte multe stabilimente mici bazate pe munca manuală (unele fiind acționate de ma-

nejuri cu cai sau de forța vîntului), care în alte gubernii nu au fost recenzate. De pildă, în gubernia Moghilev „Lista fabricilor și uzinelor“ înregistrează în această secțiune numai 2 fabrici ; fiecare dintre ele are peste 15 muncitori. Cit despre micile stabilimente pentru prelucrarea produselor animale, ele ar putea fi numărate cu zecile și în gubernia Moghilev, cum le-a și înregistrat „Indicatorul“ pe 1890, care arată în această gubernie 99 de stabilimente pentru prelucrarea produselor animale. Se pune întrebarea : ce rost mai au, după toate acestea, calculele d-lui Karișev cu privire la repartizarea procentuală a „fabricilor“, cînd termenul „fabrică“ este înțeles într-un mod atît de diferit ?

Pentru a arăta mai pregnant modul diferit în care termenul „fabrică“ este înțeles în diferite gubernii, vom lua două gubernii învecinate : Vladimir și Kostroma. După cum reiese din „Lista fabricilor și uzinelor“, în prima gubernie există 993 de „fabrici“, în a doua 165. În gubernia Vladimir au fost înregistrate în toate ramurile industriale (secțiunile) stabilimente dintre cele mai mici, care din punct de vedere numeric le copleșesc pe cele mari (numai 324 de stabilimente au cîte 16 și mai mulți muncitori). În gubernia Kostroma au fost înregistrate foarte puține stabilimente mici (112 fabrici din 165 au cîte 16 și mai mulți muncitori), deși oricine își dă seama că și în această gubernie ar putea fi înregistrate multe mori de vînt, uleiuri, mici întreprinderi pentru prepararea scrobellei, pentru distilarea rășinii, mici cărămidării etc. etc. *.

Dezinteresul d-lui Karișev pentru veracitatea cifrelor folosite ajunge la culme acolo unde el compară, pe gubernii, numărul „fabricilor“ pe 1894/95 (după „Listă“) și pe 1885 (după „Culegere“), afirmînd, cu aerul cel mai serios din lume, că în gubernia Veatka numărul fabricilor a crescut, în gubernia Perm „a scăzut considerabil“, iar în gubernia Vladimir s-a mărit simțitor etc. (pag. 6-7). „Și aceasta denotă - con-

* Iată încă un exemplu de stabilire arbitrară a numărului „fabricilor“ în cadrul „celui mai nou“ sistem al statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia. Pe 1894/95 „Lista fabricilor și uzinelor“ înregistrează în gubernia Herson 471 de fabrici (d-l Karișev, op. cit., pag. 5), iar pe 1898 d-l Mikulin constată acolo deodată 1.249 de „stabilimente industriale“ (op. cit., pag. XIII), dintre care 773 cu motor mecanic și 109 fără motor mecanic, avînd mai mult de 15 muncitori. Cînd noțiunea de „fabrică“ nu este clar precizată, asemenea salturi sînt întotdeauna inevitabile.

chide sentențios autorul nostru - că menționatul proces al descreșterii numărului fabricilor afectează în mai mică măsură regiunile cu o industrie mai dezvoltată, mai veche, decât regiunile cu o industrie mai tânără" (pag. 7). Această concluzie sună foarte „savant” ; păcat numai că e cu totul absurdă. Cifrele cu care operează d-l Karișev sînt cu totul întîmplătoare. De pildă, potrivit datelor publicate în „Culegere”, în anii 1885-1890 numărul „fabricilor” din gubernia Perm a evoluat astfel : 1.001, 895, 951, 846, 917 și 1.002, pentru ca în 1891 să scadă brusc la 585. Aceste salturi se datoresc, printre altele, și împrejurării că în categoria „fabricilor” au fost incluse cînd 469 de mori (1890), cînd 229 (1891). Dacă „Lista fabricilor și uzinelor” înregistrează în această gubernie numai 362 de fabrici, explicația trebuie căutată în aceea că, spre deosebire de „Culegere”, ea nu include în categoria „fabricilor” decît 66 de mori. Dacă în gubernia Vladimir numărul „fabricilor” s-a mărit, trebuie să ne aducem aminte că în această gubernie „Lista fabricilor și uzinelor” a înregistrat o serie de stabilimente mici. În gubernia Veatka, pe anii 1887-1892 „Culegerea” indică succesiv 1-2-2-30-28-25 de mori, în timp ce „Lista” a înregistrat 116. Într-un cuvînt, comparația întreprinsă de d-l Karișev nu face decît să dovedească o dată în plus totala sa nepricepere de a folosi cifre provenite din izvoare diferite.

Dînd numărul fabricilor existente în diferite secțiuni (grupuri de întreprinderi) și calculînd ce procent reprezintă fiecare dintre aceste cifre în raport cu numărul total al fabricilor, d-l Karișev nici de data aceasta nu observă că în diferite secțiuni a fost inclus un număr diferit de stabilimente mici (de pildă, în industria textilă și în cea metalurgică, numărul lor este cel mai mic, reprezentînd circa $\frac{1}{3}$ din numărul total pe Rusia europeană, pe cînd în industria de prelucrare a produselor animale și alimentare numărul lor reprezintă aproape $\frac{2}{3}$ din numărul total). Se înțelege că în felul acesta el compară mărimi eterogene, iar calculele procentuale (pag. 8) sînt lipsite de orice sens. Într-un cuvînt, în tot ce privește problema numărului „fabricilor” și a repartizării lor, d-l Karișev a dat dovadă de o neînțelegere totală a caracterului datelor folosite de d-sa și a gradului lor de veracitate.

Trecînd de la numărul fabricilor la numărul muncitorilor, trebuie să spunem în primul rînd că, în ceea ce privește numărul total al muncitorilor, cifrele din statistica fabricilor și uzinelor din Rusia sînt mult mai veridice decît cele referitoare la numărul fabricilor. Desigur că și aici sînt destule confuzii, precum și omisiuni și cazuri de diminuare a numărului real. Dar datele nu sînt aici atît de eterogene, iar oscilațiile prea mari în ceea ce privește numărul micilor stabilimente – cînd incluse în categoria fabricilor, cînd excluse din ea – afectează într-o foarte mică măsură numărul total al muncitorilor, din simplul motiv că chiar și un procent foarte însemnat de stabilimente foarte mici dă un procent foarte mic din numărul total al muncitorilor. Am văzut mai sus că, în 1894/95, în 1.468 de fabrici (10% din numărul total) erau concentrați 74% din muncitori. Numărul fabricilor mici (cu mai puțin de 16 muncitori) reprezintă 7.919 din 14.578, adică mai mult de jumătate, iar numărul muncitorilor din aceste fabrici reprezintă (dacă socotim în medie chiar cîte 8 muncitori la 1 stabiliment) vreo 7%. Așa se explică faptul că, cu toată diferența enormă dintre numărul fabricilor în 1890 (după „Indicator”) și cel din 1894/95, deosebirea în ceea ce privește numărul muncitorilor este neînsemnată: în cele 50 de gubernii ale Rusiei europene, în 1890 numărul muncitorilor era de 875.764, iar în 1894/95 de 885.555 (socotim numai muncitorii din stabilimente). Scăzînd din prima cifră numărul muncitorilor ocupați în producția de șine (24.445) și de sare (3.704), care nu au fost incluse în „Lista fabricilor și uzinelor”, iar din cea de-a doua numărul muncitorilor din tipografii (16.521) care nu au fost incluse în „Indicator”, obținem pe anul 1890 847.615 muncitori, iar pe 1894/95 869.034, adică cu 2,5% mai mult. Este clar că acest procent nu poate exprima creșterea reală, întrucît în 1894/95 au fost omise multe stabilimente mici, dar în general apropierea dintre aceste cifre arată că datele generale privitoare la numărul total al muncitorilor sînt relativ certe și deci relativ utilizabile. D-l Karișev, de la care am luat cifra care indică numărul total al muncitorilor, nu stabilește cu precizie care anume industrii au fost incluse în 1894/95 în comparație cu publicațiile precedente și nu menționează că „Lista fabricilor și uzinelor” a omis multe stabilimente care înainte erau incluse

în categoria fabricilor. Pentru a face o comparație cu ceea ce a fost înainte, el ia mereu aceleași date absurde din „Culegerea de statistică militară” și repetă mereu aceeași afirmație absurdă că, în comparație cu populația, numărul muncitorilor s-ar fi redus, afirmație a cărei inconsistență totală a fost deja dovedită de d-l Tugan-Baranovski (vezi mai sus). Fiind mai veridice, datele referitoare la numărul muncitorilor meritau o prelucrare mai minuțioasă decît cele referitoare la numărul fabricilor, dar d-l Karișev a făcut exact contrarul. El nu dă nici măcar o grupare a fabricilor după numărul muncitorilor, ceea ce ar fi fost deosebit de necesar, dat fiind că în „Lista fabricilor și uzinelor” numărul muncitorilor este luat drept un indiciu esențial al fabricii. Datele reproduse de noi mai sus arată că concentrarea muncitorilor este foarte mare.

În loc să grupeze fabricile după numărul muncitorilor, d-l Karișev s-a ocupat de calcule mai simple, și anume : a stabilit cîți muncitori revin în medie la 1 fabrică. Întrucît datele referitoare la numărul fabricilor sînt, după cum am văzut, deosebit de incerte, întîmplătoare și neomogene, toate aceste calcule sînt pline de greșeli. D-l Karișev compară media muncitorilor calculată la 1 fabrică în 1886 cu cea din 1894/95 și deduce că „tipul mediu de fabrică crește” (pag. 23 și 32-33), fără a ști însă că în 1894/95 au fost socotite numai stabilimentele mai mari, așa încît comparația este greșită. Cu totul curioasă este compararea mediei muncitorilor calculată la 1 fabrică în diferite gubernii (pag. 26) ; d-l Karișev ajunge, de pildă, la concluzia că în gubernia Kostroma „tipul mediu de întreprindere industrială este mai mare decît în toate celelalte gubernii”, aici revenind 242 de muncitori la 1 fabrică, față de 125 în gubernia Vladimir de pildă. Prea-învățatului profesor nici nu-i trece prin minte că aceasta se datorește pur și simplu folosirii unor metode de înregistrare diferite, așa cum s-a explicat mai sus. Pierzînd din vedere deosebirea dintre numărul stabilimentelor mari și mici în diferite gubernii, d-l Karișev a găsit un procedeu foarte simplu pentru a *ocoli* greutățile legate de această problemă. Și anume : el ia media muncitorilor *calculată la*

1 fabrică în toată Rusia europeană (iar apoi și în Polonia, și în Caucaz) și, înmulțind-o cu numărul fabricilor din fiecare gubernie, trece pe o cartogramă specială (nr. 3) grupurile obținute. Intr-adevăr, e doar atât de simplu ! Pentru ce să mai grupezi fabricile după numărul muncitorilor, pentru ce să examinezi numărul comparativ al stabilimentelor mari și mici din diferite gubernii, dacă printr-un procedeu atât de simplu putem *nivela în mod artificial* proporțiile „medii“ ale fabricilor în diferite gubernii și să le aducem la o normă comună ? La ce bun să examinăm dacă în guberniile Vladimir sau Kostroma au fost incluse în categoria fabricilor mai multe sau mai puține stabilimente mici și foarte mici, din moment ce putem lua „pur și simplu“ media muncitorilor calculată la 1 fabrică pe *întreaga* Rusie europeană și s-o înmulțim cu numărul fabricilor din *fiecare* gubernie ? Și ce-i dacă în urma folosirii unui asemenea procedeu sute de mori de vânt și uleiinițe, înregistrate în mod întâmplător, vor fi echivalate cu fabricile mari ? Cititorul doar nu va observa nimic și, cine știe, poate că va lua drept bună „statistica“ născocită de d-l profesor !

În afară de muncitorii care lucrează în stabiliment, „Lista fabricilor și uzinelor“ are și o rubrică specială pentru muncitorii „din afara stabilimentului“. Aici au fost incluși nu numai muncitorii care lucrează la domiciliu, executând comenzi primite din partea fabricii (Karișev, pag. 20), ci și muncitorii auxiliari etc. Dar numărul acestor muncitori, așa cum este indicat în „Lista fabricilor și uzinelor“ (66.460 în întregul imperiu), nu poate fi considerat nicidecum ca „un indiciu al gradului de dezvoltare pe care l-a atins la noi așa-zisa secție externă a fabricii“ (Karișev, pag. 20), căci în cadrul actualului sistem al statisticii fabricilor și uzinelor nici nu poate fi vorba de o înregistrare cât de cât completă a acestei categorii de muncitori. D-l Karișev spune cu foarte multă ușurință : „66.500 de oameni pentru toată Rusia, cu milioanele ei de meșteșugari și meseriași, este puțin“ (ibid.). Pentru a putea scrie asemenea cuvinte, el trebuie să fi uitat că, după cum constată toate izvoarele, o parte foarte mare din aceste „milioane de meșteșugari“, dacă nu majoritatea

lor, lucrează pentru scupșici, adică sînt și ei „muncitori din afară“. E de ajuns să arunci o privire în paginile „Listei“ care se referă la regiunile cu industrii „meșteșugărești“ cunoscute, ca să te convingi de caracterul cu totul întîmplător și fragmentar al înregistrării „muncitorilor din afară“. De pildă, în secțiunea a II-a (prelucrarea lîinii), „Lista fabricilor și uzinelor“ înregistrează în gubernia Nijni Novgorod, și anume în orașul Arzamas și în suburbia Vîezdnaia, numai 28 de muncitori care lucrează în afară (pag. 89), pe cînd din „Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia“ (părțile a V-a și a VI-a) se știe că acolo sînt multe sute (pînă la 1.000) de „meșteșugari“ care lucrează pentru patroni. În județul Semenov, „Lista fabricilor și uzinelor“ nu arată de loc muncitori în afară, pe cînd din statisticele publicate de zemstve se știe că în producția de pîslă și de branțuri sînt aici peste 3.000 de „meșteșugari“ care lucrează pentru patroni. În producția de armonici din gubernia Tula, „Lista“ înregistrează o singură „fabrică“ cu 17 muncitori în afară (pag. 395), pe cînd din „Lucrările comisiei etc.“ se vede că încă în 1882 existau acolo 2.000–3.000 de meșteșugari care lucrau pentru fabricanții de armonici (partea a IX-a). De aceea este limpede că e pur și simplu ridicol să consideri cît de cît veridică cifra de 66.500 de muncitori în afară și să vorbești despre repartizarea ei pe gubernii și pe ramuri industriale, cum face d-l Karișev, întocmind chiar și o cartogramă. Menirea reală a acestor cifre nu este cîtuși de puțin aceea de a stabili proporțiile muncii capitaliste la domiciliu (stabilirea acestora este posibilă numai în cadrul unui recensămînt industrial general, care să înregistreze toate magazinele și celelalte stabilimente sau persoane particulare care dau de lucru la domiciliu), ci de a înregistra separat pe muncitorii din cadrul stabilimentului, adică pe muncitorii de fabrică în sensul strict al cuvîntului, și pe muncitorii din afară. Pînă acum aceste categorii de muncitori erau foarte des confundate : pînă și în „Indicatorul“ pe 1890 întîlnim în repetate rînduri exemple de asemenea confuzii. Acum „Lista fabricilor și uzinelor“ face o primă încercare de a pune capăt acestei confuzii,

Cifrele din „Listă“ referitoare la productivitatea anuală a fabricilor au fost prelucrate de d-l Karîșev în modul cel mai mulțumitor, în special pentru că aici autorul, în loc să recurgă la obișnuitele cifre „medii“, a procedat la gruparea fabricilor după volumul producției. Ce-i drept, autorul nu se poate debarasa totuși în întregime de aceste „medii“ (mărimile medii ale producției calculate la 1 fabrică) și chiar compară mediile pe 1894/95 cu mediile pe 1885, procedeu care, după cum am arătat în repetate rânduri, este cu totul greșit. Menționăm că, din cauza ponderii reduse a stabilimentelor mici, cauză pe care noi am mai arătat-o, cifrele totale privind productivitatea anuală a fabricilor sînt incomparabil mai veridice decît cifrele totale care indică numărul fabricilor. De pildă, potrivit „Listei fabricilor și uzinelor“, în Rusia europeană numărul fabricilor cu o producție în valoare de peste 1.000.000 de ruble nu trece de 245, adică reprezintă 1,9%, dar ele concentrează 45,6% din întreaga producție anuală a tuturor fabricilor din Rusia europeană (Karîșev, pag. 38), în timp ce fabricile cu o producție sub 5.000 de ruble reprezintă 30,8% din numărul lor total, dar dau numai 0,6% din producția totală, adică o parte cu totul infimă. Trebuie să menționăm însă că, făcînd aceste calcule, d-l Karîșev pierde din vedere deosebirea dintre valoarea producției (= valoarea produsului) și plata pentru prelucrarea materiilor prime. În statistica fabricilor și uzinelor din Rusia, această distincție importantă se face pentru prima oară acum, în „Lista fabricilor și uzinelor“*. Se înțelege de la sine că amîndouă aceste mărimi sînt cu totul incomparabile și că ele trebuiau separate una de alta. D-l Karîșev nu face acest lucru, și se poate considera că procentul atît de scăzut al producției anuale a stabilimentelor mici se datorește, în parte, faptului că aici au fost incluse stabilimente care au declarat nu valoarea produsului prelucrat de ele, ci

* Numai că, din păcate, nu avem nici o garanție că „Lista“ a aplicat această distincție în mod riguros și consecvent, indicînd valoarea produsului numai la fabricile care își vînd într-adevăr produsul, iar plata pentru prelucrarea materiei prime numai la acelea care prelucrează materialul altora. Este posibil, de pildă, ca în industria morăritului (în care sus-arătata deosebire se întîlnește cel mai des) proprietarii de mori să fi indicat cu totul întîmplător cînd o cifră, cînd alta. Această chestiune necesită o analiză specială.

numai plata obținută pentru prelucrarea lui. Mai jos vom da un exemplu de eroare săvârșită de d-l Karișev datorită ignorării acestei împrejurări. Această distincție pe care „Lista fabricilor și uzinelor“ o face între plata pentru prelucrarea produsului și valoarea acestuia și faptul că ea nu include în prețul de producție și cifra accizului fac ca cifrele ei să nu fie comparabile cu cifrele din publicațiile anterioare. Potrivit „Listei fabricilor și uzinelor“, producția tuturor fabricilor din Rusia europeană reprezintă 1.345.000.000 de ruble, iar după „Indicatorul“ pe 1890 1.501.000.000 de ruble; dar, dacă am scădea din cifra a doua suma totală a accizelor (numai în industria spirtului accizele reprezintă aproape 250.000.000 de ruble), prima cifră ar fi considerabil mai mare.

„Indicatorul“ (edițiile a 2-a și a 3-a) conține o repartizare a fabricilor și uzinelor după volumul producției anuale (fără să se arate partea fiecărui grup în producția totală), dar, din cauza sus-arătatelor deosebiri dintre metodele de înregistrare și de stabilire a volumului producției anuale, această repartizare nu poate fi comparată cu datele din „Listă“.

Ne mai rămâne să examinăm încă un raționament greșit al d-lui Karișev. Dînd, pe gubernii, datele referitoare la valoarea producției anuale a fabricilor și uzinelor, el nici aici nu s-a putut abține de la comparații cu datele pe anii 1885–1891, adică cu datele din „Culegere“. Deoarece însă acestea din urmă nu cuprind și cifrele referitoare la industriile supuse la plata accizului, d-l Karișev s-a limitat să cerceteze dacă nu există gubernii în care valoarea producției pe 1894/95 să fie *mai mică* decît în anii precedenți. Asemenea gubernii sînt în număr de 8 (pag. 39–40) și d-l Karișev vorbește cu acest prilej despre „mișcarea regresivă a industriei“ în guberniile „cu industrie mai puțin dezvoltată“, afirmînd că acest lucru „poate servi ca un indiciu al situației dificile a stabilimentelor mici în concurența lor cu stabilimentele mari“ etc. Toate aceste raționamente ar fi fost, poate, foarte subtile dacă... dacă nu ar fi în întregime profund greșite. Nici aici d-l Karișev nu a observat că încearcă să compare date cu totul incomparabile și eterogene. Vom demonstra această in-

comparabilitate, folosind datele referitoare la fiecare dintre guberniile indicate de d-l Karîşev *. În gubernia Perm, valoarea producției reprezenta în 1890 20.300.000 de ruble („Indicator“), iar în 1894/95 13.100.000, dintre care industria morăritului în 1890 12.700.000 (la 469 de mori !), iar în 1894/95 4.900.000 (la 66 de mori). Prin urmare, „scăderea“ aparentă se datorește pur și simplu înregistrării întimplătoare a unui număr diferit de mori. Cît despre numărul morilor cu aburi, de pildă, el a crescut de la 4 în 1890 și 1891 la 6 în 1894/95. Tot așa se explică „scăderea“ producției și în gubernia Simbirsk (1890 : 230 de mori cu 4.800.000 de ruble ; 1894/95 : 27 de mori cu 1.700.000 de ruble. Morii cu aburi : 10 și 13). În gubernia Veatka, valoarea producției reprezenta în 1890 8.400.000, iar în 1894/95 6.700.000, deci cu 1.700.000 de ruble mai puțin. Dar în 1890 au fost înregistrate acolo două uzine siderurgice, uzinele Votkinski și Ijevski, a căror producție (luată la un loc) reprezintă tocmai 1.700.000 de ruble ; în 1894/95 aceste uzine nu au fost înregistrate, deoarece sînt „subordonate“ departamentului minelor. Gubernia Astrahan : în 1890 2.500.000 de ruble, iar în 1894/95 2.100.000. Dar în 1890 au fost incluse și întreprinderile producătoare de sare (346.000 de ruble), pe cînd în 1894/95 ele nu au fost înregistrate, ca unele care fac parte din industria „minieră“. Gubernia Pskov : în 1890 2.700.000 de ruble, iar în 1894/95 2.300.000 de ruble ; dar în 1890 au fost înregistrate 45 de stabilimente pentru melișatul inului, cu o producție în sumă de 1.200.000 de ruble, pe cînd în 1894/95 numai 4 *torcătoria de in* cu 248.000 de ruble. Se înțelege de la sine că stabilimentele pentru melișatul inului din gubernia Pskov nu au dispărut, ci pur și simplu n-au fost incluse în listă (poate din cauză că majoritatea lor folosesc exclusiv muncă manuală și au mai puțin de 15 muncitori). În gubernia Basarabia, producția morilor de cereale a fost înregistrată în mod

* Luăm în acest scop nu datele furnizate de „Culegere“, ci pe acelea din „Indicatorul“ pe 1890, sczînd industriile supuse la plata accizului. Cu excepția acestor industrii, datele „Indicatorului“ aproape că nu diferă de cele din „Culegere“, pentru că au la baza lor aceleași situații primite de departamentul comerțului și al manufacturilor. Or, pentru a descoperi greșeala d-lui Karîşev, avem nevoie de date amănunțite nu numai cu privire la diferitele industrii, ci și la diferitele fabrici.

diferit, deși atît în 1890 cît și în 1894/95 a fost constatat același număr de mori (97) ; în 1890 cantitatea de făină măcinată a fost evaluată la 4.300.000 de puduri = 4.300.000 de ruble, iar în 1894/95 majoritatea morilor n-a indicat *decît plata pentru măciniș*, așa încît suma totală a producției lor (1.800.000 de ruble) nu poate fi comparată cu cifra din 1890. Iată două exemple care ilustrează această deosebire. Morile Levenzon, două la număr, figurează în 1890 cu o producție în sumă de 335.000 de ruble („Indicator“, pag. 424), iar în 1894/95 cu numai 69.000 de ruble, *plată pentru măciniș* („Lista fabricilor și uzinelor“, nr. 14.231-2). Dimpotrivă, moara Șvartberg figura în 1890 cu o producție de 125.000 de ruble („Indicator“, pag. 425), iar în 1894/95 cu 175.000 de ruble („Lista fabricilor și uzinelor“, nr. 14.214) ; din valoarea globală a producției în întreaga industrie a morăritului pe 1894/95, 1.400.000 de ruble reprezintă valoarea produsului, iar 400.000 de ruble plata pentru măciniș. La fel și în gubernia Vitebsk : în 1890 figurează 241 de mori cu o producție în sumă de 3.600.000 de ruble, iar în 1894/95 - 82 de mori cu o producție în sumă de 120.000 de ruble, majoritatea morilor indicînd numai plata pentru măciniș (numărul morilor cu aburi era de 37 în 1890, 51 în 1891 și 64 în 1894/95), așa încît din aceste 120.000 de ruble *mai mult de jumătate* reprezintă nu valoarea produsului, ci plata pentru măciniș. În sfîrșit, în ultima gubernie, Arhanghelsk, „mișcarea regresivă a industriei“ descoperită de d-l Karișev se explică pur și simplu printr-o stranie eroare de calcul făcută de d-sa : în realitate, potrivit „Listei fabricilor și uzinelor“, valoarea producției fabricilor din această gubernie reprezintă nu 1.300.000 de ruble, cum afirmă de două ori d-l Karișev (pag. 40 și 39 ; față de 3.200.000 de ruble în 1885-1891), ci *6.900.000 de ruble*, din care 6.500.000 de ruble revine la 18 fabrici de cherestea („Lista fabricilor și uzinelor“, pag. 247).

Pe baza celor spuse mai sus, ajungem la concluzia că în prelucrarea materialelor d-l Karișev a dat dovadă de o uimitoare lipsă de atenție și lipsă de spirit critic și de aceea a săvîrșit o serie întreagă de erori dintre cele mai grosolane. Cît despre operațiunile de totalizare a cifrelor din „Listă“,

pe care d-sa le-a efectuat împreună cu colaboratorii săi, este cazul să spunem că valoarea lor statistică pierde mult de pe urma faptului că d-l Karișev nu a publicat rezultatele complete, adică numărul fabricilor, numărul muncitorilor și valoarea producției în toate guberniile și în toate ramurile de producție (deși se pare că d-sa a făcut aceste totalizări, și publicarea lor integrală ar fi dat, pe de o parte, posibilitatea unei verificări, iar pe de altă parte, ar fi fost de mare folos tuturor celor care se servesc de „Lista fabricilor și uzinelor“). Vedem, așadar, că prelucrarea pur statistică a materialului este extrem de fragmentară, incompletă și nesistematică, iar concluziile la care s-a grăbit să ajungă d-l Karișev constituie în cea mai mare parte un exemplu de felul cum nu trebuie să se opereze cu cifrele.

Trecînd la problema, pusă mai sus, a stării actuale a statisticii fabricilor și uzinelor din Rusia, trebuie să spunem în primul rînd că, dacă „este imperios necesar“ să avem „date statistice complete și veridice cu privire la întreprinderi“ (așa se spune în „introducerea“ la „Listă“, și acest lucru este perfect adevărat), obținerea lor poate fi asigurată numai printr-un recensămînt industrial bine organizat, care să înregistreze toate stabilimentele, întreprinderile și lucrările industriale de orice fel și care să se repete la anumite intervale de timp. Dacă datele primului recensămînt general din 28 ianuarie 1897⁷ referitoare la ocupațiile populației vor fi satisfăcătoare și vor fi prelucrate în mod temeinic, ele vor înlesni simțitor efectuarea unui recensămînt industrial. Atîta timp însă cît asemenea recensăminte nu există, nu poate fi vorba decît de înregistrarea unor stabilimente industriale mari. Actualul sistem de culegere și de prelucrare a datelor statistice referitoare la asemenea stabilimente mari („fabrici și uzine“, după terminologia curentă) trebuie considerat ca fiind extrem de nesatisfăcător. Prima lui deficiență este fărîmițarea statisticii fabricilor și uzinelor, repartizarea ei între diferite „departamente“ și inexistența unei instituții speciale, pur statistice, care să centralizeze culegerea, verificarea și prelucrarea tuturor datelor referitoare la toate fabricile și uzinele. Cînd prelucrezi datele statisticii actuale a fabricilor și uzinelor din Rusia, te afli pe un teritoriu brăzdat în toate

direcțiile de hotarele diferitelor „departamente“ (fiecare dintre acestea avînd metode și procedee de înregistrare proprii etc.). Uneori se întîmplă chiar ca acest hotar să despartă în două o anumită fabrică sau uzină, așa încît o secție a uzinei (de pildă turnătoria de fontă) să fie subordonată departamentului minelor, iar alta (de pildă producția articolelor de fier) să fie subordonată departamentului comerțului și al manufacturilor. E lesne de văzut cît de dificilă devine astfel folosirea datelor și ce greșeli riscă să facă (și fac) cercetătorii care nu acordă suficientă atenție acestei probleme complexe. În ceea ce privește îndeosebi verificarea datelor, trebuie să spunem că inspecția de fabrică nu va fi, desigur, niciodată în stare să verifice în ce măsură corespunde realității fiecare cifră declarată de fiecare fabricant. În cadrul sistemului actual (adică atunci cînd datele se culeg nu prin intermediul unui recensămînt, efectuat de un corp special de agenți, ci prin trimiterea de chestionare la fabricanți) este deosebit de important ca instituția centrală de statistică să fie în contact *direct* cu toți proprietarii de fabrici și uzine, să controleze sistematic *uniformitatea* datelor și să urmărească ca ele să fie complete, să îngrijească de trimiterea de chestionare în *toate* centrele industriale cît de cît importante, să ia măsuri pentru a se evita includerea întîmplătoare a unor date eterogene sau aplicarea și interpretarea diferită a programului. A doua deficiență esențială a sistemului actual este caracterul cu totul rudimentar al programului de culegere a datelor. Dacă acest program va fi elaborat în cancelarii, fără să fie supus criticii specialiștilor și (ceea ce este deosebit de important) unei dezbateri multilaterale în presă, datele *nu vor putea fi* niciodată cît de cît complete și uniforme. Am văzut, de pildă, cît de nesatisfăcător se rezolvă acum chiar problema fundamentală a programului : ce este „o fabrică, o uzină ?“. În condiții cînd nu se fac recensăminte industriale, cînd se aplică sistemul culegerii datelor chiar de la industriași (prin intermediul poliției, al inspecției de fabrică etc.), noțiunea de „fabrică și uzină“ trebuie să fie definită cu o precizie ireproșabilă și limitată numai la stabilimentele îndeajuns de mari pentru a se putea spera că vor fi înregistrate *toate și pretutindeni, fără omisiuni*. Elementele fundamentale ale de-

finiției „stabilimentului de tipul fabricii și uzinei“, adoptată în momentul de față, par a fi fost alese destul de reușit : 1) cel puțin 15 muncitori care lucrează în stabiliment (în legătură cu aceasta trebuie clarificată problema delimitării muncitorilor auxiliari de muncitorii de fabrică propriu-ziși, aceea a stabilirii numărului mediu anual al muncitorilor etc.) și 2) existența unui motor cu aburi (chiar dacă numărul muncitorilor este mai mic). Din păcate, acestor criterii li s-au mai adăugat și altele, cu totul vagi ; or, extinderea acestei definiții reclamă maximum de prudență. Dacă nu pot fi omise, de pildă, stabilimentele mari cu roată hidraulică, trebuie arătat cu toată precizia care anume stabilimente de acest fel urmează să fie înregistrate (dacă puterea roții nu este inferioară unei anumite limite, dacă numărul muncitorilor nu coboară sub o anumită cifră etc.). Dacă în unele ramuri industriale se consideră necesar să fie înregistrate și stabilimente mai mici, aceste ramuri trebuie enumerate cât se poate de precis, indicându-se totodată și alte criterii clare pentru definirea noțiunii de „fabrică sau uzină“. O atenție deosebită trebuie acordată ramurilor industriale în care stabilimentele de tipul „fabricii sau uzinei“ se confundă cu stabilimentele „meșteșugărești“ sau „agricole“ (producția de pislă, de cărămizi, de pielărie, morăritul, industria uleiului și multe altele). Noi socotim că cele două criterii de mai sus pentru definirea noțiunii de „fabrică sau uzină“ nu trebuie să fie extinse în nici un caz, pentru că în cadrul actualului sistem de culegere a datelor este problematic dacă pînă și stabilimentele relativ mari vor putea fi înregistrate fără vreo omisiune. Or, modificarea acestui sistem se poate exprima fie în schimbări parțiale și neesențiale, fie în introducerea unor recensăminte industriale generale. Cît despre caracterul amplu al datelor cerute, adică numărul de întrebări puse industriașilor, trebuie să facem și aici o distincție netă între recensămîntul industrial și statistica de tipul celei actuale. Numai în primul caz este posibil și necesar să se urmărească obținerea unor date cît mai ample (întrebări privind istoricul stabilimentului, legăturile lui cu stabilimentele și cu populația din împrejurimi, latura comercială a întreprinderii, materiile prime și materialele auxiliare, cantitatea și felul pro-

dusului, salarii, ziua de muncă, schimburi, muncă de noapte și ore suplimentare etc. etc.). În cazul al doilea însă, trebuie să se procedeze cu multă prudență: este mai bine să se obțină date puține, dar relativ certe, complete și uniforme, decât date numeroase, dar fragmentare, incerte și necomparabile. Absolut necesar este doar să se adauge întrebări cu privire la numărul articolelor și la mașinile de lucru.

Spunînd că statistica industriei noastre de fabrică este extrem de nesatisfăcătoare, nu vrem cituși de puțin să afirmăm că datele ei nu ar fi demne de atenție sau că nu ar merita să fie prelucrate. Cu totul dimpotrivă. Am analizat amănunțit deficiențele sistemului actual tocmai pentru a sublinia necesitatea unei prelucrări deosebit de minuțioasă a datelor. Scopul principal și fundamental al acestei prelucrări trebuie să conștă în separarea neghinei de grîu, în separarea materialului relativ utilizabil de cel neutilizabil. După cum am văzut, principala greșală a d-lui Karișev (și a multor alora) constă tocmai în faptul că el nu a făcut această separare. Cifrele care indică numărul „fabricilor și uzinelor” sînt cele mai puțin certe și în nici un caz nu pot fi folosite fără o minuțioasă prelucrare prealabilă (separarea stabilimentelor mai mari etc.). Cifrele care indică numărul muncitorilor și valoarea producției sînt mult mai veridice în totalurile generale (dar și aici trebuie verificat cu multă atenție care anume ramuri de producție au fost înregistrate, cum au fost înregistrate ele, în ce mod a fost stabilită valoarea producției etc.). Dacă luăm însă totalurile mai detaliate, s-ar putea ca datele să fie necomparabile, iar folosirea lor să ducă la greșeli. Numai prin ignorarea tuturor acestor împrejurări poate fi explicată apariția basmelor despre descreșterea numărului fabricilor în Rusia și a numărului muncitorilor de fabrică (în comparație cu populația), basme pe care narodnicii le-au răspîndit cu atîta zel.

Cît despre prelucrarea propriu-zisă a materialului statistic, la baza ei trebuie să stea, fără doar și poate, datele referitoare la fiecare fabrică în parte, adică datele din fișe. Aceste fișe trebuie grupate, în primul rînd, pe unități teritoriale. Gubernia este o unitate prea mare. Importanța problemei repartizării teritoriale a industriei impune gruparea pe orașe,

suburbii, sate și grupuri de sate care formează centre sau raioane industriale. Este necesară apoi gruparea pe ramuri industriale. În această privință, sistemul nou adoptat de statistica fabricilor și uzinelor din Rusia a introdus, după părerea noastră, o schimbare regretabilă, renunțând cu desăvârșire la vechea împărțire pe ramuri industriale, folosită încă din deceniul al 7-lea al secolului nostru (și chiar mai înainte). „Lista fabricilor și uzinelor“ a împărțit într-o manieră nouă ramurile industriale, grupându-le în 12 secțiuni: dacă luăm numai datele pe secțiuni, se obține un cadru extrem de vast, care cuprinde și amestecă laolaltă cele mai eterogene industrii (industria postavului și industria pîslei, industria lemnului și industria mobilei, industria hîrtiei și industria poligrafică, producția de fontă și producția de giuvaerice, fabricile de cărămidă și fabricile de porțelan, producția de piele și producția de ceară, fabricile de ulei și rafinările de zahăr, fabricile de bere și de tutun etc.). Dacă am împărți însă amănunțit pe ramuri industriale toate aceste secțiuni, am obține (vezi la Mikulin, op. cit.) grupuri extrem de fracționate, al căror număr *ar trece de 300!* Sistemul vechi, care a avut 10 secțiuni și aproape 100 de ramuri industriale (91 după „Indicatorul“ pe 1890), ni se pare a fi mult mai izbutit. Apoi este necesar ca fabricile să fie grupate *după numărul muncitorilor, după felul motoarelor și după volumul producției*. Această grupare este deosebit de necesară atît din punct de vedere pur teoretic, pentru studierea stării și a dezvoltării industriei, cît și ca mijloc care ne permite să selecționăm materialul existent, separînd datele relativ utilizabile de cele inutilizabile. Inexistența unei astfel de grupări (care este necesară în cadrul grupurilor teritoriale și al grupurilor pe ramuri industriale) constituie cea mai esențială lipsă a actualelor noastre publicații consacrate statisticii fabricilor și uzinelor, care ne permit să stabilim numai „cifre medii“, de cele mai multe ori cu totul fictive și generatoare de erori grosolane. În sfîrșit, gruparea stabilimentelor potrivit tuturor acestor criterii nu trebuie să se limiteze la stabilirea numărului stabilimentelor în fiecare grup (și subgrup), ci trebuie să fie neapărat însoțită de calcularea numărului muncitorilor și a valorii producției în

fiecare grup, atît în stabilimentele care folosesc forța aburului cît și în cele care folosesc exclusiv munca manuală etc. Cu alte cuvinte, în afară de tabelele *pe grupuri* mai sînt necesare și tabele *combinate*.

Ar fi greșit să se creadă că un asemenea mod de prelucrare ar necesita o cantitate mult prea mare de muncă. Birourile de statistică ale zemstvelor, cu bugetul și personalul lor modest, execută pe județe lucrări mult mai complicate, prelucrînd 20.000, 30.000 și chiar 40.000 de fișe individuale (or, în toată Rusia numărul stabilimentelor relativ mari, din categoria „fabricilor și uzinelor“, nu va depăși, probabil, cifra de 15.000–16.000). În afară de aceasta, quantumul datelor din fiecare fișă este incomparabil mai mare: culegerile de statistică ale zemstvelor au uneori sute de rubrici verticale, pe cînd „Lista fabricilor și uzinelor“, de pildă, are mai puțin de 20. Și cu toate acestea, cele mai bune culegeri de statistică ale zemstvelor oferă nu numai tabele în care întreprinderile sînt grupate după diferite criterii, ci și tabele combinate, adică tabele care arată imbinări de criterii diferite.

O astfel de prelucrare a datelor ar oferi, în primul rînd, materialul de care are nevoie știința economică. În al doilea rînd, ea ar soluționa definitiv chestiunea separării datelor relativ utilizabile de cele inutilizabile. În cadrul unei asemenea prelucrări ar ieși îndată la iveală caracterul întimplător al datelor referitoare la unele ramuri industriale, gubernii, la unele puncte din program etc. Ar deveni posibil să se obțină un material relativ complet, cert și uniform. S-ar obține indicații prețioase asupra modului în care aceste calități ar putea fi asigurate pe viitor.

Scris în august — înainte de
26 august (7 septembrie) — 1898

Publicat în 1898
în culegerea: Vladimir Ilin.
„Studii și articole economice“.
Petersburg

Se tipărește după textul
apărut în culegerea

RECENZIE

A. Bogdanov. CURS SCURT DE ȘTIINȚĂ ECONOMICĂ.
Moscova. 1897. Editura A. Murinova. 290 pag. Prețul 2 ruble

Cartea d-lui Bogdanov reprezintă un eveniment remarcabil în literatura noastră economică ; ea nu este numai un manual „nesuperfluu“ printre atâtea altele (după cum „speră“ autorul, în prefață), ci și, fără doar și poate, cel mai bun dintre ele. De aceea în rîndurile ce urmează ne propunem să atragem atenția cititorilor asupra meritelor remarcabile ale acestei lucrări și să relevăm unele puncte neînsemnate, cărora, după părerea noastră, li s-ar putea aduce îmbunătățiri în edițiile următoare ; credem că, dat fiind interesul viu pe care publicul cititor îl manifestă pentru problemele economice, edițiile următoare ale acestei cărți folositoare nu se vor lăsa prea mult așteptate.

Principalul merit al „cursului“ d-lui Bogdanov este consecvența deplină a orientării, de la prima și pînă la ultima pagină a cărții, în care sînt tratate probleme foarte numeroase și foarte vaste. Chiar la începutul cărții, autorul arată clar și precis ce este economia politică, definind-o ca „știință care studiază relațiile sociale de producție și de repartitie în dezvoltarea lor“ (9), și nu se abate nicăieri de la această concepție, adesea foarte prost înțeleasă de doctii noștri profesori de economie politică, care confundă „relațiile sociale de producție“ cu producția în general și care își umplu voluminoasele cursuri cu un noian de banalități și exemple lipsite de conținut, lipsite de orice legătură cu știința socială. Autorului îi este străină acea scolastică ce-i face adeseori pe alcătuitoarii de manuale să se întreacă în „definiții“ și în analiza diverselor elemente ale fiecărei definiții, iar claritatea

expunerii nu numai că nu suferă de pe urma acestui fapt, ci chiar câștigă, așa încît cititorul își va putea face o idee precisă despre o categorie cum este, de pildă, *capitalul*, atît în sensul lui social cît și în cel istoric. Ordinea expunerii acestei științe în „cursul” d-lui Bogdanov are la baza ei concepția despre economie politică ca știință o modurilor de producție socială în dezvoltarea lor istorică. Dînd la început o scurtă expunere a „noțiunilor generale” despre această știință (pag. 1-19) și înainte de a-și încheia cartea cu o succintă „istorie a doctrinelor economice” (pag. 235-290), în capitolul „C. Procesul dezvoltării economice” autorul înfățișează conținutul propriu-zis al științei, pe care nu-l expune în mod dogmatic (cum se obișnuiește în majoritatea manualelor), ci sub forma unei caracterizări a perioadelor succesive ale dezvoltării economice, și anume : perioada comunismului gentilic pîrmitiv, perioada sclaviei, perioada feudalismului și a brcslelor și, în sfîrșit, perioada capitalismului. Tocmai așa și trebuie să fie expusă economia politică. Ni se va obiecta, poate, că în felul acesta autorul este nevoit, prin forța lucrurilor, să fărîmîteze între diferite perioade expunerea uneia și aceleiași secțiuni teoretice (de pildă cea referitoare la bani), ceea ce îl va obliga să se repete. Dar acest inconvenient pur formal se compensează pe deplin prin avantajele esențiale ale expunerii istorice. În genere însă, este oare acesta un inconvenient ? Repetările sînt cu totul neînsemnate, utile pentru un începător, deoarece în felul acesta el își însușește mai temeinic tezele deosebit de importante. De pildă, raportarea diferitelor funcții ale banilor la diferite perioade de dezvoltare economică arată cititorului în mod concret că analiza teoretică a acestor funcții nu se bazează pe speculații abstracte, ci pe studierea precisă a conținutului real al dezvoltării istorice a omenirii. Se obține astfel o idee mai încheagată despre diferitele sisteme de economie socială, istoricește determinate. Or, menirea unui manual de economie politică este de a da celor care studiază această știință noțiuni de bază despre diferitele sisteme de economie socială și despre trăsăturile fundamentale ale fiecărui sistem, de a face ca cel care și-a însușit un curs elementar să aibă în mîină un fir călăuzitor sigur pentru aprofundarea studiului

acestui obiect, ca el să capete interes pentru un astfel de studiu, înțelegînd că de problemele științei economice se leagă în modul cel mai nemijlocit principalele probleme ale vieții sociale contemporane. În 99% din cazuri tocmai acest lucru lipsește manualelor de economic politică. Deficiența lor constă nu atît în faptul că de obicei ele se limitează la un singur sistem de economie socială (și anume la capitalism), cît în faptul că nu știu să concentreze atenția cititorului asupra trăsăturilor fundamentale ale acestui sistem; nu știu să definească cu precizie locul lui istoric, să arate procesul (și condițiile) apariției lui, pe de o parte, și tendințele dezvoltării lui în viitor, pe de altă parte; nu știu să prezinte anumite laturi și anumite fenomene ale vieții economice contemporane ca părți componente ale unui anumit sistem de economie socială, ca manifestări ale trăsăturilor fundamentale ale acestui sistem; nu știu să dea cititorului o călăuză sigură, pentru că de obicei ele nu urmează în mod consecvent una și aceeași linie de orientare; nu știu, în sfîrșit, să trezească interesul cititorului, pentru că înțeleg extrem de îngust și de incoerent însemnătatea problemelor economice, plasînd „într-o dezordine poetică” „factorii” economic, politic, moral etc. Numai *concepția materialistă a istoriei* aduce lumină în acest haos și oferă posibilitatea unei concepții largi, coerente și raționale asupra sistemului de economie socială istoricește determinat, ca fundament al unei orînduirii istoricește determinate a întregii vieți sociale a omului.

Un merit deosebit al „cursului” d-lui Bogdanov este tocmai faptul că autorul se menține în mod consecvent în cadrul materialismului istoric. Caracterizînd o anumită perioadă de dezvoltare economică, el înfățișează de obicei, în „expunere”, un tablou sumar al rînduiriilor politice, al relațiilor de familie, al principalelor curente ale gîndirii sociale *în legătură* cu trăsăturile fundamentale ale orînduirii economice respective. După ce stabilește cum respectiva orînduire economică a generat o anumită împărțire a societății în clase, autorul arată cum s-au manifestat *aceste clase* în viața politică, de familie, intelectuală din perioada istorică dată, cum s-au oglindit interesele lor în teoriile unor anumite școli economice, cum, de pildă, interesele dezvoltării ascendente a capi-

talismului au fost exprimate de școala liberei concurențe, iar interesele aceleiași clase în perioada de mai târziu au fost exprimate de școala economiștilor vulgari (284), școala apologetică. Autorul arată foarte just legătura existentă între poziția unor anumite clase și școala istorică (284) și școala reformatorilor de catedră („realistă” sau „istorică-etică”), care, pentru ideile ei false și inconsistente despre originea și rolul „din afara claselor” al instituțiilor juridice și politice (288) etc. trebuie să fie considerată o „școală a compromișului” (287). Autorul pune în legătură cu dezvoltarea capitalismului și teoriile lui Sismondi și Proudhon, pe care îi consideră, pe bună dreptate, economiști mic-burghezi, arătând că ideile lor își au rădăcina în interesele unei clase aparte a societății capitaliste, care ocupă în această societate „o poziție de mijloc, de tranziție” (279), și recunoscând fără ocol caracterul reacționar al unor astfel de idei (280–281). Datorită consecvenței concepțiilor sale și priceperii de a cerceta diferite aspecte ale vieții economice în legătură cu trăsăturile fundamentale ale orânduirii economice date, autorul a apreciat just semnificația unor fenomene ca participarea muncitorilor la beneficiile întreprinderii (una dintre „formele salariului”, care numai „arareori poate să convină întreprinzătorului” (pag. 132–133), sau ca asociațiile de producție, care, „organizate în cadrul relațiilor capitaliste”, „în fapt nu fac decât să înmulțească mica burghezie” (187).

Știm că tocmai aceste trăsături ale „cursului” d-lui Bogdanov vor stârni nenumărate reproșuri. Nemulțumiți vor rămîne, bineînțeles, reprezentanții și adepții școlii „etice-sociologice” din Rusia⁸. Nemulțumiți vor fi cei care cred că „problema concepției economice a istoriei este o problemă pur academică” * și încă mulți alții... Dar pe lângă aceste nemulțumiri izvorâte dintr-o atitudine, ca să zicem așa, de partid, autorului i se va reproșa, probabil, că marea amploare a problemelor tratate a atras după sine o concizie extremă în expunerea „cursului scurt”, care în numai 290 de pagini înfățișează toate perioadele de dezvoltare economică, începînd cu comunitatea gentilică și cu sălbaticii și terminînd cu carte-

* Așa crede cronicarul revistei „Russkaia Mysl” (1897, noiembrie, rubrica de bibliografie, pag. 517). Caraghioși mai sînt unii oameni !

lurile și trusturile capitaliste, și descrie viața politică și de familie a lumii antice și a evului mediu, dînd în încheiere și o istorie a doctrinelor economice. Expunerea d-lui A. Bogdanov este într-adevăr extrem de concisă, după cum arată el însuși în prefață, numindu-și cartea „conspic”. Este cert că unele dintre observațiile sumare ale autorului, care privesc în cea mai mare parte fapte cu caracter istoric, iar uneori și probleme mai detaliate ale economiei teoretice, vor fi de neînțeles pentru începătorul care dorește să-și însușească noțiunile de bază ale economiei politice. Nouă ni se pare însă că aceasta nu constituie un motiv de reproșuri la adresa autorului. Ba chiar, fără teamă că am putea fi învinuiți de goană după paradoxuri, vom spune că, după părerea noastră, existența unor astfel de observații constituie mai curînd un merit și nu o lipsă a cărții pe care o recenzăm. Într-adevăr, dacă autorul s-ar fi apucat să expună, să explice și să fundamenteze amănunțit fiecare observație de acest gen, lucrarea lui ar fi luat proporții exagerate, cu totul necorespunzătoare rostului unui manual scurt. De altfel, este de neconceput să expui într-un curs, fie cît de voluminos, toate datele științei contemporane despre toate perioadele de dezvoltare economică și despre istoria doctrinelor economice de la Aristotel și pînă la Wagner. Dacă autorul ar scoate toate observațiile de acest fel, cartea ar pierde incontestabil de pe urma îngustării cadrului economiei politice și a diminuării însemnătății ei. În forma lor actuală însă, aceste observații sumare vor aduce, credem, un mare folos atît celor care predau cît și celor care învață după acest conspice. Despre cei dintîi e de prisos să mai vorbim. Cît despre ceilalți, ei vor vedea din ansamblul acestor observații că economia politică nu poate fi studiată la nimereală, mir nichts dir nichts *, fără nici un fel de cunoștințe prealabile, fără cunoașterea a numeroase și foarte importante probleme de istorie, statistică etc. Cei care studiază se vor convinge că problemele economiei sociale în dezvoltarea ei și sub aspectul influenței ei asupra vieții sociale nu pot fi însușite dintr-unul sau chiar din cîteva manuale și cursuri dintre acelea care se disting adeseori printr-o

* După cum a observat, pe bună dreptate, Kautsky în prefața la cunoscuta lui lucrare „Marx's Oekonomische Lehren” („Învățătura economică a lui K. Marx”. — *Nota trad.*).

uimitoare „uşurinţă a expunerii“, dar în schimb şi printr-o uimitoare lipsă de conţinut, prin baterea apei în piuă ; că de problemele economice sînt indisolubil legate cele mai arzătoare probleme ale istoriei şi ale realităţii contemporane şi că rădăcinile acestor din urmă probleme se află în relaţiile de producţie sociale. Tocmai aceasta este principala menire a oricărui manual : să dea noţiuni de bază în ceea ce priveşte obiectul tratat, arătînd totodată în ce direcţie trebuie întreprins studiul lui mai amănunţit şi care este importanţa acestui studiu.

Să trecem acum la partea a doua a observaţiilor noastre, la indicarea acelor pasaje din cartea d-lui Bogdanov care, după părerea noastră, necesită unele corectări sau completări. Nădăjduim că onoratul autor nu ne va lua în nume de rău caracterul mărunţ sau chiar chiţibuşar al acestor observaţii : într-un conspect, fiecare frază şi chiar fiecare cuvînt are o însemnătate incomparabil mai mare decît într-o expunere amplă şi amănunţită.

D-l Bogdanov foloseşte în general terminologia şcolii economice al cărei aderent este d-sa. Dar, vorbind despre forma valoare, el înlocuieşte acest termen cu expresia : „formulă de schimb“ (pag. 39 şi urm.). Această expresie ni se pare nefericită ; termenul „formă valoare“ este, într-adevăr, neadecvat într-un manual scurt, şi în locul lui ar fi poate mai bine să se spună : formă de schimb sau treaptă de dezvoltare a schimbului, căci altfel se ajunge chiar la expresii ca „dominaţia celei de-a 2-a formule de schimb“ (pag. 43) (?). Acolo unde vorbeşte despre capital, autorul a omis, din păcate, formula generală a capitalului, care l-ar fi ajutat pe cititor să-şi dea seama de caracterul similar al capitalului comercial şi al celui industrial. — Caracterizînd capitalismul, autorul a omis problema creşterii populaţiei comerciale şi industriale pe seama celei agricole şi a concentrării populaţiei în oraşele mari ; această lacună este cu atît mai simţită, cu cît, vorbind despre evul mediu, autorul a stăruit asupra raportului dintre sat şi oraş (63-66), pe cînd despre oraşul modern a spus numai cîteva cuvinte în legătură cu faptul că acesta şi-a subordonat satul (174). — Vorbind despre istoria industriei, autorul declară cît se poate de categoric că „sistemul produc.

ției capitaliste la domiciliu" * se află „la jumătatea drumului între meserie și manufactură“ (pag. 156, *teza* a 6-a). În această problemă, o astfel de simplificare a lucrurilor ni se pare nu tocmai indicată. Descriind munca capitalistă la domiciliu, autorul „Capitalului“ o plasează în capitolul referitor la industria mecanizată, considerînd-o ca un rezultat direct al acțiunii transformatoare a acesteia dîin urmă asupra vechilor forme de muncă. Într-adevăr, forme de muncă la domiciliu ca acelea care domnesc, de pildă, în industria confecțiilor atît în Europa cît și în Rusia nu pot fi considerate nicidecum că s-ar afla „la jumătatea drumului între meserie și manufactură“. În dezvoltarea istorică a capitalismului, ele se situează *dincolo* de manufactură, și despre acest lucru credem că era cazul să se spună cîteva cuvinte. — O lacună vizibilă, în capitolul referitor la perioada mașinistă a capitalismului **, este lipsa unui paragraf despre armata de rezervă și despre suprapopulație în societatea capitalistă, despre procesul de generare a acestei suprapopulații de către industria mecanizată, despre rolul ei în mușcarea ciclică a industriei, despre principalele ei forme. Menționarea fugitivă a acestor fenomene, făcută de autor la pag. 205 și 270, este absolut insuficientă. — Afirmarea autorului că „în ultima jumătate de secol“ „profitul crește mult mai rapid decît renta“ (179) este prea hazardată. Nu numai Ricardo (împotriva căruia este îndreptată observația d-lui Bogdanov), dar și Marx constată tendința generală a rentei de a crește deosebit de rapid în orice condiții (este posibilă chiar și o creștere a rentei în condiții cînd prețul cerealelor scade). Scăderea prețurilor la cereale (și, în anumite condiții, scăderea rentei), determinată în ultimul timp de concurența terenurilor virgine din America, Australia etc., a căpătat un caracter pronunțat abia cu începere din deceniul al 8-lea al secolului nostru, iar remarca lui Engels din secțiunea referitoare la rentă („Das Kapital“, III, 2, 259–260 ***), remarcă consacrată crizei agrare actuale, este formulată mult mai prudent. Engels constată aici „legea“ creșterii rentei în

* Pag. 93, 95, 147, 156. Socotim că prin acest termen autorul a înlocuit cu succes expresia: „sistemul marii producții la domiciliu“, introdusă în literatura noastră de Korsak.

** Împărțirea strictă a capitalismului în două perioade: perioada manufacturieră și perioada mașinistă constituie un merit deosebit al „cursului“ d-lui Bogdanov

*** — „Capitalul“, vol. III, partea a 2-a, pag. 259–260¹⁹. — *Nota red.*

țările civilizate, lege care explică „uimitoarea vitalitate a clasei marilor proprietari funciari“, iar mai jos el se limitează să arate că această vitalitate „se epuizează treptat“ (allmählich sich erschöpft). — Paragrafele consacrate agriculturii sînt și ele mult prea succinte. În paragraful privitor la rentă (adică la renta capitalistă) se indică doar foarte fugitiv că condiția ei o constituie agricultura capitalistă. („În perioada capitalismului, pămîntul continuă să rămînă proprietate privată și apare în rolul de capital“, 127, — și atît !). În legătură cu aceasta, pentru evitarea oricăror nedumeriri, ar fi trebuit să se vorbească ceva mai amănunțit despre apariția burgheziei sătești, despre situația muncitorilor agricoli și prin ce anume se deosebește ea de situația muncitorilor de fabrică (un nivel de trebuințe și de trai mai scăzut ; rămășițele legării de pămînt sau ale diferitelor Gesindeordnungen * etc.). Este regretabil, de asemenea, că autorul nu a atins problema genezei rentei capitaliste. După observațiile făcute cu privire la coloni¹¹ și la țăranii dependenți, iar după aceea cu privire la condițiile în care țăranii noștri iau în arendă pămînt, el ar fi trebuit să caracterizeze pe scurt mersul general al dezvoltării rentei de la renta în muncă (Arbeitsrente) la renta în natură (Produktenrente), apoi la renta în bani (Geldrente) și, de la aceasta, la renta capitalistă (comp. „Das Kapital“, III, 2, Kap. 47 **). — Vorbind despre faptul că producția capitalistă înlătură îndeletnicirile auxiliare și că din această cauză gospodăria țărănească devine lipsită de trăinicie, autorul se exprimă astfel : „gospodăria țărănească devine în general mai săracă ; suma totală a valorilor produse de ea scade“ (148). Această afirmație este extrem de inexactă. Procesul ruinării țăranimii de către capitalism constă în înlăturarea ei de către burghezia sătească, care se formează din rîndurile aceleiași țăranimi. D-l Bogdanov n-ar putea să descrie, de pildă, decăderea gospodăriei țărănești în Germania fără să vorbească de Vollbaueri ***. În pasajul citat, autorul vorbește despre țăranii în general, dar îndată după aceea dă un exemplu din viața rusă ; or, a vorbi despre țăranul rus

* — acte legislative care stabilesc relațiile dintre proprietarii funciari și țăranii iobași. — *Nota red.*

** — „Capitalul“, vol. III, partea a 2-a, capitolul 47¹¹. — *Nota red.*

*** — țăranii care stăpînesc loturi de pămînt întregi (nedivizate). — *Nota red.*

„în general“ este ceva mai mult decît riscant. În aceeași pagină autorul spune : „Țăranul ori se îndeletnicește numai cu agricultura, ori se duce să lucreze într-o manufactură“, adică, adăugăm noi, ori se transformă într-un burghez rural, ori devine proletar (cu un petic de pămînt). Acest proces bilateral ar fi trebuit menționat. – În sfîrșit, ca o deficiență generală a cărții trebuie menționată lipsa de exemple din viața rusă. În foarte multe probleme (ca, de pildă, organizarea producției în evul mediu, dezvoltarea producției mecanizate și a căilor ferate, creșterea populației urbane, crizele și sindicatele, deosebirea dintre manufactură și fabrică etc.), asemenea exemple din literatura noastră economică ar fi deosebit de folositoare ; într-adevăr, pentru un începător, însușirea materiei este mult îngreuiată de lipsa unor exemple din realitatea înconjurătoare. Socotim că înlăturarea lacunelor menționate nu ar mări decît într-o măsură neînsemnată cartea pe care o recenzăm și nu ar îngreui difuzarea ei largă, care este cît se poate de dorit din toate punctele de vedere.

*Scris între 7 și 14
(19 și 26) februarie 1898*

*Publicat în aprilie 1898,
în revista „Mir Bojii“ nr. 4*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

ÎNSEMNĂRI CU PRIVIRE LA TEORIA PIEȚELOR

(ÎN LEGATURĂ CU POLEMICA
DINTRE D-NII TUGAN-BARANOVSKI ȘI BULGAKOV)¹⁴

Problema piețelor în societatea capitalistă ocupă, după cum se știe, un loc deosebit de important în teoria economiștilor narodnici în frunte cu d-nii V. V. și N.-on. De aceea este cu totul firesc că economiștii cu atitudine negativă față de teoriile narodnicilor au găsit de cuviință să-și oprească atenția asupra acestei probleme și să lămurească înainte de toate punctele esențiale, abstract-teoretice ale „teoriei piețelor”. O încercare în această direcție a fost făcută în 1894 de d-l Tugan-Baranovski în cartea sa „Crizele industriale în Anglia contemporană”, cap. I al părții a doua : „Teoria piețelor”, iar anul trecut d-l Bulgakov a consacrat aceleași probleme cartea sa „Piețele în sistemul de producție capitalist” (Moscova, 1897). Ambii autori sînt de acord în ceea ce privește concepțiile de bază ; la amîndoi centrul de greutate îl constituie expunerea splendidei analize a „circulației și reproducției capitalului social total”, făcută de Marx în secțiunea a III-a a volumului al II-lea al „Capitalului”. Ambii autori sînt de acord că teoriile d-lor V. V. și N.-on despre piață (în special despre piața internă) în societatea capitalistă sînt, fără doar și poate, greșite și bazate fie pe ignorarea, fie pe neînțelegerea analizei făcute de Marx. Ambii autori consideră că producția capitalistă în dezvoltare își creează singură piața, mai ales pe linia *mijloacelor de producție și nu a obiectelor de consum* ; — că realizarea produsului în general și a supravaluei¹⁴ în special poate fi foarte bine explicată și fără introducerea pieței externe ; — că necesitatea pieței externe pentru o țară capitalistă nu decurge nicidecum din condițiile realizării (cum credeau d-nii V. V. și N.-on), ci din

condițiile istorice etc. S-ar părea că, față de acest acord atît de complet, d-nii Bulgakov și Tugan-Baranovski n-au motiv de controversă și-și pot consacra în comun forțele unei critici mai amănunțite și mai aprofundate a doctrinei economice narodniciste. În realitate însă, între numiții autori s-a încins o polemică (Bulgakov, op. cit., pag. 246-257 *passim* * ; Tugan-Baranovski în „Mir Bojii“, 1898, nr. 6 : „Capitalismul și piața“, în legătură cu cartea lui S. Bulgakov). După părerea noastră, atît d-l Bulgakov cît și d-l Tugan-Baranovski au mers cam prea departe în polemica lor, imprimînd observațiilor lor un caracter prea personal. Să încercăm a desluși dacă între ei există o divergență reală și, în caz afirmativ, care dintre ei are mai multă dreptate.

În primul rînd, d-l Tugan-Baranovski îl învinuiește pe d-l Bulgakov că e „prea puțin original“ și că-i place prea mult jurare in verba magistri ** („Mir Bojii“, 123). „Rezolvarea expusă de mine a problemei rolului pieței externe pentru o țară capitalistă, rezolvare pe care d-l Bulgakov o acceptă în întregime, nu este nicidecum luată de la Marx“, afirmă d-l Tugan-Baranovski. Credem că această afirmație este inexactă, întrucît rezolvarea problemei este luată de d-l Tugan-Baranovski *tocmai de la Marx* ; tot de acolo a luat-o, fără îndoială, și d-l Bulgakov, așa încît discuția nu se poate purta asupra „originalității“, ci asupra modului de a înțelege cutare sau cutare teză a lui Marx, asupra necesității de a expune ideile lui Marx într-un fel sau altul. D-l Tugan-Baranovski afirmă că „în volumul al II-lea“ Marx „nu atinge de loc problema pieței externe“ (l.c.). Este inexact. În aceeași secțiune (a III-a) din volumul al II-lea în care este expusă analiza realizării produsului, Marx lămurește foarte precis ce legături are cu această problemă comerțul exterior, deci și piața externă. Iată ce spune el în această privință :

„Producție capitalistă nu există fără comerț exterior. Or, dacă presupunem o reproducție anuală normală pe o scară dată, presupunem totodată, prin acest fapt, că comerțul exterior nu face decît să înlocuiască articole (Artikel - mărfuri) indigene cu articole avînd altă formă de întrebuințare și altă formă naturală, fără a afecta raporturile de valoare, deci fără

* — și altele. — Nota trad.

** — să jure pe cuvintele maestrului. — Nota trad.

a afecta nici raporturile de valoare în care se efectuează schimbul reciproc al celor două sectoare : mijloace de producție și obiecte de consum, și nici raporturile dintre capitalul constant, capitalul variabil și plusvaloarea, în care se scindează valoarea produsului fiecăruia dintre aceste sectoare. Introducerea comerțului exterior în analiza valorii produsului reproduse anual nu poate deci decît să provoace confuzie, fără a furniza vreun element nou fie pentru problema însăși, fie pentru soluționarea acesteia. Trebuie deci să facem abstracție de el cu totul..." („Das Kapital", II¹, 469 *. Subliniat de noi)¹⁵. „Rezolvarea problemei" la d-l Tugan-Baranovski : - „...în fiecare țară care importă mărfuri din străinătate poate exista un surplus de capital ; pentru o astfel de țară, piața externă este absolut necesară" („Crizele industriale", pag. 429. Citat în „Mir Bojii", l.c., 121) - este o simplă parafrază a tezei lui Marx. Marx spune că la analiza realizării nu trebuie luat în considerație comerțul exterior, deoarece el nu face decît să înlocuiască unele mărfuri prin altele. D-l Tugan-Baranovski, analizînd aceeași problemă a realizării („Crizele industriale", cap. I al părții a doua), spune că o țară care importă mărfuri trebuie să și exporte mărfuri, adică să aibă o piață externă. Se pune întrebarea : se mai poate spune după aceasta că „rezolvarea problemei" la d-l Tugan-Baranovski „nu este nicidecum luată de la Marx" ? D-l Tugan-Baranovski spune apoi că „volumele al II-lea și al III-lea ale «Capitalului» nu reprezintă decît un concept cu totul nefinisat" și că „din această cauză nu găsim în volumul al III-lea concluziile care decurg din excelenta analiză făcută în volumul al II-lea" (articolul citat, pag. 123). Și această afirmație este inexactă. Pe lîngă unele analize referitoare la reproducția socială, cum este, de pildă, aceea în care Marx arată („Das Kapital", III, 1, 289)¹⁶ în ce sens și în ce măsură realizarea capitalului constant „este independentă" de consumul individual, „găsim în volumul al III-lea" un capitol special (cap. 49. „Cu privire la analiza procesului de producție") consacrat concluziilor care decurg din excelenta analiză înfățișată în volumul al II-lea, capitol în care rezultatele acestei analize sînt aplicate la rezolvarea problemei foarte importante a

* — „Capitalul", vol. II, ediția 1, pag. 469. — *Nota trad.*

formelor venitului social în societatea capitalistă. În sfârșit, la fel de inexactă trebuie socotită afirmația d-lui Tugan-Baranovski că „în volumul al III-lea al «Capitalului» Marx s-ar pronunța în această chestiune cu totul altfel“, că în volumul al III-lea „întîlnim chiar aserțiuni pe care această analiză le infirmă într-un mod categoric“ (articolul citat, 123). La pagina 122 a articolului său, d-l Tugan-Baranovski citează două asemenea aserțiuni ale lui Marx, care, zice dînsul, contrazic doctrina fundamentală. Să le examinăm mai îndeaproape. În volumul al III-lea, Marx spune : „Condițiile exploatării nemijlocite și acelea ale realizării ei (ale acestei exploatări) nu sînt identice. Ele diferă nu numai în timp și loc, ci și ca noțiune. Primele sînt limitate numai de forța productivă a societății, celelalte de proporționalitatea diferitelor ramuri de producție și de puterea de consum a societății... Cu cît însă se dezvoltă mai mult forța productivă (a societății), cu atît mai mult intră ea în conflict cu baza îngustă pe care se sprijină relațiile de consum“ (III, 1, 226. Trad. rusă, pag. 189)¹⁷. D-l Tugan-Baranovski interpretează aceste cuvinte astfel : „Proporționalitatea repartizării producției naționale singură încă nu garantează posibilitatea desfacerii produselor. E posibil ca produsele să nu-și găsească o piață, chiar dacă repartizarea producției va fi proporțională, — acesta pare a fi sensul cuvintelor lui Marx citate de noi“. Nu, sensul acestor cuvinte este altul. Nu avem nici un temei pentru a vedea în aceste cuvinte vreo *rectificare* adusă teoriei realizării, expusă în volumul al II-lea. Marx se limitează să constate aici acea contradicție a capitalismului care a fost relevată și în alte părți ale „Capitalului“, și anume contradicția dintre tendința spre lărgirea *nelimitată* a producției și inevitabilitatea unui consum *limitat* (ca urmare a stării proletare a maselor populare). D-l Tugan-Baranovski nu va contesta, desigur, că această contradicție este *inerentă* capitalismului ; și din moment ce Marx o relevă în același pasaj, nu avem nici un drept să mai căutăm și vreun alt sens în cuvintele lui. „Puterea de consum a societății“ și „proporționalitatea diferitelor ramuri de producție“ nu sînt nicidecum niște condiții izolate, de sine stătătoare, fără legătură între ele. Dimpotrivă, o anumită stare a consumului este unul dintre elementele proporționalității. Într-adevăr, analiza realizării a arătat că formarea

pieței interne pentru capitalism are loc nu atât pe linia obiectelor de consum, cât pe cea a mijloacelor de producție. De aici rezultă că primul sector al producției sociale (producerea mijloacelor de producție) poate și trebuie să se dezvolte mai repede decât cel de-al doilea (producerea obiectelor de consum). Însă de aici, bineînțeles, nu rezultă nicidecum că producerea mijloacelor de producție ar putea să se dezvolte *cu totul independent* de producerea obiectelor de consum și *fără nici o legătură cu ea*. În această privință Marx spune : „Am văzut (cartea a II-a, secțiunea a III-a) că are loc o circulație permanentă între un capital constant și altul, circulație care, pe de o parte, este independentă de consumul individual în sensul că nu e niciodată cuprinsă în el, dar care este totuși limitată în ultimă analiză (definitiv) de consumul individual, întrucât producția de capital constant nu are loc niciodată ca scop în sine, ci numai fiindcă în ramurile de producție ale căror produse intră în consumul individual există o cerere mai mare de capital constant“ (III, 1, 289. Trad. rusă, pag. 242)¹⁸. Așadar, în ultimă analiză, consumul productiv (consumul de mijloace de producție) este întotdeauna legat de consumul individual, depinde întotdeauna de el. Dar capitalismului îi este inerentă, pe de o parte, tendința spre o lărgire nelimitată a consumului productiv, spre o lărgire nelimitată a acumulării și producției, iar pe de altă parte proletarizarea maselor populare, care pune limite destul de înguste lărgirii consumului individual. Este clar că aici avem de-a face cu o contradicție inerentă producției capitaliste, iar în fragmentul citat Marx nu face decât să constate această contradicție *. Analiza realizării din volumul al II-lea nu infirmă

* Exact același este și sensul unui alt pasaj citat de d-l Tugan-Baranovski (III, I, 231, comp. S. 232 până la sfârșitul paragrafului)¹⁹, precum și al următorului pasaj despre crize : „Cauza ultimă a tuturor crizelor reale este întotdeauna sărăcia și caracterul limitat al consumului maselor, care acționează în sens contrar tendinței producției capitaliste de a dezvolta forțele de producție în așa fel ca și cum limita dezvoltării lor ar constitui-o numai capacitatea absolută de consum a societății“ („Das Kapital“, III, 2, 21. Trad. rusă, pag. 395)²⁰. Același sens îl are și următoarea observație a lui Marx : „Contradicție în modul de producție capitalist : în calitate de cumpărători de mărfuri, muncitorii au importanță pentru piață, dar în ceea ce privește calitatea lor de vânzători ai mărfii ce le aparține — forța de muncă — societatea capitalistă are tendința de a-l limita impunând un minim de preț forței de muncă“ („Das Kapital“, II, 303)²¹. Despre felul greșit în care d-l N.—on interpretează acest pasaj am vorbit în „Novoe Slovo“²² din mai 1897. (Vezi Opere complete, vol. 2. Editura politică, 1960, pag. 157—158. — *Nota trad.*). Nu există nici o contradicție între toate aceste pasaje și analiza realizării făcută în secțiunea a III-a a volumului al II-lea.

nicidecum această contradicție (contrar părerii d-lui Tugan-Baranovski) ; dimpotrivă, ea ne arată legătura dintre consumul productiv și consumul individual. Se înțelege de la sine că ar fi o greșeală grosolană dacă din această contradicție a capitalismului (sau și din alte contradicții ale lui) s-ar deduce că acesta nu este cu puțință sau că nu ar avea un caracter progresist în comparație cu regimurile economice anterioare (cum le place narodnicilor noștri să deducă). Capitalismul nu se poate dezvolta altfel decât în cadrul unei serii întregi de contradicții, iar indicarea acestor contradicții nu face decât să ne lămurească caracterul istoric trecător al capitalismului, să lămurească condițiile și cauzele tendinței lui de a trece la o formă superioară.

Rezumînd toate cele spuse mai sus, ajungem la următoarea concluzie : rezolvarea problemei rolului pieței externe, expusă de d-l Tugan-Baranovski, este luată de la Marx ; nu există nici o contradicție între volumele al II-lea și al III-lea ale „Capitalului“ în ceea ce privește problema realizării (și teoria piețelor).

Să mergem mai departe. D-l Bulgakov îl acuză pe d-l Tugan-Baranovski că apreciază greșit teoriile despre piețe, formulate de economiștii dinainte de Marx. D-l Tugan-Baranovski îl acuză pe d-l Bulgakov că rupe ideile lui Marx de terenul științific pe care au crescut și că prezintă lucrurile în așa fel ca și cum „ideile lui Marx nu ar avea nici o legătură cu concepțiile predecesorilor săi“. Această ultimă imputare este cu totul neîntemeiată, deoarece d-l Bulgakov nu numai că nu a exprimat o părere atît de absurdă, ci, dimpotrivă, a arătat care sînt vederile exponenților diferitelor școli dinainte de Marx. Noi socotim că, în expunerea istoricului problemei, atît d-l Bulgakov cît și d-l Tugan-Baranovski n-au procedat bine dînd atît de puțină atenție lui Adam Smith, asupra căruia este neapărat necesar să te oprești în modul cel mai amănunțit atunci cînd faci o expunere *anume* consacrată „teoriei piețelor“ ; am spus „neapărat“, deoarece tocmai A. Smith este părintele acelei teorii greșite cu privire la descompunerea produsului social în capital variabil și supravaloare (salarium, profit și rentă, după terminologia lui A. Smith) care a persistat pînă la Marx și care făcea cu neputință nu numai rezolvarea problemei realizării, dar nici măcar justa ei formulare.

D-l Bulgakov arată, pe bună dreptate, că, „deoarece punctele de plecare erau greșite și însăși problema era formulată într-un mod greșit, aceste controverse“ (iscate în literatura economică în legătură cu teoria piețelor) „n-au putut să ducă decît la logomahii deșarte și scolastice“ (op. cit., pag. 21, notă). Cu toate acestea însă, autorul nu i-a consacrat lui A. Smith decît o singură pagină, lăsînd la o parte strălucita analiză detaliată a teoriei lui A. Smith, făcută de Marx în cap. 19 al volumului al II-lea al „Capitalului“ (§ II, S. 353–383)²³, și oprindu-se în schimb asupra doctrinelor unor teoreticieni de mîna a doua, lipsiți de originalitate, ca J. S. Mill și von Kirchmann. Întrucît îl privește pe d-l Tugan-Baranovski, d-sa *l-a ocolit cu totul pe A. Smith* și, de aceea, expunînd concepțiile economiștilor de după el, *a scăpat din vedere greșeala lor fundamentală* (repetarea sus-arătatei greșeli a lui A. Smith). Că în asemenea condiții expunerea nu putea fi satisfăcătoare e de la sine înțeles. Ne vom mărgini să dăm două exemple. Expunîndu-și schema nr. 1, care ilustrează reproducția simplă, d-l Tugan-Baranovski spune : „Dar cazul reproducției simple, presupus de noi, nu trezește nici o îndoială ; capitaliștii, conform ipotezei noastre, își consumă tot profitul, și este de la sine înțeles că oferta de mărfuri nu va întrece cererea“ („Crizele industriale“, pag. 409). Inexact. Pentru economiștii anteriori, acest lucru nu era cîtuși de puțin „de la sine înțeles“, deoarece ei nu știau să explice nici măcar reproducția simplă a capitalului social ; și nici nu poți s-o explici dacă nu înțelegi că din punctul de vedere al valorii produsul social se împarte în *capital constant* + *capital variabil* + *supravaloare*, iar din punctul de vedere al formei materiale el se împarte în două mari sectoare : mijloace de producție și obiecte de consum. De aceea lui A. Smith și acest caz i-a provocat „îndoieli“, în care el, după cum arată Marx, s-a și încurcat. Și dacă economiștii de mai tîrziu au repetat *greșeala* lui A. Smith fără a împărtăși *îndoielile* lui, aceasta nu arată decît că din punct de vedere teoretic ei au făcut în această problemă un pas înapoi. La fel de greșită este și afirmația d-lui Tugan-Baranovski că „teoria Say-Ricardo este întru totul justă din punct de vedere teoretic ; dacă adversarii ei și-ar fi dat osteneala să calculeze în cifre cum se repartizează mărfurile în economia capitalistă, ei ar

fi înțeles lesne că negarea acestei teorii conține o contradicție logică" (l.c., 427). Nu, teoria Say-Ricardo este cu totul greșită din punct de vedere teoretic : Ricardo a repetat greșeala lui Smith (vezi Ricardo, „Opere“, în traducerea lui Sieber, Petersburg, 1882, pag. 221), iar Say a dus pînă la capăt această greșeală, afirmînd că deosebirea dintre produsul brut și produsul net al societății este pur subiectivă. Și oricît ar „calcula în cifre“ Say-Ricardo și adversarii lor, ei nu vor ajunge niciodată la vreun rezultat, pentru că aici nu-i vorba cîtuși de puțin de cifre, după cum foarte just a observat și Bulgakov în legătură cu un alt pasaj din cartea lui Tugan-Baranovski (Bulgakov, l.c., pag. 21, notă).

Am ajuns acum și la celălalt obiect al controversei dintre d-nii Bulgakov și Tugan-Baranovski, și anume la problema schemelor cifrice și a însemnătății lor. D-l Bulgakov afirmă că schemele d-lui Tugan-Baranovski, „din cauză că se îndepărtează de model“ (adică de schema lui Marx), „pierd în măsură considerabilă din puterea lor de convingere și nu explică procesul reproducției sociale“ (l.c., 248), iar d-l Tugan-Baranovski spune că „d-l Bulgakov nu înțelege limpede însuși rostul unor asemenea scheme“ („Mir Bojii“ nr. 6 din 1898, pag. 125). După părerea noastră, în cazul de față dreptatea este în întregime de partea d-lui Bulgakov. Cel ce „nu înțelege limpede însemnătatea schemelor“ este mai curînd d-l Tugan-Baranovski, care consideră că schemele „demonstrează concluzia“ (ibid.). Schemele ca atare nu pot demonstra nimic ; ele nu pot decît să *ilustreze* procesul, *dacă diferitele lui elemente au fost elucidate din punct de vedere teoretic*. D-l Tugan-Baranovski a întocmit scheme proprii, care diferă de schemele lui Marx (și sînt incomparabil mai puțin clare decît schemele lui Marx), omițînd totodată să lămurească din punct de vedere teoretic elementele procesului pe care trebuie să le *ilustreze* schemele. Teza fundamentală a teoriei lui Marx, care a arătat că produsul social se descompune nu numai în capital variabil + supravaloare (cum credeau A. Smith, Ricardo, Proudhon, Rodbertus și alții), ci în capital constant + părțile indicate, această teză d-l Tugan-Baranovski n-a explicat-o de loc, deși a adoptat-o în schemele sale. Cititorul cărții d-lui Tugan-Baranovski *nu este în măsură să înțeleagă* această teză fundamentală a noii teorii.

D-l Tugan-Baranovski n-a motivat de loc necesitatea de a distinge în producția socială două sectoare (I : mijloace de producție, și II : obiecte de consum), în timp ce, după cum observă pe bună dreptate d-l Bulgakov, „singură această împărțire conține mai mult sens teoretic decât toate logomahiile anterioare cu privire la teoria piețelor“ (l.c., pag. 27). Iată de ce la d-l Bulgakov expunerea teoriei lui Marx este mult mai clară și mai justă decât la d-l Tugan-Baranovski.

În încheiere, oprindu-ne ceva mai amănunțit asupra cărții d-lui Bulgakov, trebuie să remarcăm următoarele. Aproximativ o treime din cartea lui este consacrată problemei „deosebirii dintre rotațiile diferitelor capitaluri“ și celei a „fondului de salarii“. Paragrafele care poartă aceste titluri ni se par cele mai puțin reușite. În primul dintre paragrafele menționate, autorul încearcă să completeze (vezi pag. 63, notă) analiza lui Marx și se cufundă în calcule și scheme foarte complicate pentru a ilustra cum are loc procesul realizării în condițiile existenței unor deosebiri între rotațiile diferitelor capitaluri. Nouă ni se pare că concluzia finală la care a ajuns d-l Bulgakov (că pentru explicarea realizării în condițiile existenței unei deosebiri între rotațiile diferitelor capitaluri trebuie presupusă existența unor rezerve la capitaliștii din ambele sectoare, comp. pag. 85) reiese de la sine din legile generale ale producției și circulației capitalului și că de aceea nu era de loc nevoie să se presupună diferite cazuri de rotație a capitalului în sectoarele II și I și să se facă o serie întregă de grafice. Același lucru trebuie spus și despre al doilea dintre paragrafele menționate. D-l Bulgakov relevă foarte just falsitatea afirmației d-lui Gherțenștein că în această problemă teoria lui Marx ar conține o contradicție. Autorul observă pe bună dreptate că, „dacă presupunem că toate capitalurile au durată rotației egală cu 1 an, la începutul fiecărui an capitaliștii se află în proprietatea atât a întregului produs al producției anului trecut cât și a sumei de bani egale cu această valoare“ (pag. 142-143). El procedează însă foarte greșit atunci când preia (pag. 92 și urm.) de la economiștii anteriori formularea pur scolastică a acestei probleme (salariul se ia oare din producția curentă sau din producția perioadei anterioare de muncă ?) și-și creează greutatea de prisos, „recuzînd“ indicația lui Marx, care „pare a contrazice punctul său de vedere fun-

damental“ „atunci cînd raționează așa ca și cum“ „salariul s-ar lua nu din capital, ci din producția curentă“ (pag. 135). Marx nici nu pune în felul acesta problema. D-l Bulgakov a fost nevoit „să recuze“ indicația lui Marx, pentru că d-sa încearcă să aplice teoriei lui Marx un mod de a pune problema care îi este cu totul străin. Din moment ce s-a stabilit cum se desfășoară procesul întregii producții sociale în legătură cu consumarea produsului de către diferitele clase ale societății, în ce fel aduc capitaliștii banii necesari pentru circulația produsului, din moment ce toate au fost lămurite, problema dacă salariul se ia din producția curentă sau din cea precedentă devine lipsită de orice însemnătate serioasă. De aceea Engels, care a pregătit pentru tipar ultimele volume ale „Capitalului“, spune în prefața volumului al II-lea că raționamentele lui Rodbertus, de pildă, în legătură cu problema „dacă salariul se ia din capital sau din venit, țin de domeniul scolasticii și au fost definitiv înlăturate prin conținutul secțiunii a treia din această carte a doua a «Capitalului»“ („Das Kapital“, II, Vorwort, S. XXI *)²⁴.

Scris la sfîrșitul anului 1898

Publicat în ianuarie 1899, în revista
„Nauchnoe Obozrenie“ nr. 1
Semnat: *Vladimir Ilin*

*Se tipărește după textul apărut
în revistă*

---

* — „Capitalul“, vol. II, Prefață, pag. XXI. — *Nota trad.*

RECENZIE ²⁵

R. *Gvozdev*. CHIABURIE-CĂMĂTĂRIE, INSEMĂNĂTATEA EI
SOCIAL-ECONOMICĂ. *Petersburg*. 1899. Editura N. Garin

Cartea d-lui Gvozdev trage unele concluzii pe baza datelor acumulate în literatura noastră economică în legătură cu interesanta problemă a chiaburiei-cămătăriei. Autorul dă o serie de lămuriri cu privire la dezvoltarea circulației de mărfuri și a producției de mărfuri în epoca de dinainte de reformă, dezvoltare care a determinat apariția capitalului comercial și cămătăresc. După aceea el examinează datele referitoare la cămătăria existentă în producția de cereale, la chiaburime în legătură cu migrațiile, meșteșugurile și muncile sezoniere în alte localități, precum și în legătură cu birurile și creditele. D-l Gvozdev arată foarte just că economiștii narodnici aveau o concepție greșită despre chiaburime, văzînd în ea un fel de „excreșcență” pe organismul „producției populare”, și nu una dintre formele capitalismului, strîns și indisolubil legată de întreaga orînduire social-economică rusă. Narodnicii au ignorat legătura dintre chiaburime și diferențierea țărănimii, apropierea existentă între cămătari-„lipitorile satelor” etc. și „gospodarii cu stare”, acești reprezentanți ai micii burghezii rurale din Rusia. Rămășițele instituțiilor medievale care apasă asupra satelor noastre (închistarea medievală a obștii țărănești, legarea țaranului de lot, răspunderea solidară, inegalitatea sarcinilor fiscale pentru diferitele stări sociale) creează mari piedici pentru investirea capitalurilor mici în producție,

pentru folosirea lor în agricultură și industrie. Urmarea firească a acestei situații este răspîndirea excesivă a *formelor inferioare, hidoase ale capitalului* comercial și cămătăresc. Puținii țărani înstăriți, aflîndu-se în mijlocul masei de țărani „neînstăriți“, care duc o existență de oameni pe jumătate flămînzi pe loturile lor mizere, se transformă inevitabil în exploatare de cea mai rea speță, care înrobesc sărăcimea prin împrumuturi, prin încheierea de învoieli agricole încă de cu iarnă etc. etc. Aceste instituții învechite, frînînd creșterea capitalismului atît în agricultură cît și în industrie, duc la îngustarea cererii de brațe de muncă, fără ca prin aceasta țărani să fie cîtuși de puțin puși la adăpost de cea mai nerușinată și neîngrădită exploatare și chiar de moartea prin inaniție. În cartea d-lui Gvozdev găsim reproduse calcule aproximative cu privire la sumele pe care țărănimea neavută le plătește chiaburilor și cămătarilor ; aceste calcule arată în mod concludent cît de greșită este părerea curentă că țărănimea rusă posesoare de pămînt se deosebește radical de proletariatul vest-european. În realitate, masa acestei țărănimi este pusă într-o situație mult mai rea decît aceea a proletariatului agricol din Occident ; în realitate, țărani noștri neavuți nu sînt decît niște pauperi ; tot mai des se repetă anii în care e nevoie de măsuri extraordinare pentru ajutorarea a milioane de țărani infometați. Dacă instituțiile fiscale n-ar lega laolaltă în mod artificial țărănimea înstărită și sărăcimea, țărani săraci ar trebui declarați în mod oficial pauperi, ceea ce ar defini mai exact și mai veridic locul pe care-l ocupă în societatea contemporană aceste pături ale populației. Cartea d-lui Gvozdev este folositoare prin faptul că sintetizează datele referitoare la procesul „sărăcirii neproletare“ * și definește pe bună dreptate acest proces ca formă inferioară, hidoasă a diferențierii țărănimii. D-l Gvozdev pare a fi un bun cunoscător al literaturii economice ruse, dar cartea lui nu ar fi avut decît de cîștigat dacă autorul acorda mai puțin loc citatelor din diferite articole de revistă și dădea mai multă

* *Parvus*. Piața mondială și criza agrară. Petersburg, 1898, pag. 8, notă.

НАЧАЛО

ЖУРНАЛЪ ЛИТЕРАТУРЫ, НАУКИ И ПОЛИТИКИ.

1899 г.

М А Р Т Ъ.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.

Типографія И. Н. СКОРОХОДОВА (Надеждинская, 43).

1899.

Coporta revistei „Nacealo”, in care au fost publicate
recenziile lui V. I. Lenin. — 1899

Micșorat

atenție prelucrării de sine stătătoare a materialului. Prelucrarea în manieră narodnică a materialului existent lasă de obicei în umbră aspectele cele mai importante din punct de vedere teoretic ale acestei probleme. Apoi, părerile proprii ale d-lui Gvozdev au adeseori un caracter prea general, prea global. Aceasta se referă în special la capitolul consacrat meșteșugurilor. Pe alocuri stilul cărții este afectat și nebulos.

Scris între

*30 ianuarie și 3 februarie
(11 și 15 februarie) 1899*

*Publicat în martie 1899,
în revista „Nacealo” nr. 3
Semnat: V. I. Il'in*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

RECENZIE

Parvus. PIAȚA MONDIALĂ ȘI CRIZA AGRARA. Studii economice. Traducere din limba germană de L. I., Petersburg, 1898. Editura O. N. Popova (Biblioteca de cultură generală, seria a 2-a, nr. 2). 142 pag. Prețul 40 de copeici

Cartea talentatului publicist german care scrie sub pseudonimul Parvus este alcătuită dintr-o serie de studii în care sînt caracterizate unele fenomene ale economiei mondiale contemporane, acordîndu-se totodată o atenție deosebită Germaniei. Parvus cercetează în special dezvoltarea pieței mondiale și descrie în primul rînd stadiile prin care trece în ultimul timp această dezvoltare, pe măsură ce Anglia pierde hegemonia industrială. Extrem de interesante sînt observațiile autorului cu privire la rolul pe care-l au țările industriale vechi, servind drept piață pentru țările capitaliste mai tinere : de pildă, Anglia absoarbe o cantitate din ce în ce mai mare de produse industriale germane, în momentul de față de la $\frac{1}{5}$ pînă la $\frac{1}{4}$ din exportul total al Germaniei. Bazîndu-se pe datele statisticii comerciale și industriale, Parvus arată că există o originală diviziune a muncii între diferite țări capitaliste, dintre care unele produc mai cu seamă pentru piețele din colonii, iar altele pentru cele din Europa. În capitolul „Orașele și căile ferate”, autorul face încercarea extrem de interesantă de a caracteriza principalele „forme de orașe capitaliste” și însemnătatea lor în structura generală a economiei capitaliste. Restul, partea cea mai mare a cărții (pag. 33–142), este consacrat contradicțiilor existente în agricultura capitalistă contemporană și crizei agrare. Parvus cercetează, în primul rînd, influența pe care dezvoltarea industrială o exercită asupra prețurilor la cereale, asupra rentei funciare etc. După aceasta, el expune teoria rentei funciare, dezvoltată de Marx în volumul al III-lea al „Capitalului”, și explică din punctul

de vedere al acestei teorii principala cauză a crizelor agrare din societatea capitalistă. Completînd analiza pur teoretică a acestei probleme cu date referitoare la Germania, Parvus ajunge la concluzia că „cauza ultimă, principala cauză a crizei agrare o constituie nivelul ridicat – exclusiv datorită dezvoltării capitaliste – al rentelor funciare și al prețurilor pămîntului corespunzătoare lor“. „Înlăturați aceste prețuri – spune Parvus –, și agricultura europeană va fi din nou în stare să concureze agricultura rusă și cea americană“. „Singurul ei remediu (adică singurul remediu al proprietății private) împotriva crizei agrare, dacă facem abstracție de o eventuală conjunctură favorabilă a pieței mondiale, este scoaterea la mezat a întregii proprietăți funciare capitaliste“ (141). Așadar, concluzia la care a ajuns Parvus coincide în linii generale cu părerea lui Engels, care în volumul al III-lea al „Capitalului“ a arătat că actuala criză agrară face ca proprietarii funciari europeni să fie puși în imposibilitatea de a percepe rentele funciare de mai înainte²⁶. Recomandăm stăruitor tuturor cititorilor care se interesează de problemele menționate mai sus să citească cartea lui Parvus. Ea oferă argumente admirabile împotriva părerilor narodnice curente despre criza agrară actuală, păreri care se întîlnesc mereu în presa narodnică și care păcătuiesc printr-o lipsă esențială : criza este cercetată în afara legăturii ei cu dezvoltarea generală a capitalismului mondial și nu din punctul de vedere al unor clase sociale determinate, ci numai pentru a face să reiasă morala mic-burgheză a vitalității micii gospodării țărănești.

Traducerea cărții lui Parvus poate fi considerată în general satisfăcătoare, deși pe alocuri se întîlnesc întorsături de frază neizbutite și greoaie.

*Scris între 3 și 7
(15 și 19) februarie 1899*

*Publicat în martie 1899,
în revista „Nacealo“ nr. 3
Semnat : V. I. I. n*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

RECENZIE

RUSIA COMERCIALĂ ȘI INDUSTRIALĂ. *Indreptar pentru comercianți și fabricanți. Intocmit sub îngrijirea lui A. A. Blau, șeful secției de statistică a departamentului comerțului și manufacturilor. Petersburg, 1899. Prețul 10 ruble*

Editorii acestui volum de mari proporții și-au propus „să umple o lacună în literatura noastră economică“ (pag. I), și anume să ofere publicului atît adresele întreprinderilor comerciale și industriale din toată Rusia cît și date „despre starea în care se află diferitele ramuri industriale“. Împotriva unei astfel de îmbinări a materialului informativ și a celui științifico-statistic nu am avea nimic de obiectat dacă și unul și celălalt ar fi prezentate sub o formă destul de completă. Din păcate însă, în volumul de care ne ocupăm, materialul referitor la adresele întreprinderilor copleșește cu desăvîrșire materialul statistic, care este și incomplet și prelucrat într-un mod foarte nesatisfăcător. În primul rînd, în comparație cu publicațiile similare precedente, volumul recent apărut prezintă dezavantajul că nu oferă date statistice pentru *fiecare* stabiliment și întreprindere incluse în listă. Din cauza acestei lacune, lista stabilimentelor și întreprinderilor, care cuprinde 2.703 coloane mari culese cu cele mai mici caractere, rămîne lipsită de orice valoare științifică. Or, în starea haotică a statisticii noastre comerciale și industriale au o importanță deosebită tocmai datele referitoare la fiecare stabiliment și întreprindere în parte, fiindcă instituțiile noastre oficiale de statistică nu prelucrează niciodată într-un mod cît de cît acceptabil aceste date, mărginindu-se să dea cifre globale, în care materialele relativ certe sînt amestecate cu materiale întru totul inexacte. În cele ce urmează vom arăta că această din urmă observație este valabilă și pentru volumul recenzat, dar mai întîi ținem să semnalăm următorul procedeu original

folosit de alcătuitoarii lui. Publicînd adresele stabilimentelor și întreprinderilor în fiecare ramură de producție, ei se limitează să reproducă numărul total al stabilimentelor și suma totală, pe întreaga Rusie, a cifrei lor de afaceri, apoi calculează media cifrei de afaceri a unui stabiliment în fiecare ramură industrială și notează printr-un semn distinctiv stabilimentele în care volumul cifrei de afaceri e mai mare sau mai mic decît cel mediu. Ar fi fost mult mai indicat (dacă era într-adevăr imposibil să se publice datele referitoare la fiecare stabiliment în parte) să se stabilească cîteva categorii de stabilimente și întreprinderi (după volumul cifrei de afaceri, după numărul muncitorilor, după felul motoarelor etc.), aceleași pentru toate ramurile comerciale și industriale, procedîndu-se apoi la repartizarea tuturor stabilimentelor pe aceste categorii. Atunci s-ar fi putut aprecia cel puțin cît de complet și cît de comparabil este materialul pe gubernii și pe ramuri industriale. Cît privește statistica fabricilor și uzinelor, de pildă, este suficient să citești definiția fenomenal de nebuloasă a acestei noțiuni în pag. 1 a acestei publicații (notă) și să răsfoiești listele de fabricanți din unele ramuri industriale ca să te convingi de eterogenitatea materialului statistic publicat în această carte. De aceea trebuie să fim foarte prudenți cu cifrele totalizatoare ale statisticii fabricilor și uzinelor, tipărite în secțiunea I a părții I a cărții „Rusia comercială și industrială” („Privire istorică-statistică asupra industriei și comerțului din Rusia”). Citim acolo că în 1896 (în parte în 1895) existau în tot Imperiul rus 38.401 fabrici, cu o producție totală în sumă de 2.745.000.000 de ruble și cu 1.742.181 de muncitori, socotind și industriile nesupuse la plata accizului, și cele supuse, și cele miniere. Considerăm că fără o verificare serioasă cifra aceasta nu poate fi comparată cu cifrele statisticii industriei noastre de fabrică pe anii trecuți. În 1896 au fost înregistrate o serie întreagă de ramuri de producție care înainte (de 1894/95) nu erau incluse în categoria „fabricilor și uzinelor”: brutării, cherhanale, abatoare, tipografii și litografii etc. etc. Valoarea producției tuturor întreprinderilor miniere și metalurgice din imperiu a fost evaluată la 614.000.000 de ruble cu ajutorul unor procedee originale, în privința cărora nu ni se spune decît că valoarea fontei pare a fi socotită de două ori, fiind, probabil, inclusă

în valoarea fierului și a oțelului. Dimpotrivă, numărul muncitorilor din întreaga industrie minieră și metalurgică pare să fie micșorat : 505.000 de muncitori în 1895/96. Aici este sau o eroare, sau au fost omise multe subramuri din industria minieră. Din cifrele risipite prin carte se vede că numai în câteva dintre ramurile industriale incluse în această secțiune numărul muncitorilor ajunge la 474.000, fără a socoti pe muncitorii ocupați cu extracția cărbunelui (circa 53.000), a sării (circa 20.000), pe cei ocupați în carierele de piatră (circa 10.000) și în alte câteva subramuri ale industriei miniere (circa 20.000). În 1890 numărul muncitorilor din întreaga industrie minieră și metalurgică a imperiului trecea de 505.000 și se știe că în perioada următoare toamai aceste ramuri au luat o dezvoltare deosebit de mare. De pildă, în cele cinci ramuri industriale incluse în această secțiune și despre care se dau în textul cărții date istorice-statistice (producția de fontă, producția de sîrmă, construcția de mașini, producția de articole din aur și aramă) se numărau în 1890 908 uzine, cu o producție în sumă de 77.000.000 de ruble și cu 69.000 de muncitori, iar în 1896 – 1.444 de uzine, cu o producție în sumă de 221.500.000 de ruble și cu 147.000 de muncitori. Totalizînd toate datele istorice-statistice risipite prin carte și care, din păcate, nu cuprind toate ramurile industriale, ci numai unele dintre ele (prelucrarea bumbacului, industria chimică și alte peste 45 de ramuri industriale), obținem următoarele cifre cu privire la întregul imperiu. În 1890 19.639 de fabrici și uzine, cu o producție în sumă de 929.000.000 de ruble și cu 721.000 de muncitori, iar în 1896 19.162 de fabrici și uzine, cu o producție în sumă de 1.708.000.000 de ruble și cu 985.000 de muncitori ; adăugînd cele două industrii supuse la plata accizului, și anume industria zahărului și industria spirtului (1890/91 : 116.000 de muncitori ; 1895/96 : 123.000), constatăm că numărul muncitorilor era, respectiv, de 837.000 și 1.108.000, ceea ce înseamnă o creștere *de aproape o treime în decursul acestor șase ani*. Menționăm că micșorarea numărului fabricilor se datorește modului diferit în care au fost înregistrate morile : în 1890 au fost incluse în categoria fabricilor 7.003 mori (156.000.000 de ruble, 29.638 de muncitori), pe cînd în 1896 numai 4.379 de mori (272.000.000 de ruble, 37.954 de muncitori).

Acestea sînt datele care pot fi extrase din cartea recenzată și care ne permit să ne facem o idee aproximativă despre avîntul industrial al Rusiei în perioada de după 1890. O examinare mai amănunțită a acestei probleme va putea fi făcută atunci cînd se vor publica datele statistice complete pe anul 1896.

*Scris în februarie,
înainte de 21 februarie
(5 martie) — 1899*

*Publicat în martie 1899
în revista „Nacealo” nr. 3
Semnat: V. I. Ilin*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

INCĂ O DATĂ CU PRIVIRE LA TEORIA REALIZĂRII

În numărul din ianuarie (1899) al revistei „Naucinoe Obozrenie“ a fost publicat articolul meu „Însemnări cu privire la teoria piețelor (În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov)“, iar după aceasta articolul lui P. B. Struve : „Cu privire la problema piețelor în condițiile producției capitaliste (În legătură cu cartea lui Bulgakov și cu articolul lui Ilin)“. Struve „respinge în bună parte teoria lui Tugan-Baranovski, Bulgakov și Ilin“ (pag. 63 din articolul său) și își expune părerea asupra teoriei realizării a lui Marx.

După părerea mea, polemica lui Struve cu autorii menționați se datorește nu atât existenței unei divergențe de fond, cât faptului că dînsul are o idee greșită despre conținutul teoriei pe care o apără. În primul rînd, Struve confundă teoria piețelor formulată de economiștii burghezi, care susțin că produsele se schimbă pe produse și că de aceea trebuie să existe o concordanță între producție și consum, cu teoria realizării a lui Marx, care în analiza sa a arătat *în ce mod* are loc reproducția și circulația capitalului social total, adică realizarea produsului în societatea capitalistă *. Nici Marx, nici autorii care au făcut expunerea teoriei sale și cu care polemizează Struve nu numai că nu au dedus din această analiză existența unei armonii între producție și consum, ci, dimpotrivă, au subliniat energic contradicțiile inerente capitalismului, care nu pot să nu se manifeste în cadrul realizării capita-

* Vezi „Studiile“ mele, pag. 17 și altele (Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 141 și altele. — *Nota trad.*).

liste *. În al doilea rînd, Struve confundă teoria abstractă a realizării (singura despre care au vorbit oponenții săi) cu condițiile istorice concrete ale realizării produsului capitalist într-o țară sau alta, într-o epocă sau alta. Este ca și cum cineva ar confunda teoria abstractă a rentei funciare cu condițiile concrete ale dezvoltării capitalismului în agricultura unei țări sau alteia. Din aceste două erori fundamentale ale lui Struve a rezultat o serie întreagă de încurcături, pentru a căror limpezire este necesar să analizăm unele teze din articolul său.

1. Struve nu e de acord cu părerea mea că în expunerea teoriei realizării este necesar să ne oprim în special asupra teoriei respective a lui Adam Smith. Dacă este vorba să începem cu Adam – scrie el –, ar trebui să ne oprim nu asupra teoriei lui Smith, ci asupra celei a fiziocraților²⁷. Nu, nu este așa. Adam Smith este acela care nu s-a limitat la constatarea adevărului (cunoscut și fiziocraților) că produsele se schimbă pe produse, ci s-a întrebat de asemenea cum se înlocuiesc (cum se realizează), ca valoare **, diferitele părți componente ale *capitalului* social și ale produsului social. Tocmai de aceea Marx – care recunoștea pe deplin că doctrina fiziocraților, de pildă „Tableau économique” *** al lui Quesnay, conținea teze „geniale pentru timpul lor” ****, care recunoștea că în analiza procesului de reproducție Ad. Smith a făcut în unele privințe chiar un pas înapoi în comparație cu fiziocrații („Das Kapital”, I², 612, Anm. 32 *****)²⁹ – a consacrat totuși fiziocraților numai o pagină și jumătate în expunerea istoriei problemei realizării („Das Kapital”, II¹, S. 350–351)³⁰, pe cînd lui Adam Smith i-a consacrat peste

* Op. cit., pag. 20, 27, 24 și altele. (Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 145, 152–153 și altele. — *Nota trad.*)

** În treacăt, menționez că în articolul meu din „Naucinoe Obozrenie” termenul „stoimost” a fost înlocuit pretutindeni cu termenul „tennost”. Această schimbare a fost făcută de redacție și nu de mine. Fără a atribui o însemnătate deosebită folosirii unuia sau altuia din acești termeni, consider însă necesar să relev că am întrebuițat și întrebuițez întotdeauna termenul „stoimost”.

*** — „Tabloul economic”. — *Nota trad.*

**** *Fr. Engels*: „Herrn E. Dühring's Umwälzung der Wissenschaft”, Dritte Aufl. („Domnul Eugen Dühring revoluționează știința” („Anti-Dühring”). Ediția a treia. — *Nota trad.*), pag. 270 din capitolul scris de Marx²⁹.

***** — „Capitalul”, vol. I, ediția a 2-a, pag. 612, nota 32. — *Nota trad.*

30 de pagini (op. cit., 351-383)³¹, analizând amănunțit eroarea fundamentală a lui Ad. Smith, care a fost preluată de întreaga economie politică de mai târziu. Reiese deci că examinarea amănunțită a teoriei lui Ad. Smith este necesară tocmai pentru a lămuri teoria realizării a economiștilor burgezi, care au repetat cu toții eroarea lui Smith.

2. În cartea sa, d-l Bulgakov spune pe bună dreptate că economiștii burgezi au confundat circulația simplă a mărfurilor cu circulația capitalistă a mărfurilor, pe când Marx a arătat că ele se deosebesc una de alta. Struve consideră că afirmația d-lui Bulgakov se bazează pe o neînțelegere. După părerea mea, dimpotrivă, de neînțelegere dă dovadă aici nu d-l Bulgakov, ci Struve. Într-adevăr, cum îl combate Struve pe d-l Bulgakov? Într-o manieră cât se poate de ciudată: îl combate repetând teza formulată de dinsul. Struve spune: Marx nu poate fi considerat adept al acelei teorii a realizării potrivit căreia produsul poate fi realizat în cadrul societății respective, pentru că Marx „făcea o distincție netă între circulația simplă a mărfurilor și circulația capitalistă“ (!! pag. 48). Dar e tocmai ceea ce a afirmat d-l Bulgakov! Tocmai de aceea teoria lui Marx nu se reduce la repetarea adevărului că produsele se schimbă pe produse. Tocmai de aceea, vorbind de controversa dintre economiștii burgezi și mic-burgezi despre posibilitatea supraproducției, d-l Bulgakov a calificat-o, pe bună dreptate, drept „logomahie scolastică“: ambele părți litigante confundă circulația simplă a mărfurilor cu circulația capitalistă, ambele repetă greșeala lui Ad. Smith.

3. Struve greșește numind teoria realizării teorie a repartiției proporționale. Este o denumire inexactă, care generează în mod inevitabil tot felul de încurcături. Teoria realizării este o teorie abstractă*, care arată în ce mod are loc reproducția și circulația întregului capital social. Una dintre premisele necesare ale acestei teorii abstracte este, în primul rând, aceea că se face abstracție de comerțul exterior, de piețele externe. Dar, făcând abstracție de comerțul exterior, teoria realizării nu afirmă nicidecum că a existat sau că a putut exista vreodată o societate capitalistă fără comerț

* Vezi articolul meu din „Naucnoe Obozrenie“, pag. 37. (Volumul de față, pag. 45-46 — *Nota red.*)

exterior*. În al doilea rînd, teoria abstractă a realizării presupune și trebuie să presupună o repartizare proporțională a produsului între diferitele ramuri ale producției capitaliste. Dar, presupunînd acest lucru, teoria realizării nu afirmă cîtuși de puțin că în societatea capitalistă produsele se repartizează sau se pot repartiza întotdeauna în mod proporțional**. D-l Bulgakov compară foarte just teoria realizării cu teoria valorii. Teoria valorii presupune și trebuie să presupună egalitatea cererii și a ofertei, dar ea nu afirmă nicidecum că în societatea capitalistă ar exista și ar putea să existe întotdeauna o astfel de egalitate. Ca și oricare altă lege a capitalismului, legea realizării „se împlințește numai prin neîmplințire” (Bulgakov, citat în articolul lui Struve, pag. 56). Teoria ratei mijlocii, egale a profitului presupune, în fond, aceeași repartizare proporțională a producției între diferitele ei ramuri. Dar pe această bază d-l Struve nu se va încumeta să dea acestei teorii denumirea de teorie a repartizării proporționale!

4. Struve nu e de acord cu mine că Marx a avut dreptate acuzîndu-l pe Ricardo de repetarea erorii lui Ad. Smith. „Marx n-a avut dreptate”, scrie Struve. Dar Marx citează textual un pasaj dintr-o lucrare a lui Ricardo (II¹, 383)³². Struve ignorează acest pasaj. Chiar în pagina următoare Marx citează părerea lui Ramsay, care sesizase și el această eroare a lui Ricardo. Am indicat de asemenea un alt pasaj din lucrarea lui Ricardo în care se afirmă categoric: „Întregul produs al solului și al muncii fiecărei țări se împarte

* Op. cit., pag. 38. (Vezi volumul de față, pag. 46—47. — *Nota red.*)
Comp. „Studii”, pag. 25: „Nu cumva negăm noi necesitatea unei piețe externe pentru capitalism? Desigur că nu. Numai că problema pieței externe nu are absolut nimic comun cu problema realizării”. (Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 151. — *Nota red.*)

** „Nu numai produsele care înlocuiesc supravaloarea, ci și produsele care înlocuiesc capitalul variabil... și capitalul constant... se realizează toate deopotrivă numai în condițiile unor impasuri, în condițiile unor oscilări permanente, care devin din ce în ce mai accentuate pe măsură ce se dezvoltă capitalismul...” („Studii”, pag. 27). S-ar putea ca Struve să spună că acest pasaj este contrazis de alte pasaje, de pildă la pag. 31: „...capitaliștii pot realiza supravaloarea”?... Contradicția nu este decît aparentă. În măsura în care este vorba de teoria abstractă a realizării (și cea formulată de narodnici este tocmai teoria abstractă a imposibilității de a realiza supravaloarea), în aceeași măsură este inevitabilă concluzia posibilității realizării. Dar, expunînd teoria abstractă, trebuie să arătăm contradicțiile inerente procesului efectiv al realizării. Tocmai această indicație este făcută în articolul meu. (Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 153. — *Nota red.*)

în trei părți : salarîu, profit și rentă“ (aici a fost omis în mod greșit capitalul constant. Vezi Ricardo, „Opere“, traducere de Sieber, pag. 221). Struve trece sub tăcere și acest pasaj. El citează numai o singură notă în care Ricardo arată absurditatea raționamentului lui Say cu privire la deosebirea dintre venitul brut și venitul net. În capitolul 49 din volumul al III-lea al „Capitalului“, capitol în care sînt expuse concluziile ce decurg din teoria realizării, Marx citează tocmai această notă a lui Ricardo și spune în legătură cu ea următoarele : „De altfel, după cum vom vedea mai tîrziu“, – este vorba, probabil, de volumul al IV-lea al „Capitalului“³³, care încă nu a fost publicat, – „nici Ricardo nu a combătut nicăieri analiza greșită a prețului mărfurilor făcută de Smith, descompunerea acestui preț în suma valorilor veniturilor (Revenuen). Ricardo nu se gîndește la caracterul greșit al acestei analize și, în analizele sale, o acceptă ca justă în măsura în care face «abstracție» de partea constantă a valorii mărfurilor. El revine din cînd în cînd la acest mod de a privi lucrurile“ (adică la modul de a vedea al lui Smith. „Das Kapital“, III, 2, 377. Traducerea rusă, 696)³⁴. Lăsăm cititorului să aprecieze cine are dreptate : Marx, care spune că Ricardo repetă eroarea lui Smith *, sau Struve, care spune că Ricardo „înțelegea foarte bine (?) că produsul social total nu se mărginește la salarîu, profit și rentă“, și că Ricardo „a făcut abstracție în mod inconștient (!) de acele părți ale produsului social care alcătuiesc cheltuielile de producție“. Poți oare să înțelegi *foarte bine* și în același timp să faci abstracție *în mod inconștient* ?

5. Struve nu numai că nu a reușit să infirme afirmația lui Marx că Ricardo a repetat eroarea lui Smith, dar a repetat el însuși în articolul său aceeași eroare. „E ciudat... să crezi – scrie Struve – că o împărțire sau alta în categorii a produsului social ar putea să aibă o însemnătate esențială pentru înțelegerea generală a realizării, cu atît mai mult cu cît într-adevăr toate părțile produsului realizat în procesul reali-

* Justețea aprecierii făcute de Marx reiese de asemenea cît se poate de limpede din faptul că Ricardo împărțea ideea greșită a lui Smith despre acumularea capitalului individual. Ricardo credea că partea acumulată din supravaloare se cheltuiește în întregime pe salarii, pe cînd în realitate ea se cheltuiește : 1) pe capital constant și 2) pe salarii. Vezi „Das Kapital“, I^o, 611—613, cap. 22, § 2°. — Comp. „Studii“, pag. 29, notă (Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 158. — *Nota red.*).

zării iau formă de venit (brut) și clasicii le-au considerat drept venituri" (pag. 48). Tocmai că *nu* toate părțile produsului realizat iau formă de venit (brut); tocmai aceasta este eroarea lui Smith pe care a explicat-o Marx, arătând că o parte din produsul realizat nu ia și nu poate lua niciodată formă de venit. Și anume, este vorba de acea parte din produsul social care înlocuiește capitalul constant menit să servească la producerea mijloacelor de producție (capitalul constant din sectorul I, potrivit terminologiei lui Marx). De pildă, în agricultură, sămînța nu ia niciodată formă de venit: cărbunele folosit chiar în extracția de cărbune nu ia niciodată formă de venit etc. etc. Procesul reproducerii și al circulației capitalului social total nu poate fi înțeles dacă nu se consideră separat partea din produsul brut care poate fi folosită numai ca capital și care nu poate lua niciodată formă de venit*. Într-o societate capitalistă aflată în dezvoltare, această parte din produsul social trebuie să crească, în mod necesar, mai repede decît toate celelalte părți ale acestui produs. Numai prin această lege poate fi explicată una dintre cele mai adînci contradicții ale capitalismului: creșterea avuției naționale se desfășoară cu mare repeziciune, în timp ce creșterea consumului popular se desfășoară (dacă se desfășoară) într-un ritm foarte lent.

6. Struve „nu înțelege de loc“ de ce distincția făcută de Marx între capitalul constant și capitalul variabil „este necesară în teoria realizării“ și de ce eu „stăruiesc în mod deosebit“ asupra ei.

Această neînțelegere de care dă dovadă Struve este, pe de o parte, rezultatul unei simple confuzii. În primul rînd, Struve însuși recunoaște un merit al acestei distincții, și anume că în felul acesta este cuprins întregul produs, și nu numai veniturile. Un alt merit al ei constă în faptul că ea stabilește o legătură logică între analiza procesului realizării și analiza procesului de producție a capitalului individual. Care este sarcina teoriei realizării? Să arate *în ce mod* are loc reproducția și circulația capitalului social total. Nu este oare limpede chiar de la prima vedere că în aceste condiții rolul capitalului variabil trebuie să fie radical deosebit de

* Comp. „Das Kapital“, III, 2, 375—376 (trad. rusă, 696) despre deosebirea dintre produsul brut și venitul brut“.

rolul capitalului constant ? Produsele care înlocuiesc capitalul variabil trebuie să fie schimbate în cele din urmă pe *obiecte de consum* pentru muncitori și să acopere consumul obișnuit al muncitorilor. Produsele care înlocuiesc capitalul constant trebuie să fie schimbate în cele din urmă pe *mijloace de producție* și întrebuințate în calitate de capital pentru o nouă producție. De aceea distincția dintre capitalul constant și capitalul variabil este absolut necesară în teoria realizării. În al doilea rând, confuzia pe care o face Struve se datorește faptului că prin teoria realizării el înțelege și aici, într-un mod cu totul arbitrar și greșit, o teorie care arată că produsele se repartizează în mod proporțional (vezi mai cu seamă pag. 50—51). Am spus mai sus și repetăm din nou că un asemenea mod de a înțelege conținutul teoriei realizării este greșit.

Pe de altă parte, neînțelegerea de care dă dovadă Struve se datorește faptului că el consideră necesar să facă distincție între categoriile „sociologice” și categoriile „economice” în teoria lui Marx și formulează câteva observații generale împotriva acestei teorii. În această privință trebuie să spun, în primul rând, că toate acestea nu au nici o legătură cu teoria realizării ; în al doilea rând, că, după părerea mea, distincția făcută de Struve este neclară și că nu văd în ea nici un folos real. În al treilea rând, consider nu numai discutabile, dar chiar direct greșite afirmațiile lui Struve cum că „lui Marx însuși îi era, fără doar și poate, neclar raportul dintre bazele sociologice” ale teoriei sale și analiza fenomenelor pieței, că „teoria valorii, așa cum este expusă în volumele I și III ale «Capitalului» păcătuiește, indiscutabil, prin caracterul ei contradictoriu” *. Toate aceste afirmații ale lui Struve sînt cu

* Acestei ultime afirmații a lui Struve îi voi opune cea mai recentă expunere a teoriei valorii de către K. Kautsky, care spune și arată că legea ratei mijlocii a profitului „nu desființează legea valorii, ci numai o modifică” („Die Agrarfrage”, S. 67—68) („Problema agrară”, pag. 67—68. — *Nota trad.*). În legătură cu aceasta relevăm următorul pasaj interesant din prefața lui Kautsky la remarcabila sa carte : „Dacă în lucrarea de față am reușit să dezvolt idei noi și rodnice, sînt recunoscător pentru aceasta în primul rând celor doi mari învățători ai mei ; și sînt cu atît mai bucuros să subliniez acest lucru, cu cît de la un timp încoace pînă și în cercurile noastre se aud voci care afirmă că punctul de vedere al lui Marx și Engels ar fi învechit... După părerea mea, acest scepticism se datorește mai curînd particularităților proprii ale scepticilor decît conținutului teoriei contestate. La această concluzie am ajuns nu numai pe baza rezultatelor obținute prin analiza obiectiilor formulate de acești sceptici, ci și pe baza experienței mele personale. La începutul... activității mele am fost departe de a simpatiza mar-

totul gratuite. Acestea nu sînt argumente, ci decrete. Ele sînt rezultatele anticipate ale acelei critici a teoriei lui Marx pe care se pregătesc s-o facă neokantienii *. Vom trăi și vom vedea ce va da această critică. Deocamdată însă constatăm că în problema teoriei realizării această critică nu a dat nimic.

7. În problema însemnătății schemelor lui Marx din secțiunea a III-a a volumului al II-lea al „Capitalului”, Struve afirmă că teoria abstractă a realizării poate fi expusă foarte bine cu ajutorul celor mai diferite procedee de împărțire a produsului social. Această afirmație uimitoare se explică în întregime prin eroarea fundamentală a lui Struve, care socoate că teoria realizării „se rezumă în întregime” (?!!) la ideea plată că produsele se schimbă pe produse. Numai sub imperiul acestei erori a putut el să scrie o frază ca aceasta : „Pentru esența teoriei realizării este cu totul indiferent ce rol au în producție, repartiție etc. aceste mase de mărfuri” (care se realizează), „dacă ele sînt capital (sic !!) și care anume : constant sau variabil” (51). Pentru teoria realizării a lui Marx, teorie care constă în analiza reproducției și circulației *capitalului* social total, este indiferent dacă mărfurile

xismul. Am avut față de el o atitudine tot atît de critică și tot atît de puțin încrezătoare ca și oricare dintre cei care privesc acum de sus, cu dispreț, fanatismul meu dogmatic. Numai după oarecare împotrivire am devenit marxist. Dar și atunci, ca și mai tîrziu, ori de cîte ori în mintea mea se nașteau îndoielile într-o problemă principială sau alta, pînă la urmă ajungeam întotdeauna la convingerea că nu învățătorii mei, ci eu eram acela care nu aveam dreptate. Studiarea aprofundată a problemei mă făcea să constat că punctul lor de vedere e cel just. În felul acesta, orice nouă aprofundare a problemelor, orice încercare de a-mi reexamina concepțiile fmi întăreau fermitatea convingerilor și mă făceau să văd din ce în ce mai limpede justetea doctrinei a cărei răspîndire și aplicare devenise sarcina vieții mele.”

* În treacăt, aș vrea să spun două cuvinte despre această (viitoare) „critică”, care îl pasionează atît de mult pe Struve. Împotriva criticii în general nu va obiecta, desigur, nici un om cu judecata sănătoasă. Struve însă repetă, evident, ideea sa preferată despre fecundarea marxismului cu ajutorul „filozofiei critice”. Nu am, firește, nici dorința, nici posibilitatea de a analiza aici conținutul filozofic al marxismului, și de aceea mă voi limita la următoarea observație. Acel discipol ai lui Marx care ne cheamă „înapoi la Kant” nu au dat pînă acum absolut nimic care să dovedească necesitatea unei asemenea întoarceri și care să arate în mod concret ce cîștigă teoria lui Marx de ne urma fecundării ei cu ajutorul neokantianismului”. El nu și-au îndeplinit nici măcar obligația, care le revenea lor în primul rînd, de a analiza și a infirma aprecierea negativă a neokantianismului făcută de Engels. Spre deosebire de aceștia, discipolii care au mers înapoi nu la Kant, ci la materialismul filozofic dinainte de Marx, pe de o parte, și la idealismul dialectic, pe de altă parte, au oferit o valoroasă expunere a materialismului dialectic, remarcabilă prin caracterul ei armonios, arătînd totodată că acesta reprezintă produsul legitim și inevitabil al întregii dezvoltări a filozofiei și a științei sociale în timpurile moderne. Este suficient să mă refer la cunoscuta lucrare a d-lui Beltov. În literatura rusă, și la „Beiträge zur Geschichte des Materialismus” (Stuttgart, 1896), în literatura germană **.

sînt capital !! Este ca și cum cineva ar spune că pentru esența teoriei rentei funciare este indiferent dacă populația rurală se împarte sau nu în proprietari funciari, capitaliști și muncitori, întrucît această teorie s-ar rezuma la indicarea fertilității diferite a diferitelor terenuri.

Numai sub imperiul aceleiași erori a putut Struve să afirme că „raportul natural dintre elementele consumului social – schimbul social de *substanțe* – poate fi demonstrat cel mai bine“ nu cu ajutorul împărțirii produsului în maniera în care o face Marx, ci cu ajutorul următoarei împărțiri: mijloace de producție + obiecte de consum + plusvaloare (pag. 50). – În ce constă schimbul social de substanțe? În primul rînd, în schimbul de mijloace de producție pe obiecte de consum. Dar cum poate fi înfățișat acest schimb dacă plusvaloarea e considerată separat *de* mijloacele de producție și *de* obiectele de consum? Se știe doar că plusvaloarea se întruhidează fie în mijloace de producție, fie în obiecte de consum! Nu este limpede oare că o astfel de împărțire, inconsistentă din punct de vedere logic (deoarece confundă împărțirea după forma naturală a produsului cu împărțirea după elementele valorii), *îngreuiază* înțelegerea procesului schimbului social de substanțe? *

8. Struve spune că i-am atribuit lui Marx teoria apologetică-burgheză Say-Ricardo (52) – teoria armoniei dintre producție și consum (51) – care se află în flagrantă contradicție cu teoria lui Marx despre evoluția și – în cele din urmă – dispariția capitalismului (51-52); că de aceea „afirmația“ mea „foarte justă“ că în volumele al II-lea și al III-lea Marx a subliniat contradicția, inerentă capitalismului, dintre lărgirea nelimitată a producției și consumul limitat al maselor populare „aruncă cu desăvîrșire peste bord acea teorie a realizării... al cărei apărător, în alte cazuri“, sînt.

Această afirmație a lui Struve este și ea la fel de greșită și se întemeiază tot pe sus-menționata sa eroare.

De unde a scos Struve că prin teoria realizării eu înțeleg nu analiza procesului reproducției și circulației capitalului

---

* Amintim cititorului că, din punctul de vedere al formei naturale a produsului, Marx împarte întregul produs social în două sectoare: 1) mijloace de producție; 2) obiecte de consum. Apoi, în fiecare dintre aceste sectoare, din punctul de vedere al valorii, produsul se împarte în trei părți: 1) capital constant; 2) capital variabil; 3) supravaloare.

social total, ci teoria care se limitează să afirme că produsele se schimbă pe produse și care proclamă existența unei armonii între consum și producție? Struve nu ar putea să dovedească printr-o analiză a articolelor mele că eu aș fi înțeles teoria realizării în sensul al doilea, căci eu am spus clar și categoric că înțeleg teoria realizării numai în primul sens. În articolul „Cu privire la caracterizarea romantismului economic“, în paragraful consacrat analizei erorii lui Smith și Sismondi, se spune: „Problema care se pune aici este tocmai aceasta: cum are loc realizarea, adică înlocuirea tuturor părților produsului social. De aceea, în raționamentul asupra capitalului social și venitului sau – ceea ce este același lucru – asupra realizării produsului în societatea capitalistă, punctul de plecare trebuie să fie împărțirea... în mijloace de producție și obiecte de consum“ („Studii“, 17) *. „Problema realizării constă tocmai în a analiza înlocuirea tuturor părților produsului social sub aspectul valorii și sub aspectul formei materiale“ (op. cit., 26) *. Nu repetă oare Struve aceeași idee, declarând – cu aerul unui om care combate spusele mele – că teoria care ne interesează „arată mecanismul realizării... în măsura în care o astfel de realizare are loc în realitate“ („Naucinoe Obozrenie“, 62)? Mă aflu oare în contradicție cu *acea* teorie a realizării pe care o apăr atunci când spun că realizarea are loc „numai în condițiile unor «impasuri» în condițiile unor oscilări permanente, care devin din ce în ce mai concentrate pe măsură ce se dezvoltă capitalismul, în condițiile unei concurențe înverșunate etc.“ („Studii“, 27) ? ** ; când spun că teoria narodnicistă „nu numai că denotă neînțelegerea acestei realizări, dar pe deasupra mai cuprinde și o *extrem de superficială înțelegere a contradicțiilor proprii acestei realizări*“ (26–27) ? ** ; când spun că realizarea produsului, care are loc nu atât pe linia obiectelor de consum, cât pe cea a mijloacelor de producție, „reprezintă, desigur, o contradicție, dar o contradicție care există în realitate, care decurge din însăși esența capitalismului“ (24) **, care „corespunde întru totul «misiunii» istorice a capitalismului și structurii sale sociale specifice: prima“ (adică misiunea) „constă tocmai în dezvoltarea for-

* Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 142–152. — *Nota red.*

** Op. cit., pag. 153, 152, 149.

țelor de producție ale societății (producție pentru producție) ; a doua“ (adică structura socială a capitalismului) „exclue utilizarea lor de către masa populației“ (20) *.

9. În problema corelației dintre producție și consum în societatea capitalistă se pare că nu există divergențe între mine și Struve. Dar dacă Struve spune că teza lui Marx (care arată că consumul nu este scopul producției capitaliste) „poartă pecetea vădită a caracterului polemic al întregului sistem al lui Marx, că este tendențioasă...” (53), eu contest în mod categoric oportunitatea și justetea unor asemenea expresii. Este fapt cert că consumul nu constituie scopul producției capitaliste. Contradicția dintre acest fapt și faptul că, în ultimă analiză, și în societatea capitalistă producția este legată de consum și depinde de consum nu este o contradicție a doctrinei, ci a vieții reale. Marea valoare științifică a teoriei realizării a lui Marx constă, printre altele, tocmai în aceea că ea arată cum se realizează această contradicție, că o scoate pe primul plan. „Sistemul lui Marx“ are un „caracter polemic“ nu pentru că este „tendențios“ **, ci pentru că reflectă cu precizie pe plan teoretic toate contradicțiile care au loc în viață. De aceea, de altfel, rămân și vor rămîne zadarnice toate încercările celor care vor să-și însușească „sistemul lui Marx“ fără a-și însuși „caracterul“ lui „polemic“ : „caracterul polemic“ al sistemului nu este decît o reflectare fidelă a „caracterului polemic“ al capitalismului însuși.

10. „Care este semnificația reală a teoriei realizării ?“, se întreabă Struve și citează părerea d-lui Bulgakov, care afirmă că posibilitatea lărgirii producției capitaliste se realizează în fapt, deși prin intermediul unei serii de crize. „Producția capitalistă crește în lumea întreagă“, spune d-l Bulgakov. „Acest argument – obiectează Struve – este cu totul inconsistent. Adevărul este că «lărgirea reală a producției capitaliste» nu se înfăptuiește nicidecum în statul capitalist ideal sau izolat pe care-l presupune Bulgakov și care, potrivit ipotezei sale, are un caracter autarhic, ci pe arena economiei

* Op. cit., pag. 145.

** Exemplul clasic al unor domni de felul lui A. Skvortov, care găsește că teoria marxistă a ratei mijlocii a profitului are un caracter tendențios, ar putea să constituie un avertisment împotriva folosirii unor astfel de expresii.

mondiale, unde se întilnesc cele mai variate trepte de dezvoltare economică și diferite forme de viață economică" (57).

Așadar, obiecția lui Struve se rezumă la aceea că în realitate realizarea nu are loc într-un stat capitalist izolat, autarhic, ci „pe arena economiei mondiale“, adică prin desfacearea produselor în alte țări. E lesne de văzut că această obiecție se bazează pe o eroare. Se schimbă oare cîtuși de puțin problema realizării dacă, în loc de a ne limita la piața internă (capitalism „autarhic“), ne referim la cea externă? dacă în loc de o țară luăm cîteva țări? Din moment ce nu presupunem că capitaliștii își aruncă mărfurile în mare sau că le dau gratis străinilor, și dacă nu luăm cazuri sau perioade izolate, excepționale, este evident că trebuie să admitem un anumit echilibru între export și import. Când o țară exportă anumite produse, realizîndu-le „pe arena economiei mondiale“, ea importă în schimb alte produse. Din punctul de vedere al teoriei realizării trebuie să admitem că „comerțul exterior nu face decît să înlocuiască articole (Artikel-mărfuri) indigene cu articole avînd altă formă de întrebuințare și altă formă naturală“ („Das Kapital“, II, 469³⁹. Citat de mine în „Naucinoe Obozrenie“, pag. 38 *). Esența procesului realizării nu se schimbă cîtuși de puțin de pe urma faptului că luăm o singură țară sau un complex de țări. În obiecția făcută d-lui Bulgakov, Struve repetă deci vechea greșală a narodnicilor, care legau problema realizării de problema pieței externe **.

În realitate, aceste probleme nu au nimic comun una cu alta. Problema realizării este o problemă abstractă, care ține de teoria capitalismului în general. Indiferent dacă luăm o singură țară sau lumea întreagă, legile fundamentale ale realizării, descoperite de Marx, rămîn aceleași.

Problema comerțului exterior sau a pieței externe este o problemă istorică, o problemă a condițiilor concrete ale dezvoltării capitalismului într-o țară sau alta, într-o epocă sau alta ***.

* Vezi volumul de față, pag. 46. — *Nota red.*

** Analiza acestei greșeli a narodnicilor a fost făcută de mine în „Studii“, pag. 25—29. (Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică 1960, ediția a doua, pag. 150—155. — *Nota red.*)

*** Ibid. Comp. „Naucinoe Obozrenie“ nr. 1, pag. 37. (Volumul de față, pag. 45—46. — *Nota red.*)

11. Să ne mai oprim o clipă asupra problemei care „îl preocupă de multă vreme“ pe Struve : care este valoarea științifică reală a teoriei realizării ?

Exact aceeași ca și a tuturor celorlalte teze ale teoriei abstracte a lui Marx. Dacă pe Struve îl deranjează împrejurarea că „realizarea perfectă este idealul producției capitaliste, dar nicidecum realitatea ei“, îi vom aminti că și toate celelalte legi ale capitalismului descoperite de Marx nu reprezintă decît idealul capitalismului, și nicidecum realitatea lui. „Ne propunem – scria Marx – să înfățișăm organizarea internă a modului de producție capitalist numai, ca să zicem așa, în tipul lui mediu ideal („in ihrem idealen Durchschnitt“. „Das Kapital“, III, 2, 367 ; trad. rusă, pag. 688) ⁴⁰. Teoria capitalului presupune că muncitorul primește valoarea integrală a forței sale de muncă. Acesta este idealul capitalismului, și nicidecum realitatea lui. Teoria rentei presupune că întreaga populație agricolă este pe deplin scindată în proprietari funciari, capitaliști și muncitori salariați. Acesta este idealul capitalismului, și nicidecum realitatea lui. Teoria realizării presupune o repartizare proporțională a producției. Acesta este idealul capitalismului, și nicidecum realitatea lui.

Valoarea științifică a teoriei lui Marx constă în faptul că ea a explicat procesul reproducției și circulației capitalului social total. Apoi, teoria lui Marx a arătat cum are loc în realitate acea contradicție inerentă capitalismului care constă în faptul că creșterea uriașă a producției nu este nicidecum însoțită de o creștere corespunzătoare a consumului populației. De aceea teoria lui Marx nu numai că nu restabilește teoria burgheză apologetică (cum i s-a năzărit lui Struve), ci, dimpotrivă, *furnizează o armă extrem de puternică împotriva apologeticii*. Din teoria lui Marx rezultă că, *chiar și în ipoteza unei reproducții și circulații ideal de line și de proporționale a capitalului social total, contradicția dintre creșterea producției și cadrul limitat al consumului este inevitabilă*. În realitate însă, *pe lângă aceasta*, procesul realizării nu se desfășoară în condițiile unei proporționalități ideal de line, ci numai în condițiile unor „impasuri“, „oscilări“, „crize“ etc.

Apoi teoria realizării a lui Marx oferă o armă extrem de puternică nu numai împotriva apologeticii, ci și împotriva criticii reacționare mic-burgheze a capitalismului, adică îm-

potriva acelei critici a capitalismului pe care narodnicii noștri au căutat s-o sprijine prin greșita lor teorie a realizării. Teoria realizării a lui Marx duce în mod inevitabil la recunoașterea caracterului istoricește progresist al capitalismului (dezvoltarea mijloacelor de producție, deci și a forțelor de producție ale societății); prin aceasta ea nu numai că nu estompează, ci, dimpotrivă, scoate în evidență caracterul istoric trecător al capitalismului.

12. „Într-o societate capitalistă autarhică ideală, sau izolată”, afirmă Struve, reproducția lărgită este imposibilă, „deoarece nu ai de unde lua muncitorii suplimentari absolut necesari”.

În nici un caz nu pot fi de acord cu această afirmație a lui Struve. Imposibilitatea de a lua din armata de rezervă muncitori suplimentari nu a fost dovedită de Struve și nici nu poate fi dovedită. Argumentului că muncitorii suplimentari pot fi luați din sporul natural de populație, Struve îi opune afirmația goală că, „din punct de vedere aritmetic, reproducția lărgită bazată pe creșterea naturală a populației poate că nu este identică cu reproducția simplă, dar din punct de vedere capitalist-practic, adică din punct de vedere economic, coincide în întregime cu ea”. Dându-și seama că teoreticește nu poate fi dovedită imposibilitatea de a găsi muncitori suplimentari, Struve ocolește problema, invocând condițiile istorice și practice. „Eu nu cred ca Marx să fi putut soluționa o problemă istorică (!) pe baza acestei construcții întru totul abstracte”... „Capitalismul autarhic este istoricește (!) o limită de neconceput”... „Sporul de intensitate a muncii care poate fi impus muncitorului are nu numai în fapt, ci și din punct de vedere logic, limite foarte strâmte”... „Creșterea neîncetată a productivității muncii nu poate să nu slăbească însăși constrângerea de a muncii”...

Lipsa de logică a tuturor acestor afirmații este izbitoare! Nicăieri și niciodată, nici unul dintre oponenții lui Struve n-a spus absurditatea că o problemă istorică ar putea fi rezolvată cu ajutorul unor construcții abstracte. Dar în momentul de față Struve însuși a pus o problemă care, departe de a fi istorică, are, dimpotrivă, un caracter cu totul abstract, pur teoretic, și anume problema unei „societăți capitaliste

ideale“ (57). Nu este oare limpede că el ocolește pur și simplu problema? Firește, nici prin gând nu-mi trece să contest că există numeroase condiții istorice și practice (fără să mai vorbim de contradicțiile imanente ale capitalismului) care duc și vor duce mult mai repede la piecra capitalismului decît la transformarea capitalismului contemporan într-un capitalism ideal. Dar în problema pur teoretică a unei „societăți capitaliste ideale“, eu rămîn la părerea mea că nu există nici un fel de temeieri teoretice pentru a tăgădui că într-o asemenea societate este posibilă o reproducție lărgită.

13. „D-nii V. V. și N.-on au relevat contradicțiile inerente dezvoltării capitaliste a Rusiei și piedicile care stau în calea acestei dezvoltări și, ca răspuns la aceasta, li se arată schemele lui Marx și li se spune : capitalurile se schimbă întotdeauna pe capitaluri...“ (articolul citat al lui Struve, 62).

Remarca este oît se poate de caustică. Păcat doar că în realitate lucrurile stau cu totul altfel. Oricine va citi „Studiile de economie *teoretică*“ ale d-lui V. V. și § XV din secțiunea a doua a „Studiilor“ d-lui N.-on va vedea că amîndoi acești autori s-au ocupat exclusiv de problema teoretică abstractă a realizării, de problema realizării produsului în societatea capitalistă în general. Acesta este un fapt cert. Cert este de asemenea faptul că, în opoziție cu ei, alți autori „au găsit de cuviință să lămurească *înainte de toate* punctele esențiale, *abstract-teoretice* ale teoriei piețelor“ (cum se arată chiar în primele rînduri ale articolului meu din „Naucinoe Obozrenie“). În cartea despre crize a lui Tugan-Baranovski, teoria realizării este tratată în capitolul care poartă subtitlul : „teoria piețelor“. Bulgakov dă cărții sale subtitlul : „studiu toretic“. Este cazul să ne întrebăm, așadar, cine confundă problemele teoretice-abstracte cu cele istorice-concrete : oponentii lui Struve sau Struve însuși ?

În aceeași pagină a articolului său, Struve citează teza mea că necesitatea pieței externe decurge din condițiile istorice și nu din condițiile realizării. „Dar – obiectează Struve (este un „dar“ foarte caracteristic !) – Tugan-Baranovski, Bulgakov și Ilin au arătat numai care sînt condițiile abstracte ale realizării, lăsîndu-ne nedumeriți asupra condițiilor ei istorice“ (pag. 62). – Faptul că toți autorii menționați aici nu au arătat care sînt condițiile istorice ale realizării se explică

tocmai prin aceea că ei și-au propus să examineze probleme teoretice-abstracte, și nu probleme istorice-concrete. În cartea mea „Cu privire la dezvoltarea capitalismului în Rusia“ („Despre piața internă pentru marea industrie și despre procesul formării acesteia în Rusia“), care în momentul de față (martie 1899) * se află în curs de apariție, eu nu mă ocup de teoria piețelor, ci de problema pieței interne pentru capitalismul rus. De aceea adevărurile abstracte ale teoriei au acolo doar rolul unor principii călăuzitoare, al unor instrumente pentru analiza datelor concrete.

14. Struve „își menține în întregime“ „punctul“ său „de vedere“ asupra teoriei „terților“ expus de el în „Note critice“. La rîndul meu, mențin în întregime cele spuse de mine în legătură cu aceasta în momentul apariției „Notelor critice“⁴¹.

La pag. 251 a „Notelor critice“, Struve spune că argumentarea d-lui V. V. „se sprijină pe o întreagă teorie originală a piețelor în societatea capitalistă gata formată“. „Această teorie – observă Struve – este justă în măsura în care constată faptul că plusvaloarea nu poate fi realizată nici prin consumul capitaliștilor, nici prin cel al muncitorilor, ci presupune consumul unor terțe persoane“. Prin aceste terțe persoane Struve „înțelege în Rusia plugărima rusă“ (pag. 61 din articolul apărut în „Naucinoe Obozrenie“).

Prin urmare, d-l V. V. formulează o întreagă teorie originală a piețelor în societatea capitalistă gata formată, și ca răspuns la aceasta i se vorbește despre plugărima rusă! Nu înseamnă oare aceasta să confunzi problema teoretică-abstractă a realizării cu problema istorică-concretă a capitalismului în Rusia? Apoi, dacă Struve consideră că teoria d-lui V. V. este, în parte cel puțin, justă, înseamnă că el trece peste erorile teoretice fundamentale ale d-lui V. V. în problema realizării, peste ideea eronată că „dificultățile“ realizării capitaliste se limitează la plusvaloare sau se leagă îndeosebi de această parte a valorii produselor, peste concepția greșită care leagă problema pieței externe de problema realizării.

---

* Lucrarea a apărut sub titlul: „Dezvoltarea capitalismului în Rusia. Procesul formării pieței interne pentru marea industrie“. Vezi Opere complete, vol. 3, Edițiura politică, 1961, ediția a doua. — Nota red.

Constatarea lui Struve că, prin diferențierea ei, plugăria rusă creează o piață pentru capitalismul nostru este foarte justă (în cartea sus-menționată eu demonstrez amănunțit această teză, analizând în acest scop datele statisticii zemstvelor). Dar fundamentarea teoretică a acestei teze ține de teoria formării societății capitaliste, nicidecum de cea a realizării produsului în societatea capitalistă. Trebuie să relevăm de asemenea că denumirea de „terțe persoane” dată țăranilor este cit se poate de improprie și poate da loc la nedumeriri. Dacă țăranii sînt „terțe persoane” pentru industria capitalistă, atunci producătorii industriali mici și mijlocii și fabricanții și muncitorii sînt „terțe persoane” pentru agricultura capitalistă. Pe de altă parte, plugarii („terțele persoane”) creează o piață pentru capitalism numai în măsura în care se diferențiază, dînd naștere claselor societății capitaliste (burghezie sătească și proletariat sătesc), adică numai în măsura în care încetează de a fi „terțe persoane” și devin agenți *activi* în sistemul capitalismului.

15. Struve spune: „Bulgakov remarcă subtil că nu se poate stabili nici o deosebire principială între piața internă și piața externă pentru producția capitalistă”. Îmi însușesc întru totul această remarcă: într-adevăr, frontiera vamală sau politică este adesea cu totul improprie pentru separarea pieței „interne” de cea „externă”. Dar, din motivele arătate mai sus, eu nu pot fi de acord cu Struve că „de aici rezultă... teoria care afirmă necesitatea terțelor persoane”. În mod nemijlocit nu rezultă de aici decît că în analiza problemei capitalismului nu trebuie să ne oprim în fața împărțirii tradiționale în piață internă și piață externă. Inconsistentă din punct de vedere pur teoretic, această împărțire este deosebit de improprie în țări ca Rusia. Ea ar putea fi înlocuită printr-o altă împărțire, deosebind, de pildă, următoarele laturi în procesul dezvoltării capitalismului: 1) formarea și dezvoltarea relațiilor capitaliste în cadrul unui teritoriu dat, complet ocupat și populat; 2) extinderea capitalismului în alte teritorii (în parte cu totul neocupate și în curs de a fi populate de coloniști proveniți din țara veche, în parte ocupate de triburi aflate în afara pieței mondiale și a capitalismului mondial). Prima latură a procesului ar putea fi denumită dezvoltarea

capitalismului în adâncime, a doua – dezvoltarea capitalismului în lărgime *. O astfel de împărțire ar cuprinde întregul proces al dezvoltării istorice a capitalismului : pe de o parte, dezvoltarea lui în țările vechi, în care formele relațiilor capitaliste, inclusiv marea industrie mecanizată, s-au format în decursul secolelor ; pe de altă parte, puternica tendință a capitalismului dezvoltat de a se extinde în alte teritorii, de a popula și a defrișa noi părți ale lumii, de a forma colonii, de a atrage triburile sălbatice în circuitul capitalismului mondial. În Rusia, această din urmă tendință a capitalismului s-a manifestat și continuă să se manifeste într-un mod deosebit de vizibil în ținuturile noastre periferice, a căror colonizare a luat un avânt atât de mare în perioada de după reformă, perioada capitalistă a istoriei ruse. Sudul și sud-estul Rusiei europene, Caucazul, Asia centrală, Siberia îndeplinesc oarecum rolul de colonii ale capitalismului rus și-i asigură o dezvoltare uriașă nu numai în adâncime, ci și în lărgime.

În sfârșit, împărțirea propusă prezintă avantajul că circumscrie cu precizie sfera problemelor la care se limitează teoria realizării. Este limpede că această teorie se ocupă numai de prima latură a procesului, numai de dezvoltarea capitalismului în adâncime. Pentru construcțiile ei, teoria realizării (adică teoria care explică procesul reproducției și al circulației capitalului social total) trebuie să ia neapărat o societate capitalistă închisă, adică să facă abstracție de procesul extinderii capitalismului în alte țări, de procesul schimbului de mărfuri dintre țări diferite, întrucât acest proces nu oferă nimic pentru rezolvarea problemei realizării, mutînd doar problema de pe teritoriul unei singure țări pe teritoriul cîtorva. Este clar de asemenea că teoria abstractă a realizării trebuie să ia ca premisă o societate capitalistă dezvoltată în mod ideal.

Vorbînd despre literatura marxistă, Struve face următoarea observație generală : „Refrențele ortodoxe mai continuă să domine, dar ele nu pot înăbuși noul val de critică, pentru că în problemele științifice adevărata forță este întotdeauna

* Se înțelege de la sine că, în realitate, ambele laturi ale procesului sînt strîns sudate, iar separarea lor nu este decît o abstracție, o metodă de cercetare a unui proces complex. Cartea menționată mai sus a fost consacrată de mine exclusiv primei laturi a procesului ; comp. acolo cap. VIII și V.

de partea criticii și nu a credinței“. Din expunerea de pînă acum ne-am putut convinge că „noul val de critică“ nu constituie o garanție împotriva repetării unor greșeli vechi. Întrucît ne privește, preferăm să rămînem „sub semnul ortodoxiei“ ! Nu trebuie să dăm crezare celor care afirmă că ortodoxia permite să se creadă ceva pe cuvînt, că ea exclude prelucrarea critică și dezvoltarea mai departe, că ea permite estomparea problemelor istorice cu ajutorul unor scheme abstracte. Dacă există discipoli ortodocși care se fac vinovați de asemenea păcate cu adevărat grele, vina cade în întregime asupra acestor discipoli și nicidecum asupra ortodoxici, care se caracterizează prin trăsături diametral opuse.

*Scris în prima jumătate
a lunii martie 1899*

*Publicat în august 1899,
în revista „Nauchnoe
Obozrenie“ nr. 8
Semnat : V. I l i n*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

RECENZIE

Karl Kautsky. DIE AGRARFRAGE. Eine Uebersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik u.s.w. Stuttgart, Dietz, 1899 *

Cartea lui Kautsky constituie, după volumul al 3-lea al „Capitalului“, cel mai remarcabil eveniment în literatura economică contemporană. Marxismului i-a lipsit pînă acum o lucrare care să analizeze în mod sistematic capitalismul în agricultură. Acum, în secțiunea întâi a voluminoasei sale cărți (450 de pagini), secțiune intitulată : „Dezvoltarea agriculturii în societatea capitalistă“ (pag. 1-300), Kautsky a împlinit această lacună. În prefață, Kautsky relevă pe bună dreptate că în problema capitalismului în agricultură s-a acumulat „enorm de mult“ material statistic și economic descriptiv ; ceea ce se cere imperios acum este de a descoperi „tendențele fundamentale“ ale evoluției economice în acest domeniu al economiei naționale, pentru a prezenta fenomenele variate ale capitalismului în agricultură ca „manifestări parțiale ale unui singur proces general (unitar)“ (eines Gesamtprozesses). Într-adevăr, formele de agricultură și relațiile existente în rîndurile populației rurale din societatea contemporană se deosebesc printr-o diversitate atît de uriașă, încît nimic mai ușor decît să spicuiești din orice studiu un mănunchi de indicații și fapte care „să confirme“ concepțiile unui autor sau altuia. Și tocmai cu ajutorul acestui procedeu a fost construită o serie întregă de raționamente în presa noastră narodnică, care caută să demonstreze viabilitatea micii gospodării țărănești sau chiar superioritatea ei față de marea producție în agricultură. O trăsătură distinctivă a tuturor acestor raționa-

* — *Problema agrară. Privire asupra tendințelor agriculturii moderne și politica agrară etc. Stuttgart, editura „Dietz“, 1899. — Nota trad.*

mente este că se iau fenomene izolate, se citează cazuri izolate, fără a se face măcar încercarea de a le pune în legătură cu tabloul general al întregii orînduiri agrare a țărilor capitaliste în general și cu tendințele fundamentale ale întregii evoluții moderne a agriculturii capitaliste. Kautsky nu cade în această greșeală curentă. Ca unul care de peste 20 de ani se ocupă de problema capitalismului în agricultură, el dispune de un material extrem de vast ; Kautsky își întemeiază studiul în special pe datele ultimelor recensăminte și anchete agricole efectuate în Anglia, America, Franța (1892) și Germania (1895). Niciodată însă el nu se pierde în noianul de fapte, niciodată el nu scapă din vedere legătura unui fenomen, oricît de mărunț ar fi el, cu structura generală a agriculturii capitaliste și cu evoluția generală a capitalismului.

Kautsky nu-și propune să cerceteze vreo problemă parțială, cum ar fi, de pildă, aceea a raportului dintre marea și mica producție în agricultură ; pe el îl preocupă problema generală dacă capitalul pune stăpînire pe agricultură, dacă transformă în ea formele de producție și formele de proprietate și cum anume se desfășoară acest proces. Recunoscînd pe deplin rolul important pe care îl au în societatea contemporană formele de agricultură precapitaliste și necapitaliste și necesitatea de a lămuri raportul existent între aceste forme și cele pur capitaliste, Kautsky își începe studiul cu o caracterizare deosebit de reușită și precisă a gospodăriei țărănești patriarhale și a agriculturii din epoca feudală. După ce stabilește în felul acesta punctele de plecare ale dezvoltării capitalismului în agricultură, el trece la caracterizarea „agriculturii moderne”. La început, aceasta din urmă este caracterizată sub raport tehnic (sistemul de rotație a culturilor, diviziunea muncii, mașinile, îngrășămintele, bacteriologia), și în fața cititorului apare tabloul viu al uriașei revoluții pe care capitalismul a săvîrșit-o în decurs de cîteva decenii, transformînd agricultura dintr-o îndeletnicire rutinară într-o *știință*. Urmează apoi analiza „caracterului capitalist al agriculturii moderne”, expunere concisă și populară, dar extrem de fidelă și de reușită a teoriei marxiste a profitului și rentei. Kautsky arată că sistemul fermieratului și sistemul ipotecar nu sînt decît două forme diferite ale unuia și aceluiași proces, relevat de Marx,

al separării întreprinzătorilor agricoli de proprietarii de pământ. După aceea autorul examinează raportul existent între marea și mica producție, constatînd că superioritatea tehnică a celei dinții asupra celei de-a doua este neîndoielnică. Kautsky demonstrează temeinic această teză, arătînd totodată în mod amănunțit că trăinicia micii producții în agricultură nu se explică nicidecum prin aceea că tehnica ei ar avea un caracter rațional, ci prin faptul că țărani cu gospodărie mică se spetesc muncind mai mult decît muncitorii salariați și-și reduc cerințele sub nivelul cerințelor și nivelul de trai al acestora din urmă. Datele citate de Kautsky în confirmarea acestei teze sînt cit se poate de interesante și de grăitoare. Analizînd problema asociațiilor în agricultură, Kautsky ajunge la concluzia că ele reprezintă un progres incontestabil, dar nu înseamnă o trecere la producție în obște, ci o trecere la capitalism ; asociațiile nu diminuează, ci accentuează superioritatea mării producții în agricultură asupra celei mici. E absurd să te aștepti ca în societatea contemporană țăranul să poată trece la producție în obște. De obicei se invocă datele statisticii, care nu atestă înlăturarea micii agriculturi de către marea agricultură ; ele nu arată decît că în agricultură procesul dezvoltării capitalismului este mult mai complex decît în industrie. Și în aceasta din urmă tendința fundamentală a dezvoltării se întretaie adeseori cu fenomene ca răspîndirea muncii capitaliste la domiciliu etc. În agricultură însă, înlăturarea micii producții este împiedicată în primul rînd de faptul că suprafața de pământ este limitată ; achiziționarea de loturi mici cu scopul de a forma unul mare este extrem de anevoioasă ; o dată cu accentuarea caracterului intensiv al agriculturii, micșorarea suprafeței gospodăriei este compatibilă uneori cu sporirea cantității de produse obținute (de aceea statistica care operează exclusiv cu date referitoare la suprafața de pământ a gospodăriilor este prea puțin concludentă). Concentrarea producției se realizează prin achiziționarea mai multor domenii de către un singur proprietar ; latifundiile formate în felul acesta servesc ca bază pentru una dintre formele superioare ale mării agriculturi capitaliste. În sfîrșit, mării proprietăți nici nu i-ar conveni o înlăturare completă a celei mici ; aceasta din urmă îi furnizează brațe de muncă ! De aceea adeseori proprietarii funciari și capitaliștii fac să

fie adoptate legi care sprijină în mod artificial mica țărănime. Mica agricultură capătă stabilitate numai atunci cînd încetează de a fi o concurentă a mării agriculturi, cînd se transformă într-o furnizoare de forță de muncă pentru aceasta din urmă. Relațiile dintre mării proprietari funciari și proprietarii de loturi mici se apropie tot mai mult de relațiile dintre capitaliști și proletari. Kautsky consacră procesului de „proletarizare a țărănimii“ un capitol special, bogat în date, mai cu seamă în ceea ce privește problema „îndeletnicirilor auxiliare“ ale țăranilor, adică a diferitelor forme de muncă salariată.

După ce lămurește trăsăturile fundamentale ale dezvoltării capitalismului în agricultură, Kautsky trece la demonstrarea caracterului istoric trecător al acestui sistem de economie socială. Pe măsura dezvoltării capitalismului, dificultățile pe care le întîmpină agricultura producătoare de mărfuri devin din ce în ce mai mari. Monopolul proprietății funciare (renta funciară), dreptul de succesiune, majoratele ⁴² împiedică raționalizarea agriculturii. Tot mai crîncenă devine exploatarea satului de către oraș, care răpește agricultorilor cele mai bune forțe de muncă și stoarce o parte mereu crescîndă din bogăția produsă de populația rurală, care din această cauză pierde posibilitatea de a restitui solului ceea ce se ia de la el. Analizînd deosebit de amănunțit problema depopulării satelor, Kautsky nu contestă că gospodăriile țărănești mijlocașe suferă cel mai puțin de pe urma lipsei de muncitori, dar adaugă pe loc că „bunii bürgeri“ (iar noi am putea spune: și narodnicii ruși) jubilează degeaba în legătură cu acest fapt și se străduiesc zadarnic să vadă în el începutul unei renașteri a țărănimii, renaștere menită să demonstreze că teoria lui Marx nu ar fi aplicabilă agriculturii. Dacă țărănimea suferă mai puțin decît celelalte clase agricole de pe urma lipsei de muncitori salariați, nu-i mai puțin adevărat însă că ea suferă mult mai mult de pe urma cămătăriei și a poverii fiscale, de pe urma caracterului nerațional al micii gospodării, de pe urma sleirii solului, de pe urma muncii excesive și a consumului insuficient. Ceea ce infirmă părerea optimistă a economiștilor mic-burghezi este faptul că nu numai muncitorii agricoli, ci și copiii de țărani... fug la orașe! Dar ceea ce a produs schimbări deosebit de mari în condițiile agriculturii europene este concurența cerealelor ieftine importate din

America, Argentina, India, Rusia etc. Kautsky analizează în mod amănunțit semnificația acestui fapt, generat de dezvoltarea industriei care își caută piețe. El arată cum sub influența acestei concurențe are loc un proces de scădere a producției de cereale în Europa, de scădere a rentei, și insistă deosebit de amănunțit asupra „industrializării agriculturii”, care se manifestă, pe de o parte, prin munca industrială salariată a țăranilor cu gospodărie mică, iar pe de altă parte prin dezvoltarea industrializării produselor agricole (fabricarea spiritului, a zahărului etc.) și chiar prin eliminarea unor ramuri ale agriculturii de către industria prelucrătoare. Degeaba își închipuie economiștii optimiști – spune Kautsky – că aceste schimbări în agricultura europeană o pot salva de criză: criza se extinde mereu și nu se poate solda decât cu o criză generală a întregului capitalism. Evident, aceasta nu înseamnă că se poate vorbi de pieirea agriculturii, dar conservatismul ei a dispărut pentru totdeauna; agricultura a intrat într-o stare de neconțință transformare, stare care este în genere caracteristică modului de producție capitalist. „Marile suprafețe de pământ pe care se desfășoară marea producție agricolă, al cărei caracter capitalist devine din ce în ce mai accentuat, extinderea arendărilor și a ipotecilor, industrializarea agriculturii – iată elementele care pregătesc terenul pentru socializarea producției agricole...” Ar fi absurd să se creadă, spune Kautsky în încheiere, că o parte a societății se dezvoltă într-o direcție, iar cealaltă în direcția contrară. În realitate, „dezvoltarea socială se desfășoară în aceeași direcție atât în agricultură cât și în industrie”.

Aplicând rezultatele analizei sale teoretice la problemele politicii agrare, Kautsky se pronunță, firește, împotriva oricăror încercări de sprijinire și de „salvare” a gospodăriei țărănești. Nici vorbă, spune Kautsky, ca obștea sătească să poată trece la marea agricultură în obște (pag. 338, paragraful: „Der Dorfkommunismus” *; comp. pag. 339). „Ocrotirea țăranimii (Der Bauernschutz) nu înseamnă ocrotirea *persoanei* țăranului (împotriva unei asemenea ocrotiri nu va obiecta, desigur, nimeni), ci ocrotirea *proprietății* sale. Or, tocmai proprietatea țăranului este principala cauză a pauperizării și umilirii lui.

* — „Comunismul rural”. — *Nota trad.*

De pe acum muncitorii salariați din agricultură se află adesea într-o situație mai bună decât țăranii cu gospodărie mică. Ocrotirea țăranimii nu înseamnă ocrotirea ei împotriva mizeriei, ci ocrotirea cătușelor care-l leagă pe țăran de mizeria lui“ (pag. 320). Procesul transformării radicale a întregii agriculturi sub acțiunea capitalismului se află abia la începutul său, dar el înaintează cu repeziciune, determinînd transformarea țăranului în muncitor salariat și exodul populației de la sate. Orice încercări de a frîna acest proces ar fi reacționare și nefaste : oricît de grele sînt urmările acestui proces în societatea actuală, urmările frînării procesului ar fi și mai rele și ar pune populația muncitoare într-o situație și mai jalnică, lipsită de orice ieșire. Activitatea progresistă în societatea actuală poate să tindă numai la atenuarea efectelor nefaste pe care le are asupra populației progresul capitalist, la ridicarea nivelului de conștiință al acesteia din urmă și a capacității sale de autoapărare colectivă. De aceea Kautsky cere insistent asigurarea libertății deplasării etc., lichidarea tuturor rămășițelor feudalismului în agricultură (de pildă Gesindeordnungen *, care pun pe muncitorii agricoli într-o stare de dependență personală, de semiobagi), interzicerea muncii copiilor sub 14 ani, introducerea zilei de muncă de 8 ore, crearea unei poliții sanitare severe, care să supravegheze locuințele muncitorești etc. etc.

Să sperăm că cartea lui Kautsky va apărea și în traducere rusă ⁴³.

Scris în martie — înainte de 21 martie
(2 aprilie) — 1899

Publicat în aprilie 1899
în revista „Nacealo“ nr. 4
Semnat : V. I. L I N

Se tipărește după textul
apărut în revistă

---

* — dispoziții legale care reglementau relațiile dintre proprietarii funciari și țăranii iobagi. — Nota red.

CAPITALISMUL ÎN AGRICULTURĂ

(DESPRE CARTEA LUI KAUTSKY
ȘI DESPRE ARTICOLUL D-LUI BULGAKOV) "

*Scris între 4 (16) aprilie
și 9 (21) mai 1899*

*Publicat în ianuarie-februarie 1900,
în revista „Jizn”*

Semnat: Vl. Ilîn și Vlad. Ilîn

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

Coperta revistei „Jizn“ în care a fost publicat
articolul lui V. I. Lenin „Capitalismul în agricultură“. — 1900

Micșorât

ARTICOLUL ÎNȚI

În numărul 1-2 al revistei „Nacealo“ (secțiunea a II-a, pag. 1-21) a apărut articolul d-lui S. Bulgakov „Cu privire la evoluția capitalistă a agriculturii“, consacrat criticii lucrării lui Kautsky în problema agrară. D-l Bulgakov spune, pe bună dreptate, că „lucrarea lui Kautsky reprezintă o concepție încheată“, că ea are o mare însemnătate teoretică și practică. Cu drept cuvânt se poate spune că ea ne oferă primul studiu sistematic și științific al unei probleme care a provocat și continuă să provoace în toate țările controverse aprinse pînă și între autori care sînt solidari în concepțiile lor generale și care se consideră marxiști. D-l Bulgakov „se mărginește la o critică negativă“, la criticarea „unora dintre tezele formulate în cartea lui Kautsky“ (al cărei conținut d-sa îl redă „concis“ – și după cum vom vedea, mult prea concis și prea puțin fidel – pentru cititorii revistei „Nacealo“). D-l Bulgakov speră că „mai tîrziu va face o expunere sistematică a problemei evoluției capitaliste a agriculturii“ și în felul acesta îi va opune lui Kautsky „tot o concepție încheată“.

Nu ne îndoim că și în Rusia cartea lui Kautsky va provoca numeroase controverse între marxiști, că și în Rusia unii dintre ei vor fi împotriva lui Kautsky, iar alții de partea lui. În orice caz, autorul rîndurilor de față este în totală divergență de păreri cu d-l Bulgakov, respingînd în mod categoric aprecierea pe care d-sa o face cărții lui Kautsky. Această apreciere – deși d-l Bulgakov consideră că „Die Agrarfrage“ * este o „lucrare remarcabilă“ – te uimește prin tonul violent,

* – „Problema agrară“. – *Nota trad.*

neuzitat într-o polemică între doi autori apropiați prin orientarea lor. Iată câteva mostre din expresiile folosite de d-l Bulgakov : „extrem de superficial“... „tot atât de puțină agronomie veritabilă, cât și economie veritabilă“ ...„în fața unor serioase probleme științifice, Kautsky încearcă să se eschiveze *prin fraze*“ (subliniat de d-l Bulgakov ! !) etc. etc. Să examinăm deci îndeaproape expresiile folosite de severul critic, înfățișînd totodată cititorului conținutul cărții lui Kautsky.

I

Încă înainte ca d-l Bulgakov să-și înceapă atacul împotriva lui Kautsky, dînsul lansează în treacăt câteva săgeți la adresa lui Marx. D-l Bulgakov subliniază, bineînțeles, meritele uriașe ale marelui economist, afirmînd însă totodată că la Marx se întilnesc, „în parte“, chiar și „idei greșite...“, pe care istoria le-a și infirmat pe deplin“. „Printre acestea se numără, de pildă, ideea că și în agricultură capitalul variabil scade în raport cu capitalul constant, la fel ca în industria prelucrătoare, așa încît compoziția organică a capitalului agrar crește mereu“. Cine greșește aici : Marx sau d-l Bulgakov ? D-l Bulgakov are în vedere faptul că în agricultură progresul tehnicii și accentuarea caracterului intensiv al gospodăriei duc adeseori *la sporirea* cantității de muncă de care e nevoie pentru cultivarea unei suprafețe date. Acest lucru este incontestabil, dar de aici și pînă la tăgăduirea teoriei scăderii capitalului variabil *în raport* cu capitalul constant mai e o distanță mare. Teoria lui Marx afirmă doar că raportul $\frac{v}{c}$ (v = capital variabil, c = capital constant) are în general tendința de a scădea, chiar dacă v ar crește pe unitatea de suprafață ; infirmă oare asta teoria lui Marx, dacă în același timp c crește și mai repede ? În agricultura țărilor capitaliste, luată în ansamblu, se constată că v scade și c crește. Populația rurală și numărul muncitorilor agricoli scad și în Germania, și în Franța, și în Anglia, în timp ce numărul mașinilor folosite în agricultură crește. În Germania, de pildă, în perioada 1882–1895 populația rurală a scăzut de la 19.200.000 la 18.500.000 (iar numărul muncitorilor salariați agricoli de la 5.900.000 la 5.600.000), în timp ce numărul mașinilor folo-

site în agricultură a crescut de la 458.369 la 913.391 * ; numărul mașinilor cu aburi folosite în agricultură a crescut de la 2.731 (1879) la 12.856 (1897), iar numărul total de cai-putere al mașinilor cu aburi a crescut și mai mult. Numărul taurinelor a crescut de la 15.800.000 la 17.500.000, iar cel al porcinelor de la 9.200.000 la 12.200.000 (1883 și 1892). În Franța, populația rurală a scăzut de la 6.900.000 de oameni („de sine stătători”) în 1882 la 6.600.000 în 1892, pe cînd numărul mașinilor agricole a crescut după cum urmează : în 1862 – 132.784 ; în 1882 – 278.896 ; în 1892 – 355.795 ; numărul taurinelor : 12.000.000–13.000.000–13.700.000 ; numărul cabalinelor : 2.910.000–2.840.000–2.790.000 (scăderea numărului cabalinelor în perioada 1882–1892 este mai puțin considerabilă decît scăderea populației rurale). Rezultă deci că, în linii generale, în privința țărilor capitaliste moderne istoria nu numai că n-a infirmat, ci, dimpotrivă, a confirmat că legea lui Marx este valabilă și în agricultură. Greșeala d-lui Bulgakov constă în aceea că el s-a grăbit să ridice la rangul de legi economice *generale* unele fapte cu caracter agronomic, fără a examina cu atenție semnificația lor. Subliniem „generale”, pentru că nici Marx, nici discipolii lui nu au văzut vreodată în această lege altceva decît o lege care exprimă tendințele generale ale capitalismului, și nicidecum o lege în care să se încadreze toate cazurile particulare. Chiar și în ceea ce privește industria, Marx însuși a arătat că perioadele de transformări tehnice (cînd raportul $\frac{v}{c}$ scade) alternează cu perioade de progres pe baza tehnică dată (cînd raportul $\frac{v}{c}$ rămîne neschimbat, iar în unele cazuri poate să și crească). În istoria industrială a țărilor capitaliste se cunosc cazuri cînd în ramuri întregi ale industriei această lege este încălcată. De pildă, cînd marile ateliere capitaliste (greșit denumite fabrici) se destramă pentru a face loc muncii capitaliste la domiciliu. Cît privește însă agricultura, nu încapă nici o îndoială că aici procesul de dezvoltare a capitalismului este infinit mai complex și ia forme incomparabil mai variate.

* Sînt socotite laolaltă diferite feluri de mașini. Cînd nu se specifică sursa, cifrele sînt luate din cartea lui Kautsky.

Să trecem la Kautsky. Studiul asupra agriculturii feudale, cu care își începe el lucrarea, ar fi, pretinde d-l Bulgakov, „superficial și superfluu“. Este greu să înțelegi motivele acestui verdict. Sîntem convinși că, dacă d-l Bulgakov va reuși să-și realizeze cîndva planul și să facă o expunere sistematică a problemei evoluției capitaliste a agriculturii, el va trebui neapărat să zugrăvească principalele trăsături ale economiei *pre-capitaliste* a agriculturii. Altfel nu poate fi înțeles nici caracterul economiei *capitaliste*, nu pot fi înțelese nici formele de tranziție care o leagă pe aceasta din urmă de economia feudală. Chiar d-l Bulgakov recunoaște marea însemnătate a „formei pe care agricultura a avut-o *la începutul* (subliniat de d-l Bulgakov) cursei sale capitaliste“. Kautsky începe tocmai cu „începutul cursei capitaliste“ a agriculturii europene. După părerea noastră, studiul agriculturii feudale în lucrarea lui Kautsky este întocmit excelent, cu acea remarcabilă precizie și cu acea pricepere de a alege principalul și esențialul – fără a se pierde în detalii secundare – care îl caracterizează în genere pe acest autor. În introducere, Kautsky formulează mai întîi cu toată precizia și cît se poate de just problema în discuție. El declară în modul cel mai categoric: „Este în afară de orice îndoială – sîntem gata să admitem acest lucru ca dovedit apriori (von vornherein) – că agricultura nu se dezvoltă după același șablon ca și industria: ea este subordonată unor legi speciale“ (S. 5-6). Sarcina constă în „a cerceta dacă capitalul pune stăpînire pe agricultură și cum anume pune stăpînire pe ea, cum o transformă, cum face el ca vechile forme de producție și vechile forme de proprietate să devină perimate și cum creează el necesitatea unor forme noi“ (S. 6). Numai un asemenea mod de a pune problema poate să ducă la o lămurire satisfăcătoare a „dezvoltării agriculturii în societatea capitalistă“ (titlul primului capitol, teoretic, al cărții lui Kautsky).

La începutul „cursei capitaliste“, agricultura se afla în mîinile *țaranului*, subordonat, de regulă, unui regim feudal de economie socială. Și Kautsky descrie mai întîi *structura* gospodăriei țărănești, unirea agriculturii cu industria casnică, apoi elementele descompunerii acestui paradis al autorilor mic-burghezi și conservatori (à la Sismondi), rolul cămătăriei, „pătrunderea“ treptată „a antagonismului de clasă la sate, în

adîncurile economiei țărănești, antagonism care distruge străvechea armonie și comunitate de interes" (S. 13). Acest proces a început încă în evul mediu și nu s-a încheiat definitiv nici pînă în momentul de față. Socotim necesar să subliniem aceste cuvinte pentru că ele arată din capul locului cît de greșită este afirmația d-lui Bulgakov cum că în lucrarea lui Kautsky nici nu se pune măcar problema cine a fost purtătorul progresului tehnic în agricultură. Adevărul este că autorul a pus cît se poate de precis această problemă și a dat la ea un răspuns cît se poate de lămurit, așa încît oricine a citit cu atenție cartea lui își va însuși adevărul (pe care narodnicii, agronomii și mulți alții îl uită adeseori) că purtătorul progresului tehnic în agricultura modernă este mica și marea *burghezie rurală*, cea din urmă avînd în această privință (după cum a arătat Kautsky) un rol mai important decît cea dintîi.

II

După ce descrie apoi (în capitolul al III-lea) trăsăturile fundamentale ale agriculturii feudale – domnia asolamentului trienal, acest arhiconservator sistem de cultură ; asuprirea și exproprierea țărănimii de către marea nobilime funciară ; organizarea de gospodării feudalo-capitaliste de către aceasta din urmă ; transformarea țăranului, în cursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, într-un pauper înfometat (Hungerleider) ; dezvoltarea țărănimii burgheze (Grossbauern, care nu se pot lipsi de muncitori agricoli și de zileri), căreia nu-i conveneau vechile forme de relații în agricultură și de proprietate funciară ; suprimarea acestor forme, netezirea drumului pentru o „agricultură capitalistă, intensivă“ (S. 26), netezire realizată de forțele clasei burgheze, care se dezvoltase în cadrul industriei și al orașelor –, după ce zugrăvește toate acestea, Kautsky trece la caracterizarea „agriculturii moderne“ (capitolul al IV-lea).

În acest capitol găsim o descriere – remarcabilă prin precizia, claritatea și concizia ei – a uriașei revoluții pe care a săvîrșit-o în agricultură capitalismul, transformînd îndeletnicirea rutinară a țărănimii abrutizate de mizerie și strivite de ignoranță într-o aplicare științifică a agronomiei, învingînd stagnarea seculară a agriculturii, dînd (și continuînd să dea)

îmbold dezvoltării rapide a forței productive a muncii sociale. Asolamentul trienal a fost înlocuit cu sistemul de rotație a culturilor, a fost îmbunătățită întreținerea vitelor și cultivarea solului, au fost mărite recoltele, a luat o mare dezvoltare specializarea agriculturii, diviziunea muncii între diferitele gospodării. Uniformitatea precapitalistă a fost înlocuită cu o diversitate mereu crescîndă, însoțită de progresul tehnic al tuturor ramurilor agriculturii. A început și se dezvoltă rapid folosirea mașinilor în agricultură, folosirea forței aburului; începe folosirea electricității, căreia — după cum arată specialiștii — îi este dat să îndeplinească în această ramură de producție un rol și mai mare decît cel al aburului. S-a dezvoltat folosirea căilor de acces, a ameliorărilor, folosirea îngrășămintelor chimice potrivit cu datele fiziologiei plantelor; în agricultură a început să fie aplicată bacteriologia. Afirmația d-lui Bulgakov că în lucrarea lui Kautsky „aceste date * nu sînt însoțite de o analiză *economică*“ este cu totul lipsită de temei. Kautsky arată precis că această revoluție este legată de creșterea *pieței* (în special de creșterea orașelor), de faptul că agricultura devine subordonată legilor *concurenței*, care a *determinat în mod necesar* transformarea agriculturii și specializarea ei. „Această revoluție, care pornește de la capitalul orașenesc, mărește dependența agriculturii față de piață și, în afară de aceasta, schimbă neconținut condițiile pieței, care sînt esențiale pentru el. O ramură de producție care a fost rentabilă atîta timp cît piața cea mai apropiată era legată de piața mondială numai printr-un drum pietruit devine nerentabilă și trebuie înlocuită în mod necesar cu o altă ramură de producție atunci cînd regiunea respectivă este străbătută de o cale ferată. De pildă, dacă pe această cale ferată sînt aduse din alte părți cereale mai ieftine, producția de cereale devine nerentabilă, dar în același timp se creează posibilități de desfacere pentru lapte. Creșterea circulației

* „Toate aceste date — socoate d-l Bulgakov — pot fi găsite în orice (sic!) manual de economie agricolă“. Nu împărtășim această părere mult prea optimista a domniei sale despre „manuale“. Sa luăm dintre aceste „orice“ manuale cărțile d-lor Skvorțov („Transportul cu aburi“) și N. Kablukov („Prelegeri“, pe jumătate retipărite în „noua“ carte „Cu privire la condițiile de dezvoltare a gospodăriei țărănești în Rusia“). Nici la unul, nici la celălalt, cititorul nu ar putea găsi tabloul revoluției săvîrșite de *capitalism* în agricultură, pentru că nici unul dintre ei nu-și propune măcar să înfățișeze un tablou general al trecerii de la gospodăria feudală la cea capitalistă.

mărfurilor dă posibilitatea de a aduce în țară varietăți de plante noi, ameliorate" etc. (S. 37-38). „În epoca feudală – spune Kautsky – nu a existat altă agricultură în afară de cea mică, deoarece moșierul își lucra ogoarele tot cu inventarul țăranului. Capitalismul a creat pentru prima oară posibilitatea de a organiza în agricultură marea producție, care este mai rațională din punct de vedere tehnic decât mica producție“. Vorbind despre mașinile agricole, Kautsky (care, în trecut fie zis, a stabilit în mod precis care sînt în această privință particularitățile agriculturii) arată caracterul *capitalist* al folosirii lor, influența lor asupra muncitorilor, însemnătatea mașinilor ca factor de progres, „caracterul utopic și reacționar“ al proiectelor de măsuri pentru îngrădirea folosirii mașinilor agricole. „Mașinile agricole vor continua să-și exercite acțiunea transformatoare ; ele vor alunga la orașe pe muncitorii agricoli, servind astfel ca un puternic instrument, pe de o parte, pentru mărirea salariilor la sate, iar pe de altă parte pentru dezvoltarea continuă a folosirii mașinilor în agricultură“ (S. 41). Trebuie să adăugăm că, în capitole speciale, Kautsky lămurește amănunțit atît caracterul capitalist al agriculturii moderne, cît și raportul dintre marea producție și mica producție, precum și procesul de proletarizare a țăranimii. Afirmația d-lui Bulgakov că, în lucrarea sa, Kautsky „nu pune problema de ce au fost necesare toate aceste schimbări miraculoase“ este, după cum vedem, într-un totul inexactă.

În capitolul al V-lea („Caracterul capitalist al agriculturii moderne“), Kautsky expune teoria marxistă a valorii, profitului și rentei. „Fără bani, producția agricolă modernă este cu neputință – spune Kautsky – sau, ceea ce este același lucru, ea este cu neputință *fără capital*. Într-adevăr, în condițiile modului de producție actual, orice sumă de bani care nu servește pentru consumul individual poate fi transformată în capital, adică într-o valoare care produce plusvaloare, și de regulă într-adevăr se transformă în capital. Producția agricolă modernă este, prin urmare, o producție capitalistă“ (S. 56). Acest pasaj ne permite, de altfel, să apreciem următoarea afirmație a d-lui Bulgakov : „Folosesc acest termen (agricultură capitalistă) în sensul lui obișnuit (în același sens îl folosește și Kautsky), adică în sensul de mare gospodărie în agricultură. În realitate însă (sic !), în condițiile organizării

capitaliste a întregii economii naționale nu există în genere agricultură necapitalistă, deoarece *toată* agricultura este determinată de condițiile generale ale organizării producției, și numai în cadrul ei trebuie să distingem marea agricultură, practică de întreprinzători, și mica agricultură. Pentru claritate este nevoie și aici de un termen nou“. Reiese, așadar, că d-l Bulgakov *l-a corectat* pe Kautsky... „În realitate însă“, după cum vede cititorul, Kautsky *nu folosește de loc* termenul „agricultură capitalistă“ în sensul „obișnuit“, imprecis, în care îl folosește d-l Bulgakov. Kautsky înțelege foarte bine și spune foarte precis și limpede că în condițiile modului de producție capitalist orice producție agricolă este, „de regulă“, o producție capitalistă. În fundamentarea acestei păreri se invocă faptul simplu că agricultura contemporană nu este posibilă fără bani; or, în societatea actuală banii nedestinați consumului individual devin capital. Noi socotim că această formulare este mult mai clară decât „corectivul“ d-lui Bulgakov și că în lucrarea sa Kautsky a arătat pe deplin că nu e nevoie de nici un „termen nou“.

În capitolul al V-lea al cărții sale, Kautsky afirmă, printre altele, că atît sistemul arendării, care s-a dezvoltat atît de amplu în Anglia, cît și sistemul ipotecar, care se dezvoltă cu o repeziune uimitoare în Europa continentală, exprimă de fapt unul și același proces, și anume: *procesul separării agricultorului de pămînt* *. În sistemul capitalist al fermieratului, această separare este cît se poate de evidentă. În sistemul ipotecar, ea este „mai puțin evidentă, și lucrurile nu stau chiar atît de simplu, dar în fond rezultatul este același“ (S. 86). Este limpede, într-adevăr, că ipotecarea pămîntului înseamnă ipotecarea sau vînzarea rentei funciare. Prin urmare, atît în sistemul ipotecar cît și în cel al arendării, beneficiarii rentei (= proprietarii funciari) se separă de beneficiarii profitului de întreprinzător (= agricultorii, întreprinzătorii agricoli). D-lui Bulgakov îi „este în genere prea puțin clară semnificația acestei afirmații a lui Kautsky“. „Mă îndoiesc că poate

* În volumul al III-lea al „Capitalului“, Marx a atras atenția asupra acestui proces (fără a intra în analiza diferitelor lui *forme* în diferite țări) și a relevat că această „separare a pămîntului, ca condiție a producției, de proprietatea funciară și de proprietarul funciar“ este „unul din rezultatele importante ale modului de producție capitalist“ (III, 2, S. 156—157. Traducerea rusă, 509—510) 46.

fi considerată ca dovedită teza că ipoteca ar exprima separarea pământului de agricultor". „În primul rînd, nu se poate dovedi că datoriile înghit *toată* renta ; acest lucru este posibil numai ca excepție"... La aceasta răspundem : nu-i de loc necesar să se dovedească că dobînzile datoriilor ipotecare înghit *toată* renta, după cum nu este necesar să se dovedească că arenda *reală* coincide cu renta. Este suficient să se demonstreze că datoriile ipotecare cresc cu o repeziciune fantastică, că proprietarii funciari caută să ipotecheze tot pământul lor, că tind să vîndă *toată* renta. Existența acestei tendințe – și analiza economică teoretică poate în genere să aibă de-a face numai cu tendințe – nu poate fi pusă la îndoială. Prin urmare, este neîndoielnic și procesul separării pământului de agricultor. Îmbinarea într-o singură persoană a beneficiarului rentei și a beneficiarului profitului de întreprinzător este, „din punct de vedere istoric, o excepție“ (ist historisch eine Ausnahme, S. 91)... „În al doilea rînd, în fiecare caz concret trebuie analizate cauzele și sursele datoriilor, pentru a putea înțelege care este semnificația lor“. Aici trebuie să fie o greșală de tipar sau o scăpare. D-l Bulgakov nu poate să pretindă că un economist (care tratează problema „dezvoltării agriculturii în societatea capitalistă“ *în general*) este obligat sau ar avea măcar posibilitatea să analizeze cauzele existenței datoriilor „în fiecare caz concret“. Dacă d-l Bulgakov a vrut să spună că este necesar să fie analizate cauzele existenței datoriilor în diferite țări și în diferite perioade, nu putem fi de acord cu d-sa. Kautsky are perfectă dreptate atunci cînd arată că în problema agrară s-au adunat prea multe monografii, că în zilele noastre sarcina teoriei nu este nicidecum aceea de a adăuga noi monografii la cele existente, ci „de a cerceta tendințele fundamentale ale evoluției capitaliste a agriculturii în ansamblu“ (Vorrede, S. VI *). Una dintre aceste tendințe fundamentale este, fără îndoială, separarea pământului de agricultor, care are loc sub forma creșterii datoriilor ipotecare. Kautsky a stabilit precis și limpede adevărata semnificație a ipotecilor, caracterul lor istoric progresist (separarea pământului de agricultor este una dintre condițiile socializării

* — Prefață, pag. VI. — *Nota trad.*

agriculturii, S. 88), rolul lor necesar în evoluția capitalistă a agriculturii *. Toate considerațiile lui Kautsky în legătură cu această problemă sînt extrem de prețioase din punctul de vedere al teoriei și oferă o armă puternică împotriva perorațiilor burgheze cu privire la „calamitatea“ datoriilor și la „măsurile de ajutorare“, perorații care sînt atît de răsîndite (mai cu seamă în „tot felul de manuale de economie agricolă“) ... „În al treilea rînd – încheie d-l Bulgakov –, pămîntul dat în arendă poate să fie ipotecat, la rîndul său, și în acest sens să ajungă în situația unui pămînt nearendat“. Straniu argument ! Să ne arate d-l Bulgakov măcar un singur fenomen economic, măcar o singură categorie economică care să nu se împletească cu altele. Cazurile de îmbinare a arendării cu ipotecarea nu numai că nu infirmă, dar nici măcar nu diminuează valabilitatea tezei teoretice că procesul separării pămîntului de agricultor își găsește expresia în două forme : în sistemul arendării și în existența datoriilor ipotecare.

„Și mai surprinzătoare“ și „cu totul greșită“ este, după părerea d-lui Bulgakov, teza lui Kautsky că „țările în care este dezvoltat sistemul arendării sînt totodată țări în care predomină marea proprietate funciară“ (S. 88). Kautsky vorbește aici despre concentrarea proprietății funciare (în cadrul sistemului arendării) și despre concentrarea ipotecilor (în cadrul sistemului gospodăririi pămînturilor chiar de către proprietarii lor), condiții care înlesnesc lichidarea proprietății funciare private. În problema concentrării proprietății funciare, continuă Kautsky, nu există o statistică „care să ne permită să urmărim reunirea mai multor proprietăți într-o singură mină“, dar „în general se poate considera“ că înmulțirea arendărilor și creșterea suprafeței de pămînt arendate merg paralel cu concentrarea proprietății funciare. „Țările în care este dezvoltat sistemul arendării sînt totodată țări în care predomină marea proprietate funciară“. Este limpede că acest raționament al lui Kautsky se referă în întregime

* Creșterea datoriilor ipotecare este departe de a fi întotdeauna un indiciu că agricultura s-ar afla într-o stare de decădere... Progresul și propășirea agriculturii (ca și decăderea ei) „trebuie să se exprime printr-o creștere a datoriilor ipotecare, în primul rînd, din cauza necesităților crescînde de capital ale agriculturii aflate în stare de progres ; în al doilea rînd, din cauza creșterii rentei funciare, care face posibilă lărgirea creditului agricol“ (S. 87).

numai la țările în care este dezvoltat sistemul arendării, pe cînd d-l Bulgakov invocă cazul Prusiei orientale, unde el „speră că va putea să arate“ că procesul extinderii arendărilor are loc paralel cu fărîmițarea marii proprietăți funciare, și pretinde că acest caz particular ar infirma teza lui Kautsky! Păcat doar că d-l Bulgakov uită să comunice cititorului că însuși Kautsky vorbește despre fărîmițarea marilor moșii și despre creșterea arendărilor țărănești în ținutul situat la răsărit de Elba, lămurind totodată, după cum vom vedea mai jos, adevărata semnificație a acestor procese.

Pentru a dovedi concentrarea proprietății funciare în țările cu datorii ipotecare, Kautsky invocă faptul concentrării instituțiilor de credit ipotecar. D-l Bulgakov consideră că acest fapt nu este concludent. „Se prea poate – socoate d-sa – ca să aibă loc o desconcentrare a capitalului (prin acțiuni) paralel cu concentrarea instituțiilor de credit“. Ei bine, în această problemă socotim de prisos să polemizăm cu d-l Bulgakov.

III

După examinarea trăsăturilor esențiale ale agriculturii feudale și capitaliste, Kautsky trece la problema „marii și micii producții“ (capitolul al VI-lea) în agricultură. Acesta este unul dintre cele mai bune capitole din cartea lui Kautsky. El cercetează aici mai întîi „superioritatea tehnică a mării producții“. Rezolvînd problema în favoarea mării producții, Kautsky se ferește să dea o formulă abstractă care să ignoreze imensa diversitate a relațiilor în agricultură (cum își închipuie, fără nici un temei, d-l Bulgakov), ci, dimpotrivă, arată precis și limpede că pentru a putea aplica în domeniul practicii legea stabilită de teorie este necesar să se țină seama de această diversitate. În agricultură, superioritatea mării producții față de mica producție este inevitabilă, – „bineînțeles“ numai atunci „cînd celelalte condiții sînt egale“ (S. 100. – Subliniat de mine). Aceasta în primul rînd. Se știe doar că nici în domeniul industriei legea superiorității mării producții nu este chiar atît de absolută și atît de simplă cum se crede uneori; și în acest domeniu numai egalitatea „celorlalte condiții“ (care nu întotdeauna are loc în realitate) asi-

gură aplicabilitatea deplină a legii. În agricultură însă, care se deosebește prin caracterul incomparabil mai complex și mai variat al relațiilor, aplicabilitatea deplină a legii superiorității mării producții este în funcție de condiții mult mai stricte. De pildă, Kautsky observă foarte just că la hotarul dintre gospodăria țărănească mare și proprietatea moșierească mică are loc „o transformare a cantității în calitate”: marea gospodărie țărănească poate fi, „dacă nu din punct de vedere tehnic, atunci din punct de vedere economic, superioară” micii proprietăți moșierești. Întreținerea unui administrator cu o solidă pregătire profesională (unul dintre marile avantaje ale mării producții) este prea împovărătoare pentru o moșie mică, iar administrarea ei chiar de către proprietar este adesea doar o administrare „de iuncher”, și nicidecum una bazată pe folosirea cuceririlor științei. În al doilea rînd, superioritatea mării producții în agricultură este valabilă numai în cadrul unor anumite limite. În continuarea expunerii, Kautsky arată amănunțit care sînt aceste limite. Se înțelege, de asemenea, că în ramuri diferite ale agriculturii și în condiții social-economice diferite aceste limite nu sînt identice. În al treilea rînd, Kautsky nu ignorează cîtuși de puțin faptul că „*deocamdată*” mai există ramuri de agricultură în care mica producție este, după părerea specialiștilor, capabilă de concurență – de pildă grădinăritul, viticultura, cultura plantelor tehnice etc. (S. 115). Dar aceste culturi au o importanță cu totul secundară în comparație cu ramurile principale (*entscheidenden*) ale agriculturii – producția de cereale și creșterea vitelor. În afară de aceasta, „și în domeniul legumiculturii și al viticulturii există deja mari exploatari destul de rentabile” (S. 115). De aceea, „dacă vorbim despre agricultură în general (*im allgemeinen*), nu este cazul să luăm în considerație acele ramuri ale ei în care mica producție este superioară mării producții, așa încît se poate spune cu toată certitudinea că marea producție este categoric superioară micii producții” (S. 116).

După ce dovedește superioritatea tehnică a mării producții în agricultură (o expunere mai amănunțită a argumentelor lui Kautsky va fi făcută mai încolo, cu prilejul analizării obiecțiilor d-lui Bulgakov), Kautsky se întreabă: „ce poate să opună mica producție avantajelor mării producții?”, și

răspunde : „sîrguința mai mare și grija mai mare a agricultorului, care, spre deosebire de muncitorul salariat, muncește pentru el însuși, precum și faptul că nivelul trebuințelor micului agricultor de sine stătător este extrem de redus, fiind chiar sub nivelul trebuințelor muncitorului agricol“ (S. 106), – și printr-o serie întreagă de date elocvente referitoare la situația țăranilor în Franța, Anglia și Germania, Kautsky demonstrează fără putință de tăgadă că „în mica producție munca este excesivă, iar consumul insuficient“. În sfîrșit, Kautsky arată că superioritatea mării producții își găsește expresia și în tendința agricultorilor de a se organiza în *asociații* : „producția asociată este o producție mare“. Se știe cîtă zarvă fac în jurul asociațiilor de mici agricultori ideologii micii burghezii în general și narodnicii ruși în special (să numim fie și cartea citată mai sus a d-lui Kablukov). De aceea este cu atît mai mare însemnătatea excelentei analize a rolului asociațiilor pe care o găsim în cartea lui Kautsky. Asociațiile de mici agricultori constituie, desigur, o verigă a progresului economic, dar ele exprimă *treccerea la capitalism* (Fortschritt zum Kapitalismus) și *nicidecum spre colectivism*, cum se crede și se afirmă deseori (S. 118). Asociațiile nu diminuează, ci accentuează superioritatea (Vorsprung) mării producții în agricultură asupra celei mici, pentru că agricultorii cu gospodărie mare au mai multe posibilități de a organiza asociații și se folosesc într-o măsură mai mare de aceste posibilități. Că marea producție colectivă, în obște, este superioară mării producții capitaliste, acest lucru Kautsky îl admite, bineînțeles, în modul cel mai categoric. El analizează experimentele de agricultură colectivă întreprinse în Anglia de adepții lui Owen *, precum și comunitățile analoge din Statele Unite ale Americii de Nord. Toate aceste experimente, spune Kautsky, *dovedesc incontestabil* că organizarea pe baze colective de către lucrători a unei mari agriculturi moderne este întru totul posibilă, dar, pentru ca această posibilitate să devină realitate, e necesară o „serie întreagă de anumite condiții economice, politice și intelectuale“. Ceea ce împiedică trecerea micului producător (meseriaș sau țăran) la pro-

* La pag. 124—126, Kautsky descrie comuna agricolă din Ralahine, despre care, în treacăt fie zis, vorbește cititorul ruși și d-l Dioneo în revista „Russkoe Bogatstvo“ nr. 2 din acest an.

ducția colectivă este dezvoltarea extrem de slabă a solidarității și a disciplinei, izolarea sa, „fanatismul său de proprietar“, constatat nu numai la țărani din apusul Europei, ci și – adăugăm noi – la țărani ruși, „atașați obștii“ (amintiți-vă ce au scris în această privință A. N. Engelhardt și Gl. Uspenski). „Este absurd să ne așteptăm – declară în mod categoric Kautsky – ca în *societatea actuală* țăranul să treacă la producția în obște“ (S. 129).

Acesta este conținutul extrem de bogat al capitolului al VI-lea al cărții lui Kautsky. D-l Bulgakov este deosebit de nemulțumit de acest capitol. Kautsky – ni se spune – este vinovat de „marele păcat“ de a fi confundat noțiuni diferite – „superioritatea tehnică este confundată cu superioritatea economică“. Kautsky „pornește de la presupunerea greșită că un sistem de producție mai perfect din punct de vedere *tehnic* este mai perfect, adică mai viabil, și din punct de vedere *economic*“. Această afirmație categorică a d-lui Bulgakov este cu totul neîntemeiată, lucru de care credem că cititorul s-a și convins din expunerea înlănțuirii raționamentelor lui Kautsky, făcută de noi în paginile precedente. Fără a confunda cîtuși de puțin aspectul tehnic cu cel economic *, Kautsky procedează foarte just analizînd problema raportului dintre marea producție și mica producție în agricultură – *celelalte condiții fiind egale* – în condițiile economice capitaliste. *Chiar în prima frază din primul paragraf al capitolului al VI-lea, Kautsky arată cu precizie această legătură*

* Singurul lucru pe care d-l Bulgakov ar fi putut să-l invoce în sprijinul său este *titlul* pe care Kautsky l-a dat primului paragraf al capitolului al VI-lea — „a) superioritatea *tehnică* a mării producții“ —, pe cînd în realitate paragraful menționat se ocupă atît de superioritatea tehnică cît și de cea economică a mării producții. Rezultă însă oare de aici ca autorul cărții *confunda* aspectul tehnic cu cel economic? Dar, la drept vorbind, mai rămîne de văzut dacă titlul dat de Kautsky este inexact. Într-adevăr, Kautsky a vrut să opună conținutul primului paragraf din capitolul al VI-lea conținutului paragrafului al doilea din același capitol: în primul paragraf (a) se vorbește despre superioritatea tehnică a mării producții în agricultura capitalistă, și aici, alături de mașini etc., figurează, de pildă, creditul. „Originală superioritate tehnică!“ — ironizează d-l Bulgakov. Dar, *rira bien qui rira le dernier!* (cine ride la urmă ride mai bine! — *Nota trad.*). Uitați-vă în cartea lui Kautsky, și veți vedea că el are în vedere mai ales acel progres în *tehnică* creditului (iar mai departe și în *tehnică* comerțului) care este accesibil *numai* unui agricultor cu gospodărie mare. Dimpotrivă, în paragraful al doilea (b), autorul compară cantitatea de muncă și norma de consum a unui lucrator în marea și în mica producție; prin urmare, aici sînt analizate *deosebirile pur economice* dintre mica producție și marea producție. *Aspectul economic* al creditului și al comerțului este același pentru amîndouă, dar *tehnică* este diferită.

dintre nivelul dezvoltării capitalismului și gradul de aplicabilitate generală a legii superiorității marii agriculturi : „Cu cât agricultura capătă un caracter capitalist tot mai pronunțat, cu atât ea dezvoltă într-o măsură mai mare deosebirea calitativă dintre tehnica micii producții și cea a marii producții“ (S. 92). În agricultura precapitalistă nu exista această deosebire calitativă. Ce să spunem, deci, despre îndrumarea severă pe care d-l Bulgakov i-o dă lui Kautsky : „În realitate, problema trebuie pusă în felul următor : ce rol pot avea concurența dintre marea producție și mica producție în condiții social-economice date, cutare sau cutare particularități ale fiecăreia din aceste forme de producție?“ Prin natura ei, această „rectificare“ nu se deosebește cu nimic de cea examinată de noi mai sus.

Să vedem acum în ce mod combate d-l Bulgakov argumentele lui Kautsky în favoarea superiorității tehnice a marii producții în agricultură. Kautsky spune : „Una dintre cele mai importante deosebiri dintre agricultură și industrie constă în faptul că aici producția în înțelesul propriu al acestui cuvânt (Wirtschaftsbetrieb, întreprindere economică) este legată, de obicei, de gospodăria casnică (Haushalt), ceea ce nu există în industrie“. Iar faptul că marea gospodărie casnică e superioară celei mici în ceea ce privește economisirea de muncă și materiale, abia dacă mai trebuie dovedit... Cea dintii cumpără (luați aminte ! – V.I.) „petrol, cicoare, margarină în cantități mari, iar cea de-a doua – în cantități mărunte etc.“ (S. 93). D-l Bulgakov „rectifică“ : „Kautsky nu a vrut să spună că acest lucru este mai avantajos din punct de vedere tehnic, ci că în felul acesta produsul costă mai puțin“ !... Nu este oare limpede că și în acest caz (ca și în toate celelalte) încercarea d-lui Bulgakov de „a-l rectifica“ pe Kautsky este mai mult decât nefericită ? „Acest argument – continuă severul critic – este prin sine însuși de asemenea foarte îndoielnic, pentru că, în anumite condiții, valoarea caselor țărănești individuale poate să nu intre de loc în valoarea produsului, pe când valoarea unei case comune va intra în valoarea lui, și chiar cu dobândă. Aceasta de asemenea depinde de condițiile social-economice, și pe acestea din urmă ar fi trebuit autorul să le cerceteze, iar nu pretinsa superioritate tehnică a marii producții asupra celei

mici..." În primul rînd, d-l Bulgakov uită micul amănunt că autorul cărții, după ce examinează mai întii însemnătatea comparativă a mării și micii producții, *cînd celelalte condiții sînt egale*, în expunerea ulterioară se ocupă amănunțit și de analiza acestor condiții. D-l Bulgakov vrea, așadar, să amestece laolaltă probleme cu totul diferite. În al doilea rînd, cum ar putea valoarea caselor țărănești să nu intre în valoarea produsului? Numai datorită faptului că țăranul „nu socotește“ valoarea lemnului său sau a muncii depuse pentru construirea și repararea casei. În măsura în care gospodăria țărănească mai are un caracter natural, țăranul poate, firește, „să nu socotească“ munca sa, – și d-l Bulgakov uită, din păcate, să spună cititorului că *Kautsky arată acest lucru, foarte limpede și precis, la pag. 165–167 ale cărții sale* (capitolul al VIII-lea, „Proletarizarea țăranului“). Dar ceea ce ne interesează aici sînt „condițiile social-economice“ ale capitalismului și nu ale economiei naturale sau ale economiei de mărfuri simple. Or, în condițiile societății capitaliste, „a nu socoti“ munca ta înseamnă s-o dai gratis (negustorului sau altui capitalist), înseamnă să muncești în schimbul unei retribuții incomplete a forței de muncă, înseamnă să-ți reduci nivelul trebuințelor sub cel obișnuit. Kautsky, după cum am văzut, a relevat pe deplin și a apreciat în mod just *această* particularitate a micii producții. Contestînd această constatare a lui Kautsky, d-l Bulgakov repetă procedeul obișnuit și greșeala obișnuită a economiștilor burghezi și mic-burghezi. Acești economiști au asurzit lumea lăudînd pe toate cărările „viabilitatea“ țăranului cu gospodărie mică, care, pretind ei, poate să nu-și socotească munca, să nu alerge după profit și rentă etc. Ei au uitat însă un singur lucru, și anume că, raționînd astfel, ei pun în aceeași oală „condițiile social-economice“ ale economiei naturale, ale producției de mărfuri simple și ale capitalismului. Kautsky explică foarte bine toate aceste greșeli, făcînd o *distincție netă* între diferitele feluri de relații social-economice. „Dacă producția agricolă a țăranului cu gospodărie mică – spune el – nu este atrasă în sfera producției de mărfuri, dacă ea reprezintă numai o parte a gospodăriei casnice, ea rămîne de asemenea în afara sferei de acțiune a tendințelor centralizatoare ale modului de producție

contemporan. Oricît de nerațională ar fi gospodăria parcelară a țaranului, oricît de mare ar fi irosirea de forțe în cadrul acestei gospodării, el se agață de ea cu putere, — tot așa cum femeia lui se agață de sărăcăcioasa ei gospodărie casnică, care de asemenea nu dă decît rezultate cu totul infime la o cheltuire imensă de forță de muncă, dar care reprezintă singurul domeniu în care femeia nu este subordonată voinței altuia și este liberă de exploatare“ (S. 165). Lucrurile se schimbă atunci cînd economia naturală este înlăturată de economia de mărfuri. Țăranul este nevoit să vîndă produse, să cumpere unelte, *să cumpere pămînt*. Atîta timp cît țăranul rămîne un *producător de mărfuri simplu*, el se poate mulțumi cu nivelul de trai al muncitorului salariat ; el nu are nevoie de profit și de rentă, el poate plăti pentru pămînt un preț mai ridicat decît acela pe care l-ar putea oferi un întreprinzător capitalist (S. 166). Dar producția de mărfuri simplă este înlăturată de *producția capitalistă*. De pildă, dacă un țăran își ipotechează pămîntul, el trebuie să obțină și rentă, care a fost vîndută creditorului. Pe această treaptă a dezvoltării, numai în mod formal țăranul poate fi considerat un producător de mărfuri simplu. De fapt el are de-a face deja cu *capitalistul* — cu creditorul, cu negustorul, cu întreprinzătorul industrial, la care este nevoit să caute „îndeletniciri auxiliare“, adică să-i vîndă forța de muncă. În acest stadiu — și Kautsky, repetăm, compară marea și mica agricultură în societatea capitalistă — posibilitatea de „a nu socoti munca sa“ înseamnă pentru țăran un singur lucru : să se spetească muncind și să-și restrîngă sub orice limită trebuințele.

La fel de inconsistente sînt și celelalte obiecții ale d-lui Bulgakov. Mica producție permite în limite mai restrînse folosirea mașinilor ; pentru micul gospodar creditul se obține mai greu și costă mai scump, spune Kautsky. D-l Bulgakov găsește că aceste argumente sînt greșite și invocă... asociațiile țărănești ! În același timp însă, d-sa trece sub cea mai desăvîrșită tăcere dovezile aduse de Kautsky, care a apreciat în felul arătat de noi mai sus esența acestor asociații și semnificația lor. În problema mașinilor, d-l Bulgakov îl dojenește din nou pe Kautsky, reproșîndu-i că nu a pus „problema economică mai generală : care este în genere rolul

economic al mașinilor în agricultură“ (d-l Bulgakov a și uitat de capitolul al IV-lea al cărții lui Kautsky !) „și dacă în agricultură mașina este o unealtă tot atit de inevitabilă ca în industria prelucrătoare“. În realitate însă, Kautsky a arătat limpede caracterul capitalist al folosirii mașinilor în agricultura modernă (S. 39, 40 și următoarele), a relevat acele particularități ale agriculturii care creează „dificultăți tehnice și economice“ pentru folosirea mașinilor în această ramură de producție (S. 38 și următoarele), a citat date care denotă folosirea crescîndă a mașinilor (40), însemnătatea lor tehnică (42 și următoarele), rolul aburului și al electricității. Kautsky a arătat ce proporții trebuie să aibă o gospodărie, potrivit datelor științei agronomice, pentru a putea folosi din plin tot felul de mașini (94), a arătat că în Germania, potrivit datelor recensămîntului din 1895, procentul gospodăriilor care folosesc mașini crește regulat și repede o dată cu suprafața de pămînt a gospodăriilor (2% în gospodăriile care au pînă la 2 ha ; 13,8% în gospodăriile cu 2-5 ha ; 45,8% în gospodăriile cu 5-20 ha ; 78,8% în gospodăriile cu 20-100 ha ; 94,2% în gospodăriile cu 100 ha și mai mult). D-l Bulgakov ar prefera, în locul acestor date, considerații „generale“ pe tema dacă mașinile sînt sau nu sînt „invincibile“.

„Referirea la faptul că în condițiile micii producții revine la hectar un număr mai mare de vite de muncă... este neconcludentă... întrucît autorul nu cercetează în legătură cu aceasta... gradul de înzestrare cu vite a gospodăriei“, spune d-l Bulgakov. Deschidem cartea lui Kautsky la pagina în care se face această referire și citim : „...Numărul mai mare de vaci în gospodăria mică“ (socotit la 1.000 ha) „depinde nu în mică măsură și de faptul că în mica gospodărie țărănească creșterea vitelor ocupă un loc mai mare decît în gospodăria marelui agricultor, iar producția de cereale un loc mai mic ; dar deosebirea în ceea ce privește numărul cailor ținuți în gospodărie nu poate fi explicată prin acest fapt“ (pag. 96, în care sînt citate date referitoare la Saxonia în 1860, la întreaga Germanie în 1883 și la Anglia în 1880). Amintim că și în Rusia statistica zemstvelor a constatat aceeași lege, care exprimă superioritatea mării agriculturi asupra celei

mici : marile gospodării țărănești au mai puține vite și mai puțin inventar pe fiecare unitate de suprafață *.

În articolul d-lui Bulgakov, expunerea argumentelor aduse de Kautsky în dovedirea superiorității mării producții asupra micii producții în agricultura capitalistă este departe de a fi completă. Superioritatea mării agriculturi constă nu numai în pierderile mai mici de suprafață cultivabilă, în economiile ce se fac la inventarul viu și mort, în folosirea mai completă a inventarului, în existența unor posibilități mai largi pentru folosirea mașinilor, în faptul că creditul este mai accesibil, ci și în superioritatea comercială a mării gospodării, în faptul că aceasta din urmă folosește administratori cu pregătire profesională (Kautsky, S. 104 **). Marea agricultură folosește pe o scară mai largă cooperarea muncitorilor și diviziunea muncii. Kautsky atribuie o însemnătate deosebit de mare pregătirii agronomice științifice a agricultorului. „Un agricultor cu o bună pregătire profesională își poate găsi locul numai într-o producție care este suficient de mare pentru ca munca de conducere și de supraveghere a gospodăriei să ocupe pe deplin forța de muncă a persoanei respective“ (S. 98 : „aceste proporții ale gospodăriei variază, în funcție de felul producției“, de la 3 ha în ramura viticulturii la 500 ha în agricultura extensivă). Kautsky relevă totodată faptul interesant și extrem de caracteristic că răspîndirea școlilor agricole elementare și medii aduce foloase nu țăranului, ci marelui agricultor, furnizîndu-i personalul necesar (același fenomen se observă și în Rusia). „Studiile superioare, care sînt necesare pentru conducerea unei producții pe deplin raționale, sînt aproape incompatibile cu actualele condiții de existență ale țăranilor. Aceasta înseamnă un verdict de condamnare, firește, nu împotriva studiilor superioare, ci împotriva condițiilor de viață ale țăranilor. Aceasta înseamnă doar că producția țărănească se menține alături de marea producție nu datorită unei productivități mai ridicate, ci datorită trebuințelor mai scăzute ale țăranului“ (99). Marea producție trebuie să întrețină nu numai forțele de muncă țărănești, ci și forțele

* Vezi V. E. Postnikov : „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei“. Comp. V. III : „Dezvoltarea capitalismului“, cap. II, § 1 (vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua. — Nota red.).

** Kautsky, pag. 104. — Nota trad.

de muncă de la orașe, care au un nivel de trebuințe incomparabil mai înalt.

Pentru d-l Bulgakov, datele extrem de interesante și de importante pe care Kautsky le citează în dovedirea „muncii excesive și a consumului insuficient în mica producție” nu sînt decît „cîteva (!) citate ocazionale (??)”. D-l Bulgakov „se angajează” să aducă tot atîtea „citate în sens contrar”, uitînd însă să ne spună dacă se angajează de asemenea să formuleze o *afirmație contrară*, pe care s-o demonstreze cu „citatele în sens contrar”. Dar tocmai acesta este miezul chestiunii ! Se încumetă oare d-l Bulgakov să afirme că în societatea capitalistă marea producție se deosebește de producția țărănească prin munca excesivă a lucrătorului și prin consumul său scăzut ? D-l Bulgakov este destul de prudent pentru a nu face o afirmație atît de ridicolă. Faptul cert al muncii excesive a țăranilor și al scăderii nivelului trebuințelor lor, d-sa consideră posibil să-l ocolească, limitîndu-se la observația că „în unele părți țăranii au o stare materială bună, iar în altele o stare materială proastă !”. Ce ați spune despre un economist care, în loc să sintetizeze datele referitoare la situația micii producții și a celei mari, s-ar apuca să cerceteze deosebirea existentă în ceea ce privește „starea materială” a populației dintr-un „loc” sau altul ? Ce ați spune despre un economist care ar ocoli faptul muncii excesive și al consumului scăzut al meșteșugarilor în comparație cu muncitorii de fabrică, limitîndu-se la observația că „în unele părți meșteșugarii au o stare materială bună, iar în altele o stare materială proastă” ? Și fiindcă veni vorba de meșteșugari : „Kautsky – scrie d-l Bulgakov – pare a fi făcut în gînd o paralelă cu Hausindustrie*, unde munca excesivă nu are limite tehnice” (ca în agricultură), „dar această paralelă nu se potrivește aici”. D-l Bulgakov – răspundem noi la aceasta – pare a fi citit uimitor de neatent cartea pe care o critică, pentru că paralela cu Hausindustrie nu „a fost făcută în gînd de Kautsky”, ci *a fost arătată în mod expres și precis chiar în prima pagină a paragrafului consacrat problemei muncii excesive* (cap. VI, b, S. 106) : „Ca și în industria meșteșugărească (Hausindustrie), munca copiilor în familie, în

* — industria meșteșugărească. — Nota trad.

cadrul micii gospodării țărănești, are efecte și mai nefaste decât munca salariată la străini“. Oricît de categoric ar decretă d-l Bulgakov că această paralelă nu se potrivește aici, părerea sa rămîne totuși complet greșită. În industrie, munca excesivă nu are limite tehnice, în timp ce pentru țaran „ea este limitată prin condițiile tehnice ale agriculturii“, afirmă d-l Bulgakov. Este cazul să ne întrebăm : cine este deci acela care confundă aspectul tehnic cu cel economic – Kautsky sau d-l Bulgakov ? Ce caută aici tehnica agriculturii sau a industriei meșteșugărești, cînd faptele arată că atît în agricultură cît și în industrie micul producător își mîină la lucru copiii încă de la o vîrstă fragedă, muncește un număr mai mare de ore pe zi, trăiește „mai economic“ și-și restrînge trebuințele în așa măsură, încît într-o țară civilizată apare ca un adevărat „barbar“ (expresia lui Marx) ? Oare poate fi tăgăduită similitudinea economică a unor astfel de fenomene în agricultură și în industrie, pe motivul că agricultura are o mulțime de particularități (pe care Kautsky nu le uită cîtuși de puțin) ? „Țăranul cu gospodărie mică, chiar dacă vrea, nu poate munci mai mult decât necesită ogorul lui“, spune d-l Bulgakov. Dar țăranul cu gospodărie mică poate munci și muncește 14 ore pe zi, și nu 12 ; poate munci și muncește cu o încordare supranormală, care-i macină nervii și mușchii mult mai repede decât ar fi normal. Dar, în afară de aceasta, ce abstracție greșită și exagerată este aceea care reduce la ogor toate muncile țăranului ! La Kautsky nu veți găsi nimic asemănător. Kautsky știe foarte bine că țăranul lucrează și în gospodăria casnică, lucrează la construirea și repararea casei, a grajdului, a uneltelor etc., „fără a socoti“ toată această muncă suplimentară, pentru care muncitorul salariat care lucrează într-o gospodărie mare ar cere să fie plătit după cum se obișnuiește. Nu este oare limpede pentru orice om fără părerii preconceptuate că la țaran – la micul agricultor – munca excesivă are *limite incomparabil mai largi* decât la micul producător industrial, dacă el este *numai* producător industrial ? Munca excesivă a micului agricultor, ca fapt general, este dovedită în mod concret prin aceea că toți autorii burghezi atestă în mod unanim „hărnicia“ și „spiritul de

economie“ al țăranului, acuzînd pe muncitori că sînt „leneși“ și „risipitori“.

Țăranii cu gospodărie mică – spune un autor care a cercetat condițiile de trai ale populației rurale din Westfalia și care e citat de Kautsky – își împovărează copiii cu muncă excesivă, ceea ce întîrzie dezvoltarea lor fizică ; munca salariată nu are laturi atît de rele. În fața comisiei parlamentare care a cercetat condițiile de trai ale populației agricole din Anglia (1897), un țăran cu gospodărie mică din Lincoln a declarat următoarele : „Am crescut o familie întregă și aproape am omorît-o cu munca“. Altul spune : „Muncim cu copiii cîte 18 ore, în medie cîte 10–12 ore“. Al treilea : „Muncim mai greu decît zilerii, muncim ca niște robi“. D-l Read caracterizează în felul următor, în fața aceleiași comisii, situația țăranului cu gospodărie mică în regiunile în care predomină agricultura în înțelesul strict al cuvîntului : „Pentru el, singurul mijloc de a se menține este să muncească cît doi zileri și să cheltuiască cît unul. Copiii lui sînt mai istoviți de muncă și mai prost educați decît copiii de ziler“ („Royal Commission on Agriculture final report“, p. 34, 358 *. Citat la Kautsky, S. 109). Se va încumeta oare d-l Bulgakov să afirme că sînt tot atît de frecvente cazurile cînd zilerii muncesc cît doi țărani ? Deosebit de caracteristic este însă următorul fapt, citat de Kautsky, care arată cum „arta țăranului de a flămîzî (Hungerkunst) poate să ducă la o superioritate economică a micii producții“ : procedîndu-se la compararea rentabilității a două gospodării țărănești din Baden, s-a constatat la una dintre ele, *gospodărie mare*, un deficit de 933 de mărci, iar la cealaltă, *de două ori mai mică*, un excedent de 191 de mărci. Dar prima gospodărie, care folosea exclusiv muncitori salariați, trebuia să-i hrănească cum trebuie, cheltuind aproape cîte 1 marcă pe zi de fiecare om (circa 45 de copeici), în timp ce în gospodăria mică lucrau exclusiv membrii familiei respective (soția și 6 copii adulți), a căror întreținere era de *două ori mai mizeră* : 48 de pfenigi pe zi de fiecare om. Dacă familia țăranului cu gospodărie mică s-ar fi hrănit tot atît de bine ca

* — „Raportul final al comisiei regale pentru agricultură“, pag. 34, 358.
— *Nota trad.*

și muncitorii salariați ai gospodăriei celei mari, țăranul cu gospodărie mică ar fi avut un deficit de 1.250 de mărci ! „Excedentul lui se datora nu hambarului plin, ci stomacului gol“. Asemenea exemple ar putea fi constatate cu duiumul dacă la compararea „rentabilității“ gospodăriilor mari și mici în agricultură s-ar ține seama de consumul și de munca țăranilor și a muncitorilor salariați *. Iată un alt exemplu de rentabilitate mai mare a unei gospodării mici (4,6 ha) în comparație cu o gospodărie mare (26,5 ha), apărut într-o revistă de specialitate. Dar cum se obține venitul mai mare ? – se întreabă Kautsky. Reiese că pe micul agricultor îl ajută copiii, îl ajută încă de la vârsta când încep să meargă, pe când marele agricultor trebuie să cheltuiască cu copiii (la școală, la liceu). În gospodăria mică, pînă și bătrîni de peste 70 de ani „mai înlocuiesc o forță de muncă deplină“. „Un ziler obișnuit, mai cu seamă în marea producție, lucrează și se gîndește : mai e mult pînă-n seară ?, pe cînd țăranul cu gospodărie mică, cel puțin la toate muncile urgente, se gîndește : păcat că ziua nu e măcar cu vreo două ore mai lungă !“ Micii producători – ne dăscălește același autor al articolului apărut în revista de agronomie – își folosesc mai bine timpul la muncile urgente : „se scoală mai devreme, se culcă mai tîrziu, lucrează mai repede, pe cînd în marea gospodărie muncitorii nu vor nici să se scoale mai devreme, nici să se culce mai tîrziu și nici să muncească mai repede decît în celelalte zile“. Țăranul știe să scoată venit net ducînd o viață „simplă“ : locuiește într-o căsuță de lut, construită mai ales prin munca familiei ; în 17 ani de căsnicie, soția a uzat o singură pereche de ghete, umblă mai mult desculță sau cu galenți și cu mîinile ei coase îmbrăcăminte pentru toată familia. Hrana lor se compune din cartofi, lapte ; rareori mîincă și scrumbie. Bărbatul fumează numai duminica o pipă de tutun. „Acești oameni nu-și dădeau seama că trăiesc deosebit de simplu și nu arătau a fi nemulțumiți de situația lor... Trăind atît de simplu, ei realizau aproape în fiecare an un mic excedent de pe urma gospodăriei lor“.

* Comp. V. Ilin : „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 112, 175, 201 (vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, editia a doua, pag. 157, 235–236, 263–264. — Nota red.)

IV

După ce termină analiza raportului dintre marea producție și mica producție în agricultura capitalistă, Kautsky trece la examinarea „limitelor agriculturii capitaliste“ (capitolul al VII-lea). Împotriva teoriei superiorității marii agriculturi – spune Kautsky – se ridică mai cu seamă „prietenii omenirii“ (era cît pe ce să spunem prietenii poporului...) din rîndurile burgheziei, liber-schimbistii⁴⁷ de tip pur, agrarienii. În ultimul timp, numeroși economiști se pronunță în favoarea micii agriculturi. Ei invocă de obicei statistica, care arată că nu are loc un proces de înlăturare a gospodăriilor mici de către cele mari. Și Kautsky citează datele statisticii : în Germania, între 1882 și 1895, a crescut cel mai mult suprafața gospodăriilor mijlocii ; în Franța, între 1882 și 1892, a crescut suprafața gospodăriilor celor mai mici și a gospodăriilor celor mai mari ; suprafața gospodăriilor mijlocii a scăzut. În Anglia, între 1885 și 1895, a scăzut suprafața gospodăriilor celor mai mici și a celor mai mari ; cel mai mult a crescut suprafața gospodăriilor care au 40–120 ha (100–300 de acri), adică a gospodăriilor care nu pot fi încadrate în categoria gospodăriilor mici. În America, întinderea medie a fermei scade : în 1850 – 203 acri ; în 1860 – 199 ; în 1870 – 153 ; în 1880 – 134 ; în 1890 – 137. Kautsky analizează mai îndeaproape datele statisticii americane, și analiza sa, contrar părerii d-lui Bulgakov, are o mare însemnătate *principlă*. Principala cauză a micșorării întinderii medii a fermei este fărîmițarea plantațiilor mari din sud după eliberarea negrilor ; în statele sudice, întinderea medie a fermei a scăzut la mai puțin de jumătate. „Nici un om care se pricepe nu va vedea în aceste cifre o victorie a micii producții asupra marii producții *moderne*“ (=capitaliste). În general, analiza datelor statisticii americane *pe regiuni* dă la iveală o mare diversitate de relații. În zona centrală de nord, în principalele „state producătoare de grîu“, întinderea medie a fermei *a crescut* de la 122 la 133 de acri. „Mica producție devine precumpănitoare numai acolo unde agricultura se află în declin sau unde marea producție precapitalistă intră în concurență cu producția țărăneasă“ (135). Această concluzie a lui Kautsky este foarte importantă, pentru că ea ne arată

condițiile fără care folosirea statisticii nu poate fi decît o *folosire abuzivă* : trebuie să se facă distincție între marea producție capitalistă și cea precapitalistă. Cercetarea trebuie să fie *diferențiată* pe regiuni, în funcție de particularitățile lor esențiale în ceea ce privește formele agriculturii și condițiile istorice ale dezvoltării acesteia din urmă. Se spune : „cifrele demonstrează“ ! Dar trebuie văzut ce anume demonstrează cifrele. Ele demonstrează numai *ceea ce spun direct*. Și cifrele vorbesc direct nu despre proporțiile producției, ci despre *suprafața* gospodăriilor. Or, este întru totul posibil, și în practică așa se și întâmplă, ca „o moșie mică cu gospodărie intensivă să fie o exploatare agricolă mai mare decît o moșie întinsă cu gospodărie extensivă“. „Statistica în care nu găsim decît date referitoare la suprafața gospodăriei nu ne spune absolut nimic în chestiunea dacă scăderea suprafeței gospodăriei se datorește unei micșorări reale a proporțiilor gospodăriei sau creșterii caracterului ei intensiv“ (146). Gospodăria forestieră și folosirea pămîntului ca pășune, aceste prime forme de gospodărie capitalistă mare, permit existența unor moșii cu o suprafață mai mare. Cultura cîmpului presupune o gospodărie cu suprafață mai mică. La rîndul lor, diversele sisteme de cultură a cîmpului diferă sub acest raport : sistemul prădalnic, extensiv al agriculturii (care a predominat în America pînă acum) admite existența unor ferme de mari proporții (unele ferme ajung pînă la 10.000 ha, ca *bonanza farms* * ale lui Dalrimple, Glenn și ale altora. Și în stepele noastre suprafețele cultivate de țărani, în special exploatările agricole ale negustorilor, ating proporții foarte mari). Trecerea la folosirea îngrășămintelor etc. duc în mod necesar la micșorarea suprafeței gospodăriilor, care în Europa, de pildă, sînt mai mici decît în America. Trecerea de la cultura cîmpului la creșterea vitelor determină de asemenea o micșorare a suprafeței gospodăriei : în Anglia, în 1880, întinderea medie a gospodăriilor pentru creșterea vitelor reprezenta 52,3 acri, iar a gospodăriilor cu culturi cerealiere 74,2 acri. De aceea trecerea care se produce în Anglia de la agricultură la creșterea vitelor *trebuie* să ge-

* — mari gospodării capitaliste din America de Nord (mai cu seamă pentru producție de grîu), care îmbină gospodăria extensivă cu folosirea celor mai noi mașini. — *Nota red.*

neraze o tendință de scădere a suprafeței gospodăriei. „Dar ar însemna să se judece foarte superficial dacă de aici s-ar conchide că are loc o scădere a producției“ (149). În regiunea situată la est de Elba (regiune pe care d-l Bulgakov își propune s-o studieze cîndva, pentru a-și procura argumente care să infirme tezele lui Kautsky) are loc o trecere vădită la agricultura intensivă ; marii agricultori – spune Sering, pe care-l citează Kautsky – sporesc productivitatea pămîntului lor, vînzînd sau arendînd țărănilor părțile îndepărtate ale moșiilor, pentru că în condițiile unei agriculturi intensive folosirea rațională a acestor părți este greu de realizat. „Prin urmare, marile moșii din regiunea situată la est de Elba se micșorează, alături de ele se creează mici gospodării țărănești, dar nu pentru că mica producție ar fi superioară celei mari, ci pentru că vechile proporții ale moșiilor erau adaptate la nevoile agriculturii extensive“ (150). În toate aceste cazuri, micșorarea suprafeței gospodăriei duce, de obicei, la sporirea cantității de produse (pe unitatea de suprafață), adeseori la creșterea numărului muncitorilor ocupați, adică la *creșterea în fapt a proporțiilor producției*.

De aici se vede cît de puțin concludente sînt datele globale ale statisticii agricole cu privire la *suprafața* gospodăriilor și cu cîtă prudență trebuie să ne servim de ele. Se știe doar că, spre deosebire de statistica agricolă, statistica industrială ne oferă indicatorii *directi* ai proporțiilor producției (cantitatea de mărfuri, valoarea producției, numărul muncitorilor) și că, în plus, avem posibilitatea de a separa ușor diferitele ramuri de producție. Statistica agricolă satisface foarte rar aceste condiții necesare, fără de care datele statistice nu pot fi concludente.

Apoi, monopolul proprietății funciare pune limite capitalismului în agricultură : în industrie capitalul crește prin *acumulare*, prin transformarea supravaluei în capital ; *centralizarea*, adică unirea cîtorva capitaluri mici pentru a forma un capital mare, are un rol mai redus. Altfel stau lucrurile în agricultură. Toată suprafața de pămînt este ocupată (în țările civilizate), și de aceea lărgirea suprafeței unei gospodării poate fi obținută numai prin *centralizarea* cîtorva terenuri, și anume în așa fel încît să formeze o *suprafață comună*. Se înțelege că extinderea unei moșii prin cumpărare de terenuri

începătoare este foarte greu de realizat, mai cu seamă pentru că terenurile mici sînt în parte ocupate de muncitori agricoli (de care marele proprietar nu se poate dispensa), iar în parte de țărani cu gospodărie mică, care posedă arta de a rezista restrîngîndu-și trebuințele sub orice limită imaginabilă. Această constatare a unui fapt simplu și cît se poate de clar, care arată limitele capitalismului în agricultură, i s-a părut d-lui Bulgakov – nu se știe de ce – o „frază goală“ (?!!) și i-a dat prilejul unei jubilații prin nimic justificate: „Așadar (!), superioritatea mării producții se prăbușește (!) în fața primului obstacol“. D-l Bulgakov mai întîi a înțeles greșit legea superiorității mării producții, atribuindu-i un sens mult prea abstract, de care Kautsky este foarte departe, iar acum transformă înțelegerea sa greșită într-un argument împotriva lui Kautsky ! Cît se poate de bizară este convingerea d-lui Bulgakov că, pentru a infirma teza lui Kautsky, i-ar fi de ajuns să invoce exemplul Irlandei (mare proprietate funciară, dar fără mare producție). Din faptul că marea proprietate funciară este una dintre condițiile mării producții nu rezultă nicidecum că ea ar fi o condiție suficientă. Și într-o lucrare despre capitalismul în agricultură în general Kautsky nu putea, firește, să intre în examinarea cauzelor istorice și a celorlalte cauze care au determinat particularitățile Irlandei sau ale oricărei alte țări. Doar nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i ceară lui Marx ca, analizînd legile generale ale capitalismului în industrie, să explice de ce în Franța mica industrie se menține timp mai îndelungat, de ce în Italia industria se dezvoltă slab etc. Tot atît de inconsistentă este afirmația d-lui Bulgakov că concentrarea „ar putea“ să se desfășoare treptat : extinderea unei moșii prin cumpărări de terenuri învecinate este ceva mai complicat decît construirea de noi clădiri pe lîngă o fabrică pentru un număr suplimentar de mașini-unelte etc.

Invocînd această posibilitate pur fictivă a concentrării treptate sau a luării în arendă a unor terenuri pentru formarea de gospodării mari, d-l Bulgakov nu a acordat destulă atenție unei particularități reale a agriculturii în procesul concentrării, particularitate relevată de Kautsky. Este vorba de formarea latifundiilor, de concentrarea mai multor proprietăți mari într-o singură mînă. Statistica ia în considerare, de

obicei, numai proprietăți izolate și nu oferă nici un fel de date despre procesul concentrării mai multor proprietăți mari în mâinile unor mari proprietari funciari. Kautsky citează referitor la Germania și la Austria exemple foarte caracteristice de astfel de concentrări, care duc la o formă aparte, superioară de mare agricultură capitalistă, constând în unirea câtorva proprietăți mari într-un singur tot economic, condus de un singur organ central. O asemenea întreprindere agricolă gigantică face posibilă îmbinarea celor mai diferite ramuri ale agriculturii și folosirea cât mai largă a avantajelor marii producții.

Cititorul își poate da seama cât de departe este Kautsky de o înțelegere abstractă, stereotipă a „teoriei lui Marx“, căreia el îi rămîne credincios. Pentru a-și feri cititorii de posibilitatea unei asemenea înțelegeri stereotipe, Kautsky a introdus în capitolul de care ne ocupăm chiar și un paragraf anume consacrat pieirii micii producții în industrie. El arată foarte just că nici în industrie victoria marii producții nu este de loc atât de simplă și nu are forme atât de invariabile cum s-au obișnuit să creadă cei care susțin că teoria lui Marx nu este aplicabilă în agricultură. Este suficient să menționăm munca capitalistă la domiciliu, este suficient să amintim observația, făcută încă de Marx, cu privire la caracterul extrem de pestriț al formelor de tranziție și al formelor mixte care voalează victoria sistemului de fabrică. Și dacă așa stau lucrurile în domeniul industriei, cu cât mai complexă este situația în agricultură ! Creșterea bogăției și a luxului duce, de pildă, la faptul că milionarii cumpără moșii întinse și le transformă în terenuri de agrement. În Austria, în provincia Salzburg, numărul vitelor cornute scade începînd din 1869. Cauza o constituie faptul că Alpii au fost vînduți unor bogați amatori de vînătoare. Kautsky spune pe bună dreptate că, dacă iei în mod global și fără discernămint datele statisticii agricole, nu e greu să ajungi la descoperirea că modul de producție capitalist are tendința de a transforma popoarele moderne în triburi de vînători !

În sfîrșit, printre condițiile care pun limite agriculturii capitaliste, Kautsky menționează și faptul că lipsa de muncitori – urmare a exodului populației de la sate – îi determină pe marii proprietari să țîndă spre înzestrarea cu pămînt a mun-

citorilor, spre crearea unei țărănime cu gospodărie mică, care să furnizeze moșierilor brațe de muncă. Un muncitor agricol care nu posedă absolut nimic este o raritate, pentru că în agricultură gospodăria agricolă, în sensul strict al cuvântului, este legată de gospodăria casnică. Categoriile întregi de muncitori salariați agricoli posedă sau au în folosință parcele de pământ. Când mica producție este înlăturată într-o măsură prea mare, *marii proprietari caută s-o întărească sau s-o reinvie*, vânzând pământ sau dându-l în arendă. „În toate țările europene – spune Sering, pe care-l citează Kautsky – se observă în ultimul timp tendința... de a-i face stabili pe muncitorii agricoli, înzestrându-i cu pământ“. Rezultă deci că, în cadrul modului de producție capitalist, nu se poate conta pe înlăturarea totală a micii producții în agricultură, pentru că inșiși capitaliștii și proprietarii funciari caută s-o reinvie atunci când ruinarea țărănimii a mers prea departe. Marx a relevat încă în 1850, în „*Neue Rheinische Zeitung*“, această alternanță a concentrării și fărâmițării pământului în societatea capitalistă ⁴⁸.

D-l Bulgakov găsește că aceste raționamente ale lui Kautsky „conțin o doză de adevăr, dar și mai multe erori“. Asemenea tuturor celorlalte sentințe ale d-lui Bulgakov, cea de față este și ea extrem de slab și de nebulos motivată. D-l Bulgakov consideră că Kautsky „a construit o teorie a micii producții proletare“, că această teorie este valabilă numai pentru o regiune foarte limitată. Noi sîntem de altă părere. Munca salariată agricolă a micilor agricultori (sau, ceea ce este același lucru, tipul muncitorului agricol și al zilerului cu lot) este un *fenomen propriu, într-o măsură sau alta, tuturor țărilor capitaliste*. Nici un autor care vrea să înfățișeze capitalismul în agricultură nu poate lăsa în umbră acest fenomen fără a păcătui împotriva adevărului *. Că în special în Germania mica producție proletară este un fenomen general este un fapt pe care Kautsky l-a demonstrat totemic în capitolul al VIII-lea al cărții sale, intitulat „*Proletarizarea țăranului*“. Indicația d-lui Bulgakov că despre

* Comp. „*Dezvoltarea capitalismului în Rusia*“, cap. II, § XII, pag. 120 (vezi V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 167. — *Nota red.*). Se consideră că în Franța circa 75% din muncitorii agricoli au pământ propriu. În același pasaj se dau și alte exemple.

„lipsa de muncitori“ au vorbit și alți autori, printre care și d-l Kablukov, *estompează esențialul* : imensa deosebire principială dintre teoria d-lui Kablukov și teoria lui Kautsky. Într-adevăr, d-l Kablukov, în virtutea punctului de vedere mic-burghez care-l caracterizează, pornind de la lipsa de muncitori, „construiește“ teoria inconsistenței marii producții și a viabilității celei mici. Kautsky însă caracterizează în mod precis faptele și arată adevărata lor semnificație în actuala societate împărțită în clase : interesele de clasă ale proprietarilor funciari îi obligă să tindă spre înzestrarea cu pământ a muncitorilor. Prin poziția lor de clasă, muncitorii salariați agricoli cu lot se situează între mica burghezie și proletariat, dar mai aproape de acesta din urmă. Cu alte cuvinte, d-l Kablukov ia o singură latură a unui proces complex și o ridică la rangul de teorie a inconsistenței marii producții, pe când Kautsky analizează formele specifice de relații social-economice pe care interesele marii producții le creează, într-un anumit stadiu al dezvoltării ei și în anumite condiții istorice.

V

Trecem la capitolul următor al cărții lui Kautsky, capitol al cărui titlu l-am menționat ceva mai sus. Kautsky cercează aici, în primul rînd, „tendința spre fărîmițarea pămîntului“, iar în al doilea rînd „formele de îndeletniciri auxiliare ale țăranilor“. Prin urmare, aici autorul ne înfățișează acele extrem de importante tendințe ale capitalismului în agricultură care sînt proprii imensei majorități a țărilor capitaliste. Fărîmițarea pămîntului duce, spune Kautsky, la o cerere sporită de loturi mici din partea țăranilor cu gospodărie mică, care plătesc pămîntul mai scump decît marii proprietari. Acest din urmă fapt a fost citat de unii autori în sprijinul tezei că mica agricultură este superioară celei mari. La aceasta Kautsky răspunde foarte just, comparînd prețul pămîntului cu prețul locuințelor : se știe că, socotite la unitatea de volum (1 stîngen cub etc.), locuințele mici și ieftine revin *mai scump* decît locuințele mari și scumpe. Prețul mai ridicat al terenurilor mici nu se explică prin superioritatea micii agriculturi, ci prin starea deosebit de asuprită

a țăranului. Ce puзderie de gospodării pitice au fost generate de capitalism se vede din următoarele cifre : în Germania (1895), din 5.500.000 de întreprinderi agricole 4.250.000, adică peste $\frac{3}{4}$, au sub 5 ha (iar 58% sub 2 ha). În Belgia, 78% (709.500 din 909.000) au sub 2 ha. În Anglia (1895), 118.000 din 520.000 au sub 2 ha. În Franța (1892), 2.200.000 (din 5.700.000) au sub 1 ha ; 4.000.000 de gospodării au sub 5 ha. D-l Bulgakov crede că răstoarnă afirmația lui Kautsky cu privire la caracterul extrem de nerațional al acestor gospodării pitice (lipsa de vite, de inventar și de bani, lipsa de brațe de muncă, care sînt sus-trase gospodăriei de ciștigurile în afara ei) invocînd argumentul că „de foarte multe ori” (??) pămîntul este lucrat cu cazmaua „într-un mod cît se poate de intensiv”, deși... cu „o extrem de nerațională cheltuire de forță de muncă”. Se înțelege de la sine că această obiecție este cu totul neîntemeiată, că acele cazuri izolate în care țăranul cu gospodărie mică își cultivă excelent pămîntul sînt tot atît de puțin în măsură să infirme caracterizarea generală făcută de Kautsky acestui tip de gospodărie pe cît de puțin exemplul de rentabilitate mai mare a unei mici gospodării, citat mai sus, nu infirmă teza superiorității marii producții. Or, autorul cărții analizate are perfectă dreptate atunci cînd consideră că în *linii generale* * gospodăriile în cauză se încadrează în categoria celor proletare ; acest lucru se vede clar din faptul, constatat de recensămîntul german din 1895, că foarte multe gospodării mici nu se pot lipsi de ciștiguri în afară. Din numărul total de 4.700.000 de persoane care trăiesc din agricultură în mod de sine stătător, 2.700.000, sau 57%, au și ciștiguri în afară. Din cele 3.200.000 de gospodării care au sub 2 ha de pămînt, numai 400.000, sau 13%, nu au ciștiguri în afară ! În toată Germania, din cele 5.500.000 de gospodării agricole, 1.500.000 aparțin muncitorilor salariați agricoli și industriali (+ 704.000 de meseriași). Și, după toate astea, d-l Bulgakov se încumetă să afirme că teoria

* Subliniem : „în linii generale”, pentru că nu se poate tăgădui, firește, că, în unele cazuri, și aceste gospodării cu suprafață infimă pot da o cantitate mare de produse și un venit mare (viile, grădinile de zarzavat etc.). Dar ce ați spune despre un economist care, în dorința de a combate referirea la scăderea numărului de cai în gospodăriile țărănești din Rusia, ar invoca, să zicem, exemplul grădinarilor din împrejurimile Moscovei, care și fără cai pot face uncori o agricultură rațională și rentabilă ?

micii proprietăți agricole proletare „a fost construită“ de Kautsky ! * Formele proletarizării țărănimii (formele de îndeletniciri auxiliare ale țăranilor) au fost analizate de Kautsky cît se poate de temeinic (S.174-193). Din păcate, spațiul nu ne permite să ne oprim în mod amănunțit asupra caracterizării acestor forme (munca agricolă salariată, industria meșteșugărească – Hausindustrie –, „cel mai odios sistem de exploatare capitalistă“ ; munca în fabrici și mine etc.). Menționăm doar că, în lucrarea lui Kautsky, *îndeletnicirile sezoniere în alte localități* sînt apreciate la fel ca în lucrările oamenilor de știință din Rusia. Muncitorii sezonieri veniți de la sate, mai înapoiți și avînd cerințe mai reduse decît muncitorii de la orașe, exercită adeseori o influență nefastă asupra condițiilor de trai ale acestora din urmă. „Dar pentru localitățile din care pleacă și în care se reîntorc, ei sînt pionierii progresului... Ei își însușesc noi trebuințe, idei noi“ (S.192), trezesc conștiința și sentimentul demnității umane, trezesc în rîndurile țărănimii din satele îndepărtate încredere în forțele proprii.

* În nota de la pag. 15, d-l Bulgakov spune că, în lucrarea sa, Kautsky repetă eroarea autorilor cărții asupra prețurilor cerealelor⁴⁹, considerînd că majoritatea covârșitoare a populației rurale nu este interesată în existența unor taxe vamale la cereale. Nici cu această părere nu putem fi de acord. Autorii cărții asupra prețurilor cerealelor au făcut numeroase greșeli (de repetate ori relevate de mine în cartea amintită mai sus), dar constatarca faptului ca masa populației nu este interesată în existența unor prețuri ridicate la cereale nu este cîtuși de puțin greșită. Greșit este doar procedul acelora care, pornind de la acest interes al masei, conchid *nemiflocit* că el ar coincide cu interesul întregii dezvoltări sociale. D-nii Tugan-Baranovski și Struve au arătat, pe bună dreptate, că *criteriul* pentru aprecierea prețurilor la cereale trebuie să fie următorul: înlătură ele oare mai mult sau mai puțin rapid munca în dijmă. Înlocuind-o prin capitalism, stimulează ele oare dezvoltarea socială ? Aceasta este o chestiune de fapt, pe care eu o rezolv altfel decît Struve. Eu consider că încetinirea dezvoltării capitalismului în agricultură ca urmare a prețurilor scăzute nu este cîtuși de puțin dovedită. Dimpotrivă, creșterea deosebit de rapidă a construcției de mașini agricole și impulsul pe care scăderea prețurilor la cereale l-a dat specializării agriculturii arată că prețurile scăzute *stimulează* dezvoltarea capitalismului în agricultura rusă (comp. „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 147, nota 2, în *capitolul al III-lea, § V*) (vezi *V. I. Lenin, Opere complete*, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 202 — *Nota red.*). Scăderea prețurilor la cereale exercită o acțiune profund transformatoare asupra tuturor celorlalte relații din agricultură.

D-l Bulgakov spune : „Una dintre principalele condiții pentru introducerea metodelor intensive de cultură este urcarea prețurilor la cereale“ (în același sens se pronunță și d-l P. S. în „Cronica internă“, pag. 299 din același număr al revistei „Nacealo“). Inexact. În secțiunea a VI-a din volumul al III-lea al „Capitalului“, Marx arată că productivitatea dozelor de capital investite suplimentar în pămînt poate să scadă, *dar poate să și crească* ; în cazul scăderii prețurilor la cereale, renta poate să scadă, *dar poate să și crească*⁵⁰. Prin urmare, introducerea metodelor intensive de cultură poate fi determinată, în perioade istorice diferite și în țări diferite, de condiții cu totul diferite, independent de nivelul prețurilor la cereale.

În încheiere ne vom opri asupra ultimului atac, deosebit de vehement, al d-lui Bulgakov împotriva lui Kautsky. Kautsky spune că în Germania, în perioada 1882-1895, cele mai mari creșteri numerice au fost înregistrate în grupul gospodăriilor celor mai mici (ca suprafață) și în grupul gospodăriilor celor mai mari (ceea ce înseamnă că parcelarea pământului se produce pe seama gospodăriilor mijlocii). Într-adevăr, numărul gospodăriilor cu o suprafață pînă la 1 ha au crescut cu 8,8% ; numărul gospodăriilor care au între 5 și 20 ha - cu 7,8%, iar cel al gospodăriilor care au de la 1.000 ha în sus - cu 11% (categoriile intermediare nu s-au schimbat aproape de loc, iar numărul total al gospodăriilor agricole a crescut cu 5,3%). D-l Bulgakov este profund indignat de faptul că se iau raporturi procentuale în ceea ce privește gospodăriile foarte mari, al căror număr este infim (515 și 572 în anii menționați). Indignarea d-lui Bulgakov este cu totul nejustificată. D-sa uită că aceste întreprinderi infime ca număr sînt cele mai mari ca întindere, că ele ocupă aproape tot atîta pămînt cît și cele 2.300.000-2.500.000 de gospodării pitice (sub 1 ha). Dacă spun că numărul marilor fabrici cu 1.000 și mai mulți muncitori a crescut în țară, să zicem, de la 51 la 57, adică cu 11%, în timp ce numărul total al fabricilor a crescut cu 5,3%, nu arată oare aceasta o creștere a mării producții, cu toate că numărul marilor fabrici poate fi infim în comparație cu numărul total al fabricilor? Faptul că, în ceea ce privește suprafața ocupată, creșterea cea mai mare se înregistrează în categoria gospodăriilor țărănești cu 5-20 ha (d-l Bulgakov, pag. 18) îi este foarte bine cunoscut lui Kautsky, care îl analizează în capitolul următor.

Kautsky ia apoi schimbările în ceea ce privește suprafața, intervenite în diferitele categorii în perioada 1882-1895. Rezultă că cea mai mare creștere (+ 563.477 ha) se înregistrează în categoria gospodăriilor țărănești cu 5-20 ha ; urmează apoi gospodăriile cele mai mari avînd peste 1.000 ha (+ 94.014), în timp ce suprafața gospodăriilor care au 20-1.000 ha a scăzut cu 86.809 ha. Gospodăriile sub 1 ha și-au mărit suprafața cu 32.683 ha, iar gospodăriile care au 1-5 ha cu 45.604 ha.

Și Kautsky conchide : micșorarea suprafeței în categoria gospodăriilor cu 20-1.000 ha (compensată cu vîrf și îndesat prin creșterea suprafeței în categoria gospodăriilor cu peste 1.000 ha) nu se datorește unei decăderi a mării producții, ci trecerii ei la metode intensive de cultură. Mai sus am văzut că această trecere la metode intensive de cultură progresează în Germania, impunînd adeseori o micșorare a suprafeței gospodăriei. Că marea producție trece tot mai mult la metode intensive de cultură se vede din folosirea crescîndă a mașinilor cu aburi, precum și din creșterea enormă a numărului salariaților agricoli, care în Germania sînt folosiți numai de marea producție. În perioada 1882-1895, numărul administratorilor de moșie (inspectori), al supraveghetorilor, al contabililor etc. a crescut de la 47.465 la 76.978, adică cu 62% ; procentul femeilor din această categorie de salariați a crescut de la 12% la 23,4%.

„Toate acestea arată limpede în ce măsură a devenit mai intensivă și mai capitalistă marea producție agricolă în perioada de după 1880. Explicația faptului că, paralel cu aceasta, și-a sporit atît de mult suprafața tocmai categoria gospodăriilor țărănești mijlocii o vom vedea în capitolul următor“ (S.174).

D-l Bulgakov consideră că această prezentare se află în „flagrantă contradicție cu realitatea“, dar argumentele lui nici de data aceasta nu îndreptățesc cîtuși de puțin un verdict atît de categoric și atît de hazardat și nu zdruncină nici măcar cu o iotă concluzia lui Kautsky. „În primul rînd, trecerea gospodăriei la metode intensive de cultură, dacă s-ar produce, n-ar explica încă scăderea, atît relativă cît și absolută, a suprafeței cultivate, scăderea întregii greutatei specifice a grupului de gospodării care au 20-1.000 ha. Întinderea suprafeței cultivate ar putea spori concomitent cu creșterea numărului gospodăriilor ; acestea din urmă ar trebui doar (sic !) să crească întrucîtva mai rapid, așa încît suprafața fiecărei gospodării ar deveni mai mică“ *.

* D-l Bulgakov reproduce date și mai detaliate, dar ele nu adaugă nimic nou la datele citate de Kautsky, arătînd aceeași creștere a numărului gospodăriilor la unul dintre grupurile marilor proprietari și micșorarea suprafeței de pămînt.

Acest raționament, din care d-l Bulgakov deduce că „micșorarea proporțiilor întreprinderii sub influența creșterii intensității este o pură fantezie“ (sic !), noi l-am reprodus în întregime tocmai pentru că în el apare în mod pregnant acea greșeală a folosirii abuzive a „datelor statistice“ împotriva căreia Kautsky a avertizat atât de stăruitor. D-l Bulgakov are pretenții ridicol de exagerate față de statistica *suprafețelor* ocupate de gospodării, atribuindu-i o semnificație pe care ea nu o poate avea niciodată. Într-adevăr, de unde rezultă că suprafața cultivată trebuia „întrucîtva“ să crească ? De unde rezultă că trecerea gospodăriei la metode intensive de cultură (care, după cum am văzut, duce uneori la vânzarea și la arendarea către țărani a porțiunilor de moșie situate departe de centru) nu „trebuia“ să determine trecerea unui anumit număr de gospodării din categoria superioară în categoria inferioară ? De unde rezultă că ea nu „trebuia“ să ducă la micșorarea suprafeței cultivate în gospodăriile cu 20–1.000 ha ? * În statistica industrială, o scădere a *valorii producției* în marile fabrici ar vădi un declin al mării producții. Dar micșorarea cu 1,2% a *suprafeței* moșiilor mari nu spune și *nu poate să spună* absolut nimic despre proporțiile producției, care adeseori cresc paralel cu micșorarea suprafeței gospodăriei. Știm că în Europa are loc în genere acel proces de înlăturare a gospodăriilor cerealiere de către gospodăriile crescătoare de vite care este deosebit de pronunțat în Anglia. Știm că această trecere reclamă uneori o micșorare a suprafeței gospodăriilor, dar n-ar fi oare cît se poate de bizar să deducem din micșorarea suprafeței gospodăriilor decăderea mării producții ? De aceea „tabelul grăitor“ pe care d-l Bulgakov îl reproduce la pag. 20 și care arată o scădere a numărului gospodăriilor mari și mici și o creștere a numărului gospodăriilor mijlocii (cu 5–20 ha), care au vite pentru muncile cîmpului, nu dovedește încă absolut nimic. Aceasta se poate datora și unor schimbări survenite în sistemul de gospodărie.

* În această categorie, suprafața pămîntului cultivat scade de la 16.986.101 ha la 16.802.115, adică cu nu mai puțin de... 1,2% ! Nu-i așa că aceasta demonstrează în mod convingător teza d-lui Bulgakov cu privire la „agonia“ mării producții ?

Că marea producție agricolă din Germania a căpătat un caracter intensiv și capitalist mai pronunțat, acest lucru se vede, în primul rînd, din creșterea numărului mașinilor agricole acționate de *locomobile* : din 1879 pînă în 1897 numărul lor s-a încincit. În obiecția sa, d-l Bulgakov invocă fără nici un temei faptul că în micile gospodării (sub 20 ha) numărul absolut al *tuturor* mașinilor *în general* (și nu al celor acționate de locomobile) este mult mai mare decît în gospodăriile mari, precum și faptul că în America mașinile sînt folosite în condițiile gospodăriei extensive. Aici nu este vorba de America, ci de Germania, în care nu există bonanza farms. Iată datele referitoare la procentul de gospodării din Germania care au pluguri și mașini de treierat acționate de locomobile (1895) :

Gospodării		Procentul gospodăriilor	
		ou pluguri trase de locomobile	ou mașini de treierat acționate de locomobile
sub	2 ha	0,00	1,08
cu	2— 5 „	0,00	5,20
„	5— 20 „	0,01	10,95
„	20—100 „	0,10	16,60
„	100 și mai mult	5,29	61,22

Și acum, dacă în agricultura Germaniei numărul total al mașinilor acționate de locomobile s-a încincit, nu dovedește oare aceasta o creștere a caracterului intensiv al mării producții ? Numai că nu trebuie să uităm, așa cum face iarăși d-l Bulgakov la pag. 21, că în agricultură creșterea proporțiilor întreprinderii nu este întotdeauna identică cu creșterea suprafeței gospodăriei.

În al doilea rînd, creșterea numărului funcționarilor agricoli denotă și ea că marea producție a căpătat un caracter capitalist mai pronunțat. Degeaba califică Bulgakov drept „ceva curios“ acest argument al lui Kautsky : „numărul ofițerilor crește, în timp ce armata se împuținează“, adică în timp ce numărul muncitorilor salariați agricoli scade. Noi vom spune

iarăși : rira bien qui rira le dernier ! * Kautsky nu numai că nu uită fenomenul scăderii numărului muncitorilor agricoli, dar arată chiar amănunțit că el are loc într-o serie întregă de țări ; numai că faptul acesta nu are absolut nici o legătură cu problema în discuție, deoarece se știe că și întreaga populație rurală scade, pe cînd numărul micilor agricultori proletari crește. Să presupunem cazul unui mare moșier care trece de la producția de cereale la producția de sfeclă de zahăr și la prelucrarea ei în zahăr (în Germania au fost prelucrate : în 1871-1872 - 2.200.000 de tone de sfeclă de zahăr, în 1881-1882 - 6.300.000, în 1891-1892 - 9.500.000, în 1896-1897 - 13.700.000). Părțile îndepărtate ale moșiei el ar putea chiar să le vîndă sau să le dea în arendă țărănilor cu gospodărie mică, mai cu seamă dacă are nevoie de femeile și de copiii acestor țărani, ca zileri pe plantațiile de sfeclă. Să presupunem că el introduce plugul tras de locomobilă, care înlătură pe muncitorii de la plug folosiți înainte (în gospodăriile saxone producătoare de sfeclă - „model de gospodării cu cultură intensivă“ ** - plugurile trase de locomobile au intrat acum în uzul general). Numărul muncitorilor salariați va scădea. Numărul funcționarilor superiori (contabili, administratori, tehnicieni etc.) va crește în mod necesar. Se va încumeta oare d-l Bulgakov să tăgăduiască că aici avem de-a face cu o creștere a caracterului intensiv și capitalist al mării producții ? Se va încumeta el oare să afirme că în Germania nu are loc un asemenea proces ?

Pentru a încheia expunerea capitolului al VIII-lea al cărții lui Kautsky, capitol referitor la proletarizarea țăranilor, este necesar să cităm următorul pasaj : „Ceea ce ne interesează aici - spune Kautsky după pasajul citat de noi mai sus și reprodus de d-l Bulgakov - este faptul că proletarizarea populației rurale progresează în Germania, ca și în alte părți, cu toate că tendința spre parcelarea moșiilor mijlocii a încetat să acționeze în Germania. Între 1882 și 1895 numărul total al gospodăriilor agricole a crescut cu 281.000.

* Într-adevăr, este curioasă remarca d-lui Bulgakov că creșterea numărului funcționarilor dovedește, poate, dezvoltarea industriilor agricole, dar nicidecum (!) o creștere a caracterului intensiv al mării producții. Pînă acum am crezut că una dintre principalele forme de creștere a caracterului intensiv este creșterea industrializării produselor agricole (descriși în mod detaliat și caracterizată de Kautsky în capitolul al X-lea).

** Kärger, citat în cartea lui Kautsky, S. 45,

Din această cifră, partea covârșitoare revine gospodăriilor proletare avînd sub 1 ha. Numărul acestor gospodării a crescut cu 206.000.

„După cum vedem, mișcarea agriculturii se desfășoară într-un mod cu totul aparte, cu totul deosebit de mișcarea capitalului industrial și comercial. În capitolul precedent am arătat că în agricultură tendința spre centralizarea gospodăriilor nu duce la desființarea totală a micii producții. Cînd această tendință merge prea departe, ea generează o tendință contrară, așa încît tendința spre centralizare și tendința spre parcelare se succed reciproc. Acum vedem că ambele tendințe pot acționa și concomitent. Crește numărul gospodăriilor agricole ai căror proprietari apar pe piața de mărfuri ca proletari, ca vînzători de forță de muncă... Toate interesele vitale ale acestor mici agricultori, în calitatea lor de vînzători ai mărții forță de muncă, coincid cu interesele proletariatului industrial, iar proprietatea lor funciară nu generează nici un antagonism între ei și acesta din urmă. Pe țăranul parcelar, pămîntul propriu îl eliberează într-o oarecare măsură de negustorul de produse alimentare, dar nu-l eliberează de exploatarea la care îl supune întreprinzătorul capitalist, fie industrial, fie agricol“ (S.174).

În articolul următor vom expune restul cărții lui Kautsky și vom face o apreciere generală asupra conținutului ei, examinînd totodată obiecțiile pe care d-l Bulgakov le formulează în continuarea articolului său.

ARTICOLUL AL DOILEA

I

În capitolul al IX-lea al cărții sale (intitulat „Dificultățile crescînde ale agriculturii cu caracter comercial“), Kautsky trece la analiza *contradicțiilor* inerente agriculturii capitaliste. Obiecțiile d-lui Bulgakov împotriva acestui capitol, pe care le vom examina mai jos, arată că criticul nu a înțeles tocmai bine semnificația generală a acestor „dificultăți“. Există „dificultăți“ care, constituind o „piedică“ în calea dezvoltării depline a unei agriculturi raționale, dau totodată *impuls dezvoltării* agriculturii capitaliste. De pildă, printre „dificultăți“ Kautsky enumără și depopularea satelor. Fără îndoială că plecarea de la sate a celor mai buni și mai pregătiți lucrători constituie o „piedică“ în calea dezvoltării depline a unei agriculturi raționale, dar este tot atît de neîndoios că agricultorii caută să învingă această piedică *dezvoltînd tehnica*, de pildă introducînd mașini.

Kautsky analizează următoarele „dificultăți“ : a) renta funciară, b) dreptul de succesiune, c) limitarea dreptului de succesiune, majoratele (fideicomisele, Anerbenrecht)⁵¹, d) exploatarea satului de către oraș, e) depopularea satelor.

Renta funciară este partea din plusvaloare care rămîne după scăderea profitului mijlociu la capitalul investit într-o gospodărie. Monopolul proprietății funciare dă proprietarului funciar posibilitatea de a-și însuși acest surplus, iar prețul pămîntului (= renta capitalizată) *fixează* nivelul atins al rentei. Se înțelege că renta „îngreuiază“ raționalizarea deplină a agriculturii : în sistemul arendării slăbește imboldul spre perfecționări etc., iar în sistemul ipotecar partea mai mare din capital trebuie investită nu în producție, ci în cum-

părări de pământ. În obiecția sa, d-l Bulgakov arată, în primul rând, că creșterea datoriilor ipotecare nu e „cine știe ce nenorocire“. El uită numai că, în lucrarea sa, Kautsky a relevat deja, și nu „în alt sens“, ci tocmai în sensul acesta, necesitatea creșterii ipotecilor și în perioadele de propășire a agriculturii (vezi mai sus, articolul întâi, II). În momentul de față însă, pe Kautsky nu-l interesează cîtusi de puțin dacă creșterea ipotecilor este sau nu „o nenorocire“, ci care anume dificultăți nu permit capitalismului să-și îndeplinească în întregime misiunea. În al doilea rând, „este puțin probabil – socoate d-l Bulgakov – să fie justă părerea că creșterea rentei e numai o piedică... Creșterea rentei, posibilitatea sporirii ei constituie pentru agricultură un stimulent de sine stătător, care îndeamnă la progres“ (în textul articolului : proces, probabil o greșală de tipar) „tehnic și de orice altă natură“. Stimulente ale progresului agriculturii capitaliste sînt : creșterea populației, creșterea concurenței, dezvoltarea industriei, pe cînd renta este un tribut pe care proprietatea funciară îl impune dezvoltării sociale, creșterii tehnice. De aceea este greșit să spui că creșterea rentei ar fi un „stimulent *de sine stătător*“ al progresului. Din punct de vedere teoretic, producția capitalistă este pe deplin compatibilă cu inexistența proprietății private asupra pământului, cu naționalizarea pământului (Kautsky, S. 207). În acest caz, renta absolută ar dispărea cu desăvîrșire, iar renta diferențială ar reveni statului ; în același timp, stimulentul pentru progresul agronomic nu ar slăbi, ci, dimpotrivă, ar spori enorm.

„Nimic nu poate fi mai greșit – spune Kautsky – decît a crede că umflarea (in die Höhe treiben) prețurilor moșiilor sau menținerea lor artificială la un nivel ridicat ar fi în interesul agriculturii. Aceasta este în interesul actualilor (augenblicklichen) proprietari funciari, în interesul băncilor de credit ipotecar și al speculanților de moșii, dar nicidecum în interesul agriculturii și cu atît mai puțin în interesul viitorului ei, al viitoarei generații de agricultori“ (199). Or, prețul pământului este renta capitalizată.

A doua dificultate de care se lovește agricultura cu caracter comercial este faptul că ea presupune în mod necesar existența proprietății private asupra pământului, ceea ce înseamnă că, în cazul transmiterii prin moștenire, pământul

ori se fărâmițează (și această parcelare a pământului duce *pe alocuri* chiar la un regres tehnic), ori este grevat de ipotecă (cînd moștenitorul care primește pământul plătește celorlalți comoștenitori un capital bănesc pe care-l ia cu împrumut, ipotecîndu-și pământul). D-l Bulgakov îi reproșează lui Kautsky că, „în expunerea sa, el scapă din vedere latura pozitivă“ a liberei circulații a pământului. Acest reproș este, fără îndoială, neîntemeiat, deoarece Kautsky, atît în partea istorică a cărții sale (în special în capitolul al III-lea al secțiunii I, în care tratează problema agriculturii feudale și cauzele înlocuirii ei prin agricultura capitalistă) cît și în partea practică *, a arătat limpede cititorului latura pozitivă și necesitatea istorică a proprietății private asupra pământului, a subordonării agriculturii față de legile concurenței și, prin urmare, a liberei circulații a pământului. Cît privește celălalt reproș pe care d-l Bulgakov îl face lui Kautsky, și anume că acesta din urmă nu se ocupă de problema „gradului diferit al creșterii populației în diferite regiuni“, acest reproș ne este cu totul de neînțeles. Se aștepta oare d-l Bulgakov să găsească în cartea lui Kautsky un studiu asupra problemei populației ?

Fără a ne opri asupra majoratelor, care (după cele spuse mai sus) nu reprezintă nimic nou, trecem acum la problema exploatarei satului de către oraș. Afirmatia d-lui Bulgakov că în lucrarea lui Kautsky „laturilor negative nu le-au fost opuse laturile pozitive, și în primul rînd însemnătatea orașului ca piață pentru agricultură“, este în flagrantă contradicție cu realitatea. Însemnătatea orașului ca piață pentru agricultură a fost foarte limpede arătată de Kautsky *chiar în prima pagină* a capitolului consacrat „agriculturii moderne“ (S. 30 u. ff. **). Tocmai „industrii de la orașe“ (S. 292) îi atribuie Kautsky un rol primordial în transformarea agriculturii, în raționalizarea ei etc. ***

De aceea ne este cu neputință să înțelegem cum a putut d-l Bulgakov să repete în articolul său (pag. 32 din nr. 3 al

* Kautsky s-a pronunțat în termeni categorici împotriva tuturor îngrădirilor medievale care stînjenesc libera circulație a pământului, împotriva maioratelor (fideicomiselor și Anerbenrecht-ului), împotriva sprijinirii obștii tărănești medievale (S. 332) etc.

** — Seite 30 und folgende — pag. 30 și urm. — *Nota trad.*

*** Comp. și S. 214, în care Kautsky vorbește despre rolul capitalurilor orașenești în raționalizarea agriculturii.

revistei „Nacealo“) aceleași idei, *cu aerul unui om care le opune lui Kautsky!* Acesta este un exemplu grăitor care arată cât de inexact redă severul nostru critic conținutul cărții criticate. „Nu trebuie să uităm“ – îl dăscălește d-l Bulgakov pe Kautsky – că „o parte din valoare“ (din valoarea care se scurge la orașe) „se reîntoarce la sate“. Oricine ar putea să creadă că Kautsky uită acest adevăr elementar. În realitate însă, Kautsky face distincție între refluxul de valori (de la sate la orașe) fără contraechivalent și cu contraechivalent, și face această distincție mult mai clar decît încearcă s-o facă d-l Bulgakov. Kautsky examinează mai întîi „refluxul de valori-marfă fără contraechivalent (Gegenleistung) de la sate la orașe“ (S. 210) (renta care se cheltuiește la orașe, impozitele, dobînzile aferente împrumuturilor contractate la băncile orășenești) și vede în aceasta, pe bună dreptate, o exploatare economică a satului de către oraș. Apoi Kautsky pune problema refluxului de valori cu contraechivalent, adică a schimbului de produse agricole pe produse industriale. „Din punctul de vedere al legii valorii – spune Kautsky – acest reflux nu înseamnă exploatarea agriculturii*, dar în practică el duce, paralel cu faptele menționate mai sus, la exploatarea ei din punct de vedere agronomic (stofflichen), la sărăcirea pămîntului în ceea ce privește substanțele nutritive“ (S. 211).

Cît privește această exploatare agronomică a satului de către oraș, trebuie să spunem că și în acest domeniu Kautsky împărtășește una dintre tezele fundamentale ale teoriei lui Marx și Engels, și anume că opoziția dintre oraș și sat încalcă concordanța necesară între agricultură și industrie și interdependența dintre ele, și de aceea, o dată cu trecerea de la capitalism la o formă superioară, această opoziție trebuie să dispară**. D-l Bulgakov găsește că părerea lui

* Il invităm pe cititor să compare afirmația precisă a lui Kautsky, reprodusă în text, cu următoarea observație „critică“ a d-lui Bulgakov: „Dacă Kautsky consideră drept exploatare în genere orice transfer de cereale de la producătorii lor direcți la populația neagrăcolă“ etc. Nu ne vine să credem ca un critic care a citit cit de cit atent cartea lui Kautsky să fi putut scrie acest „dacă“!

** Se înțelege de la sine că această părere despre necesitatea lichidării opoziției dintre oraș și sat într-o societate de producători asociați nu contrazice nicidecum recunoașterea rolului istoric progresist pe care-l are sustragerea populației de la agricultură spre industrie. Despre acest lucru am avut prilejul să vorbesc în altă parte („Studii“, pag. 81, nota 69) (vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 217, notă. — Nota red.).

Kautsky despre exploatarea agronomică a satului de către oraș este „bizară“ și că „în orice caz Kautsky s-a situat aici pe terenul fanteziei pure“ (sic !!!). Ne miră faptul că d-l Bulgakov ignorează identitatea ideilor lui Kautsky, criticate de d-sa, cu una dintre ideile fundamentale ale lui Marx și Engels. Cititorul este îndreptățit să creadă că d-l Bulgakov consideră drept „pură fantezie“ ideea lichidării opoziției dintre oraș și sat. Dacă aceasta este într-adevăr părerea criticului, atunci sîntem în total dezacord cu d-sa și ne situăm de partea „fanteziei“ (adică, în fapt, nu de partea fanteziei, ci a criticii mai profunde a capitalismului). Părerea că ideea lichidării opoziției dintre oraș și sat este o fantezie nu-i de loc nouă. E părerea curentă a economiștilor burghezi, pe care au preluat-o și unii autori cu concepții mai puțin superficiale. De pildă, Dühring consideră că antagonismul dintre oraș și sat „este inevitabil prin însăși natura lucrurilor“.

Mai departe, d-l Bulgakov este „uimit“ (!) de faptul că, printre dificultățile agriculturii cu caracter comercial și ale capitalismului, Kautsky enumără și răspîndirea tot mai frecventă a maladiilor la plante și la animale. „Dar ce vină are aici capitalismul...? – întreabă d-l Bulgakov. – Oare necesitatea de a îmbunătăți rasele de vite ar putea fi suprimată de vreo organizare socială superioară?“ Noi, la rîndul nostru, sîntem uimiți de faptul că d-l Bulgakov n-a fost în stare să înțeleagă ideea foarte clară a lui Kautsky. Vechile specii de plante și rase de animale, create prin selecție naturală, sînt înlocuite cu rase „înnobilate“, create prin selecție artificială. Plantele și animalele devin mai gingașe, mai pretențioase; în condițiile căilor de comunicație moderne, maladiile se răspîndesc cu o repeziciune uimitoare, în timp ce gospodăria rămîne individuală, fărîmîțată, adeseori mică (țărănească) și lipsită de mijloace, de lumina cunoștințelor. Capitalismul de la orașe caută să pună în slujba dezvoltării tehnicii agriculturii toate mijloacele de care dispune știința modernă, dar el lasă neschimbată mizera situație socială a producătorilor; el nu transpune la sate în mod sistematic și rațional cultura orașului. Necesitatea îmbunătățirii raselor de vite nu va fi suprimată de nici o organizare socială superioară (și este evident că lui Kautsky o asemenea enormitate nici prin gînd nu putea să-i treacă), dar, pe măsura dezvoltării tehnicii, pe

măsură ce rasele de vite și speciile de plante devin mai gin-gașe, organizarea socială actuală, capitalistă, suferă tot mai mult de pe urma lipsei unui control obștesc și a situației oprimate a țăranilor și muncitorilor *.

Ultima „dificultate“ de care se lovește agricultura cu caracter comercial este, după părerea lui Kautsky, „depopularea satelor“, faptul că orașele absorb cele mai bune, cele mai energice și mai bine pregătite forțe de muncă. D-l Bulgakov consideră că, în forma ei generală, această teză „este în orice caz greșită“, că „actuala dezvoltare a populației urbane pe seama populației rurale nu exprimă nicidecum o lege a dezvoltării agriculturii capitaliste“, ci faptul că populația agricolă din țările industriale, din țările exportatoare, pleacă dincolo de ocean, în colonii. Eu cred că d-l Bulgakov greșește. Creșterea populației urbane (mai generic : industriale) pe seama populației agricole este nu numai un fenomen actual, ci și unul general, care exprimă tocmai o lege a capitalismului. Pe plan teoretic, această lege se fundamentează, după cum am arătat în altă parte **, în primul rând prin aceea că creșterea diviziunii sociale a muncii rupe de agricultura primitivă din ce în ce mai multe ramuri de producție *** , iar în al doilea rând prin aceea că, în linii generale, capitalul variabil necesar pentru cultivarea unui teren dat scade (comp. „Das Kapital“, III, 2, S. 177. Traducerea în limba rusă, pag. 526 ⁵². Citat de mine în „Dezvoltarea capitalismului“, pag. 4 și 444 ****). Am relevat mai sus că în unele cazuri și în unele perioade se observă o creștere a capitalului variabil necesar pentru cul-

* De aceea, în partea consacrată problemelor practice, Kautsky recomandă instituirea unei inspecții veterinare care să controleze starea sanitară a șeptelului și condițiile lui de întreținere (S. 397).

** „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, cap. I, § 2, și cap. VIII, § 2 (vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua. — Nota red.).

*** Referindu-se la această împrejurare, d-l Bulgakov spune că „populația agricolă poate să scadă relativ (subliniat de dînsul) și în cazul unei agriculturi prospere“. În societatea capitalistă nu numai că „poate“, dar și trebuie să scadă în mod necesar... „Scăderea relativă (a populației agricole) denotă aici doar (sic!) faptul dezvoltării unor noi ramuri ale muncii poporului“, conchide d-l Bulgakov. Acest „doar“ este foarte bizar. Tocmai noile ramuri industriale sînt acelea care sustrag agriculturii „cele mai energice și mai bine pregătite forțe de muncă“. Prin urmare, este de ajuns acest simplu considerent pentru a conchide că teza generală a lui Kautsky este pe deplin justă : justiția acestei teze generale (capitalismul răpește agriculturii cele mai energice și mai bine pregătite forțe de muncă) este pe deplin dovedită de scăderea relativă a populației rurale.

**** Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 24 și 552 — Nota red.

tivarea unui teren dat, dar aceasta nu infirmă justetea legii generale. Lui Kautsky, desigur, nici prin gînd nu i-ar trece să conteste că nu în toate cazurile particulare scăderea relativă a populației agricole se transformă într-o scădere absolută, că proporțiile acestei scăderi absolute depind și de dezvoltarea coloniilor capitaliste. În pasajele corespunzătoare din cartea sa, Kautsky a arătat cît se poate de limpede această dezvoltare a coloniilor capitaliste care inundă Europa cu cereale ieftine. („Același exod al populației rurale (Landflucht) care duce la depopularea satelor europene aduce mereu nu numai la orașe, ci și în colonii noi mase de viguroși locuitori rurali...” S. 242). Faptul că industria sustrage agriculturii pe cei mai viguroși, mai energici și mai bine pregătiți muncitori constituie un fenomen general nu numai în țările industriale, ci și în cele agricole, nu numai în Europa occidentală, ci și în America și în Rusia. Contradicția dintre civilizația orașelor și barbaria satelor, contradicție generată de capitalism, duce în mod inevitabil la acest rezultat. D-l Bulgakov consideră „evident” „considerentul” că, „în condițiile unei creșteri generale a populației, scăderea populației agricole este de neconceput fără un import masiv de cereale”. După părerea mea, acest considerent nu numai că nu e evident, dar este de-a dreptul greșit. Putem foarte bine concepe o scădere a populației agricole concomitent cu o creștere generală a populației (cresc orașele) și fără un import de cereale (crește productivitatea muncii agricole, ceea ce permite ca un număr mai mic de muncitori să producă aceeași cantitate de produse ca înainte sau chiar una mai mare). Putem concepe de asemenea o creștere generală a populației concomitent cu scăderea populației agricole și cu descreșterea (sau creșterea neproportională) a cantității de produse agricole, și anume ca urmare a înrăutățirii alimentației poporului datorită capitalismului.

D-l Bulgakov afirmă că creșterea gospodăriilor țărănești mijlocii din Germania în perioada 1882–1895 – fapt stabilit de Kautsky și citat de el în legătură cu împrejurarea că aceste gospodării suferă cel mai puțin de pe urma lipsei de muncitori – „poate să zdruncine întreaga construcție” a lui Kautsky. Să examinăm mai îndeaproape afirmațiile lui Kautsky.

Potrivit datelor statisticii agricole, între 1882 și 1895 a crescut cel mai mult suprafața gospodăriilor cu 5–20 ha. În 1882 această suprafață reprezenta 28,8% din suprafața totală, iar în 1895 – 29,9%. Această creștere a gospodăriilor țărănești mijlocii a fost însoțită de o scădere a suprafeței marilor gospodării țărănești (20–100 ha; 1882 : 31,1%, 1895 : 30,3%). „Aceste cifre – spune Kautsky – umplu de bucurie inimile tuturor bunilor bürgeri, care văd în țărănimie cel mai trainic rezultat al orânduirii existente. Așadar, exclamă ei triumfător, această agricultură nu se mișcă, ei nu i se aplică dogma lui Marx“. Creșterea gospodăriilor țărănești mijlocii este interpretată ca începutul unei noi propășiri a țărănimii.

„Dar această propășire își are rădăcinile într-o mocirlă“, răspunde Kautsky acestor buni bürgeri. „Propășirea rezultă nu dintr-o *bunăstare* a țărănimii, ci din *starea de depresiune* în care se află întreaga agricultură“ (230). Ceva mai sus Kautsky spune că, „cu tot progresul tehnic, *pe alocuri* (subliniat de Kautsky) a început – și acest lucru este neîndoielnic – un declin în agricultură“ (228). Acest declin duce, de pildă, la reînvierea feudalismului, la încercări de a lega pe muncitori de pământ și de a le impune anumite servituți. E de mirare oare că pe terenul acestei „depresiuni“ prind din nou viață formele înapoiate de gospodărire? Că țărănimia, care se deosebește în genere de muncitorii din marea producție prin nivelul mai scăzut al trebuințelor ei, prin faptul că e mai pricepută în arta de a flămânzi și de a se speti muncind, e capabilă de o rezistență mai îndelungată în perioada de criză? * „Criza agrară se extinde asupra tuturor

* „Micii agricultori – spune Kautsky într-un alt loc – rezistă un timp mai îndelungat într-o situație disperată. Avem toate motivele să ne înțindem că aceasta ar constitui un avantaj al micii producții“ (S. 134).

Menționăm în treacat datele citate de Koenig, care, în cartea sa („Die Lage der englischen Landwirtschaft etc.“, Jena, 1896, von Dr. F. Koenig), a descris amănunțit situația agriculturii engleze în câteva comitate dintre cele mai tipice, date care confirmă pe deplin părerea lui Kautsky. Datele referitoare la munca excesivă și la consumul insuficient al micilor agricultori în comparație cu muncitorii salariați sînt aici *extrem de numeroase*, pe cînd date în sens contrar lipsesc. Rentabilitatea micilor gospodării, citim de pildă, se crează „printr-un mare (ungehuer) efort de sîrguință și de cumpătare“ (88); locuințele micilor agricultori sînt mai proaste (107); micii proprietari de pământ (yeoman farmer) trăiesc în condiții mai proaste decît arendașii (149); „situația micilor proprietari de pământ este foarte jalnică (în Lincolnshire); locuințele lor sînt mai proaste decît cele ale muncitorilor de la fermele mari, iar unele sînt chiar într-un hal de nedescris. Ei muncesc mai greu și mai mult decît muncitorii de rînd, dar cîștigă mai puțin; trăiesc mai

claselor care produc mărfuri în cadrul agriculturii ; ea nu-î ocolește pe țărani mijlocași" (S. 231).

S-ar părea că aceste teze ale lui Kautsky sînt atît de clare, încît este imposibil să nu le înțelegi. Cu toate acestea, după cum se vede, criticul nostru nu le-a înțeles. D-l Bulgakov nu ne spune care este părerea d-sale : într-un fel sau altul el explică această creștere a gospodăriilor țărănești mijlocii, dar lui Kautsky îi atribuie părerea că „dezvoltarea modului de producție capitalist duce la pieirea agriculturii”. Și d-l Bulgakov izbucnește : „Afirmația lui Kautsky cu privire la distrugerea agriculturii este greșită, arbitrară, nedovedită, contrazice cele mai fundamentale fapte ale realității” etc. etc.

În legătură cu aceasta remarcăm că d-l Bulgakov *redă extrem de greșit ideile lui Kautsky*, care nu numai că nu afirmă că dezvoltarea capitalismului ar duce la pieirea agriculturii, ci, dimpotrivă, spune lucruri diametral opuse. Numai un om care a citit în modul cel mai neatent lucrarea lui Kautsky poate să deducă din cuvintele acestuia despre starea de depresiune (= de criză) în care se află agricultura, despre regresul tehnic care se produce *pe alocuri* (nota bene), că el ar vorbi de „distrugerea”, de „pieirea” agriculturii. În capitolul al X-lea, anume consacrat problemei concurenței din partea țărilor de dincolo de ocean (adică principalele condiții a crizei agrare), Kautsky spune : „Viitoarea criză, firește (natürlich), nu trebuie neapărat (braucht nicht) să distrugă industria lovită de ea. Ea face acest lucru numai în cazuri extrem de rare. Ca regulă generală, criza duce doar la

---

prost și mîncîcă mai puțină carne..., fiii și fiicele lor lucrează fără plată și sînt prost îmbrăcați” (157). „Micii fermicri lucrează ca robii, vara adeseori de la 3 dimineața pînă la 9 scara” (comunicare făcută de Chamber of Agriculture (Camera agricolă. — *Nota trad.* din Boston, S. 158). „Este neîndoielnic — spune un mare fermier — că micul cultivator (der kleine Mann), care dispune de puțin capital și care execută toate muncile cu brațele membrilor familiei sale, își poate reduce cel mai ușor cheltuielile casei. În timp ce marele fermier trebuie să-și hrănească muncitorii agricoli la fel de bine atît în anii buni cît și în cei răi” (218). Micii fermieri (din Ayrshire) „sînt extrem (ungeheuer) de sirguincioși ; nevestele și copiii lor muncesc tot atît — și adeseori chiar mai mult — decît zilerii ; se spune că doi dintre ei muncesc într-o zi cît trei muncitori tocmiți” (231). „Viața micului arendaș, care trebuie să muncească cu familia sa, este o adevărată viață de rob” (253). „În linii generale... micii fermieri par a fi suportat criza mai bine decît cei mari, dar aceasta nu dovedește că fermele mici ar fi mai rentabile. După părerea noastră, explicația trebuie căutată în faptul că micul cultivator (der kleine Mann) primește ajutorul gratuit al familiei sale... De obicei... întreaga familie a micului fermier muncește în gospodăria lui... Copiii primesc întreținerea și numai arearea capătă o anumită plată pentru zilele lucrate” (277—278) etc. etc.

transformarea în sens capitalist a relațiilor de proprietate existente" (273-274). Această remarcă, făcută în legătură cu criza producției de plante tehnice, arată limpede opinia generală a lui Kautsky despre semnificația crizei. În același capitol, Kautsky exprimă din nou aceeași opinie referitor la întreaga agricultură : „Cele spuse mai sus nu ne dau încă nicidecum dreptul de a vorbi despre pieirea agriculturii (Man braucht deswegen noch lange nicht von einem Untergang der Landwirtschaft zu sprechen). Dar, acolo unde modul de producție modern s-a încetățenit definitiv, caracterul conservator al agriculturii a dispărut pentru totdeauna. Rămânerea la rutina veche (Das Verharren beim Alten) înseamnă pentru agricultor o pieire sigură ; el trebuie să urmărească neîncetat dezvoltarea tehnicii, trebuie să-și adapteze neconținut producția la noile condiții... Și la sate viața economică, care se desfășura pînă acum cu o severă monotonie pe același veșnic neschimbat făgaș, a ajuns într-o stare de permanentă revoluționare, stare caracteristică modului de producție capitalist" (289).

D-l Bulgakov „nu înțelege“ cum se împacă tendințele de dezvoltare a forțelor de producție în agricultură cu tendințele de creștere a dificultăților agriculturii cu caracter comercial. Dar ce-i de neînțeles aici ?? Atît în agricultură cît și în industrie, capitalismul dă un impuls uriaș dezvoltării forțelor de producție, dar tocmai această dezvoltare, cu cît merge mai departe, cu atît ascute mai mult contradicțiile capitalismului, creîndu-i noi „dificultăți“. Kautsky dezvoltă una dintre ideile fundamentale ale lui Marx, care a subliniat în mod categoric rolul istoric progresist al capitalismului în agricultură (raționalizarea agriculturii, separarea pămîntului de agricultor, eliberarea populației rurale de relațiile de dominație și de robie etc.), relevînd totodată la fel de categoric pauperizarea producătorilor direcți, starea de asuprire în care se găsesc, incompatibilitatea capitalismului cu cerințele unei agriculturi raționale. Este cît se poate de straniu că d-l Bulgakov, care declară că are „aceeași concepție social-filozofică generală ca și Kautsky“ *, nu observă că aici Kautsky dezvoltă o idee

* În ceea ce privește concepția filozofică despre lume, nu știm dacă aceste cuvinte ale d-lui Bulgakov corespund realității. Kautsky, după cîte știm, nu este un partizan al filozofiei critice, ca d-l Bulgakov.

fundamentală a lui Marx. Cititorii revistei „Nacealo“ nu pot decît să rămînă nedumeriți asupra atitudinii d-lui Bulgakov față de aceste idei fundamentale ; pe ei nu poate să nu-i mire faptul că d-sa, avînd aceeași concepție generală ca și Kautsky, declară totodată : „De principiis non est disputandum“ * !!? Ne permitem să nu dăm crezare acestei declarații a d-lui Bulgakov ; controversa d-sale cu ceilalți marxiști o considerăm posibilă tocmai în virtutea comunității acestor „principia“. Spunînd că capitalismul raționalizează agricultura, că industria înzestrează agricultura cu mijloace tehnice etc., d-l Bulgakov nu face decît să repete unul dintre aceste „principia“. Degeaba însă spune el în legătură cu aceasta : „ba dimpotrivă“. Cititorii ar putea să creadă că Kautsky e de altă părere, pe cînd în realitate, în cartea sa, el dezvoltă în termeni categorici și cît se poate de consecvent tocmai aceste idei fundamentale ale lui Marx. „Industria – spune Kautsky – este aceea care a creat condițiile tehnice și științifice ale agriculturii noi, raționale ; ea a revoluționat agricultura cu ajutorul mașinilor și al îngrășămintelor chimice, cu ajutorul microscopului și al laboratorului, generînd astfel superioritatea tehnică a mării producții capitaliste față de mica producție țărănească“ (S. 292). În felul acesta Kautsky nu cade în contradicția pe care o întîlnim la d-l Bulgakov : pe de o parte, d-sa admite că „capitalismul“ (adică producția cu ajutorul muncii salariate, deci nu producția țărănească, ci marea producție ?) „raționalizează agricultura“, iar pe de altă parte afirmă că „aici purtătoarea acestui progres tehnic nu este nicidecum marea producție“ !

II

Capitolul al X-lea al cărții lui Kautsky este consacrat problemei concurenței din partea țărilor de dincolo de ocean și a industrializării agriculturii. D-l Bulgakov vorbește despre acest capitol în termeni plini de desconsiderare : „Nimic deosebit de nou sau original, fapte elementare mai mult sau mai puțin cunoscute“ etc., lăsînd în umbră problema fundamentală a modului de a înțelege criza agrară, esența și semni-

* — „Principiile nu se discută“. — *Nota trad.*

ficația ei. Or, această problemă are o mare însemnătate teoretică.

Din teoria generală a evoluției agriculturii, formulată de Marx și amănunțit dezvoltată de Kautsky, rezultă în mod inevitabil și teoria crizei agrare. După părerea lui Kautsky, esența crizei agrare constă în faptul că, din cauza concurenței țărilor care produc cereale extrem de ieftin, agricultura Europei a pierdut posibilitatea de a arunca pe umerii maselor de consumatori poverile pe care proprietatea privată asupra pământului și producția de mărfuri capitalistă le impun agriculturii. De aci înainte agricultura Europei „*trebuie să suporte singură* (aceste poveri) și în *aceasta constă criza agrară actuală*“ (S. 239, subliniat de Kautsky). Dintre acestea, principala povară este renta funciară. În Europa, datorită dezvoltării istorice de pînă acum, renta funciară (atît renta diferențială cît și cea *absolută*) s-a urcat enorm și s-a fixat în prețurile pământului *. În colonii (în America, în Argentina etc.), în măsura în care ele rămîn colonii, vedem, dimpotrivă, că există pămînturi *disponibile*, pe care coloniștii noi le ocupă fie cu totul fără plată, fie plătind un preț derizoriu, și încă pămînturi virgine, a căror rodnicie reduce la minimum cheltuielile de producție. Nimic mai firesc decît faptul că pînă acum agricultura capitalistă a Europei arunca pe umerii consumatorilor (prin prețurile urcate ale cerealelor) renta enorm de umflată; acum însă povara acestei rente cade asupra agricultorilor și proprietarilor funciari înșiși, ruinîndu-i **. În felul acesta, criza agrară a tulburat și continuă să tulbure prosperitatea de pînă acum a proprietății funciare capitaliste și a agriculturii capitaliste. Pînă acum proprietatea funciară capitalistă impunea dezvoltării sociale un tribut mereu crescînd și fixa în prețul pământului nivelul ridicat al acestui tribut.

* În legătură cu acest proces al umflării rentei și al fixării ei, vezi observațiile foarte judicioase făcute de Parvus în lucrarea „Piața mondială și criza agrară“. Parvus este de acord cu Kautsky în ceea ce privește concepțiile fundamentale asupra crizei și asupra problemei agrare în general.

** Parvus, op. cit., pag. 141. Citat în „Nacealo“ nr. 3, pag. 117, recenzie la cartea lui Parvus (vezi volumul de față, pag. 60—61. — *Nota red.*). Menționăm că și celelalte „dificultăți“ ale agriculturii cu caracter comercial care stînjesc dezvoltarea ei în Europa împovărează coloniile într-o măsură incomparabil mai mică.

Acum ea este nevoită să renunțe la acest tribut *. Agricultura capitalistă a fost aruncată acum în aceeași stare de instabilitate care este inerentă industriei capitaliste și ea este nevoită să se adapteze la noile condiții ale pieței. Criza agrară, ca și orice altă criză, ruinează mase de gospodari, generează un proces larg de sfărîmarea relațiilor de proprietate statornicite, duce pe *alocuri* la regres tehnic, la învierea unor relații și forme de economie medievale, dar în linii generale *grăbește* evoluția socială, alungă stagnarea patriarhală din ultimele ei refugii, creează necesitatea specializării continue a agriculturii (ceea ce constituie unul dintre principalii factori ai progresului agriculturii în societatea capitalistă), a folosirii tot mai largi a mașinilor etc. În linii generale – și acest lucru a fost arătat de Kautsky în capitolul al IV-lea al cărții sale pe baza datelor referitoare la câteva țări – *nici chiar* în Europa occidentală nu se constată o stagnare a agriculturii în perioada de după 1880 și pînă acum ; dimpotrivă, vedem că în cadrul ei are loc un progres tehnic. Spunem *nici chiar* în Europa occidentală, pentru că în America, de pildă, acest progres este și mai evident.

Într-un cuvînt, nu avem motive să vedem în criza agrară un fenomen care să frîneze capitalismul și dezvoltarea capitalistă.

---

* Renta absolută este un rezultat al monopolului. „Din fericire, creșterea rentei absolute își are limitele ei... Pînă nu de mult, în Europa renta absolută a crescut neconținut, ca și renta diferențială. Dar concurența țărilor de dincolo de ocean a subminat în mare măsură acest monopol. Nu avem nici un motiv să credem că, cu excepția citorva districte din Anglia, în Europa renta diferențială să fi avut de suferit de pe urma concurenței țărilor de dincolo de ocean... Dar renta absolută a scăzut, și acest lucru a adus foloase (zu gute gekommen) în primul rînd clasei muncitoare” (S. 80. Comp. și S. 328).

RECENZIE

Hobson. EVOLUȚIA CAPITALISMULUI CONTEMPORAN. Traducere din limba engleză. Petersburg, 1898. Editura O. N. Popova. Prețul 1 rublă 50 de copeici

Cartea lui Hobson reprezintă propriu-zis nu un studiu asupra evoluției capitalismului contemporan, ci o serie de schițe despre dezvoltarea industrială contemporană, bazate în special pe date referitoare la Anglia. De aceea titlul cărții este cam prea larg : de problema agriculturii autorul nu se ocupă de loc, și chiar economia industrială este departe de a fi tratată în întreaga ei amploare. Prin orientarea sa, Hobson aparține, împreună cu cunoscuții scriitori soții Webb, unuia dintre curentele progresiste ale gândirii sociale engleze. El are o atitudine critică față de „capitalismul contemporan“, recunoscînd pe deplin necesitatea înlocuirii lui printr-o formă superioară de economie socială și abordînd problema acestei înlocuiri într-o manieră practic-reformatoare tipic engleză. La convingerea că reforma este necesară el ajunge mai mult pe cale empirică, sub influența evoluției contemporane a legislației muncii în Anglia, a mișcării muncitorești engleze, a activității municipalităților engleze etc. Hobson nu are concepții teoretice armonioase și unitare care să servească drept bază pentru programul său reformativ și să pună-n lumină problemele concrete ale reformei. De aceea Hobson este mai tare acolo unde e vorba de gruparea și descrierea celor mai recente date statistice și economice. Dimpotrivă, acolo unde e vorba de problemele teoretice generale ale economiei politice, Hobson se dovedește a fi foarte slab. Cititorului rus îi pare chiar straniu faptul că un autor cu cunoștințe atât de vaste și cu tendințe practice care merită toată simpatia se

zbate neputincios în căutarea unui răspuns la problema ce este „capitalul“, care este rolul „economilor“ etc. Această latură slabă a lui Hobson se explică îndeajuns prin faptul că, pentru dînsul, J.-St. Mill este în materie de economie politică o autoritate mai mare decît Marx, pe care, deși îl citează o dată sau de două ori, este evident totuși că nu-l înțelege sau nu-l cunoaște de loc. Este, desigur, regretabil că Hobson cheltuiește un mare volum de muncă neproductivă pentru a se descurca în noianul de contradicții ale economiei politice burgheze și de catedră. În cazul cel mai bun, Hobson nu face decît să se apropie de soluțiile pe care Marx le-a dat de mult ; în cazul cel mai rău, el împrumută concepții greșite, care se află în flagrantă contradicție cu atitudinea lui față de „capitalismul contemporan“. Capitolul cel mai puțin izbutit al cărții este capitolul al șaptelea : „Mașinile și stagnarea industrială“. Hobson încearcă aici să se lămurească asupra problemelor teoretice referitoare la crize, capital social și venit în societatea capitalistă, la acumularea capitalistă. Ideile juste despre discordanța dintre producție și consum în societatea capitalistă, despre caracterul anarhic al economiei capitaliste se pierd într-un noian de raționamente scolastice despre „economisire“ (Hobson confundă acumularea cu „economisirea“), exemplificată cu fel de fel de robinsonade („să presupunem că un om care lucrează cu unelte primitive inventează o unealtă nouă... economisește din hrana sa“ etc.) etc. Lui Hobson îi plac foarte mult diagramele, și în majoritatea cazurilor el le folosește cu multă pricepere, ilustrîndu-și expunerea cu ajutorul lor. Dar ideea despre „mecanismul producției“, așa cum a exprimat-o Hobson în figura de la pag. 207 (capitolul al VII-lea), nu poate decît să stîrnească zîmbetele unor cititori care cunosc cît de cît „mecanismul“ real al „producției“ *capitaliste*. Hobson confundă aici producția cu structura socială a producției, vădește o cunoaștere extrem de vagă a ceea ce este capitalul, care sînt părțile lui componente, care sînt clasele în care se împarte în mod necesar societatea capitalistă. În capitolul al VIII-lea, Hobson reproduce date interesante despre compoziția populației după îndeletniciri și despre variația acestei compoziții de-a lungul timpului, dar conside-

rațiile sale teoretice despre „mașini și cererea de brațe de muncă“ au o lacună serioasă, constând în faptul că el ignorează teoria „suprapopulației capitaliste“, sau a armatei de rezervă. Printre capitolele mai reușite din cartea lui Hobson sînt și acelea în care el cercetează situația femeilor în industria contemporană și rolul orașelor moderne. Reproducînd date statistice cu privire la extinderea folosirii muncii femeilor și descriind condițiile extrem de proaste ale acestei munci, Hobson arată pe bună dreptate că îmbunătățirea acestor condiții poate fi obținută numai prin înlăturarea muncii la domiciliu și înlocuirea ei cu munca în fabrici, care duce la „relații sociale mai strînse“ și la „organizare“. La fel și în problema însemnătăii orașelor, Hobson se apropie de concepțiile generale ale lui Marx, recunoscînd că opoziția dintre oraș și sat contrazice orînduirea unei societăți colectiviste. Concluziile lui Hobson ar fi fost mult mai convingătoare dacă el nu ar fi ignorat și în această chestiune învățătura lui Marx. În acest caz, Hobson ar fi subliniat, probabil, mai pregnant rolul istoric progresist al orașelor mari și necesitatea unirii agriculturii cu industria în condițiile unei organizări colectiviste a economiei. Ultimul capitol al cărții lui Hobson – „Civilizația și dezvoltarea industrială“ – e poate și cel mai bun ; printr-o serie întreagă de argumente reușite, autorul demonstrează aici necesitatea unei reforme a actualei orînduiri industriale în spiritul întăririi „controlului din partea societății“ și al „socializării industriei“. Pentru a putea aprecia cum se cuvine vederea puțin cam optimiste ale lui Hobson asupra modului de înfăptuire a acestor „reforme“, este necesar să se țină seama de particularitățile istoriei engleze și ale vieții engleze : înalta dezvoltare a democrației, inexistența militarismului, forța uriașă a trade-unionurilor organizate, creșterea plasamentelor de capital englez în afara Angliei, ceea ce atenuază antagonismul dintre întreprinzătorii și muncitorii englezi etc.

În cunoscuta sa carte despre mișcarea socială din secolul al XIX-lea, prof. W. Sombart relevă, printre altele, „tendința spre unitate“ (titlul capitolului al VI-lea), adică tendința spre uniformitate a mișcării sociale din diferite țări sub diferitele ei forme și nuanțe, iar paralel cu aceasta și o tendință spre

răspîndirea ideilor marxismului. În Anglia, consideră Sombart, această tendință se manifestă în faptul că trade-unionurile engleze părăsesc din ce în ce mai mult „punctul de vedere pur manchesterian“. În legătură cu cartea lui Hobson putem spune că, sub presiunea cerințelor vieții, care confirmă tot mai mult „pronosticul“ lui Marx, autorii englezi înaintați încep să-și dea seama de inconsistența economiei politice burgheze tradiționale și, eliberîndu-se de prejudecățile ei, se apropie, fără să vrea, de marxism.

Traducerea cărții lui Hobson suferă de lipsuri esențiale.

Scris în aprilie 1899

*Publicat în mai 1899,
în revista „Nacealo“ nr. 5
Semnat : V. I. I l i n*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

RĂSPUNS D-LUI P. NEJDANOV

În nr. 4 al revistei „Jizn“, d-l P. Nejdánov se ocupă de articolul meu asupra teoriei piețelor și de articolele altor autori în legătură cu această problemă⁵³. Aș vrea să răspund numai la o singură afirmație a d-lui P. Nejdánov, și anume că, prin cele susținute în articolul meu din nr. 1 al revistei „Naucinoe Obozrenie“ din acest an, „autorul a denaturat conținutul luptei sale împotriva teoriei terților“. Cît despre celelalte chestiuni pe care d-l P. Nejdánov le ridică în legătură cu teoria piețelor și în special în legătură cu părerile d-lui P. B. Struve, mă voi mărgini să mă refer la articolul pe care l-am scris ca răspuns lui Struve („Încă o dată cu privire la teoria realizării“; publicarea acestui articol în „Naucinoe Obozrenie“ a întârziat din motive independente de voința autorului).

D-l P. Nejdánov afirmă că „producția capitalistă nu suferă de nici un fel de contradicție între producție și consum“. De aici, spune d-sa, rezultă că, admitînd această contradicție, „Marx a dat dovadă că suferă de o serioasă contradicție interioară“ și că eu repet eroarea lui Marx.

Consider cu totul greșită (sau izvorită dintr-o neînțelegere) părerea d-lui P. Nejdánov și nu văd nici o contradicție în concepțiile lui Marx.

Afirmația d-lui P. Nejdánov că în capitalism nu există nici o contradicție între producție și consum este atît de bizară, încît poate fi explicată numai prin *sensul cu totul deosebit* pe care d-sa îl dă noțiunii de „contradicție“. Într-adevăr, d-l P. Nejdánov socotește că, „dacă există într-adevăr o contra-

dicție între producție și consum, această contradicție trebuie să genereze în mod sistematic un surplus de produs" (pag. 301 ; aceeași aserțiune se repetă și în tezele finale, pag. 316). Este o interpretare cu totul arbitrară și, după părerea mea, cu totul greșită. Criticând afirmațiile mele cu privire la contradicția dintre producție și consum în societatea capitalistă, d-l P. Nejdanov ar fi trebuit (cred eu) să arate cititorului felul cum înțeleg eu această contradicție și să nu se mărginească la expunerea părerii d-sale asupra esenței și semnificației acestei contradicții. Miezul chestiunii (care a prilejuit critica d-lui P. Nejdanov împotriva mea) constă tocmai în aceea că eu înțeleg contradicția de care e vorba cu totul altfel decât vrea s-o înțeleagă d-l P. Nejdanov. Eu n-am spus nicăieri că această contradicție trebuie să genereze *în mod sistematic* * un surplus de produs ; eu nu susțin așa ceva, și nici din cuvintele lui Marx nu poate fi dedusă o asemenea părere. Contradicția dintre producție și consum, inerentă capitalismului, constă în faptul că producția crește cu o repeziciune extraordinară, că concurența îi imprimă tendința de a se lărgi nelimitat, în timp ce consumul (individual), chiar dacă crește, crește foarte încet ; starea proletară a maselor populare nu permite consumului individual să crească rapid. Cred că oricine a citit cu atenție pag. 20 și 30 din „Studiile” mele (articolul despre sismondiști, citat de d-l P. Nejdanov) și pag. 40 din „Naucinoe Obozrenie” (1899, nr. 1) ** și-a dat seama că acesta este din capul locului *unicul sens* pe care eu l-am dat contradicției dintre producție și consum în societatea capitalistă. De altfel, cine adoptă riguros teoria lui Marx nici nu poate da acestei contradicții vreun alt sens. Contradicția dintre producție și consum, inerentă capitalismului, constă numai în faptul că avuția națională sporește paralel cu creșterea mizeriei poporului, că forțele de producție ale societății cresc fără ca să crească în mod corespunzător și consumul poporului, fără ca aceste forțe de producție să fie folosite pentru binele maselor muncitoare. Înțeleasă în felul acesta,

* Subliniez expresia : *în mod sistematic*, căci producerea nesistematică a unui surplus de produs (crizele) în societatea capitalistă este inevitabilă din cauza încălcării proporționalității dintre diferitele ramuri ale industriei. Or, un anumit nivel al consumului este unul dintre elementele proporționalității.

** Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 144—145, 156—157, și volumul de față, pag. 48. — *Nota red.*

contradicția amintită este un fapt care nu poate fi pus la îndoială și care este confirmat de experiența zilnică a milioane de oameni, și tocmai constatarea acestui fapt îi face pe muncitori să ajungă la convingeri care și-au găsit o expresie deplină, științifică în teoria lui Marx. Această contradicție nu duce nicidecum în mod necesar la producerea sistematică a unui surplus de produs (cum vrea să creadă d-l Nejdanov). Ne putem lesne imagina în societatea capitalistă (vorbind în mod pur teoretic despre o societate capitalistă ideală) realizarea întregului produs fără nici un fel de surplus de produs, *dar nu ne putem imagina un capitalism* fără discordanță între producție și consum. Această discordanță (după cum arată limpede Marx în schemele sale) își găsește expresia în faptul că producția mijloacelor de producție poate și trebuie să depășească producția mijloacelor de consum.

Reiese, deci, că d-l Nejdanov greșește profund atunci când ajunge la concluzia că contradicția dintre producție și consum trebuie să genereze în mod sistematic un surplus de produs, și din această greșeală a lui a rezultat acuzația de inconsecvență pe care i-o aduce pe nedrept lui Marx. Dimpotrivă, Marx rămâne riguros consecvent atunci când arată :

1) că produsul *poate* fi realizat în societatea capitalistă (bineînțeles, în ipoteza proporționalității între diferitele ramuri ale industriei) ; că pentru explicarea acestei realizări ar fi greșit să se recurgă la comerțul exterior sau la teoria „terțelor persoane“ ;

2) că teoriile economiștilor mic-burghezi (à la Proudhon) cu privire la imposibilitatea realizării *supravalorii* au la bază o totală neînțelegere a procesului realizării în general ;

3) că, chiar în cazul unei realizări pe deplin proporționale, ideale, nu ne putem închipui capitalismul fără contradicția dintre producție și consum, fără ca creșterea uriașă a producției să fie însoțită de o creștere extrem de înceată (sau chiar de o stagnare sau scădere) a consumului poporului. Realizarea are loc într-o măsură mai mare pe linia mijloacelor de producție decât pe linia mijloacelor de consum – acest lucru rezultă clar din schemele lui Marx ; de aici însă, la rîndul său, rezultă în mod necesar că, „cu cît se dezvoltă mai mult forța productivă, cu atît mai mult intră ea în conflict cu baza îngustă pe care se sprijină relațiile de consum“

(Marx)⁵⁴. Din toate pasajele din „Capitalul“ care sînt consacrate contradicției dintre producție și consum * se vede clar că numai în acest sens a înțeles Marx contradicția dintre producție și consum.

Remarcăm în treacăt : d-l P. Nejdánov socoate că și d-l Tugan-Baranovski tăgăduiește contradicția dintre producție și consum în societatea capitalistă. Nu știu dacă acest lucru e adevărat. În cartea sa, însuși d-l Tugan-Baranovski infățișează o schemă care arată posibilitatea creșterii producției concomitent cu scăderea consumului (și acest lucru este într-adevăr posibil și se întîmplă în condițiile capitalismului). Se poate contesta oare că aici avem o contradicție între producție și consum, cu toate că nu există surplus de produs ?

Acuzînd pe Marx (și pe mine) de inconsecvență, d-l P. Nejdánov uită de asemenea că, pentru a-și fundamenta punctul de vedere, el ar fi trebuit să explice ce anume trebuie să înțelegem prin „independența“ producției mijloacelor de producție față de producția articolelor de consum. După Marx, această „independență“ se limitează la aceea că o anumită parte mereu crescîndă din produsul care constă din mijloace de producție se realizează prin schimburi în cadrul subdiviziunii respective, adică prin schimburi de mijloace de producție pe mijloace de producție (sau prin întrebuintarea în natura a produsului obținut, în vederea unei noi producții) ; dar în *ultimă analiză* producția mijloacelor de producție este în mod necesar legată de producția obiectelor de consum, căci mijloacele de producție nu constituie un scop în sine, ci se produc numai pentru că în ramurile industriale producătoare de obiecte de consum se cer tot mai multe mijloace de producție **. Așadar, deosebirea dintre concepțiile economiștilor mic-burghezi și concepțiile lui Marx nu constă în aceea că cei dintîi ar fi recunoscut în general legătura dintre producție și consum în societatea capitalistă, pe cînd Marx ar fi tăgăduit în general această legătură (ceea ce ar fi fost o

* Aceste pasaje au fost citate în articolul meu din „Naucinoe Obozrenie“ nr. 1 din 1899 și repetate în capitolul I al cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 18—19 (vezi volumul de față, pag. 48 și urm. ; Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 44—45. — *Nota red.*).

** „Das Kapital“, III, 1, 289 („Capitalul“, vol. III, partea I, pag. 289. — *Nota red.*)⁵⁵. Citat de mine în „Naucinoe Obozrenie“, pag. 40, și în „Dezvoltarea capitalismului“, 17 (vezi volumul de față, pag. 49, și Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 40. — *Nota red.*).

absurditate). Deosebirea constă în aceea că economiștii mic-burghezi considerau că această legătură dintre producție și consum este *nemijlocită* și credeau că *producția urmează consumul*. Marx însă a arătat că această legătură este *doar indirectă*, că ea se manifestă *numai în ultimă analiză*, pentru că în societatea capitalistă *consumul urmează producția*. Dar, deși indirectă, legătura există totuși ; în ultimă analiză, consumul trebuie să urmeze producția și, dacă forțele de producție tind impetuos spre o creștere nelimitată a producției, iar consumul este restrins din cauza stării proletare a maselor populare, avem aici o contradicție incontestabilă. Această contradicție nu înseamnă imposibilitatea capitalismului*, dar ea înseamnă necesitatea trecerii de la capitalism la o formă superioară : cu cât această contradicție devine mai adîncă, cu atît mai mult se dezvoltă atît condițiile obiective ale acestei treceri cît și condițiile ei subiective, adică oglindirea acestei contradicții în conștiința oamenilor muncii.

Se pune acum întrebarea : ce poziție ar putea să adopte d-l Nejdánov în problema „independenței” mijloacelor de producție față de obiectele de consum ? Una din două : ori va tăgădui cu desăvîrșire orice raport de dependență între ele și va susține posibilitatea realizării mijloacelor de producție, care în concepția d-sale *nu sînt de loc legate* de obiectele de consum, nu sînt legate nici măcar în „ultimă analiză”, – și atunci va ajunge în mod inevitabil la absurd ; sau va admite, împreună cu Marx, că în ultimă analiză mijloacele de producție sînt legate de obiectele de consum, – și atunci va trebui să recunoască justetea felului în care înțeleg eu teoria lui Marx.

În încheiere voi da un exemplu care va ilustra cu date concrete raționamentele abstracte. Se știe că în orice societate capitalistă folosirea mașinilor este deseori împiedicată de nivelul prea scăzut al salariilor (= nivelul scăzut al consumului maselor populare). Mai mult : se întîmplă chiar ca mașinile achiziționate de întreprinzători să rămînă nefolosite, pentru

* „Studii”, pag. 20. „Naucinoe Obozrenie” nr. 1, pag. 41 ; „Dezvoltarea capitalismului”, pag. 19 (vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 145 ; volumul de față, pag. 49—50 ; vol. 3, Editura politică, 1961, pag. 44—45, — Nota red.). Dacă această contradicție ar duce la „existența sistematică a unui surplus de produs”, ca ar însemna în fond imposibilitatea capitalismului.

că prețul mîinii de lucru scade în așa măsură, încît patronului îi este mai convenabil să folosească munca manuală! * Existența contradicției dintre consum și producție, dintre tendința capitalismului de a dezvolta nelimitat forțele de producție și limitarea acestei tendințe ca urmare a stării proletare a maselor populare, a mizeriei și șomajului de care suferă ele, este în cazul de față limpede ca lumina zilei. Dar tot atît de limpede este că din această contradicție va fi just să tragem o singură concluzie, și anume că însăși dezvoltarea forțelor de producție trebuie să ducă în mod irezistibil la înlocuirea capitalismului printr-o economie a producătorilor asociați. Dimpotrivă, ar fi cu totul greșit dacă din această contradicție am trage concluzia că capitalismul trebuie să dea în *mod sistematic* un surplus de produs, că, cu alte cuvinte, capitalismul în general nu poate realiza produsul și de aceea nu poate avea nici un rol istoric progresist etc.

Scris în mai — înainte de 29 mai
(10 iunie) — 1899

Publicat în decembrie 1899
în revista „Jizn“

Semnat: *V l a d i m i r I l i n*

Se tipărește după textul
apărut în revistă

---

* În „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 165 (vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 223—224. — *Nota red.*) am dat un exemplu de fenomen de acest fel în domeniul agriculturii capitaliste din Rusia. Asemenea fenomene nu sînt cazuri izolate, ci o urmare obișnuită și *inevitabilă* a trăsăturilor fundamentale ale capitalismului.

PROTESTUL SOCIAL-DEMOCRAȚILOR DIN RUSIA ⁵⁶

Scris în august —
înainte de 22 august
(3 septembrie) — 1899

Publicat pentru prima oară
în străinătate,
în decembrie 1899, ca extras
din revista „Rabooce Delo”
nr. 4—5 ⁵⁷

Se tipărește după textul manu-
scrisului, care s-a păstrat în par-
te; sfârșitul documentului —
după textul apărut în tirajul se-
parat din nr. 4—5 al revistei
„Rabooce Delo”, confruntat cu
textul apărut în cartea lui
G. V. Plehanov „Vademecum
pentru redacția revistei
«Rabooce Delo»”

ADUNAREA SOCIAL-DEMOCRAȚILOR DINTR-O LOCALITATE *,
LA CARE AU PARTICIPAT ȘAPTESPREZECE PERSOANE,
A ADOPTAT ÎN UNANIMITATE URMĂTOAREA REZOLUȚIE,
HOTĂRIND SĂ FIE PUBLICATĂ ȘI PUSĂ ÎN DISCUȚIA
TUTUROR TOVARĂȘILOR

În ultimul timp se observă în rîndurile social-democrațiilor ruși anumite devieri de la principiile fundamentale ale social-democrației ruse, care au fost proclamate atît de întemeietorii ei și de luptătorii ei înaintați — membrii grupului „Eliberarea muncii”⁵⁸ — cît și de publicațiile social-democrate ale organizațiilor muncitorești ruse din ultimul deceniu al secolului nostru. „Credo”-ul ** reprodus mai jos, merit să exprime vederile fundamentale ale unor (așa-ziși „tineri”) social-democrați ruși, reprezintă o încercare de a expune în mod sistematic și precis „noile concepții”. — Iată textul integral al acestui „credo”.

Perioada breslelor și a manufacturii a lăsat în Occident urme adînci în întreaga istorie ulterioară, și mai ales în istoria social-democrației. Necesitatea pentru burghezie de a cucerii forme libere, tendința ei de a se elibera de reglementările de breaslă, care încătușau producția, au făcut ca burghezia să devină un element revoluționar; pretutindeni în Occident ea începe cu liberté, fraternité, égalité (libertate, fraternitate, egalitate), cu cucerirea unor forme politice libere. Prin această cucerire însă, ea a dat antipodului ei, clasei muncitoare, după cum spune Bismarck, o poliță asupra viitorului. Aproape pretutindeni în Occident, clasa muncitoare, ca clasă, nu a cucerit instituțiile democratice, ci s-a folosit de ele. Ni s-ar putea obiecta că ea a luat parte la revoluții. Datele istoriei infirmă această părere, întrucît în 1848, cînd a avut loc în Occident statornicirea constituțiilor, clasa muncitoare nu reprezenta decît elementul meșteșugăresc de la orașe, democrația mic-burgheză; proletariatul din fabrici era aproape inexistent, iar proletariatul din marea producție (șesătorii din Germania — Hauptmann, șesătorii din Lyon) reprezenta o masă nedisciplinată, capa-

* În textul apărut în tirajul separat din revista „Rabocce Delo” s-a adăugat: „(din Rusia)”. — *Nota red.*

** — crez, program, expunere a concepției despre lumc. — *Nota trad.*

bilă doar să se răzvrătească și nicidecum să formuleze revendicări politice. Se poate afirma cu toată tăria că constituțiile de la 1848 au fost cucerite de burghezie și de mica burghezie, de meșteșugari. Pe de altă parte, clasa muncitoare (meșteșugarii și muncitorii din manufacturi, tipografii, țesătorii, ceasornicarii etc.) s-a deprins încă din evul mediu să participe la diferite organizații, case de ajutor reciproc, asociații religioase etc. Acest spirit de organizare persistă și azi la muncitorii instruiți din Occident, deosebindu-i în mod izbitor de proletariatul din fabrici, care se organizează anevoie, încet și care poate crea doar așa-zisele lose Organisation (organizații vremelnice), și nu organizații trainice, cu statute și regulamente proprii. Aceiași muncitori instruiți în manufacturi au alcătuit nucleele partidelor social-democrate. Situația se prezenta deci astfel: ușurința relativă și posibilitatea deplină a luptei politice, pe de o parte, iar pe de alta – posibilitatea organizării metodice a acestei lupte cu ajutorul muncitorilor educați de perioada manufacturieră. Pe acest teren a crescut în Occident marxismul teoretic și practic. Punctul său de plecare a fost lupta politică parlamentară, cu perspectiva cuceririi puterii, pe de o parte, și a Zusammenbruch-ului (catastrofei), pe de altă parte, perspectivă care numai în aparență se aseamănă cu blanquismul, dar care prin originea sa are un caracter cu totul diferit. Marxismul a fost expresia teoretică a practicii dominante: lupta politică, care prevala asupra celei economice. Și în Belgia, și în Franța, dar mai ales în Germania, muncitorii au organizat cu o uimitoare ușurință lupta politică și cu foarte mare greutate, cu multe fricțiuni, lupta economică. Până în ziua de azi, în comparație cu organizațiile politice, organizațiile economice (cu excepția celor din Anglia) suferă de o extraordinară slăbiciune și instabilitate și pretutindeni laissent à désirer quelque chose (mai lasă de dorit). Cît timp lupta politică nu epuizase întreaga energie a mișcării, Zusammenbruch-ul fusese un Schlagwort (cuvînt de ordin) organizator necesar, menit să joace un mare rol istoric. Legea fundamentală pe care o putem deduce din studierea mișcării muncitorești este aceea a liniei rezistenței minime. În Occident, o astfel de linie a fost activitatea politică, și marxismul, așa cum a fost formulat în „Manifestul Comunist“, era o formă cît se poate de reușită pe care trebuia s-o îmbrace mișcarea. Cînd însă activitatea politică a epuizat întreaga energie, cînd mișcarea politică a atins un grad de încordare a cărui depășire era greu sau aproape imposibil de realizat (creșterea înceată a voturilor în ultimul timp, apatia publicului la întruniri, tonul deprimat al literaturii), iar pe de altă parte ineficacitatea activității parlamentare și apariția în arenă a gloatei, a proletariatului din fabrici, care e neorganizat și aproape refractar oricărei organizări, – toate acestea au generat în Occident ceea ce poartă în momentul de față denumirea de bernsteiniadă, de criză a marxismului. Ar fi greu de imaginat un mers mai logic al lucrurilor decît perioada dezvoltării mișcării muncitorești de la „Manifestul Comunist“ la bernsteiniadă, și studierea atentă a acestui proces în ansamblul său poate stabili cu o precizie matematică deznodămîntul „crizei“ amintite. Aici este vorba, bineînțeles, nu de înfrîngerea sau de victoria bernsteiniadei, asta interesează prea puțin: e vorba de schimbarea radicală a activității practice, care se produce treptat, de multă vreme, în rîndurile partidului,

Această schimbare va avea loc nu numai în direcția unei mai energice desfășurări a luptei economice, a consolidării organizațiilor economice, ci și – ceea ce este esențial – în direcția schimbării atitudinii partidului față de celelalte partide opoziționiste. Marxismul intolerant, marxismul care neagă, marxismul primitiv (care operează cu idei prea schematice despre împărțirea societății în clase) va ceda locul marxismului democratic, iar poziția socială a partidului în cadrul societății actuale va trebui să se schimbe radical. Partidul *va recunoaște* societatea; sarcinile lui cu caracter corporativ îngust, de cele mai multe ori sectare, se vor lărgi, devenind sarcini obștești, iar năzuința lui spre cucerirea puterii se va transforma într-o năzuință spre schimbarea, reformarea societății actuale într-un sens democratic, adaptat stării de lucruri din zilele noastre, în vederea unei apărări cât mai eficace, cât mai depline a drepturilor (a tuturor drepturilor) claselor de oameni ai muncii. Conținutul noțiunii „politică” se va lărgi și va căpăta o semnificație cu adevărat socială, iar revendicările practice de moment vor căpăta mai multă greutate, vor putea conta pe mai multă atenție decît pînă acum.

Din această scurtă descriere a mersului dezvoltării mișcării muncitorești din Occident nu este greu să tragem concluzii valabile pentru Rusia. La noi, linia rezistenței minime nu va fi îndreptată niciodată în direcția activității politice. Crîncena asupraire politică va forma obiectul a numeroase discuții și se va situa în centrul atenției, dar nu va determina niciodată o acțiune practică. Dacă în Occident forțele slabe ale muncitorilor, fiind antrenate în activitatea politică, s-au întărit și s-au încheșat în cadrul acestei activități, la noi, dimpotrivă, aceste forțe slabe se lovesc de zidul asuprairii politice și nu numai că nu au căi practice pentru a lupta împotriva acestei asuprairi, și deci pentru propria lor dezvoltare, dar sînt chiar sistematic înăbușite de această asupraire și de aceea nici nu pot încolți măcar. Dacă la aceasta adăugăm faptul că clasa noastră muncitoare nu a moștenit acel spirit de organizare prin care se deosebeau luptătorii din Occident, obținem un tablou deprimant, în stare să descurajeze și pe marxistul cel mai optimist, care crede că fiecare coș de fabrică în plus, prin simplul fapt al existenței lui, constituie o mare binefacere. Grea, nespun de grea e și lupta economică, dar ea este posibilă, în sfîrșit, o practică masele înseși. Desfășurînd această luptă și deprinzîndu-se în cadrul ei cu organizarea, lovindu-se în fiecare clipă de regimul politic, muncitorul rus va crea în cele din urmă ceea ce s-ar putea numi forma mișcării muncitorești, va crea organizația sau organizațiile cele mai potrivite în condițiile realității rusești. În momentul de față se poate afirma cu certitudine că mișcarea muncitorească din Rusia se află încă în stare embrionară și că nu a creat încă nici o formă. Mișcarea grevistă, prezentă în orice formă de organizare, încă nu poate fi considerată drept formă cristalizată a mișcării din Rusia, iar organizațiile ilegale, chiar și numai din punct de vedere numeric, nu merită vreo atenție (nu vorbesc de utilitatea lor în condițiile actuale).

Aceasta este situația. Și dacă la toate acestea mai adăugăm foamea și procesul ruinării satelor, care favorizează ivirea spîrgătorilor de grevă, îngreunînd astfel și mai mult ridicarea maselor muncitorești la un nivel cultural mai acceptabil, atunci... ce-i rămîne de făcut marxismului rus?! Discuțiile pe tema creării unui partid politic muncitoresc de sine stătător

nu sînt decît produsul transplantării unor sarcini străine, a unor rezultate străine pe solul nostru. Marxistul rus oferă deocamdată o priveliște tristă. Sarcinile lui practice sînt în prezent infime, cunoștințele lui teoretice, în măsura în care le folosește *nu ca instrument de cercetare*, ci ca o schemă de acțiune, sînt lipsite de valoare din punctul de vedere al îndeplinirii chiar și a acestor sarcini practice infime. În plus, schemele acestea, luate de pe un calapod străin, sînt dăunătoare din punct de vedere practic. Uitînd că în Occident clasa muncitoare a intrat în luptă pe un cîmp de activitate politică deja curățit, marxistii noștri manifestă prea mult dispreț față de activitatea radicală sau liberală-opoziționistă a tuturor celorlalte pături, nemuncitorești, ale societății. Cele mai mici încercări de a concentra atenția asupra manifestărilor obștești cu caracter politic liberal provoacă protestele marxștilor ortodocși, care uită că o serie întregă de condiții istorice ne împiedică să fim marxști în felul celor din Occident și cer din partea noastră un alt marxism, potrivit și necesar în condițiile din Rusia. Lipsa de simț politic a cetățeanului rus nu poate fi compensată prin discuții politice sau prin apeluri la o forță inexistentă. Acest simț politic poate fi dobîndit numai prin educație, adică prin participarea la viața (oricît ar fi de nemarxistă) pe care o oferă realitatea rusă. Pe cit de la locul ei a fost (vremelnic) în Occident „atitudinea de negare“, pe atît de dăunătoare este ea la noi, deoarece una este negarea care pornește de la ceva organizat și care dispune de o forță efectivă, și alta este negarea care pornește de la o masă informă de indivizi răzleți.

Pentru marxistul rus nu există decît o singură ieșire : să participe, adică să contribuie la lupta economică a proletariatului și să participe la activitatea opoziționistă liberală. Ca exponent al „atitudinii de negare“, marxistul rus s-a ivit prea devreme, și această negare a slăbit doza de energie pe care el trebuia s-o dezvolte pe fîgașul radicalismului politic. Deocamdată, toate acestea nu sînt prea primejdioase ; dar dacă schema de clasă îl va împiedica pe intelectualul rus să participe activ la viață și-l va îndepărta prea mult de cercurile opoziționiste, aceasta va aduce un prejudiciu serios tuturor acelor care sînt nevoiți să lupte pentru forme juridice fără a avea alături de ei clasa muncitoare, care nu a formulat încă sarcini politice. Candoarea politică a intelectualului marxist rus, ascunsă în dosul speculațiilor abstracte pe teme politice, i-ar putea juca o festă urită.

Nu știm dacă se vor găsi mulți social-democrați ruși care să împărtășească aceste concepții. Cert este însă că în general ideile de acest fel au aderenți, și de aceea socotim de datoria noastră să protestăm categoric împotriva unor asemenea concepții, punînd în gardă pe toți tovarășii împotriva pericolului ca social-democrația rusă să fie abătută de pe calea pe care și-a trasat-o, și anume : crearea unui partid politic muncitoresc de sine stătător, care să fie nedespărțit de lupta de clasă a proletariatului și să-și propună ca sarcină imediată cucerirea libertății politice.

„Credo“-ul pe care l-am reprodus mai sus conține, în primul rând, o „scurtă descriere a mersului dezvoltării mișcării muncitorești din Occident“ și, în al doilea rând, „concluzii valabile pentru Rusia“.

Înainte de orice trebuie să relevăm caracterul cu totul greșit al ideilor pe care autorii „credo“-ului și le-au format despre trecutul mișcării muncitorești din Europa occidentală. Nu-i adevărat că clasa muncitoare din Occident n-a participat la lupta pentru cucerirea libertății politice și la revoluțiile politice. Istoria cartismului, revoluția de la 1848 din Franța, Germania, Austria dovedesc contrarul. Este cu totul greșit să se spună că „marxismul a fost expresia teoretică a practicii dominante : lupta politică, care prevala asupra celei economice“. Dimpotrivă, „marxismul“ a apărut într-o vreme când domina socialismul apolitic (owenismul, „fourierismul“, „adevăratul socialism“ etc.), iar „Manifestul Comunist“ s-a ridicat din capul locului împotriva socialismului apolitic. Chiar și atunci când marxismul s-a prezentat pe deplin înarmat din punct de vedere teoretic („Capitalul“) și a organizat vestita Asociație Internațională a Muncitorilor⁵⁹, lupta politică era departe de a fi fost practica dominantă (trade-unionismul îngust în Anglia, anarhismul și proudhonismul în țările romanice). În Germania, marele merit istoric al lui Lassalle este că el a transformat clasa muncitoare, dintr-o clasă care se tira în coada burgheziei liberale, într-un partid politic de sine stătător. Marxismul a îmbinat într-un tot indisolubil lupta economică și lupta politică a clasei muncitoare, iar tendința autorilor „credo“-ului de a separa aceste forme de luptă constituie una dintre cele mai nefericite și mai regretabile abateri ale lor de la marxism.

Cu totul greșite sînt de asemenea ideile pe care autorii „credo“-ului și le-au format despre situația actuală a mișcării muncitorești din Europa occidentală și despre teoria marxistă sub al cărei steag pășește această mișcare. A vorbi despre o „criză a marxismului“ înseamnă a repeta frazele neghioabe ale scribilor burghezi, care se străduiesc să exagereze orice controversă dintre socialiști și s-o prezinte ca o sciziune a partidelor socialiste. Faimoasa „bernsteiniaadă“⁶⁰ – în sensul în care o înțeleg în mod obișnuit marele public în general și autorii „credo“-ului în special – constituie o încercare de a

îngusta teoria marxismului, de a transforma partidul muncitoresc revoluționar într-unul reformist, și această încercare, cum și era de așteptat, a fost condamnată cu hotărîre de majoritatea social-democraților germani. Nu o dată s-au manifestat în cadrul social-democrației germane curente oportuniste, și de fiecare dată ele au fost respinse de partid, care păstrează cu sfințenie principiile social-democrației revoluționare internaționale. Sîntem convinși că orice încercare de a transplanta în Rusia concepțiile oportuniste va întîmpina o ripostă tot atît de hotărîtă din partea imensei majorități a social-democraților ruși.

De asemenea, contrar părerii autorilor „credo“-ului, nici vorbă nu poate să fie de vreo „schimbare radicală a activității practice“ a partidelor muncitorești din Europa occidentală : marea importanță a luptei economice a proletariatului și necesitatea acestei lupte au fost de la început recunoscute de marxism, și încă în deceniul al 5-lea al secolului nostru Marx și Engels s-au pronunțat împotriva punctului de vedere al socialiștilor utopiști, care negau importanța acestei lupte ⁶¹.

Cînd, cu vreo 20 de ani mai tîrziu, a luat ființă Asociația internațională a muncitorilor, chestiunea importanței sindicatelor muncitorești și a luptei economice a fost ridicată chiar la primul congres, ținut la Geneva în 1866. Rezoluția acestui congres a arătat cu precizie importanța luptei economice, punîndu-i în gardă pe socialiști și pe muncitori, pe de o parte, împotriva exagerării importanței acestei lupte (exagerare care se observa pe atunci la muncitorii englezi), iar pe de altă parte împotriva subaprecierii importanței ei (ceea ce se observa la francezi și la germani, în special la lassalleeni). Rezoluția declara că, în condițiile capitalismului, sindicatele muncitorești sînt nu numai un fenomen firesc, dar și unul necesar, arătînd totodată că ele sînt extrem de importante pentru organizarea clasei muncitoare în lupta ei de zi cu zi împotriva capitalului și pentru desființarea muncii salariate. Rezoluția declara că sindicatele muncitorești trebuie să acorde atenție nu numai „luptei directe împotriva capitalului“, că ele nu trebuie să stea la o parte de mișcarea generală politică și socială a clasei muncitoare ; țelurile lor nu trebuie să fie „înguste“, ci trebuie să tindă spre eliberarea generală a milioanele de muncitori asupriți. De atunci în fața partidelor

muncitorești din diferite țări s-a pus nu o dată și se va mai pune, desigur, de multe ori problema dacă în cutare sau cutare moment n-ar trebui să se acorde ceva mai multă sau ceva mai puțină atenție luptei economice sau luptei politice a proletariatului; dar problema generală sau principială se prezintă și astăzi așa cum a fost pusă de marxism. Convingerea că lupta unitară de clasă a proletariatului trebuie să îmbine în mod necesar lupta politică și cea economică a intrat în carnea și sîngele social-democrației internaționale. Apoi, experiența istorică dovedește fără putință de tăgadă că lipsa de libertate politică sau restrîngerea drepturilor politice ale proletariatului duc întotdeauna la necesitatea de a pune pe primul plan lupta politică.

Cu atît mai puțin ar putea fi vorba de vreo schimbare esențială în atitudinea partidului muncitoresc față de celelalte partide de opoziție. Și în această privință marxismul a indicat poziția justă, care e tot atît de departe de exagerarea importanței politicii și de complotism (blanquism etc.), ca și de nesocotirea politicii sau de reducerea ei la o cîrpeală socială reformistă, oportunistă (anarhismul, socialismul utopic și mic-burghez, socialismul de stat, socialismul de catedră etc.). Proletariatul trebuie să tindă la întemeierea unor partide politice muncitorești de sine stătătoare, al căror scop principal trebuie să fie cucerirea puterii politice de către proletariat în vederea organizării societății socialiste. În celelalte clase și partide, proletariatul nu trebuie nicidecum să vadă „o singură masă reacționară”⁶²: dimpotrivă, el trebuie să participe la întreaga viață politică și socială, să sprijine clasele și partidele progresiste împotriva celor reacționare, să sprijine orice mișcare revoluționară îndreptată împotriva regimului existent, să fie apărătorul oricărei naționalități sau rase asuprite, al oricărei credințe persecutate, al sexului lipsit de drepturi etc. Considerațiile făcute pe această temă de către autorii „credo”-ului vădesc doar tendința de a estompa caracterul de clasă al luptei proletariatului, de a slăbi această luptă printr-o absurdă „recunoaștere a societății”, de a reduce marxismul revoluționar la nivelul unui curent reformist de duzină. Sîntem convinși că imensa majoritate a social-democraților ruși vor respinge cu hotărîre această denaturare a principiilor fundamentale ale social-democrației. Premisele greșite referi-

toare la mișcarea muncitorească din Europa occidentală îi duc pe autorii „credo“-ului la și mai greșite „concluzii pentru Rusia“.

Afirmația că clasa muncitoare rusă „nu a formulat încă sarcini politice“ dovedește doar o necunoaștere a mișcării revoluționare ruse. „Uniunea de nord a muncitorilor ruși“⁶³, întemeiată în 1878, și „Uniunea muncitorilor din sudul Rusiei“⁶⁴, întemeiată în 1875, au formulat în programul lor revendicarea libertății politice. După anii de reacțiune din penultimul deceniu al secolului nostru, clasa muncitoare a formulat de repetate ori aceeași revendicare în deceniul în curs. Afirmația că „discuțiile pe tema creării unui partid politic muncitoresc de sine stătător nu sînt decît produsul transplantării unor sarcini străine, a unor rezultate străine pe solul nostru“ dovedește doar o totală neînțelegere a rolului istoric al clasei muncitoare ruse și a celor mai arzătoare sarcini ale social-democrației ruse. Programul propriu al autorilor „credo“-ului înclină, evident, spre ideea că clasa muncitoare, mergînd „pe linia rezistenței minime“, trebuie să se limiteze la lupta economică, în timp ce „elementele opoziționiste liberale“ vor lupta, cu „participarea“ marxiștilor, pentru „forme juridice“. Înfăptuirea unui asemenea program ar echivala cu sinuciderea politică a social-democrației ruse, ar însemna o colosală frînare și minimalizare a mișcării muncitorești ruse și a mișcării revoluționare ruse (pentru noi aceste două din urmă noțiuni coincid). Însuși faptul că a fost posibilă apariția unui asemenea program ne arată cît de întemeiate au fost temerile unuia dintre luptătorii de frunte ai social-democrației ruse, P. B. Akselrod, care la sfîrșitul anului 1897 a scris următoarele cu privire la posibilitatea unei asemenea perspective :

„Mișcarea muncitorească nu depășește cadrul strîmt al conflictelor pur economice dintre muncitori și patroni și în sine însăși ea este în linii generale lipsită de caracter politic, pe cînd în lupta pentru cucerirea libertății politice păturile înaintate ale proletariatului urmează cercurile și fracțiunile revoluționare din rîndurile așa-numitei intelectualități“ (Akselrod. „În problema sarcinilor actuale și a tacticii social-democraților ruși“. Geneva, 1898, pag. 19).

Social-democrații ruși trebuie să declare un război hotărît tuturor ideilor care și-au găsit expresia în „credo“, deoarece aceste idei duc de-a dreptul la înfăptuirea unei asemenea perspective. Social-democrații ruși trebuie să depună toate eforturile pentru a realiza cealaltă perspectivă, pe care P. B. Akselrod a formulat-o în următoarele cuvinte :

„Cealaltă perspectivă : social-democrația va organiza proletariatul rus într-un partid politic de sine stătător, care va lupta pentru libertate, *în parte alături și în alianță* cu fracțiunile revoluționare burgeze (în măsura * în care vor exista asemenea fracțiuni), iar în parte atrăgînd direct în rîndurile lui sau antrenînd după sine elementele cele mai însuflețite de dragoste pentru popor și cele mai revoluționare din rîndurile intelectualității“ (ibid., pag. 20).

În momentul cînd P. B. Akselrod scria aceste rînduri, declarațiile social-democraților din Rusia arătau clar că, în marea lor majoritate, ei au același punct de vedere. E drept că un ziar al muncitorilor din Petersburg, „Raboceaia Mîsl“⁶⁵, părea să încline spre ideile autorilor „credo“-ului, exprimînd, din păcate, în articolul său de fond cu caracter programatic (nr. 1, octombrie 1897) ideea cu desăvîrșire greșită și contrară social-democratismului că „baza economică a mișcării“ ar putea fi „pusă în umbră de tendința de a nu uita nici o clipă idealul politic“. În același timp însă, un alt ziar al muncitorilor din Petersburg, „S.-Peterburgski Rabocii Listok“⁶⁶ (nr. 2, septembrie 1897), se pronunța hotărît în sensul că „numai un partid muncitoresc numeros și bine organizat... va putea răsturna absolutismul“, că, „organizîndu-se într-un partid puternic“, muncitorii „se vor elibera pe ei înșiși și vor elibera întreaga Rusie de orice asuprire politică și economică“. Un al treilea ziar, „Raboceaia Gazeta“⁶⁷, scria în articolul său de fond din nr. 2 (noiembrie 1897) : „Lupta împotriva guvernului absolutist, pentru libertate politică este o sarcină imediată a mișcării muncitorești din Rusia“. — „Mișcarea muncitorească rusă își va înzeci forțele dacă va acționa ca un tot unitar, bine încheșat, avînd o denumire comună și o organizație bine încheșată...“. „Cercurile muncitorești izolate trebuie să se unească și să formeze un singur partid, care să le cu-

* Aici se termină partea din manuscris care s-a păstrat. — *Nota red.*

prindă pe toate". „Partidul muncitoresc rus va fi un partid social-democrat“. – Că imensa majoritate a social-democraților ruși împărtășea în totul aceste convingeri ale ziarului „Raboceaia Gazeta“ se vede și din faptul că congresul social-democraților ruși ⁶⁸, care a avut loc în primăvara anului 1898, a întemeiat „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“, publicînd manifestul acestuia și recunoscînd „Raboceaia Gazeta“ drept organ oficial al partidului. Autorii „credo“-ului fac, așadar, un mare pas înapoi în comparație cu treapta de dezvoltare atinsă de social-democrația rusă și consfințită în „Manifestul Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“. Dacă prigoana sălbatică a guvernului rus a făcut ca în momentul de față activitatea partidului să slăbească vremelnice, iar organul lui oficial să-și înceteze apariția, sarcina tuturor social-democraților ruși este să depună toate eforturile pentru consolidarea definitivă a partidului, pentru elaborarea programului său și asigurarea reapariției organului său oficial. Dată fiind nestatornicia de idei pe care o învederează posibilitatea apariției unor programe în genul „credo“-ului analizat de noi mai sus, considerăm deosebit de necesar să subliniem următoarele principii fundamentale care au fost expuse în „Manifest“ și care sînt de o enormă importanță pentru social-democrația rusă. În primul rînd, social-democrația rusă „vrea să fie și să rămînă o mișcare de clasă a maselor muncitorești organizate“. De aici rezultă că social-democrația trebuie să aibă ca deviză sprijinirea muncitorilor nu numai în lupta lor economică, ci și în cea politică ; agitația nu numai pe tema nevoilor economice imediate, ci și în legătură cu toate manifestările asupririi politice ; propagarea nu numai a ideilor socialismului științific, ci și a celor democratice. Steagul mișcării de clasă a muncitorilor poate fi numai teoria marxismului revoluționar, iar social-democrația rusă trebuie să se preocupe de dezvoltarea mai departe a acestei teorii și de traducerea ei în fapt, ferind-o în același timp de aplatizările și denaturările la care sînt supuse atît de des „teoriile la modă“ (iar în Rusia succesele social-democrației revoluționare au făcut ca marxismul să și devină o teorie „la modă“). Concentrîndu-și în prezent toate forțele asupra acti-

vității în mijlocul muncitorilor din uzine, fabrici și mine, social-democrația nu trebuie să uite că, pe măsura lărgirii mișcării, în rîndurile maselor muncitorești organizate de ea vor trebui să intre și lucrătorii casnici, și meșteșugarii, și muncitorii agricoli, și milioanele de țărani ruinați și muritori de foame.

În al doilea rînd : „Pe umerii săi puternici, muncitorul rus trebuie să ducă și va duce la bun sfîrșit cauza cuceririi libertății politice“. Punîndu-și ca sarcină imediată răsturnarea absolutismului, social-democrația trebuie să fie luptătorul de avangardă pentru cauza democrației și, chiar numai în virtutea acestui fapt, trebuie să dea tot sprijinul tuturor elementelor democratice ale populației ruse, atrăgîndu-le de partea sa ca aliați. Numai un partid muncitoresc de sine stătător poate fi un reazem solid în lupta împotriva absolutismului și numai în alianță cu un asemenea partid, numai prin sprijinirea lui se pot manifesta activ ceilalți luptători pentru dobîndirea libertății politice.

În sfîrșit și în al treilea rînd : „Ca mișcare și curent socialist, Partidul social-democrat din Rusia este continuatorul operei și tradițiilor întregii mișcări revoluționare anterioare din Rusia ; stabilind că principala sarcină imediată a partidului în întregul lui este cucerirea libertății politice, social-democrația pășește spre țelul care a fost clar indicat încă de glorioșii militanți ai vechii «Narodnaia volea»⁶⁹“. Tradițiile întregii mișcării revoluționare anterioare din Rusia cer ca social-democrația să-și concentreze în prezent toate forțele asupra organizării partidului, întăririi disciplinei în rîndurile sale și dezvoltării tehnicii conspirative. Dacă militanții vechii „Narodnaia volea“ au știut să joace un rol de seamă în istoria Rusiei, cu toată îngustimea păturilor sociale care îi sprijineau pe puținii eroi și cu toate că nu teoria revoluționară a fost steagul acestei mișcări, – social-democrația, sprijinindu-se pe lupta de clasă a proletariatului, va ști să devină de neînvins. „Proletariatul rus va scutura jugul absolutismului, pentru a continua cu și mai multă energie lupta împotriva capitalului și a burgheziei, pînă la victoria deplină a socialismului“.

Invităm toate grupurile social-democrate și toate cercurile muncitorești din Rusia să discute „credo“-ul reprodus mai sus, precum și rezoluția noastră, și să-și exprime fără echivoc atitudinea în problema ridicată, pentru a înlătura orice divergențe și a grăbi organizarea și consolidarea Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia.

Rezoluțiile adoptate de diferite grupuri și cercuri ar putea fi comunicate „Uniunii social-democraților ruși“⁷⁰ din străinătate, care, potrivit prevederilor punctului 10 al hotărîrii congresului social-democraților ruși din 1898, constituie o parte integrantă a Partidului social-democrat din Rusia și este reprezentantul lui în străinătate*.

---

* În textul publicat în „Vademecum“, alineatul ultim lipsește. —
Nota red.

*ARTICOLE PENTRU
„RABOCEAIA GAZETA“ ⁷¹*

*Scris nu mai de vreme
decît în octombrie 1899*

*Publicat pentru prima oară
în 1925,
în „Culegeri din Lenin“, vol. III*

*Se tipărește după manuscris
în transcrierea lui
N. K. Krupskaja*

SCRISOARE CĂTRE GRUPUL REDACȚIONAL

Dragi tovarăși !

Ca răspuns la rugămintea voastră, trimit trei articole pentru ziar și consider necesar să spun câteva cuvinte în ceea ce privește colaborarea mea, în general, și relațiile dintre noi, în special.

Pe baza comunicării voastre anterioare, crezusem că vreți să înființați o editură și să-mi încredințați sarcina redactării unei serii de broșuri social-democrate.

Văd acum că lucrurile se prezintă altfel, că voi ați creat o redacție proprie, care pornește editarea unui ziar și mă invită să colaborez la el.

Accept, firește, cu plăcere și această propunere, dar trebuie să precizez că, după părerea mea, o colaborare rodnică este posibilă *numai în următoarele condiții*: 1) existența unor relații *corecte* între redacție și colaborator; colaboratorul *să fie înștiințat* de soarta tuturor manuscriselor (acceptare, respingere, modificări) și *să i se comunice tot ce publică editura voastră*; 2) articolele mele să apară sub un pseudonim special (dacă nu-l mai aveți pe cel trimis de mine, alegeți singuri un altul); 3) între redacție și colaborator nu trebuie să existe divergențe în concepțiile fundamentale asupra problemelor teoretice, asupra sarcinilor practice imediate și asupra orientării pe care este de dorit s-o aibă ziarul (sau seria de broșuri).

Sper că redacția va accepta aceste condiții și, pentru a grăbi stabilirea unui acord între noi, voi vorbi chiar acum pe scurt despre problemele legate de cea de-a treia condiție.

După cum mi se scrie, voi sînteți de părere că „vechiul curent are poziții trainice“ și că o polemică împotriva bernsteiniei și a ecurilor ei din Rusia nu este chiar atît de necesară. Cred că este o părere prea optimistă. Afirmatia publică făcută de Bernstein în sensul că majoritatea social-democraților ruși sînt de acord cu el ⁷²; sciziunea dintre „tinerii“ social-democrați ruși din străinătate și grupul „Eliberarea muncii“ ⁷³, care este întemeietorul și reprezentantul „vechiului curent“ și păzitorul său cel mai fidel; eforturile ziarului „Raboceaia Misl“ de a spune ceva nou, tendința lui de a se ridica împotriva sarcinilor politice „largi“, de a ridica în slăvi lucrurile mici și metodele de muncă meșteșugărești, de a face ironii ieftine pe tema „teoriilor revoluționare“ (nr. 7, „În treacăt“); în sfîrșit, dezmățul total din literatura marxistă legală și înverșunarea cu care numeroșii ei reprezentanți se agață de „critica“ bernsteiniană la modă, – toate acestea arată clar, după părerea mea, că restabilirea „vechiului curent“ și apărarea lui energică sînt, evident, o problemă la ordinea zilei.

Din articolele trimise veți vedea care este părerea mea în ceea ce privește sarcinile ziarului și planul lui de activitate și aș dori foarte mult să știu în ce măsură sîntem solidari în această problemă (din păcate, articolele au fost scrise cam în pripă; în general, este foarte important pentru mine să știu care este ultimul termen de trimitere a articolelor).

Împotriva ziarului „Raboceaia Misl“ *este necesar, cred, să se pornească o polemică fățișă*, iar pentru aceasta v-aș ruga să-mi procurați nr. 1-2, 6 și de la 7 în sus, precum și culegerea „Lupta proletară“ ⁷⁴. Această din urmă broșură îmi este necesară și pentru a face o recenzie în ziar.

În ceea ce privește dimensiunile, îmi scrieți că nu trebuie să mă restrîng. Cred că atîta timp cît există ziarul e preferabil să trimit articole de ziar și să tratz în ele chiar și teme de broșură, rezervîndu-mi dreptul de a prelucra ulterior aceleași articole și de a le dezvolta în mici broșuri. Temele de care îmi propun să mă ocup în viitorul apropiat sînt următoarele: 1) un proiect de program – pe care vi-l voi trimite în curînd ⁷⁵; 2) problemele de tactică și de organizare care urmează să fie dezbătute la viitorul congres al

Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia⁷⁶; 3) o broșură despre regulile de comportare a muncitorilor și socialiștilor în libertate, în închisoare și în deportare. După modelul broșurii poloneze („reguli de comportare“ – pe care v-aș ruga să mi-o procurați, dacă se poate); 4) despre greve (I – însemnătatea lor, II – legile privitoare la greve; III – o scurtă privire asupra unor greve din ultimii ani); 5) o broșură pe tema „Femeia și cauza muncitorească“ etc.

Aș dori să știu aproximativ de ce materiale dispune redacția, pentru a evita repetările și pentru ca să nu mă ocup de probleme care au fost deja „epuizate“.

Aștept răspunsul redacției prin aceeași instanță intermediară⁷⁷. *(În afară de această cale, nu am avut și nu am alt mijloc de legătură cu grupul vostru).*

F.P.

PROGRAMUL NOSTRU

Social-democrația internațională cunoaște astăzi o perioadă de șovăieli ideologice. Pînă acum doctrina lui Marx și Engels era considerată drept temelia trainică a teoriei revoluționare. Astăzi însă se ridică din toate părțile glasuri care pretind că această doctrină este insuficientă și învechită. Cine se declară social-democrat și intenționează să editeze un organ social-democrat trebuie să-și fixeze cu precizie atitudinea în această problemă, care e departe de a frămînta numai pe social-democrații germani.

Noi ne situăm în întregime pe terenul teoriei lui Marx : ea a fost prima care a transformat socialismul din utopie în știință, a așezat pe baze trainice această știință și a trasat calea pe care trebuie s-o urmăm pentru a dezvolta această știință și a o elabora în toate amănunțele ei. Ea a descoperit esența economiei capitaliste contemporane, explicînd modul în care angajarea muncitorului, cumpărarea forței lui de muncă maschează robirea milioanei de dezmoșteniți de către o mină de capitaliști – proprietari ai pămîntului, ai fabricilor, ai minelor etc. Ea a demonstrat că întreaga dezvoltare a capitalismului contemporan tinde spre eliminarea micii producții de către marea producție, creează condiții care fac posibilă și necesară orînduirea socialistă a societății. Ea ne-a învățat ca sub învelișul obiceiurilor adînc înrădăcinate, al intrigilor politice, al legilor complicate și al teoriilor savante să vedem *lupta de clasă*, lupta dintre diferitele clase avute și masa celor neavuți, dintre clasele avute și *proletariat*, care se află în fruntea tuturor celor neavuți. Ea a arătat care

este adevărata sarcină a unui partid socialist revoluționar : nu plămuirea unor planuri de reorganizare a societății, nu predici prin care să se ceară capitaliștilor și slugilor lor îmbunătățirea situației muncitorilor, nu organizarea de comploturi, *ci organizarea luptei de clasă a proletariatului și conducerea acestei lupte, al cărei scop final este cucerirea puterii politice de către proletariat și organizarea societății socialiste.*

Și acum să ne fie îngăduită întrebarea : ce au adus nou în această teorie gălăgioșii ei „inovatori“, care fac astăzi atîta zarvă, grupîndu-se în jurul socialistului german Bernstein ? *Absolut nimic* : ei n-au făcut să avanseze nici măcar cu un pas știința pe care Marx și Engels ne-au lăsat poruncă s-o dezvoltăm ; ei nu au dat proletariatului nici o metodă nouă de luptă ; ei n-au făcut decît să meargă înapoi, preluînd frînturi de teorii înapoiate și propovăduind proletariatului nu teoria luptei, ci teoria concesiilor – a concesiilor față de cei mai înverșunați dușmani ai proletariatului, față de guverne și față de partidele burgheze, care caută neîncetat noi mijloace pentru prigonirea socialiștilor. Plehanov, unul dintre întemeietorii și conducătorii social-democrației ruse, a avut perfectă dreptate supunînd unei critici necruțătoare cea mai nouă „critică“ a lui Bernstein ⁷⁸, ale cărui concepții le-au respins acum și reprezentanții muncitorilor germani (la Congresul de la Hanovra) ⁷⁹.

Știm că aceste cuvinte vor atrage asupra noastră o avalanșă de acuzații : unii vor începe să țipe că vrem să transformăm partidul socialist într-un ordin al „ortodocșilor“, care persecută pe „eretici“ pentru orice abatere de la „dogmă“, pentru orice părere independentă etc. Cunoaștem noi aceste sforăitoare fraze la modă. Ele nu conțin nici un strop de adevăr și sînt complet lipsite de sens. Fără o teorie revoluționară care să unească pe toți socialiștii și din care aceștia să-și tragă toate convingerile, folosind-o totodată la stabilirea metodelor lor de luptă și a mijloacelor lor de acțiune, nu poate exista un partid socialist puternic ; a apăra o astfel de teorie, pe care din fermă convingere o consideri adevărată, împotriva atacurilor neîntemeiate și încercărilor de a o denatura nu înseamnă cîtuși de puțin a fi adversarul *oricărei* critici. Pentru noi teoria lui Marx nu reprezintă cîtuși de puțin ceva încheiat și intangibil ; dimpotrivă, sîntem convinși

că ea a pus numai piatra unghiulară a acelei științe pe care socialiștii *trebuie* s-o dezvolte mai departe în toate direcțiile, dacă nu vor să rămână în urma vieții. Noi credem că pentru socialiștii ruși este deosebit de necesară prelucrarea *de sine stătătoare* a teoriei lui Marx, deoarece această teorie nu dă decît principii *călăuzitoare* generale, care *în condițiile concrete* din Anglia se aplică altfel decît în cele din Franța, în Franța altfel decît în Germania, în Germania altfel decît în Rusia. De aceea vom publica bucuros în coloanele ziarului nostru articole privitoare la probleme teoretice și invităm pe toți tovarășii la o discuție publică asupra punctelor controversate.

Care sînt, așadar, principalele probleme care se pun atunci cînd e vorba de a aplica în condițiile Rusiei programul comun tuturor social-democraților? Esența acestui program constă, după cum am mai spus, în organizarea luptei de clasă a proletariatului și în conducerea acestei lupte, al cărei scop final este cucerirea puterii politice de către proletariat și organizarea societății socialiste. Lupta de clasă a proletariatului se împarte în lupta economică (lupta împotriva diferiților capitaliști sau împotriva diferitelor grupuri de capitaliști în vederea îmbunătățirii situației muncitorilor) și lupta politică (lupta împotriva cîrmuirii, pentru lărgirea drepturilor poporului, adică pentru democrație, și pentru lărgirea puterii politice a proletariatului). Unii social-democrați ruși (printre care se numără, după cum se vede, și cei de la conducerea ziarului „Raboceaia Mișl”) consideră că lupta economică este incomparabil mai importantă decît lupta politică, pe care sînt gata s-o amîne pentru un viitor mai mult sau mai puțin îndepărtat. Această părere este cu totul greșită. Toți social-democrații sînt de acord că trebuie să organizăm lupta economică a clasei muncitoare, că trebuie să desfășurăm în rîndurile muncitorilor o muncă de agitație pe terenul acestei lupte, adică să-i ajutăm pe muncitori în lupta lor de zi cu zi împotriva patronilor, să le atragem atenția asupra tuturor formelor și cazurilor de împilare, explicîndu-le astfel necesitatea de a se uni. A uita însă lupta politică din cauza luptei economice înseamnă a renunța la principiul fundamental al social-democrației mondiale, înseamnă a da uitării toate învățămintele care decurg din istoria mișcării muncitorești. Partizanii inveterați ai burgheziei și ai guvernului aflați în slujba ei au încercat chiar,

în repetate rînduri, să organizeze asociații muncitorești cu caracter pur economic, pentru ca în felul acesta să-i îndepărteze pe muncitori de „politică“, de socialism. Este foarte posibil ca și guvernul rus să reușească să înjghebeze ceva asemănător, căci el a căutat întotdeauna să azvîrle poporului mici pomeni, sau mai bine zis pretinse pomeni, doar îl va face să nu se gîndească la lipsa sa de drepturi și la asuprirea căreia îi este supus. Nici o luptă economică nu poate aduce muncitorilor o îmbunătățire trainică și nici măcar nu poate fi desfășurată pe o scară largă atîta timp cît muncitorii nu vor avea dreptul să organizeze în mod liber întruniri, syndicate, să aibă ziare proprii, să trimită reprezentanți în adunările naționale, așa cum fac muncitorii din Germania și din toate celelalte țări europene (cu excepția Turciei și a Rusiei). Aceste drepturi pot fi obținute numai prin *luptă politică*. În Rusia, nu numai muncitorii, ci toți cetățenii sînt lipsiți de drepturi politice. Rusia este o monarhie autocrată, absolută. Numai țarul emite legi, numai el numește și supraveghează pe funcționarii statului. De aceea se creează *aparența* că în Rusia țarul și guvernul țarist nu ar depinde de nici o clasă și că ar purta de grijă tuturor deopotrivă. În *realitate*, însă, toți funcționarii sînt recrutați exclusiv din rîndurile clasei proprietarilor și sînt cu toții supuși influenței marilor capitaliști, care îi joacă pe degete pe miniștri și obțin de la ei tot ce le trebuie. Clasa muncitoare din Rusia poartă un dublu jug : pe ea o despoaie și o jecmănesc capitaliștii și moșierii, și pentru ca să nu poată lupta împotriva lor, o leagă de mîini și de picioare poliția, care-i astupă gura și reprimă orice încercare de a apăra drepturile poporului. Orice grevă împotriva unui capitalist sau altuia atrage după sine trimiterea de trupe și de forțe polițienești împotriva muncitorilor. Orice luptă economică se transformă în mod inevitabil într-o luptă politică, și social-democrația trebuie să le lege indisolubil pe amîndouă într-o *luptă unică* – *lupta de clasă a proletariatului*. Primul și principalul scop al acestei lupte trebuie să fie cucerirea drepturilor politice, *cucerirea libertății politice*. Dacă muncitorii din Petersburg, ajutați întrucîtva de socialiști, au putut ei singuri în scurt timp să smulgă guvernului unele concesi – promulgarea legii cu privire la reducerea zilei de

muncă⁸⁰ –, înseamnă că întreaga clasă muncitoare rusă, condusă de un partid unic, „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“, va putea obține printr-o luptă dirză concesiile incomparabil mai importante.

Clasa muncitoare rusă ar putea să ducă și singură lupta ei economică și politică, chiar dacă n-ar primi ajutorul nici unei alte clase. Dar în lupta lor politică muncitorii nu sînt singuri. Totala lipsă de drepturi a poporului și samavolnicia neîngrădită a bașbuzucilor-cinovnici stîrnesc indignare și în rîndurile oamenilor culți și cît de cît cinștiți, care nu se pot împăca cu prigonirea oricărui cuvînt liber și a oricărui gînd liber, stîrnesc indignare în rîndurile polonezilor, finlandezilor, evreilor, ale sectanților ruși, care suferă cu toții de pe urma prigoanei, în rîndurile micilor negustori și industriași și în rîndurile țăranilor, care nu găsesc nicăieri ocrotire împotriva abuzurilor săvîrșite de cinovnici și de poliție. Toate aceste grupuri de populație, luate în parte, nu sînt capabile să ducă o luptă politică susținută, dar atunci cînd clasa muncitoare va ridica steagul unei asemenea lupte, i se va întinde din toate părțile o mîină de ajutor. Social-democrația rusă se va situa în fruntea tuturor luptătorilor pentru drepturile poporului, a tuturor luptătorilor pentru democrație, și atunci va fi de neînvins !

Acestea sînt concepțiile noastre fundamentale, pe care le vom dezvolta în mod sistematic și sub toate aspectele în coloanele ziarului nostru. Sîntem convinși că în felul acesta vom merge pe calea trasată de „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“ în „Manifestul“ publicat de el.

SARCINA NOASTRĂ IMEDIATĂ

Mișcarea muncitorească rusă se află în prezent într-o perioadă de tranziție. Începutul strălucit prin care și-au marcat apariția organizațiile social-democrate ale muncitorilor din Ținutul de vest, Petersburg, Moscova, Kiev și din alte orașe a fost încununat prin crearea „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“ (în primăvara anului 1898). Făcând acest mare pas înainte, social-democrația rusă parcă și-a epuizat pentru un timp toate forțele și a revenit la munca fărâmițată de mai înainte a diferitelor organizații locale. Partidul nu a încetat să existe, el s-a închis doar în sine însuși pentru a-și aduna forțele și a așeza pe o temelie trainică cauza unirii tuturor social-democraților ruși. A realiza această unire, a elabora pentru ea o formă potrivită, a se debarasa definitiv de îngustimea și fărâmițarea locală – iată sarcina imediată și cea mai arzătoare a social-democraților ruși.

Sintem cu toții de acord că sarcina noastră constă în a organiza lupta de clasă a proletariatului. Dar ce este lupta de clasă? Când muncitorii de la o fabrică oarecare, dintr-un meșteșug oarecare intră în luptă cu patronul sau cu patronii lor, este oare aceasta o luptă de clasă? Nu, în acest caz avem doar germeți slabi ai luptei de clasă. Lupta muncitorilor devine luptă de clasă numai atunci când toate elementele înaintate ale întregii clase muncitoare din întreaga țară devin conștiente de faptul că fac parte dintr-o clasă muncitoare unică și încep să ducă lupta nu împotriva unui patron sau altuia, ci împotriva *întregii clase* a capitaliștilor și împotriva guvernului, care sprijină această clasă. Numai atunci când

muncitorul devine conștient de faptul că el este un membru al întregii clase muncitoare și când în lupta sa mărunță de zi cu zi împotriva diferiților patroni și împotriva diferiților cinovnici el vede o luptă împotriva întregii burghezii și împotriva întregii cîrmuiri, numai atunci lupta lui devine luptă de clasă. Ar fi greșit ca cuvintele „orice luptă de clasă este o luptă politică”⁸¹ – aceste celebre cuvinte ale lui Marx să fie înțelese în sensul că orice luptă a muncitorilor împotriva patronilor *este întotdeauna* o luptă politică. Ele trebuie înțelese în sensul că lupta muncitorilor împotriva capitaliștilor *devine* în mod necesar luptă politică *pe măsură ce* ea devine luptă *de clasă*. Sarcina social-democrației este tocmai ca, prin organizarea muncitorilor, prin propagandă și agitație în rîndurile lor, *să transforme* lupta lor spontană împotriva asupritorilor într-o luptă a întregii clase, în lupta unui *partid* politic cu fizionomie proprie, pentru idealuri politice și socialiste bine precizate. Această sarcină nu poate fi realizată numai prin activitate pe plan local.

Activitatea social-democrată locală a atins la noi un nivel de dezvoltare destul de ridicat. Sămînța ideilor social-democrate a fost aruncată pretutindeni în Rusia; foile volante adresate muncitorilor – această primă formă a literaturii social-democrate – au ajuns să fie cunoscute de toți muncitorii ruși, de la Petersburg pînă la Krasnoiarsk și din Caucaz pînă în Ural. Ceea ce ne lipsește acum este tocmai unirea întregii activități locale în cadrul activității unui *partid* unic. Principala noastră deficiență, spre a cărei înlăturare trebuie să ne îndreptăm toate forțele, este caracterul îngust, „primitiv” al activității locale. Din cauza acestui primitivism, numeroase manifestări ale mișcării muncitorești din Rusia rămîn evenimente pur locale și își pierd mult din însemnătatea pe care o au ca model pentru întreaga social-democrație rusă, ca stadiu al întregii mișcări muncitorești ruse. Din cauza acestui primitivism, muncitorii nu se pătrund în suficientă măsură de conștiința comunității intereselor lor în tot cuprinsul Rusiei, nu leagă îndeajuns, de lupta lor ideea socialismului rus și a democrației ruse. Din cauza acestui primitivism, opiniile diferite pe care diferiți tovarăși le au în problemele teoretice și practice nu sînt discutate deschis

în coloanele unui organ central, nu servesc la elaborarea unui program comun al partidului și a unei tactici comune, ci se pierd în cadrul îngust al cercurilor sau duc la exagerarea nemăsurată a unor particularități locale și întâmplătoare. Ajunge cu acest primitivism ! Sîntem suficient de maturi pentru a trece la o *activitate comună*, la elaborarea unui program comun al partidului, la discutarea în comun a tacticii și organizării partidului nostru.

Social-democrația rusă a făcut mult în ceea ce privește critica vechilor teorii revoluționare și socialiste ; ea nu s-a limitat la critică și la teoretizare ; ea a dovedit că programul ei nu atîrnă în aer, ci vine în întîmpinarea unei largi mișcări spontane care are loc în rîndurile poporului, și anume în rîndurile proletariatului din fabrici și uzine ; îi mai rămîne acum să facă pasul următor, deosebit de dificil, dar și deosebit de important : să elaboreze pentru această mișcare o organizare corespunzătoare condițiilor noastre. Social-democrația nu se reduce la o simplă slujire a mișcării muncitorești : ea este „*unirea socialismului cu mișcarea muncitorească*” (ca să folosim definiția lui K. Kautsky, definiție care redă ideile fundamentale ale „Manifestului Comunist”) ; sarcina ei este de a introduce în mișcarea muncitorească spontană idealuri socialiste precise, s-o lege de convingeri socialiste care trebuie să fie la nivelul științei moderne, s-o lege de lupta politică sistematică pentru democrație ca mijloc de înfăptuire a socialismului, într-un cuvînt să contopească această mișcare spontană într-un singur tot indisolubil cu activitatea *partidului revoluționar*. Istoria socialismului și a democrației din Europa occidentală, istoria mișcării revoluționare din Rusia, experiența mișcării noastre muncitorești – iată *materialul* pe care trebuie să ni-l însușim ca să putem elabora pentru partidul nostru o organizare și o tactică adecvată. „Prelucrarea” acestui material trebuie să fie însă de sine stătătoare, deoarece nu avem unde găsi modele gata confecționate : pe de o parte, mișcarea muncitorească din Rusia este pusă în cu totul alte condiții decît cea din Europa occidentală. Ar fi foarte primejdios să ne facem vreo iluzie în această privință. Iar pe de altă parte, social-democrația rusă se deosebește în modul cel mai esențial de partidele revoluționare de altădată din

Rusia, astfel încît necesitatea de a învăța de la vechii corifei ruși ai tehnicii revoluționare și conspirative (necesitate pe care o recunoaștem fără ezitare) nu ne scutește nicidecum de obligația de a avea o atitudine critică față de ei și de a elabora în mod de sine stătător o organizare proprie.

Două probleme principale se pun cu deosebită tărie la rezolvarea acestei sarcini. 1) Cum să îmbinăm necesitatea libertății depline a activității social-democrate locale cu necesitatea creării unui partid unitar și, prin urmare, centralist? Social-democrația își va trage toată forța sa din mișcarea muncitorească spontană, care se manifestă în mod diferit și neconcomitent în diferite centre industriale; activitatea organizațiilor social-democrate locale constituie *baza* întregii activități a partidului. Dar dacă aceasta va fi activitatea unor „meșteșugari“ izolați, care folosesc metode primitive de muncă, atunci, strict vorbind, ea nici nu va putea fi numită activitate social-democrată, pentru că nu va consta în organizarea și conducerea luptei *de clasă* a proletariatului. 2) Cum să îmbinăm tendința social-democrației de a deveni un partid revoluționar, care își propune drept scop principal lupta pentru libertate politică, cu faptul că social-democrația refuză categoric să organizeze comploturi politice, refuză categoric „să cheme pe muncitori pe baricade“ (după expresia reușită a lui P. B. Akselrod) și în genere să impună muncitorilor cutare sau cutare „plan“ de atac împotriva guvernului, plăsmuit de un grup de revoluționari?

Social-democrația rusă are tot dreptul să considere că pe plan *teoretic* ea a dat acestor probleme rezolvarea corespunzătoare; a stăruii asupra acestui lucru ar însemna să repetăm cele spuse în articolul „Programul nostru“. Acum este vorba de rezolvarea acestor probleme pe plan *practic*. Această rezolvare nu poate fi opera unei persoane izolate sau a unui grup izolat, ea poate fi numai rezultatul activității organizate a întregii social-democrații. Noi considerăm că rezolvarea acestor probleme constituie în momentul de față sarcina cea mai arzătoare, pentru a cărei îndeplinire trebuie să ne fixăm drept obiectiv imediat *crearea unui organ de presă al partidului care să apară regulat și să fie strîns legat de toate grupurile locale*. Socotim de asemenea că asupra acestui obiec-

tiv trebuie să fie concentrată în tot cursul viitorului apropiat *întreaga* activitate a social-democraților. Fără un astfel de organ, munca locală va rămîne o muncă îngustă, bazată pe metode „meșteșugărești“. Crearea partidului – dacă nu va fi organizată exprimarea justă a punctului său de vedere într-un ziar anumit – va rămîne în bună parte o vorbă goală. Lupta economică, dacă nu este coordonată prin intermediul unui organ central, nu poate să devină o luptă *de clasă* a întregului proletariat rus. Desfășurarea luptei politice este posibilă numai atunci cînd întregul partid se pronunță în toate problemele politice și dirijează diferitele manifestări ale luptei. Organizarea forțelor revoluționare, disciplinarea lor și dezvoltarea tehnicii revoluționare nu sînt posibile fără discutarea tuturor acestor probleme într-un organ central, fără elaborarea colectivă a unor anumite *forme și reguli de activitate*, fără stabilirea – prin intermediul unui organ central – a *răspunderii* fiecărui membru de partid în fața întregului partid.

Cînd spunem că *toate* forțele partidului – toate forțele publicistice, toate capacitățile organizatorice, toate mijloacele materiale etc. – trebuie concentrate în vederea întemeierii unui organ de presă al întregului partid și a conducerii lui juste, nu ne gîndim cîtuși de puțin să punem pe planul al doilea celelalte forme de activitate, ca, de pildă, agitația locală, manifestațiile, boicotul, urmărirea spionilor, campaniile împotriva unor anumiți reprezentanți ai burgheziei și guvernului, grevele demonstrative etc. etc. Dimpotrivă, sîntem convinși că toate aceste forme de activitate constituie *baza* activității partidului, dar, dacă *nu* vor fi unite prin intermediul unui organ de presă al întregului partid, toate aceste forme de luptă revoluționară *pierd nouă zecimi din însemnătatea lor*, nu duc la crearea unei experiențe comune a partidului, la crearea unei tradiții și continuități de partid. Organul de presă al partidului nu numai că nu va concura această activitate, ci, dimpotrivă, va contribui enorm la extinderea și consolidarea ei, la transformarea ei într-un sistem.

Necesitatea de a concentra *toate* forțele asupra întemeierii unui organ de presă al partidului, care să apară și să fie difuzat în mod regulat, este determinată de situația specifică a social-democrației ruse, situație deosebită de aceea a social-democrației din alte țări europene și a vechilor partide

revoluționare ruse. Muncitorii din Germania, Franța etc. au, în afară de ziare, o mulțime de alte mijloace de manifestare publică a activității lor, o mulțime de alte mijloace de organizare a mișcării. Ei pot folosi și activitatea parlamentară, și agitația electorală, și întrunirile populare, și participarea la activitatea instituțiilor publice locale (provinciale și municipale), și activitatea legală în cadrul uniunilor meșteșugărești (profesionale, de breaslă) etc. etc. La noi însă, atita timp cât nu am cucerit încă libertatea politică, *locul tuturor acestor forme de activitate*, subliniem al *tuturor* acestor forme, trebuie să-l țină ziarul revoluționar, fără care nu este posibilă la noi *nici o* organizare largă a întregii mișcări muncitorești. Noi nu credem în comploturi și nu înțelegem să recurgem la acțiuni revoluționare izolate în vederea răsturnării guvernului ; lozinca practică a muncii noastre o constituie cuvintele veteranului social-democrației germane, Liebknecht : „Studieren, propagandieren, organisieren“ – să învățăm, să facem propagandă, să organizăm – și punctul central al acestei activități poate și trebuie să fie numai *organul de presă al partidului*.

Dar este oare posibilă și în ce condiții este posibilă organizarea justă și cât de cât temeinică a unui astfel de organ ? Despre aceasta vom vorbi data viitoare.

O PROBLEMĂ VITALĂ

Spuneam în articolul precedent că sarcina noastră imediată este să creăm un organ de presă al partidului, organ care să apară regulat și să fie difuzat în mod regulat, și puneam problema dacă este posibilă și în ce condiții este posibilă realizarea acestui obiectiv. Să examinăm aspectele esențiale ale acestei probleme.

Ni s-ar putea obiecta, în primul rînd, că pentru realizarea acestui obiectiv ar trebui să dezvoltăm *mai întii* activitatea grupurilor locale. Socotim că această părere, destul de răs-pîndită, este greșită. Întemeierea și organizarea trainică a unui organ al partidului, și deci a partidului însuși, constituie o sarcină de a cărei înfăptuire trebuie să ne apucăm imediat. Condițiile necesare pentru a face acest pas există : activitatea locală continuă să se desfășoare, și este clar că a prins rădăcini adînci, căci căderile, tot mai frecvente, nu provoacă decît mici întreruperi ; în locul celor căzuți în luptă se ridică repede forțe noi. Partidul dispune de mijloace editoriale și de forțe publicistice nu numai în străinătate, ci și în Rusia. Problema se pune deci în felul următor : trebuie oare să continuăm a duce cu metode „meșteșugărești“ activitatea *care se și desfășoară în prezent*, sau, dimpotrivă, trebuie s-o organizăm ca activitate a unui singur partid și să facem în așa fel încît ea să se oglindească în întregime într-un singur organ central ?

Ajungem aici la problema vitală a mișcării noastre, la punctul ei nevralgic – organizarea. Îmbunătățirea organizării

și disciplinei revoluționare, perfecționarea tehnicii conspirative sînt imperios necesare. Trebuie să recunoaștem deschis că în această privință am rămas în urma vechilor partide revoluționare ruse și trebuie să depunem toate eforturile ca să le ajungem din urmă și să le întrecem. Fără o îmbunătățire a organizării nu este posibil nici un progres al mișcării noastre muncitorești în general, nu este posibilă în special crearea unui partid activ cu un organ de presă care să apară în mod regulat. Aceasta, pe de o parte. Pe de altă parte însă, actualele organe ale partidului (organe atît în sensul de instituții și grupuri, cît și în sensul de ziare) trebuie să acorde mai multă atenție problemelor de organizare și să influențeze în acest sens grupurile locale.

Activitatea locală, primitivă duce întotdeauna la o prea mare abundență de relații personale, la crearea unei atmosfere de cerc, pe cînd noi am depășit deja faza organizării în cercuri, care devin prea înguste pentru munca de astăzi și necesită o prea mare risipă de forțe. Numai contopirea într-un singur partid ne va da posibilitatea să aplicăm în mod sistematic principiul diviziunii muncii și al economisirii forțelor, — ceea ce este absolut necesar pentru a se putea micșora numărul jertfelor și pentru a se crea un reazem mai mult sau mai puțin trainic împotriva apăsării crunte din partea guvernului absolutist și împotriva prigoanei lui sălbatică. Împotriva noastră, împotriva micilor grupuri de socialiști, răspîndite pe terenul vast al „mișcării ilegale“ din Rusia, se ridică mecanismul uriaș al unuia dintre cele mai puternice state contemporane, care își încordează toate forțele pentru a strivi socialismul și democrația. Sîntem convinși că în cele din urmă vom reuși să sfărîmăm acest stat polițienesc, deoarece toate păturile sănătoase și în plină dezvoltare ale întregului popor sînt de partea democrației și socialismului ; dar pentru a duce o luptă sistematică împotriva cîrmuirii trebuie să ridicăm la cel mai înalt grad de perfecțiune organizarea, disciplina și tehnica conspirativă revoluționară. Este necesar ca membrii de partid sau grupuri diferite de membri de partid să se specializeze în domenii diferite

ale muncii de partid : unii să se ocupe cu tipărirea publicațiilor, alții cu aducerea lor din străinătate, alții cu transportarea lor în diferite localități din Rusia, alții cu difuzarea lor la orașe, alții cu organizarea de case conspirative, alții cu organizarea de colecte bănești, alții cu transmiterea corespondențelor și a tuturor informațiilor referitoare la mișcare, alții cu întreținerea legăturilor etc. etc. Știm foarte bine că o asemenea specializare cere mult mai multă fermitate, mult mai multă pricepere de a te concentra asupra unei munci modeste, obscure, prozaice, mult mai mult eroism adevărat decât obișnuita activitate de cerc.

Dar socialiștii ruși și clasa muncitoare din Rusia și-au dovedit deja capacitatea de eroism și, în general vorbind, ar fi păcat să ne plîngem de lipsă de oameni. În rîndurile tineretului muncitoresc se observă o năzuință fierbinte, nestăvilită spre ideile democrației și ale socialismului, iar din rîndurile intelectualilor continuă aflul de elemente în ajutorul muncitorilor, cu toate că închisorile și locurile de deportare sînt arhipline. Dacă printre toți acești recruți ai cauzei revoluționare va fi larg propagată ideea necesității unei organizări mai riguroase, planul organizării unui ziar al partidului, care să apară regulat și să fie difuzat în mod regulat, va înceta de a mai fi un vis. Să luăm una din condițiile necesare pentru reușita unui astfel de plan : asigurarea primirii regulate de corespondențe și materiale de ziar din toate colțurile țării. Oare istoria nu ne arată că, în toate perioadele de înviorare a mișcării noastre revoluționare, acest scop se dovedea a fi perfect realizabil chiar și pentru organele din străinătate ? Dacă social-democrații care activează în diferite localități vor privi ziarul partidului ca pe ziarul lor și vor considera că principala lor sarcină este de a întreține legături permanente cu el, de a discuta în coloanele lui problemele ce-i interesează, de a face în așa fel încît el să oglindească întreaga lor mișcare, — atunci asigurarea ziarului cu informații complete asupra mișcării va fi perfect realizabilă, cu condiția respectării unor procedee conspirative nu prea complicate. Un alt aspect al chestiunii : transportarea

regulată a ziarului în toate localitățile din Rusia este mult mai anevoioasă, mai anevoioasă decît a fost sarcina corespunzătoare în cadrul formelor anterioare ale mișcării revoluționare din Rusia, cînd ziarele erau în mai mică măsură destinate maselor populare. Însă destinația ziarelor social-democrate ușurează difuzarea lor. Principalele puncte în care ziarul trebuie să fie transportat în mod regulat și într-un mare număr de exemplare sînt centrele industriale, satele și orașele cu fabrici, cartierele industriale din marile orașe etc. În asemenea centre, aproape toată populația este alcătuită din muncitori ; aici muncitorul este de fapt stăpîn pe situație, avînd sute de posibilități de a înșela vigilența poliției ; legăturile cu centrele industriale învecinate sînt cît se poate de vii. În perioada legii excepționale împotriva socialiștilor (din 1878 pînă în 1890)⁸², poliția politică germană a lucrat tot atît de bine ca și cea din Rusia, ba poate chiar și mai bine decît ea, dar cu toate acestea muncitorii germani, datorită spiritului lor de organizare și de disciplină, au reușit să asigure aducerea regulată a ziarului ilegal, care apărea săptămînal în străinătate, și distribuirea lui la domiciliul tuturor abonaților, încît pînă și miniștrii nu se puteau abține să nu admire poșta social-democrată („poșta roșie“). La un asemenea succes nici nu ne putem gîndi, desigur ; dar dacă vom depune toate eforturile în această direcție, avem toată posibilitatea să facem ca ziarul partidului nostru să apară cel puțin de 12 ori pe an și să fie transportat în mod regulat în toate centrele principale ale mișcării și difuzat în toate cercurile muncitorești accesibile socialismului.

Revenind la problema specializării, trebuie să arătăm de asemenea că lipsa acestei specializări se explică în parte prin precumpănirea muncii „meșteșugărești“, iar în parte și prin faptul că ziarele noastre social-democrate acordă de obicei prea puțin spațiu problemelor de organizare.

Numai crearea unui organ al întregului partid poate da fiecărui „activist parțial“ al cauzei revoluționare conștiința faptului că pășește „în front“, că munca sa este nemijlocit necesară partidului, că el este una din verigile lanțului care

Îl va sugruma pe dușmanul de moarte al proletariatului rus și al întregului popor rus – cîrmuirea absolutistă rusă. Numai înfăptuirea riguroasă a unei asemenea specializări ne va permite să economisim forțele : în felul acesta nu numai că fiecare sector de activitate revoluționară va necesita un număr mai mic de persoane, dar se va crea și posibilitatea de a separa, ca *legale*, o serie de sectoare de activitate din perioada actuală. O astfel de *legalizare* a activității noastre, o asemenea așezare a ei într-un cadru legal a fost încă de mult recomandată socialiștilor ruși de către „Vorwärts”⁸³, organul central al social-democrației germane. La prima vedere, sfatul acesta te uimește, – în realitate însă el merită o atenție serioasă. Aproape fiecare dintre cei care au activat într-un cerc local dintr-un oraș oarecare își va aminti lesne că, printre multiplele și variatele treburi cu care s-a ocupat, erau unele care prin ele însele erau perfect legale (de pildă strîngerea de informații cu privire la situația muncitorilor, studierea literaturii legale într-o serie întregă de probleme, urmărirea unui anumit gen de publicații străine și întocmirea de referate asupra materialelor citite, un anumit gen de legături, sprijinirea muncitorilor în probleme de cultură generală, în studierea legilor pentru reglementarea muncii în fabrici etc. etc.). Separarea acestor activități și transformarea lor în funcții speciale ale unei anumite categorii de activiști ar duce la micșorarea efectivului armatei revoluționare active, aflate „sub focul inamicului” (fără a-i diminua cîtuși de puțin „capacitatea de luptă”) și la sporirea rezervelor, din rîndurile cărora se completează golurile rămase în urma pierderilor în „morți și răniți”. Acest lucru este posibil numai atunci cînd atît membrii activi cît și rezerva își văd oglindită activitatea într-un organ al întregului partid și simt legătura lor cu el. Desigur, oricît de departe am merge cu specializarea, adunările muncitorești locale și ale grupurilor locale vor fi întotdeauna necesare, dar, pe de o parte, numărul adunărilor revoluționare cu participare numeroasă (care sînt deosebit de riscante sub raport polițienesc și ale căror roade adesea nici pe departe nu justifică riscul ținerii lor) se va reduce

simțitor, iar pe de altă parte, faptul că diferite sectoare de activitate revoluționară vor fi separate și transformate în funcții speciale va crea mai multe posibilități pentru camuflarea acestor adunări sub aparența unor adunări legale : reuniuni distractive, adunări ale unor asociații îngăduite de lege etc. Au știut doar muncitorii francezi sub Napoleon al III-lea și muncitorii germani în perioada legii excepționale împotriva socialiștilor să inventeze tot felul de mijloace pentru camuflarea adunărilor lor politice și socialiste. Vor ști și-o face și muncitorii ruși.

Apoi, numai îmbunătățirea organizării și crearea unui organ al întregului partid ne vor da posibilitatea să lărgim și să adâncim însuși conținutul propagandei și agitației social-democrate, lucru de care avem neapărată nevoie. Activitatea locală duce aproape în mod inevitabil la exagerarea particularităților locale, la ... * acest lucru este imposibil fără un organ central, care să fie în același timp și un organ democratic înaintat. Numai atunci *năzuința* noastră de a transforma social-democrația într-un luptător de avangardă pentru democrație va deveni *realitate*. Numai atunci vom putea elabora și o tactică politică precisă. Social-democrația a renunțat la teoria greșită că celelalte clase ar forma „o singură masă reacționară”. Ea consideră că una dintre cele mai importante sarcini politice este aceea de a dobîndi sprijinul claselor progresiste împotriva celor reacționare. Cînd organizațiile și organele au un caracter local, această sarcină nu se îndeplinește aproape de loc : totul se limitează la legături cu unele persoane din rîndurile „liberalilor” și la obținerea unor „servicii” din partea lor. Numai cu ajutorul unui organ central care să aplice în mod consecvent principiile luptei politice și să țină sus steagul democratismului, partidul va fi în stare să atragă de partea sa toate elementele democratice combative și să folosească toate forțele progresiste din Rusia în lupta pentru libertate politică. Numai atunci ura surdă a muncitorilor împotriva poliției și autorităților va putea fi

* O parte din manuscris s-a pierdut. — Nota red.

transformată într-o ură conștientă împotriva cîrmuirii absolutiste și într-o hotărîre nestrămutată de a lupta cu îndirjire pentru drepturile clasei muncitoare și ale întregului popor rus ! Și un partid revoluționar construit pe o asemenea bază și organizat după principii riguroase va reprezenta în Rusia de astăzi o forță politică de prim rang !

În numerele viitoare vom publica un proiect de program al Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia și vom începe discutarea mai amănunțită a unor probleme organizatorice.

RECENZIE

Karl Kautsky. BERNSTEIN UND DAS SOZIALDEMOKRATISCHE PROGRAMM. *Eine Antikritik* *

...În introducere, Kautsky enunță cîteva idei extrem de prețioase și foarte juste despre condițiile pe care trebuie să le satisfacă o critică serioasă și conștiincioasă, dacă autorii ei nu vor să se închidă în cadrul strîmt al pedantismului și șavantlîcului arid, dacă nu vor să piardă din vedere legătura strînsă și indisolubilă care unește „rațiunea teoretică“ cu „rațiunea practică“, și anume nu cu rațiunea practică a unor personalități izolate, ci a maselor populației, care sînt puse în condiții speciale. Firește, adevărul mai presus de orice, spune Kautsky, și dacă Bernstein a ajuns la convingerea sinceră că concepțiile sale de mai înainte sînt greșite, datoria lui este să-și exprime cît se poate de precis această convingere. Nenorocirea însă este că lui Bernstein îi lipsesc tocmai franchețea și precizia : broșura lui este uimitor de „enciclopedică“ (cum se exprimă Antonio Labriola într-o revistă franceză), ea atinge o mulțime de probleme, dar *în legătură cu nici una* din ele criticul nu face o expunere încheșată și precisă a noilor sale concepții. El se limitează să-și formuleze îndoiele, abandonînd fără vreo elaborare de sine stătătoare problemele dificile și complexe de care abia s-a atins. Tocmai așa, observă cu sarcasm Kautsky, se explică faptul ciudat că adepții lui Bernstein îi înțeleg cartea în modul cel mai diferit, pe cînd adversarii săi o înțeleg cu toții într-un singur fel. Or, principala obiecție pe care Bernstein o face adversarilor săi este că ei nu-l înțeleg, că nu vor să-l înțeleagă. Nume-

* Karl Kautsky. Bernstein și programul social-democrat. O anticritică. — *Nota trad.*

roasele articole de revistă și de ziar în care Bernstein a răspuns adversarilor săi nu au lămurit cîtuși de puțin conținutul concepțiilor sale pozitive.

Kautsky își începe anticritica cu problema metodei. El examinează obiecțiile lui Bernstein împotriva concepției materialiste a istoriei și arată că Bernstein a confundat noțiunea de „determinism“ cu aceea de „mecanicism“, a confundat libertatea voinței cu libertatea de acțiune, a identificat fără nici un temei necesitatea istorică cu situația în care, neavînd altă ieșire, oamenii sînt nevoiți să procedeze într-un anumit fel. Răsuflata acuzație de fatalism, pe care o repetă și Bernstein, este infirmată de înseși premisele fundamentale ale teoriei istorice a lui Marx. Nu poți reduce totul la dezvoltarea forțelor de producție, spune Bernstein. Trebuie „să ținem seama“ și de alți factori. — Foarte bine, răspunde Kautsky, dar aceasta este obligația oricărui cercetător, indiferent de concepția sa asupra istoriei. Cine vrea să ne determine să renunțăm la metoda lui Marx, a cărei justete a fost confirmată în practică într-un mod atît de strălucit și continuă să fie confirmată, acela trebuie să urmeze una din următoarele două căi : ori să renunțe în general la ideea că procesul istoric are un caracter legic, necesar, ceea ce înseamnă a arunca peste bord toate încercările de a da sociologiei o fundamentare științifică. Ori să arate în ce mod poate fi dedus din alți factori (de pildă, din concepțiile etice) caracterul necesar al procesului istoric, să arate acest lucru printr-o analiză care să se poată compara măcar pe departe cu analiza făcută de Marx în „Capitalul“. Bernstein nu numai că nu întreprinde vreo încercare în acest sens, ci, limitîndu-se la fraza comună și lipsită de conținut că trebuie „să se țină seamă“ și de alți factori, *continuă* să folosească în cartea sa vechea metodă materialistă, ca și cum nu ar fi declarat-o insuficientă ! Pe alocuri chiar, arată Kautsky, Bernstein aplică această metodă într-o manieră nepcrmis de grosolană și unilaterală ! Apoi, acuzațiile lui Bernstein sînt îndreptate împotriva dialecticii, care, pretinde el, duce la construcții arbitrare etc. etc. Bernstein repetă aceste fraze (de care s-au săturat pînă-n gît și cititorii ruși), fără a încerca măcar să arate în ce constă caracterul greșit al dialecticii și cine a

comis greșeli metodologice (și care anume greșeli) – Hegel sau Marx și Engels. Singura sa încercare de a-și motiva și sprijini părerea este afirmația că unul din alineatele finale ale „Capitalului” (cu privire la tendința istorică a acumulării capitaliste) ar avea un caracter „tendentios”. Acuzația este arhirăsuflată : au formulat-o și Eugen Dühring, și Julius Wolf, și mulți alții în Germania, au formulat-o (adăugăm noi) și d-l I. Jukovski în deceniul al 8-lea, și d-l N. Mihailovski în deceniul în curs, același domn Mihailovski care pentru aceeași acuzație l-a învinuit cândva de acrobație pe d-l I. Jukovski. Dar ce *argumente* aduce Bernstein în sprijinul acestei ineptii răsuflate ? Niciunul, în afară de următorul : începîndu-și „studiul”, Marx avea deja concluziile gata pregătite, întrucît „Capitalul” ajunge în 1867 la aceeași concluzie pe care Marx o formulase încă în deceniul al 5-lea. Acest „argument” echivalează cu o denaturare, răspunde Kautsky, căci Marx și-a bazat concluziile nu pe un studiu, ci pe două, lucru pe care el l-a arătat cu precizie în prefața la „Zur Kritik” * (vezi traducerea în limba rusă : „Critica unor principii ale economiei politice”) ⁸⁴. Primul studiu a fost făcut de Marx în deceniul al 5-lea, după ce a plecat din redacția „Gazetei renane” ⁸⁵. Plecarea lui din această redacție se datora faptului că el era nevoit să vorbească despre interesele materiale, dar își dădea seama că nu are pregătirea necesară în acest scop. Din arena publică, scrie Marx despre sine însuși, m-am retras în cabinetul de studiu. Prin urmare (subliniază Kautsky cu o aluzie vădită la adresa lui Bernstein), atunci cînd s-a îndoit de justetea părerilor sale despre interesele materiale, de justetea concepțiilor dominante pe atunci în legătură cu această problemă, Marx nu a găsit că îndoielile sale sînt atît de importante încît să merite să fie expuse într-un volum special, să fie aduse la cunoștința întregii lumi. Nu, Marx a început să studieze, pentru a trece de la îndoielile asupra concepțiilor vechi la noi concepții pozitive. El a început să studieze teoriile sociale franceze și economia politică engleză. El s-a apropiat de Engels, care pe vremea aceea studia în amănunțime starea de fapt a eco-

* — „Zur Kritik der politischen Oekonomie” — „Contribuții la critica economiei politice”. — *Nota trad.*

nomiei naționale în Anglia. Din această conlucrare, din această *primă* cercetare au rezultat cunoscutele concluzii pe care cei doi autori le-au expus la sfârșitul deceniului al 5-lea în termeni cât se poate de clari⁸⁶. În 1850 Marx s-a stabilit la Londra, și condițiile de trai de la Londra, favorabile studiilor științifice, l-au determinat „să reia *de la capăt* studierea acestui obiect și să prelucreze în mod critic noul material“ („Critica unor principii“, ediția I, pag. XI. Subliniat de noi)⁸⁷. Roadele acestui *al doilea* studiu, care a durat un lung șir de ani, au fost lucrările: „Zur Kritik“ (1859) și „Das Kapital“ (1867). Concluzia la care a ajuns „Capitalul“ coincide cu concluzia anterioară, din deceniul al 5-lea, pentru că studiul al doilea a confirmat rezultatele celui dintâi. „Conceptiile mele, indiferent de felul cum vor fi judecate, constituie rezultatul unor studii îndelungate și conștiincioase“, scria Marx în 1859 (ibid., pag. XII)⁸⁸. Nu-i așa, întreabă Kautsky, că aceasta nu prea seamănă a concluzii gata pregătite cu mult înainte de începerea studiului?

De la problema dialecticii Kautsky trece la problema valorii. Bernstein susține că teoria lui Marx nu este înche-gată, că ea lasă numeroase probleme care „sînt departe de a fi pe deplin elucidate“. Kautsky nici nu se gîndește să conteste acest lucru: teoria lui Marx nu este ultimul cuvînt al științei, spune el. Istoria aduce cu sine și fapte noi, și noi metode de cercetare, care implică dezvoltarea continuă a teoriei. Dacă Bernstein ar fi încercat să folosească faptele noi și noile metode de cercetare pentru a dezvolta mai departe teoria, el ar fi avut dreptul la recunoștință generală. Dar Bernstein nici nu s-a gîndit la așa ceva; el s-a limitat la atacuri ieftine împotriva discipolilor lui Marx și la observații extrem de confuze, pur eclecticice, în genul aceleia că teoria utilității finale a școlii Gossen-Jevons-Böhm nu este mai puțin justă decît teoria marxistă a valorii bazate pe muncă. Ambele teorii rămîn valabile pentru scopuri diferite, spune Bernstein, căci Böhm-Bawerk are apriori același drept de a face abstracție de proprietatea mărfurilor de a fi produsul muncii ca și Marx – de proprietatea lor de a fi lucruri utile. Kautsky arată că este o ineptie să consideri că două teorii diametral opuse, care se exclud reciproc, ar fi bune

pentru scopuri diferite (de altfel, Bernstein nu spune pentru care scopuri este bună o teorie sau cealaltă). Ceea ce ne interesează aici nu este nicidecum să știm de care anume proprietate a mărfurilor sîntem *apriori* (von Hause aus) în drept să facem abstracție, ci cum să explicăm fenomenele fundamentale ale societății actuale, bazată pe *schimbul* de produse, cum să explicăm valoarea mărfurilor, funcția banilor etc. Dacă teoria lui Marx mai lasă încă nelămurite o serie de probleme, în schimb teoria valorii a lui Bernstein este o problemă cu totul nelămurită. Bernstein îl citează și pe Buch, care a construit noțiunea de „intensitate marginală“ a muncii; dar citindu-l pe Buch, Bernstein nici nu face o expunere completă a concepțiilor acestuia, nici nu-și exprimă precis părerea sa în această problemă. Buch însă se încurcă în contradicții vădite, punînd valoarea în funcție de salariu, iar salariul în funcție de valoare. Dîndu-și seama cît de eclecticice sînt observațiile sale cu privire la valoare, Bernstein încearcă să apere eclecticismul în general. El îl califică drept „răzvrătire a rațiunii lucide împotriva tendinței de a comprima gîndirea într-un cadru strîmt, tendință inerentă oricărei dogme“. Dacă Bernstein ar cerceta istoria gîndirii, răspunde Kautsky, el ar vedea că marii răzvrățiți împotriva comprimării gîndirii nu au fost niciodată eclectici, că ei s-au caracterizat totdeauna printr-o tendință spre unitatea concepțiilor. Eclecticul însă este prea timid pentru a cuteza să se răzvrătească. Căci, dacă faci o reverență politicoasă în fața lui Marx și în același timp faci o reverență politicoasă și în fața lui Böhm-Bawerk, ești încă foarte departe de a fi un răzvrătit! Să mi se indice, spune Kautsky, în republica gîndirii un singur eclectic care să fie demn de numele de răzvrătit!

Trecînd de la metodă la rezultatele aplicării ei, Kautsky se oprește asupra așa-zisei Zusammenbruchstheorie, teoria prăbușirii subite a capitalismului în Europa occidentală, prăbușire pe care Marx ar fi considerat-o inevitabilă și ar fi legat-o de o criză economică de proporții uriașe. Kautsky afirmă și demonstrează că Marx și Engels nu au formulat niciodată o teorie specială a Zusammenbruch-ului și nu legau Zusammenbruch-ul neapărat de o criză economică.

Aceasta este o denaturare din partea adversarilor, care expun în mod unilateral teoria lui Marx, luînd la întîmplare pasaje izolate din diferite lucrări, pentru a putea combate apoi cu un aer triumfător „unilateralitatea” și „primitivismul” teoriei. În realitate, Marx și Engels considerau că în Europa occidentală transformarea relațiilor economice este în funcție de maturitatea și de forța claselor pe care istoria modernă a Europei le-a adus în arenă. Bernstein a încercat să susțină că aceasta nu este teoria lui Marx, ci interpretarea pe care i-o dă Kautsky, lărgind-o, dar acesta din urmă, cu ajutorul unor citate textuale din operele lui Marx din deceniile al 5-lea și al 7-lea, precum și printr-o analiză a ideilor fundamentale ale marxismului, a spulberat în întregime acest tertip cu adevărat chițibușăresc al lui Bernstein, care nu se jenează să arunce discipolilor lui Marx epitetul de „apologeti și chițibușari”. Acest pasaj din cartea lui Kautsky este deosebit de interesant, cu atît mai mult cu cît unii autori ruși (de pildă d-l Bulgakov în revista „Nacealo”) s-au grăbit să repete acea denaturare a teoriei lui Marx pe care Bernstein a servit-o sub formă de „critică” (și pe care o repetă și d-l Prokopovici în cartea sa „Mișcarea muncitorească din Occident”. Petersburg, 1899).

Kautsky analizează în mod deosebit de amănunțit tendințele fundamentale ale dezvoltării economice actuale, pentru a respinge părerea lui Bernstein că această dezvoltare nu s-ar desfășura în direcția arătată de Marx. Se înțelege de la sine că capitolul „Marea producție și mica producție”, precum și celelalte capitole din cartea lui Kautsky care sînt consacrate analizei economice și care conțin un material cifric destul de vast nu pot fi expuse aici, și de aceea trebuie să ne mărginim a le reda pe scurt conținutul. Kautsky subliniază că este vorba tocmai de direcția dezvoltării în liniile ei generale, și nicidecum de cazuri particulare și de fenomene de suprafață, pe care *nici* o teorie nu le poate îmbrățișa în toată diversitatea lor. (Acest adevăr simplu, dar adesea dat uitării, i-l amintește cititorului și Marx în capitolele respective din „Capitalul”). Printr-o analiză amănunțită a datelor recensămintelor industriale din 1882 și 1895 în Germania, Kautsky demonstrează că aceste date au confir-

mat în mod strălucit teoria lui Marx și au pus în afara oricăror îndoieli procesul concentrării capitalului și al eliminării micii producții. Nu mai departe decît în 1896, Bernstein însuși (cînd și el aparținea încă, observă cu ironie Kautsky, tagmei apologeților și chițibușarilor) recunoștea fără ezitare acest fapt, iar acum s-a apucat să exagereze peste măsură forța și însemnătatea micii producții. De pildă, Bernstein evaluează la cîteva sute de mii numărul întreprinderilor cu mai puțin de 20 de muncitori, „adăugînd, se vede, în zelul său pesimist un zero în plus“, căci în Germania există numai 49.000 de astfel de întreprinderi. Apoi nu trebuie să uităm că în categoria micilor întreprinzători statistica include cele mai eterogene elemente : birjari, comisionari, gropari, vînzători ambulanți de fructe, cusătorese, chiar dacă lucrează la domiciliu pentru capitalist etc. etc. ! În legătură cu aceasta trebuie să relevăm observația lui Kautsky, deosebit de importantă din punct de vedere teoretic, că în societatea capitalistă micile întreprinderi comerciale și industriale (de felul celor menționate mai sus) constituie adesea doar una din formele de existență a suprapopulației relative : mici producători care se ruinează, muncitori care nu găsesc de lucru devin (uneori pentru scurt timp) mici negustori, vînzători ambulanți, încearcă să-și scoată piinea dînd cu chirie camere sau paturi (tot „întreprinderi“, pe care statistica le înregistrează alături de tot felul de alte întreprinderi !) etc. Supraaglomerarea acestor profesii, departe de a demonstra vitalitatea micii producții, denotă, dimpotrivă, creșterea mizeriei în societatea capitalistă. Dar Bernstein subliniază și exagerează însemnătatea micilor „întreprinzători“ atunci cînd, după părerea lui, acest lucru pledează în favoarea sa (în problema marii producții și a micii producții), trecîndu-i sub tăcere atunci cînd acest lucru pledează împotriva sa (în problema creșterii mizeriei).

Bernstein reia argumentul, de mult cunoscut și publicului rus, că societățile pe acțiuni „permit“ o fărîmițare a capitalului și „fac inutilă“ concentrarea lui, prezentînd în legătură cu aceasta unele cifre (comp. revista „Jizn“ nr. 3 din 1899) cu privire la numărul micilor acțiuni. Kautsky răspunde că aceste cifre nu dovedesc absolut nimic, pentru că

micile acțiuni ale diferitelor societăți pot fi proprietatea unor mari capitaliști (ceea ce trebuie să recunoască și Bernstein). În sprijinul afirmației că societățile pe acțiuni *sporesc* numărul celor avuți, Bernstein nu aduce și nici nu poate aduce vreo dovadă, căci societățile pe acțiuni servesc în realitate la exproprierea publicului credul, posesor de mijloace modeste, în folosul marilor capitaliști și speculanți. Creșterea numărului acțiunilor arată doar că bogăția tinde să îmbrace forma de acțiuni, dar nu ne spune absolut nimic cu privire la repartizarea bogăției. În general, în problema creșterii numărului celor avuți, a numărului proprietarilor, Bernstein a dat dovadă de o superficialitate uimitoare, ceea ce nu i-a împiedicat pe adepții săi burghezi să ridice în slavă tocmai această parte a cărții sale și să declare că ea se întemeiază pe un „vast material cifric“. Bernstein s-a dovedit a fi atît de iscusit, observă cu ironie Kautsky, încît a reușit să înghesuie în două pagini întreg acest vast material ! El face o confuzie între cei avuți și capitaliști, cu toate că nimeni nu a tăgăduit creșterea numărului acestora din urmă. El ia datele referitoare la impozitul pe venit, ignorînd faptul că ele au un caracter fiscal și că veniturile din proprietăți sînt puse laolaltă cu venitul din salarii etc. El compară, pe diferite perioade, date obținute pe căi diferite (de pildă referitor la Prusia) și care de aceea nu sînt susceptibile de comparație. El merge pînă acolo încît, pentru a demonstra că în Anglia crește numărul celor avuți, el împrumută cifre (pe care le tipărește chiar cu caractere grase, arătînd astfel că ele constituie principalul său atu !) dintr-un foileton publicat într-o fișucă bulevardieră care proslăvește jubileul reginei Victoria și operează cu datele statisticii într-o manieră extrem de ușuratică ! Sursa acestor date nu este cunoscută ; de altfel, asemenea date nici nu pot fi obținute pe baza cifrelor referitoare la impozitul pe venit în Anglia, deoarece aceste cifre nu oferă posibilitatea de a stabili numărul contribuabililor și venitul global al fiecărui contribuabil. Kautsky ia din cartea lui Kolb datele referitoare la impozitul pe venit în Anglia pe anii 1812 și 1847 și arată că ele, întocmai ca și datele pe care Bernstein le-a împrumutat din foiletonul pomenit mai sus, dovedesc (chipurile) creșterea numărului celor avuți,

și aceasta într-o perioadă cînd în Anglia mizeria cumplită a poporului a crescut îngrozitor ! Analizînd în mod amănunțit datele citate de Bernstein, Kautsky ajunge la concluzia că Bernstein nu a adus nici o cifră care să dovedească într-adevăr creșterea numărului celor avuți.

Bernstein încarcă să deducă acest fenomen și pe cale teoretică : doar nu pot capitaliștii, spune el, să consume singuri întreaga plusvaloare, care crește în proporții atît de uriașe ; înseamnă, așadar, că crește numărul oamenilor avuți care o consumă. Kautsky răstoarnă cu ușurință acest raționament comic, care ignorează cu desăvîrșire teoria realizării a lui Marx (în literatura rusă această teorie a fost expusă în repetate rînduri). Este foarte interesant că acest raționament Kautsky îl răstoarnă nu numai cu ajutorul unor argumente teoretice, ci și cu ajutorul unor date concrete care dovedesc creșterea luxului și a risipei în țările Europei occidentale, influența modei repede trecătoare, care agravează atît de mult acest proces, existența unei mase de șomeri, creșterea uriașă a „consumării productive“ a plusvalorii, adică investirea capitalului în întreprinderi noi, în special investirea capitalului european în construcții de căi ferate și în alte întreprinderi în Rusia, în Asia, în Africa.

Bernstein declară că „teoria mizeriei“ sau „teoria pauperizării“ a lui Marx a fost abandonată de toată lumea. Kautsky arată că și aici avem de-a face cu o denaturare grosolană din partea adversarilor lui Marx, pentru că el nu a formulat o asemenea teorie. Marx vorbește despre creșterea mizeriei, a umilirii etc., relevînd totodată atît existența unei tendințe opuse, cît și forțele sociale reale care sînt singurele în stare să genereze această tendință. Realitatea confirmă în totul justetea cuvintelor lui Marx cu privire la creșterea mizeriei : în primul rînd, vedem într-adevăr că capitalismul are tendința de a genera și a adînci mizeria, care atinge proporții înspăimîntătoare atunci cînd nu intervine tendința contrară menționată mai sus. În al doilea rînd, mizeria crește nu în sensul fizic al cuvîntului, ci în sensul lui social, adică în sensul că există o discordanță între nivelul mereu crescînd al trebuințelor burgheziei și ale întregii societăți și nivelul de trai al maselor muncitoare. Bernstein ironizează acest mod de

a concepe „mizeria“, calificându-l drept concepție à la Pickwick. Drept răspuns la aceasta, Kautsky arată că oameni ca Lassalle, Rodbertus și Engels au declarat în mod categoric că mizeria trebuie să fie înțeleasă nu numai în sensul ei fizic, ci și în cel social. În clubul „Pickwick“, parează el ironia lui Bernstein, se adună, după cum vedeți, o societate destul de aleasă ! În sfârșit, în al treilea rînd, cuvintele cu privire la creșterea mizeriei își păstrează întreaga valabilitate în „regiunile periferice“ ale capitalismului, înțelegînd termenul „periferic“ atît în sensul geografic al cuvîntului (țările în care capitalismul abia începe să pătrundă, generînd deseori nu numai o stare de mizerie fizică, ci și înfometarea directă a maselor populației), cît și în sensul lui economic (industria meșteșugărească și în general ramurile economiei naționale în care se mai mențin sisteme înapoiate de producție).

Este de asemenea extrem de interesant și foarte instructiv pentru noi, rușii, capitolul despre „noua stare de mijloc“. Dacă Bernstein ar fi vrut să spună doar că în locul micilor producători care se ruinează apare o nouă stare de mijloc – intelectualitatea, el ar fi avut dreptate, spune Kautsky și arată că el a semnalat încă în urmă cu cîțiva ani însemnătatea acestui fenomen. Capitalismul determină o creștere foarte rapidă a numărului *funcționarilor* în toate domeniile muncii naționale, o sporire neîncetată a cererii de intelectuali. Aceștia din urmă ocupă o situație specifică printre celelalte clase, apropiindu-se în parte de burghezie prin relațiile, prin concepțiile lor etc., iar în parte de muncitorii salariați, pe măsură ce capitalismul răpește tot mai mult intelectualului situația lui de sine stătătoare, transformîndu-l într-un salariat dependent și amenințînd să coboare nivelul lui de trai. Situația intermediară, instabilă, contradictorie a acestei păтури sociale își găsește expresia în faptul că în rîndurile ei se răspîndesc pe scară deosebit de largă acele concepții hibride, eclecticice, acel mișmaș de principii și puncte de vedere contradictorii, acea tendință de a se ridica în vorbe în sferele înalte și de a cocoloși prin fraze conflictele dintre grupurile istorice ale populației, – pe care Marx le-a biciuit cu un sarcasm atît de necruțător acum o jumătate de veac.

În capitolul despre teoria crizelor, Kautsky arată că Marx nu a formulat nici o „teorie“ a ciclului decenal al crizelor industriale, ci s-a limitat să constate un fapt. Modificarea acestui ciclu în ultimul timp a fost relevată chiar de Engels. Se spune că cartelurile de întreprinzători pot preveni crizele, limitînd și reglementînd producția. Iată însă că în America, țara cartelurilor, în loc de o limitare a producției, constatăm o creștere uriașă a ei. Apoi, limitînd producția pentru piața internă, cartelurile largesc producția pentru piața externă, pe care ei își vînd mărfurile sub prețul de cost, storcînd în schimb de la consumatorii dinăuntru țării prețuri de monopol. În condițiile protecționismului, acest sistem este inevitabil, și nu avem nici un motiv să ne așteptăm la înlocuirea protecționismului prin sistemul liberului schimb. Închizînd micile fabrici, concentrînd și monopolizînd producția, introducînd perfecționări, cartelurile înrăutățesc considerabil situația producătorilor. Bernstein își închipuie că specula generatoare de crize slăbește pe măsură ce condițiile pieței mondiale încetează de a fi indeterminabile și se transformă în condiții determinabile și cunoscute; el uită însă că tocmai condițiile „indeterminabile“ din țările noi dau un impuls uriaș speculei în țările vechi. Kautsky arată pe bază de date statistice creșterea speculei îndeosebi în ultimii ani, precum și înmulțirea simptomelor care prevestesc o criză într-un viitor nu prea îndepărtat.

Din restul cărții lui Kautsky menționăm pasajele în care el lămurește eroarea celor care (asemenea d-lui S. Prokopovici în lucrarea citată) confundă forța economică a unor anumite grupuri cu organizațiile lor economice, — atrage atenția asupra faptului că Bernstein ridică la rangul de lege generală condițiile pur temporare ale unei situații istorice date, — infirmă concepțiile greșite ale lui Bernstein asupra esenței democrației, — explică eroarea de statistică a lui Bernstein, care a comparat numărul muncitorilor industriali din Germania cu numărul alegătorilor, uitînd micul amănunt că nu toți muncitorii din Germania se bucură de drept de vot (ci numai bărbații care au împlinit 25 de ani) și că nu toți participă la

alegeri. Cititorului pe care-l interesează semnificația cărții lui Bernstein și polemica stîrnită de ea nu putem decît să-i recomandăm insistent să se documenteze direct din literatura germană și în nici un caz să nu dea crezare aprecierilor părtinitoare și unilaterale ale adeptilor eclecticismului, care precumpănesc în publicistica rusă. Am auzit că se proiectează traducerea în rusește a unei părți din cartea mai sus analizată a lui Kautsky⁸⁹. Ar fi ceva cît se poate de dorit, dar care nu va putea înlocui cunoașterea originalului.

Scris la sfîrșitul anului 1899

Publicat pentru prima oară

în 1928,

în „Culegeri din Lenin”, vol. VII

Se tipărește după manuscris

PROIECT DE PROGRAM
AL PARTIDULUI NOSTRU ⁹⁰

*Scris la sfârșitul anului 1899
Publicat pentru prima oară
în 1924,
în ediția întâi a Opereleor
lui V. I. Lenin, volumul I*

Se tipărește după manuscris

Проект программы по истории России.

[1899]

Курс истории, в частности, в области, где историческая наука имеет непосредственное отношение к программе преподавания истории. Нам необходимо отметить, что в настоящее время в России историческая наука находится в состоянии, когда программа преподавания истории должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества. В частности, программа должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества. В частности, программа должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества.

Мы не будем здесь говорить о том, что историческая наука имеет непосредственное отношение к программе преподавания истории. Нам необходимо отметить, что в настоящее время в России историческая наука находится в состоянии, когда программа преподавания истории должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества. В частности, программа должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества. В частности, программа должна быть составлена с учетом требований к ней со стороны государства, науки и общества.

Trebuie să începem, cred, cu întrebarea dacă social-democrații ruși au într-adevăr nevoie imperioasă de un program. De la unii tovarăși care activează în Rusia am avut prilejul să auzim părerea că alcătuirea unui program nu este în momentul de față neapărat necesară, că la ordinea zilei se pune sarcina de a dezvolta și întări organizațiile locale, de a organiza mai temeinic agitația, precum și transportarea literaturii, că elaborarea unui program este mai bine să fie amânată pînă în momentul cînd mișcarea va fi căpătat temelii mai trainice și că în momentul de față programul ar putea fi ceva lipsit de bază.

Noi nu împărtășim această părere. Firește, „fiecare pas făcut de mișcarea reală este mai important decît o duzină de programe“⁹¹, a spus Karl Marx. Dar nici Marx, nici vreun alt teoretician sau militant practic al social-democrației nu a tăgăduit marea însemnătate pe care o are programul pentru activitatea încheată și consecventă a unui partid politic. Social-democrații ruși au trecut deja prin perioada polemicii înverșunate cu socialiștii de alte orientări și cu ne-socialiștii, care nu voiau să înțeleagă social-democrația rusă ; ei au străbătut de asemenea stadiile inițiale ale mișcării, cînd munca era răzlețită în cadrul micilor organizații locale. Necesitatea unirii, necesitatea creării unei literaturi comune, a apariției unor ziare muncitorești ruse a fost determinată de viața însăși, și întemeierea, în primăvara anului 1898, a „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“, care a declarat că-și propune să elaboreze într-un viitor apropiat

programul partidului, a dovedit în mod concret că cerința alcătuirii unui program izvorăște chiar din nevoile mișcării însăși. În momentul de față, problema arzătoare a mișcării noastre nu mai este dezvoltarea muncii „meșteșugărești” fără rîmîțate de pînă acum, ci unirea, organizarea. Programul este necesar tocmai în vederea acestui pas ; programul trebuie să formuleze concepțiile noastre fundamentale, să stabilească cu precizie sarcinile noastre politice imediate, să indice revendicările imediate care trebuie să determine sfera muncii de agitație, să imprime agitației un caracter unitar, s-o lărgească și s-o adîncească, ridicînd-o de la nivelul unei agitații parțiale, fragmentare, pentru revendicări mărunte, izolate, la nivelul unei agitații desfășurate în jurul întregului ansamblu al revendicărilor social-democrate. Acum, cînd activitatea social-democrată a cuprins deja un cerc destul de larg de intelectuali-socialiști și de muncitori conștienți, este imperios necesar să consolidăm printr-un program legătura dintre ei și să le dăm astfel tuturor o bază trainică în vederea continuării activității pe o scară mai largă. În sfîrșit, programul este imperios necesar și din motivul că de foarte multe ori opinia publică rusă are idei esențialmente greșite despre adevăratele sarcini și metode de activitate ale social-democraților ruși ; în parte, aceste idei greșite apar în mod firesc în mocirla stagnării politice a vieții de la noi, iar în parte sînt generate în mod artificial de adversarii social-democrației. În orice caz, trebuie să ținem seamă de acest fapt. Mișcarea muncitorească, contopindu-se cu socialismul și cu lupta politică, trebuie să dea naștere unui partid care să spulbere toate aceste idei greșite, dacă vrea să treacă în fruntea tuturor elementelor democratice ale societății ruse. Ni s-ar mai putea obiecta că și dintr-un alt motiv momentul actual este nepotrivit pentru alcătuirea unui program, și anume din motivul că chiar în rîndurile social-democraților se ivesc divergențe și începe să se desfășoare o polemică. Mie mi se pare că aceasta constituie, dimpotrivă, un argument în plus *pentru* necesitatea unui program. Pe de o parte, din moment ce polemica a început, se poate spera că la dezbaterea proiectului de program vor fi exprimate toate opiniile și toate nuanțele de opinii, se poate spera că dezbaterea programului va fi

multilaterală. Polemica denotă că în rîndurile social-democraților ruși s-au pus din nou pe tapet problemele vaste referitoare la țelurile mișcării noastre, la sarcinile ei imediate și la tactica ei, și tocmai această punere pe tapet este necesară pentru discutarea proiectului de program. Pe de altă parte, pentru ca polemica să nu rămînă sterilă, pentru ca ea să nu degenereze într-o dispută personală, pentru ca să nu ducă la o confuzie de concepții, la confundarea dușmanilor și a tovarășilor, este absolut necesar ca în această polemică să fie introdusă problema programului. Polemica va aduce foloase numai în cazul cînd va lămuri în ce anume constau divergențele, *cît sînt ele de adînci*, dacă sînt divergențe în probleme de fond sau în chestiuni de amănunt, dacă aceste divergențe împiedică sau nu munca cot la cot în rîndurile aceluiași partid. Numai introducerea în polemică a problemei programului poate da răspuns la toate aceste întrebări, care cer imperios un răspuns; – numai formularea fără echivoc, de către ambele părți participante la polemică, a concepțiilor lor *programatice*. Firește, elaborarea unui program general al partidului nu trebuie nicidecum să pună capăt oricărei polemici, – dar ea va stabili ferm acele concepții fundamentale asupra caracterului, țelurilor și sarcinilor mișcării noastre care trebuie să servească drept steag al partidului aflat în luptă, partid care rămîne încheșat și unit, indiferent de faptul că în rîndurile membrilor săi există divergențe parțiale în chestiuni de amănunt.

Așadar, să trecem la subiect.

Cînd se vorbește despre programul social-democraților ruși, privirile tuturor se îndreaptă, foarte firesc, spre membrii grupului „Eliberarea muncii“, care au întemeiat social-democrația rusă și au făcut atît de mult pentru dezvoltarea ei teoretică și practică. Tovarășii noștri mai vechi nu au întîrziat să răspundă la cerințele mișcării social-democrate ruse. În primăvara anului 1898, aproape în același timp în care se pregătea congresul social-democraților ruși care a pus bazele „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“, P. B. Akselrod și-a publicat broșura „În problema sarcinilor actuale și a tacticii social-democraților ruși“ (Geneva, 1898; prefața este datată martie 1898), și într-o anexă la ea a re-

produs „Proiectul de program al social-democrațiilor ruși“, publicat de grupul „Eliberarea muncii“ încă în 1885.

Să începem cu discutarea acestui proiect. Deși publicat acum aproape 15 ani, în linii generale, el își rezolvă sarcina într-un mod pe deplin satisfăcător, după părerea noastră, și se află întru totul la nivelul teoriei social-democrate contemporane. În acest proiect este arătată cu precizie clasa, singura clasă, care poate fi în Rusia (ca și în alte țări) un luptător de sine stătător pentru socialism – clasa muncitoare, „proletariatul industrial“ ; – este arătat țelul pe care trebuie să și-l propună această clasă – „trecerea tuturor mijloacelor și obiectelor de producție în proprietate obștească“, „înlăturarea producției de mărfuri“ și „înlocuirea ei printr-un sistem nou de producție socială“ – „revoluția comunistă“ ; – este indicată „condiția prealabilă necesară“ a „transformării relațiilor sociale“ : „cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare“ ; – este relevată solidaritatea internațională a proletariatului și necesitatea „elementului diversității în programele social-democrațiilor din diferite state, potrivit cu condițiile sociale ale fiecăruia dintre ele“ ; – este subliniat specificul Rusiei, „unde masele muncitoare se află sub dublul jug al capitalismului, care se dezvoltă, și al economiei patriarhale, pe cale de dispariție“ ; – este arătată legătura dintre mișcarea revoluționară rusă și procesul de creare (datorită capitalismului ce se dezvoltă) a „unei clase noi, clasa proletariatului industrial – mai receptivă, mai puțin sedentară și având un orizont mai larg“ ; – necesitatea formării unui „partid muncitoresc revoluționar“, precum și „prima lui sarcină politică“ – „răsturnarea absolutismului“ ; – sînt indicate „mijloacele de luptă politică“ și formulate principalele revendicări ale acestui partid.

Toate aceste elemente din program sînt, după părerea noastră, absolut necesare în programul unui partid muncitoresc social-democrat ; toate formulează teze care de atunci și-au găsit mereu noi confirmări atît prin dezvoltarea teoriei socialiste cît și în dezvoltarea mișcării muncitorești din toate țările, – iar în particular, în dezvoltarea gândirii sociale ruse și a mișcării muncitorești ruse. De aceea socotim că la baza programului partidului muncitoresc social-democrat rus so-

cial-democrației ruși pot și trebuie să pună tocmai proiectul grupului „Eliberarea muncii”, – proiect care necesită doar unele modificări de amănunt în ceea ce privește formularea, unele corectări și completări de amănunt.

Să încercăm a înfățișa aici modificările de amănunt care ni se par necesare și în jurul cărora ar fi de dorit să provocăm un schimb de păreri între toți social-democrații și muncitorii conștienți din Rusia.

În primul rînd, într-o anumită măsură, trebuie să se schimbe, desigur, felul cum e construit programul : în 1885 el reprezenta programul unui grup de revoluționari din străinătate, care au știut să definească just singura cale de dezvoltare – promițătoare de succes – a mișcării, dar care pe vremea aceea nu aveau încă în fața lor, în Rusia, o mișcare muncitorească cît de cît largă și de sine stătătoare. În 1900 este vorba deja de programul unui partid muncitoresc întemeiat de o serie întreagă de organizații social-democrate ruse. În afară de schimbările de formulare care sînt necesare în virtutea acestui fapt (și asupra cărora nu este nevoie să insistăm mai amănunțit, pentru că sînt de la sine înțelese), deosebirea semnalată face să fie necesar să se pună pe primul plan și să se sublinieze cu tărie procesul economic de dezvoltare care generează condițiile materiale și spirituale ale mișcării muncitorești social-democrate, precum și lupta de clasă a proletariatului, a cărei organizare și-o propune ca sarcină partidul social-democrat. Caracterizarea trăsăturilor principale ale orînduirii economice actuale din Rusia și ale dezvoltării ei ar trebui pusă la începutul programului (vezi în această privință programul grupului „Eliberarea muncii” : „De la desființarea iobăgiei, capitalismul a făcut în Rusia progrese imense. Vechiul sistem al economiei naturale cedează locul producției de mărfuri...”), după care ar trebui arătată în cîteva cuvinte tendința fundamentală a capitalismului : scindarea poporului în burghezie și proletariat, „creșterea mizeriei, a asupririi, robiei, degenerării, exploatării”⁹². Aceste din urmă celebre cuvinte ale lui Marx sînt repetate în alineatul al doilea al programului de la Erfurt al partidului social-democrat german⁹³ ; în ultimul timp, criticii care se grupează în jurul lui Bernstein au atacat cu o deosebită furie

tocmai acest punct, repetînd vechile obiecții pe care le ridică împotriva „teoriei pauperizării“ liberalii burghezi și adepții politicii sociale. După părerea noastră, polemica desfășurată cu acest prilej a dovedit pe deplin *inconsistența totală* a acestei „critici“. Însuși Bernstein a recunoscut justetea susmenționatei cuvinte ale lui Marx, în sensul că ele caracterizează o *tendință* a capitalismului, – tendință care se transformă în realitate atunci cînd proletariatul nu duce o luptă de clasă împotriva acestei tendințe, cînd nu există legi pentru ocrotirea muncitorilor, cucerite de clasa muncitoare. Tocmai în Rusia vedem în prezent cum tendința arătată se manifestă cu deosebită vigoare în rîndurile țăranilor și ale muncitorilor. Apoi Kautsky a arătat că cuvintele „creșterea mizeriei etc.“ sînt juste nu numai în sensul că ele caracterizează o tendință, ci și în sensul că ele denotă creșterea „mizeriei sociale“, adică creșterea discordanței dintre situația proletariatului și nivelul de trai al burgheziei, nivelul trebuințelor sociale, care cresc o dată cu creșterea uriașă a productivității muncii. În sfîrșit, aceste cuvinte sînt juste și în sensul că „în regiunile periferice“ ale capitalismului (adică în țările și în ramurile economice în care capitalismul abia se naște, întilnindu-se cu rînduiele precapitaliste) creșterea mizeriei – și nu numai a mizeriei „sociale“, ci și a celei mai îngrozitoare mizerii fizice, inclusiv foamea și moartea de inaniție – ia proporții de masă. Oricine știe că acest lucru este valabil pentru Rusia într-o măsură de zece ori mai mare decît pentru oricare altă țară europeană. Ca atare, socotim că cuvintele „creșterea mizeriei, a asupririi, robiei, degenerării, exploatării“ trebuie să fie incluse neapărat în program, – în primul rînd, pentru că ele caracterizează foarte just trăsăturile fundamentale și esențiale ale capitalismului, caracterizează tocmai procesul care se desfășoară sub privirile noastre și care constituie una din principalele condiții ce generează mișcarea muncitorească și socialismul în Rusia ; în al doilea rînd, pentru că aceste cuvinte oferă un vast material de agitație, rezumînd o serie întregă de fenomene care apasă în mod deosebit asupra maselor muncitoare, dar care în același timp le și revoltă în gradul cel mai înalt (șomajul, salariile scăzute, subalimentația, foamea, disciplina draconică impusă

de capital, prostituția, înmulțirea personalului casnic etc. etc.) ; în al treilea rând, pentru că, prin această caracterizare precisă a efectelor nefaste ale capitalismului și a inevitabilității revoltei muncitorilor, noi ne vom delimita de oamenii neconsecvenți, care, „simpatizînd“ cu proletariatul și cerînd „reforme“ în favoarea lui, caută să adopte „calea de mijloc – cale de aur“ dintre proletariat și burghezie, dintre guvernul absolutist și revoluționari. Și tocmai în momentul de față delimitarea de acești oameni este deosebit de necesară, dacă tindem spre un partid muncitoresc unit și încheșat, care să ducă o luptă hotărîită și intransigentă pentru libertate politică și pentru socialism.

Aici este necesar să spunem cîteva cuvinte despre atitudinea noastră față de programul de la Erfurt. Din cele de mai sus, cititorul s-a putut convinge că, după părerea noastră, proiectul grupului „Eliberarea muncii“ trebuie modificat în așa fel încît să apropie programul social-democraților ruși de programul social-democraților germani. Nu ne temem cîtuși de puțin să declarăm că vrem să imităm programul de la Erfurt : nu este nimic rău să vrei să imiți ceea ce este bun, și tocmai acum, cînd se aud atît de des critici oportuniste și inconsecvente la adresa acestui program, socotim de datoria noastră să ne pronunțăm fățiș pentru el. În nici un caz, însă, imitarea nu trebuie să fie o simplă copiere. Imitația și împrumutul sînt pe deplin legitime în măsura în care constatăm și în Rusia aceleași procese *fundamentale* ale dezvoltării capitalismului, aceleași sarcini *fundamentale* ale socialiștilor și ale clasei muncitoare, dar ele nu trebuie să ducă în nici un caz la ignorarea particularităților Rusiei, care trebuie să-și găsească o *expresie deplină* în particularitățile programului nostru. Anticipînd, menționăm aici că aceste particularități privesc, în primul rînd, sarcinile noastre politice și mijloacele noastre de luptă politică ; în al doilea rînd, lupta împotriva tuturor rămășițelor regimului patriarhal, precapitalist, și specificul problemei *țărănești*, determinat de această luptă.

După această specificare necesară, reluăm firul expunerii noastre. Pasajul referitor la „creșterea mizeriei“ trebuie să fie urmat de o caracterizare a *luptei de clasă* a proletariatului, – după care este necesar să se arate țelul acestei lupte (tre-

cerea în proprietate obștească a tuturor mijloacelor de producție și înlocuirea producției capitaliste cu producția socialistă), să se sublinieze caracterul internațional al mișcării muncitorești, să se releve caracterul *politic* al luptei de clasă și țelul ei *imediat* (cucerirea libertății politice). Este deosebit de necesar ca lupta împotriva absolutismului, pentru libertăți politice să fie declarată sarcina politică primordială a partidului muncitoresc, dar pentru explicarea acestei sarcini trebuie, după părerea noastră, arătat caracterul de clasă al absolutismului rus din zilele noastre și necesitatea răsturnării lui nu numai în interesul clasei muncitoare, ci și în interesul întregii dezvoltări sociale. Această indicare este necesară și din punct de vedere teoretic, pentru că, din punctul de vedere al ideilor fundamentale ale marxismului, interesele dezvoltării sociale sînt mai presus de interesele proletariatului, – interesele întregii mișcări muncitorești sînt mai presus de interesele unei anumite păтури de muncitori sau de interesele unor anumite momente ale mișcării; – ea este necesară și din punct de vedere practic pentru a preciza punctul central la care trebuie să se reducă și în jurul căruia trebuie să se grupeze întreaga activitate variată a social-democrației, activitate care constă în propagandă, agitație și organizare. Socotim că *în afară de aceasta* ar mai trebui să consacram în program un alineat special indicației că partidul muncitoresc social-democrat își propune ca *sarcină* sprijinirea oricărei mișcări revoluționare îndreptate împotriva absolutismului, precum și lupta împotriva tuturor încercărilor guvernului absolutist de a perverti și de a întuneca conștiința politică a poporului prin intermediul tutelei birocratice și al falselor pomeni, prin politica demagogică pe care tovarășii noștri germani o numesc „Peitsche und Zuckerbrot“ (gîrbaci și turtă dulce). Turta dulce = micile pomeni pentru cei care, în schimbul unor izolate și parțiale îmbunătățiri în situația lor materială, renunță la revendicările lor politice și rămîn robi supuși samavolniciei polițienești (pentru studenți – cămine etc., pentru muncitori – e de ajuns să amintim proclamațiile ministrului de finanțe Witte în timpul grevelor de la Petersburg din 1896 și 1897 ⁹⁴ sau cuvîntările rostite în apărarea muncitorilor de către reprezentanții ministerului afacerilor

interne în comisia pentru întocmirea legii din 2.VI.1897). Gîrbaciul = prigoana sălbatică împotriva acelor care, fără a se lăsa influențați de aceste pomeni, rămîn luptători pentru libertate politică (încorporarea studenților⁹⁵; circulara din 12.VIII.1897 cu privire la deportări de muncitori în Siberia; întetirea prigoanei împotriva social-democrației etc.). Turta dulce este o momeală pentru cei slabi, un mijloc pentru coruperea și perversitatea lor; gîrbaciul este menit să-i intimideze și „să-i facă inofensivi“ pe luptătorii cinstiți și conștienți care s-au devotat cauzei muncitorilor și cauzei poporului. Cît timp există absolutismul (– și în momentul de față programul nostru trebuie să țină neapărat seama de existența absolutismului, căci prăbușirea lui va determina o schimbare atît de considerabilă în ansamblul condițiilor politice, încît partidul muncitoresc va trebui să facă schimbări substanțiale în formularea sarcinilor sale politice imediate) – cît timp există deci absolutismul, trebuie să ne așteptăm la o continuă reînnoire și intensificare a acestor acțiuni demagogice ale guvernului, și, prin urmare, trebuie să le combatem în mod sistematic, demascînd ipocrizia ocrotitorilor polițienești ai poporului, arătînd legătura dintre reformele guvernamentale și lupta muncitorilor, învățînd proletariatul să se servească de fiecare reformă pentru a-și întări pozițiile de luptă, pentru a lărgi și a adînci mișcarea muncitorească. Cît despre sprijinirea *tuturor* luptătorilor împotriva absolutismului, indicarea ei în program este necesară, deoarece social-democrația rusă, indisolubil sudată cu elementele înaintate ale clasei muncitoare din Rusia, trebuie să înalțe steagul *general-democratic*, pentru a grupa în jurul ei toate păturile și elementele capabile să lupte pentru libertate politică sau cel puțin să sprijine într-un fel sau altul o astfel de luptă.

Acestea sînt, după părerea noastră, cerințele pe care trebuie să le satisfacă partea *principială* a programului nostru și tezele fundamentale pe care programul trebuie să le exprime cît se poate de precis și de pregnant. Din proiectul de program al grupului „Eliberarea muncii“ trebuie scoase, după părerea noastră (în partea principială), 1) pasajul referitor la forma proprietății funciare țărănești (despre problema țărănească vom vorbi mai jos); 2) cel referitor la cauzele „instabilității“

etc. a intelectualității ; 3) punctul referitor la „înlăturarea actualului sistem de reprezentare politică și înlocuirea lui prin legiferarea directă de către popor“ ; 4) punctul referitor la „mijloacele de luptă politică“. Ce-i drept, în acest punct noi nu găsim nimic care să fie învechit sau greșit ; dimpotrivă, socotim că mijloacele trebuie să fie chiar cele indicate de grupul „Eliberarea muncii“ (agitație, – organizare revoluționară, – trecerea „în momentul oportun“ la un atac hotărît, cînd în *principiu* poate fi folosită și teroarea), – dar noi credem că în programul unui *partid muncitoresc* nu au ce căuta indicațiile referitoare la mijloacele de activitate, indicații care au fost necesare în programul grupului de revoluționari din străinătate în 1885. Programul trebuie să lase deschisă chestiunea mijloacelor de luptă, alegerea lor rămîind la latitudinea organizațiilor care luptă și a congreselor partidului, care stabilesc *tactica* acestuia. Este îndoielnic dacă problemele *tacticii* pot fi introduse în program (cu excepția problemelor mai esențiale și *principiale*, cum este aceea a atitudinii față de ceilalți luptători împotriva absolutismului). Pe măsură ce se vor ivi, problemele *tacticii* vor fi dezbătute în ziarul partidului și rezolvate în mod definitiv la congresele lui. Tot aici se încadrează, după părerea noastră, și problema terorii : social-democrații trebuie să pună neapărat în discuție această problemă – firește, nu sub aspectul ei principial, ci sub aspectul tactic –, deoarece creșterea mișcării duce de la sine, în mod spontan, la cazuri tot mai frecvente de ucideri de spioni, la accentuarea sentimentului de indignare profundă în rîndurile muncitorilor și ale socialiștilor, care văd că tot mai mulți tovarăși de-ai lor sînt omorîți în torturi în închisorile cu regim celular și în locurile de deportare. Pentru a evita orice nedumeriri, specificăm de pe acum că, după părerea noastră personală, teroarea este în *momentul de față* un mijloc de luptă nepotrivit, că partidul (*ca partid*) trebuie s-o respingă (atîta timp cît în ansamblul condițiilor nu va interveni o schimbare de natură să determine și o schimbare a *tacticii*) și să-și concentreze *toate forțele* asupra îmbunătățirii organizării și asupra difuzării regulate a publicațiilor. Nu este aici locul să vorbim mai amănunțit despre aceasta.

Cit privește legiferarea directă de către popor, ni se pare că în momentul de față ea nu trebuie de loc introdusă în program. Victoria socialismului nu poate fi legată principial de *înlocuirea* parlamentarismului prin legiferarea directă de către popor. Acest lucru l-au dovedit, după părerea noastră, dezbaterile în legătură cu programul de la Erfurt și cartea lui Kautsky despre legiferarea de către popor. Kautsky admite (pe baza unei analize istorice și politice) că legiferarea de către popor poate prezenta anumite avantaje în următoarele condiții : 1) inexistența opoziției dintre oraș și sat sau precumpănirea orașelor ; 2) existența unor partide politice cu un înalt nivel de dezvoltare ; 3) „inexistența unei puteri de stat excesiv de centralizate, în mod de sine stătător opusă reprezentanței populare“. În Rusia, condițiile sînt *diametral opuse*, și pericolul ca „legiferarea de către popor“ să degenereze în „plebiscit“ imperialist ar fi la noi deosebit de acut. Dacă referindu-se la Germania și Austria, Kautsky a spus în 1893 că „pentru noi, cei din Europa orientală, legiferarea directă de către popor este de domeniul «statului viitorului»“, cu atît mai mult se poate spune că același lucru e valabil și pentru Rusia. De aceea credem că în prezent, cînd în Rusia domnește absolutismul, trebuie să ne limităm la revendicarea unei „constituții democratice“ și să preferăm primele două puncte ale părții practice a programului elaborat de grupul „Eliberarea muncii“ primelor două puncte ale părții practice a „programului de la Erfurt“.

Trecem la partea practică a programului. Această parte se subdivide, după părerea noastră, dacă nu prin felul expunerii, cel puțin prin fondul ei, în trei capitole : 1) revendicări referitoare la transformări cu caracter democratic general, 2) revendicări referitoare la măsuri de ocrotire a muncitorilor și 3) revendicări referitoare la măsuri în interesul țărănilor. În ceea ce privește primul capitol, nu credem să fie nevoie de schimbări esențiale în „proiectul de program“ al grupului „Eliberarea muncii“, care revendică 1) votul universal ; 2) salarii pentru reprezentanți ; 3) învățămînt general, laic, gratuit și obligatoriu etc. ; 4) inviolabilitatea persoanei și a domiciliului cetățenilor ; 5) libertatea neîngrădită a conștiinței, a cuvîntului, a întrunirilor etc. (aici ar trebui, eventual, să se adauge în mod expres : libertatea grevelor) ;

6) libertatea deplasărilor și ocupațiilor [aici ar trebui, poate, să se adauge : „libertatea strămutărilor“ și „desființarea totală a pașapoartelor interne“] ; 7) deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor etc. ; 8) înlocuirea armatei permanente prin înarmarea întregului popor ; 9) „revizuirea întregii noastre legislații civile și penale, suprimarea împărțirii în stări sociale, precum și a pedepselor incompatibile cu demnitatea omului“. Aici ar trebui adăugat : „stabilirea deplinei egalități în drepturi a femeii cu bărbatul“. În același capitol trebuie inclusă și revendicarea reformelor fiscale – „înălțurarea actualului sistem al dărilor și introducerea impozitului progresiv pe venit“, revendicare formulată în programul grupului „Eliberarea muncii“ printre revendicările pe care „le va formula partidul muncitoresc, sprijinindu-se pe aceste drepturi politice fundamentale“. În sfârșit, tot aici ar trebui să figureze și revendicarea „alegerii de către popor a funcționarilor de stat, acordându-se totodată fiecărui cetățean dreptul de a urmări în fața justiției pe orice funcționar de stat, fără plîngere pe cale ierarhică“.

În cel de-al doilea capitol al revendicărilor practice, găsim în programul grupului „Eliberarea muncii“ revendicarea generală ca „relațiile dintre muncitori și întreprinzători (la orașe și la sate) să fie reglementate prin lege, organizîndu-se totodată o inspecție corespunzătoare, în care să fie reprezentați și muncitorii“. Noi socotim că *partidul muncitoresc* trebuie să expună mai pe larg și mai amănunțit revendicările referitoare la acest punct, cerînd (1) ziua de muncă de 8 ore ; (2) interzicerea muncii de noapte, interzicerea muncii copiilor sub 14 ani ; (3) repaus neîntrerupt de cel puțin 36 de ore pe săptămîină pentru fiecare muncitor ; (4) extinderea legilor pentru reglementarea muncii în fabrici, precum și a inspecției de fabrică asupra tuturor ramurilor industriei și agriculturii, asupra fabricilor statului, asupra stabilimentelor meseriașilor și asupra meșteșugarilor care lucrează la domiciliu. Muncitorii să aibă dreptul de a alege inspectori-adjuncți, care să fie egali în drepturi cu inspectorii ; (5) înființarea de tribunale industriale și agricole în toate ramurile industriei și ale agriculturii, cu judecători aleși în număr egal atît din partea patronilor cît și a muncitorilor ; (6) interzicerea absolută și generală a plăților în mărfuri ; (7) stabilirea

prin lege a răspunderii fabricanților pentru toate accidentele de muncă și vătămările suferite de muncitorii industriali și agricoli ; (8) stabilirea prin lege că în toate cazurile de muncă salariată plata salariului se face cel puțin o dată pe săptămână ; (9) abrogarea tuturor legilor care încalcă egalitatea în drepturi a părților în contractul de angajare (de pildă legile care stabilesc răspunderea penală a muncitorilor industriali și agricoli pentru părăsirea lucrului ; legile care acordă patronilor mult mai multe posibilități de desfacere a contractului de angajare decât salariaților etc.). (Se înțelege de la sine că noi nu facem decât să schițăm revendicările de dorit, fără a le da formularea definitivă, necesară pentru a fi incluse în proiect). Acest capitol din program trebuie (în legătură cu capitolul precedent) să ofere principii fundamentale, călăuzitoare pentru agitație, fără a stinjeni, bineînțeles, cîtuși de puțin libertatea agitatorilor din diferite localități, ramuri de producție, fabrici, de a formula diferite alte revendicări, întrucitva modificate, mai concret, cu caracter mai particular. De aceea, la întocmirea acestui capitol din program trebuie să ne străduim să evităm ambele extreme : pe de o parte, nu trebuie să oitem nici una dintre revendicările principale, fundamentale, care au o însemnătate esențială pentru *întreaga* clasă muncitoare, iar pe de altă parte nu trebuie să intrăm în prea multe amănunte, care n-au ce căuta în program.

Revendicarea „ajutorului de stat pentru asociațiile de producție“, care figurează în programul grupului „Eliberarea muncii“, trebuie, socotim noi, cu totul scoasă din program. Atît experiența altor țări cît și considerente de ordin teoretic, ca și particularitățile vieții de la noi (tendința liberalilor burgezi și a guvernului polițienesc de a cocheta cu „artelurile“ și cu „protecția“ „industrii populare“ etc.) – totul pledează împotriva introducerii acestei revendicări. (Evident, acum 15 ani lucrurile se prezentau în multe privințe altfel, și *pe vremea aceea* includerea de către social-democrați a unei astfel de revendicări în programul lor era pe deplin justificată).

Ne rămîne capitolul ultim – al treilea – al părții practice a programului : revendicările în problema țărănească. În programul grupului „Eliberarea muncii“ găsim o singură reven-

dicare de acest fel, și anume revendicarea „revizuirii radicale a relațiilor noastre agrare, adică a condițiilor de răscumpărare a pământului și de trecere a acestuia în mâinile obștilor țărănești. Dreptul pentru țărani de a renunța la lot și de a se retrage din obște atunci când găsesc de cuviință să procedeze astfel etc.“

Eu cred că ideea fundamentală exprimată aici este foarte justă și că partidul muncitoresc social-democrat trebuie într-adevăr să formuleze în programul său o revendicare corespunzătoare (spun corespunzătoare, pentru că unele modificări ni se par de dorit).

Eu văd lucrurile în felul următor. În Rusia, problema țărănească se deosebește în mod esențial de problema țărănească așa cum se pune ea în Occident, dar se deosebește *numai prin faptul* că în Occident este vorba aproape exclusiv de țăranul din societatea capitalistă, burgheză, pe când în Rusia este vorba mai ales de un țăran care suferă nu mai puțin (dacă nu chiar mai mult) de pe urma instituțiilor și relațiilor *precapitaliste*, de pe urma *rămășițelor iobăgiei*. În Occident, rolul țăranimii ca clasă care furnizează luptători împotriva absolutismului și împotriva rămășițelor iobăgiei este deja epuizat, pe când în Rusia încă nu. În Occident, separarea de sat a proletariatului industrial datează de multă vreme și are un caracter net cristalizat, fiind consfințită prin instituții juridice corespunzătoare. În Rusia, „prin elementele lui constitutive și prin condițiile lui de existență, proletariatul industrial este încă într-o foarte mare măsură legat de sat“ (P. B. Akselrod, broșura citată, pag. 11). Este adevărat că la noi procesul de diferențiere a țăranimii în mică burghezie și muncitori salariați se desfășoară cu o forță uriașă, cu o repeziciune uimitoare, dar acest proces este departe de a se fi încheiat, și — esențialul — se desfășoară încă în cadrul instituțiilor vechi, iobăgiste, care-i leagă pe toți țărani cu lanțul greu al răspunderii solidare și al obștii cu caracter fiscal. Iată de ce social-democratul rus — chiar dacă este (ca și autorul acestor rînduri) un adversar hotărît al ocrotirii sau sprijinirii micii proprietăți sau a micii gospodării în societatea capitalistă, adică chiar dacă și în problema agrară se situează (ca și autorul acestor rînduri) de partea marxiștilor pe care burghezii și oportuniștii de tot soiul îi taxează de preferință drept „dogmatici“ și „ortodocși“,

— poate și trebuie, fără a-și trăda în vreun fel convingerile, ci, dimpotrivă, tocmai în virtutea acestor convingeri, să ceară stăruitor ca partidul muncitoresc să înscrie pe steagul său *sprijinirea țărănimii (nicidecum ca clasă de mici proprietari sau de mici producători), întrucât această țărănime este capabilă să ducă o luptă revoluționară împotriva rămășițelor iobăgiei în general și împotriva absolutismului în special*. Se știe doar că noi toți, social-democrații, declarăm că sîntem gata să sprijinim și marea burghezie *în măsura în care ea este capabilă să ducă o luptă revoluționară împotriva fenomenelor menționate*, — atunci cum am putea refuza un astfel de sprijin clasei micii burghezii, care numără multe milioane de oameni și care prin treceri treptate se contopește cu proletariatul? Dacă sprijinirea revendicărilor liberale ale marii burghezii nu înseamnă sprijinirea marii burghezii, este cu atît mai adevărat că sprijinirea revendicărilor democratice ale micii burghezii nu înseamnă nicidecum sprijinirea micii burghezii: dimpotrivă, tocmai dezvoltarea care va avea loc în Rusia datorită libertății politice va duce cu deosebită putere la pieirea micii gospodării sub loviturile capitalului. Eu socot că asupra acestui punct social-democrații nu vor avea nici o controversă. Toată problema se reduce deci la următoarele: 1) cum să elaborăm revendicări care *să nu poată fi interpretate* ca o sprijinire a micilor proprietari în societatea capitalistă? și 2) este oare țărănimea noastră capabilă, în parte măcar, să ducă o luptă *revoluționară* împotriva rămășițelor iobăgiei și împotriva absolutismului?

Să începem cu întrebarea a doua. Este de presupus că nimeni nu va tăgădui că în rîndurile țărănimii ruse există elemente revoluționare. Se cunosc și în perioada de după reformă cazuri de răzvrătiri ale țăranilor împotriva moșierilor, împotriva administratorilor lor, împotriva cinovnicilor, care apără pe moșieri și pe slugile lor, se cunosc cazuri de ucideri și răscoale agrare etc. Se știe că în rîndurile țărănimii (în care pînă și sărăcăcioasele fărîmituri de cultură au început să trezească sentimentul demnității omenești) crește revolta împotriva samavolniciei neîngrădite a haitei de nobili zdrențăroși care sub titlul de zemski nacealniki au fost asmuțiți asupra țăranilor. Se știe că milioane de oameni din popor flămînzesc tot mai des, și acești oameni nu pot să rămînă

spectatori indiferenți la asemenea „dificultăți de aprovizionare“. Se știe că în rîndurile țărănimii se dezvoltă sectele și raționalismul ; or, manifestarea protestului politic sub un înveliș religios este un fenomen propriu tuturor popoarelor într-un anumit stadiu al dezvoltării lor, și nu numai Rusiei. Existența unor elemente revoluționare în rîndurile țărănimii este, așadar, în afară de orice îndoială. Noi nu exagerăm cîtuși de puțin forța acestor elemente, nu uităm înapoierea și ignoranța politică a țăranilor, nu ștergem cîtuși de puțin deosebirea dintre lupta revoluționară și „răzvrătirea rusă, oarbă și necruțătoare“, nu uităm cîtuși de puțin că guvernul dispune de o sumedenie de mijloace pentru a înșela și a perverti politicește pe țărani. Din toate acestea, însă, nu rezultă decît că ar fi o nechibzuință să proclamăm țărănimea drept *putătoare* a mișcării revoluționare, că ar da dovadă de nesocotință partidul care *ar condiționa* revoluționarismul mișcării sale de starea de spirit revoluționară a țărănimii. Nici prin gînd nu ne trece să propunem așa ceva social-democraților ruși. Noi spunem numai că fără a încălca principiile fundamentale ale marxismului și fără a săvîrși o imensă greșeală politică, partidul muncitoresc nu poate *să treacă cu vederea* elementele revoluționare care există și în rîndurile țărănimii, nu poate să nu acorde sprijin acestor elemente. Vor ști oare aceste elemente revoluționare din rîndurile țărănimii ruse să se manifeste cel puțin așa cum s-au manifestat țăranii vest-europeni cu prilejul răsturnării absolutismului, – aceasta este o întrebare la care istoria nu a dat încă răspuns. Dacă nu vor ști, – bunul renume al social-democrației și mișcarea ei nu vor fi întru nimic știrbite de pe urma acestui fapt, întrucît nu va fi vina social-democrației că țărănimea nu a răspuns (poate nu era în stare să răspundă) la chemarea ei revoluționară. Mișcarea muncitorească merge și va continua să meargă înainte, indiferent de trădările marii sau micii burghezii. Dacă vor ști, – atunci social-democrația care nu ar acorda sprijin țărănimii în această luptă și-ar pierde pentru totdeauna bunul renume și dreptul de a se considera luptătorul de avangardă pentru democrație.

Cît privește prima întrebare pusă mai sus, trebuie să spunem că revendicarea „revizuirii radicale a relațiilor agrare“ ni se pare lipsită de precizie : ea putea fi mulțumitoare acum

15 ani, dar este problematică că ne-ar putea satisface acum, cînd, pe lîngă că trebuie să dăm materiale călăuzitoare pentru munca de agitație, trebuie să ne și delimităm de apărătorii micii gospodării, care sînt atît de numeroși în societatea rusă de astăzi și care găsesc partizani atît de „influenți” ca d-nii Pobedonostev, Witte și nenumărați cinovnici de la ministerul afacerilor interne. Ne îngăduim să supunem tovarășilor spre discutare următoarea formulare aproximativă a capitolului al treilea al părții practice a programului nostru :

„Sprijinind orice mișcare revoluționară îndreptată împotriva actualei orînduirii sociale și de stat, Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia declară că va sprijini țărănimea în măsura în care aceasta, ca clasă care suferă cel mai mult de pe urma lipsei de drepturi a poporului rus și de pe urma rămășițelor iobăgiei în societatea rusă, este capabilă să ducă o luptă revoluționară împotriva absolutismului.

Plecînd de la acest principiu, Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia cere :

1) Anularea ratelor de răscumpărare și a sumelor ce se plătesc cu titlul de dijmă, precum și a oricăror prestații care cad în momentul de față în sarcina țărănimii ca stare socială obligată să plătească biruri.

2) Restituirea către popor a banilor pe care guvernul și moșierii i-au stors de la țărani sub forma ratelor de răscumpărare.

3) Desființarea răspunderii solidare și a tuturor legilor care îngredesc dreptul țăranului de a dispune de pămîntul său.

4) Lichidarea tuturor rămășițelor dependenței feudale a țăranilor față de moșieri, indiferent dacă ele decurg din legi și instituții speciale (de pildă situația țăranilor și muncitorilor din districtele siderurgice ale Uralului) sau din faptul că pămînturile țăranilor și cele ale moșierilor nu au fost încă delimitate (de pildă rămășițele de servituți din Ținutul de vest ⁹⁶), sau din împrejurarea că, ciuntind pămîntul țăranilor, moșierii i-au pus de fapt pe aceștia în situația lipsită de ieșire pe care au avut-o foștii țărani clăcași.

5) Acordarea dreptului pentru țărani de a cere prin judecată reducerea arenzilor prea mari și de a urmări în fața justiției, pentru delictul de cămătărie, pe moșierii și pe toți

cei care, profitînd de mizeria țăranilor, încheie cu ei învoielii înrobitoare“.

Motivarea acestei propuneri necesită o expunere deosebit de amănunțită, dar nu pentru că această parte din program ar fi cea mai importantă, ci pentru că e cea mai controversată și pentru că nu se află decît în cea mai îndepărtată legătură cu adevărurile unanim statornicite și recunoscute de toți social-democrații. Propoziția introductivă cu privire la „sprijinirea“ (condiționată) a țăranimii ni se pare necesară, pentru că, în general vorbind, proletariatul nu poate și nu trebuie să-și asume apărarea intereselor clasei micilor proprietari ; el poate numai s-o sprijine *în măsura în care ea este revoluționară*. Și deoarece absolutismul întruchipează în momentul de față toată starea de înapoiere a Rusiei, toate rămășițele iobăgici, ale lipsei de drepturi și ale asupritii „patriarhale“, este necesar să arătăm că partidul muncitoresc sprijină țăranimea numai în măsura în care ea este capabilă să ducă o luptă revoluționară împotriva *absolutismului*. Această teză pare a fi contrazisă de următoarea teză din proiectul grupului „Eliberarea muncii“ : „Principalul reazem al absolutismului îl constituie tocmai indiferența politică și starea de înapoiere intelectuală a țăranimii“. Dar aceasta este o contradicție a vieții însăși, și nu a teoriei, căci țăranimea (ca și în genere clasa micilor proprietari) se deosebește printr-o serie de duble trăsături. Fără a mai repeta cunoscutele argumente din domeniul economiei politice care demonstrează situația lăuntric contradictorie a țăranimii, reamintim următoarea caracterizare făcută de Marx țăranimii franceze de la începutul deceniului al 6-lea al secolului care se încheie :

„...Dinastia Bonaparte nu reprezintă pe țăranul revoluționar, ci pe țăranul conservator ; nu pe țăranul care tinde să se smulgă din condițiile sale sociale de existență determinate de parcelă, ci pe acela care, dimpotrivă, vrea să consolideze aceste condiții și această parcelă ; nu populația rurală care, în unire cu orașele, vrea să răstoarne prin propria ei energie vechea ordine, ci, invers, aceea care, apatic închistată în această ordine veche, vrea să se vadă salvată și favorizată, împreună cu parcela sa, de către fantoma imperiului. Dinastia Bonaparte nu reprezintă țăranimea luminată, ci superstiția

țăranului ; nu judecata, ci prejudecata lui ; nu viitorul, ci trecutul lui ; nu Cevenii lui moderni, ci Vendéea lui modernă“ („Der 18. Brumaire“, S. 99*). Partidul muncitoresc trebuie să sprijine tocmai acea țărănime care tinde să răstoarne „vechea ordine“, adică în Rusia în primul rînd și mai mult ca orice absolutismul. Social-democrații ruși au admis întotdeauna necesitatea de a desprinde din doctrina și orientarea narodnicismului latura revoluționară a acestuia și de a o prelua. În programul grupului „Eliberarea muncii“, acest lucru este exprimat nu numai în sus-citata revendicare a „revizuirii radicale“ etc., ci și în următoarele cuvinte : „De altfel, se înțelege de la sine că, chiar și în momentul de față, oamenii care vin în contact direct cu țărănimea ar putea să aducă, prin activitatea desfășurată în rîndurile ei, importante servicii mișcării socialiste din Rusia. Social-democrații nu numai că nu vor respinge asemenea oameni, dar vor depune toate străduințele pentru a se înțelege cu ei asupra principiilor și metodelor fundamentale ale activității lor“. Acum 15 ani, cînd mai erau încă vii tradițiile narodnicismului revoluționar, o astfel de declarație era suficientă ; acum însă noi înșine trebuie să începem discutarea „principiilor fundamentale ale activității“ în rîndurile țărănimii, dacă vrem ca partidul muncitoresc social-democrat să devină luptătorul de avangardă pentru democrație.

Dar nu duc oare revendicările propuse de noi la sprijinirea proprietății țăranilor, și nu a persoanei lor ? la întărirea micii gospodării ? corespund ele oare întregului mers al dezvoltării capitaliste ? Să examinăm aceste probleme, care sînt deosebit de importante pentru un marxist.

În legătură cu revendicările de la pct. 1 și 3 este puțin probabil să poată exista între social-democrați divergențe *de fond*. A doua revendicare va provoca poate divergențe și în ceea ce privește fondul. În favoarea ei pledează, după părerea noastră, următoarele argumente : (1) este cert că ratele de răscumpărare au însemnat pur și simplu jefuirea țăranilor de către moșieri, că ele reprezentau nu numai plata pentru pămîntul țărănesc, ci și pentru iobăgie, că guvernul a adunat de la țărani *mai mult* decît a plătit moșierilor ; (2) că noi

* — „Opsișprezece brumar al lui Ludovic Bonaparte“, pag. 99 ”. —
Nota red.

nu avem nici un temei să vedem în aceasta un fapt pe deplin consumat și dat la arhiva istoriei, pentru că nu astfel privesc reforma țărănească înșiși exploataorii de origine nobilă, care țin acum despre „sacrificiile“ pe care le-ar fi făcut atunci ; (3) tocmai acum, cînd pentru milioane de țărani foamea devine un fenomen cronic, cînd guvernul, risipind milioane pentru daruri destinate moșierilor și capitaliștilor, pentru o politică externă aventuroasă, se tocmește pentru fiecare ban dat în ajutorul înfometaiilor, tocmai acum este oportun și necesar să amintim cît de scump a plătit poporul gospodărirea cîrmuirii absolutiste, care slujește interesele claselor privilegiate ; (4) social-democrații nu pot rămîne spectatori indiferenți la flămînzirea țărănimii și la ravagiile pe care foamea le face în satele noastre. Asupra necesității unui ajutor cît mai larg pentru înfometaii nu au existat niciodată două păreri în rîndurile social-democraților ruși. Și nu credem să se găsească vreunul care să afirme că un ajutor serios este posibil fără măsuri revoluționare ; (5) exproprierea domeniilor coroanei și creșterea circulației pămînturilor nobilimii, adică urmările înfăptuirii revendicării formulate, ar aduce numai foloase întregii dezvoltări sociale a Rusiei. *Împotriva* revendicării propuse s-ar invoca, probabil, în special „caracterul ei irealizabil“. Dacă în sprijinul unei asemenea păreri vor fi aduse doar fraze generale împotriva „revoluționarismului“ și „utopismului“, vom spune dinainte că asemenea *fraze oportuniste* nu ne sperie cituși de puțin și nu le vom da nici o atenție. Dar dacă în sprijinul ei vor fi aduse argumente trase din analiza condițiilor economice și politice ale mișcării noastre, vom recunoaște pe deplin necesitatea unei discutări mai amănunțite a acestei probleme și folosul unei polemici în legătură cu ea. Menționăm doar că această revendicare nu figurează ca un punct de sine stătător, ci constituie o parte a revendicării de a sprijini țărănimea *în măsura în care* ea este revoluționară. Cum anume și cît de viguros se vor manifesta aceste elemente ale țărănimii, aceasta este o întrebare la care va răspunde istoria. Dacă prin „caracterul realizabil“ al unor revendicări am înțelege nu concordanța lor generală cu interesele dezvoltării sociale, ci concordanța lor cu actuala conjunctură economică și politică, ar însemna să adoptăm un criteriu cu totul greșit, după cum a arătat în

mod convingător Kautsky în polemica sa cu Rosa Luxemburg, care invoca „caracterul irealizabil“ (pentru partidul muncitoresc polonez) al revendicării referitoare la independența Poloniei. Kautsky s-a referit atunci (dacă memoria nu ne înșală) la exemplul acelei revendicări din programul de la Erfurt care proclamă că funcționarii statului trebuie să fie aleși de popor. „Caracterul realizabil“ al acestei revendicări este mai mult decât îndoielnic în Germania de astăzi, dar nici un social-democrat nu a propus ca revendicările partidului muncitoresc să fie limitate la cadrul îngust a ceea ce este posibil la un moment dat și în condiții date.

Mai departe, în ceea ce privește punctul 4, este de presupus că în principiu nimeni nu va contesta că social-democrații trebuie neapărat să pună în program revendicarea lichidării tuturor rămășițelor dependenței feudale. Discuția se va purta probabil numai în jurul formulării acestei revendicări și al amploarei ei, adică dacă este cazul ca ea să cuprindă, de pildă, și revendicarea unor măsuri care să înlătore dependența feudală *efectivă* a țăranilor, creată prin ciuntirea pământului țărănesc în 1861? După părerea noastră, răspunsul la această întrebare nu poate fi decât afirmativ. Faptul că gospodăria bazată pe clacă (pe munca în dijmă) a supraviețuit în fapt pe o scară enormă este pe deplin stabilit de literatură, ca și faptul că această supraviețuire determină o mare întârziere în dezvoltarea noastră socială (și în dezvoltarea capitalismului în țara noastră). Desigur, dezvoltarea capitalismului duce și va duce pînă la urmă „de la sine, pe cale firească“, la înlăturarea acestor rămășițe, dar, în primul rînd, aceste rămășițe sînt excepțional de trainice, așa încît nu se poate conta pe o foarte rapidă dispariție a lor, iar în al doilea rînd – și aceasta este esențialul – „calea firească“ nu înseamnă altceva decît stingerea lentă a țăranimii, care (datorită muncii în dijmă etc.) este *în fapt* legată de pămînt și aservită moșierilor. Bineînțeles că în asemenea condiții social-democrații nu pot să treacă sub tăcere această problemă în programul lor. Unii vor întreba: dar cum ar putea fi înfăptuită această revendicare? Noi socotim că nu este nevoie să vorbim despre aceasta în program. Firește, înfăptuirea acestei revendicări (care, ca și înfăptuirea aproape a tuturor

revendicărilor din acest capitol, depinde de forța elementelor revoluționare ale țărănimii) va necesita o examinare multilaterală a condițiilor locale din partea unor comitete țărănești locale alese, — în opoziție cu comitetele de nobili care și-au săvârșit jaful „legal“ în cel de-al 7-lea deceniu al acestui secol ; revendicările democratice din program indică îndeajuns de clar instituțiile democratice care ar fi necesare în acest scop. Aceasta ar fi tocmai „revizuirea radicală a relațiilor agrare“ despre care vorbește programul grupului „Eliberarea muncii“. După cum s-a arătat mai sus, în principiu sîntem de acord cu acest punct din proiectul grupului „Eliberarea muncii“ și am dori doar (1) să fie expres specificate condițiile în care proletariatul poate lupta pentru interesele de clasă ale țărănimii ; (2) să fie precizat *caracterul* revizuirii : lichidarea rămășițelor dependenței feudale ; (3) revendicările să fie exprimate într-o manieră mai concretă — Ni s-ar putea ridica și o altă obiecție : revizuirea problemei pămînturilor rășluite de la țărani etc. trebuie să ducă la restituirea acestor pămînturi țărănilor. Acest lucru este limpede. Dar nu se va întări oare astfel mica proprietate, mica parcelă ? Ar putea oare dori social-democrații ca marea gospodărie capitalistă, bazată pe exploatarea pămînturilor jefuite de la țărani, să fie înlocuită prin mica gospodărie ? N-ar fi oare aceasta o măsură *reacționară* ? — Răspundem : nu încapе îndoială că înlocuirea mării gospodării prin mica gospodărie este reacționară, și noi nu trebuie să milităm pentru așa ceva. Dar revendicarea în cauză *este condiționată* de scopul „lichidării rămășițelor dependenței feudale“ — și de aceea nu poate să ducă la fărîmițarea marilor gospodării ; ea privește numai vechile gospodării de tipul celor bazate, în fond, pe cea mai autentică clacă, — și *în raport cu ele* gospodăria țărănească eliberată de orice îngădiri medievale (comp. punctul 3) *nu este reacționară, ci progresistă*. Firește, o linie de demarcație e greu de tras aici, dar socot că nimeni dintre noi nu-și închipuie că vreo revendicare din programul nostru ar fi „ușor“ de realizat. Datoria noastră e să trasăm principiile fundamentale și sarcinile fundamentale ; cît privește problemele de amănunt, de ele vor ști să se îngrijească aceia care vor trebui să rezolve în practică aceste sarcini.

Ultimul punct urmărește același scop ca și punctul precedent: lupta împotriva tuturor rămășițelor *modului de producție precapitalist* (atît de numeroase în satul rusesc). După cum se știe, în Rusia luarea de pămînt în arendă de către țărani maschează foarte des rămășițele relațiilor bazate pe clacă. Ideea acestui din urmă punct am luat-o de la Kautsky, care, după ce arată că în ceea ce privește Irlanda încă guvernul liberal Gladstone a făcut să se voteze în 1881 o lege prin care se acordă justiției dreptul de a reduce arenzile prea ridicate, include printre revendicările de dorit următoarea : „Reducerea arenzilor excesive de către instanțe judecătorești anume create în acest scop“ (Reduzierung übermäßiger Pachtzinsen durch dazu eingesetzte Gerichtshöfe). În Rusia, o asemenea măsură ar fi deosebit de folositoare (firește, în cazul unei organizări democratice a acestor instanțe judecătorești), în sensul că ar contribui la eliminarea relațiilor bazate pe clacă. Credem că la aceasta ar mai putea fi adăugată și revendicarea ca legile contra cametei să fie extinse asupra învoielilor înrobitoare : în satul rusesc relațiile de înrobire sînt atît de larg răspîndite, ele apasă atît de greu pe umerii țaranului *în calitatea lui de om al muncii* și frînează într-o măsură atît de mare progresul social, încît lupta împotriva lor este deosebit de necesară. Cît privește stabilirea caracterului înrobitor, cămătăresc al unei învoieli, pentru instanța judecătorească acest lucru nu ar comporta, firește, greutăți mai mari decît stabilirea caracterului excesiv al unei arenze.

În ansamblu, revendicările propuse de noi urmăresc, socotim noi, două obiective principale : 1) lichidarea tuturor instituțiilor și relațiilor *precapitaliste*, feudale la sate (completarea acestor revendicări este cuprinsă în primul capitol al părții practice a programului) ; 2) imprimarea unui caracter mai fățiș și mai conștient luptei de clasă la sate. Sintem de părere că tocmai aceste principii trebuie să stea la baza „programului agrar“ al social-democrației din Rusia ; – noi trebuie să ne delimităm în modul cel mai categoric de tendințele, atît de răspîndite în Rusia, de *a atenua* lupta de clasă la sate. Orientarea narodnicistă-liberală dominantă se distinge tocmai prin acest caracter, dar, respingîndu-l cu hotărîre [cum s-a și făcut în „Anexa la raportul prezentat de social-democrații ruși la Congresul internațional de la Londra“], nu se cuvine

să uităm că trebuie să separăm de narodnicism conținutul său revoluționar. „În măsura în care narodnicismul era revoluționar, adică în măsura în care se ridica împotriva statului medieval birocratic și împotriva formelor barbare de exploatare și asuprire – sprijinite de el – a maselor populare, el – narodnicismul – trebuia să intre, cu modificările corespunzătoare, ca element component în programul social-democrației ruse“ (Akselrod : „În problema sarcinilor actuale și a tacticii social-democraților ruși“, pag. 7). În satul rusesc se împletesc în momentul de față două forme principale ale luptei de clasă : 1) lupta țăranimii împotriva proprietarilor funciari privilegiați și împotriva rămășițelor iobăgiei ; 2) lupta proletariatului sătesc, în curs de apariție, împotriva burgheziei sătești. Pentru social-democrați, această din urmă luptă prezintă o importanță mai mare, dar ei trebuie neapărat să sprijine și lupta menționată la punctul 1, *în măsura în care acest lucru nu contravine* intereselor dezvoltării sociale. Nu este întâmplător faptul că problema țăărănească a ocupat și ocupă un loc atât de important în societatea rusă și în mișcarea revoluționară rusă : aceasta nu este decît o reflectare a faptului că și lupta țăranimii împotriva moșierimii și a rămășițelor iobăgiei continuă să aibă o mare însemnătate.

În încheiere, trebuie să prevenim o eventuală neînțelegere. Am vorbit despre „chemarea revoluționară“ adresată de social-democrație țăranilor. Nu înseamnă oare aceasta să ne împrăștiem eforturile, să prejudiciem concentrarea necesară a forțelor pentru munca în rindurile proletariatului industrial ? Nicidecum ; necesitatea unei astfel de concentrări este recunoscută de *toți* social-democrații ruși, ea este indicată și în proiectul din 1885 al grupului „Eliberarea muncii“, și în broșura „Sarcinile social-democraților ruși“, apărută în 1898. Prin urmare, nu există absolut nici un motiv să ne temem că social-democrații își vor împrăștiia forțele. Programul doar nu reprezintă niște instrucțiuni : el trebuie să îmbrățișeze *întreaga* mișcare, iar în practică, firește, urmează să fie pusă pe primul plan cînd o latură a mișcării, cînd alta. Nimeni nu va tăgădui necesitatea de a se vorbi în program nu numai despre muncitorii industriali, ci și despre cei agricoli, deși, în același timp, în actuala stare de lucruri, nici un social-democrat rus nu s-a gîndit să-și îndemne tovarășii să

se ducă la sate. Dar chiar și fără eforturi din partea noastră, mișcarea muncitorească va duce de la sine, în mod inevitabil, la răspîndirea ideilor democratice la sate. „Agitația în legătură cu interesele economice va aduce inevitabil cercurile social-democrate nemijlocit în fața faptelor care denotă în chip vădit cea mai strînsă solidaritate de interese dintre proletariatul nostru industrial și masele țărănești” (Akselrod, *ibid*, pag. 13), și tocmai de aceea un „Agrarprogramm” (*în sensul arătat* : pentru că, strict vorbind, acesta nu-i nicidecum un „program agrar”) constituie pentru social-democrația ruși o necesitate imperioasă. În propaganda și în agitația noastră, noi ne izbim mereu de muncitori-țărani, adică de muncitori de fabrică și de uzină care păstrează legăturile cu satul, au acolo rude, familie, pe care le vizitează din cînd în cînd. Problema ratelor de răscumpărare, a răspunderii solidare, a arenzii adeseori îl interesează în mod viu chiar și pe muncitorul din capitală (fără ca să mai vorbim, de pildă, de muncitorii din Ural, în rîndurile cărora de asemenea a început să pătrundă propaganda și agitația social-democrată). Noi nu ne-am face datoria dacă nu am căuta să dăm o călăuză precisă social-democrațiilor și muncitorilor conștienți care nimeresc la sate. Apoi nu trebuie să uităm nici intelectualitatea de la sate, de pildă învățătorii, care sînt așa de umiliți atît din punct de vedere material cît și din punct de vedere spiritual, care văd atît de aproape și simt pe propria lor piele lipsa de drepturi a poporului și starea lui asuprită, încît (pe măsura creșterii mișcării) răspîndirea simpatiei față de social-democratism în rîndurile lor nu poate fi pusă nici o clipă la îndoială.

Iată, așadar, care ar trebui să fie, după părerea noastră, părțile constitutive ale programului Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia : 1) indicarea caracterului fundamental al dezvoltării economice a Rusiei ; 2) arătarea rezultatului inevitabil al capitalismului : creșterea mizeriei și creșterea revoltei în rîndurile muncitorilor ; 3) relevarea faptului că lupta de clasă a proletariatului constituie baza mișcării noastre ; 4) indicarea țelurilor finale ale mișcării muncitorești social-democrate, a năzuinței ei de a cuceri puterea politică în vederea realizării acestor țeluri, a caracterului internațional al mișcării ; 5) sublinierea caracterului politic

necesar al luptei de clasă ; 6) indicarea faptului că absolutismul rus, determinînd lipsa de drepturi și asuprirea poporului și protejînd pe exploatare, constituie principala piedică în calea mișcării muncitorești, și de aceea cucerirea libertății politice, necesară și în interesul întregii dezvoltări sociale, constituie o sarcină politică imediată a partidului ; 7) menționarea faptului că partidul va sprijini toate partidele și păturile populației care luptă împotriva absolutismului, că va duce război împotriva uneltirilor demagogice ale cîrmuirii noastre ; 8) enumerarea principalelor revendicări democratice, — apoi 9) a revendicărilor în favoarea clasei muncitoare și 10) a revendicărilor în favoarea țăranilor, lămurind totodată caracterul general al acestor revendicări.

Pe deplin conștienți de faptul că, fără o serie de consfătuiri cu tovarășii, o formulare îndeajuns de satisfăcătoare a programului este o sarcină anevoioasă, socotim totuși necesar să începem înfăptuirea acestei sarcini, fiind de părere că (din motivele arătate mai sus) ea nu poate fi amînată și sperînd că în ajutorul nostru vor veni atît toți teoreticienii partidului (în frunte cu membrii grupului „Eliberarea muncii“), cît și toți socialiștii care desfășoară muncă practică în Rusia (și nu numai social-democrații : ar fi cît se poate de dorit să auzim părerea socialiștilor din celelalte fracțiuni și nu am refuza să le publicăm părerile), precum și toți muncitorii conștienți.

O ORIENTARE RETROGRADĂ ÎN SOCIAL-DEMOCRAȚIA RUSĂ

Redacția ziarului „Raboceaia Misl“ a scos un „Supliment special la «Raboceaia Misl»“ (septembrie 1899), cu scopul „de a risipi numeroasele nedumeriri și confuzii existente în privința orientării ziarului «Raboceaia Misl» (de pildă că noi «am nega» «politica»“. (Din partea redacției). Ne bucură faptul că „Raboceaia Misl“ pune, în sfârșit, deschis problemele programatice, pe care pînă acum se părea că le ignorează, dar protestăm cu hotărîre împotriva afirmației că „orientarea ziarului «Raboceaia Misl» este“ (după cum declară tot acolo redacția) „orientarea muncitorilor ruși înaintați“. Nu, dacă redacția ziarului „Raboceaia Misl“ vrea să meargă pe calea schițată (deocamdată numai *schițată*) în publicația menționată, aceasta înseamnă că ea înțelege greșit programul elaborat de întemeietorii social-democrației ruse și urmat pînă acum de toți social-democrații ruși care au activat în Rusia ; aceasta înseamnă că ea face *un pas înapoi* în comparație cu treapta de dezvoltare teoretică și practică deja atinsă de social-democrația rusă.

Orientarea ziarului „Raboceaia Misl“ este expusă în articolul de fond al „Suplimentului special“ : „Realitatea noastră“ (semnat R.M.). Acest articol ne propunem să-l analizăm acum cît se poate de amănunțit.

Chiar de la începutul articolului se constată că R. M. prezintă într-o lumină *de-a dreptul greșită* „realitatea noastră“ în general și mișcarea noastră muncitorească în special, dînd dovadă de o înțelegere mult prea îngustă a mișcării muncitorești și de tendința de a închide ochii asupra formelor ei

superioare, deja făurite de ea sub conducerea social-democrațiilor ruși. Într-adevăr : „mișcarea noastră muncitorească – afirmă R. M. chiar la începutul articolului – poartă în ea germeii celor mai variate forme de organizare“, începînd de la asocierile pentru greve și terminînd cu asociațiile legale. – Numai atît ? – va întreba nedumerit cititorul. Oare R. M. nu a observat în Rusia nici un fel de forme *superioare*, mai avansate, de organizare a mișcării muncitorești ? Probabil că nu vrea să le observe, pentru că chiar în pagina următoare afirmația de mai sus este repetată într-o formă mult mai categorică : „În momentul actual – spune R. M. –, sarcinile mișcării, adevărata cauză muncitorească a muncitorilor ruși se rezumă la lupta lor pentru a-și îmbunătăți *prin toate mijloacele posibile* situația“, și enumerarea acestor mijloace cuprinde iarăși *numai* organizațiile de grevă și asociațiile legale ! Se pretinde, așadar, că mișcarea muncitorească rusă *s-ar reduce* doar la greve și la asociațiile legale ! Dar acesta este un *neadevăr* vădit ! Mișcarea muncitorească rusă a creat încă acum 20 de ani o organizație mai largă și a formulat sarcini mai largi (ceva mai jos vom vorbi mai amănunțit despre aceasta). Mișcarea muncitorească rusă a creat organizații ca „Uniunile de luptă“ de la Petersburg⁹⁸ și Kiev⁹⁹, Uniunea muncitorilor evrei¹⁰⁰ și altele. R. M. spune, ce-i drept, că mișcarea muncitorilor evrei are un „caracter politic aparte“, constituind o excepție. Dar nici acest lucru nu este adevărat, căci, dacă Uniunea muncitorilor evrei ar avea o poziție „aparte“, ea *nu s-ar fi unit* cu o serie de organizații ruse și nu ar fi participat la crearea „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“. Întemeierea acestui partid reprezintă un pas deosebit de important al mișcării muncitorești ruse *în procesul contopirii ei* cu mișcarea revoluționară rusă. Acest pas a dovedit limpede că mișcarea muncitorească rusă *nu se reduce* la greve și la asociațiile legale. Cum se explică faptul că socialiștii ruși care scriu la „Raboceaia Mîsl“ nu vor să vadă acest pas, nu vor să înțeleagă semnificația lui ?

El se explică prin aceea că R. M. nu înțelege nici raportul dintre mișcarea muncitorească rusă, de o parte, și socialism și mișcarea revoluționară din Rusia, de altă parte, nici sarcinile politice ale clasei muncitoare din Rusia. „Revendicările muncitorilor reprezintă, firește, cel mai caracteristic indiciu

al orientării mișcării noastre“, scrie R. M. Este cazul să întrebăm : de ce oare revendicările *social-democraților* și ale organizațiilor social-democrate nu sînt înglobate și ele printre indiciile orientării *mișcării noastre* ? Pe ce bază separă R. M. revendicările muncitorești de revendicările social-democraților ruși ? Și această separare R. M. o face în tot cursul articolului său, după cum, în general, redacția ziarului „Raboceaia Mișl“ o face în fiecare număr al acestuia. Pentru a lămurii în ce constă această greșeală a ziarului „Raboceaia Mișl“, trebuie să lămurim problema generală a raportului dintre *socialism* și *mișcarea muncitorească*. În toate țările europene, la început socialismul și mișcarea muncitorească au existat separat. Muncitorii duceau lupta împotriva capitaliștilor, făceau greve și organizau asociații, iar socialiștii rămîneau la o parte de mișcarea muncitorească, creau teorii prin care criticau actuala orînduire capitalistă, burgheză a societății și cereau înlocuirea acestei orînduiri printr-o altă orînduire, superioară, orînduirea socialistă. Faptul că mișcarea muncitorească era separată de socialism determina slăbiciunea și lipsa de dezvoltare a amîndurora : necontopite cu lupta muncitorilor, teoriile socialiștilor rămîneau simple utopii, deziderate pioase, care nu exercitau nici o influență asupra vieții reale ; mișcarea muncitorească rămînea o mișcare cu obiective mărunte, fărîmițată, lipsită de semnificație politică, de lumina științei înaintate a timpului său. De aceea în toate țările europene s-a manifestat din ce în ce mai puternic tendința de a *contopi* socialismul și mișcarea muncitorească într-o mișcare *social-democrată* unică. În urma acestei contopiri, lupta de clasă a muncitorilor se transformă în *lupta conștientă a proletariatului* pentru eliberarea sa de sub jugul exploatării exercitate de clasele avute, se făurește forma superioară a mișcării muncitorești socialiste : *partidul muncitoresc social-democrat de sine stătător*. Orientarea socialismului spre contopirea cu mișcarea muncitorească este principalul merit al lui K. Marx și F. Engels : ei au creat o teorie revoluționară care a lămurit necesitatea acestei contopiri și a pus în fața socialiștilor sarcina organizării luptei de clasă a proletariatului.

Tot astfel s-au petrecut lucrurile și în Rusia. Și la noi socialismul a existat multă vreme, decenii de-a rîndul, *în afara* luptei muncitorilor împotriva capitaliștilor, în afara

grevelor muncitorești etc. Pe de o parte, socialiștii nu înțelegeau teoria lui Marx și o considerau inaplicabilă în condițiile din Rusia; pe de altă parte, mișcarea muncitorească rusă rămânea încă într-o formă cu totul embrionară. Când în 1875 a fost înființată „Uniunea muncitorilor din sudul Rusiei“ și în 1878 „Uniunea din nord a muncitorilor ruși“, aceste organizații muncitorești au adoptat altă orientare decât aceea a socialiștilor ruși; ele revendicau drepturi politice pentru popor și erau hotărâte să lupte pentru aceste drepturi, pe când socialiștii ruși greșit credeau pe atunci că lupta politică constituie o abatere de la socialism. Dar socialiștii ruși n-au rămas la teoria lor rudimentară, eronată. Ei au mers înainte, și-au însușit teoria lui Marx, au elaborat o teorie a socialismului muncitoresc aplicabilă în condițiile din Rusia, teoria social-democrațiilor ruși. Întemeierea social-democrației ruse constituie principalul merit al grupului „Eliberarea muncii“, al lui Plehanov, al lui Akselrod și al prietenilor lor *. De la întemeierea social-democrației ruse (1883), la fiecare manifestare largă a mișcării muncitorești ruse, aceasta din urmă se apropia tot mai mult și nemijlocit de social-democrații ruși, căuta să se contopească cu ei. Întemeierea „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“ (în primăvara anului 1898) marchează un pas deosebit de important pe calea spre această contopire. În momentul de față, *principala* sarcină a tuturor socialiștilor ruși și a tuturor muncitorilor ruși conștienți este să consolideze această contopire, să întărească și să organizeze „Partidul muncitoresc social-democrat“. Cine nu vrea să ia în seamă această contopire, cine caută să tragă în mod artificial o linie despărțitoare între mișcarea muncitorească și social-democrația din Rusia, acela *prejudiciază* cauza socialismului muncitoresc și a mișcării muncitorești din Rusia, în loc de a o servi.

Să mergem mai departe. „Cît privește revendicările largi – scrie R. M. –, revendicările politice, abia revendicările țesătorilor din Petersburg... din 1897 reprezintă primul caz în care muncitorii noștri formulează, și într-un mod încă prea

* Istoria contopirii socialismului rus cu mișcarea muncitorească din Rusia a fost expusă de un tovarăș al nostru într-o broșură intitulată „Steagul roșu în Rusia. Studiu de istorie a mișcării muncitorești ruse“. Această broșură va apărea în curând ¹⁸¹.

puțin conștient, largi revendicări politice“. Trebuie să spunem că este iarăși o afirmație *cu totul greșită*. Publicînd asemenea fraze, redacția ziarului „Raboceaia Misl“ vădește, în primul rînd, o uitare, de neiertat pentru un social-democrat, a istoriei mișcării revoluționare și muncitorești ruse, iar în al doilea rînd, o înțelegere inadmisibil de îngustă a cauzei muncitorești. Revendicări politice largi au fost formulate de muncitorii ruși și în manifestul de 1 Mai 1898 al Uniunii de luptă din Petersburg, și în ziarul „S.-Peterburgski Rabocii Listok“, și în „Raboceaia Gazeta“, pe care organizațiile înaintate ale social-democraților ruși au recunoscut-o în 1898 drept organ oficial al „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“. Ignorînd acest fapt, „Raboceaia Misl“ se tîrăște înapoi, îndreptățind pe deplin părerea că el nu este exponentul muncitorilor înaintați, ci al păturilor înapoiate, neevluate ale proletariatului (în articolul său, *R. M.* arată el însuși că ziarului „Raboceaia Misl“ i s-a mai atras atenția asupra acestui fapt). Păturile înapoiate ale proletariatului nu cunosc istoria mișcării revoluționare ruse, n-o cunoaște nici *R. M.* Păturile înapoiate ale proletariatului nu înțeleg raportul dintre mișcarea muncitorească și social-democrație, nu-l înțelege nici *R. M.* Cum se explică faptul că în deceniul în curs muncitorii ruși nu și-au creat organizații proprii separat de socialiști, cum făceau cu vreo două decenii în urmă ? De ce nu au formulat ei revendicări politice proprii, separat de socialiști ? *R. M.* explică acest lucru, probabil, prin aceea că „muncitorii ruși sînt încă prea puțin pregătiți pentru asemenea revendicări“ (pag. 5 din articolul său), dar printr-o astfel de explicație el nu face decît să confirme încă o dată părerea că este îndreptățit să vorbească numai ca exponent al păturilor înapoiate ale proletariatului. În timpul mișcării din deceniul în curs, aceste pături nu și-au dat seama de caracterul politic al mișcării. Cu toate acestea, însă, este îndeobște cunoscut (și chiar *R. M.* o spune) că mișcarea muncitorească din deceniul în curs a căpătat o largă semnificație politică. Aceasta se datorește faptului că cei care au determinat caracterul mișcării au fost, ca pretutindeni și ca întotdeauna, muncitorii înaintați, pe care masa muncitorească i-a urmat pentru că ei și-au dovedit hotărîrea și pricepera de a sluji cauza muncitorească, pentru că au știut să cîștige încrederea deplină a acestei mase. Și acești

muncitori înaintați erau social-democrați ; mulți dintre ei au participat personal la acele controverse dintre narodovolți și social-democrați care au caracterizat trecerea mișcării revoluționare ruse de la socialismul țărănesc și complotist la socialismul muncitoresc. Așa se explică de ce acești muncitori înaintați nu s-au izolat acum de socialiști și de revoluționari pentru a-și crea organizații aparte. Această izolare își avea sensul și era necesară atunci când socialismul se izola de mișcarea muncitorească. O astfel de izolare este imposibilă și lipsită de sens din momentul în care muncitorii înaintați au în fața lor socialismul muncitoresc și organizații *social-democrate*. *Contopirea* muncitorilor înaintați cu organizațiile social-democrate a fost cât se poate de firească și inevitabilă. Ea a fost un rezultat al importantului fapt istoric că în perioada de după 1890 s-au întilnit două mari mișcări sociale în Rusia : una spontană, mișcarea populară din rindurile clasei muncitoare, iar cealaltă – orientarea gândirii sociale înspre teoria lui Marx și Engels, înspre doctrina social-democrației.

Cît de infinit de îngust este felul în care „Raboceaia Misl“ concepe lupta politică se vede din următoarele. Vorbind despre revendicările politice largi, *R. M.* scrie : „Dar pentru ca muncitorii să poată desfășura într-un mod pe deplin conștient și de sine stătător o asemenea luptă politică, este necesar ca ea să fie dusă chiar de organizațiile muncitorești, ca aceste revendicări politice ale muncitorilor să se întemeieze pe cerințele lor politice comune – de care ei să fi devenit conștienți – și pe interesele lor comune de moment“ (rețineți acest lucru !), „ca aceste revendicări să fie revendicări ale organizațiilor muncitorești (profesionale), ca ele – revendicările – să fie elaborate într-adevăr în comun și tot în comun formulate de aceste organizații muncitorești, din inițiativa lor particulară“... Iar mai departe urmează o lămurire în sensul că revendicările politice comune imediate ale muncitorilor continuă să rămână deocamdată (!!) ziua de muncă de 10 ore și restabilirea sărbătorilor suprimate prin legea din 2.VI.1897. – Și după toate acestea, redacția ziarului „Raboceaia Misl“ se mai miră că e acuzată de negarea politicii ! Dar nu înseamnă oare că negi politica atunci cînd o reduci la lupta asociațiilor profesionale pentru reforme izolate ? Nu înseamnă oare aceasta că renunți la principiul fundamental al social-

democrației mondiale potrivit căruia social-democrații trebuie să tindă a organiza lupta de clasă a proletariatului în cadrul unor partide politice muncitorești de sine stătătoare, care să lupte pentru democrație *ca mijloc* de cucerire a puterii politice de către proletariat și de construire de către el a societății socialiste? Cu câtă ușurință aruncă peste bord falsificatorii moderni ai social-democratismului tot ce este mai scump pentru social-democrați, tot ce ne dă dreptul să vedem în mișcarea muncitorească o mișcare de însemnătate istorică mondială. Pe ei nu-i interesează faptul că experiența seculară a socialismului european și a democrației europene ne învață că trebuie să tindem spre crearea unor partide politice muncitorești de sine stătătoare. Pe ei nu-i interesează faptul că, după o cale lungă și anevoioasă, istoria mișcării revoluționare ruse a dus la îmbinarea socialismului cu mișcarea muncitorească, la îmbinarea mărețelor idealuri sociale și politice cu lupta de clasă a proletariatului. Nu-i interesează nici faptul că muncitorii ruși înaintați au și pus bazele „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“. În lături cu toate astea! Să ne descotorosim de acest bagaj ideologic prea amplu și de această experiență istorică prea împovărătoare și pretențioasă, – și „să rămână deocamdată“ numai asociațiile profesionale (a căror posibilitate de organizare în Rusia nu a fost încă prin nimic dovedită, dacă facem abstracție de asociațiile legale), iar aceste asociații profesionale să elaboreze „din inițiativa lor particulară“ revendicări, revendicări „de moment“, revendicări de mărunte și neînsemnate reforme !! Ce înseamnă asta? Nu înseamnă decît propovăduirea unei mișcări retrograde! Nu înseamnă decît propagarea desființării socialismului!

Și în legătură cu aceasta trebuie să relevăm că „Raboceaia Mîsl“ expune nu numai ideea că înseși organizațiile locale trebuie să elaboreze formele locale de luptă și motivele concrete de agitație, metodele de agitație etc. – împotriva acestei idei nimeni nu ar avea nimic de obiectat. Social-democrații ruși nu au formulat niciodată nici cea mai mică pretenție de a limita în această privință independența muncitorilor. Nu, „Raboceaia Mîsl“ vrea să *înlătore cu desăvîrșire* marile sarcini politice ale proletariatului rus și să se mărginească „deocamdată“ „numai“ „la interesele de moment“. Pînă acum social-

democrației ruși voiau ca, sprijinindu-se pe fiecare revendicare de moment, desfășurînd agitația în jurul ei, să organizeze proletariatul în vederea luptei împotriva autocrației, ca țel imediat al lui. Acum „Raboceaia Misl“ vrea să limiteze lupta proletariatului la o luptă restrînsă pentru revendicări înguste. Știind foarte bine că se îndepărtează de opiniile întregii social-democrații ruse, *R. M.* dă următorul răspuns acuzatorilor ziarului „Raboceaia Misl“. Se afirmă că răsturnarea țarismului ar fi o sarcină imediată a mișcării muncitorești ruse. Dar a cărei mișcare muncitorești anume – se întrebă *R. M.* –, „*a mișcării greviste ? a asociațiilor de ajutor reciproc ? a cercurilor muncitorești ?*“ (pag. 5 din articol). La aceasta îi vom răspunde : vorbește numai în numele dumitale, în numele grupului dumitale, al păturilor înapoiate ale proletariatului dintr-o anumită localitate, reprezentate de acest grup, dar nu-ți aroga dreptul de a vorbi în numele muncitorilor ruși înaintați ! Adeseori elementele înapoiate ale proletariatului nu știu că lupta pentru răsturnarea autocrației poate fi dusă numai de un partid revoluționar. Nici *R. M.* nu știe acest lucru. Dar muncitorii ruși înaintați îl știu. Elementele înapoiate din rîndurile proletariatului nu știu adesea că mișcarea muncitorească rusă nu se limitează la lupta grevistă, la asociațiile de ajutor reciproc și la cercurile muncitorești, că de multă vreme mișcarea muncitorească rusă tinde să se organizeze într-un partid revoluționar și a dovedit în fapt această tendință. Nici *R. M.* nu știe acest lucru. Dar muncitorii ruși înaintați îl știu.

Totala sa lipsă de înțelegere a ceea ce este social-democra-tismul, *R. M.* încearcă s-o prezinte drept un mod aparte de a înțelege „realitățile noastre“. Să examinăm mai îndeaproape opiniile lui în această problemă.

„Asupra noțiunii de absolutism propriu-zise... – scrie *R. M.* – ...nu vom insista aici, deoarece presupunem că fiecare interlocutor al nostru are o idee cît se poate de precisă și de clară despre aceste lucruri“. Vom vedea îndată că *R. M.* însuși are o idee cît se poate de neprecisă și de neclară despre aceste lucruri, dar mai întii trebuie să relevăm încă o împrejurare. Printre interlocutorii lui *R. M.* figurează oare și muncitorii ? Firește că da. Și dacă figurează, de unde să capete ei o idee

cît se poate de precisă despre absolutism ? Evident că în acest scop este necesară o cît mai largă și mai sistematică propagare a ideilor de libertate politică în general, este necesară o agitație care să folosească fiecare manifestare concretă a silniciei polițienești și a împilării birocratice pentru a lega de ele (în mințile muncitorilor) „ideea precisă” de absolutism. S-ar părea că e limpede. Dar dacă e limpede, poate da oare rezultate o propagandă și o agitație pur locală împotriva absolutismului ? Nu este oare absolut necesar ca ea să fie organizată pe scara întregii Rusii, ca o activitate unitară și sistematică desfășurată de un singur partid ? Atunci de ce printre sarcinile imediate ale mișcării muncitorești din Rusia R. M. nu indică și sarcina organizării unei propagande și agitații sistematice împotriva absolutismului ? Numai pentru că are o idee cît se poate de neprecisă și de neclară despre sarcinile mișcării muncitorești ruse și ale social-democrației ruse.

În continuare, R. M. explică cititorului că absolutismul reprezintă o uriașă „forță personală” (birocrăția muștrulită militară) și o uriașă „forță economică” (mijloacele financiare). Fără a ne opri asupra „impreciziilor” din explicația lui R. M. (și „impreciziile” sînt foarte numeroase aici), trecem direct la chestiunea principală :

„Așadar – întreabă R. M. social-democrația rusă –, oare nu răsturnarea acestei forțe personale și cucerirea acestei forțe economice este ceea ce se recomandă în momentul de față muncitorilor ruși ca sarcină imediată și primordială a organizațiilor lor actuale (embrionare) ? (ca să nu mai vorbim despre revoluționarii care spun că această sarcină trebuie să și-o asume cercurile de muncitori înaintați)”.

Cu mirare ne frecăm la ochi și recitim de două și de trei ori acest pasaj uluitor. Nu cumva ne-am înșelat ? Nu, nu ne-am înșelat : R. M. nu știe într-adevăr ce înseamnă răsturnarea absolutismului. E de necrezut, dar așa e. De altfel, se mai poate spune că e de necrezut după confuzia de idei de care dă dovadă R. M. ?

R. M. confundă cucerirea puterii de către revoluționari cu răsturnarea absolutismului de către revoluționari.

Vechii revoluționari ruși (narodovolții) năzuiau spre cucerirea puterii de către un partid revoluționar. Cucerind puterea, „partidul va răsturna forța personală” a absolutismului –

credeau ei -, adică va numi în locul cinovnicilor agenți de-ai săi, „va cucerii forța economică“, adică toate mijloacele financiare ale statului, și va înfăptui revoluția socială. Narodovolții (vechii narodovolți) năzuiau într-adevăr spre „răsturnarea forței personale și cucerirea forței economice“ a absolutismului, dacă e să folosim, după exemplul lui R. M., aceste expresii stângace. Social-democrații ruși s-au ridicat cu hotărîre împotriva acestei teorii revoluționare. Plehanov a supus-o unei critici necruțătoare în lucrările sale : „Socialismul și lupta politică“ (1883) și „Divergențele noastre“ (1885) și a indicat revoluționarilor ruși care este sarcina lor : crearea unui partid revoluționar muncitoresc, al cărui scop imediat să fie răsturnarea absolutismului. Dar ce înseamnă răsturnarea absolutismului ? Pentru a putea explica lui R. M. acest lucru, este necesar să răspundem întâi la întrebarea : ce este absolutismul ? Absolutismul (autocrația, monarhia absolută) este o formă de guvernămînt în care puterea supremă aparține în întregime și în mod exclusiv (absolut) țarului. Țarul emite legile, numește funcționarii statului, strînge și cheltuiește banii poporului, *fără ca poporul să participe la facerea legilor și la controlul asupra administrației*. De aceea absolutismul înseamnă samavolnicie din partea cinovnicilor și a poliției și lipsă de drepturi pentru popor. De pe urma acestei lipse de drepturi suferă întregul popor, dar clasele avute (mai cu seamă moșierii bogați și capitaliștii) exercită asupra birocrăției o influență foarte puternică. Cît privește clasa muncitoare, ea suferă în-doit : atît de pe urma lipsei de drepturi a întregului popor rus, cît și de pe urma asupririi muncitorilor de către capitaliști, care obligă guvernul să le slujească interesele.

Ce înseamnă deci răsturnarea absolutismului ? Înseamnă renunțarea țarului la puterea absolută ; acordarea dreptului pentru popor de a-și alege reprezentanți care să facă legile, să supravegheze activitatea funcționarilor statului, strîngerea impozitelor și cheltuirea banului public. Forma de guvernămînt în cadrul căreia poporul participă la facerea legilor și la conducerea statului se numește forma *constituțională* de guvernămînt (constituție = legea care stabilește participarea reprezentanților poporului la facerea legilor și la conducerea statului). Prin urmare, răsturnarea absolutismului înseamnă înlocuirea formei absolutiste de guvernămînt printr-o formă

constituțională de guvernămînt. De aici rezultă că pentru răsturnarea absolutismului nu este nevoie nicidecum de „răsturnarea forței personale și de cucerirea forței economice“, ci este nevoie să se impună guvernului țarist să renunțe la puterea sa absolută și să convoace o adunare de reprezentanți ai poporului în vederea întocmirii unei constituții („cucerirea unei constituții democratice“ [populară, întocmită în interesul poporului], cum se spune în proiectul de program al social-democraților ruși, publicat în 1885 de grupul „Eliberarea muncii“).

De ce răsturnarea absolutismului trebuie să fie prima sarcină a clasei muncitoare ruse? Pentru că în condițiile absolutismului clasa muncitoare nu-și poate desfășura pe scară largă lupta, nu poate cuceri poziții trainice nici în domeniul economic, nici în cel politic, nu poate crea organizații trainice, de masă, nu poate desfășura în fața tuturor maselor muncitoare steagul revoluției sociale și nu le poate învăța să lupte pentru înfăptuirea ei. Numai în condiții de libertate politică este posibilă lupta hotărîită a întregii clase muncitoare împotriva clasei burgheziei, scopul final al acestei lupte fiind cucerirea puterii politice de către proletariat și organizarea societății socialiste. *Această* cucerire a puterii politice de către proletariatul organizat, călit în focul unor lupte îndelungate, va însemna într-adevăr „răsturnarea puterii personale și cucerirea forței economice“ a guvernului burghez, dar social-democrații ruși nu au declarat niciodată că *această* cucerire a puterii ar fi o sarcină imediată a muncitorilor ruși. Social-democrații ruși au susținut întotdeauna că numai în condiții de libertate politică, în condițiile unei lupte de masă desfășurate pe scară largă, clasa muncitoare rusă va ști să făurească organizațiile necesare pentru obținerea acestei victorii finale a socialismului.

Dar cum ar putea clasa muncitoare din Rusia să răstoarne absolutismul? Căci redactorii de la „Raboceaia Misl“ iau în zeflema pînă și grupul „Eliberarea muncii“, întemeietorul social-democrației ruse, care în programul lui a arătat că „lupta împotriva absolutismului este obligatorie chiar și pentru cercurile muncitorești, care astăzi constituie germenii viitorului partid muncitoresc din Rusia“. Ziarului „Raboceaia Misl“ (vezi nr. 7 al ziarului, precum și articolul pe care-l

analizăm) această idee i se pare ridicolă : răsturnarea absolutismului să fie înfăptuită de cercuri muncitorești ! La aceasta vom răspunde redactorilor de la „Raboceaia Mișl“ : de cine rideți ? De voi înșivă rideți ! Redactorii de la „Raboceaia Mișl“ se plîng că social-democrații ruși polemizează cu ei într-un spirit *netovărășesc*. Să judece cititorii cine polemizează într-un spirit *netovărășesc* : vechii social-democrați ruși, care și-au formulat cu precizie concepțiile și spun pe șleau care anume concepții ale „tinerilor“ socot ei că sînt greșite și de ce anume ; - sau „tinerii“, care, *fără a-și numi* adversarii, hărțuiesc de după colț ba pe „autorul cărții în limba germană despre Cernișevski“ (pe Plehanov, punîndu-l, fără nici un temei, pe același plan cu unii autori din presa legală), ba grupul „Eliberarea muncii“, citînd într-o formă *denaturată* fragmente din programul lui și fără a-i opune un program propriu cît de cît precis formulat. Da ! Noi recunoaștem datoria *tovărășească*, datoria sprijinirii tuturor tovarășilor, datoria de a fi îngăduitori față de părerile tovarășilor, *dar pentru noi datoria tovarășească decurge din datoria față de social-democrația rusă și față de social-democrația internațională, și nu invers*. Recunoaștem că avem îndatoriri *tovărășești* față de „Raboceaia Mișl“ nu pentru că redactorii ei ne sînt tovarăși, ci vedem în redactorii de la „Raboceaia Mișl“ tovarăși de-ai noștri numai pentru că activează - și în măsura în care activează - în rindurile social-democrației ruse (și deci ale social-democrației internaționale). De aceea, din moment ce sîntem convinși că „tovarășii“ dau înapoi de la programul social-democrat, că „tovarășii“ îngustează și denaturează sarcinile mișcării muncitorești, socotim de *datoria* noastră să ne exprimăm această convingere în termeni cît se poate de categorici și fără nici un fel de reticențe !

Am spus că redactorii de la „Raboceaia Mișl“ redau într-o manieră *denaturată* concepțiile grupului „Eliberarea muncii“. Să judece cititorul dacă avem sau nu dreptate. „Nu-i putem înțelege pe acei tovarăși de-ai noștri - scrie R. M. - care văd în programul lor de «eliberare a muncii» un simplu răspuns la întrebarea : «de unde să luăm forțele necesare pentru a putea lupta împotriva absolutismului ?»“ (în altă parte : „revoluționarii noștri consideră că mișcarea muncitorilor este cel mai bun mijloc pentru răsturnarea absolutismului“). Des-

chideți proiectul de program al social-democraților ruși, publicat de grupul „Eliberarea muncii” în 1885 și reprodus de P. B. Akselrod în broșura sa „În problema sarcinilor imediate și a tacticii social-democrației ruse” (Geneva, 1898), – și veți vedea că *la baza* programului se află : eliberarea deplină a muncii de sub jugul capitalului, trecerea în proprietate socială a tuturor mijloacelor de producție, cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, crearea unui partid *muncitoresc* revoluționar. Este clar că R. M. denaturează acest program, că *nu vrea* să-l înțeleagă. El se agață de cuvintele spuse de P. B. Akselrod la începutul broșurii, unde se arată că programul grupului „Eliberarea muncii” „a fost un răspuns” la întrebarea : de unde să luăm forțele necesare pentru a putea lupta împotriva absolutismului ? Dar este un *fapt istoric* că programul grupului „Eliberarea muncii” a dat răspuns și la această întrebare a revoluționarilor ruși, și la această întrebare a întregii mișcări revoluționare ruse. Și dacă programul grupului „Eliberarea muncii” a dat un răspuns la această întrebare, rezultă oare de aici că pentru grupul „Eliberarea muncii” mișcarea muncitorească nu era decît un mijloc ? Adevărul e că această „lipsă de înțelegere” a lui R. M. dovedește doar că el nu cunoaște fapte îndeobște cunoscute din activitatea grupului „Eliberarea muncii”.

Mai departe. R. M. nu înțelege cum poate fi „răsturnarea absolutismului” o sarcină a cercurilor muncitorești. Deschideți programul grupului „Eliberarea muncii” : „Social-democrații ruși – se spune acolo – consideră agitația și continua răspîndire a ideilor socialiste și a organizațiilor revoluționare în rîndurile clasei muncitoare drept principalul mijloc de luptă politică a cercurilor muncitorești împotriva absolutismului. Strîns legate între ele într-un tot armonios, aceste organizații, nelimitîndu-se la ciocniri izolate cu guvernul, nu vor întîrzia, la momentul oportun, să treacă la un atac general, hotărît împotriva lui”. Tocmai aceasta este tactica pe care au urmat-o organizațiile din Rusia, care în primăvara anului 1898 au întemeiat „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia”. Și ele au dovedit că asemenea organizații constituie în Rusia o forță politică importantă. Dacă aceste organizații vor forma un partid unic și vor duce o agitație largă împotriva cîrmuirii absolutiste, folosind în același timp toate elementele opoziției

liberale, sarcina cuceririi libertății politice va fi, fără îndoială, realizabilă pentru un astfel de partid. Dacă redactorii de la „Raboceaia Mîsl“ „nu pot să înțeleagă“ acest lucru, noi îi „putem“ sfătui: mai învățați, domnilor, pentru că în sine aceste lucruri nu sînt de loc greu de înțeles.

Să revenim însă la *R. M.*, pe care l-am lăsat la mijlocul considerațiilor sale asupra luptei împotriva absolutismului. Concepția proprie a lui *R. M.* asupra acestei probleme ilustrează și mai limpede orientarea nouă, retrogradă, a ziarului „Raboceaia Mîsl“.

„Este limpede că sfîrșitul absolutismului este aproape“, scrie *R. M.* „Lupta cu absolutismul constituie pentru toate elementele sociale viabile una din condițiile dezvoltării lor sănătoase“. De aici rezultă, va gândi probabil cititorul, că lupta cu absolutismul este necesară și pentru clasa muncitoare? Nu, nu vă pripiți. *R. M.* are o logică și o terminologie proprie. Prin cuvîntul luptă, la care el adaugă cuvîntul „obștească“ (luptă obștească), el înțelege ceva cu totul aparte. După ce descrie *opozitia legală* pe care o fac guvernului numeroase pături ale populației ruse, *R. M.* conchide: „Căci și lupta pentru autoadministrarea zemstvelor și a orașelor, și lupta pentru învățămînt public, și lupta pentru ajutorarea obștească a populației înfometate etc. este o luptă cu absolutismul“. „Necesitatea luptei obștești împotriva atotputerniciei cinovnicilor este evidentă pentru toate păturile și grupurile conștiente și progresiste ale populației. Mai mult. Această luptă obștească, deși dintr-o stranie neînțelegere a scăpat pînă acum atenției binevoitoare a multor autori revoluționari ruși, a și început să fie dusă, după cum am văzut, de societatea * rusă, și nu de ieri de alaltăieri“. „Adevărata problemă este: cum trebuie să ducă păturile sociale amintite... această luptă cu absolutismul“ (vă rog să rețineți expresia!) „pentru ca ea să fie cît mai reușită... Pentru noi însă problema principală este: — cum trebuie să ducă muncitorii noștri această luptă obștească (!) cu absolutismul...“

* Aici, ca și în numeroase alte locuri din lucrările sale, Lenin folosește cuvîntul societate nu în sensul obișnuit, ci într-un sens mai restrîns, înțelegînd prin acest termen pătura politiceste activă din rîndurile claselor dominante (burghezia liberală, intelectuali, funcționari din aparatul de stat etc.).
— *Nota trad.*

În aceste raționamente, *R. M.* a îngrămădit iarăși confuzii peste confuzii și erori fără număr.

În primul rînd, *R. M.* confundă *opoziția legală* cu lupta împotriva absolutismului, cu lupta pentru răsturnarea absolutismului. El face această confuzie de neiertat pentru un socialist, folosind expresia „lupta cu absolutismul“ fără a o lămuri; într-adevăr, ea poate însemna (dacă se specifică în mod expres) și lupta *împotriva* absolutismului, dar poate însemna și lupta împotriva unora dintre măsurile absolutismului în cadrul aceleiași orînduiri absolutiste.

În al doilea rînd, calificînd *opoziția legală* drept luptă obștească cu absolutismul și afirmînd că muncitorii noștri trebuie să ducă „această luptă obștească“, *R. M.* pare a spune că muncitorii noștri nu trebuie să ducă o luptă revoluționară împotriva absolutismului, ci trebuie să facă o *opoziție legală* absolutismului, ceea ce înseamnă că el alunecă spre o revoltătoare vulgarizare a social-democrației, pe care o confundă cu cel mai banal și mai plat liberalism rusesc.

În al treilea rînd, *R. M.* spune un *neadevăr flagrant* despre autorii social-democrați ruși – [*R. M.*, ce-i drept, preferă să facă „tovărășește“ reproșuri fără adresă. Dar dacă el nu se referă la social-democrați, cuvintele lui nu au nici un sens], – afirmînd că ei nu ar acorda atenție *opoziției legale*. Dimpotrivă, atît grupul „Eliberarea muncii“ cît și P. B. Akselrod în special, atît „Manifestul Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“ cît și broșura „Sarcinile social-democraților ruși“ (editată de „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“ și denumită de Akselrod *comentariu* la „Manifest“) nu numai că au acordat atenție *opoziției legale*, dar au și lămurit cu toată precizia raportul dintre ea și social-democrație.

Să ne explicăm. Ce fel de „luptă cu absolutismul“ duc la noi zemstvele, asociațiile liberale în general, presa liberală? Luptă ele oare împotriva absolutismului, pentru răsturnarea lui? *Nu, ele nu duc și nici n-au dus vreodată o astfel de luptă.* Împotriva absolutismului luptă numai revoluționarii, dintre care unii provin din cercurile liberale și se bucură de simpatia acestor cercuri. Dar a duce o luptă revoluționară nu e nicidecum tot una cu a nutri simpatii pentru revoluționari și a-i sprijini; lupta împotriva absolutismului nu e tot una

cu opoziția legală față de absolutism. Liberalii ruși își exprimă nemulțumirea față de absolutism numai în limitele *îngăduite* de absolutismul însuși, adică într-o formă pe care absolutismul o consideră neprimejdioasă pentru el. Cea mai apreciazabilă manifestare a opoziției liberale au constituit-o *demersurile* întreprinse de liberali pe lângă guvernul țarist în problema atragerii poporului la opera de guvernare. Și de fiecare dată liberalii au înghițit fără cîrtire grosolanele refuzuri polițienești cu care se soldau aceste demersuri, au suportat cu resemnare persecuțiile sălbatice și nelegiuite cu care guvernul jandarmesc răsplătea chiar și încercările lor legale de a-și exprima părerea. A declara că opoziția liberală este de-a dreptul o luptă obștească împotriva absolutismului înseamnă pur și simplu a *denatura* faptele, pentru că liberalii ruși n-au organizat *niciodată* un partid revoluționar care să-și propună drept scop răsturnarea absolutismului, cu toate că ei au avut întotdeauna și au și astăzi posibilitatea de a găsi pentru aceasta atît mijloacele materiale necesare cît și oameni care să reprezinte liberalismul rus în străinătate. Iar *R. M.* nu numai că denaturează faptele, dar mai amestecă aici și numele marelui socialist rus N. G. Cernișevski. „În această luptă – scrie *R. M.* –, muncitorii au drept aliați toate păturile progresiste ale societății ruse, care își apără interesele și instituțiile lor obștești, care își dau limpede seama de interesele lor comune, «care nu uită niciodată» (citează *R. M.* pe Cernișevski) cît de mare «e deosebirea dacă schimbarea se înfăptuiește în urma unei hotărîri independente a cîrmuirii sau în urma unei *revendicări categorice din partea societății*»“. A extinde această apreciere asupra tuturor participanților la „lupta obștească“, așa cum o concepe *R. M.*, adică și asupra tuturor liberalilor ruși, înseamnă pur și simplu a *falsifica* realitatea. Liberalii ruși n-au prezentat niciodată revendicări categorice cîrmuirii, și tocmai de aceea ei n-au avut niciodată și cu nici un chip nu pot avea acum un rol revoluționar *independent*. Nu „toate păturile progresiste ale societății“ pot fi aliați ai clasei muncitoare și ai social-democrației, ci numai partidele revoluționare întemeiate de membrii acestei societăți. Liberalii, însă, în general pot și trebuie să constituie doar *una dintre sursele* de forțe și mijloace suplimentare pentru partidul muncitoresc revoluționar (după cum a și arătat cît se

poate de clar P. B. Akselrod în broșura menționată mai sus) N. G. Cernișevski biciuia fără cruțare „păturile progresiste ale societății ruse“ tocmai pentru că ele nu înțelegeau necesitatea de a prezenta cîrmuirii revendicări categorice și pentru că priveau nepăsătoare cum revoluționarii proveniți din rîndurile lor cădeau sub loviturile guvernului absolutist. În cazul de față *R.M.* îl citează pe Cernișevski tot atît de fără rost pe cît de fără rost sînt inserate în cel de-al doilea articol al „Suplimentului special“ fragmente de citate din Cernișevski, menite să demonstreze că Cernișevski n-ar fi fost utopist și că social-democrații ruși nu ar fi apreciat întreaga însemnătate a „marelui socialist rus“. Adevărul însă este că, în cartea sa despre Cernișevski (articolele din culegerea „Soțial-demokrat“¹⁰², publicate în volum separat în limba germană), Plehanov a apreciat pe deplin însemnătatea lui Cernișevski și a lămurit atitudinea acestuia față de teoria lui Marx și Engels. Pe cînd redacția ziarului „Raboceaia Misl“ n-a făcut decît să-și demonstreze nepriceperea de a aprecia într-o manieră cît de cît logică și amplă însemnătatea lui Cernișevski, părțile lui tari și slabe.

„Adevărata problemă“ a social-democrației ruse nu este cîtuși de puțin aceea de a ști cum trebuie să ducă liberalii „lupta obștească“ (prin care *R.M.*, după cum am văzut, înțelege opoziția legală), ci de a ști cum să organizeze un partid muncitoresc revoluționar, care, luptînd pentru răsturnarea absolutismului, să se poată sprijini pe *toate* elementele opoziționiste din Rusia și să poată *folosi* în lupta sa revoluționară toate manifestările opoziționiste. În acest scop este necesar tocmai un partid muncitoresc revoluționar, pentru că numai clasa muncitoare poate fi în Rusia un luptător hotărît și consecvent pentru democrație, pentru că fără influența energică exercitată de un asemenea partid elementele liberale „ar putea să rămînă o forță inactivă, dormitîndă“ (P. B. Akselrod, broșura citată, pag. 23). Spunînd că „păturile cele mai progresiste de la noi“ duc o „adevărată (!) luptă obștească cu absolutismul“ (pag. 12 din articolul lui *R.M.*), că „pentru noi problema principală este : cum trebuie să ducă muncitorii noștri *această luptă obștească* cu absolutismul“, — spunînd asemenea lucruri, *R.M.* în fond părește cu totul linia social-democrației. Nu ne rămîne decît să-i sfătuim în

modul cel mai serios pe redactorii de la „Raboceaia Misl“ să se gîndească bine încotro vor s-o apuce și unde este adevăratul lor loc : printre revoluționari, care duc în rîndurile claselor de oameni ai muncii steagul revoluției sociale și vor să le organizeze într-un partid politic revoluționar, sau printre liberali, care își duc „lupta“ lor „obștească“ (adică fac o opoziție legală). Teoria „inițiativei obștești“ a muncitorilor, teoria „ajutorului reciproc social“ și a asociațiilor profesionale, care „deocamdată“ se limitează să revendice ziua de muncă de 10 ore, teoria „luptei obștești“ a zemstvelor, a asociațiilor liberale etc. cu absolutismul, — această teorie nu are în ea absolut nimic socialist, nimic care să nu poată fi admis de liberali ! Căci în fond întregul program al ziarului „Raboceaia Misl“ (în măsura în care se poate vorbi aici de un program) nu înseamnă altceva decît că muncitorii ruși trebuie să rămînă în starea lor de înapoiere și de fărîmițare și că trebuie să devină o *anexă a liberalilor* !

Unele fraze ale lui R.M. sună cu totul ciudat. „Toată nenorocirea este, declară R.M., că intelectualitatea noastră revoluționară, prigonită fără cruțare de poliția politică, ia drept luptă politică cu absolutismul lupta ei împotriva acestei poliții politice“. Care poate fi sensul unei asemenea afirmații ? Poliția politică de aceea se și numește politică, pentru că urmărește pe dușmanii absolutismului și pe cei care luptă împotriva lui. De aceea și „Raboceaia Misl“, atîta timp cît nu s-a transformat încă într-un organ liberal, luptă împotriva poliției politice, după cum luptă împotriva ei toți revoluționarii ruși, toți socialiștii, toți muncitorii conștienți. Din faptul că poliția politică îi prigonește fără cruțare pe socialiști și pe muncitori, că absolutismul dispune de o „organizație bine încheată“, de „oameni de stat pricepuți și abili“ (pag. 7 din articolul lui R.M.), din acest fapt nu se pot trage decît două concluzii. Liberalul, laș și mic de suflet, va deduce de aici că poporul nostru în general și muncitorii în special sînt încă prea puțin pregătiți pentru luptă și că trebuie să ne punem toate speranțele în „lupta“ zemstvelor, a presei liberale etc., pentru că aceasta este „adevărata luptă cu absolutismul“, și nu numai o luptă împotriva poliției politice. Socialistul și orice muncitor conștient vor deduce de aici că partidul muncitoresc trebuie să se străduiască din răsputeri

să creeze și el o „organizație puternic încheată“, să făurească din rîndurile muncitorilor înaintați și ale socialiștilor „militanți revoluționari pricepuți și abili“, care să ridice partidul muncitoresc la înălțimea unei forțe de avangardă care luptă pentru democrație și să știe să atragă alături de el toate elementele opoziționiste.

Redactorii de la „Raboceaia Misl“ nu-și dau seama că au alunecat pe o pantă care îi duce spre prima concluzie !

Sau altă frază : „Ne uimește în aceste programe“, adică în programele social-democraților – scrie R.M. –, „și faptul că ele pun mereu pe primul plan foloasele pe care le-ar putea aduce activitatea muncitorilor în parlament (care nu există la noi), ignorînd cu desăvîrșire... însemnătatea participării muncitorilor“ la adunările în care fabricanții discută problemele legislației, la activitatea comisiilor pentru reglementarea muncii în fabrici, la autoadministrarea obștească a orașelor (pag. 15). Dacă nu vom pune pe primul plan foloasele pe care le-ar aduce parlamentul, de unde să afle muncitorii despre drepturile politice și despre libertatea politică ? Dacă am trece sub tăcere aceste chestiuni, cum le trece sub tăcere „Raboceaia Misl“, nu ar însemna oare să cultivăm în păturile muncitorești înapoiate ignoranța politică ? Cît privește participarea muncitorilor la autoadministrarea obștească a orașelor, nici un social-democrat nu a negat niciodată și nicăieri folosul și importanța activității muncitorilor *socialiști* în cadrul organelor de autoadministrare ale orașelor, dar este ridicol să vorbești despre aceasta într-o țară ca Rusia, unde nu este posibilă nici o manifestare fățișă a socialismului, unde atragerea muncitorilor pe făgașul activității în cadrul organelor de autoadministrare ale orașelor (chiar dacă aceasta ar fi posibilă) ar însemna în fapt sustragerea muncitorilor înaintați de la lupta pentru cauza muncitorească socialistă și orientarea lor spre liberalism.

„Atitudinea păturilor muncitorești înaintate – spune R.M. – față de un astfel de guvern (adică față de guvernul absolutist)... este tot atît de explicabilă ca și atitudinea muncitorilor față de fabricanți“. Prin urmare, va conchide de aici orice om cu judecată sănătoasă, muncitorii din păturile înaintate sînt social-democrați toți atît de conștienți ca și socialiștii din rîndurile intelectualilor, și de aceea tendința ziarului „Rabo-

ceaia Misl" de a-i separa pe unii de alții este stupidă și dăunătoare. Prin urmare, clasa muncitoare din Rusia a și creat și a ridicat singură din rîndurile sale elemente pentru formarea unui partid politic muncitoresc de sine stătător. Dar din faptul că păturile muncitorești înaintate sînt conștiente din punct de vedere politic, redactorii de la „Raboc- ceaia Misl" trag concluzia... că aceste elemente înaintate trebuie să fie tîrîte înapoi, astfel încît să bată pasul pe loc ! „Ce fel de luptă ar fi de dorit să ducă muncitorii ?", întrebă R.M. și răspunde : este de dorit ca ei să ducă acea luptă care este posibilă, iar posibilă este lupta pe care muncitorii o „duc" „în momentul de față" !!! Este greu să exprimi într-o formă mai pregnantă oportunismul absurd și lipsit de principii de care s-au molipsit redactorii ziarului „Raboc- ceaia Misl", tîrîți de „bernsteniada" la modă ! Este de dorit ceea ce este posibil, iar posibil este ceea ce există în momentul de față ! Este ca și cum unui om care se pregătește să pornească la un drum lung și greu, de-a lungul căruia îl așteaptă o mulțime de obstacole și numeroși dușmani, și care întrebă : încotro să merg ?, i s-ar răspunde : ar fi de dorit să mergi acolo unde se poate merge, iar de mers se poate merge acolo unde mergi în momentul de față ! Acesta este un nihilism de cea mai autentică speță, dar nu un nihilism revoluționar, ci unul oportunist, de teapa celui pe care-l manifestă fie anarhiștii, fie liberalii burghezi ! „Chemînd" pe muncitorii ruși la o luptă „parțială" și „politică" (și trebuie să arătăm că prin luptă politică el nu înțelege lupta împotriva absolutismului, ci numai „lupta pentru îmbunătățirea situației tuturor muncitorilor"), R.M. îndeamnă fățiș mișcarea muncitorească rusă și social-democrația rusă să facă un *pas înapoi*, îndeamnă în fond pe muncitori să se separe de social-democrați și să arunce astfel peste bord toată experiența acumulată de proletariatul european și rus ! Dacă luptă numai pentru îmbunătățirea situației lor, muncitorii nu au nevoie de socialiști. În toate țările se găsesc muncitori care luptă pentru îmbunătățirea situației lor fără să știe nimic despre socialism sau avînd chiar o atitudine ostilă față de el.

„În încheiere – scrie R.M. –, cîteva cuvinte despre felul cum concepem noi socialismul muncitoresc". După cele de mai sus, cititorului nu-i va fi greu să-și închipuie ce repre-

zintă această „concepție“. Este pur și simplu o copie după cartea „la modă“ a lui Bernstein. În locul luptei de clasă a proletariatului, social-democrației „tineri“ de la noi pun „inițiativa obștească și politică a muncitorilor“. Dacă ne amintim cum înțelege R.M. „lupta“ *obștească* și „politică“, devine limpede pentru noi că este vorba aici de o reînnoire directă la „formula“ unor autori din presa rusă legală. În loc să indice precis scopul (și esența) socialismului: trecerea pământului, a fabricilor etc. și în genere a tuturor mijloacelor de producție în proprietatea întregii societăți și înlocuirea producției capitaliste printr-o producție organizată după un plan general în interesul tuturor membrilor societății, R.M. indică mai întâi dezvoltarea asociațiilor profesionale și a cooperativelor de consum și spune doar în treacăt că socialismul duce la socializarea deplină a tuturor mijloacelor de producție. În schimb, se tipărește cu caractere dintre cele mai grase fraza în care se spune că „socialismul nu înseamnă decât dezvoltarea mai departe, superioară, a vieții sociale contemporane“, frază împrumutată de la Bernstein și care nu numai că nu lămurește semnificația și esența socialismului, ci le face să devină nebuloase. Toți liberalii și toți burghezii se declară, fără doar și poate, pentru „dezvoltarea vieții sociale contemporane“, și de aceea se vor bucura cu toții citind aceste cuvinte ale lui R.M. Nu-i mai puțin adevărat însă că burghezii sînt *dușmanii* socialismului. După cum se știe, „viața socială contemporană“ are numeroase și variate aspecte, și dintre cei care folosesc această expresie generală unii au în vedere un aspect, alții -- altul. Prin urmare, în loc să explice muncitorilor ce este lupta de clasă și socialismul, R.M. nu face decât să înșire fraze nebuloase și derutante. În sfîrșit, în loc să arate ce mijloc de înfăptuire a socialismului preconizează socialismul contemporan – cucerirea puterii politice de către proletariatul organizat –, R.M. vorbește numai despre trecerea producției sub conducerea lor obștească (adică sub conducerea obștească a muncitorilor) sau sub conducerea unor organe publice democratizate „prin participarea activă a muncitorilor la activitatea a tot felul de comisii pentru reglementarea muncii în fabrici și uzine, comisii de arbitraj, adunări, comisii și consfătuiri pentru elaborarea legilor referitoare la muncitori, prin participarea

muncitorilor la autoadministrarea obștească și, în sfârșit, prin participarea lor la activitatea organului reprezentativ general al țării". În felul acesta, redactorii de la „Raboceaia Misl“ consideră drept socialism muncitoresc numai un socialism care se realizează pe cale *pașnică*, excluzând calea revoluționară. Această îngustare a socialismului și reducerea lui la un liberalism burghez de duzină constituie iarăși un mare pas înapoi față de concepțiile tuturor social-democraților ruși și ale imensei, covârșitoarei majorități a social-democraților europeni. Clasa muncitoare ar prefera, firește, să ia puterea în mâinile sale *pe cale pașnică* (am arătat mai sus că această cucerire a puterii poate fi înfăptuită numai de clasa muncitoare organizată, călită în focul luptei de clasă), dar a *renunța* la cucerirea puterii pe cale revoluționară ar fi din partea proletariatului, atit din punct de vedere teoretic cât și din punct de vedere politic practic, o *nesăbuintă* și ar însemna doar o concesie rușinoasă făcută burgheziei și tuturor claselor avute. Este foarte probabil – și chiar mai mult decât probabil – că burghezia nu va ceda în mod pașnic în fața proletariatului și că în momentul decisiv va recurge la violență pentru a-și apăra privilegiile. Atunci clasei muncitoare nu-i va mai rămîne pentru realizarea scopului său nici o altă cale în afară de revoluție. Iată de ce programul „socialismului muncitoresc“ vorbește în general despre cucerirea puterii politice, *fără a preciza* modul în care va fi înfăptuită această cucerire, pentru că alegerea acestui mod depinde de un viitor pe care noi nu-l putem prevedea cu precizie. Dar a limita exclusiv la „democratizare“ pașnică activitatea proletariatului în orice împrejurări înseamnă, repetăm, a îngusta într-un mod cu totul arbitrar și a aplatiza noțiunea de socialism muncitoresc.

Nu intenționăm să analizăm la fel de amănunțit celelalte articole din „Suplimentul special“. Despre articolul în legătură cu a zecea comemorare a morții lui Cernișevski am vorbit deja. Cît privește propaganda pe care redactorii ziarului „Raboceaia Misl“ o fac în favoarea bernsteiniadei, de care s-au agățat cu atîta înverșunare în lumea întreagă toți dușmanii socialismului, în general, și liberalii burghezi, în special, și împotriva căreia s-a pronunțat cu hotărîre (la Congresul de la Hanovra) majoritatea covârșitoare a social-democraților

germani și a muncitorilor germani conștienți, — cît privește, așadar, bernsteiniada, nu este aici locul să vorbim amănunțit despre ea. Ceea ce ne interesează aici este bernsteiniada *rusă*, și noi am arătat mai sus ce totală confuzie de idei aduce cu sine bernsteiniada „noastră“, cît de lipsită este ea de orice urmă de concepții de sine stătătoare, am arătat că ea înseamnă un *serios pas înapoi în raport cu concepțiile social-democrației ruse*. Cît despre bernsteiniada germană, să-i lăsăm mai bine pe germani să vorbească despre ea. Singurul lucru pe care am dori să-l relevăm este acela că bernsteiniada rusă se află la un nivel incomparabil și mai scăzut decît cea germană. Bernstein, cu toate greșelile lui și cu toată tendința lui evidentă de a merge înapoi atît pe plan teoretic cît și pe plan politic, a mai avut totuși atîta minte și atîta bună-credință încît, neajungînd în concluzie la nici o teorie nouă și la nici un program nou, *să renunțe la ideea de a propune modificări* în programul social-democrației germane și să declare în ultimul moment, în momentul hotărîtor, că acceptă rezoluția lui Bebel, rezoluție care a proclamat în mod solemn, în auzul întregii lumi, că social-democrația germană rămîne la vechiul ei program și la vechea ei tactică. Dar bernsteinienii noștri ruși? Fără să fi făcut nici a suta parte din cît a făcut Bernstein, ei merg pînă acolo încît ignorează pur și simplu faptul că în 1898 toate organizațiile social-democrate ruse au întemeiat „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“, au publicat în numele lui un „Manifest“ și au proclamat drept organ oficial al lui ziarul „Raboceaia Gazeta“ și că toate aceste lucrări se situează în întregime pe terenul „vechiului“ program al social-democrațiilor ruși. Bernsteinienii noștri par a nu-și da seama că, dacã au respins aceste concepții vechi și au ajuns la altele noi, datorita lor morală, datorita lor față de întreaga social-democrație rusă și față de socialiștii și muncitorii care și-au consacrat toate forțele pregătirii și întemeierii „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“ și dintre care cei mai mulți umplu astăzi închisorile rusești, cere ca reprezentanții noilor concepții să nu se limiteze la atacuri de după colț împotriva „revoluționarilor noștri“ în general, ci să declare deschis și fără ocol cu cine anume și în ce privințe anume nu sînt de acord, ce concepții noi și ce program nou pun ei în locul celor vechi.

Ne mai rămîne să examinăm o singură – și poate cea mai importantă – problemă : cum *se explică* apariția unei asemenea orientări retrograde în rîndurile social-democrației ruse ? După părerea noastră, apariția acestei orientări nu poate fi explicată numai prin însușirile personale ale redactorilor de la „Raboccaia Mîsl“, numai prin influența bernsteiniadei, care este acum la modă. Explicația trebuie căutată, socotim noi, mai cu seamă în specificul dezvoltării istorice a social-democrației ruse, specific care a generat – și *pentru un timp trebuia* să genereze – un mod îngust de a concepe socialismul muncitoresc.

În deceniul al 9-lea și la începutul ultimului deceniu al secolului nostru, pe vremea cînd social-democrații își începeau activitatea practică în Rusia, ei aveau în fața lor, în primul rînd, pe narodovolți, care le reproșau că se îndepărtează de lupta politică lăsată moștenire de mișcarea revoluționară rusă și împotriva cărora social-democrații au dus o polemică înverșunată, iar în al doilea rînd, pe reprezentanții societății liberale ruse, care era și ea nemulțumită de faptul că mișcarea revoluționară a făcut o cotitură de la principiile organizației Narodnaia voleana la cele ale social-democrației. Polemica purtată atît cu unii cît și cu ceilalți se învîrtea în jurul problemei politicii. Combătînd concepția îngustă a narodovolților, pentru care politica se reducea la organizarea de comploturi, era posibil ca social-democrații să se pronunțe și chiar se pronunțau uneori împotriva politicii în general (avînd în vedere că domina un anumit mod îngust de a concepe politica). Pe de altă parte, în saloanele liberale și radicale ale „societății“ burgheze, social-democrații aveau adeseori prilejul să audă regrete în legătură cu faptul că revoluționarii au renunțat la teroare : oamenii care nu se gîndeau decît la pielea lor și care în momentul hotărîtor nu au acordat sprijin eroilor care dădeau lovituri absolutismului, aruncau fătarnic social-democraților acuzația de indiferentism politic și așteptau cu nerăbdare renașterea unui partid care să scoată pentru ei castanele din foc. Nimic mai firesc decît faptul că social-democrații s-au pătruns de ură față de acești oameni și față de frazeologia lor și s-au consacrat muncii de propagandă în rîndurile proletariatului industrial, muncă mai mărunță, dar în schimb mai temeinică. Caracterul îngust al

acestei munci era inevitabil la început, reflectându-se și în îngustimea afirmațiilor unora dintre social-democrați. Această îngustime nu speria însă nici pe acei social-democrați care nu uitaseră nici o clipă țelurile istorice largi ale mișcării muncitorești ruse. Nu-i nici o nenorocire dacă *vorbele* social-democraților sînt uneori înguste : în schimb, *cauza lor* este largă. În schimb, ei nu se lasă tîrîți în comploturi inutile, nu fac cîrdășie cu Balalaikinii ¹⁰³ liberalismului burghez, ci merg în singura clasă cu adevărat revoluționară și contribuie la dezvoltarea forțelor ei ! Ei socoteau că, pe măsura lărgirii propagandei social-democrate, această îngustime va dispărea de la sine. În bună parte așa s-a și întîmplat în realitate. De la propagandă ei au început să treacă apoi la agitație pe scară largă. Agitația pe scară largă a început, firește, să formeze un număr din ce în ce mai mare de muncitori conștienți, înaintați ; au început să apară organizații revoluționare („Uniunile de luptă“ din Petersburg, Kiev și altele, Uniunea muncitorilor evrei). Aceste organizații au început să tindă, firește, spre contopire, lucru pe care, în cele din urmă, au reușit să-l înfăptuiască : ele s-au unit și au pus bazele „Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“. Se părea că acum nu mai rămînea nici o bază pentru îngustimea de altădată și că ea va fi înlăturată definitiv. S-a întîmplat însă altfel : extinderea agitației a făcut ca social-democrații să vină în contact cu păturile de jos, mai puțin evolute ale proletariatului ; atragerea acestor pături cerea agitatorului priceperea de a se adapta la cel mai scăzut nivel de înțelegere, îl deprindea să pună pe primul plan „revendicările și interesele de moment“ și să pună pe planul al doilea idealurile largi ale socialismului și ale luptei politice. Caracterul fărîmițat, primitiv al activității social-democrate, legătura extrem de slabă dintre cercurile din diferite orașe, dintre social-democrații ruși și tovarășii lor din alte țări, care au cunoștințe mai temeinice, o experiență revoluționară mai bogată și un orizont politic mai larg, au făcut, firește, ca această latură (*absolut necesară*) a activității social-democrate să ia proporții exagerat de mari și să poată genera în conștiința unor persoane uitarea celorlalte laturi, cu atît mai mult cu cît fiecare cădere smulgea din rîndurile armatei

active pe muncitorii și intelectualii cei mai conștienți și de aceea nu se putea statornici încă o tradiție și o continuitate revoluționară trainică. Tocmai în această exagerare nemăsurată a unei singure laturi a activității social-democrate vedem noi principala cauză a condamnabilei abandonări a idealurilor social-democrației ruse. Adăugați aici atracția exercitată de o carte la modă, necunoașterea istoriei mișcării revoluționare ruse și o puerilă pretenție de originalitate, și veți obține toate elementele care formează „orientarea retrogradă în social-democrația rusă“.

Rezultă, așadar, că trebuie să ne oprim mai amănunțit asupra raportului dintre păturile înaintate ale proletariatului și păturile lui înapoiate și asupra rolului muncii social-democrate în fiecare din aceste două categorii de pături.

Istoria mișcării muncitorești din toate țările arată că ideile socialismului se răspîndesc cel mai rapid și cel mai lesne în păturile de muncitori cu nivel mai ridicat. Din rîndurile lor, în special, provin muncitorii înaintați pe care-i promovează orice mișcare muncitorească – muncitori care știu să cîștige încrederea deplină a maselor muncitorești, muncitori care se consacră în întregime cauzei luminării și organizării proletariatului, muncitori care își însușesc socialismul în mod pe deplin conștient și care au elaborat chiar în mod de sine stătător teorii socialiste. Orice mișcare muncitorească viabilă a promovat astfel de conducători ai muncitorilor, conducători ca Proudhon și Vaillant, Weitling și Bebel. Și mișcarea noastră muncitorească rusă promite să nu rămînă în această privință mai prejos decît mișcarea europeană. În timp ce societatea cultă își pierde interesul pentru literatura onestă, ilegală, în rîndurile muncitorilor devine tot mai puternică năzuința spre știință și socialism, din mijlocul lor se ridică adevărați eroi, care, cu toate revoltătoarele lor condiții de trai, cu toată munca istovitoare și abrutizantă din fabrică, găsesc în sine destulă tărie de caracter și putere de voință pentru a învăța mereu, cu perseverență și pentru a deveni social-democrați conștienți, formînd astfel o „intelectualitate muncitorească“. În Rusia există deja o „intelectualitate muncitorească“, și noi trebuie să depunem toate eforturile ca rîndurile ei să crească neconținut, ca înaltele ei cerințe intelec-

tuale să fie satisfăcute pe deplin, ca din rîndurile ei să iasă conducători ai partidului muncitoresc social-democrat rus. De aceea un ziar care ar vrea să devină organul tuturor social-democraților ruși trebuie să fie la nivelul muncitorilor înaintați; el nu numai că nu trebuie să-și coboare în mod artificial nivelul, ci, dimpotrivă, trebuie să și-l ridice neconținut, să urmărească toate problemele tactice, politice și teoretice ale social-democrației mondiale. Numai atunci cerințele intelectualității muncitorești vor fi satisfăcute, și ea însăși va lua în propriile sale mîini cauza muncitorească rusă și, *deci*, cauza revoluționară rusă.

Pătura nu prea largă a muncitorilor înaintați este urmată de pătura largă a muncitorilor cu nivel mijlociu. Și acești muncitori tind din toată inima spre socialism, participă la activitatea cercurilor muncitorești, citesc ziare și cărți socialiste, iau parte la munca de agitație, deosebindu-se de pătura precedentă numai prin faptul că nu pot deveni conducători pe deplin independenți ai mișcării muncitorești social-democrate. În ziarul care va fi organul partidului, muncitorul mijlociu nu va înțelege unele articole, nu va pricepe lămurit o chestiune teoretică sau practică mai complexă. De aici nu rezultă însă cătuși de puțin că ziarul va trebui să coboare la nivelul masei cititorilor săi. Dimpotrivă, ziarul trebuie să le ridice nivelul și să contribuie la formarea unor muncitori înaintați din rîndurile păturii mijlocii de muncitori. Absorbit de activitatea practică *locală*, interesîndu-se în primul rînd de cronica mișcării muncitorești și de problemele concrete ale agitației, un astfel de muncitor trebuie să lege de fiecare pas al său ideea întregii mișcări muncitorești ruse, a sarcinii ei istorice, a țelului final al socialismului, și de aceea ziarul, printre ai cărui cititori muncitorii mijlocii reprezintă marea majoritate, trebuie în mod necesar să lege socialismul și lupta politică de fiecare problemă îngustă, locală.

În sfîrșit, în urma păturii mijlocii vine masa păturilor înapoiate ale proletariatului. Este foarte posibil ca un ziar socialist să fie cu totul sau aproape cu totul inaccesibil acestor pături (se știe doar că și în apusul Europei numărul alegătorilor social-democrați este mult mai mare decît numărul cititorilor de ziare social-democrate), dar ar fi absurd să se

deducă de aici că ziarul social-democraților trebuie să se adapteze la cel mai scăzut nivel de înțelegere al muncitorilor. De aici nu rezultă decât că pentru a înrîuri aceste pături trebuie folosite alte mijloace de agitație și propagandă : broșuri scrise într-o manieră cât mai populară, agitația orală și – principalul – foi volante în legătură cu evenimentele locale. Social-democrații nu trebuie să se limiteze nici la aceasta : este foarte posibil ca primii pași pentru trezirea conștiinței în păturile muncitorești înapoiate să revină activității culturale legale. Pentru *partid* este foarte important să folosească această activitate, s-o îndrumeze tocmai acolo unde este cea mai mare nevoie de ea, să îndrumeze pe activiștii legali spre deștelenirea ogorului pe care agitatorii social-democrați îl vor însămînța mai târziu. Agitația în rîndurile păturilor muncitorești înapoiate trebuie să lase, firește, cât mai mult cîmp liber însușirilor individuale ale agitatorului și particularităților locului, profesiunii etc. „Nu trebuie să confundăm tactica cu agitația“ – spune Kautsky în cartea sa îndreptată împotriva lui Bernstein. – „Metoda agitației trebuie să se adapteze la condițiile individuale și locale. În cadrul agitației, fiecare agitator trebuie lăsat să-și aleagă mijloacele de care dispune : un agitator impresionează mai mult prin temperamentul său, un altul prin sarcasmul său biciuitor, altul prin priceperea de a cita numeroase exemple etc. Adaptîndu-se la însușirile individuale ale agitatorului, agitația trebuie să se adapteze și la particularitățile publicului. Agitatorul trebuie să vorbească în așa fel, încît să fie înțeles ; el trebuie să pornească de la ceea ce este bine cunoscut auditoriului său. Toate acestea sînt lucruri de la sine înțelese, valabile nu numai pentru agitația în rîndurile țăranilor. Cu birjarii trebuie să vorbești altfel decât cu marinarii, iar cu marinarii altfel decât cu zețarii. Agitația trebuie să fie *individualizată*, pe cînd *tactica* noastră, *activitatea* noastră politică trebuie să fie *unică*“ (S. 2–3). Aceste cuvinte ale unui reprezentant de frunte al teoriei social-democrate conțin o excelentă apreciere a agitației în cadrul activității generale a partidului. Ele arată cât de neîntemeiate sînt temerile acelor care își închipuie că crearea unui partid revoluționar în vederea luptei politice va stînjiți agitația, o va împinge pe planul al doilea

sau va stingeri libertatea agitatorilor. Dimpotrivă, numai un partid organizat poate să desfășoare pe scară largă agitația, să dea agitatorilor îndrumările necesare (și materialul necesar) în toate problemele economice și politice, să folosească fiecare succes local al agitației ca exemplu pentru edificarea tuturor muncitorilor ruși, să trimită pe agitatori în medii sociale sau în localități în care ei să poată activa cu maximum de succes. Numai în cadrul unui partid organizat oamenii cu aptitudini pentru agitație se vor putea consacra în întregime acestei activități, lucru de pe urma căruia vor avea de câștigat atât agitația cât și celelalte sectoare de activitate social-democrată. De aici reiese că acela care, antrenat de lupta economică, uită agitația și propaganda politică, uită necesitatea de a organiza mișcarea muncitorească sub forma luptei unui partid politic, pierde, pe lângă toate celelalte, pînă și posibilitatea de a organiza în mod temeinic și cu succes atragerea păturilor celor mai înapoiate ale proletariatului la cauza muncitorească.

Dar această exagerare a unui domeniu de activitate în detrimentul celorlalte domenii, și chiar cu tendința de a le arunca peste bord pe acestea din urmă, poate avea urmări mult mai grave pentru mișcarea muncitorească rusă. Afirmția calomnioasă că pentru întemeietorii social-democrației ruse muncitorii nu ar reprezenta decît un mijloc pentru răsturnarea absolutismului, chemarea de a se limita la restabilirea sărbătorilor și la asociații profesionale, lăsînd la o parte țelurile finale ale socialismului și sarcinile imediate ale luptei politice, pot duce pur și simplu la pervertirea păturilor înapoiate ale proletariatului. Muncitorii din aceste pături se pot lăsa (și se vor lăsa) oricînd momiți de vreo pomană din partea guvernului și a burgheziei. Sub influența propagandei ziarului „Raboceaia Mîsl“, păturile înapoiate ale proletariatului, muncitorii cu orizont complet mărginit se pot pătrunde de convingerea burgheză și profund reacționară că, în afară de majorarea salariilor și de restabilirea sărbătorilor („interese de moment“), muncitorul nu poate și nu trebuie să se mai intereseze de nimic altceva, că muncitorii pot și trebuie să lupte pentru cauza muncitorească numai cu forțele lor proprii, numai din „inițiativa“ lor „proprie“, fără a căuta să

contopească cauza muncitorească cu socialismul, fără a căuta s-o transforme în cauza înaintată, vitală a întregii omeniri. Muncitorii cei mai înapoiți, repetăm, ar putea fi pervertiți prin asemenea convingeri, dar nu ne îndoim cătuși de puțin că muncitorii ruși înaintați, aceia care conduc cercurile muncitorești și întreaga activitate social-democrată, aceia care umplu astăzi închisorile noastre și locurile de deportare, de la gubernia Arhanghelsk și pînă în Siberia orientală, — acești muncitori vor respinge cu indignare asemenea teorie. A reduce întreaga mișcare la interesele de moment înseamnă a specula lipsa de orizont a muncitorilor, a-i încuraja în pornirile lor minore. Aceasta înseamnă a rupe în mod artificial legătura dintre mișcarea muncitorească și socialism, dintre aspirațiile politice bine precizate ale muncitorilor înaintați și manifestările spontane de protest ale maselor. Tocmai de aceea încercarea ziarului „Raboceaia Misl“ de a propovădui o orientare aparte trebuie să atragă luarea noastră aminte și să fie combătută cu toată energia. Atîta timp cît „Raboceaia Misl“, adaptîndu-se în chip vădit păturilor înapoiate ale proletariatului, ocolea cu grijă problema țelului final al socialismului și problema luptei politice, fără a propovădui însă o orientare aparte, mulți social-democrați se mulțumeau să clatine din cap, sperînd că, pe măsura dezvoltării și lărgirii activității membrilor grupului „Raboceaia Misl“, acestora din urmă le va fi lesne să se debaraseze singuri de îngustimea lor. Dar atunci cînd oameni care pînă acum au depus o muncă utilă în cadrul cursului pregătitor încep să facă zarvă, agățîndu-se de teoriile la modă ale oportunistului, și să declare că vor să lase întreaga social-democrație rusă pentru mulți ani (dacă nu pentru totdeauna) în cursul pregătitor, — atunci cînd, cu alte cuvinte, oameni care pînă acum au muncit cu folos pentru a umple butoiul cu miere încep să toarne în el „în mod ostentativ“ o lingură de fier, — noi ne simțim datori să ne ridicăm cu hotărîre împotriva acestei orientări retrograde !

Social-democrația rusă, atît prin întemeietorii ei, membrii grupului „Eliberarea muncii“, cît și prin organizațiile social-democrate ruse care au întemeiat „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“, a recunoscut întotdeauna următo-

rele două principii fundamentale : 1) Esența social-democrației : organizarea luptei de clasă a proletariatului în scopul de a ouceri puterea politică, de a trece toate mijloacele de producție în mâinile întregii societăți și de a înlocui economia capitalistă printr-o economie socialistă ; 2) Sarcina social-democrației ruse : organizarea unui partid revoluționar muncitoresc rus, care să-și propună drept scop imediat răsturnarea absolutismului, cucerirea libertății politice. Cine se dezice de aceste principii fundamentale (formulate cu precizie în programul grupului „Eliberarea muncii” și exprimate în „Manifestul Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia”), acela se dezice de social-democrație.

Scris la sfârșitul anului 1899

*Publicat pentru prima oară
în 1924, în revista
„Proletarskaja Revoluția” nr. 8—9*

*Se tipărește după un text
transcris de o mână necunoscută
și revăzut de V. I. Lenin*

DESPRE TRIBUNALELE DE MUNCĂ

Se numesc tribunale de muncă tribunalele alcătuite din membri aleși de muncitori și de patroni (în industrie – de fabricanți) care judecă litigiile ce se iscă atît de des în legătură cu condițiile de angajare la lucru, cu stabilirea retribuției pentru munca obișnuită și pentru orele suplimentare, cu concedierea nereglementară a muncitorilor, cu despăgubirile pentru stricarea materialelor, cu aplicarea nereglementară a amenzilor etc. etc. În majoritatea statelor din Europa occidentală există asemenea tribunale, pe cînd în Rusia nu, și noi ne propunem să arătăm ce avantaje prezintă ele pentru muncitori și de ce este de dorit să fie înființate tribunale de muncă în afară de instanțele judecătorești obișnuite, în care procesele sînt soluționate de un singur judecător, numit de guvern sau ales de clasele avute, fără delegați aleși din partea patronilor și a muncitorilor.

Primul avantaj pe care-l prezintă tribunalul de muncă este acela că e mult mai accesibil muncitorilor. Ca să depună o plîngere la o instanță judecătorească ordinară, muncitorul trebuie să facă o cerere (și în acest scop el este adeseori nevoit să se adreseze unui avocat), să plătească taxe, să aștepte mult de la un termen la altul, trebuie să se înfățișeze înaintea instanței, lipsind de la lucru și sustrăgîndu-i pe martori de la lucrul lor, și după aceea iar trebuie să aștepte atunci cînd, în urma apelului părților litigante nemulțumite, procesul este adus în fața unei instanțe superioare, unde cauza se judecă încă o dată. Nu-i de mirare că muncitorii evită pe cît posibil să se adreseze instanțelor judecătorești ordinare ! Tribunalele

de muncă însă sînt alcătuite din patroni și muncitori aleși ca judecători. Muncitorului nu îi este de loc greu să adreseze o plîngere verbală unui tovarăș al său ales judecător. Ședințele tribunalelor de muncă se țin de obicei în zile de sărbătoare sau în genere în orele cînd muncitorii sînt liberi și nu trebuie să-și lase lucrul pentru a veni la judecată. La tribunalele de muncă procedura este mult mai rapidă.

Al doilea avantaj pe care-l prezintă pentru muncitori tribunalele de muncă este acela că judecătorii de la aceste tribunale cunosc mult mai bine problemele muncii în fabrici și uzine, că în plus judecătorii nu sînt niște cinovnici străini de mediul industrial, ci oameni din partea locului, care cunosc condițiile de trai ale muncitorilor și condițiile producției locale ; la aceasta se adaugă și faptul că jumătate din judecători sînt muncitori, care vor fi întotdeauna drepiți cu muncitorul și nu-l vor trata ca bețivan, neobrăzat și prostănac (cum îl tratează cei mai mulți dintre judecătorii de carieră, care se recrutează din clasa burgheziei, din clasa oamenilor avuți și care păstrează aproape întotdeauna legăturile cu burghezia, cu fabricanții, cu directorii, cu inginerii, în timp ce de muncitori îi desparte parcă un zid chinezesc). Judecătorii de carieră se îngrijesc în primul rînd ca în actele dosarului totul să fie în regulă : pe hîrtie totul să fie în ordine, de rest nu-i pasă cinovnicului, care nu dorește decît să-și încaseze regulat leafa și să-și cîștige bunăvoința șefilor. De aceea, în instanțele judecătorești ordinare înfloresc din plin întotdeauna hîrțogăria, șicana și chițibușăria : dacă nu ți-ai întocmit hîrtia după tipic, dacă nu te-ai îngrijit la timp să se treacă ceva în procesul-verbal, pierzi procesul, chiar dacă dreptatea e de partea ta. Cînd judecătorii sînt oameni aleși de fabricanți și de muncitori, nu le trebuie prea multă scriptologie : ei nu-și fac slujba pentru leafă, nu depind de cinovnici-trîntori. Ei nu aleargă după posturi și mai grase, ci urmăresc să aplaneze conflictele, care îi împiedică pe fabricanți să-și desfășoare neîntreput producția; împiedică pe muncitori să-și vadă liniștiți de munca lor și să se teamă mai puțin de șicane și de nedreptăți din partea patronilor. Apoi, pentru a putea judeca conflictele dintre patroni și muncitori, trebuie să cunoști bine, din experiență proprie, condițiile de muncă din fabrici. Judecătorul de carieră își aruncă privirea în cărțulia

de muncă, consultă regulamentul și nu mai vrea să audă nimic : ai încălcat, zice el, regulamentul, suporți consecințele, restul nu mă privește. Pe când judecătorii aleși din rîndurile patronilor și ale muncitorilor se uită nu numai la hîrtoage, ci iau în considerație și felul cum se petrec lucrurile în viața reală. Se știe doar că uneori regulamentul rămîne scris pe hîrtie, iar în fapt lucrurile se petrec cu totul altfel. Adeseori judecătorul de carieră, chiar dacă ar vrea, chiar dacă ar cerceta cu toată atenția litigiul adus în fața lui, nu este în stare să sesizeze miezul chestiunii, pentru că nu cunoaște uzul, nu știe cum se întocmesc tarifele, nu cunoaște procedeele folosite de maiștri pentru a stoarce și ultima picătură de vlagă din muncitor, chiar fără a încălca regulamentul sau tariful (de pildă trecîndu-l la o altă muncă, dîndu-i alt material etc. etc.). Spre deosebire de judecătorii de carieră, judecătorii aleși, fiind ei înșiși oameni care muncesc sau care conduc întreprinderi industriale, se descurcă repede în toate aceste chestiuni, pricep lesne ce anume vrea muncitorul și se îngrijesc nu numai de respectarea regulamentului, ci caută să aplaneze litigiile în așa fel încît muncitorul să nu poată fi împilat prin ocolirea regulamentului și să fie înlăturate orice prilejuri de înșelăciune și de samavolnicie. Nu de mult s-a scris în ziare că niște muncitori șepcari, reclamați fiind de patronul lor, erau cît pe-aci să fie condamnați pentru furt pe motivul că păstrau pentru sine deșeurile rămase de la confecționarea șepcilor ; bine că s-au găsit avocați cinstiți, care au cules informații și au dovedit că așa este uzul în această meserie și că muncitorii nu numai că nu au furat nimic, dar nici măcar nu au încălcat vreun regulament. Or, muncitorul obișnuit, simplu, care primește un salariu foarte mic, aproape niciodată nu are posibilitatea să ia un avocat bun, și de aceea, după cum știe orice muncitor, în procesele în care sînt implicați muncitori, judecătorii de carieră pronunță foarte des sentințe extrem de aspre și chiar absurd de aspre. Din partea unor judecători de carieră nu te poți aștepta niciodată la o atitudine imparțială : am arătat mai sus că ei fac parte din clasa burgheză și sînt dinainte porniți să dea crezare tuturor afirmațiilor fabricantului și să nu creadă spusle muncitorului. Judecătorul se uită în lege : acolo scrie contract

de angajare la lucru (un om se angajează ca, în schimbul unei retribuții, să execute o lucrare pentru altcineva sau să-i presteze anumite servicii). Lui îi este tot una dacă cel ce se angajează la fabricant este inginer, medic, director de fabrică sau salahor ; judecătorul își închipuie (datorită sufletului său de hîrtie și obtuzității sale burgheze) că salahorul trebuie să-și cunoască tot atît de bine drepturile și să știe să prevadă în contract tot ce trebuie, la fel ca și un director, un medic sau un inginer. Pe cînd într-un tribunal de muncă judecătorii sînt (în proporție de jumătate) aleși din partea muncitorilor și își dau foarte bine seama că un muncitor novice sau un muncitor tînăr se simte adeseori în fabrică sau în biroul fabricii ca într-un codru întunecos și că nici prin gînd nu-i trece că încheie un „contract liber“ și că ar putea „să prevadă“ în el toate condițiile pe care ar dori să și le asigure. Să luăm, de exemplu, fie și următorul caz : un muncitor vrea să reclame că a fost amendat pe nedrept sau că o marfă i-a fost rebutată fără just temei. El nici nu se va gîndi să facă în acest sens o reclamație la cinovnicul-judecător sau la cinovnicul-inspector de fabrici. Cinovnicul știe una și bună : *legea* acordă fabricantului dreptul de a amenda pe muncitori și de a rebuta produsele de proastă calitate, și este, desigur, treaba fabricantului să stabilească dacă produsul e de proastă calitate, sau dacă muncitorul a comis vreo abatere. Tocmai de aceea sînt atît de rare cazurile cînd muncitorii fac asemenea reclamații la instanțele judecătorești : ei rabdă abuzurile, rabdă, dar sfîrșesc prin a declara grevă atunci cînd paharul răbdării lor se umple. Dacă însă printre judecători ar fi și judecători aleși de muncitori, muncitorilor le-ar fi mult mai ușor să găsească apărare și să obțină cîștig de cauză atît în asemenea cazuri cît și în toate litigiile și împilările mai mărunte care au loc în cadrul fabricii. Căci numai bogatului cinovnic-judecător i se pare că asemenea lucruri mărunte nici nu merită vreo atenție (puțină apă fiartă pentru ceai, sau să cureți o dată în plus mașina, sau altceva asemănător), dar pentru muncitor astea nu sînt nicidecum lucruri mărunte ; nimeni în afară de el nu-și poate da seama cîte împilări, cîte nedreptăți și umiliri rezultă uneori de pe urma celor mai mărunte reguli și rînduiești, care la prima vedere par neînsemnate și inofensive.

Al treilea avantaj pe care-l prezintă pentru muncitori tribunalele de muncă este acela că în cadrul și prin intermediul lor muncitorii învață să cunoască legile. Muncitorii de rînd (în masa lor) nu cunosc legile și nu le pot cunoaște, deși, cu toate acestea, cinovnicii și judecătorii de carieră le fac o vină din necunoașterea legilor. Dacă muncitorul, atunci cînd cinovnicul se referă la textul legii, îi va răspunde că nu a știut de existența unei asemenea legi, cinovnicul (și judecătorul) ori va izbucni în rîs, ori îl va ocări : „nimeni n-are dreptul să invoce necunoașterea legii” – iată ce spune legea fundamentală rusă. De aceea toți cinovnicii și judecătorii *presupun* că fiecare muncitor cunoaște legile. În fond, însă, această presupunere nu e decît o minciună burgheză, o minciună născocită de oamenii cu stare și de capitaliști împotriva celor neavuți, o minciună la fel de sfruntată ca și presupunerea că muncitorul încheie cu patronul un „contract liber”. Adevărul este că muncitorul, intrînd de mic copil în fabrică, abia știind să citească și să scrie (și să nu uităm că mulți, foarte mulți dintre ei nici nu au posibilitatea să învețe să citească și să scrie !), nu are cînd și de la cine să cunoască legile și, la urma urmelor, nici nu are pentru ce, căci, dacă legile le aplică, fără a-l întreba pe el, cinovnici proveniți din rîndurile burgheziei, este clar că ele nu vor aduce nici un folos muncitorului ! Clasele burgheze, care fac muncitorilor o vină din faptul că nu cunosc legile, nu au făcut absolut nimic pentru a înlesni muncitorilor posibilitatea de a le cunoaște, și de aceea vinovați de faptul că muncitorii nu cunosc legile sînt în realitate nu atît muncitorii înșiși, cît exploatatarii lor, care stăpînesc toate bunurile, trăiesc din muncă străină și vor să beneficieze singuri de foloasele culturii și științei. Nici școala și nici cărțile nu vor da și nu pot da muncitorilor cunoașterea legilor, pentru că din masa milioanelor de muncitori striviți de capital numai foarte puțini sînt în stare să citească cărți ; din aceleași motive, nici școala nu este accesibilă decît pentru foarte puțini dintre ei, și chiar acei care o absolvă nu știu de cele mai multe ori decît să citească, să scrie și să socotească, ceea ce nu este de ajuns pentru a te putea orienta într-un domeniu atît de complex și dificil cum este legislația rusă. Muncitorii vor putea cunoaște legile numai atunci cînd ei înșiși vor avea prilejul să le aplice, să audă și să vadă

cum se judecă în baza acestor legi. De pildă, ei ar putea cunoaște mai bine legile dacă ar fi desemnați ca jurați (cu obligația pentru fabricanți de a le plăti salariul corespunzător și pentru zilele în care ei stau la tribunal), dar în societatea burgheză lucrurile sînt orînduite în așa fel, încît pot fi desemnați ca jurați numai oameni din clasa avută (precum și țărani dresați la școala „serviciului public“, adică, în fapt, țărani care au avut funcții polițienești inferioare); cei neavuți, însă, proletarii, trebuie doar să se supună judecării altora, ei înșiși neavînd dreptul de a judeca! Cînd se creează tribunale de muncă, muncitorii aleg ca judecători în aceste tribunale tovarăși de-ai lor, și aceste alegeri se repetă la anumite intervale; în felul acesta judecătorii aleși din rîndurile muncitorilor aplică ei înșiși legile și capătă posibilitatea să le cunoască din practică, adică nu numai să citească legile tipărite în cărți (se știe doar că asta nici pe departe nu înseamnă încă să cunoști legile), ci să se convingă în fapt în care cazuri și cum anume se aplică cutare sau cutare legi și ce influență au ele asupra muncitorilor. Apoi, în afară de judecătorii aleși, și celorlalți muncitori le este mult mai ușor să cunoască legile atunci cînd există tribunale de muncă, pentru că unui muncitor îi este întotdeauna ușor să stea de vorbă cu judecători proveniți din rîndul tovarășilor săi și să obțină de la ei informațiile necesare. Întrucît muncitorilor tribunalul de muncă le este mai accesibil decît tribunalul cinovnicilor, muncitorii vin mult mai frecvent să asiste la judecarea proceselor în care figurează rude și cunoscuți de-ai lor, și în felul acesta ajung să cunoască legile. Or, pentru muncitor este extrem de important să cunoască legile nu numai din cărți, ci chiar din felul cum sînt aplicate în viață, căci astfel va înțelege în interesul cui se întocmesc aceste legi, în interesul cui acționează oamenii care aplică legile. Și cînd va cunoaște legile, orice muncitor va vedea limpede că ele exprimă interesele clasei avute, ale proprietarilor, ale capitaliștilor, ale burgheziei, și că niciodată clasa muncitoare nu va putea obține o îmbunătățire trainică și radicală a soartei sale atîta timp cît nu va fi cucerit dreptul de a alege din rîndurile ei deputați care să participe la întocmirea legilor și la supravegherea executării lor.

Apoi (în al patrulea rînd), o altă latură bună a tribunalelor de muncă este aceea că ele deprind pe muncitori să participe în chip de sine stătător la rezolvarea treburilor publice, de stat (pentru că tribunalul este o instituție de stat, iar activitatea lui constituie o parte din activitatea statului), îi deprind să aleagă din rîndurile lor tovarăși mai inteligenți, cinstiți și ferm devotați cauzei muncitorești, încredințându-le funcții în care activitatea lor să poată fi urmărită de întreaga clasă muncitoare și în care reprezentanții muncitorilor să poată formula nevoile și revendicările tuturor muncitorilor. Clasa capitaliștilor, întreaga burghezie este interesată ca muncitorii să rămînă inculți și fărîmițați ; ea tinde să înlăture cît mai repede pe acei muncitori care, mai inteligenți decît ceilalți, nu-și folosesc inteligența și cunoștințele pentru a trăda cauza muncitorească, punîndu-se bine pe lîngă maiștri, patroni și polițiști, ci le folosesc pentru a ajuta și pe ceilalți muncitori să dobîndească mai multe cunoștințe și să învețe să lupte laolaltă pentru cauza muncitorească. Dar pentru ca toți muncitorii să cunoască și să aibă încredere în acești muncitori înaintați, de care cauza muncitorească are atîta nevoie, este foarte important ca toți să poată urmări activitatea acestor muncitori, ca toți să se convingă dacă ei știu să exprime adevăratele nevoi și dorințe ale muncitorilor și să lupte pentru satisfacerea lor. Dacă muncitorii ar putea să aleagă ca judecători asemenea oameni, atunci toți ar cunoaște pe cei mai buni din rîndurile muncitorilor, ar avea mai multă încredere în ei, fapt de pe urma căruia cauza muncitorească ar avea mult de cîștigat. Priviți ce fac moșierii, industriașii și negustorii noștri : ei nu se mulțumesc cu faptul că fiecare dintre ei se poate duce la guvernator sau la ministru pentru a-i expune dorințele sale ; ei obțin, de asemenea, ca oameni aleși din rîndurile lor să participe și la activitatea justiției (instanțele judecătorești cu reprezentanți din partea stărilor sociale), precum și direct la activitatea administrației (de pildă, nobilii aleg mareșali ai nobilimii, efori școlari etc. ; negustorii aleg reprezentanți în comisiile pentru reglementarea muncii în fabrici, în comitetele burselor și bilciurilor etc.). Pe cînd clasa muncitoare din Rusia rămîne cu totul lipsită de drepturi : ea este privită ca o vită de muncă, care trebuie să muncească pentru alții și să tacă din gură,

fără a avea dreptul de a-și exprima nevoile și dorințele. Dacă muncitorii ar alege în permanență tovarăși de-ai lor ca judecători în tribunalele de muncă, ei ar căpăta măcar o oarecare posibilitate de a participa la rezolvarea treburilor publice și de a exprima nu numai părerile unor muncitori izolați, ale lui Piotr, Sidor sau Ivan, ci părerile și revendicările tuturor muncitorilor. Și muncitorii nu ar manifesta atunci față de tribunale neîncrederea pe care o nutresc față de tribunalele cu cinovnici; ei ar vedea că acolo sînt tovarăși de-ai lor, care le vor apăra cauza.

Apoi (în al cincilea rînd), un alt avantaj pe care-l prezintă pentru muncitori tribunalele de muncă este acela că aceste tribunale ar asigura o publicitate mai mare relațiilor dintre patroni și muncitori și tuturor întâmplărilor din viața fabricilor. Acum vedem că atît fabricanții cît și guvernul se străduiesc din răspuțeri să ascundă opiniei publice ceea ce se petrece în lumea fabricilor: despre greve este interzis să se scrie, rapoartele inspectorilor de fabrică asupra situației muncitorilor nu se mai publică nici ele, abuzurile se cocoloșesc, urmărindu-se ca lucrurile să fie cît mai repede aplanate „între patru ochi”, pe cale administrativă, adunările muncitorilor sînt interzise. Nu-i de mirare că marea majoritate a muncitorilor este adesea foarte slab informată asupra celor ce se întîmplă în alte fabrici sau chiar în alte secții ale aceleiași fabrici. Tribunalele de muncă, cărora muncitorii li s-ar putea adresa ori de cîte ori au nevoie, în care procesele s-ar judeca în ședință publică, adică în prezența unui public muncitoresc, și în orele libere ale muncitorilor, ar fi foarte folosite pentru ei și prin faptul că ar contribui la darea în vileag a oricărui abuz, ar înlesni astfel lupta muncitorilor împotriva diferitelor samavolnicii din fabrici, ar deprinde pe muncitori să reflecteze nu numai asupra rînduielilor din fabrica lor, ci și asupra rînduielilor existente în toate fabricile, asupra situației tuturor muncitorilor*.

* Firește, nu trebuie să uităm, totodată, că tribunalele de muncă pot fi numai unul dintre mijloacele și căile de publicitate, și nici măcar principala cale. O publicitate adevărată și deplină în ceea ce privește viața din fabrici, situația muncitorilor și lupta lor este posibilă numai prin intermediul unor zlore muncitorești libere și al unor adunări populare libere, care să dezbată toate treburile de stat. La fel și reprezentarea muncitorilor în tribunalele de muncă este numai unul dintre mijloacele de reprezentare, și nicidecum princi-

În sfîrșit, nu putem încheia fără a releva și un alt avantaj al tribunalelor de muncă : ele îi învață pe fabricanți, pe directori și pe maiștri să se poarte cuviincios cu muncitorii, să vadă în ei cetățeni egali în drepturi, și nu niște slugi. Orice muncitor știe cît de des își permit fabricanții și maiștrii să se poarte revoltător de brutal cu muncitorii, să-i înjure etc. Muncitorului îi este greu să reclame asemenea cazuri, iar o ripostă se poate da numai acolo unde toți muncitorii au un nivel destul de ridicat și știu să-și sprijine tovarășul. Fabricanții și maiștrii susțin că muncitorii noștri sînt foarte incuți și grosolani și că de aceea în relațiile cu ei ești nevoit să fii brutal. În rîndurile clasei noastre muncitoare mai există încă, într-adevăr, numeroase urme lăsate de iobăgie, prea puțină cultură și multă grosolănie, — acest lucru nu poate fi tăgăduit. Dar cine este vinovat în primul rînd de această stare de lucruri ? Vinovați sînt tocmai fabricanții, maiștrii, cinovnicii, care se poartă cu muncitorii ca niște boieri cu iobagii și care nu vor să vadă în muncitor un om care le este egal. Cînd muncitorii adresează politicoș o rugăminte sau o întrebare, ei sînt primiți pretutindeni cu brutalitate, cu înjurături și amenințări. Nu este oare evident că, dacă fabricanții acuză pe muncitori de grosolănie, ei nu fac decît să arunce asupra altora propria lor vină ? Tribunalele de muncă i-ar dezvăța repede pe exploatatorii noștri de asemenea purtări brutale : la tribunal, ca judecători, muncitorii ar sta alături de fabricanți, judecînd împreună procesele și votînd în condiții de egalitate. Judecătorii-fabricanți ar trebui să vadă în judecătorii-muncitori oameni care le sînt egali, și nu niște năimiți. În fața tribunalului s-ar înfățișa justițiabili și martori atit din rîndurile fabricanților cît și din rîndurile muncitorilor : fabricanții s-ar deprinde să ducă tratative corecte cu muncitorii. Acest lucru este foarte important pentru muncitori, pentru că în momentul de față se reușește foarte rar să se ajungă la asemenea tratative ; fabricantul nici nu vrea să audă de delegați aleși de muncitori, așa încît acestora nu le rămîne decît o singură cale de discuție : greva, care este însă

---

palul mijloc : o adevărată reprezentare a intereselor și nevoilor muncitorilor este posibilă numai într-o instituție reprezentativă generală (parlament), care să voteze legi și să supravegheze executarea lor. Mai încolo vom examina dacă tribunalele de muncă sînt posibile în cadrul actualelor rînduiri din Rusia.

o cale anevoioasă și adeseori legată de foarte mari greutateți. Apoi, dacă printre judecători ar fi și muncitori, muncitorii ar avea toată posibilitatea să reclame tribunalului cazurile de tratament brutal. Judecătorii-muncitori ar fi întotdeauna de partea lor, iar faptul că fabricantul sau maistrul vor fi reclamați pentru brutalitate le-ar tăia pofta de a mai fi insolenți și aroganți.

Așadar, tribunalele de muncă, alcătuite din judecători aleși în număr egal din partea patronilor și din partea muncitorilor, au o foarte mare însemnătate pentru muncitori și le aduc multe foloase : ele sînt mult mai accesibile muncitorilor decît instanțele judecătorești ordinare, sînt mai puțin contaminate de birocrație și de scriptologie, judecătorii de la aceste tribunale cunosc condițiile de muncă din fabrici și judecă mai drept, datorită acestor tribunale muncitorii învață să cunoască legile, se deprind să aleagă reprezentanți din rîndurile lor și să participe la rezolvarea treburilor de stat ; ele lărgesc publicitatea în jurul vieții din fabrici și al mișcării muncitorești, învață pe fabricanți să se poarte cuviincios cu muncitorii și să ducă tratative corecte cu aceștia, ca de la egal la egal. De aceea, nu-i de mirare că în toate țările europene muncitorii cer înființarea de tribunale de muncă, cer ca aceste tribunale să existe nu numai pentru muncitorii din fabrici și uzine (la germani și la francezi asemenea tribunale există deja), ci și pentru muncitorii care lucrează la domiciliu pentru capitaliști, precum și pentru muncitorii agricoli. Nici un fel de cinovnici numiți de guvern (*nici judecătorii, nici inspectorii de fabrici*) nu vor putea înlocui *vreodată* instituțiile la care *participă muncitorii înșiși*, și după tot ce am spus pînă acum nu mai e nevoie să explicăm acest lucru. De altfel, orice muncitor știe și din propria lui experiență la ce se poate aștepta din partea unor cinovnici ; orice muncitor înțelege foarte bine că, dacă i se va spune că cinovnicii vor ști să se îngrijească de interesele muncitorilor tot atît de bine ca și judecătorii aleși chiar de muncitori, aceasta nu va fi decît minciună și înșelătorie. Această înșelătorie convine de minune cîrmuirii, care vrea ca muncitorii să rămîină sclavi inculți, lipsiți de drepturi și necuvîntători, și tocmai de aceea auzim atît de

des asemenea asigurări mincinoase din partea cinovnicilor sau din partea publiciștilor care țin cu fabricanții și cu cîrmuirea.

Necesitatea tribunalelor de muncă și folosul lor pentru muncitori sînt atît de evidente, încît *pină și cinovnicii ruși* au recunoscut de mult acest lucru. Ce-i drept, de atunci a trecut atîta amar de vreme, încît mulți au și uitat că o asemenea recunoaștere a avut loc ! Asta s-a întîmplat pe vremea cînd țaranii noștri au fost eliberați de sub jugul iobăgiei (în 1861, acum 38 de ani și mai bine). Cam tot pe atunci, guvernul rus hotărîse să înlocuiască cu altele noi legile referitoare la meseriași și la muncitorii din fabrici : prea devenise limpede încă de pe atunci că după eliberarea țaranilor nu mai pot fi menținute vechile legi referitoare la muncitori, deoarece pe vremea cînd au fost întocmite aceste legi vechi mulți dintre muncitori erau iobagi. De aceea guvernul a numit o comisie alcătuită din cîțiva cinovnici, însărcinînd-o să studieze legislația corespunzătoare din Germania și Franța (și din alte țări) și să întocmească un proiect pentru modificarea legilor ruse referitoare la meseriași și la muncitorii din fabrici. Comisia era alcătuită din persoane foarte simandicoase. Cu toate acestea, ei s-au pus pe lucru și au publicat nu mai puțin de cinci volume, în care au expus prevederile legilor străine și au propus o lege nouă pentru Rusia. Legea propusă de comisie *prevedea introducerea tribunalelor de muncă cu judecători aleși în număr egal din partea fabricanților și din partea muncitorilor*. Acest proiect a fost publicat în 1865, adică acum 34 de ani. Și ce s-a întîmplat cu acest proiect de lege ? – vor întreba muncitorii. Oare de ce guvernul, care însărcinase pe acești slujbași ai săi să întocmească un proiect care să cuprindă modificările necesare, nu a introdus în Rusia tribunalele de muncă ?

Cu proiectul acestei comisii guvernul nostru a procedat așa cum procedează întotdeauna cu toate proiectele care sînt cît de cît folositoare poporului și muncitorilor. Pe slujbașii respectivi guvernul i-a răsplătit cu lefuri pentru munca depusă în folosul țarului și al patriei, i-a decorat cu ordine, i-a avansat în grad și i-a numit în posturi mai bănoase. Iar proiectul întocmit de ei a fost pur și simplu pus „în sertar“, cum se spune în cancelarii. Și așa proiectul acesta mai zace

și astăzi în sertar. Guvernul nici nu se mai gîndește să acorde muncitorilor dreptul de a alege din rîndurile lor tovarăși care să-i reprezinte în cadrul unor tribunale de muncă.

Dar nu s-ar putea spune totuși că de atunci guvernul nu și-a mai adus aminte niciodată de muncitori. Ce-i drept, nu de bunăvoie își aducea el aminte de ei, ci numai sub presiunea unor amenințătoare tulburări și greve muncitorești, dar își aducea aminte totuși. El a promulgat legi care prevăd interzicerea muncii copiilor în fabrici, interzicerea muncii de noapte a femeilor în anumite industrii, reducerea zilei de lucru, crearea inspecției de fabrică. Oricît de întortocheate sînt prevederile acestor legi, oricît de numeroase porțițe lasă ele fabricanților pentru încălcarea și eludarea legilor, ele aduc totuși oarecare foloase. Atunci de ce a găsit guvernul că e preferabil să nu introducă tribunalele de muncă, cu toate că o astfel de lege era deja gata elaborată, ci să introducă noi legi și să creeze noi posturi de cinovnici – inspectorii de fabrici? Cauza este cît se poate de clară, și pentru muncitori este foarte important să cunoască această cauză, pentru că acest exemplu îi va ajuta să înțeleagă întreaga politică a guvernului rus față de clasa muncitoare.

În loc de a introduce tribunalele de muncă, guvernul a preferat să creeze noi posturi de cinovnici, pentru că tribunalele de muncă ar ridica nivelul de conștiință al muncitorilor, i-ar face pe aceștia să devină mai conștienți de drepturile lor, de demnitatea lor ca oameni și cetățeni, i-ar învăța să reflecteze în mod de sine stătător asupra treburilor de stat și asupra intereselor întregii clase muncitoare, i-ar deprinde să aleagă ca reprezentanți ai muncitorilor pe tovarășii lor mai ridicați, subminînd astfel, în parte cel puțin, bunul plac al atotputernicilor cinovnici. Or, mai mult ca de orice, tocmai de asta se teme guvernul nostru. El este dispus chiar să arunce muncitorilor oarecare pomeni (desigur, mici pomeni, și anume în așa fel încît cu o mîină, în văzul tuturor, să dea în mod solemn și să pozeze în binefăcător, iar cu cealaltă, pe ascuns, să ia înapoi puțin cîte puțin tot ce a dat! Din exemplul legii din 2 iunie 1897 cu privire la reglementarea muncii în fabrici muncitorii cunosc deja această manevră!), este dispus să arunce pomeni, în speranța că astfel va păstra neatinsă atotputernicia cinovnicilor și va împiedica

trezirea conștiinței muncitorilor, va împiedica dezvoltarea activității lor de sine stătătoare. Guvernul evită cu ușurință această primejdie amenințătoare pentru el numind noi cinovnici : cinovnicii sînt slugile sale docile. Lui îi este ușor să interzică unor cinovnici (de pildă inspectorilor de fabrici) să-și publice rapoartele, să le interzică să vorbească muncitorilor despre drepturile lor și despre abuzurile patronilor, să-i transforme în ureadnici de fabrică, să le dea dispoziția să comunice poliției orice nemulțumire și frămîntare care se produce în rîndurile muncitorilor.

De aceea, atîta timp cît în Rusia vor dăinui actualele rînduiri politice, adică lipsa de drepturi a poporului, samavolnicia poliției și a birocraților, care nu sînt răspunzători față de popor, muncitorii nu se pot aștepta la înființarea unor tribunale de muncă, folositoare lor. Guvernul își dă foarte bine seama că tribunalele de muncă i-ar determina foarte curînd pe muncitori să treacă la revendicări mai radicale. Alegîndu-și reprezentanții în tribunalele de muncă, muncitorii s-ar convinge curînd că acest lucru nu este de ajuns, pentru că moșierii și fabricanții, care exploatează pe muncitori, au reprezentanți în foarte multe instituții de stat, mult mai înalte ; muncitorii ar cere neapărat o reprezentanță a întregului popor. Folosind tribunalele de muncă pentru a face cunoscute publicului stările de lucruri din fabrici și nevoile muncitorilor, aceștia ar vedea curînd că atîta nu este de ajuns, pentru că în zilele noastre o adevărată publicitate poate fi asigurată numai cu ajutorul ziarelor și al adunărilor populare, și muncitorii ar cere libertatea întrunirilor, libertatea cuvîntului și libertatea presei. *Iată, așadar, de ce a înmormîntat guvernul proiectul care prevedea introducerea tribunalelor de muncă în Rusia !*

Pe de altă parte, să presupunem pentru moment că guvernul, în dorința și cu scopul de a-i înșela pe muncitori, ar introduce imediat tribunalele de muncă, menținînd însă neschimbate rînduiriile politice actuale. S-ar alege oare muncitorii cu vreun folos de pe urma unei asemenea măsuri ? Nu s-ar alege cu nici unul, pentru că ei înșiși nu ar delega în aceste tribunale pe tovarășii lor cei mai conștiinți, cei mai cinstiți și cei mai devotați cauzei muncitorești, știind foarte

bine că, în Rusia, pentru orice cuvînt cinstit și deschis, omul poate fi înhățat la un simplu ordin al poliției și întemnițat fără judecată și instrucție sau deportat în Siberia !

Prin urmare, revendicarea referitoare la introducerea tribunalelor de muncă cu judecători aleși de muncitori reprezintă numai o părticică dintr-o revendicare mai largă și mai radicală : revendicarea drepturilor politice pentru popor, adică a dreptului de a participa la conducerea statului și de a vorbi pe față despre nevoile poporului, nu numai în ziare, ci și în adunări populare.

Scris la sfîrșitul anului 1899

*Publicat pentru prima oară
în 1924, în revista
„Proletarskaia Revoluția” nr. 8—9*

*Se tipărește după manuscris,
în transcrierea lui
N. K. Krupskaja*

DESPRE GREVE ¹⁰⁴

În Rusia, grevele muncitorești au devenit în ultimii ani extrem de frecvente. Nu e gubernie industrială în care să nu fi avut loc câteva greve. Cit privește marile orașe, acolo grevele nu mai conțin de loc. De aceea este explicabil că atât muncitorii conștienți cât și socialiștii își pun tot mai des problema însemnătății grevelor, a metodelor de organizare a grevelor, a sarcinilor participării socialiștilor la greve.

În cele ce urmează vom încerca să expunem unele considerații ale noastre în legătură cu aceste probleme. În primul articol ne propunem să vorbim despre însemnătatea grevelor în mișcarea muncitorească în general, într-un al doilea articol – despre legile ruse împotriva grevelor, iar într-un al treilea – despre felul în care au fost și sînt organizate grevele în Rusia și ce atitudine trebuie să aibă față de ele muncitorii conștienți.

I

În primul rînd trebuie să ne punem întrebarea : cum se explică apariția și răspîndirea grevelor ? Oricine își amintește de toate cazurile de grevă pe care le cunoaște din propria sa experiență, din relatările altora sau din ziare vede numaidecît că grevele apar și se răspîndesc acolo unde apar și se răspîndesc marile fabrici. Printre marile fabrici, în care lucrează câteva sute (iar uneori chiar câteva mii) de muncitori, cu greu se va găsi măcar una unde muncitorii să nu fi făcut grevă. Cînd în Rusia erau puține fabrici și uzine mari, erau și greve puține ; de cînd însă numărul fabricilor mari

crește rapid atît în vechile localități industriale cît și în orașele și satele noi, grevele devin din ce în ce mai frecvente.

Cum se explică faptul că marea producție industrială duce întotdeauna la greve ? El se explică prin aceea că capitalismul generează în mod necesar lupta muncitorilor împotriva patronilor, iar atunci cînd se trece la marea producție, această luptă devine în mod necesar o luptă grevistă.

Să lămurim acest lucru.

Se numește capitalism acea organizare a societății în care pămîntul, fabricile, uneltele etc. aparțin unui număr mic de proprietari funciari și de capitaliști, în timp ce masa poporului este complet sau aproape complet lipsită de proprietate și de aceea este nevoită să-și vîndă forța de muncă. Proprietarii funciari și fabricanții angajează muncitori, îi pun să producă cutare sau cutare produse, pe care ei le vînd apoi pe piață. Muncitorilor, fabricanții nu le plătesc decît un salariu care abia dacă le îngăduie să-și ducă existența împreună cu familiile lor, iar tot ce muncitorul produce peste cantitatea de produse corespunzătoare acestui salariu intră în buzunarul fabricantului, constituind profitul lui. Așadar, în condițiile economiei capitaliste, masa poporului își vinde forța de muncă, muncește nu pentru sine, ci pentru patroni, în schimbul unui salariu. Se înțelege că patronii caută întotdeauna să reducă salariile : cu cît vor da mai puțin muncitorilor, cu atît mai mare va fi profitul care le rămîne lor. Muncitorii însă caută să obțină un salariu cît mai mare, pentru a putea da familiilor lor o hrană substanțială și sănătoasă, pentru a avea o locuință bună, pentru a se putea îmbrăca omenește, și nu ca cerșetorii. De aceea între patroni și muncitori se desfășoară o luptă necontenită în jurul salariului. Patronul e liber să angajeze pe muncitorul care-i convine cel mai mult, și de aceea caută un muncitor cît mai ieftin. Muncitorul e liber să se angajeze la patronul care-i convine cel mai mult, și de aceea caută un patron care să plătească mai mult. Fie că lucrează la sat sau la oraș, fie că se angajează la un moșier, la un țaran bogat, la un antreprenor sau la un fabricant, muncitorul se tocmește întotdeauna cu patronul, duce cu el o luptă pentru salariu.

Dar poate oare muncitorul să ducă de unul singur această luptă ? Numărul muncitorilor crește într-una : țaranii se

ruinează și fug de la sate, se duc la orașe, în fabrici. Moșierii și fabricanții introduc mașini, care înlocuiesc pe muncitori, lăsându-i fără lucru. La orașe crește într-una numărul șomerilor, iar la sate numărul celor aduși la sapă de lemn ; această masă înfometată apasă asupra salariilor, făcându-le să scadă tot mai mult. Muncitorul nu mai poate lupta de unul singur împotriva patronului. Dacă va cere un salariu mai bun sau dacă nu va consimți la reducerea salariului, patronul îi va spune : cară-te, la poartă stau destui flămânzi, care vor fi bucuroși să muncească și pentru un salariu mic.

Cînd ruinarea poporului ia proporții atît de mari încît și la orașe, și la sate există întotdeauna mase de șomeri, cînd fabricanții acumulează bogății uriașe, iar micii producători sînt înlăturați de milionari, – muncitorul izolat devine *cu totul neputincios* în fața capitalistului. Capitalistul capătă posibilitatea să-l strivească cu totul pe muncitor, să-i stoarcă ultima picătură de vlagă printr-un regim de muncă ucigător, și nu numai lui, ci și soției și copiilor lui. Într-adevăr, priviți ce se întîmplă în industriile în care muncitorii nu au obținut încă să fie ocrotiți de lege și în care nu pot opune împotrivire capitalistilor : acolo ziua de muncă este nemăsurat de lungă, ajungînd pînă la 17–19 ore, acolo se spetesc muncind copii în vîrstă de 5–6 ani, acolo o generație de muncitori flămânzește mereu și se stinge încetul cu încetul din cauza foamei. Exemplu : muncitorii care lucrează la domiciliu pentru capitaliști ; de altfel, orice muncitor cunoaște multe alte exemple de acest fel ! Nici în timpul sclaviei sau al iobăgiei, poporul muncitor n-a cunoscut vreodată o asuprire atît de crîncenă ca aceea pe care ajung s-o exercite capitaliștii atunci cînd muncitorii nu le pot opune vreo împotrivire, cînd nu-și pot cucerii legi care să îngreiească samavolnicia patronilor.

De aceea, pentru a nu se lăsa aduși într-o situație atît de desperată, muncitorii încep să ducă o luptă înverșunată. Văzînd că izolați ei nu au nici o putere și că sînt amenințați să piară striviți de capital, muncitorii încep să se ridice laolaltă împotriva patronilor lor. Încep grevele muncitorești. La început, adeseori muncitorii nici nu știu măcar ce anume vor să obțină, nu-și dau seama *pentru ce* o fac : ei sfarmă pur și simplu mașinile, distrug fabrica. Ei nu vor decît ca fabricanții să le simtă toată revolta și-și încearcă forțele unite

pentru a ieși din situația lor insuportabilă, fără a ști însă de ce anume situația le este atât de disperată și spre ce anume trebuie să tindă.

În toate țările, indignarea muncitorilor a început prin răzvrățiri izolate, sau rebeliuni, cum le numesc la noi poliția și fabricanții. În toate țările, aceste răzvrățiri izolate au generat, pe de o parte, greve mai mult sau mai puțin pașnice, iar pe de altă parte, lupta multilaterală a clasei muncitoare pentru eliberarea ei.

Care este deci însemnătatea grevelor în cadrul luptei clasei muncitoare? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie întâi să ne oprim aici mai amănunțit asupra grevelor. Dacă salariul muncitorului se stabilește – după cum am văzut – prin contractul dintre patron și muncitor, dacă la încheierea contractului muncitorul izolat este cu totul neputincios, este clar că muncitorii sînt necesarmente puși în situația de a-și apăra în comun revendicările, de a face grevă, pentru a împiedica pe patroni să reducă salariile sau pentru a obține salarii mai mari. Într-adevăr, nu e țară cu orînduire capitalistă în care să nu fie greve muncitorești. În toate statele europene, ca și în America, muncitorii se simt pretutindeni neputincioși cînd sînt izolați, și pot opune împotrivire patronilor numai unindu-se laolaltă, fie făcînd grevă, fie amenințînd cu greva. Și cu cît capitalismul se dezvoltă mai departe, cu cît marile fabrici și uzine cresc mai repede, cu cît se intensifică procesul de eliminare a micilor capitaliști de către marii capitaliști, – cu atât mai imperioasă devine pentru muncitori nevoia de a se împotrivi în comun, deoarece cu atât mai acut devine șomajul, cu atât mai accentuată devine concurența dintre capitaliști, care caută să producă mărfurile cît mai ieftin (ceea ce înseamnă că și muncitorii trebuie plătiți cît mai ieftin), cu atât mai puternice sînt oscilațiile industriei și crizele*. Cînd industria prosperă, fabricanții realizează profituri mari și nici prin gînd nu le trece să le împartă cu muncitorii; în timp de criză însă, fabricanții caută să arunce

* Despre crizele industriale și despre urmările lor pentru muncitori vom vorbi mai amănunțit cu alt prilej. Aici ne vom limita să relevăm că, în ultimii ani, în Rusia afacerile industriale au mers excelent, industria a „prosperat”, dar acum (la sfîrșitul anului 1899) au și început să se observe semne clare că această „prosperitate” va sfîrși printr-o criză, ceea ce înseamnă stagnarea desfacerii mărfurilor, falimente, ruinarea micilor patroni și cumplite calamități pentru muncitori (șomaj, scăderea salariilor etc.).

paguba pe umerii muncitorilor. Necesitatea grevelor în societatea capitalistă este în așa măsură unanim recunoscută în țările europene, încât acolo legea nu interzice organizarea de greve ; numai în Rusia au mai rămas legile barbare împotriva grevelor (despre aceste legi și despre aplicarea lor vom vorbi cu alt prilej).

Dar, decurgînd din însăși esența societății capitaliste, grevele înseamnă începutul luptei clasei muncitoare împotriva acestei orînduiri sociale. Cînd în fața capitaliștilor bogați stau izolați muncitori lipsiți de orice mijloace, aceasta înseamnă înrobirea deplină a muncitorilor. Dar atunci cînd acești muncitori lipsiți de mijloace se unesc, lucrurile se schimbă. Bogațiile nu le vor fi de nici un folos capitaliștilor dacă aceștia nu vor găsi muncitori care să consimtă să aplice munca lor la uneltele și materialele capitaliștilor, pentru a produce noi bogății. Cînd muncitorii stau izolați în fața patronilor, ei rămîn adevărați sclavi, muncind veșnic pentru altul în schimbul unei bucăți de piine, rămînînd veșnic niște năimiți supuși și necuvîntători. Dar atunci cînd muncitorii își formulează în comun revendicările și refuză să se supună sacului cu bani, ei încetează de a fi sclavi, devin oameni, încep să ceară ca munca lor să nu servească numai la îmbogățirea unui mănunchi de trîntori, ci să dea celor ce muncesc posibilitatea de a trăi omenește. Sclavii încep să formuleze revendicarea de a deveni stăpîni, – de a munci și trăi nu așa cum vor moșierii și capitaliștii, ci așa cum vor înșiși oamenii muncii. Grevele tocmai de aceea inspiră întotdeauna atîta groază capitaliștilor, pentru că ele încep să zdruncine dominația lor. „Toate roțile se vor opri dacă așa vor voi brațele tale vînjoase“, spune, referindu-se la clasa muncitoare, un cîntec al muncitorilor germani. Și, într-adevăr, fabricile, uzinele, moșiile, mașinile, căile ferate etc. etc. – toate acestea sînt parcă roți ale unui singur mecanism uriaș ; acest mecanism extrage diferite produse, le prelucrează și le transportă unde trebuie. Întreg acest mecanism este pus în mișcare de *muncitor*, care lucrează pămîntul, extrage minereu, produce mărfuri în fabrici, construiește case, ateliere, căi ferate. Cînd muncitorii refuză să lucreze, întreg acest mecanism amenință să se

oprească. Fiecare grevă amintește capitaliștilor că adevărații stăpîni nu sînt ei, ci muncitorii, care își proclamă tot mai tare drepturile. Fiecare grevă amintește muncitorilor că situația lor nu e lipsită de speranță, că ei nu sînt singuri. Priviți ce influență uriașă exercită greva atît asupra greviștilor cît și asupra muncitorilor de la fabricile învecinate sau apropiate sau de la fabricile din aceeași ramură de producție. În vremuri obișnuite, pașnice, muncitorul își poartă în tăcere povara, nu se ia la harță cu patronul, nu-și discută situația. În timp de grevă însă, el își proclamă cu tărie revendicările, amintește patronilor toate împilările îndurate din partea lor, își proclamă drepturile, se gîndește nu numai la sine și nu numai la cîștigul său, ci la toți tovarășii săi care au lăsat lucrul o dată cu el și care luptă pentru cauza muncitorilor, fără a se teme de lipsuri. Orice grevă înseamnă pentru muncitor o mulțime de lipsuri, de lipsuri atît de îngrozitoare încît ar putea fi comparate numai cu calamitățile războiului : flămînzirea familiilor, pierderea cîștigului, de multe ori arestarea, expulzarea din orașul în care trăiește și în care își are ocupația. Și cu toate aceste calamități, muncitorii îi disprețuiesc pe aceia care își părăsesc tovarășii și acceptă o tranzacție cu patronul. Cu toate calamitățile grevei, moralul muncitorilor de la fabricile învecinate crește atunci cînd văd că tovarășii lor au început lupta. „Oameni care îndură atîtea pentru a îngenunchea un singur burghez vor fi în stare să zdrobească și puterea întregii burghezii“, a spus un mare învățător al proletariatului, Engels, vorbind despre grevele muncitorilor englezi¹⁰⁵. E 'de ajuns adesea să se declare grevă la o singură fabrică pentru ca ea să se extindă imediat asupra unui mare număr de întreprinderi industriale. Atît de mare este efectul moral al grevelor, atît de molipsitor este pentru muncitori exemplul tovarășilor lor care, pentru un timp cel puțin, încetează de a fi sclavi, devenind oameni egali în drepturi cu bogătașii ! Orice grevă sădește adînc în mintea muncitorilor ideea socialismului, ideea luptei întregii clase muncitoare pentru eliberarea ei de sub jugul capitalului. De foarte multe ori se întîmplă că pînă la izbucnirea unei mari greve muncitorii dintr-o fabrică

sau dintr-o ramură de producție oarecare, dintr-un oraș oarecare aproape că nu știu de socialism și nici nu se gîndesc la el, iar după grevă cercurile, uniunile capătă o răspîndire tot mai mare în rîndurile lor și din ce în ce mai mulți muncitori devin socialiști.

Greva învață pe muncitori să înțeleagă în ce constă forța patronilor și în ce constă forța muncitorilor, îi învață să se gîndească nu numai la patronul lor și nu numai la tovarășii lor apropiați, ci la toți patronii, la întreaga clasă a capitaliștilor, precum și la întreaga clasă a muncitorilor. Cînd un fabricant care a strîns milioane din truda cîtorva generații de muncitori nu consimte să acorde nici cel mai modest spor de salarii sau încearcă chiar să le reducă și mai mult, iar în caz de împotrivire din partea muncitorilor aruncă în stradă mii de familii flămînde, muncitorii văd limpede că întreaga clasă a capitaliștilor este dușmanul întregii clase a muncitorilor, că muncitorii se pot bizui numai pe ei înșiși și pe unirea lor. De foarte multe ori se întîmplă ca un fabricant să se străduiască din răspuțeri să-i înșele pe muncitori pozînd în binefăcător al lor și camuflînd printr-o pomană de nimic, prin făgăduieli mincinoase faptul că-i exploatează. Orice grevă spulberă întotdeauna, dintr-o singură lovitură, toată această înșelătorie, arătînd muncitorilor că „binefăcătorul“ lor este un lup în piele de oaie.

Dar greva deschide muncitorilor ochii nu numai asupra capitaliștilor, ci și asupra cîrmuirii și legilor. Așa cum fabricanții caută să se dea drept binefăcători ai muncitorilor, tot așa și cinovnicii și codițele lor caută să convingă pe muncitori că țarul și guvernul țarist se îngrijesc în egală măsură, fără părtinire, atît de interesele fabricanților cît și de cele ale muncitorilor. Deoarece nu cunoaște legile, iar cu slujbașii, mai ales cu cei superiori, nu prea are de-a face, muncitorul adesea dă crezare tuturor acestor basme. Dar iată că izbucnește o grevă. În fabrică vine procurorul, inspectorul de fabrici, poliția, adeseori și trupe. Muncitorii află că au încălcat legea : fabricanților legea le permite și să se întrunească, și să discute pe față cum să reducă salariile muncitorilor, pe cînd muncitorii sînt declarați infractori pentru că s-au înțeles

în vederea unei acțiuni comune ! Muncitorii sînt dați afară din locuințele lor ; poliția închide prăvăliile în care muncitorii ar putea obține alimente pe datorie, soldații sînt asmuțiți împotriva muncitorilor, chiar dacă aceștia rămîn absolut liniștiți și pașnici. Soldaților li se ordonă chiar să tragă în muncitori, și atunci cînducid muncitori neînarmați, trăgînd în urma celor care fug, însuși țarul trimite mulțumiri trupei (de exemplu în 1895 țarul a exprimat mulțumiri soldaților care au ucis muncitori greviști la Iaroslavl) ¹⁰⁶. Oricărui muncitor îi devine clar că guvernul țarist este dușmanul său de moarte, care apără pe capitaliști și leagă pe muncitori de mîini și de picioare. Muncitorul începe să-și dea seama că legile se fac exclusiv în interesul celor bogați, că și cînovnicii tot pe aceștia îi apără, că poporului muncitor i se astupă gura și nu i se permite să-și arate nevoile, că clasa muncitoare trebuie neapărat să lupte pentru a cuceri dreptul la grevă, dreptul de a edita ziare muncitorești, dreptul de a participa la o reprezentanță națională care să aibă prerogativa de a face legi și de a supraveghea aplicarea lor. Guvernul este perfect conștient de faptul că grevele deschid ochii muncitorilor, și tocmai de aceea se și teme atît de mult de greve și caută cu orice preț să le înăbușe cît mai repede cu putință. Nu degeaba un ministru de interne german, care și-a creat o faimă deosebită prin persecuțiile crîncene dezlănțuite împotriva socialiștilor și a muncitorilor conștienți, a declarat o dată în fața reprezentanților națiunii : „îndărătul fiecărei greve își scoate capul hidra revoluției“ ¹⁰⁷. Cu fiecare grevă se întărește și se dezvoltă în rîndurile muncitorilor conștiința faptului că guvernul le este dușman, că clasa muncitoare trebuie să se pregătească de luptă împotriva lui, pentru drepturile poporului.

Așadar, grevele îi deprind pe muncitori să se unească, grevele le arată că numai laolaltă pot ei lupta împotriva capitaliștilor, grevele învață pe muncitori să se gîndească la lupta întregii clase muncitoare împotriva întregii clase a fabricanților și împotriva cîrmuirii autocrate, polițiste. Tocmai de aceea și spun socialiștii că grevele sînt o „școală a războiului“, în care muncitorii învață să ducă război împotriva dușmanilor lor, pentru eliberarea întregului popor și a tutu-

ror oamenilor muncii de sub jugul cinovnicilor și de sub jugul capitalului.

Dar „școala războiului“ încă nu este războiul propriu-zis. Când în rîndurile muncitorilor capătă o largă răspîndire grevele, unii muncitori (și unii socialiști) încep să creadă că clasa muncitoare se poate limita numai la greve și la casele pentru sprijinirea greviștilor sau la asocieri pentru grevă, că, recurgînd exclusiv la greve, clasa muncitoare poate obține o îmbunătățire serioasă a situației sale sau chiar eliberarea sa. Văzînd ce forță reprezintă unirea muncitorilor și chiar grevele lor de proporții mai reduse, unii își închipuie că ar fi de ajuns ca muncitorii să organizeze o grevă generală în toată țara, și vor obține tot ce vor de la capitaliști și de la guvern. Această părere a fost exprimată și de muncitorii din alte țări pe vremea cînd mișcarea muncitorească abia se înfiripa, iar muncitorii erau încă cu totul lipsiți de experiență. *Dar aceasta este o părere greșită.* Grevele sînt numai unul din mijloacele folosite de clasa muncitoare în lupta pentru eliberarea ei, nu însă singurul mijloc, și dacă muncitorii nu vor folosi și alte mijloace de luptă, prin aceasta ei vor încetini dezvoltarea clasei muncitoare și-i vor diminua succesele. Într-adevăr, pentru succesul grevelor e nevoie de case muncitorești, ale căror fonduri să servească pentru întreținerea muncitorilor în timpul grevelor. În toate țările muncitorii (de obicei muncitorii din diferite industrii, meserii sau profesii) organizează asemenea case, dar la noi, în Rusia, acest lucru este deosebit de greu, pentru că poliția dă de urma lor și confiscă banii, arestează pe muncitori. Desigur, muncitorii știu să se și ascundă de poliție ; desigur, organizarea unor astfel de case este folositoare, și noi nu vrem să sfătuiim pe muncitori să renunțe la ele. Dar nu se poate spera că, în condițiile cînd legea interzice casele muncitorești, acestea vor putea atrage un mare număr de membri ; or, avînd un număr mic de membri, casele muncitorești nu vor fi de prea mare folos. Apoi nici în țările în care sindicatele muncitorești au o existență legală și dispun de fonduri mari, lupta clasei muncitoare în nici un caz nu se poate limita numai la greve. E de ajuns ca în activitatea industriei să se producă o perturbare

(o criză, care, de pildă, se apropie acum și în Rusia), pentru ca fabricanții să-i împingă pe muncitori în mod deliberat la grevă, deoarece le convine uneori să oprească pentru un timp lucrul, le convine să ruineze casele muncitorești. De aceea muncitorii în nici un caz nu se pot limita numai la greve și la asocierile pentru grevă. În al doilea rând, grevele se desfășoară cu succes numai acolo unde muncitorii sînt destul de conștienți, unde știu să aleagă momentul pentru declararea grevei, știu să-și formuleze revendicările, au legături cu socialiștii pentru a-și procura de la ei manifeste și broșuri. Dar asemenea muncitori sînt încă puțini în Rusia, și trebuie depuse toate eforturile pentru a spori numărul lor, pentru a face ca masele de muncitori să știe ce este cauza muncitorească, ce este socialismul și lupta muncitorească. Această sarcină trebuie să și-o asume socialiștii laolaltă cu muncitorii conștienți, formînd în acest scop un partid muncitoresc socialist. În al treilea rând, grevele, după cum am văzut, arată muncitorilor că guvernul le este dușman, că ei trebuie să lupte împotriva lui. Și în toate țările grevele într-adevăr au învățat treptat clasa muncitoare să ducă împotriva guvernelor o luptă permanentă pentru drepturile muncitorilor și pentru drepturile întregului popor. După cum am spus mai sus, această luptă poate fi dusă numai de un partid muncitoresc socialist, care să răspîndească în rîndurile muncitorilor idei juste despre guvern și despre cauza muncitorească. Cu alt prilej ne vom ocupa în mod special de felul cum se organizează și se desfășoară la noi în Rusia grevele și cum trebuie să fie ele folosite de muncitorii conștienți. Aici însă trebuie să subliniem că grevele sînt, după cum s-a mai arătat, o „școală a războiului“, și nu războiul propriu-zis, că ele reprezintă numai unul dintre mijloacele de luptă, numai una dintre formele mișcării muncitorești. De la greve izolate muncitorii pot și trebuie să treacă, și într-adevăr trec, în toate țările la lupta întregii clase muncitoare pentru eliberarea tuturor oamenilor muncii. Numai atunci cînd toți muncitorii conștienți devin socialiști, adică oameni care tind spre această eliberare, cînd ei se unesc în toată țara pentru a răspîndi în rîndurile muncitorilor socialismul, pentru a învăța pe mun-

citori să folosească toate mijloacele de luptă împotriva dușmanilor lor, cînd crează un partid muncitoresc socialist care luptă pentru eliberarea întregului popor de sub jugul guvernului și pentru eliberarea tuturor oamenilor muncii de sub jugul capitalului, – numai atunci clasa muncitoare se alătură pe deplin măreței mișcări a muncitorilor din toate țările, care unește pe toți muncitorii și care înalță steagul roșu cu chemarea : „Proletari din toate țările, uniți-vă !“.

Scris la sfîrșitul anului 1899

*Publicat pentru prima oară
în 1924, în revista
„Proletarskaia Revoluția“ nr. 8—9*

*Se tipărește după manuscris,
în transcrierea lui
N. K. Krupskaja*

RECENZIE ¹⁰⁸

S. N. Prokopovici. MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN OCCIDENT

„să ne adresăm științei sociale și să examinăm pretinsa ei concluzie că orînduirea capitalistă a societății se îndreaptă irezistibil spre propria ei pieire, în virtutea contradicțiilor ce se dezvoltă în cadrul ei. Lămuririle necesare se găsesc în «Programul de la Erfurt» al lui Kautsky“ (147). Înainte de a reda conținutul pasajului la care se referă d-l Prokopovici, trebuie să relevăm o ciudățenie extrem de caracteristică pentru d-l Prokopovici și pentru ceilalți reformatori ai teoriei de teapa lui. De ce oare, adresîndu-se „științei sociale“, „cercetătorul“ nostru „critic“ se limitează să caute „lămuriri“ numai într-o broșură de popularizare scrisă de Kautsky? Crede el oare cu adevărat că această broșură conține toată „știința socială“? El știe foarte bine că Kautsky este un „păstrător fidel al tradițiilor lui Marx“ (I, 187), că tocmai în tratatele de economie politică ale acestuia din urmă trebuie căutate expunerea și fundamentarea „concluziilor“ unei anumite școli a „științei sociale“, dar procedează în așa fel ca și cum nu ar ști nici măcar atîta lucru. Ce trebuie să credem despre un „cercetător“ care se mărginește la atacuri împotriva „păstrătorilor“ teoriei, fără ca de-a lungul întregii sale cărți să se încumete o dată măcar să combată fățiș și fără ocol însăși această teorie?

În pasajul la care se referă d-l Prokopovici, Kautsky spune că revoluția tehnică și acumularea capitalului progresează tot mai repede, că lărgirea producției este necesară în virtutea trăsăturilor celor mai fundamentale ale capitalismului și este nece-

sară în permanență, pe cînd lărgirea pieței „are un ritm prea lent în ultimul timp“ ; „se pare că nu e departe momentul cînd piața industriei europene nu numai că va înceta să se lărgască, dar va începe chiar să se îngusteze. Acest eveniment nu va însemna altceva decît falimentul întregii societăți capitaliste“. D-l Prokopovici „critică“ „concluziile științei sociale“ (adică referirea lui Kautsky la *una* din legile de dezvoltare deduse de Marx) : „În această fundamentare a inevitabilității pieirii societății capitaliste, rolul principal aparține opoziției dintre «tendința permanentă de lărgire a producției și lărgirea tot mai lentă a pieței, urmată, în cele din urmă, de îngustarea ei»“. După Kautsky, această contradicție trebuie să ducă la pieirea orînduirii capitaliste a societății. Dar (ascuțați !) „lărgirea producției presupune «consumarea productivă» a unei părți din plusvaloare, adică mai întîi realizarea ei, apoi cheltuirea ei pe mașini, clădiri etc. în vederea unei producții noi. Cu alte cuvinte, lărgirea producției se află în cea mai strînsă legătură cu existența unei piețe pentru mărfurile deja produse ; de aceea lărgirea permanentă a producției în condițiile restrîngerii relative a pieței este un lucru imposibil“ (148). Și d-l Prokopovici este atît de mulțumit de incursiunea sa în domeniul „științei sociale“, încît chiar în rîndul următor vorbește cu desconsiderare și condescendență despre fundamentarea „științifică“ (între ghilimele) a credinței etc. O astfel de critică improvizată ar fi revoltătoare, dacă nu ar fi în primul rînd și mai ales amuzantă. Bunul domn Prokopovici a auzit și el ceva, dar n-a prea înțeles despre ce e vorba. D-l Prokopovici a auzit despre teoria abstractă a realizării, care în ultimul timp a format în literatura rusă obiectul unor discuții deosebit de aprinse, în cadrul cărora rolul „consumului productiv“ a fost subliniat în mod deosebit, date fiind erorile economiei politice narodniciste. Neînțelegînd tocmai bine această teorie, d-l Prokopovici și-a închipuit că ea *tăgăduiește* (!) existența în societatea capitalistă a contradicțiilor fundamentale și elementare despre care vorbește aici Kautsky. Ascultîndu-l pe d-l Prokopovici, ai crede că „consumul productiv“ se poate dezvolta *cu totul independent* de consumul individual (și în consumul

Гибель; редкому поочередно расширяясь и суживаясь при
 непрерывном сокращении ядра - вост. и запад. (Р. 13)
 И. П. Прокоповича не только гласно, но и тайно оклеветано в
 частях социалистической партии; но по отношению к ней автор
 совершенно с сожалением и с презрением описывает в
 своей (в таблицах) обстановке жизни и т. д. Подходя к
 рассмотрению критика Гюль в возмущении, пишет о нем
 Гюль предельно и обильно без заботы. Доктор П. Проко-
 пович состоит из антипатической массы разнородных, и Гюль
 в последние время часто обдумывается в журнале и т. д.
 2) Гюль, пишущий про "предельно-маленькое количество"
 подерживаемое особыми. В виду отсутствия коридорной
 законности. Не только коридорная масса Гюль, с Проко-
 повича вступает, но по отношению (!) в отношении к
 основным и эволюционным элементам, но которые Гюль
 всего здесь кажутся. Вступают в Прокоповича, так что
 Гюль думает, что "предельно-маленькое количество" и т. д.
 Выводы совершенно справедливы от анализа полученных
 (а в логике полученных предельно-маленьких частей
 полученных масс), т. е. это количество не только в
 логике "предельно-маленького" между предельно-маленьким и
 полученным. Это Гюль и Гюль предельно-маленького
 даже в логике ^{авторство и авторство} ~~предельно-маленького~~ Гюль

Гюль. Гюль Гюль в "Логика" 1899, Гюль, с. 1572, в "Логика" Гюль, с. 1612

Pagina a șasea a recenziei lui V. I. Lenin
 la cartea lui S. N. Prokopovici. (Manuscris.) —
 Sfîrșitul anului 1899.

Micșorot

individual rolul predominant îl are consumul maselor), că, adică, capitalismul nu conține în sine nici o contradicție între producție și consum. Este ceva pur și simplu absurd, și împotriva unei asemenea denaturări s-au pronunțat clar Marx și adepții săi ruși *. Din faptul că „lărgirea producției presupune o consumare productivă“ nu numai că nu decurge teoria burghezo-apologetică spre care alunecă „cercetătorul“ nostru „critic“, ci, dimpotrivă, decurge tocmai contradicția dintre tendința de creștere nelimitată a producției și caracterul limitat al consumului, contradicție care este inerentă capitalismului și care trebuie să-l ducă la pieire.

În legătură cu cele de mai sus, trebuie menționat de asemenea următorul fapt interesant. D-l Prokopovici este un adept fervent al lui Bernstein, ale cărui articole de revistă d-sa le citează și traduce de-a lungul câtorva pagini. În cunoscuta sa carte „Die Voraussetzungen etc.“ **, Bernstein îl recomandă publicului german pe d-l S. Prokopovici ca pe un adept rus al său, făcând însă totodată o rezervă, în sensul că d-l Prokopovici este mai bernsteinian decât Bernstein însuși. Și este cât se poate de curios faptul că, denaturând amândoi teoria realizării, Bernstein și ciracul său rus o fac în direcții diametral opuse, astfel încât fiecare combate afirmațiile celuilalt. Bernstein a descoperit la Marx o „contradicție“, în primul rând, în faptul că Marx, combătând teoria crizelor a lui Rodbertus, declară totodată „drept cauză ultimă a tuturor crizelor reale sărăcia maselor și caracterul limitat al consumului lor“. În realitate, nu există aici nici o contradicție, după cum am mai avut prilejul să arăt în altă parte („Studii“, pag. 30 *** ; „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 19 ****). În al doilea rând, Bernstein raționează exact așa cum raționează la noi d-l V. V., afirmând că creșterea uriașă a plusprodusului atrage după sine în mod necesar creșterea numărului celor

* Vezi articolul meu din „Naucinoe Obozrenie“, august 1899, în special pag. 1572, și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, pag. 18 și urm. (vezi volumul de față, pag. 66—84, în special pag. 78 ; Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 40—43 și urm. — Nota red.)

** — „Premisele etc.“. — Nota trad.

*** Vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 156—157. — Nota red.

**** Vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 44—45. — Nota red.

avuți (sau îmbunătățirea nivelului de trai al muncitorilor), căci capitaliștii și slugile lor (sic!) doar nu pot „consuma” singuri întregul plusprodus („Die Voraussetzungen etc.”, S. 51–52). Acest raționament naiv ignorează cu desăvîrșire rolul consumului productiv, *lucru pe care Kautsky l-a relevat, de altfel, în cartea sa împotriva lui Bernstein* (Kautsky : „Gegen Bernstein”, II Abschnitt * – paragraful referitor la „întrebuințarea plusvalorii”). Dar iată că vine bernsteinianul rus recomandat de Bernstein și spune exact contrarul, apucându-se totodată să-i explice lui Kautsky care este rolul „consumului productiv” și denaturînd în așa măsură descoperirea lui Marx, încît ajunge la afirmația absurdă că consumul productiv ar putea să se dezvolte cu totul independent de consumul individual ! ca și cum realizarea plusvalorii prin întrebuințarea ei în producția mijloacelor de producție ar înlătura dependența, în ultimă analiză, a producției față de consum și deci contradicția dintre producție și consum ! Din acest exemplu cititorul își poate da seama dacă într-adevăr „cercetările” sînt acelea care l-au făcut pe d-l Prokopovici „să piardă ** mai mult de jumătate din premisele teoretice”, sau dacă această „dezorientare” ** a „cercetătorului” nostru „critic” se datorește altor cauze.

Alt exemplu. În spațiul a numai trei pagini (25–27), autorul nostru „a cercetat” problema asociațiilor țărănești din Germania. După ce enumeră diferitele feluri de asociații și prezintă date statistice cu privire la dezvoltarea lor rapidă (în special în ceea ce privește asociațiile pentru industrializarea laptelui), d-l Prokopovici declară : „În timp ce meseriașul a ajuns să fie aproape lipsit de rădăcini în orînduirea economică modernă, țăranul continuă să aibă în această orînduire rădăcini foarte trainice (!)”. Foarte simplu, nu-i așa ? Subalimentația țăranilor germani, istovirea lor din cauza muncii excesive, exodul în masă de la sate la orașe, toate acestea sînt, probabil, născociri. Pentru a dovedi „trăinicia” țărănimii, e de ajuns să te referi la creșterea rapidă a asociațiilor (în special a celor pentru industrializarea laptelui,

* — Kautsky ; „Împotriva lui Bernstein”, secțiunea a II-a. — *Nota trad.*

** În original, joc de cuvinte : „rastereat” — „a pierde”, „rastereannost” — „dezorientare”. — *Nota trad.*

care iau laptele de la gura copiilor țăranului și măresc dependența lui față de capitalist). „Dezvoltarea relațiilor capitaliste în industria prelucrătoare îl distruge pe meseriaș, dar îmbunătățește situația țăranului. Ea“ [situația?] „împiedică pătrunderea capitalismului în agricultură“. Asta-i ceva nou ! Până acum se considera că tocmai dezvoltarea capitalismului în industria prelucrătoare constituie principala forță care generează și dezvoltă capitalismul în agricultură. D-l Prokopovici însă, asemenea modelelor sale germane, ar avea tot dreptul să spună despre sine : nous avons changé tout ça, noi am schimbat toate acestea ! Dar așa să fie oare, domnilor ? Ați schimbat voi într-adevăr *ceva*, ați reușit oare într-adevăr să infirmați măcar o singură teză fundamentală a teoriei pe care vreți „s-o spulberați“ și ați înlocuit-o voi într-adevăr cu o teză mai justă ? Nu ați revenit oare, dimpotrivă, la niște prejudecăți vechi ?

...,Pe de altă parte, dezvoltarea industriei prelucrătoare îi asigură țăranului cîștiguri auxiliare“... Reînvie, așadar, doctrina d-lui V. V. & Co. cu privire la cîștigurile auxiliare ale țăranimii ! D-l Prokopovici socoate de prisos să menționeze că de foarte multe ori aceste „cîștiguri“ exprimă transformarea țăranului într-un muncitor salariat. D-sa preferă să-și încheie „cercetarea“ cu o frază pompoasă : „Clasa țăranimii nu și-a pierdut încă seva“. Este adevărat că tocmai în privința Germaniei a arătat Kautsky că asociațiile agricole constituie un stadiu de tranziție spre *capitalism*, – dar noi am mai avut doar prilejul să vedem cum teribilul domn Prokopovici l-a dărîmat pe Kautsky !

Această reînviere a concepțiilor narodniciste (narodniciste de nuanța d-lui V. V.) se constată nu numai în pasajul menționat, ci și în foarte multe alte pasaje din „cercetarea critică“ a d-lui Prokopovici. Cititorul știe, probabil, ce faimă (ce tristă faimă) și-a cîștigat d-l V. V. prin faptul că a îngustat și banalizat prea din cale-afară teoria așa-zisului materialism „economic“ : în „prelucrarea“ d-lui V. V., această teorie nu se rezumă la ideea că în ultimă analiză toți factorii se reduc la dezvoltarea forțelor de producție, ci la afirmația că pot fi neglijați mulți factori extrem de importanți (deși, în

ultimă analiză, derivați). O denaturare întru totul asemănătoare ne oferă și d-l Prokopovici atunci cînd încearcă să demonstreze că Kautsky nu ar înțelege rolul „forțelor materiale“ (144), dar în același timp el însuși confundă foarte senin „organizațiile economice“ (145) cu „forța economică“ (în special la pag. 146 și 149). Din păcate, nu ne putem ocupa aici destul de amănunțit de analiza acestei erori a d-lui Prokopovici, și de aceea trebuie să-l trimitem pe cititor la sus-menționata carte a lui Kautsky împotriva lui Bernstein (Abschnitt III, § a), unde sînt analizate în amănunțime originalele copiate de d-l Prokopovici. Sperăm de asemenea că cititorul care urmărește cu atenție firul expunerii d-lui Prokopovici se va convinge lesne că teoria pe care și-a propus s-o spulbere „cercetătorul“ nostru „critic“ (de altfel și aici d-sa trece discret sub tăcere concepțiile întemeietorilor teoriei și se abține să le analizeze, preferînd să se mărginească la extrase din diferite cuvîntări și articole ale adepților de astăzi ai acestei teorii), că ea, teoria, nu are nici o vină în această revoltătoare îngustare a materialismului „economic“ (vezi, de pildă, la pag. 74, 90, 92 și 100 din partea a doua declarațiile unor fruntași belgieni cu autoritate).

În legătură cu citatele aduse de d-l Prokopovici, trebuie să observăm că d-sa extrage adesea pasaje izolate, dînd cititorului o idee denaturată despre concepții și argumente care nu sînt reprezentate în literatura rusă. Din această cauză critica improvizată a d-lui Prokopovici face o impresie deosebit de detestabilă. În unele cazuri ar fi indicat ca cititorii cărții d-lui Prokopovici să consulte fie și cartea profesorului Herkner, de curînd tradusă în limba rusă, „Munca muncitorilor în Europa occidentală“ (Petersburg 1899 ; editată de revista „Образование“). De pildă, în nota de la pag. 24 (partea întii) d-l Prokopovici scrie că la congresul din 1892 „a fost adoptată o hotărîre favorabilă organizării de asociații de producție“ ; urmează un citat care, în primul rînd, nu confirmă în totul afirmația autorului, iar în al doilea rînd *se întrerupe* tocmai acolo unde se spune că trebuie „îndeosebi să combatem credința că asociațiile ar fi în stare să influen-

teze relațiile de producție capitaliste etc." (Herkner, Adnotări, pag. XI–XII, adnotarea 6 la capitolul al IX-lea).

Cu același succes ca și în cazul de mai sus, d-l Prokopovici îl dărimă pe Kautsky la pag. 56, 150, 156, 198 și multe altele. Cu totul ridicolă este afirmația d-lui Prokopovici că prin deceniul al 7-lea al acestui secol Liebknecht ar fi renunțat pentru un timp la idealurile sale, trădându-le etc. (111, 112). Până unde merg nerușinarea și siguranța de sine a „cercetătorului” nostru – asupra temeiniciei raționamentelor căruia am avut deja prilejul să ne facem o idee aproximativă – se vede, de pildă, din următoarea frază (îndreptată iarăși nu împotriva întemeietorului teoriei, ci împotriva „păstrătorului” ei) : „N-ar avea nici un rost să ne apucăm să criticăm toată această concepție asupra mișcării muncitorești din punctul de vedere al concordanței ei cu mersul real al dezvoltării mișcării muncitorești, din punctul de vedere al caracterului ei științific (subliniat de d-l Prokopovici). Ea nu are și nici nu poate avea (sic !) măcar un dram de știință” (156). Ce critică drastică ! Tot acest marxism nici nu merită să fie criticat – și gata. Se pare că avem în fața noastră sau un om căruia îi este dat să săvârșească o revoluție uriașă în domeniul științei, din care teoria dominantă în Germania „nu poate avea” nici „măcar un dram”, sau... sau... – cum să ne exprimăm mai blind ? – sau un om care din „zăpăceală” repetă cuvintele altuia. D-l Prokopovici se închină cu atita zel în fața celui mai nou idol care a rostit pentru a mia oară aceste cuvinte, încît nu-și mai cruță de loc fruntea. Bernstein, vedeți dv., are „o anumită deficiență în concepțiile sale teoretice” (198), și anume, pretinde d-l Prokopovici, el crede – închipuiți-vă ! – în necesitatea unei teorii științifice care să determine țelurile militanților. „Cercetătorii critici” sînt scutiți de asemenea credințe bizare. „Știința va deveni liberă – declară d-l Prokopovici – numai atunci cînd se va recunoaște că ea trebuie să slujească țelurile partidului și nu să le determine. Trebuie proclamat că știința nu poate fixa țeluri unui partid practic” (197). Menționăm că tocmai de aceste vederi ale adeptului său s-a dezis Bernstein. „Un program principial, care duce în mod inevitabil la dogmatism, nu este decît o

pedică în calea dezvoltării sănătoase a partidului... Principiile teoretice sînt bune în munca de propagandă, dar nu într-un program" (157). „Programele sînt inutile, dăunătoare“. „Personalitatea însăși poate fi un program, dacă e înzestrată cu un simț fin și sesizează cerințele vremii“... Cititorul își închipuie probabil că eu continui să citez din lucrarea d-lui Prokopovici. În realitate, însă, eu citez acum din ziarul „Novoe Vremea“¹⁰⁹, care a publicat de curînd o serie de articole – care au atras atenția generală – despre programul... nu al partidului, firește, ci al noului ministru al afacerilor interne...

În ce raport se află libertatea neprincipialității... vreau să spun „libertatea științei“ – propovăduită de d-l Prokopovici – față de concepțiile majorității militanților vest-europeni, despre care scrie cu atîta bravură bravul nostru critic, se poate vedea din următoarele citate luate din aceeași carte a d-lui Prokopovici : ... „Firește, fără o trădare a principiilor“ (159)... „Păstrîndu-ne în totul independența și rămî-nînd fideli principiilor“... „Resping compromisul numai în cazul... cînd implică o renunțare la principii sau fie și numai trecerea lor sub tăcere“ (171)... „Fără a introduce neprincipialitatea (174)... „Firește, fără să-ți vinzi sufletul, în cazul de față principiile“ (176)... „Acum principiile sînt ferm stabilite“ (183)... (Este necesară) „o busolă, care să ne scutească de bij-bieli și dibuieli“, împotriva „empirismului miop“, împotriva „atitudinii de nepăsare față de principii“ (195)... „Importanța cea mai mare o are partea principială, teoretică“... (103, par-tea a II-a) etc.

În încheiere, încă vreo două citate : „Dacă social-democra-tismul german ar fi o expresie a socialismului și nu a proleta-riatului care se ridică în apărarea intereselor sale în societatea actuală și care pentru prima oară devine conștient de în-semnătatea sa, atunci, întrucît nu toți germanii sînt idealști, alături de acest partid care urmărește obiective idealiste am vedea un partid și mai puternic, un partid muncitoresc care ar reprezenta interesele practice ale părții neidealiste a prole-tariatului german“... „Dacă socialismul ar avea în această mișcare nu rolul unui simplu semn distinctiv, care deosebește

o anumită organizație, dacă el ar fi o idee motrice, un principiu care să ceară membrilor de partid o anumită slujire specifică, în cazul acesta partidul socialist s-ar separa de partidul muncitoresc general, iar masa proletariatului, care năzuiește spre o situație mai bună pe terenul orînduirii existente și care nu prea se gîndește la viitorul ideal, ar forma un partid muncitoresc de sine stătător". Cititorul își închipuie, probabil, iarăși că acestea sînt citate luate din cartea d-lui Prokopovici? Nu, ele sînt luate din lucrarea „Studii de economie teoretică” a d-lui V. V. (Petersburg, 1895, pag. 248, 249–250). Într-adevăr, încă acum cinci ani „cunoscutul nostru” V. V. a anticipat rezultatele celei mai noi „cercetări critice” a d-lui Prokopovici...

Ajunge, însă. Desigur că nu ne-am fi oprit atît de amănunțit asupra unei asemenea „cercetări”, care repetă cunoscutul refren că „epoca noastră nu este o epocă de sarcini mari” și care se limitează să imite pe cei care propovăduiesc „acțiunile mici” și „fenomenele îmbucurătoare”, dacă numele d-lui Prokopovici nu ar fi fost recomandat deja întregii Europe, dacă în timpurile noastre mulți nu ar transforma într-un merit „dezorientarea”, dacă nu s-ar răspîndi moda de a azvîrli cu copitele în „ortodoxie” și în „dogmă”...

Scris la sfîrșitul anului 1899

*Publicat pentru prima oară
în 1928, în „Culegeri din Lenin”,
vol. VII*

Se tipărește după manuscris

ÎN LEGĂTURĂ CU „PROFESSION DE FOI“ ¹¹⁰

„Profession de foi“ *, întocmită de Comitetul organizației Kiev, deși nu este decît un concept de proiect, pe care Comitetul organizației Kiev, după cum afirmă el, nu a avut timpul necesar pentru a-l elabora în mod detaliat și a-i da o formă definitivă, ne oferă totuși posibilitatea să ne facem o idee destul de exactă despre concepțiile Comitetului organizației Kiev, și aceste concepții trebuie, fără îndoială, să stîrnească un protest energic din partea social-democraților ruși care se situează pe punctul de vedere al vechilor principii ale social-democrației, proclamate în Rusia de grupul „Eliberarea muncii“, expuse în repetate rînduri în publicațiile P.M.S.D.R. și confirmate prin Manifestul lui. Concepțiile Comitetului organizației Kiev *reflectă*, fără îndoială, influența considerabilă a acelei noi orientări a „tinerilor social-democrați ruși“ care în dezvoltarea ei extremă s-a contopit cu bernsteinismul și a dat asemenea produse ca faimosul supliment special la „Rabociaia Mîsl“ (septembrie 1899) și nu mai puțin faimosul „Credo“.

Deși nu se poate afirma că „Profession de foi“ se încadrează în totul în această orientare oportunistă și reacționară, nu-i mai puțin adevărat însă că ea face pași atît de serioși în această direcție și denotă o înțelegere atît de confuză a ideilor fundamentale ale social-democratismului, o atît de pronunțată nestatornicie în gîndirea revoluționară, încît socotim de datoria noastră să atragem asupra acestui lucru atenția tovarășilor din Kiev și să analizăm amănunțit devierea lor

* — profesune de credință, program, expunerea concepției despre lume
— *Nota trad.*

de la principiile de mult stabilite ale social-democrației internaționale și ale celei ruse.

Chiar prima frază cu care începe „Profession de foi“ trezește cea mai serioasă nedumerire : „Recunoscînd că sarcina generală imediată a mișcării muncitorești din Rusia este lupta pentru drepturile politice ale proletariatului, Comitetul nu consideră totuși că în momentul de față ar fi posibil să se adreseze masei muncitorilor chemarea de a întreprinde acțiuni politice, cu alte cuvinte să se desfășoare o agitație *politică*, deoarece, în marea lor majoritate, muncitorii ruși încă nu s-au maturizat pentru lupta politică“. Treccm peste felul în care este formulat acest pasaj ; pe noi ne interesează numai ideile expuse aici și nu o dată repetate (rețineți acest lucru) în alte locuri din „Profession de foi“ ; și ideile acestea sînt de așa natură, încît nu ne rămîne decît să ne întrebăm : „Oare autorii acestor rînduri sînt social-democrați ?“.

„În marea lor majoritate, muncitorii ruși încă nu s-au maturizat pentru lupta politică“ ! Dacă această afirmație este adevărată, ea echivalează cu o sentință de moarte împotriva întregii social-democrații, pentru că aceasta înseamnă că, în majoritatea lor, muncitorii ruși nu sînt încă copti pentru social-democratism. Într-adevăr, nicăieri în lume nu a existat și nu există o social-democrație care să nu fie indisolubil legată de lupta politică. Social-democrația fără luptă politică este tot una cu un fluviu fără apă, este o contradicție flagrantă, înseamnă pur și simplu o reîntoarcere fie la socialismul utopic al străbunicilor noștri, care desconsiderau „politică“, fie la anarhism, fie la trade-unionism.

Încă prima profession de foi a socialismului mondial, „Manifestul comunist“, a stabilit adevărul, devenit de atunci un adevăr elementar, că orice luptă de clasă este o luptă politică, că mișcarea muncitorească depășește stadiul embrionar și stadiul copilăriei numai atunci cînd devine o mișcare *de clasă*, cînd trece la lupta politică. Prima profession de foi a social-democratismului rus, broșura lui Plehanov „Socialismul și lupta politică“, apărută în 1883, a confirmat acest adevăr în ceea ce privește Rusia și a arătat cum anume și de ce anume mișcarea revoluționară rusă trebuie să ducă la contopirea socialismului cu lupta politică, la contopirea mișcării spontane a maselor muncitorești cu mișcarea re-

voluționară, la contopirea luptei de clasă cu lupta politică. Situându-se pe punctul de vedere al socialismului și al luptei de clasă și negînd în același timp posibilitatea de „a chema în momentul de față masele largi la acțiuni politice“, Comitetul organizației Kiev în fond abandonează cu desăvîrșire principiile social-democratismului, iar dorința de a rămîne pe terenul acestor principii îl duce la o serie de contradicții flagrante :

Într-adevăr, cum se poate vorbi despre „educarea politică a muncitorilor“, dacă se contestă posibilitatea agitației politice și a luptei politice ? Mai este oare nevoie să demonstrezi unor social-democrați că educația politică este cu desăvîrșire imposibilă *în afara* luptei politice și a acțiunilor politice ? Se poate susține oare în mod serios că masele muncitorești ar putea fi educate politicește, cu ajutorul unor lecții sau cărți etc., în afara activității politice și a luptei politice ? Oare social-democrații ruși trebuie să se întoarcă la punctul de vedere al iobăgiștilor, care susțineau că mai întii trebuie înfăptuită educarea țăranilor și abia pe urmă eliberarea lor, sau la punctul de vedere al scribilor care se tîrăsc la picioarele guvernului și care susțin că mai întii trebuie înfăptuită educarea poporului și abia după aceea să i se acorde drepturi politice ? Cum poți „să-ți propui sarcina“ de a trezi conștiința necesității luptei pentru drepturi politice și în același timp să nu consideri posibil a chema pe muncitori la acțiuni politice, să nu consideri posibilă desfășurarea agitației politice ? Să trezești conștiința necesității luptei politice și în același timp să nu chemi la luptă politică ?! Ce-i asta ? Cum vine asta ? Și această confuzie nu este nicidecum rezultatul unei scăpări sau al imperfecțiunii conceptului de proiect, ci rezultatul firesc și inevitabil al ambiguității și inconsecvenței de care sînt pătrunse toate concepțiile Comitetului organizației Kiev, care pe de o parte vrea să rămînă pe terenul principiilor fundamentale, de mult stabilite, ale social-democrației internaționale și ruse, iar pe de altă parte se lasă influențat de sloganurile bernsteiniene la modă cu privire la „necesitate“, la „mersul treptat“ (vezi sfîrșitul secțiunii I din „Profession de foi“ a Comitetului organizației Kiev), cu privire la „caracterul pur economic al mișcării“, cu privire la imposibilitatea agitației și luptei politice, la necesitatea de a rămîne pe tere-

nul solid al cerințelor și nevoilor reale (ca și cum lupta pentru libertate politică nu ar fi determinată de cea mai reală dintre cerințele și nevoile noastre !), într-un cuvânt de acele sloganuri la modă din care se înjghebează scrieri la modă ca „Credo“ și ca suplimentul special la „Raboceaia Misl“. Să examinăm mai îndeaproape conținutul aceleia dintre tezele expuse în „Profession de foi“ în care se concentrează, ca într-un focar, toate părțile slabe ale acesteia din urmă, și anume teza că „în momentul de față nu ar fi posibil să se adreseze masei muncitorilor chemarea de a întreprinde acțiuni politice“, sau, cu alte cuvinte, că nu este posibilă desfășurarea unei agitații politice, deoarece muncitorul rus încă nu s-a maturizat pentru lupta politică. Din fericire, această din urmă afirmație este pur și simplu neadevărată (spunem : din fericire, pentru că, dacă ar fi adevărată, ar trebui să ducă în mod inevitabil pe marxistii și social-democrații ruși în acea mocirlă a platitudinii trade-unioniste și burghezo-liberale în care se străduiesc să-i împingă autorii „Credo“-ului, cei de la „Raboceaia Misl“ și numeroșii lor acoliți din literatura noastră legală). În marea lor majoritate, muncitorii ruși nu numai că s-au maturizat pentru lupta politică, dar și-au și manifestat de multe ori maturitatea și au săvârșit de multe ori acte de luptă politică, adesea chiar într-un mod spontan.

Într-adevăr, oare răspîndirea în masă a manifestelor în care este înfierată și biciuită cîrmuirea nu este un act de luptă politică ? Oare muncitorii ruși, în masa lor, nu s-au răfuit de atîtea ori, „prin propriile lor mijloace“, cu polițiștii și soldații care întrecuseră măsura ? Nu au eliberat ei de atîtea ori cu forța pe tovarășii lor arestați ? Nu au luptat ei oare de atîtea ori, în numeroase localități, în cadrul unor adevărate ciocniri de stradă cu armata și cu poliția ? Nu se știe oare că de peste 20 de ani muncitorii ruși, în masa lor, dau cercurilor și organizațiilor revoluționare pe cei mai buni, pe cei mai ridicați, pe cei mai cinstiți și mai curajoși dintre tovarășii lor ? Și totuși, de dragul unei doctrine la modă care propovăduiește platitudinea burgheză, ni se cere nouă, reprezentanților partidului social-democrat revoluționar, să uităm toate aceste fapte și să declarăm că nu este posibil să chemăm la acțiuni politice masele muncitorești ! Ni se va obiecta, poate, că faptele citate sînt adesea mai curînd explozii

spontane decît luptă politică. Dar parcă grevele noastre, vom răspunde noi, reprezentau ceva mai mult decît simple explozii spontane atîta timp cît cercurile revoluționare ale socialiștilor nu porniseră o agitație largă, chemînd masele muncitorești la luptă de clasă, la o luptă conștientă împotriva asupritorilor lor ? A cunoscut oare istoria măcar o singură mișcare populară, o singură mișcare de clasă care să nu fi început cu explozii neorganizate, spontane și care fără intervenția conștientă a reprezentanților culți ai clasei respective să fi luat o formă organizată, să fi creat partide politice ? Dacă năzuința nestăvilită, spontană a clasei muncitoare spre luptă politică s-a manifestat pînă acum de cele mai multe ori sub forma unor explozii neorganizate, numai cei de la „Moskovskie Vedomosti“¹¹¹ și „Grajdanin“¹¹² ar putea să tragă de aici concluzia că în marea lor majoritate muncitorii ruși încă nu s-au maturizat pentru agitația politică. Un socialist însă va trage de aici concluzia că de mult a devenit actuală necesitatea de a desfășura agitația politică, de a adresa masele muncitorești chemarea largă la acțiuni politice, la luptă politică ; dacă nu le adresăm această chemare, noi nu ne facem datoria și, în fond, încetăm de a mai fi social-democrați, pentru că organizații economice și profesionale fără luptă politică au fost preconizate întotdeauna și pretutindeni de către partizanii fervenți ai burgheziei ; de aceea nu poate fi calificată decît ca rușinoasă și criminală atitudinea acelor care în mod sistematic trec sub tăcere lupta politică și sarcinile politice ale clasei muncitoare din Rusia, cum fac, de pildă, cei de la „Raboceaia Misl“. Această trecere sub tăcere echivalează cu o pervertire a conștiinței politice a muncitorilor, care văd și simt asuprirea politică, care se ridică în mod spontan împotriva ei, dar care găsesc la conducătorii lor socialiști fie o atitudine de indiferență, fie chiar o atitudine polemică față de ideile luptei politice. Nu putem califica decît ca indiferență și extremă îngustime atitudinea acelor care afirmă că ideile libertății politice trebuie promovate în mase „treptat“, – s-ar putea crede că pînă acum ne-am grăbit prea mult să promovăm în mase aceste idei și că de aceea trebuie să ni se dea sfaturi de moderație și reținere ! Sau atitudinea celor care ne spun că „situația clasei muncitoare trebuie discutată în lumina problemelor politice“ numai „în măsura în care

pentru acest lucru există motive în fiecare caz în parte” ; ca și cum „motivele” pentru agitația politică nu ne-ar fi furnizate de faptele cele mai obișnuite, mai frecvente și mai răspândite din viața muncitorilor !

Tendența de a mărgini agitația politică, condiționînd-o de existența unor motive în fiecare caz în parte, ori este lipsită de orice sens, ori exprimă doar tendința de a face un pas înapoi spre poziția adoptată de „Credo” și de „Raboceaia Misl”, tendința de a îngusta cadrul, și așa mult prea îngust, al activității noastre propagandistice și agitatorice. Ni se va mai obiecta, poate, că *masele* muncitorești nu vor înțelege încă ideea de luptă politică, idee accesibilă numai unui mic număr de muncitori cu nivel mai ridicat. La această obiecție, pe care avem atît de des prilejul s-o auzim de la social-democrații ruși „tineri”, vom răspunde că, în primul rînd, social-democrația a fost întotdeauna și pretutindeni și *nu poate să nu fie* exponentul muncitorilor conștienți, și nu al celor inconștienți, că nu poate fi nimic mai periculos și mai condamnable decît cochetarea demagogică cu nivelul scăzut al muncitorilor. Dacă în activitatea noastră ne-am limita la ceea ce este imediat și nemijlocit accesibil în gradul cel mai înalt masei celei mai largi, ar trebui să propovăduim antisemitismul sau să facem agitație, să zicem, în spiritul predicilor părintelui Ioan din Kronstadt.

Sarcina social-democrației este să dezvolte conștiința politică a maselor, și nu să se tîrască în coada masei, lipsite de drepturi politice ; în al doilea rînd – și acesta este lucrul principal – nu este adevărat că masele nu vor înțelege ideea de luptă politică. Această idee va fi înțeleasă și de cel mai obișnuit dintre muncitori, bineînțeles, dacă agitatorul sau propagandistul va ști să-i vorbească în așa fel încît să-i împărtășească această idee, dacă va ști să i-o explice într-un limbaj accesibil și sprijinindu-se pe fapte pe care muncitorul le cunoaște din viața de toate zilele. Dar această cerință este tot atît de necesară și atunci cînd vrem să explicăm într-un limbaj accesibil condițiile luptei economice : și în acest domeniu muncitorul obișnuit din păturile de jos și din cele mijlocii ale masei nu este în stare să-și însușească ideea generală a luptei economice ; această idee și-o însușesc un mic număr

de muncitori culți, pe care masa îi urmează călăuzită de instinct și de interesele ei imediate.

Același lucru se întâmplă și în domeniul politicii : ideea generală a luptei politice și-o vor însuși, firește, numai muncitorii culți, care vor fi urmați de masă, pentru că ea simte foarte bine că e lipsită de drepturi politice (după cum recunoaște într-un loc „Profession de foi“ a Comitetului organizației Kiev), iar interesele ei cele mai directe, de fiecare zi o fac să se lovească de feluritele manifestări ale asupririi politice. În nici o mișcare politică sau socială, în nici o țară, între masa unei clase sau a unui popor și puțin numeroșii săi reprezentanți culți nu a fost și nici nu poate fi vreodată alt raport decât acesta : întotdeauna și pretutindeni conducătorii unei anumite clase sînt reprezentanții ei înaintați, reprezentanții ei cei mai culți. Nici în mișcarea muncitorească rusă nu poate fi altfel. De aceea ignorarea intereselor și cerințelor acestei păтури de muncitori înaintați, tendința de *a coborî* la nivelul de înțelegere al păturilor de jos (în loc de *a ridica* mereu nivelul conștiinței muncitorilor) trebuie în mod necesar să aibă efecte profund dăunătoare și să pregătească terenul pentru pătrunderea în mediul muncitoresc a tot felul de idei nesocialiste și nerevoluționare.

În încheierea analizei concepțiilor Comitetului organizației Kiev asupra luptei politice menționăm că, într-o manieră extrem de curioasă și în același timp extrem de caracteristică pentru întreaga „Profession de foi“, Comitetul, fără a considera că în momentul de față ar fi posibil să se adreseze maselor largi ale muncitorimii chemarea de a întreprinde acțiuni politice, declară că este de dorit să se organizeze demonstrații *parțiale* cu scopuri pur agitatorice (și nu pentru a exercita presiuni asupra guvernului) „pe motive accesibile înțelegerii maselor largi“. Socialiști care îndeamnă pe muncitori să *nu* exercite presiuni asupra guvernului !!! Asta-i culmea... Numai că e de neconceput cum ar fi posibile demonstrații care să *nu* exercite presiuni asupra guvernului. Poate că trebuie să recomandăm muncitorilor să demonstreze între cei patru pereți ai cămăruțelor lor, închizînd în prealabil ușa ? Sau, poate, să demonstreze cu pumnul în buzunar ? În felul acesta ei nu vor exercita, desigur, o periculoasă și nefastă „presiune asupra guvernului“ ! De asemenea nu putem înțe-

lege ce înseamnă „demonstrație parțială“. Nu înseamnă oare aceasta o demonstrație cu caracter profesional, limitată la revendicări exclusiv profesionale (încă o dată : ce are a face aici socialismul ?), sau poate o demonstrație cu revendicări politice parțiale, și nu una îndreptată împotriva întregului sistem politic, împotriva absolutismului în general ? Dar dacă este așa, nu înseamnă aceasta oare că tovarășii din Comitetul organizației Kiev propagă pur și simplu ideile „Credo“-ului și ale oportunismului extrem, ideea diminuării și întunecării extreme a conștiinței politice și a sarcinilor politice ale clasei muncitoare ? Dacă este așa, n-ar fi oare cazul să repetăm „vorba de efect“ a unui social-democrat „tînăr“ din capitală : „Este prematur să discredităm în rîndurile muncitorilor cîrmuirea absolutistă“ ?...

Această extremă îngustime de vederi se face simțită în „Profession de foi“ nu numai în problema „politicii“. „Influențarea masei pe linie agitatorică – se spune acolo – își poate găsi expresia în momentul de față numai, și în primul rînd, în sprijinirea luptei economice a proletariatului ; de aceea, Comitetul folosește orice conflict între muncitori și patroni și orice abuz mai grav din partea acestora din urmă pentru a adresa muncitorilor chemări în care el le explică situația lor, îndemnîndu-i să protesteze, asumîndu-și rolul conducător în cadrul grevelor, formulînd revendicările muncitorilor, indicînd căile cele mai potrivite pentru realizarea lor, dezvoltînd prin toate acestea conștiința clasei muncitoare“ –, atît și nimic mai mult ; nimic altceva nu ni se mai spune despre lupta economică. Și asta se cheamă profession de foi ! Recitiți cu atenție acest pasaj, și veți regăsi limbajul folosit de „Credo“ și ideile expuse în el (ceea ce ilustrează iarăși și iarăși profunda eroare a redacției revistei „Rabocce Delo“, care ține cu tot dinadinsul să camufleze concepțiile „tinerilor economiști“ și să nu vadă în ele decît devierea unor persoane izolate).

Pentru un socialist, lupta economică servește ca bază pentru organizarea muncitorilor într-un partid revoluționar, pentru unirea și dezvoltarea luptei lor de clasă împotriva întregii orînduiri capitaliste. Dacă însă luăm lupta economică drept ceva de sine stătător, ea nu are nimic socialist, și expe-

riența tuturor țărilor europene ne arată o mulțime de exemple de sindicate antisocialiste, paralel cu cele socialiste.

Sarcina omului politic burghez este „să sprijine lupta economică a proletariatului“, pe cînd sarcina socialistului este de a face ca lupta economică să sprijine mișcarea socialistă și să contribuie la succesele partidului muncitoresc revoluționar. Sarcina socialistului este să contribuie la contopirea indisolubilă a luptei economice și a luptei politice într-o luptă de clasă unită a maselor muncitorești socialiste. De aici rezultă, așadar, că expresiile imprecise din „Profession de foi“ a Comitetului organizației Kiev deschid larg porțile în fața ideilor bernsteiniene și consfințesc o atitudine nepermis de îngustă față de lupta economică.

Influențarea masei pe linie agitatorică trebuie să constea în desfășurarea celei mai largi agitații, atît în domeniul economic cît și în domeniul politic, în legătură cu toate cazurile de asuprire, cu toate manifestările asupririi de orice fel, agitație pe care noi trebuie s-o folosim pentru a atrage cît mai mulți muncitori în rîndurile partidului social-democrat revoluționar, pentru a stimula orice fel de manifestări de luptă politică, pentru a organiza această luptă în așa fel încît de la formele ei spontane să ajungem la lupta unui partid politic unitar. Agitația trebuie să constituie deci un *mijloc* de largă răspîndire a protestului politic și a unor forme de luptă politică mai organizate. În momentul de față, însă, cadrul agitației noastre este prea îngust, cercul problemelor pe care ea le atinge este prea restrîns și datoria noastră este nu să consfințim această îngustime, ci să căutăm să ne debarasăm de ea, să căutăm să adîncim și să lărgim activitatea noastră agitatorică.

În „Profession de foi“ de care ne ocupăm aici, această îngustime duce nu numai la erorile teoretice analizate mai sus, dar și la îngustarea sarcinilor practice. Această îngustare se vedește în dorința de a pune ca „sarcină imediată cercetarea situației muncitorilor din fabricile și uzinele locale cu ajutorul unor chestionare, precum și prin alte mijloace“. Fi-rește, nu putem avea nimic împotriva chestionarelor în general, care constituie un accesoriu necesar al agitației, dar a te ocupa cu asemenea cercetări înseamnă a cheltui în mod ne-

productiv forțele revoluționare, care și așa nu sînt prea numeroase.

Se știe doar că și din cercetările care apar în literatura noastră legală se pot scoate multe date. Drept sarcină imediată ar trebui pusă lărgirea agitației și a propagandei (în special a celei politice), cu atît mai mult cu cît bunul obicei de a trimite din proprie inițiativă corespondențe la ziarele socialiste, obicei care se răspîndește în rîndurile muncitorilor noștri, asigură o abundență apreciabilă de material.

Și mai pronunțată este îngustarea ce se vedește în faptul că în problema caselor muncitorești se consideră că ar fi de dorit numai organizarea unor case „sindicale pentru sprijinirea grevelor“ și nu se spune nimic despre necesitatea ca aceste case să facă parte din partidul social-democrat ca veri-gi ale acestuia și să servească pentru lupta politică.

Tendința de a limita exclusiv la aspectul ei economic activitatea caselor noastre muncitorești conspirative este firească pentru autorii „Credo“-ului, dar este de neînțeles într-o „Profession de foi“ a unui comitet al Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia.

În problema asociațiilor legale, tezele cuprinse în „Profession de foi“ sînt la fel de înguste și exprimă la fel tendința de a face concesiile faimoasei bernsteiniade ; pentru orice comitet al partidului social-democrat, activitatea întreprinsă cu scopul de a contribui la crearea de case muncitorești nu înseamnă iarăși altceva decît împrăștierea forțelor și ștergerea hotarului dintre munca culturală și munca revoluționară ; partidul revoluționar poate și trebuie să folosească asociațiile legale pentru a întări și a consolida *propria* sa muncă, să le folosească ca focare de agitație, ca paravane comode pentru camuflarea legăturilor etc. etc., — dar numai atît și nimic mai mult. A cheltui forțele socialiștilor pentru a contribui la crearea de asociații este ceva cît se poate de nerațional, a atribui acestor asociații un rol de sine stătător este un lucru greșit, a crede că în asociațiile legale este posibilă „o independență totală față de participarea și presiunea patronilor“ este pur și simplu ridicol.

În sfîrșit, trebuie să arătăm că și asupra planurilor organizatorice ale Comitetului organizației Kiev s-a răsfrînt îngustimea concepțiilor lui și trăsătura lor specifică. Ce-i drept, sîn-

tem intru totul de acord cu Comitetul organizației Kiev că nu e oportun să anunțăm acum refacerea partidului și să alegem un nou C.C., dar considerăm cu totul greșită părerea că „mișcarea are un caracter pur economic“, că proletariatul rus încă „nu este pregătit pentru agitație politică“. Ar fi de asemenea greșit să așteptăm pînă ce „grupurile locale se vor întări, vor crește numeric și și vor întări legăturile cu mediul muncitoresc“, – asemenea întărire duce deseori la o cădere imediată.

Nu, noi trebuie să pornim imediat acțiunea de unificare și s-o începem cu unificarea pe țărîm publicistic, cu crearea unui organ de presă pe întreaga Rusie, care trebuie să încerce să pregătească refacerea partidului, servind ca organ de presă pentru întreaga Rusie, adunînd corespondențe și materiale de la cercurile din toate localitățile, făcînd loc în coloanele lui materialelor consacrate dezbaterii problemelor controversate, lărgind cadrul propagandei și agitației noastre, acordînd o atenție deosebită problemelor organizatorice și tactice, precum și metodelor tehnice de muncă, satisfăcînd toate cerințele muncitorilor mai înaintați și ridicînd neîncetat păturile de jos ale proletariatului (atrase de corespondențele muncitorești etc.) la o participare din ce în ce mai conștientă la mișcarea socialistă și la lupta politică.

Convingerea noastră este că numai pe această cale pot fi pregătite condițiile de fapt pentru unificarea și refacerea partidului și că numai o polemică directă și fățișă împotriva îngustului „economism“ și împotriva ideilor bernsteiniene, care se răspîndesc tot mai mult, poate asigura dezvoltarea justă a mișcării muncitorești ruse și a social-democrației ruse.

*Scris la sfîrșitul anului 1899
sau la începutul anului 1900*

*Publicat pentru prima oară
în 1928, în „Culegeri din Lenin“,
vol. VII*

*Se tipărește după un manuscris,
transcris de o mină necunoscută*

PROIECT DE DECLARAȚIE
A REDACȚIEI ZIARULUI „ISKRA“ ¹¹³
ȘI REVISTEI „ZAREA“ ¹¹⁴

Pornind la editarea a două organe social-democrate – a unei reviste științifice și politice și a unui ziar muncitoresc pe întreaga Rusie –, socotim necesar să înfățișăm în câteva cuvinte programul nostru, țelurile noastre și cum înțelegem noi sarcinile ce ne revin.

Trăim un moment deosebit de important în istoria mișcării muncitorești ruse și a social-democrației ruse ; totul pare a arăta că mișcarea noastră se află într-un stadiu critic : ea s-a revărsat atât de larg și a încolțit atât de viguros în cele mai diferite colțuri ale Rusiei, încît acum se manifestă cu o putere nestăvilită tendința ei de a se consolida, de a lua o formă superioară, de a-și preciza fizionomia și organizarea. Într-adevăr, ultimii ani se caracterizează printr-o răspîndire uimitor de rapidă a ideilor social-democratismului în rîndurile intelectualității noastre, iar în întîmpinarea acestui curent de gîndire socială pășește mișcarea spontană, cu totul de sine stătătoare, a proletariatului industrial, care începe să se unească și să lupte împotriva asupritorilor săi, manifestînd o năzuință fierbinte spre socialism. Pretutindeni apar cercuri de muncitori și de intelectuali social-democrați, apar foi locale de agitație, cererea de literatură social-democrată crește într-una, depășind enorm oferta, iar prigoana cruntă dezlănțuită de guvern nu este în stare să stăvilească această mișcare.

Inchisorile gem de deținuți, locurile de deportare sînt arhipline, aproape nu e lună în care să nu se audă că au avut loc „căderi“ de socialiști în toate colțurile Rusiei, că au fost interceptate transporturi, că au fost arestați agitatori, că s-au con-

fiscat publicații și tipografii, – dar mișcarea nu se oprește, ci crește mereu, cuprinzând un teritoriu tot mai întins, pătrunzând din ce în ce mai adânc în rîndurile clasei muncitoare, atrăgînd din ce în ce mai mult atenția opiniei publice. Și întreaga dezvoltare economică a Rusiei, întreaga istorie a gândirii sociale ruse și a mișcării revoluționare ruse stau cheazășie că mișcarea muncitorească social-democrată va continua să crească în ciuda tuturor piedicilor și că le va învinge.

Principala trăsătură a mișcării noastre, trăsătură care a devenit deosebit de izbitoare în ultima vreme, este fărîmițarea mișcării, caracterul ei meșteșugăresc, dacă ne putem exprima astfel : cercurile locale iau ființă și activează aproape cu totul independent de cercurile din alte părți și (ceea ce este deosebit de important) chiar de cercurile care au activat sau activează concomitent în aceleași centre ; nu se statornicește o tradiție, nu există continuitate, iar literatura locală oglindește din plin această fărîmițare, oglindește lipsa de legătură cu ceea ce social-democrația rusă a făurit pînă acum. Perioada actuală ni se pare critică tocmai pentru că mișcarea depășește aceste forme primitive și această fărîmițare, reclamînd imperios trecerea la o formă superioară, mai încheată, mai temeinic și mai bine organizată, la a cărei creare ne și socotim obligați să lucrăm. Se înțelege de la sine că, într-o anumită perioadă a mișcării, la începuturile ei, această fărîmițare este absolut inevitabilă, că lipsa de continuitate se creează într-un mod cu totul firesc atunci cînd, după o îndelungată perioadă de acalmie revoluționară, are loc o creștere atît de uimitor de rapidă și generală a mișcării. Este neîndoielnic de asemenea că diversitatea condițiilor locale, deosebirile în ceea ce privește situația clasei muncitoare în diferite regiuni, ca și, în sfîrșit, particularitățile proprii concepțiilor activiștilor locali vor exista întotdeauna și că tocmai în această diversitate se vedește viabilitatea mișcării și creșterea ei sănătoasă. Nimeni nu contestă acest lucru, dar nu e mai puțin adevărat că fărîmițarea și lipsa de organizare nu constituie nicidecum o consecință inevitabilă a acestei diversități. Menținerea continuității mișcării, unirea ei nu exclud cîtuși de puțin diversitatea, – dimpotrivă, ele îi vor crea chiar o arenă mai largă și largi posibilități de manifestare. Dar în momentul actual al mișcării, fărîmițarea începe să

aibă pur și simplu efecte dăunătoare și amenință să abată mișcarea pe un drum greșit : practicismln îngust, rupt de elucidarea teoretică a problemelor mișcării în ansamblul ei, este de natură să distrugă legătura dintre socialism și mișcarea revoluționară din Rusia, de o parte, și mișcarea muncitorească spontană, de altă parte. Că nu este vorba aici de o primejdie imaginară, ne-o dovedesc manifestări publicistice de felul „Credo”-ului, care a stîrnit un protest perfect legitim și și-a primit riposta cuvenită, sau al „Suplimentului special la ziarul «Raboceaia Misl»” (septembrie 1899). Acest supliment a exprimat în modul cel mai pregnant tendința de care este pătruns întreg ziarul „Raboceaia Misl” ; în coloanele lui începe să se manifeste o orientare aparte în social-democrația rusă, și anume una care poate aduce prejudicii directe și care trebuie combătută. Iar literatura legală de la noi, cu a ei parodie de marxism, care nu poate decît să pervertească conștiința socială, accentuează și mai mult acest dezmaț și această anarhie, care a permis faimosului Bernstein (faimos prin falimentul său) să facă în presă, în fața lumii întregi, afirmația neadevărată că majoritatea social-democraților care activează în Rusia ar fi de partea sa.

Ar fi încă prematur să punem întrebarea cît de adîncă este această divergență, în ce măsură este probabilă formarea unui curent aparte (nu sîntem nicidecum înclinați să dăm de pe acum un răspuns afirmativ la aceste întrebări, sîntem încă departe de a fi pierdut speranța în posibilitatea unei activități *comune*), dar a închide ochii asupra gravității situației ar fi mult mai dăunător decît a exagera această divergență, și noi salutăm din toată inima reluarea activității publicistice de către grupul „Eliberarea muncii” și lupta începută de el împotriva tentativelor de a denatura și vulgariza social-democratismul ¹¹⁵.

Din toate acestea se desprinde următoarea concluzie practică : noi, social-democrații ruși, trebuie să ne unim și să ne concentrăm toate eforturile în vederea creării unui partid unit și bine încheșat, care să ducă lupta sub steagul programului social-democrat revoluționar, să vegheze la menținerea continuității mișcării și la păstrarea sistematică a caracterului ei organizat. Această concluzie nu este nouă. Ea a fost trasă de social-democrații ruși încă acum doi ani, în

primăvara anului 1898, cînd reprezentanții celor mai mari organizații social-democrate din Rusia s-au întrunit în congres, întemeind Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia, publicînd „Manifestul“ lui și recunoscînd totodată ca organ oficial al partidului ziarul „Raboceaia Gazeta“. Soco-tindu-ne membri ai Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia, împărtășim întru totul ideile fundamentale ale „Manifestului“ și vedem în el un document de mare importanță, ca declarație care expune deschis, în mod public, țelurile spre care trebuie să tindă partidul nostru. De aceea pentru noi, membrii de partid, problema sarcinilor noastre imediate se pune în felul următor : ce plan de activitate trebuie să adoptăm ca să obținem o refacere cît mai trainică a partidului ? Unii tovarăși (și chiar unele grupuri și organizații) sînt de părere că în acest scop trebuie să se procedeze la alegerea unei noi instituții centrale a partidului, care să fie însărcinată să asigure reparația organului de presă al partidului ¹¹⁶. După părerea noastră, un asemenea plan ar fi cu totul greșit, sau cel puțin riscant. A crea și întări partidul înseamnă a crea și întări unirea tuturor social-democrațiilor ruși, dar o asemenea unire nu poate fi pur și simplu decretată, ea nu poate fi înfăptuită prin simpla hotărîre a unei, să zicem, adunări de reprezentanți ; ea trebuie făurită. Trebuie, în primul rînd, să creăm o literatură generală de partid, generală nu numai în sensul ca ea să servească întregii mișcări ruse, și nu unor regiuni sau altora, să dezbată problemele întregii mișcări în ansamblul ei și să ajute lupta proletarilor conștienți, fără a se limita la problemele pur locale, ci și în sensul că trebuie să unească toate forțele publicistice existente, să exprime toate nuanțele de opinii și vederi din rîndurile social-democrațiilor ruși, priviți nu ca activiști izolați, ci ca tovarăși legați printr-un program comun și printr-o luptă comună în rîndurile unei organizații unice. În al doilea rînd, trebuie creată o organizație care să aibă menirea specială de a asigura legătura dintre toate centrele mișcării, de a furniza la timp informații complete asupra mișcării și de a aproviziona regulat toate colțurile Rusiei cu publicații periodice. Numai după ce va fi creată o astfel de organizație, după ce va fi creată poșta socialistă rusă, partidul va căpăta o existență trainică, și numai atunci el va deveni un fapt real

și deci o puternică forță politică. Întrucît ne privește, sîntem hotărîți să consacram forțele noastre înfăptuirii primei părți a acestei sarcini, adică creării unei literaturi generale, considerînd că aceasta constituie o necesitate imperioasă pentru mișcarea în faza actuală și un pas pregătitor necesar în vederea reluării activității partidului.

Din acest caracter al sarcinii noastre decurge în mod firesc și programul care trebuie să stea la baza activității organelor editate de noi. În ele trebuie să se acorde mult spațiu problemelor teoretice, adică atît teoriei generale a social-democratismului cît și aplicării ei la realitatea rusă. Necesitatea urgentă a unei dezbateri largi a acestor probleme tocmai în momentul de față este în afară de orice îndoială și, după cele spuse mai sus, nu mai necesită lămuriri. E de la sine înțeles că, în strînsă legătură cu problemele teorici generale, trebuie publicate materiale care să ofere cititorului cunoștințe despre mișcarea muncitorească din Occident, despre istoria ei și despre situația ei actuală. Ne propunem de asemenea să dezbatem sistematic toate problemele politice : partidul muncitoresc social-democrat trebuie să ia poziție în toate problemele pe care viața le pune în toate domeniile, în problemele politicii interne și a celei internaționale, și noi trebuie să tindem ca fiecare social-democrat și fiecare muncitor conștient să-și formeze păreri precise în toate problemele fundamentale, ceea ce constituie condiția necesară a unei propagande și agitații largi și sistematice. Discutarea problemelor teoretice și politice va fi legată de elaborarea programului partidului, program a cărui necesitate a fost recunoscută încă de congresul din 1898, și ne propunem ca într-un viitor apropiat să publicăm un proiect de program, a cărui discutare multilaterală va trebui să furnizeze material suficient pentru viitorul congres, în fața căruia se va pune problema adoptării programului ¹¹⁷. O altă sarcină deosebit de actuală este discutarea problemelor referitoare la organizare și la metodele de muncă practică. Lipsa de continuitate și fărîmițarea, despre care am vorbit mai sus, au repercusiuni deosebit de dăunătoare asupra stării în care se află astăzi disciplina de partid, organizarea partidului și tehnica conspirației. Trebuie să recunoaștem deschis că în această privință noi, social-democrații, am rămas în urma vechilor

militanți ai mișcării revoluționare ruse și în urma altor organizații care activează în Rusia, și trebuie să depunem toate eforturile pentru a lichida neajunsurile în această direcție. Faptul că în mișcare intră mase de tineret muncitoresc și intelectual, frecvența sporită a căderilor, precum și rafinarea mijloacelor represive folosite de guvern fac imperios necesară propagarea principiilor și metodelor organizării de partid, ale disciplinei de partid și ale tehnicii conspirației.

Această propagandă, dacă va fi sprijinită de toate grupurile, de toți tovarășii cu mai multă experiență, poate și trebuie să ne ajute să formăm din tinerii socialiști și din tinerii muncitori cadre de conducători pricepuți ai mișcării revoluționare, capabili să învingă toate obstacolele pe care le pune în calea activității noastre oprimarea exercitată de statul absolutist polițienesc și să răspundă cerințelor masei muncitorești, care se simte spontan atrasă spre socialism și spre lupta politică. În sfârșit, analiza acestei mișcări spontane (atît în masele muncitorești cît și în rîndurile intelectualității noastre) trebuie să fie, în legătură cu temele schițate mai sus, una dintre principalele noastre sarcini : trebuie să ne facem o idee clară despre mișcarea obștească din rîndurile intelectualității, mișcare prin care se caracterizează în Rusia cea de-a doua jumătate a deceniului 1890-1900 și care cuprinde curente diferite, uneori eterogene ; trebuie să studiem cu minuțiozitate situația clasei muncitoare în toate ramurile economiei naționale, să studiem formele și condițiile trezirii clasei muncitoare, formele și condițiile luptei pe care ea o începe, căci numai astfel vom putea lega într-un singur tot indisolubil socialismul marxist, care a și început să prindă rădăcini în țara noastră, și mișcarea muncitorească rusă, vom putea uni mișcarea revoluționară rusă cu avîntul spontan al maselor populare. Și numai atunci cînd va fi înfăptuită această legătură se va putea crea în Rusia un partid muncitoresc social-democrat, pentru că social-democratismul nu înseamnă simpla slujire a mișcării muncitorești spontane (cum înclină să creadă la noi, uneori, unii dintre „practicienii“ de astăzi), ci unirea socialismului cu mișcarea muncitorească. Și numai această unire dă proletariatului rus posibilitatea de a-și îndeplini

prima sa sarcină politică : de a elibera Rusia de sub jugul absolutismului.

Cît despre felul în care temele și problemele schițate de noi se vor repartiza între revistă și ziar, socotim că această repartizare va fi determinată exclusiv de deosebirile în ceea ce privește volumul acestor publicații, precum și de deosebirile în ceea ce privește caracterul lor : revista trebuie să fie destinată mai ales propagandei, iar ziarul mai ales agitației. Dar atît revista cît și ziarul trebuie să oglindească toate aspectele mișcării, și am vrea să subliniem în mod expres atitudinea noastră negativă față de planul potrivit căruia ziarul muncitoresc ar urma să publice în coloanele sale exclusiv materiale care au o legătură imediată și nemijlocită cu mișcarea muncitorească spontană, lăsînd în seama organului „pentru intelectuali“ tot ce ține de domeniul teoriei socialismului, de domeniul științei, al politicii, al problemelor organizării partidului etc. Dimpotrivă, este necesar ca toate faptele și manifestările concrete ale mișcării muncitorești să fie legate de problemele menționate, ca fiecare fapt concret să fie privit în lumina teoriei, ca problemele politice și ale organizării partidului să fie propagate în rîndurile maselor celor mai largi ale clasei muncitoare, este necesar ca aceste probleme să fie introduse în domeniul agitației. Forma de agitație care pînă acum a dominat la noi aproape exclusiv, și anume agitația desfășurată prin intermediul foilor locale, devine insuficientă : ea este îngustă, pentru că abordează numai problemele locale și îndeosebi pe cele economice. Trebuie să încercăm să creăm o formă superioară de agitație – agitația prin intermediul unui ziar, care să înregistreze periodic și reclamațiile muncitorilor, și grevele muncitorești, și celelalte forme ale luptei proletare, ca și toate manifestările asupra politice din toată Rusia, trăgînd totodată din fiecare fapt de acest fel concluzii precise în ceea ce privește țelurile finale ale socialismului și sarcinile politice ale proletariatului rus. „Să lărgim cadrul și conținutul muncii noastre de propagandă și agitație“, aceste cuvinte ale lui P. B. Akselrod trebuie să constituie pentru viitorul apropiat o lozincă care să determine activitatea social-democraților ruși, și noi includem această lozincă în programul organelor noastre de presă.

Aici se pune în mod firesc următoarea întrebare : dacă organele de presă proiectate de noi trebuie să contribuie la unirea tuturor social-democraților ruși și la gruparea lor în cadrul unui singur partid, este clar că ele trebuie să oglindească toate nuanțele de vederi, toate particularitățile locale, întreaga diversitate de metode practice. Cum să îmbinăm această oglindire a unor puncte de vedere diferite cu unitatea redacțională a organelor ? Trebuie oare aceste organe să se limiteze la rolul de simple colecții de concepții dintre cele mai diferite, sau trebuie să aibă o orientare de sine stătătoare, bine determinată ?

La aceste întrebări noi răspundem în cel de-al doilea sens și sperăm că un organ cu o orientare bine determinată va putea servi foarte bine (după cum vom arăta mai jos) și pentru oglindirea diferitelor puncte de vedere, și pentru o polemică tovarășească între colaboratori. Prin concepțiile noastre, noi împărtășim pe deplin toate ideile fundamentale ale marxismului (așa cum au fost exprimate în „Manifestul Partidului Comunist“ și în programele social-democraților din Europa occidentală) și sîntem pentru o dezvoltare consecventă a acestor idei în spiritul învățaturii lui Marx și Engels, respingînd cu hotărîre corectivele echivoce, oportuniste, care, datorită străduințelor lui Bernstein, au devenit astăzi o modă atît de imitată. Noi considerăm că sarcina social-democrației este de a organiza lupta de clasă a proletariatului, de a sprijini această luptă, de a arăta țelul ei final, inevitabil, de a analiza condițiile ce determină modul în care trebuie să fie dusă această luptă. „Eliberarea muncitorilor nu poate fi decît opera muncitorilor înșiși“¹¹⁸. Dar, fără a separa social-democrația de mișcarea muncitorească, noi nu trebuie să uităm că sarcina social-democrației este să reprezinte interesele acestei mișcări în toate țările, în ansamblul ei, și că nu trebuie nicidecum să alunece pe panta ploconirii oarbe în fața uneia sau alteia dintre fazele în care această mișcare se află într-o perioadă sau alta, într-un loc sau altul. Noi considerăm că este de datoria social-democrației să sprijine orice mișcare revoluționară împotriva orînduirii sociale și de stat existente și că țelul ei este : cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare, exproprierea expropriatorilor și construirea societății socialiste. Respingem cu hotărîre orice încercare de a

slăbi sau de a estompa revoluționarismul social-democrației, care este partidul revoluției sociale, ireductibil ostil față de toate clasele care se situează pe terenul orînduirii sociale actuale. Socotim că o sarcină istorică specială a social-democrației ruse este răsturnarea absolutismului : social-democrația rusă este chemată să devină luptătorul de avangardă al democrației ruse, este chemată să înfăptuiască țelul pe care i-l pune în față întreaga dezvoltare socială a Rusiei și pe care l-a preluat de la glorioșii luptători ai mișcării revoluționare ruse. Numai legînd într-un tot indisolubil lupta economică și cea politică, numai extinzînd propaganda și agitația politică în pături tot mai largi ale clasei muncitoare își poate îndeplini social-democrația menirea.

Din punctul de vedere arătat mai sus (care este schițat aici în liniile cele mai generale, întrucît a mai fost expus și fundamentat în amănunțime nu o dată atît de grupul „Eliberarea muncii“ cit și în „Manifestul“ Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia, ca și în „comentariul“ la acest manifest – broșura „Sarcinile social-democrațiilor ruși“ *, „Cauza muncitorească din Rusia“ (fundamentarea programului social-democrației din Rusia)) vom trata toate problemele teoretice și practice și de ideile menționate vom căuta să legăm toate manifestările mișcării muncitorești și de protest democratic din Rusia.

Dar, promovînd în activitatea noastră publicistică punctul de vedere al unei anumite orientări, noi nu intenționăm cîtuși de puțin să prezentăm toate nuanțele concepțiilor noastre drept concepții ale tuturor social-democrațiilor ruși, nu intenționăm cîtuși de puțin să tăgăduim divergențele existente, să le estompăm sau să le trecem cu vederea. Dimpotrivă, noi vrem ca organele noastre de presă să fie organe în coloanele cărora să fie *dezbătute* toate problemele, cu participarea tuturor social-democrațiilor ruși de cele mai diferite nuanțe. Nu numai că nu respingem polemica între tovarăși în coloanele organelor noastre de presă, ci, dimpotrivă, sîntem gata să-i rezervăm un spațiu cît mai larg. O polemică deschisă, dusă în fața tuturor social-democrațiilor și a tuturor muncitorilor conștienți ruși, este ceva necesar și de dorit,

* Vezi V. I. Lenin, Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1980, ediția a doua, pag. 427–463. — Nota red.

deoarece ne va permite să ne dăm seama cît de adînci sînt divergențele existente, să dezbatem sub toate aspectele problemele controversate, să combatem extremele în care cad în mod inevitabil exponenții diferitelor concepții, reprezentanții diferitelor localități sau ai diferitelor „profesii” din mișcarea revoluționară. Considerăm chiar că lipsa unei polemici deschise între concepții vădit divergente, tendința de a ține sub obroc divergențele în probleme cît se poate de esențiale constituie unul din neajunsurile mișcării actuale.

Mai mult chiar : văzînd în clasa muncitoare rusă și în social-democrația rusă un luptător de avangardă pentru democrație, pentru libertate politică, socotim că trebuie să tindem ca organele noastre să devină organe *general-democratice*, – nu în sensul că am fi dispuși să dăm uitării, fie și pentru o clipă, antagonismul de clasă dintre proletariat și alte clase, nu în sensul că am admite fie și cea mai ușoară estompare a luptei de clasă, ci în sensul ca noi să punem și să discutăm *toate* problemele democratice, fără a ne limita numai la probleme îngust-proletare, să semnalăm și să discutăm toate cazurile și manifestările de asuprire politică, să arătăm legătura dintre mișcarea muncitorească și lupta politică în toate formele ei, să convingem pe toți luptătorii cinstiți împotriva absolutismului, indiferent de concepțiile lor și de clasele din care fac ei parte, că trebuie să sprijine clasa muncitoare, singura forță revoluționară și ireductibil ostilă față de absolutism. De aceea, adresîndu-ne în primul rînd muncitorilor conștienți și socialiștilor din Rusia, noi nu înțelegem să apelăm exclusiv la ei. Noi apelăm de asemenea la toți aceia pe care regimul politic actual din Rusia îi asuprește și îi oprimă, și care tind spre eliberarea poporului rus de sub jugul sclaviei politice, îi chemăm să sprijine publicațiile care-și consacră forțele lor organizării mișcării muncitorești într-un partid politic revoluționar și le punem la dispoziție coloanele publicațiilor noastre pentru demascarea tuturor mîrșăviilor și crimelor absolutismului rus. Facem această chemare convinși fiind că steagul luptei politice ridicat de social-democrația rusă poate și trebuie să devină steagul întregului popor.

Sarcinile pe care ni le propunem sînt extrem de vaste și atotcuprinzătoare, și nu ne-am fi încumetat să ne asumăm asemenea sarcini dacă din propria noastră experiență nu

ne-am fi format convingerea nestrămutată că acestea sînt sarcini urgente ale întregii mișcări, dacă nu ne-am fi asigurat în prealabil simpatia și sprijinul multilateral și permanent 1) al cîtorva organizații ale Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia și al unor grupuri de social-democrați ruși care activează în diferite orașe ; 2) al grupului „Eliberarea muncii”, care a întemeiat social-democrația rusă și care a stat întotdeauna în fruntea teoreticienilor și a publiciștilor ei ; 3) al unei serii întregi de persoane care nu fac parte din vreo organizație, dar care sînt simpatizanți ai mișcării muncitorești social-democrate și-i aduc numeroase servicii. Noi vom depune toate eforturile pentru a îndeplini cum se cuvine partea pe care ne-o asumăm din activitatea revoluționară generală și dorim ca toți tovarășii din Rusia să vadă în publicațiile noastre organe de presă ale lor, astfel încît *fiecare* grup să le trimită toate informațiile referitoare la mișcare și să le împărtășească vederile sale, cerințele sale în ceea ce privește literatura, experiența sa, părerea sa asupra publicațiilor social-democrate, într-un cuvînt să le arate cu ce anume contribuie el la mișcare și ce învață de la ea. Numai cu această condiție va putea fi creat un organ social-democrat care să fie realmente un ziar pe întreaga Rusie. Mișcarea ilegală, în cadrul căreia își duc munca diferitele grupuri și cercuri răzlețe, a devenit prea strîmtă pentru social-democrația rusă ; e timpul ca ea să pășească pe calea propagării fățișe a socialismului, pe calea luptei politice deschise, — și crearea unui organ de presă social-democrat pe întreaga Rusie trebuie să constituie *primul pas pe această cale*.

Scris la sfîrșitul lunii martie —
începutul lunii aprilie 1900

Publicat pentru prima oară
în 1925, în „Culegeri din Lenin”,
vol. IV

Se tipărește după un manuscris,
transcris de o mînd necunoscută

CUM ERA CÎT PE-ACI SĂ SE STINGĂ „ISKRA“ *

Am sosit mai întâi la Zürich, am sosit singur și fără să mă fi văzut în prealabil cu Arseniev (Potresov). La Zürich, P.B. m-a primit cu brațele deschise, și timp de două zile am avut cu el o convorbire foarte cordială. Am discutat ca doi prieteni care nu s-au văzut de multă vreme : despre fel de fel de lucruri, fără o ordine anumită și fără a atinge cîtuși de puțin chestiunile concrete. În chestiunile concrete, P.B. este în genere departe de a putea spune ceva ; se vedea clar că trage spre G.V., se vedea din felul cum stăruia asupra organizării unei tipografii pentru revistă la Geneva. În general, însă, P.B. a căutat „să mă măgulească“ (cer iertare pentru această expresie) spunînd că pentru ei *totul* este legat de acțiunea întreprinsă de noi, că pentru ei aceasta înseamnă o renaștere, că acum „noi“ vom avea posibilitatea de a combate și exagerările lui G.V. — aceste din urmă cuvinte mi s-au întipărit în memorie în mod deosebit, și de altfel toată „istoria“ de mai tîrziu a arătat cît de semnificative au fost ele.

Sosesc apoi la Geneva. Arseniev mă previne că trebuie să fiu foarte prudent cu G.V., care este extrem de surescitat din cauza sciziunii ¹¹⁹ și foarte bănuitor. Discuțiile cu acesta din urmă mi-au arătat într-adevăr din capul locului că el este într-adevăr bănuitor, neîncrezător și nec plus ultra rechthaberisch **. Am căutat să fiu cît se poate de prudent, ocolind punctele „nevralgice“, dar această permanentă străduință de a fi cu multă băgare de seamă nu putea, firește, să nu aibă

* În limba rusă „iskra“ înseamnă „scînteie“. — *Nota trad.*

** — consideră întotdeauna că are absolută dreptate. — *Nota trad.*

repercusiuni asupra dispoziției. Din cînd în cînd se iscau și mici „fricțiuni” sub forma replicilor aprinse date de G. V. la orice observație cît de mică, menită să potolească sau să modereze cît de cît pasiunile încinse (de sciziune). S-au produs „fricțiuni” și în problemele referitoare la tactica revistei : G. V. a fost mereu de o intoleranță absolută, nu voia și nici nu era în stare să pătrundă argumentele altora, iar pe deasupra era și nesincer, — da, nesincer. Declarațiile noastre că sîntem obligați să fim *pe cît posibil* îngăduitori cu Struve, pentru că *noi înșine* nu sîntem fără vină în evoluția lui : noi înșine, *inclusiv G.V.*, nu ne-am ridicat atunci cînd trebuia să ne ridicăm împotriva lui (1895, 1897). G.V. nu a vrut nici în ruptul capului să-și recunoască vreo vină, oricît de mică, căutînd să se eschiveze cu ajutorul unor argumente vădit inconsistente, care, în loc să clarifice problema, nu fac decît *s-o înlătura*. Într-o convorbire tovarășească între viitori coredactori, această atitudine... diplomatică producea o impresie extrem de neplăcută : la ce bun să te înșeli pe tine însuși spunînd că în 1895 ți s-ar fi „ordonat” (??) ție, G.V., „să nu tragi” (în Struve) și că tu obișnuiești să faci ceea ce ți se ordonă (vorbă să fie !) ¹²⁰. La ce bun să te înșeli pe tine însuși afirmînd că în 1897 (cînd Struve a scris în „Novoe Slovo” că își propune să răstoarne una din tezele fundamentale ale marxismului) tu, G.V., nu l-ai combătut, pentru că nu înțelegi de loc (și nu vei înțelege vreodată) posibilitatea unei polemici duse în coloanele aceleiași reviste între colaboratorii ei ¹²¹. Această nesinceritate era extrem de enerwantă, cu atît mai mult cu cît în cursul discuțiilor G. V. a căutat să prezinte lucrurile în așa fel ca și cum noi nu am vrea un război necruțător împotriva lui Struve, ca și cum noi am vrea „să aplanăm totul” etc. Discuții aprinse au avut loc și în problema polemicii în coloanele revistei în general : G.V. era împotriva acestui lucru și nici nu voia să asculte argumentele noastre. Față de „aliați” el manifesta o ură care mergea pînă la necuviință (bănuieli de spionaj, acuzații de afacerism, de lichelism, afirmații în sensul că el „ar împușca” fără ezitare asemenea „trădători” etc.). Cele mai vagi aluzii la faptul că și el a căzut în extremisme (de pildă aluzia mea la publicarea unor scrisori particulare ¹²² și la caracterul imprudent al acestui procedeu) l-au adus pe

G.V. într-o stare de nemaipomenită surescitare și de vădică iritare. Devenea, pesemne, din ce în ce mai accentuată atît nemulțumirea lui cît și a noastră. La el, ea s-a manifestat, printre altele, în felul următor : noi aveam un proiect de declarație a redacției („Din partea redacției“), în care se vorbea despre sarcinile și programul publicațiilor. Declarația era scrisă într-un spirit „oportunist“ (din punctul de vedere al lui G.V.) : se admitea polemica între colaboratori, tonul era moderat, se admitea eventualitatea unei soluționări pașnice a controverselor cu „economistii“ etc. În declarație erau subliniate și apartenența noastră la partid, și dorința de a lucra la unificarea lui. G.V. citise această declarație împreună cu Arseniev și cu V. I. Zasulici încă înainte de sosirea mea ; o citise fără a face vreo obiecție de fond. El își exprimase numai dorința de a îmbunătăți stilul, de a-l face mai înălțător, păstrînd în întregime ideile. A.N. îi și lăsase în acest scop declarația. Cînd am venit eu, G.V. nu mi-a spus nici un cuvînt despre aceasta, iar peste cîteva zile, aflîndu-mă la el, mi-a restituit declarația cu un gest care însemna : poftim, și-o restitui față de martori, n-am pierdut-o. L-am întrebat de ce nu a făcut modificările proiectate. El a început să invoce diverse pretexte : asta se poate face și mai tîrziu, nu durează mult, acum nu e momentul. Am luat declarația, am corectat-o singur (era o ciornă scrisă încă în Rusia) și i-am citit-o a doua oară lui G.V. (în prezența Verei Ivanovna), rugîndu-l de astă dată *în mod expres* s-o ia și s-o corecteze. El s-a eschivat din nou, trecînd această muncă pe seama Verei Ivanovna, care ședea alături (ceea ce era cît se poate de ciudat, pentru că nu pe V.I. o rugasem să facă acest lucru ; de altfel, ea nici nu ar fi putut să facă îndreptările necesare imprimînd declarației un ton „înălțător“ și caracterul unui manifest).

Așa s-au desfășurat lucrurile pînă la consfătuire (consfătuirea întregului grup al „Eliberării muncii“, cu participarea lui G.V., P.B. și V.I., precum și a noastră, a amîndurora, în absența celui de-al treilea dintre noi¹²³). În sfîrșit a sosit P.B., și consfătuirea a avut loc. În problema atitudinii noastre față de Uniunea muncitorilor evrei (Bundul), G.V. a manifestat o intoleranță fenomenală, declarînd în mod categoric că aceasta nu este o organizație social-democrată, ci pur și simplu o organizație exploatare, care exploatează pe ruși,

și spunînd că scopul nostru este să alungăm din partid acest Bund, că evreii sînt cu toții șovini și naționaliști, că un partid rusesc trebuie să fie rusesc, și să nu se lase prins „în captivitate“ de „tribul lui Gad“ * etc. Toate obiecțiile noastre împotriva acestor necuviințe au fost fără rezultat, căci G.V. a rămas în întregime la părerea sa, spunînd că noi nu cunoaștem îndeajuns evreimea, că n-am avut de-a face cu evreii și că în această privință ne lipsește experiența vieții. În această chestiune nu s-a adoptat nici o rezoluție. La consfătuire am citit împreună „declarația“ : G.V. avea o atitudine ciudată, nu scotea nici o vorbă, nu propunea nici o modificare, nu făcea nici o obiecție în legătură cu faptul că „declarația“ admite polemica, și în general făcea impresia unui om care, nevrînd să participe la discuție, caută să se țină deoparte, da, să se țină deoparte, și numai în treacăt, printre altele, el a aruncat remarcă răutăcioasă și veninoasă că el, desigur (adică ei, grupul „Eliberarea muncii“, în care el este dictator), ar fi scris cu totul altfel această declarație. Aruncată în treacăt, adăugată și legată de o frază cu alt conținut, această remarcă a lui G.V. m-a impresionat foarte neplăcut : la o consfătuire a unor coredactori, unul dintre acești coredactori (care a fost de *două* ori rugat să vină cu un proiect de declarație propriu sau cu un proiect de îndreptare a declarației noastre) nu propune nici o modificare, ci se limitează să observe sarcastic că el, desigur, ar fi scris altfel (nu atît de timid, nu atît de moderat, oportunist – a vrut el să spună). Acest lucru a arătat limpede că între el și noi nu există relații normale. Mai departe – trec peste problemele mai puțin importante ale consfătuirii – se pune problema atitudinii față de Bobo și față de Mih. Iv. Noi ne pronunțăm pentru invitarea lor *condiționată* (la aceasta ne împingea în mod inevitabil duritatea lui G.V. : voiam să arătăm astfel că dorim o altă atitudine. Duritatea extraordinară a lui G.V. te determină oarecum instinctiv să protestezi, să iei apărarea adversarilor lui. Vera Ivanovna a făcut o aluzie foarte fină la faptul că G.V. polemizează întotdeauna în așa fel, încît provoacă cititorului un sentiment de simpatie pentru adversarul atacat). G.V. declară pe un ton foarte rece și sec că nu este cîtuși

* Joc de cuvinte : Gad este numele unui personaj biblic, iar în limba rusă „gad“ înseamnă reptilă. — *Nota trad.*

de puțin de acord și tace în mod demonstrativ în tot cursul discuțiilor noastre destul de lungi cu P.B. și V.I., care erau dispuși să adere la părerea noastră. Toată dimineața s-a scurs într-o atmosferă extrem de apăsătoare : lucrurile luau, fără îndoială, aspectul unui ultimatum din partea lui G.V. : ori el, ori invitarea acestor „lichele“. În această situație, Arseniev și cu mine am hotărît să cedăm și chiar la începutul ședinței de seară am declarat că, „la insistențele lui G.V.“, renunțăm. Această declarație a fost primită în tăcere (ca și cum ar fi fost de la sine înțeles că nu se putea să nu cedăm !). Această „atmosferă de ultimatum“ (după cum a caracterizat-o apoi Arseniev) ne-a enervat destul de mult – dorința lui G.V. de a domni în mod absolut se manifesta vădit. Mai înainte, când am avut în particular o discuție în legătură cu Bobo (G.V., Arseniev, V.I. și cu mine, în timp ce ne plimbam într-o seară în pădure), după o dispută aprinsă, G.V. a declarat, punîndu-și mîna pe umărul meu : „eu doar nu pun condiții, domnilor, acolo, la consfătuire, vom discuta în comun toate aceste chestiuni și vom hotărî împreună“. În acel moment cuvintele acestea m-au mișcat adînc. Pe urmă, însă, la consfătuire lucrurile s-au petrecut tocmai invers : aici G.V. s-a eschivat de la o discuție tovarășească, a tăcut supărat și era evident că prin tăcerea lui „pune condiții“. Pentru mine asta a fost o dovadă notorie de nesinceritate (deși pe loc nu reușisem să-mi formulez încă atît de clar impresiile), iar Arseniev a declarat fără ocol : „n-am să-i uit eu această concesie !“ Vine ziua de sîmbătă. Nu-mi amintesc exact despre ce am vorbit în ziua aceea, dar seara, în timp ce mergeam cu toții împreună, a izbucnit un nou conflict. G.V. a declarat că trebuie să comandăm unei persoane (care nu a publicat încă nimic, dar în care G.V. vrea să vadă un talent filozofic. Eu nu cunosc această persoană ; ea este cunoscută însă prin ploconirea ei oarbă în fața lui G.V.) ¹²⁴ un articol pe o temă filozofică, și a adăugat : îl voi sfătui să înceapă articolul cu o observație împotriva lui Kautsky, în sensul că și el, Kautsky, e o poamă bună, că și el s-a făcut „critic“, permițînd să se publice în „Neue Zeit“ ¹²⁵ articole filozofice scrise de „critici“ și nedînd cîmp liber „marxiștilor“ (adică lui Plehanov). Auzind că se proiectează un atac atît de vehement împotriva lui Kautsky (pe care între timp îl invitase să colabo-

reze la revistă), Arseniev s-a revoltat și s-a declarat cu toată hotărîrea împotriva acestui proiect, considerîndu-l nelalocul lui. G.V. s-a bosumflat și s-a înfuriat, eu m-am alăturat lui Arseniev. P.B. și V.I. tăceau. Peste o jumătate de oră G.V. a plecat (ne-am dus să-l conducem la vapor) ; către sfîrșit nu mai scosese nici un cuvînt și se întunecase la față. După ce a plecat el, ne-am simțit cu toții parcă mai ușurați, și discuția s-a desfășurat într-o „atmosferă mai senină“. A doua zi, duminică (astăzi sîntem în 2 septembrie și e duminică, ceea ce înseamnă că asta s-a întîmplat *numai* cu o săptămînă în urmă !!! Iar mie mi se pare că de atunci s-a scurs aproape un an ! Atît de îndepărtate par acum toate acestea !), ședința nu a fost fixată la vila în care locuiam noi, ci la G.V. Sosim acolo – întîi Arseniev, apoi eu. G.V. trimite pe P.B. și pe V.I. să-i spună lui Arseniev că el, G.V., nu mai vrea să fie corector, ci simplu colaborator. P.B. pleacă, iar V.I., cu totul buimăcită, extrem de tulburată, îi spune încet lui Arseniev : „Georges e nemulțumit, nu vrea“... Întru eu. Îmi deschide G.V., care-mi dă mîna cu un zîmbet oarecum ciudat, apoi pleacă. Întru în camera în care se aflau V.I. și Arseniev, amîndoi avînd o mină ciudată. Ei, ce se aude, domnilor ? – spun eu. Intră G.V. și ne invită în camera lui. Acolo ne declară că e de preferat să fie colaborator, simplu colaborator, pentru că altfel vor fi mereu fricțiuni ; că, pe cît se vede, el privește lucrurile altfel decît noi, că înțelege și respectă punctul nostru de vedere partinic, dar nu și-l poate însuși. Să fim noi redactori, iar el va fi colaborator. La auzul acestor cuvinte, am rămas uluiți, literalmente uluiți, și am declarat că nu acceptăm. Atunci G.V. a spus : bine, dar dacă rămînem împreună, atunci cum vom vota ? ; cite voturi vor fi ? – Șase. – Șase nu e bine. – „Atunci G.V. să aibă două voturi – intervine V.I. –, altfel va fi întotdeauna singur, – două voturi în problemele de tematică“. Acceptăm. Atunci G.V. ia în mîini frînele conducerii și, adoptînd un ton de redactor-șef, începe să repartizeze rubricile și articolele pentru revistă, încredințînd aceste rubrici cînd unuia, cînd altuia, dintre cei de față, pe un ton care nu admitea contrazicere. Noi stăm cu toții foarte abătuți, acceptînd nepăsători totul și nefiind în stare să ne dăm seama de cele întîmplate. Simțim că am fost trași pe sfoară, că observațiile noastre devin

din ce în ce mai timide, că G.V. le „înlătură“ (nu le combate, ci le înlătură) cu o ușurință și cu o lipsă de jenă tot mai mare, că „noul sistem“ echivalează de facto * în întregime cu dominația deplină a lui G.V. și că G.V., dându-și foarte bine seama de acest lucru, nu se jenează să domnească nestingherit de nimeni și se sinchisește prea puțin de noi. Vedeam că am fost pur și simplu trași pe sfoară și definitiv scoși din luptă, dar nu ne dădeam încă pe deplin seama de situația noastră. Dar în clipa în care am rămas singuri, când am coborât de pe vapor și am pornit spre vila noastră, ne-am dezmeticit dintr-o dată amîndoi și am izbucnit în tirade pline de indignare și furie împotriva lui G.V.

Înainte însă de a expune conținutul acestor tirade și de a arăta cu ce s-au soldat ele, voi face o mică digresiune, întorcîndu-mă înapoi. De ce ne-a revoltat în așa măsură ideea unei dominații depline a lui Plehanov (indiferent de *forma* acestei dominații)? Înainte ne gîndisem tot timpul astfel: redactori vom fi noi, iar ei vor fi colaboratori apropiați. Eu propusesem (încă în Rusia) ca așa să și punem problema în mod formal din capul locului, dar Arseniev a fost de părere să nu o punem în mod formal, ci să procedăm mai curînd „cu binișorul“ (rezultatul, zicea el, va fi același), — ceea ce eu am acceptat. Dar amîndoi eram de acord că redactorii trebuie să fim noi, atît pentru că „bătrîniile“ sînt extrem de intoleranți, cît și pentru că ei nu vor putea să facă regulat munca de redactare, care e o muncă brută și grea; numai aceste considerente erau hotărîtoare pentru noi, căci conducerea lor ideologică o recunoșteam cu dragă inimă. Discuțiile pe care le-am avut la Geneva cu tovarășii și adepții cei mai apropiați ai lui Plehanov din rîndurile tinerilor (membri ai grupului „Soțial-demokrat“¹²⁶, vechi adepți ai lui Plehanov, activiști, nu muncitori, dar activiști, oameni simpli și de acțiune în totul devotați lui Plehanov), aceste discuții ne-au întărit întru totul (mie și lui Arseniev) convingerea că tocmai astfel trebuie să organizăm treaba: acești adepți ne-au declarat ei înșiși, fără ocol, că e de dorit ca redacția să fie în Germania, *pentru că aceasta ne va permite să fim mai independenți față de G.V.*, și că, dacă munca efectivă de redac-

* — de fapt, în realitate. — Nota trad.

tare se va afla în mîinile bătrînilor, aceasta va echivala cu nesfîrșite tărăgăneli, dacă nu chiar cu un eșec total. Din aceleași considerente, Arseniev se pronunța și el *în mod categoric* pentru Germania.

Relatînd cum era cît pe-aci să se stingă „Iskra“, m-am oprit acolo unde descriam înapoierea noastră acasă în seara de duminică 26 august stil nou. De îndată ce am rămas singuri, după ce am coborît de pe vapor, revolta noastră a irupt într-un torent de expresii de indignare. Eram parcă scoși din sărite, atmosfera grea se descărcase printr-o furtună. Am umblat pînă seara tîrziu, făcînd de nenumărate ori drumul de la un capăt la celălalt al sătucului nostru ; era o noapte destul de întunecoasă, cu o atmosferă de furtună și cu cerul brăzdat de fulgere. Mergeam și dădeam friu liber indignării. Îmi aduc aminte că discuția a început-o Arseniev, declarînd că acum consideră relațiile dintre el și Plehanov rupte pentru totdeauna și că nu le va mai relua niciodată : relațiile în cadrul muncii vor rămîne, zicea el, dar eu personal am terminat cu el. Comportarea lui este atît de jignitoare, încît ne face să-l bănuim de gînduri foarte „necurate“ în ceea ce ne privește (adică în sinea lui ne socotește Streberi *). El ne tratează de sus etc. Eu am sprijinit întru totul aceste acuzații. „Dragostea“ mea față de Plehanov se spulberase și ea dintr-o dată, și mă simțeam cuprins de un sentiment de nespūsă mîhnire și amărăciune. Niciodată, dar niciodată în viața mea nu nutrisem față de vreun om atîta respect și stimă sinceră, atîta venerație, față de nimeni nu mă purtasem cu atîta „smerenie“ – și niciodată n-am primit un „ghiont“ atît de brutal. Și de fapt nu reieșea altceva decît că am primit un ghiont : au căutat să ne sperie ca pe niște copii, să ne sperie că cei mari vor pleca de lîngă noi și ne vor lăsa singuri, iar cînd au văzut că ne-am speriat cu adevărat (ce rușine !), ne-au dat la o parte fără pic de jenă. Acum ne dădeam perfect de bine seama că declarația făcută de Plehanov în dimineața aceea în sensul că nu vrea să fie coredactor fusese o simplă cursă, o mișcare de șah calculată, o capcană pentru niște „filfizoni“ naivi : în această privință nu încăpea nici o îndoială, căci dacă Plehanov s-ar fi temut

* — carierști. — *Nota trad.*

cu adevărat să fie coredactor, dacă s-ar fi temut să nu frîneze munca, dacă s-ar fi temut să nu dea naștere la fricțiuni inutile între noi, nu ar fi putut în nici un caz să arate un minut mai târziu (și încă într-un mod brutal) că în concepția sa a fi coredactor înseamnă pur și simplu a fi redactor *unic*. Și din moment ce un om cu care vrem să ducem o muncă comună care ne este scumpă, un om cu care intrăm în relații dintre cele mai strînse, din moment ce un astfel de om folosește față de tovarăși o mișcare de șah, — nu mai încape îndoială că e un om oribil, da, oribil, că e stăpînit de vanitate, de un amor propriu meschin, că este un om nesincer. Această descoperire — căci pentru noi era o adevărată descoperire ! — ne-a lovit ca un trăsnet tocmai pentru că pînă în clipa aceea fusesem amîndoi îndrăgostiți de Plehanov și, ca unui om iubit, îi iertam totul, închideam ochii asupra tuturor defectelor lui, căutam din răspuțeri să ne convingem pe noi înșine că aceste defecte nu există, că sînt lucruri mărunte, că numai niște oameni care nu știu să prețuiască îndeajuns principiile pot da importanță unor asemenea lucruri mărunte. Și iată că ne-a fost dat să ne convingem din propria noastră experiență că aceste defecte „mărunte“ sînt în stare să îndepărteze pe prietenii cei mai devotați, că, oricît de convins ai fi că are dreptate din punct de vedere teoretic, aceasta nu te poate face să uiți însușirile lui *respingătoare*. Indignarea noastră nu cunoștea margini : idealul fusese distrus, și cu o satisfacție deosebită îl călcăm în picioare ca pe un idol sfărîmat : nu mai sfîrșeam cu acuzațiile cele mai grave. Așa nu se poate ! — am hotărît noi. În asemenea condiții noi nu vrem să lucrăm și nu vom lucra, *nu putem* lucra împreună. Adio, revistă ! Lăsăm totul baltă și plecăm în Rusia, iar acolo vom reface totul de la capăt și ne vom limita la editarea ziarului. Noi nu vrem să fim pionii în mîinile acestui om, care nu admite, nu concepe relații tovarășești. Să luăm *asupra noastră* redactarea revistei nu cutezăm ; de altfel, acum acest lucru ar fi pur și simplu dezgustător, ar reieși că alergăm doar după posturi de redactori, că sîntem niște Streberi, niște carieriști, că sîntem mînați de aceeași ambiție, dar de proporții mai mici... Mi-e greu să redau cu precizie starea noastră de spirit din seara aceea : atît de complexă, de apăsătoare și tulbure era această stare de spirit ! A fost

o adevărată dramă, o ruptură totală cu visul drag pe care-l purtasem în suflet ani de-a rîndul și de care era strîns legată toată munca vieții mele. Și toate acestea pentru că pînă atunci fusesem îndrăgostiți de Plehanov : dacă nu am fi fost îndrăgostiți de el, dacă am fi avut față de el o atitudine mai rezervată, mai puțin entuziastă, dacă l-am fi privit ceva mai obiectiv, – ne-am fi comportat altfel față de el și nu am fi suferit o asemenea prăbușire în sensul literal al cuvîntului, nu ne-am fi ales cu un asemenea „duș moral”, după expresia foarte nimerită a lui Arseniev. A fost cea mai aspră lecție – dureros de aspră, jignitor de brutală – pe care ne-a dat-o viața. Niște tovarăși mai tineri „fac curte” unui tovarăș mai vîrstnic, mînați de o dragoste imensă față de el, iar el introduce pe neașteptate în această dragoste o atmosferă de intrigi și-i face să se simtă nu niște frați mai mici, ci niște prostănaci care sînt duși de nas, niște pionieri care pot fi mutați după plac, poate chiar niște Streberi nepricepuți, pe care trebuie să-i bagi în sperieți și să-i ții în frîu. Iar tinerețea îndrăgostită primește de la obiectul dragostei sale o povață amară : nu trebuie să fii „sentimental” față de nimeni, trebuie să ții piatra în sîn. Nenumărate cuvinte amare am rostit noi în seara aceea. Faptul că prăbușirea se produsese pe neașteptate ne împingea, firește, și la unele exagerări, dar în esența lor cuvintele acestea amare exprimau adevărul. Orbiți de dragostea noastră, noi am avut în fond o atitudine de *robi*, iar a fi rob este ceva nedemn, și conștiința dureroasă a acestui fapt sporea însutit de pe urma faptului că chiar „el” era acela care ne deschisese ochii, și asta pe propria noastră piele...

Într-un tîrziu ne-am dus la culcare în camerele noastre, ferm hotărîți să exprimăm chiar a doua zi lui Plehanov toată indignarea noastră, să renunțăm la revistă și să plecăm, rămînînd să scoatem numai ziarul, iar materialul destinat revistei să fie editat în broșuri : munca, ne ziceam noi, nu va avea de suferit din această cauză, iar noi vom scăpa de relații intime cu „acest om”.

A doua zi m-am deșteptat ceva mai devreme ca de obicei : m-au trezit zgomotul unor pași pe scară și glasul lui P.B., care bătea la ușa camerei lui Arseniev. Auzind cum Arseniev răspunde și deschide ușa, mi-am zis : va avea oare Arseniev

curajul să spună totul dintr-o dată? Și e mai bine să se spună dintr-o dată, e necesar să se spună dintr-o dată, să nu se târăgăneze lucrurile. După ce m-am spălat și m-am îmbrăcat, intru la Arseniev, care se spăla în acel moment. Akselrod, posomorît, sta în fotoliu. „Ei, N.N. – mi se adresează Arseniev –, i-am spus lui P.B. că ne-am hotărît să plecăm în Rusia, că sîntem convinși că așa nu se poate lucra“. Eu, firește, aprob în totul aceste cuvinte și-l sprijin pe Arseniev. Lui Akselrod îi povestim cu franchețe totul, cu atîta franchețe, încît Arseniev spune chiar că avem motive să bănuim că Plehanov ne consideră Streberi. În general, Akselrod este pe jumătate inclinat să ne înțeleagă, dînd din cap cu amărăciune și arătîndu-se cît se poate de mîhnit, descumpănit, tulburat, dar la auzul acestor cuvinte protestează energic și începe să strige că asta nu-i adevărat, că Plehanov are multe defecte, dar pe acesta nu, că de data aceasta nu el este nedrept cu noi, ci noi cu el, că pînă acum era gata să-i spună lui Plehanov: „vezi ce-ai făcut? descurcă-te singur, eu mă spăl pe mîini“, dar acum nu mai îndrăznește, deoarece constată și la noi o atitudine nedreaptă. Firește că asigurările lui nu prea ne impresionează, și bietul P.B. face o figură cît se poate de jalnică atunci cînd se convinge că hotărîrea noastră este fermă.

Am ieșit împreună și ne-am dus s-o prevenim pe V.I. Era de așteptat că știrea „rupturii“ (lucrurile luau doar forma unei rupturi) va fi pentru ea o grea lovitură. Mă tem chiar – spunea Arseniev în ajun –, mă tem foarte serios să nu se sinucidă...

Nu voi uita niciodată starea de spirit cu care am plecat toți trei: „parcă am merge după mort“, îmi ziceam eu. Și într-adevăr, mergeam ca după mort, tăcuți, cu capul în pămînt, foarte abătuți din cauza acestei pierderi atît de absurde, atît de cumplite, atît de stupide. Parcă eram urmăriți de un blestem! Cînd, după atîta zbucium și atîtea eșecuri, totul era pe cale de a se aranja cu bine, deodată s-a dezlănțuit furtuna – și totul s-a sfîrșit, totul s-a năruit iarăși. Pur și simplu nu-mi venea că cred [așa cum nu-ți vine să crezi cînd te afli sub impresia proaspătă a morții unui om apropiat] că eu, admiratorul fervent al lui Plehanov, sînt cel care vorbesc acum despre el cu atîta întăritare și care, cu buzele

strînse și cu o răceală de gheață în suflet, merg să-i spun cuvinte seci și aspre, să-i anunț o hotărîre care însemna aproape o „rupere a relațiilor“. Oare asta-i realitatea, și nu un vis urît ?

Această impresie nu m-a părăsit nici în timpul cît am stat de vorbă cu V.I. Ea nu a manifestat o stare de agitație prea pronunțată, dar se vedea că e extrem de abătută, și ne-a rugat, aproape că ne-a implorat să ne gîndim dacă n-am putea să renunțăm totuși la hotărîrea noastră, dacă n-am putea face o încercare, poate că în practică treaba nu va merge chiar așa de rău, în procesul muncii relațiile se vor normaliza, iar trăsăturile lui de caracter respingătoare vor fi mai puțin vizibile... Era extrem de greu să ascuți aceste rugăminți sincere ale unui om care, slab în fața lui Plehanov, era însă fără doar și poate sincer și devotat cu trup și suflet cauzei, un om care poartă cu un „eroism de rob“ (expresia lui Arseniev) jugul tiraniei plehanoviste. Era atît de greu, încît uneori zău că mi se părea că mă podidesc lacrimile... Cînd mergi după mort, lacrimile te podidesc cel mai ușor atunci cînd auzi în jurul tău cuvinte de regret, de deznădejde...

Am plecat de la P.B. și V.I. Am plecat, am luat masa de prînz și am expediat niște scrisori în Germania, anunțînd că plecăm într-acolo și cerînd să fie oprită mașina, am trimis chiar și o telegramă în acest sens (încă înainte de a fi stat de vorbă cu Plehanov !), fără ca vreunul dintre noi să se îndoiască cîtuși de puțin de necesitatea celor ce făceam.

După masă, la ora stabilită, ne-am dus din nou la P.B. și V.I., la care trebuia să-l găsim și pe Plehanov. În momentul în care ne apropiam de casă, cei trei ne-au ieșit în întîmpinare. Ne-am salutat în tăcere – de altfel Plehanov căuta să vorbească despre altceva (știa totul, căci rugasem pe P.B. și pe V.I. să-l prevină) –, am intrat cu toții în casă și ne-am așezat. Arseniev a început să spună – rezervat, sec și concis – că nu mai vedem posibilitatea de a duce munca în condițiile unor relații ca *acelea* care s-au conturat ieri, că am hotărît să plecăm în Rusia să ne sfătuiam cu tovarășii de acolo, pentru că în situația creată nu mai putem decide singuri, că deocamdată ne vedem nevoiți să renunțăm la revistă. Plehanov era foarte calm, rezervat, se vedea că știe să se

stăpînescă pe deplin, nu avea nici urmă din nervozitatea lui Pavel Borisovici sau a Verei Ivanovna [a trecut el prin încurcături și mai mari! ne gîndim noi în ciudați, privindu-l !]. Ne întrebă ce s-a întîmplat propriu-zis. „Ne aflăm într-o atmosferă de ultimatum“, spune Arseniev, și în puține cuvinte explică ce a vrut să spună prin aceasta. „V-ați temut poate că, după primul număr, am să mă pun în grevă în preajma numărului al doilea?“, ne întrebă iscoditor Plehanov. Credea că nu vom îndrăzni să spunem așa ceva. Dar eu răspund pe același ton rece și calm : „parcă A. N. a vrut să spună altceva? E tocmai ceea ce a spus și el“. Se vedea clar că asta îl cam enervează pe Plehanov. Nu se așteptase la un astfel de limbaj, la acuzații atît de directe și rostite pe un ton atît de sec. – „Ei, dacă ați hotărît să plecați, ce rost are să mai vorbim – spune el –, în această chestiune eu n-am nimic de spus, mă aflu într-o situație foarte ciudată : voi nu invocați decît impresii și iar impresii, v-ați format impresia că sînt un om oribil. Ce pot să fac?“ – Este poate vina noastră – spun eu, dorind să abat discuția de la acest subiect „imposibil“, – că am sărit de-a dreptul în apă fără a cerca vadul. – „Nu, dacă e să vorbim sincer – răspunde Plehanov –, vina voastră este că (în parte, poate, și datorită nervozității lui Arseniev) ați atribuit o semnificație exagerată unor impresii cărora nu trebuia să le dați nici o importanță“. După un timp de tăcere spunem că deocamdată ne-am putea limita la broșuri. Plehanov se supără : „eu nu m-am gîndit și nu mă gîndesc la broșuri. *Pe mine să nu contați*. Dacă plecați, eu doar nu am să stau cu brațele încrucișate, și încă înainte ca voi să vă întoarceți s-ar putea să intru în altă combinație“.

Nimic nu-l micșora pe Plehanov în ochii mei ca această declarație a lui, ori de cîte ori îmi aminteam după aceea de ea și o cîntăream din toate punctele de vedere. A fost o amenințare atît de grosolană, o încercare de intimidare atît de prost calculată, încît nu putea decît „să-l dărîme definitiv“ pe Plehanov, dînd în vileag „politica“ lui față de noi : va fi de ajuns, și-o fi zis pesemne el, ca să-i bag în sperieți...

Noi nu am dat însă *nici cea mai mică atenție* acestei amenințări. Mi-am strîns doar buzele în tăcere ; bine, îmi ziceam,

dacă așa te porți tu cu noi, atunci à la guerre comme à la guerre * ; dar prost mai ești dacă nu vezi că acum nu mai sîntem aceiași, că peste noapte am devenit cu totul alții.

Văzînd că amenințarea n-are efect, Plehanov încearcă o altă manevră. Într-adevăr, cum să nu consideri drept manevră faptul că, numai cîteva minute mai tîrziu, tot acolo, Plehanov a început să spună că pentru el ruptura cu noi echivalează cu renunțarea la orice activitate politică, că va renunța la ea și se va consacra literaturii științifice, pur științifice, căci, dacă nici cu noi nu poate lucra, înseamnă că nu mai poate lucra cu nimeni... Dacă amenințarea nu are efect, poate va ajuta lingușirea l... Dar, *după* încercarea de amenințare, cuvintele acestea nu puteau produce decît o impresie execrabilă... Discuția a fost scurtă, treaba nu se urnea din loc ; văzînd cum stau lucrurile, Plehanov a schimbat subiectul, aducînd vorba despre cruzimile la care se dedau rușii în China, dar a vorbit aproape numai el, și curînd ne-am despărțit.

După plecarea lui Plehanov, conversația cu P.B. și V.I. nu mai oferea nimic interesant și esențial : P.B. se străduia să ne demonstreze că și Plehanov e profund zguduit, că ne-am lua o mare răspundere dacă am pleca așa etc. etc. Într-o discuție intimă cu Arseniev, V.I. a mărturisit că „Georges“ a fost întotdeauna așa, și-a recunoscut „eroismul de rob“, a mărturisit că, dacă vom pleca, „aceasta va constitui pentru el o lecție“.

Restul serii l-am petrecut în discuții sterile, într-o atmosferă apăsătoare.

A doua zi, marți 28 august st. n., trebuia să plecăm la Geneva, iar de acolo spre Germania. Mă trezește dis-de-dimineață Arseniev (care de obicei se scoală tîrziu). Îmi exprim mirarea ; el îmi răspunde că n-a putut dormi și că a găsit o ultimă combinație posibilă pentru a aranja oarecum lucrurile, pentru a nu compromite, din pricina stricării relațiilor *personale*, o serioasă acțiune *de partid*. Să scoatem o *culegere*, — mai ales că materialul e stabilit, iar legăturile cu tipografia sînt puse la punct. În momentul de față, cînd relațiile dintre redactori nu sînt precizate, să scoatem deocam-

* — la război ca la război. — *Nota trad*

dată o culegere, iar pe urmă vom vedea : de la culegere e ușor să treci fie la o revistă, fie la broșuri. Dacă însă Plehanov se va încăpățâna, — să-l ia naiba, vom avea conștiința împăcată că am făcut tot ce-am putut... Așa am și hotărît.

Mergem să comunicăm această propunere lui Pavel Borisovici și Verei Ivanovna, cu care ne întilnim pe drum, căci veneau spre noi. Ei acceptă, firește, bucuroși, și P.B. ia asupra sa sarcina de a sta de vorbă cu Plehanov și de a-l face să accepte.

Venim la Geneva și avem o *ultimă întrevedere* cu Plehanov. El adoptă un ton de parcă nu ar fi fost la mijloc decît o regretabilă neînțelegere, datorată nervozității : întreabă foarte grijuliu pe Arseniev de sănătate și aproape dă să-l îmbrățișeze —, acesta era cît pe ce să se tragă înapoi. Plehanov consimte să scoatem o culegere : noi arătăm că în ceea ce privește organizarea muncii redacționale sînt posibile trei combinații (1. noi să fim redactori, iar el colaborator ; 2. să fim toți coredactori ; 3. el să fie redactor, iar noi colaboratori), că vom discuta în Rusia aceste trei combinații și vom elabora un proiect, pe care-l vom aduce aici. Plehanov declară că respinge cu hotărîre combinația a treia, că insistă în mod categoric asupra excluderii totale a *acestei* combinații, dar *acceptă* primele *două* combinații. Așa am și hotărît : deocamdată, *pină în momentul cînd vom prezenta* proiectul unui nou regim redacțional, rămîne vechea rînduială (toți șase sîntem coredactori, Plehanov avînd două voturi).

Plehanov își exprimă apoi dorința de a afla în amănunțime ce anume s-a întîmplat, de ce sîntem nemulțumiți. Eu observ că ar fi mai bine să ne ocupăm mai mult de ceea ce va fi decît de ceea ce a fost. Dar Plehanov stăruie ca lucrurile să fie lămurite, discutate. Se încinge o discuție, la care participăm aproape numai Plehanov și cu mine, — Arseniev și P.B. tac. Discuția se desfășoară destul de calm, chiar foarte calm. Plehanov spune că a observat oum refuzul său în privința lui Struve l-a enervat pe Arseniev, — la care eu îi răspund că, dimpotrivă, el a fost acela care ne-a pus condiții, cu toate că înainte ne declarase în pădure că nu pune condiții. Plehanov se apără : tăceam, zice, nu pentru că puneam condiții, ci fiindcă pentru mine chestiunea era clară. Eu vorbesc apoi

despre necesitatea de a admite polemica, despre necesitatea de a decide problemele prin vot ; Plehanov admite principiul votării, dar adaugă : în chestiunile neesențiale vom decide, firește, prin vot, dar în chestiunile esențiale așa ceva nu e cu putință. Eu obiectez că tocmai delimitarea chestiunilor esențiale de cele neesențiale nu va fi întotdeauna lesne de făcut, că tocmai această problemă a delimitării va trebui soluționată prin voturile coredactorilor. Plehanov se încapăținează, spune că aceasta e o problemă de conștiință, că deosebirea dintre chestiunile esențiale și cele neesențiale e clară, că aici nu încap votarea. În această controversă – dacă este admisibil votul între coredactori în problema delimitării chestiunilor esențiale de cele neesențiale – ne-am împotmolit definitiv, fără să mai facem un singur pas înainte. Plehanov a pus în joc toată iscusința sa, toată strălucirea exemplilor, comparațiilor, snoavelor și citatelor sale, care te făceau să rizi fără să vrei, dar în această chestiune a reușit să se eschiveze de a spune direct : nu. Am ajuns la convingerea că în această chestiune el nu putea să cedeze, că nu putea renunța la „individualismul“ și la „ultimatumurile“ sale, căci în asemenea chestiuni el nu ar fi votat, ci ar fi recurs la ultimatumuri.

Am plecat în aceeași seară, fără să mă mai văd cu cineva din grupul „Eliberarea muncii“. Am hotărît ca, cu excepția celor mai apropiate persoane, să nu vorbim cu nimeni despre cele întîmplate, am hotărît să salvăm aparențele, să nu dăm adversarilor un prilej de jubilarie. În aparență, totul va fi ca și cum nimic nu s-a întîmplat, întreaga mașină trebuie să continue să funcționeze așa cum a funcționat pînă acum, – numai că în mine s-a rupt o coardă, și locul relațiilor personale excelente l-au luat relațiile oficiale, bazate pe un veșnic calcul : după formula *si vis pacem, para bellum* *.

Nu va fi însă lipsit de interes să semnalăm o discuție pe care am avut-o în seara aceleiași zile cu un membru al grupului „Soțial-demokrat“, unul dintre tovarășii și adepții cei mai apropiați ai lui Plehanov. Fără a-i spune ceva despre cele întîmplate, i-am relatat că s-a hotărît scoaterea revistei, că s-au stabilit articolele și că e timpul să ne punem pe treabă.

* – dacă vrei pace, pregătește-te de război. — *Nota trad.*

Am discutat cu el despre felul cum să organizăm practic munca : el s-a pronunțat categoric în sensul că bătrînii sînt hotărît incapabili să facă muncă de redactare. Am vorbit despre „cele trei combinații“, întrebîndu-l fără ocol : care dintre ele este, după părerea lui, cea mai bună ? El mi-a răspuns fără să șovăie : prima (noi redactori, ei colaboratori), dar, probabil, a spus el, revista va fi a lui Plehanov, iar ziarul al vostru.

Pe măsură ce ne depărtăm de cele întîmplate, am început să le privim cu mai mult calm și să ajungem la convingerea că nu ar avea nici un rost să abandonăm planul nostru, că deocamdată nu avem de ce să ne temem a lua asupra noastră redactarea (*culegerii*) și că este necesar ca tocmai noi să ne asumăm această sarcină, pentru că altfel nu există absolut nici o posibilitate de a face ca mașina să funcționeze regulat și de a nu lăsa să se ducă totul de rîpă din cauza „calităților“ de dezorganizator ale lui Plehanov.

La sosirea în N.¹²⁷, la 4 sau la 5 septembrie, am și elaborat un proiect de relații *formale* între noi (eu începusem să scriu acest proiect încă pe drum, în tren) ; acest proiect prevede ca noi să fim redactori, iar ei colaboratori cu drept de vot în toate chestiunile redacționale *. S-a hotărît ca acest proiect să fie discutat împreună cu Egor (Martov), iar apoi să le fie prezentat lor.

„Iskra“ a început să *dea speranțe* că se va aprinde din nou.

*Scris la începutul
lunii septembrie (st. n.) 1900*

*Publicat pentru prima oară
în 1924, în „Culegeri din Lenin“,
vol. I*

Se tipărește după manuscris

---

* Vezi documentul următor. — *Nota red.*

PROIECT DE ACORD

1. Dat fiind că grupul „Soțial-demokrat“ din străinătate și grupul din Rusia care editează culegerea „Zarea“ și ziarul „Iskra“ sînt solidare în concepțiile lor fundamentale și au sarcini practice identice, numitele organizații încheie între ele o alianță.

2. Cele două grupuri își acordă reciproc un sprijin multilateral –

în primul rînd, în domeniul literaturii. Grupul „Eliberarea muncii“ va colabora îndeaproape, pe linie redacțională, la culegerea „Zarea“ și la ziarul „Iskra“ * ;

în al doilea rînd, în ceea ce privește transportarea și difuzarea literaturii, lărgirea și consolidarea legăturilor revoluționare și găsirea de mijloace materiale.

3. Reprezentanții în străinătate ai grupului „Iskra“ sînt grupul „Soțial-demokrat“ și agenții speciali ai „Iskrei“.

4. Scrisorile și coletele ce se trimit din străinătate pentru grupul „Iskra“ vor fi expediate pe adresa grupului „Soțial-demokrat“. În cazurile cînd vreun membru al grupului „Iskra“ se află în străinătate, toată corespondența i se va trimite acestuia. Atunci însă cînd în străinătate nu se află nici un membru al grupului „Iskra“, grupul „Soțial-demokrat“ și agenții speciali ai „Iskrei“ își asumă rezolvarea treburilor grupului „Iskra“.

*Scris la începutul
lunii septembrie (st. n.) 1900*

*Publicat pentru prima oară
în 1940, în revista
„Proletarskaia Revoluția“ nr. 3*

Se tipărește după manuscris

---

* Condițiile acestei colaborări au fost stabilite printr-un acord special ¹⁰⁰.

DECLARAȚIA REDACȚIEI ZIARULUI „ISKRA“

DIN PARTEA REDACȚIEI

Pornind la editarea unui ziar politic – „Iskra“, socotim necesar să arătăm în câteva cuvinte ce anume urmărim și cum înțelegem noi sarcinile ce ne revin.

Trăim un moment deosebit de important în istoria mișcării muncitorești ruse și a social-democrației ruse. Ultimii ani se caracterizează printr-o răspîndire uimitor de rapidă a ideilor social-democrate în rîndurile intelectualității noastre, iar în întîmpinarea acestui curent de gîndire socială pășește mișcarea – care a luat naștere în mod de sine stătător – a proletariatului industrial, care începe să se unească și să lupte împotriva asupritorilor săi, începe să manifeste o năzuință fierbinte spre socialism. Pretutindeni apar cercuri de muncitori și de intelectuali social-democrați, se difuzează foi locale de agitație, cererea de literatură social-democrată crește într-una, depășind enorm oferta, iar prigoana cruntă dezlănțuită de guvern nu este în stare să stăvilească această mișcare. Inchisorile gem de deținuți, locurile de deportare sînt arhipline, aproape nu e lună în care să nu se audă că au avut loc „căderi“ în toate colțurile Rusiei, că au fost interceptate transporturi, că s-au confiscat publicații și tipografii, dar mișcarea crește neîncetat, extinzîndu-se în lărgime, pătrunzînd din ce în ce mai adînc în rîndurile clasei muncitoare și atrăgînd din ce în ce mai mult atenția opiniei publice. Și întreaga dezvoltare economică a Rusiei, întreaga istorie a gîndirii sociale ruse și a mișcării revoluționare ruse stau chează-șie că mișcarea muncitorească social-democrată va continua

«Из искры возгорится пламя»
Отвѣтъ декабристовъ Пушкину.

ОТЪ РЕДАКЦІИ

Предпринимая издание политической газеты — «Искра», мы считаемъ необходимымъ сказать нѣсколько словъ о томъ, къ чему мы стремимся и какъ понимаемъ свои задачи.

Мы переживаемъ крайне важный моментъ въ исторіи русскаго рабочаго движенія и русскаго социалдемократіи. Последние годы характеризуются поразительно быстрымъ распространениемъ социалдемократическихъ идей среди нашей интеллигенціи, а на встрѣчу этому теченію общественной мысли идетъ самостоятельно возникшее движеніе промышленнаго пролетаріата, который начинаетъ объединяться и бороться противъ своихъ угнетателей, начиная съ жаждою стремиться къ социализму. Кружки рабочихъ и социалдемократовъ интеллигентовъ появляются повсюду, распространяются мѣстные агитационные листки, растетъ спросъ на социалдемократическую литературу, далеко обгоняя предложеніе, а усиленныя правительственныя преслѣдованія не въ силахъ удержать этого движенія. Биткомъ набиты тюрьмы, переполнены мѣста ссылки, чуть не каждый мѣсяцъ слышно о «провалахъ» во всехъ концахъ Россіи, о поимкѣ транспортовъ, о конфискаціи литературы и типографій, но движеніе все растетъ, захватываетъ все большій районъ, все глубже проникаетъ въ рабочій классъ, все больше привлекаетъ общественное вниманіе. И все экономическое развитіе Россіи, вся исторія русской общественной мысли и русскаго революціоннаго движенія речуютъ за то, что социалдемократическое рабочее движеніе будетъ расти несмотря на все препятствія и въ концѣ концовъ — преодолѣть ихъ.

Но съ другой стороны, главная черта нашего движенія, которая особенно бросается въ глаза въ последнее время, — его раздробленность, его, такъ сказать, кустарный характеръ: мѣстные кружки воюнакуютъ и дѣйствуютъ независимо другъ отъ друга и даже (что особенно важно) независимо отъ кружковъ, дѣйствовавшихъ и дѣйствующихъ въ тѣхъ же центрахъ; не устанавливается традиціи, нѣтъ преемственности, и мѣстная литература всецѣло отражаетъ раздробленность и отсутствіе связи съ тѣмъ, что уже создано русской социалдемократіей.

Несоответствіе этой раздробленности съ запросами, вызываемыми гнѣвомъ и широтой движенія, создаетъ во нашемъ мнѣніи, критическій моментъ въ его развитіи. Въ союзѣ движеній съ неудержимой силой сказывается потребность упрочиться, выработать опредѣленную физиономію и организацию, а между тѣмъ въ средѣ практически дѣйствующихъ социалдемократовъ необходимость такого перехода къ высшей формѣ движенія сознается далеко не мездѣ. Въ довольно широкихъ кругахъ наблюдается, наоборотъ, шатанье мысли, увлеченіе модной «критикой марксизма» и «бернштейнщайной», распространение взглядовъ такъ называемаго «экономическаго» направленія и въ неразрывной связи съ этимъ — стремленіе задержать движеніе на его низшей стадіи, стремленіе отодвинуть на второй планъ задачу образованія революціонной партіи, ведущей борьбу во главѣ всего народа. Что подобнаго рода шатанье мысли наблюдается

среди русскихъ социалдемократовъ, что узкій практицизмъ, оторванный отъ теоретическаго освѣщенія движенія въ его цѣль, прозвнѣть совратить движеніе на ложную дорогу, это фактъ; въ этомъ не могутъ усомниться люди, непосредственно знакомые съ положениемъ дѣла въ большинствѣ нашихъ организацій. Да есть и литературныя произведенія, подтверждающія это; стоитъ назвать хотя бы «Credo», вызвавшее уже вопли законной протесты, «Отдѣльное приложеніе къ Рабочей Мысли (сент. 1899)», столь рельефно выразившее тенденціи, проникающую всю газету «Рабочая Мысль», или наконецъ — воззваніе петербургской «Группы Самоосвобожденія Рабочаго Класса», составленное въ духѣ того же «экономизма». И совершенно невѣрно утвержденіе «Рабочаго Дѣла», что «Credo» представляетъ собою не больше какъ мнѣніе единичнаго лица, что направленіе «Рабочей Мысли» выражаетъ лишь сумбузность и безтактность ея редакціи, а не общее направленіе въ самомъ ходѣ русскаго рабочаго движенія.

А рядомъ съ этимъ въ произведеніяхъ писателей, которыхъ читающая публика, съ болѣе или меньшимъ основаніемъ, считала до сихъ поръ видными представителями «легальнаго» марксизма, все болѣе и болѣе обнаруживается поворотъ къ воззрѣніямъ, сближающимся съ буржуазной апологетикой. Результатомъ всего этого и является тотъ разбродъ и та анархія, благодаря которымъ экзъ-марксисты или вѣрнѣе экзъ-социалисты Бернштейны, перечисляя свои успѣхи, могъ печатно заявить, не встрѣчая возраженій, будто большинство дѣйствующихъ въ Россіи социалдемократовъ состоитъ изъ его послѣдователей.

Мы не хотимъ преувеличивать опасность положенія, но закрывать на нее глаза было бы неизмѣримо вреднѣе; потъ почему мы отъ всей души привѣтствуемъ рѣшеніе «Группы Освобожденія Труда» возобновить съ литературную дѣятельность и начать систематическую борьбу противъ попытокъ извращенія и оповшенія социалдемократизма.

Практическій выводъ изъ всего этого такой: мы, русскіе социалдемократы, должны сплотиться и направить все усиліе на образованіе крѣпкой партіи, борющейся полъ единымъ знаменемъ революціонной с.циалдемократіи. Именно эта задача была намѣчена уже Съѣздомъ 1898 года, образовавшимъ Российскую Социалдемократическую Рабочую Партію и опубликовавшимъ ея Манифестъ.

Мы признаемъ себя членами этой партіи, воплнѣ раздѣляемъ основныя идеи «Манифеста» и придаемъ ему важное значеніе, какъ открытому заглавію ея цѣлей. Поэтому для насъ, какъ членовъ партіи, вопросъ о ближайшей и непосредственной нашей задачѣ ставится такимъ образомъ: какой планъ дѣятельности должны мы принять, что бы достигнуть возможно болѣе прочнаго возобновленія партіи?

Обычный отвѣтъ на этотъ вопросъ состоитъ въ томъ, что необходимо снова выбрать центральное учрежденіе и поручить ему возобновить органъ партіи. Но въ переживаемый нами періодъ разброда такой простой путь едва-ли былъ бы цѣлесообразенъ.

să crească în ciuda tuturor piedicilor și că în cele din urmă le va învinge.

Pe de altă parte, însă, principala trăsătură a mișcării noastre, trăsătură care a devenit deosebit de izbitoare în ultima vreme, este fărâmițarea mișcării, caracterul ei meșteșugăresc, dacă ne putem exprima astfel : cercurile locale iau ființă și activează independent unul de altul și (ceea ce este deosebit de important) chiar independent de cercurile care au activat sau activează în aceleași centre ; nu se statornicește o tradiție, nu există continuitate, iar literatura locală oglindește din plin fărâmițarea și lipsa de legătură cu ceea ce social-democrația rusă a făurit pînă acum.

Discordanța dintre această fărâmițare și cerințele determinate de forța și de amploarea mișcării creează, după părerea noastră, un moment critic în dezvoltarea acesteia din urmă. În rîndurile mișcării însăși se manifestă cu o forță irezistibilă nevoia de consolidare, nevoia de a se făuri o anumită fizionomie și organizare, în timp ce printre social-democrații care desfășoară o activitate practică necesitatea unei asemenea treceri la o formă superioară a mișcării este departe de a fi unanim înțeleasă. În cercuri destul de largi se observă, dimpotrivă, oscilări ideologice, înclinarea spre „critica marxismului“ și spre „bernsteiniadă“, la modă astăzi, răspîndirea concepțiilor așa-numitului curent „economist“ și, în strînsă legătură cu aceasta, tendința de a reține mișcarea în stadiul ei inferior, tendința de a pune pe planul al doilea sarcina creării unui partid revoluționar care să ducă lupta în fruntea întregului popor. Că asemenea oscilări ideologice se observă în rîndurile social-democrațiilor ruși, că practicismlul îngust, rupt de elucidarea teoretică a problemelor mișcării în ansamblul ei, amenință să abată mișcarea pe un drum greșit, *este un fapt cert*, de care nu se pot îndoii toți cei care cunosc în mod nemijlocit starea de lucruri existentă în majoritatea organizațiilor noastre. De altfel, există și scrieri publicistice care confirmă acest fapt : e de ajuns să cităm „Credo“-ul, care a și stîrnit un protest perfect legitim, „Suplimentul special la ziarul «Raboceaia Mîsl»“ (septembrie 1899), care a exprimat într-un mod atît de pregnant tendința de care este pătruns *întreg* ziarul „Raboceaia Mîsl“, sau, în sfîrșit, chemarea „Grupului autoeliberării clasei muncitoare“¹²⁹ din Peters-

burg, întocmită în spiritul aceleiași „economism“. Și *este profund greșită* afirmația revistei „Rabocce Delo“ că acest „Credo“ nu reprezintă decît părerea unor persoane izolate, că orientarea ziarului „Rabocceia Misl“ nu exprimă decît confuzia și lipsa de tact a redacției acestui ziar, și nu o orientare aparte în însăși dezvoltarea mișcării muncitorești ruse.

Iar paralel cu aceasta, în scrierile unor autori pe care publicul cititor îi considera pînă acum, cu mai mult sau mai puțin temei, reprezentanți de seamă ai marxismului „legal“ se conturează tot mai limpede o cotitură spre concepții care se apropie de apologetica burgheză. Toate acestea generează dezământul și anarhia care au dat ex-marxistului sau mai bine-zis ex-socialistului Bernstein posibilitatea ca, etalîndu-și succesele, să declare în presă, fără a întîmpina vreo obiecție, că cei mai mulți dintre social-democrații care activează în Rusia sînt adepții lui.

Nu vrem să exagerăm pericolul pe care-l prezintă situația, dar a închide ochii asupra lui ar fi mult mai dăunător ; iată de ce salutăm din toată inima hotărîrea grupului „Eliberarea muncii“ de a-și relua activitatea publicistică și de a porni o luptă sistematică împotriva tentativelor de a denatura și a vulgariza social-democratismul.

Din toate acestea se desprinde următoarea concluzie practică : noi, social-democrații ruși, trebuie să ne unim și să ne concentrăm toate eforturile în vederea creării unui partid bine încheșat, care să ducă lupta sub steagul unic al social-democrației revoluționare. Această sarcină a fost trasată încă de Congresul din 1898, care a întemeiat Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia și a publicat „Manifestul“ acestuia.

Noi ne socotim membri ai acestui partid, împărtășim întru totul ideile fundamentale ale „Manifestului“ și vedem în el un document de mare importanță, ca declarație care expune deschis țelurile partidului. De aceea pentru noi, membrii de partid, problema sarcinilor noastre imediate se pune în felul următor : ce plan de activitate trebuie să adoptăm ca să obținem o refacere cît mai trainică a partidului ?

Răspunsul obișnuit la această întrebare este că trebuie să alegem din nou o instituție centrală, care să fie însărcinată să asigure reparația organului de presă al partidului. Dar

este îndoielnică, în perioada de confuzie prin care trecem, această cale simplă ar fi și cea mai potrivită.

A crea și întări partidul înseamnă a crea și întări unirea tuturor social-democraților ruși; dar, din motivele arătate mai sus, o asemenea unire nu poate fi decretată, ea nu poate fi înfăptuită prin simpla hotărîre a unei, să zicem, adunări de reprezentanți; ea trebuie făurită. În primul rînd, trebuie făurită o trainică unire ideologică, care să excludă divergențele de opinii și confuzia care – să fim sinceri! – domnesc în momentul de față în rîndurile social-democraților ruși; această unire ideologică trebuie consfințită printr-un program al partidului. În al doilea rînd, trebuie făurită o organizație care să aibă menirea specială de a asigura legătura dintre toate centrele mișcării, de a furniza la timp informații complete asupra mișcării și de a aproviziona regulat toate colțurile Rusiei cu publicații periodice. Numai după ce va fi creată o astfel de organizație, după ce va fi creată poșta socialistă rusă, partidul va căpăta o existență trainică și va deveni un fapt real și, deci, o puternică forță politică. Întrucît ne privește, sîntem hotărîți să consacram forțele noastre înfăptuirii primei părți a acestei sarcini, adică creării unei literaturi generale, consecvent principială, capabilă să unească ideologic social-democrația revoluționară, considerînd că aceasta constituie o necesitate imperioasă pentru mișcare în faza actuală și un pas pregătitor necesar în vederea restabilirii activității partidului.

După cum am mai spus, unirea ideologică a social-democraților ruși abia urmează să fie făurită, iar în acest scop se impune, după părerea noastră, discutarea deschisă, sub toate aspectele, a celor mai de seamă probleme principiale și tactice ridicate de „economistii“, bernsteinienii și „criticii“ din zilele noastre. Înainte de a ne uni și pentru a ne uni trebuie să ne delimităm în mod categoric și riguros. Altfel, unirea noastră ar fi doar o ficțiune, care n-ar face decît să acopere confuzia ideologică existentă și să împiedice lichidarea ei radicală. De aceea se înțelege de la sine că nu intenționăm să facem din organul nostru de presă o simplă colecție de concepții dintre cele mai diferite. Dimpotrivă, îi vom imprima o orientare precisă și riguroasă. Această orientare poate fi definită printr-un singur cuvînt: marxismul, și nu credem

să mai fie nevoie să adăugăm că sîntem pentru o dezvoltare consecventă a ideilor lui Marx și Engels și că respingem cu hotărîre corectivele echivoce, vagi și oportuniste, care, datorită străduințelor lui Ed. Bernstein, ale lui P. Struve și ale multor alora, au devenit astăzi o modă atît de imitată. Dar, propunîndu-ne să discutăm toate problemele din punctul nostru de vedere bine precizat, nu respingem nicidecum polemica dintre tovarăși în coloanele organului nostru. O polemică deschisă, dusă în fața tuturor social-democraților și a tuturor muncitorilor conștienți ruși, este ceva necesar și de dorit, deoarece ne va permite să ne dăm seama cît de adînci sînt divergențele existente, să dezbatem sub toate aspectele problemele controversate, să combatem exagerările pe care le comit în mod inevitabil nu numai exponenții diferitelor concepții, ci chiar și reprezentanții diferitelor localități sau ai diferitelor „profesiuni” din mișcarea revoluționară. După cum am arătat mai sus, considerăm că lipsa unei polemici deschise între concepții vădit divergente, tendința de a ține sub obroc divergențele în probleme foarte importante constituie unul din neajunsurile mișcării actuale.

Nu ne vom apuca să enumerăm în amănunt problemele și temele care intră în programul de activitate a organului nostru de presă, căci acest program decurge de la sine din ideea generală despre ceea ce trebuie să fie un ziar politic editat în condițiile actuale.

În măsura puterilor noastre, ne vom strădui să facem în așa fel, încît toți tovarășii din Rusia să vadă în publicația noastră un organ de presă al lor, căruia fiecare grup să-i trimită toate informațiile referitoare la mișcare, să-i împărtășească experiența sa, părerile sale, cerințele sale în ceea ce privește literatura, părerea sa asupra publicațiilor social-democrate, – într-un cuvînt să-i arate cu ce anume contribuie el la mișcare și ce învață de la ea. Numai cu această condiție va putea fi creat un organ social-democrat care să fie realmente un ziar pe întreaga Rusie. Numai un astfel de organ de presă va fi în stare să aducă mișcarea pe drumul larg al luptei politice. „Să lărgim cadrul și conținutul muncii noastre de propagandă și agitație și al celei organizatorice” – aceste cuvinte ale lui P. B. Akselrod trebuie să devină în viitorul apropiat o lozincă care să determine activitatea social-demo-

craților ruși, — și noi includem această lozincă în programul organului nostru de presă.

Adresăm chemarea noastră nu numai socialiștilor și muncitorilor conștienți, ci și tuturor aceloră pe care regimul politic actual îi asuprește și-i oprimă, și le punem la dispoziție coloanele publicațiilor noastre pentru demascarea tuturor mîrșăviilor absolutismului rus.

Cei care concep social-democrația ca o organizație menită să servească exclusiv lupta spontană a proletariatului se pot mulțumi doar cu o agitație locală și cu o literatură „pur muncitorească“. Noi concepem altfel social-democrația: noi o concepem ca partid revoluționar care luptă împotriva absolutismului și este indisolubil legat de mișcarea muncitorească. Numai organizat într-un astfel de partid, proletariatul — cea mai revoluționară clasă din Rusia de astăzi — va fi în stare să îndeplinească sarcina istorică ce-i revine: să unească sub steagul său toate elementele democratice ale țării și să ducă pînă la capăt, pînă la triumful final asupra odiosului regim, lupta dîrză în care au căzut mai multe generații.

★

★ ★

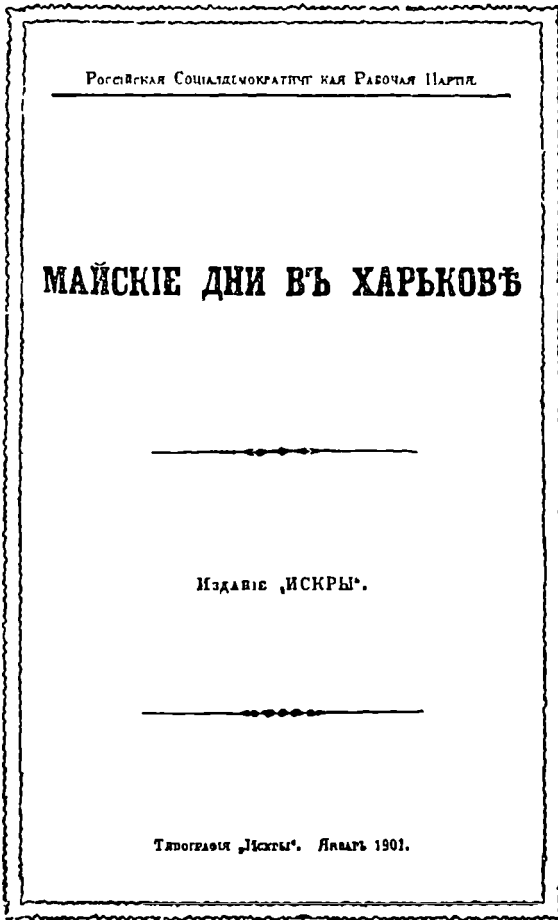
Fiecare număr al ziarului va avea circa 1—2 coli de tipar. Ținînd seama de condițiile în care apare presa ilegală rusă, data apariției ziarului nu se stabilește dinainte.

Contăm — în urma promisiunilor primite — pe colaborarea cîtorva reprezentanți de seamă ai social-democrației internaționale, pe participarea activă a grupului „Eliberarea muncii“ (G. V. Plehanov, P. B. Akselrod și V. I. Zasulici) și pe sprijinul cîtorva organizații ale Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia, precum și pe sprijinul unor grupuri de social-democrați ruși.

*Scris în august — după 23 august
(5 septembrie) — 1900*

*Publicat în 1900, în foaie separată,
scoasă de „Iskra“*

*Se tipărește după textul
foii separate*

Сoperta broşurii
„Zilele de mai la Harkov“. — 1901

PREFAȚĂ LA BROȘURA
„ZILELE DE MAI LA HARKOV“

Broșura de față cuprinde descrierea vestitei sărbătoriri a zilei de 1 Mai 1900 la Harkov, descriere făcută de Comitetul organizației Harkov a Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia pe baza unor relatări scrise chiar de muncitori. Textul ei ne-a fost trimis sub formă de corespondență pentru ziar, dar noi am socotit de cuviință s-o edităm în broșură separată, atît pentru că are un volum destul de apreciabil cît și pentru a înlesni la maximum difuzarea ei într-un număr cît mai mare în masele cele mai largi. Peste o jumătate de an, muncitorii ruși vor sărbători ziua de 1 Mai a primului an al noului secol, și trebuie să ne îngrijim de pe acum ca această sărbătorire să cuprindă cît mai multe centre și să fie cît mai impunătoare nu numai prin numărul participanților, ci și prin organizarea lor, prin nivelul lor de conștiință, prin fermitatea hotărîrii lor de a începe o luptă dîrză pentru eliberarea politică a poporului rus, deci și pentru asigurarea unei arene libere dezvoltării proletariatului ca clasă și luptei sale fățișe pentru socialism. E timpul să începem să ne pregătim pentru viitoarea sărbătorire a zilei de 1 Mai, iar una dintre măsurile pregătitoare mai importante trebuie să fie popularizarea realizărilor de pînă acum ale mișcării social-democrate din Rusia, examinarea lipsurilor pe care le mai are încă mișcarea noastră în general și felul cum se sărbătorește ziua de 1 Mai în special, spre a vedea ce trebuie să facem pentru a înlătura aceste lipsuri, pentru a obține rezultate mai bune.

Sărbătorirea zilei de 1 Mai la Harkov arată în ce amplă demonstrație politică poate fi transformată sărbătorirea acestei zile și ce mai trebuie făcut pentru ca ea să devină într-adevăr o măreață demonstrație a proletariatului conștient din întreaga Rusie. Ce anume a imprimat sărbătoririi zilei de 1 Mai la Harkov caracterul unui eveniment deosebit de important ? Participarea în masă a muncitorilor la grevă, marile întruniri de stradă a mii și mii de oameni, care arborau steaguri roșii și scandau revendicările cuprinse în proclamații, caracterul revoluționar al acestor revendicări : ziua de muncă de 8 ore și libertate politică. Basmul că muncitorii ruși nu ar fi încă destul de maturi pentru lupta politică, că principala lor sarcină ar fi lupta pur economică, completată doar pe ici, pe colo, în mod discret, printr-o agitație politică parțială pentru unele reforme politice și nu pentru desfășurarea luptei împotriva întregului regim politic din Rusia, – acest basm a fost definitiv spulberat de felul cum a decurs sărbătorirea zilei de 1 Mai la Harkov. Noi însă am dori să atragem aici atenția asupra unui alt aspect al chestiunii. Dovedind o dată în plus capacitatea muncitorilor ruși de a duce lupta politică, sărbătorirea zilei de 1 Mai la Harkov ne arată în același timp ce ne lipsește pentru a putea dezvolta din plin această capacitate.

Social-democrații din Harkov au avut grijă să pregătească sărbătorirea zilei de 1 Mai, răspîndind din timp broșuri și manifeste ; muncitorii întocmiseră și planul unei demonstrații comune, precum și al cuvîntărilor ce urmau să se țină în piața Konnaia. De ce n-a reușit acest plan ? La această întrebare, tovarășii de la Harkov răspund : pentru că forțele „statului-major“ al muncitorilor-socialiști conștienți n-au fost repartizate în mod egal – într-o uzină prea multe, în altele prea puține ; apoi pentru că „autoritățile cunoșteau“ planul muncitorilor și au luat, bineînțeles, toate măsurile pentru a împiedica demonstrația comună a muncitorilor. Concluzia este clară : ne lipsește *organizarea*. Masa muncitorilor s-a urnit din loc și este gata să urmeze pe conducătorii socialiști, dar „statul-major“ n-a reușit încă să organizeze un nucleu puternic care să repartizeze în mod just toate forțele muncitorilor conștienți și să asigure în așa măsură caracterul conspirativ (secret) al acțiunii, încît planurile dinainte întocmite să ră-

mină necunoscute nu numai autorităților, ci și tuturor aceluia care se află în afara organizației. Această organizație trebuie să fie o organizație *revoluționară* : ea trebuie să fie formată din oameni care au înțeles cât se poate de bine sarcinile mișcării muncitorești social-democrate și care s-au decis să lupte pînă la capăt împotriva actualului regim politic ; ea trebuie să îmbine cunoașterea socialismului și experiența revoluționară, pe care intelectualitatea revoluționară rusă le-a dobîndit din învățămintele multor decenii, cu acea cunoaștere a mediului muncitoresc și cu acea pricepere de a face agitație în mase și de a le antrena după sine care sînt proprii muncitorilor înaintați. Ceea ce trebuie să ne preocupe înainte de toate și mai mult ca orice este tocmai realizarea unei asemenea îmbinări, și nu trasarea unei artificiale linii de demarcație între intelectuali și muncitori, nu crearea unei organizații „pur muncitorești”. Să ne fie îngăduit să reamintim aici următoarele cuvinte ale lui G. Plehanov :

„O condiție necesară a acestei activități (în domeniul agitației) este unirea forțelor revoluționare existente. Propaganda în cadrul cercurilor poate fi desfășurată de oameni care nu sînt prin nimic legați între ei și care nici nu știu măcar unul de existența celuilalt. Firește, lipsa de organizare se resimte întotdeauna și în domeniul propagandei, dar ea nu o face imposibilă. Dar în epoci de mari frămîntări sociale, cînd atmosfera politică este încărcată de electricitate și cînd, ba ici, ba colo, din motive dintre cele mai variate și neprevăzute, se produc ciocniri din ce în ce mai frecvente, care vestesc apropierea unei furtuni revoluționare, într-un cuvînt atunci cînd trebuie ori să faci agitație, ori să rămii deoparte, în asemenea epoci *numai* forțe revoluționare *organizate* pot avea o influență serioasă asupra mersului evenimentelor. Individul devine atunci neputincios ; acțiunea revoluționară se dovedește a fi numai pe măsura puterilor unor unități de ordin superior : *organizațiile revoluționare*” (G. Plehanov. „Sarcinile socialiștilor în lupta împotriva foametei”, pag. 83).

În istoria mișcării muncitorești ruse începe tocmai o astfel de epocă de frămîntări și ciocniri în legătură cu cele mai variate motive, și dacă nu vrem să rămînem „deoparte”, trebuie să ne concentrăm toate eforturile asupra creării unei organizații pe întreaga Rusie, capabilă să conducă toate ciocnirile

izolate, și în felul acesta să facem ca furtuna care se apropie (și despre care vorbește la sfârșitul broșurii și un muncitor din Harkov) să nu fie o furtună stihinică, ci mișcarea conștientă a proletariatului răsculat, în fruntea întregului popor, împotriva guvernului absolutist.

Arătînd cit se poate de limpede că organizațiile noastre revoluționare nu sînt îndeajuns de încheigate și de pregătite, sărbătorirea zilei de 1 Mai la Harkov ne mai dă încă o indicație practică, la fel de importantă. „Sărbătorirea zilei de 1 Mai și manifestația care a avut loc cu acest prilej – se spune în broșură – s-au împletit pe neașteptate cu numeroase și variate revendicări de ordin practic, care au fost formulate fără o pregătire corespunzătoare și care din această cauză au fost în linii generale sortite, evident, eșecului“. Să luăm, de pildă, revendicările muncitorilor de la atelierele căilor ferate : din 14 revendicări, 11 au în vedere diferite mici îmbunătățiri, care pot fi obținute și în cadrul actualelor rînduiri politice : mărirea salariilor, reducerea timpului de muncă, înlăturarea abuzurilor. Alături de aceste revendicări, ca și cum ar fi perfect similare cu ele, figurează și următoarele trei : 4) introducerea zilei de muncă de 8 ore ; 7) garantarea inviolabilității persoanei muncitorilor după evenimentele de la 1 Mai ; 10) crearea unei comisii alcătuite din muncitori și din reprezentanți ai administrației pentru soluționarea tuturor litigiilor dintre cele două părți. Prima dintre aceste revendicări (punctul 4) este o revendicare generală a proletariatului din lumea întreagă ; formularea acestei revendicări arată, după cum se vede, că muncitorii înaintați din Harkov sînt conștienți de solidaritatea lor cu mișcarea muncitorească socialistă mondială. Dar tocmai de aceea o astfel de revendicare nu trebuie să figureze printre revendicările cu caracter parțial, cum ar fi aceea ca maiștrii să se poarte mai bine cu muncitorii sau ca salariile să fie mărite cu 10%. Revendicările care au drept obiect mărirea salariilor sau obținerea unui tratament mai bun sînt dintre acelea pe care muncitorii din diferite ramuri de activitate le pot prezenta (și trebuie să le prezinte) direct patronilor lor ; acestea sînt revendicări cu caracter profesional, revendicări ale diferitelor categorii de muncitori. Revendicarea zilei de muncă de 8 ore este însă o revendicare a întregului proletariat, adresată nu unora sau altora dintre patroni, ci

puterii de stat, ca reprezentantă a întregii orînduiri sociale și politice actuale, o revendicare adresată întregii clase a capitaliștilor, care stăpînesc toate mijloacele de producție. Revendicarea zilei de muncă de 8 ore a căpătat o semnificație aparte : ea este o expresie a solidarității cu mișcarea socialistă internațională. Trebuie să facem în așa fel, încît muncitorii să-și dea seama de această deosebire și să nu pună revendicarea zilei de muncă de 8 ore pe același plan cu cererea de bilete gratuite sau cu cererea referitoare la înlăturarea unui portar. În tot cursul anului, muncitorii prezintă patronilor, ba ici, ba colo, tot felul de revendicări parțiale și luptă pentru satisfacerea lor ; sprijinind această luptă, socialiștii trebuie să arate întotdeauna legătura existentă între această luptă și lupta de eliberare a proletariatului din toate țările. Iar 1 Mai trebuie să fie ziua în care muncitorii să declare solemn că sînt conștienți de această legătură și că aderă în mod hotărît la această luptă.

Să luăm revendicarea a 10-a : crearea unei comisii pentru soluționarea litigiilor. O astfel de comisie formată din delegații aleși de muncitori și din reprezentanți ai administrației ar putea aduce, desigur, multe foloase, dar numai cu condiția ca alegerile să fie pe deplin libere, iar delegații complet independenți. Într-adevăr, ce foloase ar putea aduce comisia, dacă administrația va concedia pe muncitorii care vor lupta împotriva alegerii coșilor de topor ale direcției sau care vor ataca fără cruțare administrația, demascînd toate împilările ei ? Și se știe doar că asemenea muncitori vor fi nu numai concediați, ci și arestați. Așadar, pentru ca o astfel de comisie să aducă foloase muncitorilor, este necesar înainte de toate ca delegații să nu depindă de administrația fabricii ; acest lucru va putea fi obținut numai atunci cînd va exista un sindicat muncitoresc liber, care să cuprindă pe muncitorii de la mai multe fabrici, să dispună de fonduri proprii și să fie gata să-și apere delegații. Comisia va putea fi folositoare numai dacă se vor uni muncitorii de la mai multe fabrici, și dacă e posibil, de la toate fabricile aceleiași ramuri de producție. Mai departe, pentru aceasta e nevoie, în al doilea rînd, ca persoana muncitorului să fie inviolabilă, adică muncitorul să nu poată fi arestat după bunul plac al poliției și al jandarmeriei. De aceea o astfel de revendicare – garantarea

inviolabilității persoanei muncitorilor – a și fost formulată (punctul 7). Se pune însă întrebarea : de la cine pot cere muncitorii garantarea inviolabilității persoanei și a libertății de asociere (fără care, după cum am văzut, comisiile nu le vor fi de nici un folos) ? Numai de la puterea de stat, pentru că inexistența inviolabilității persoanei și a libertății de asociere se datorește legilor fundamentale ale statului rus, ba mai mult : se datorește însăși formei de guvernământ din Rusia. Ca formă de guvernământ, Rusia este o monarhie absolută. Țarul e un monarh absolut, el singur emite legile și numește pe toți funcționarii superiori, fără vreo participare a poporului și a reprezentanților săi. Într-o asemenea orînduire de stat, persoana nu poate fi inviolabilă, iar asociațiile cetățenilor în general și ale muncitorilor în special nu pot fi libere. De aceea n-are nici un sens să ceri unei cîrmuiri absolutiste să garanteze inviolabilitatea persoanei (și libertatea de asociere) : o astfel de revendicare echivalează cu revendicarea drepturilor politice pentru popor, pe cînd cîrmuirea absolutistă tocmai de aceea se și numește absolutistă pentru că implică lipsa de drepturi politice pentru popor. Inviolabilitatea persoanei (și libertatea de asociere) va putea fi garantată numai atunci cînd la întocmirea legilor și la întreaga activitate de conducere a statului vor participa *reprezentanții poporului*. Cît timp nu va exista o reprezentanță națională, chiar și micile concesii pe care cîrmuirea absolutistă le acordă cu o mîină muncitorilor vor fi întotdeauna retrase cu cealaltă mîină. Sărbătorirea zilei de 1 Mai la Harkov a demonstrat încă o dată și cu prisosință acest lucru : sub presiunea masei muncitorilor, guvernatorul a dispus punerea în libertate a celor arestați, pentru ca, după cîteva zile, în urma unui ordin primit de la Petersburg, să fie înhățați din nou zeci de muncitori ! Autoritățile guberniale și administrațiile fabricilor „garantează“ inviolabilitatea delegaților, iar jandarmeria îi înhață și-i aruncă în închisori cu regim celular sau îi expulzează din oraș ! Ce folos poate avea poporul de pe urma unei astfel de garanții ?

Iată de ce muncitorii trebuie să ceară țarului convocarea unei reprezentanțe naționale, convocarea unui Zemski sobor *.

* Adunarea reprezentanților tuturor păturilor populației, care era convocată în secolele al XVI-lea și al XVII-lea din inițiativa țarului. — *Nota trad.*

Într-un manifest răspîndit la Harkov înainte de 1 Mai al acestui an era formulată această revendicare, și am putut vedea că o parte din muncitorii înaintați au înțeles pe deplin însemnătatea ei. Trebuie să facem în așa fel încît *toți* muncitorii înaintați să înțeleagă limpede necesitatea acestei revendicări și s-o propage nu numai în masele muncitorești, ci și în toate păturile poporului care vin în contact cu muncitorii și care vor să știe pentru ce luptă socialiștii și muncitorii „de la orașe“. Anul acesta, cînd un inspector de fabrici a cerut muncitorilor să spună ce anume vor, doar un singur glas a strigat : „constituție“, și acest glas a fost atit de singuratic, încît un corespondent, redînd faptele, remarcă oarecum ironic : „un singur proletar *s-a repezit să strige*“. Un alt corespondent spune de-a dreptul că „în cazul de față“ răspunsul acesta a fost „aproape comic“ (vezi „Mișcarea muncitorească de la Harkov“, raportul „Comitetului organizației din Harkov a Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia“, publicat de „Rabocee Delo“. Geneva, septembrie 1900, pag. 14). La drept vorbind, acest răspuns nu avea în el nimic care să stîrnească rîsul : comică putea să pară doar nepotrivirea dintre această revendicare – formulată de un singur om – ca să fie schimbată întreaga orînduire de stat și revendicarea ca ziua de muncă să fie redusă cu o jumătate de oră sau ca plata salariilor să se facă în timpul orelor de lucru. Dar legătura dintre aceste din urmă revendicări și revendicarea unei constituții este neîndoielnică, și dacă vom reuși (și nu încapе îndoială că vom reuși) să facem ca masele să înțeleagă această legătură, strigătul : „constituție !“ nu va mai răsuna izolat, ci va izbucni din mii și sute de mii de piepturi, și atunci el nu va mai fi comic, ci înspăimîntător. Se povestește că cineva, deplasîndu-se cu birja în ziua de 1 Mai pe străzile Harkovului, l-a întrebat pe birjar ce vor în fond muncitorii, la care acesta i-ar fi răspuns : „Păi, muncitorii cer 8 ore de lucru și dreptul de a scoate un ziar“. Birjarul acesta a înțeles deja că muncitorii nu se vor mulțumi cu pomeni, că ei vor să se simtă oameni liberi, vor să-și declare liber și deschis revendicările și să lupte pentru satisfacerea lor. Dar răspunsul birjarului nu vădește încă înțelegerea faptului că muncitorii luptă pentru libertatea întregului popor, pentru dreptul lui

de a participa la conducerea statului. Cînd revendicarea ca țarul să convoace o reprezentanță națională va fi repetată cu neclintită fermitate și într-un mod pe deplin conștient de către masele muncitorești din toate orașele și localitățile industriale din Rusia, cînd muncitorii vor face în așa fel încît toată populația orășenească și toți sătenii care vin la orașe să înțeleagă ce vor socialiștii și pentru ce luptă muncitorii, ziua măreață a eliberării poporului de sub jugul despotismului polițienesc nu va mai fi departe !

*Scris între 5 (18) octombrie
și 3 (16) noiembrie 1900*

*Publicat în broșură editată de
„Iskra” în ianuarie 1901*

*Se tipărește
după textul apărut în broșură*

НАСУЩНЫЯ ЗАДАЧИ НАШЕГО ДВИЖЕНІЯ

Русская социалдемократія не разъ уже заявляла, что ближайшей политической задачей русской рабочей партіи должно быть ниспроверженіе самодержавія, завоеваніе политической свободы. Это заявляли больше 15 лѣтъ тому назадъ представителямъ русской социалдемократіи, члены группы „Оса Труда“, это заявили два съ половиной года тому назадъ и представители русскихъ социалдемократическихъ организаций, образовавшіе весной 1898 года Россійскую Социалдемократическую Рабочую Партію. Но не смотря на эти неоднократныя заявленія, вопросъ о политическихъ задачахъ социалдемократіи въ Россіи снова выступаетъ на очередь въ настоящее время. Многие представители нашего движенія выражаютъ сомнѣніе въ правильности указаннаго рѣшенія вопроса. Говорятъ, что преобладающее значеніе имѣетъ экономическая борьба, отодвигаютъ на второй планъ политическія задачи пролетариата, суживаютъ и ограничиваютъ эти задачи, заявляютъ даже, что разговоры объ образованіи самостоятельной рабочей партіи въ Россіи просто повтореніе чужихъ словъ, что рабочимъ надо вести одну экономическую борьбу, предоставивъ политику интеллигентамъ въ союзъ съ либералами. Это послѣднее заявленіе новаго символа вѣры (пресловутое *credo*) сводится уже прямо къ признанію русскаго пролетариата несовершеннѣйшимъ и къ полному отрицанію социалдемократической программы. А „Рабочая Мысль“ (особенно въ отдѣльномъ Приложеніи) высказалась въ сущности въ томъ же смыслѣ. Русская социалдемократія переживаетъ періодъ колебаній, періодъ сомнѣній, доходящихъ до самоотрицанія. Съ одной стороны, рабочее движеніе отрывается отъ социализма, рабочимъ помогаютъ вести экономическую борьбу, но имъ вовсе не разъясняютъ при этомъ или недостаточно разъясняютъ социалистическихъ цѣлей и политическихъ задачъ всего движенія въ цѣломъ. Съ другой стороны, социализмъ отрывается отъ рабочаго движенія: русскіе социалисты опять начинаютъ все больше и больше говорить о томъ, что борьбу съ правительствомъ должна вести одними своими силами интеллигенція, ибо рабочіе ограничиваются лишь экономической борьбой.

Троеккого рода обстоятельства подготовили, по нашему мнѣнію, почву для этихъ печальныхъ явленій. Во-первыхъ, въ началѣ своей дѣятельности русскіе социалдемократы ограничились одной кружковой пропагандистской работой. Перейдя къ агитаціи въ массахъ, мы не всегда могли удержаться отъ того, чтобы не впасть въ другую крайность. Во-вторыхъ, въ началѣ своей дѣятельности намъ приходилось очень часто отстаивать свое право на существованіе въ борьбѣ съ народолюбцами, которые понимали подъ „политикой“ дѣятельность, оторванную отъ рабочаго движенія, которые суживали политику до одной только заговорщицкой борьбы. Отвергая такую политику, социалдемократы впадали въ крайность, отодвигая на второй планъ политику вообще. Въ-третьихъ, разрозненно дѣйствуя въ мѣстныхъ мелкихъ рабочихъ кружкахъ, социалдемократы недостаточно обращали вниманіе на необходимость организационной партіи, объединяющей всю дѣятельность мѣстныхъ группъ и дающей возможность правильно поставить революционную работу. А преобладаніе разрозненной работы естественно связано съ преобладаніемъ экономической борьбы.

Всѣ указанные обстоятельства породили увлеченіе одной стороной движенія. „Экономическое“ направленіе, (поскольку тутъ можно говорить о „направленіи“) создало попытки возвести эту узость въ особую теорію, попытки воспользоваться для этой цѣли модной бернштейниадой, модной „критикой марксизма“, проводящей старія буржуазныя идеи ослабленія связи между русскимъ рабочимъ движеніемъ и русской социалдемократіей, какъ передовымъ борцомъ за политическую свободу. И самая насущная задача нашего движенія состоитъ въ укрѣпленіи этой связи.

Социалдемократія есть соединеніе рабочаго движенія съ социализмомъ. ея задача — не пассивное служеніе рабочему движенію на каждой его отдѣльной стадіи, а представительство интересовъ всего движенія въ цѣломъ, указаніе этому движенію его конечной цѣли, его политическихъ задачъ, охрана его политической и идейной самостоятельности. Оторванное отъ социалдемократіи рабочее движеніе мельчаетъ и необходимо впадаетъ въ буржуазность: ведя одну экономическую борьбу, рабочій классъ теряетъ свою политическую самостоятельность, становится хвостомъ другихъ партій, измѣняетъ великому завѣту „освобожденіе рабочихъ должно быть дѣломъ самихъ рабочихъ“. Во всѣхъ странахъ была такой періодъ, когда рабочее движеніе и социализмъ существовали отдѣльно другъ отъ друга и шли особой дорогой, — и во всѣхъ странахъ такая оторванность приводила къ слабости социализма и рабочаго движенія; во всѣхъ странахъ только соединеніе социализма съ рабочимъ движеніемъ выработывалось исторически, выработывалось особымъ путемъ, въ зависимости отъ условій мѣста и времени. Въ Россіи необходимость соединенія социализма и рабочаго движенія теоретически провозглашена уже давно, — но практически это соединеніе выработывается лишь въ настоящее время. Процессъ этой выработки есть очень трудный процессъ, и нѣтъ ничего особенно удивительнаго въ томъ, что онъ сопровождается разными колебаніями и сомнѣніями.

Какой-же урокъ вытекаетъ для насъ изъ прошлаго? Исторія всего русскаго социализма привела къ тому, что самой его насущной задачей оказалась борьба противъ самодержавнаго правительства, завоеваніе политической свободы: наше социалистическое движеніе концентрировалось, такъ сказать, на борьбѣ съ самодержавіемъ. Съ другой стороны, исторія показала, что въ Россіи оторванность социалистической мысли отъ передовыхъ представителей трудящихся классовъ гораздо больше, чѣмъ въ другихъ странахъ, и что при такой оторванности русское революционное движеніе осуждено на безсиліе. Отсюда самъ собою вытекаетъ та задача, которую призвана осуществить русская социалдемократія: вѣдрить социалистическія идеи и политическое самосознаніе въ массу пролетариата и организовать революционную партію, неразрывно связанную съ стихийнымъ рабочимъ движеніемъ. Много уже сдѣлано въ этомъ отношеніи русской социалдемократіей; но еще больше остается сдѣлать. Съ ростомъ движенія поприще дѣятельности для социалдемократіи становится все шире, работа все разнообразнѣе, все большее число дѣятелей движенія сосредоточиваетъ свои силы на осуществленіи различныхъ частныхъ задачъ, которыя выдвигаются повседневными нуждами пропаганды и агитаціи. Это явленіе совершенно законное и неизбежное, но оно заставляетъ обращать особое вниманіе на то, чтобы частныя задачи дѣятельности и отдѣльные приемы борьбы не возводились въ нѣчто самодовольствующее, чтобы подготовительная работа не возводилась на степень главной и единственной работы.

Содѣйствовать политическому развитію и политической организационной работѣ рабочаго класса — наша главная и основная задача. Всякій, кто отодвигаетъ эту задачу на второй планъ, кто не подчиняетъ ей всѣхъ частныхъ задачъ и отдѣльных приемовъ борьбы, тотъ становится на ложный путь и наноситъ серьезный вредъ движенію.

Отодвигаютъ эту задачу, во-вторыхъ, тѣ, кто суживаетъ содержаніе и размахъ политической пропаганды, агитаціи и организационной, кто считаетъ возможнымъ и умѣстнымъ угощать рабочихъ „политикой“ только въ исключительные моменты ихъ жизни, только въ торжественныхъ случаяхъ, кто слишкомъ заботливо размѣниваетъ политическую борьбу противъ самодержавія на требованіе отдѣльных уступокъ отъ самодержавія и недостаточно заботится о томъ, чтобы эти требованія отдѣльных уступокъ возвести въ систематическую и безповоротную борьбу революционной рабочей партіи противъ самодержавія.

„Организуйтесь!“, повторяетъ рабочимъ на разные лады газета „Рабочая Мысль“, повторяютъ всѣ сторонники „экономическаго“ направленія. И мы, конечно, всецѣло присоединяемся къ этому кличу, но мы непременно добавимъ къ нему: организуйтесь не только въ общества взаимопомощи, стачечныя кассы и рабочіе кружки, организуйтесь также и въ политическую партію, организуйтесь для рѣшительной борьбы противъ самодержавнаго правительства и противъ всего капиталистическаго общества.

Безъ такой организационной работѣ пролетариатъ не способенъ подняться до сознательной классовой борьбы, безъ такой организационной работѣ рабочее движеніе осуждено на безсиліе, и однимъ только кассами, кружками и обществами взаимопомощи рабочему классу никогда не удастся исполнить лежащую на немъ великую историческую задачу — освободить себя и весь русскій народъ отъ его политическаго и экономическаго рабства. Ни одинъ классъ въ исторіи не достигалъ господства, если онъ не выдвигалъ своихъ политическихъ вождей, своихъ передовыхъ представителей, способныхъ организовать движеніе и руководить имъ. И русскій рабочій классъ показалъ уже, что онъ способенъ выдвигать такихъ людей: широко разлившаяся борьба русскихъ рабочихъ за 5-6 послѣднихъ лѣтъ показала, какая масса революционныхъ силъ таится въ рабочемъ классѣ, какъ самая отчаянная правительственная преслѣдованія не уменьшаютъ, а увеличиваютъ число рабочихъ, рвущихся къ социализму, къ политическому сознанію и къ политической борьбѣ. Създъ нашихъ товарищей въ 1898 г. вѣрно поставилъ задачу, а не повторилъ чужія слова, не выразилъ одно только увлеченіе „интеллигентовъ“. И мы должны рѣшительно взяться за выполненіе этихъ задачъ, поставивъ на очередь вопросъ о программѣ, организационныхъ и тактичѣ партіи. Какъ мы смотримъ на основныя положенія нашей программы, мы уже сказали, а подробно развить эти положенія, здѣсь, конечно, не мѣсто. Вопросамъ организационнымъ мы намѣрены посвятить рядъ статей въ ближайшихъ номерахъ. Это одни изъ самыхъ большихъ нашихъ вопросовъ. Мы сильно отстали въ этомъ отношеніи отъ старыхъ дѣятелей русскаго революціоннаго движенія; надо прямо признать этотъ недочетъ и направить свои силы на выработку болѣе конспиративной постановки дѣла, на систематическую пропаганду правилъ веденія дѣла, приемовъ надуванія жандармовъ и обхода стѣтъ полиціи. Надо готовить людей, посвящающихъ революціи не одни только свободные вечера, а всю свою жизнь, надо готовить организационную, настолько крупную, чтобы въ ней можно было провести строгое раздѣленіе труда между различными видами нашей работы. Что касается, наконецъ, до вопросовъ тактики, то мы ограничимся здѣсь слѣдующимъ: социалдемократія не связываетъ себя рукъ, не суживаетъ своей дѣятельности однимъ какимъ-нибудь заранѣе придуманнымъ планомъ или приемомъ политической борьбы, — она признаетъ всѣ средства борьбы, лишь бы они соотвѣтствовали различнымъ силамъ партіи и давали возможность достигать наибольшихъ результатовъ, достижимыхъ при данныхъ условіяхъ. При крѣпкой организованной партіи отдѣльная стачка можетъ превратиться въ политическую демонстрацію, въ политическую побѣду надъ правительствомъ. При крѣпкой организованной партіи возстаніе въ отдѣльной мѣстности можетъ разлиться въ побѣдоносную революцію. Мы должны помнить, что борьба съ правительствомъ за отдѣльныя требованія, отвоеваніе отдѣльныхъ уступокъ, это — только мелкія стычки съ неприятелемъ, это — небольшая схватка на форпостахъ, а рѣшительная схватка еще впереди. Передъ нами стоитъ во всей своей силѣ непримиримая крѣпость, изъ которой осыпаютъ насъ тучи ядеръ и пуль, уносящие лучшихъ борцовъ. Мы должны взять эту крѣпость, и мы возьмемъ ее, если всѣ силы пробуждающагося пролетариата соединимъ со всѣми силами русскихъ революціонеровъ въ одну партію, къ которой потянутся все, что

есть въ Россіи живого и честнаго. И только тогда исполнится великое пророчество русскаго рабочаго-революціонера, Петра Алексѣева „подымется мускулистая рука миллионовъ рабочаго люда, и ярмо деспотизма, огражденное солдатскими штыками, разлетится въ прахъ!“

ВИЛЬГЕЛЬМЪ ЛИБКНЕХТЪ

(родился 29-го марта 1826 г., умеръ 7-го августа 1900 г.)

Со смертью старѣшаго вождя германской социалдемократіи революціонный пролетариатъ всего міра лишился одного изъ своихъ наиболѣе замѣчательныхъ и неутомимыхъ борцовъ и руководителей. Не даромъ вѣсть объ его внезапной кончинѣ, какъ громомъ поразила передовыхъ рабочихъ всѣхъ цивилизованныхъ странъ. Не только изъ всѣхъ концовъ Германіи, но и изъ другихъ странъ Европы, да не одной лишь Европы, а и Америки, Австрали, и даже изъ южной Африки, Японіи посланы были сочувственныя телеграммы, съ выраженіемъ глубокой скорби о незамѣнимой утратѣ, понесенной международной социалдемократіей. Похороны Либкнехта приняли характеръ и размѣры величественной манифестаціи, въ которой приняли участіе сотни тысячъ, быть можетъ, около миллиона нѣмецкихъ рабочихъ и представителей рабочихъ партій Англии, Франціи, Австріи, Венгрии, Бельгіи, Даніи и разныхъ другихъ странъ. По единодушнымъ заявленіямъ всѣхъ добросовѣстныхъ газетныхъ корреспондентовъ, видѣвшихъ эту манифестацію, такихъ грандіозныхъ похоронъ не удавалось еще ни одному королю, ни одному императору.

Всеобщія глубокія симпатіи борющагося пролетариата всего міра къ Либкнехту, съ такой силой и искренностью выразившіяся по случаю его кончины, приобрѣтены были имъ многолѣтней службой дѣлу освобожденія рабочаго класса, неутомимыми усиліями его на пользу утѣннаго и политическаго возвышенія эксплуатируемыхъ и угнетенныхъ рабочихъ массъ. Представить полную и разностороннюю оцѣнку его заслугъ передъ международнымъ пролетариатомъ, — значитъ дать подробное описаніе его жизни и дѣятельности, по меньшей мѣрѣ, начиная съ шестидесятихъ годовъ, т. е. приблизительно за сорокъ лѣтъ. Но начало его общественной дѣятельности относится къ революціи 1848 г., а выработка его убѣжденія и идеаловъ, на служеніе которымъ онъ отдалъ свои способности, началась еще раньше, въ тѣ времена, когда въ Германіи, какъ теперь въ Россіи, не только рабочіе, но и буржуазныя классы, въ особенности образованные ихъ слои, терпѣли отъ правительственнаго произвола и устарѣлыхъ государственныхъ и общественныхъ порядковъ. Исторія жизни и дѣятельности Либкнехта тѣснѣйшимъ образомъ связана, поэтому, съ исторіей Германіи, а косвенно съ важнѣйшими моментами и событіями въ исторіи Европы, за періодъ болѣе продолжительный, чѣмъ полстолѣтіе. Для того, чтобы представить біографію Либкнехта въ такихъ широкихъ рамкахъ, надобно написать объемистую книгу. Здѣсь же мы ограничимся только сообщеніемъ нѣсколькихъ фактовъ изъ его, полной неутомимой дѣятельности и борьбы жизни, и, главнымъ образомъ, изъ того періода ея въ теченіе котораго онъ воспитался и подготовился къ роли вождя германскихъ рабочихъ.

По своему рожденію и воспитанію, Либкнехтъ принадлежалъ къ буржуазіи и имено къ тѣмъ ея слоямъ, которые у насъ извѣстны подъ названіемъ „интеллигенція“. Какъ я уже сказалъ, во времена его дѣтства и юности, въ Германіи господствовало монархическое и полицейское самовластіе, отъ котораго больше всего страдали, конечно, нищие городскіе классы да деревенскія массы, находившіяся сверхъ того, подъ гнетомъ помѣщиковъ; но терпѣли также и буржуазныя классы, — торговцы, фабриканты, а въ особенности образованные ихъ слои, врачи, адвокаты, учителя, профессора и учащаяся, по преимуществу, университетская молодежь. Вслѣдствіе этого, буржуазія вообще, а интеллигенція въ особенности, проникнута была духомъ недовольства и оппозиціи. Наиболѣе благородныя натуры и горячіе головы изъ интеллигенціи проникнуты были сочувствіемъ къ народнымъ страданіямъ, мечтали о такихъ общественныхъ порядкахъ, при которыхъ не было бы мѣста неравенству и несправедливости и старались даже распространять свои революціонныя и социалистическія идеи среди рабочихъ. Внутри самой Германіи пропаганда эта велась, конечно, тайно, подъ страхомъ строжайшихъ наказаній. Но нѣмецкіе рабочіе, главнымъ образомъ, молодые подмастерья, имѣли тогда обыкновеніе переключивать изъ одного города въ другой и даже изъ одной страны въ другую. Благодаря этому обстоятельству, нѣмецкихъ рабочихъ въ 40-хъ и 50-хъ годахъ можно было встрѣтить сотнями не только въ Швейцаріи, Франціи, Бельгіи, сосѣднихъ съ Германіей странахъ, но даже и въ Англии. Во всѣхъ этихъ государствахъ уже до революціи 1848 г. были конституціонныя порядки, дававшие рабочимъ большій или меньшій просторъ для саморазвитія и самостоятельности. Туда направили свои главныя усилія тѣ изъ нѣмецкихъ социалистовъ и революціонеровъ, которые стремились вызвать среди рабочихъ сознательное недовольство существующими порядками. Свободныя политическія учрежденія и антиправительственная и социалистическая агитація туземныхъ оппозиціонныхъ партій и рабочихъ союзовъ въ названныхъ странахъ, конечно, въ свою очередь сильно способствовали умственному и политическому пробужденію нѣмецкихъ пролетаріевъ, на время или на долго водворившихся тамъ. Результатомъ этого двойного воздѣйствія на нихъ было то, что Швейцарія, напр., уже въ 40-хъ годахъ покрылась стѣною нѣмецкихъ рабочихъ обществъ. Союзъ коммунистовъ, образовавшійся въ Лондонѣ и издававшій, какъ извѣстно, знаменитый „Манифестъ Коммунистической Партіи“, написанный Марксомъ и Энгельсомъ, также состоялъ, главнымъ образомъ, изъ нѣмецкихъ рабочихъ.

SARCINILE VITALE ALE MIȘCĂRII NOASTRE

Social-democrația rusă a declarat de repetate ori că răsturnarea absolutismului, cucerirea libertății politice trebuie să constituie sarcina politică imediată a partidului muncitoresc rus. Acest lucru l-au declarat acum 15 ani și mai bine reprezentanții social-democrației ruse, membrii grupului „Eliberarea muncii”, acest lucru l-au declarat acum doi ani și jumătate și reprezentanții organizațiilor social-democrate din Rusia care au întemeiat în primăvara anului 1898 Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia. Dar, în pofida acestor declarații repetate, problema sarcinilor politice ale social-democrației din Rusia se pune astăzi din nou la ordinea zilei. Numeroși reprezentanți ai mișcării noastre pun la îndoială justetea tezei de mai sus. Ei spun că lupta economică are o importanță precumpănitoare și pun pe planul al doilea sarcinile politice ale proletariatului ; ei îngustează și limitează aceste sarcini, declarând chiar că în Rusia discuțiile pe tema creării unui partid muncitoresc de sine stătător nu înseamnă decît repetarea unor vorbe străine, că muncitorii trebuie să ducă numai lupta economică, lăsînd politica pe seama intelectualilor în alianță cu liberalii. Această din urmă proclamare a unui nou crez (faimosul „Credo”) se reduce chiar pur și simplu la declararea drept nevîrstnic a proletariatului rus și la negarea totală a programului social-democrat. Iar „Raboceaia Mișl” (mai ales în „Suplimentul special”) s-a pronunțat, în fond, în același sens. Social-democrația rusă trece printr-o perioadă de șovăieli ideologice, printr-o perioadă de îndoieli, care merg pînă la autonegare. Pe de o parte, mișcarea muncitorească se rupe de socialism : muncitorii sînt aju-

tați să ducă lupta economică, dar în același timp nu li se explică de loc sau nu li se explică îndeajuns care sînt țelurile socialiste și sarcinile politice ale întregii mișcări. Pe de altă parte, socialismul se rupe de mișcarea muncitorească : socialiștii ruși încep să afirme din nou și din ce în ce mai frecvent că lupta împotriva cîrmuirii trebuie să fie dusă numai de intelectualitate, cu propriile ei forțe, căci muncitorii se limitează numai la lupta economică.

Trei feluri de împrejurări au pregătit, după părerea noastră, terenul pentru apariția acestor fenomene regretabile. În primul rînd, la începutul activității lor, social-democrații ruși s-au mărginit exclusiv la munca de propagandă în cercuri. Trecînd la agitația în mase, nu ne-am putut feri întotdeauna de greșeala de a cădea în cealaltă extremă. În al doilea rînd, la începutul activității noastre, am fost de foarte multe ori nevoiți să ne apărăm dreptul la existență luptînd împotriva narodovolților, care prin „politică“ înțelegeau o activitate ruptă de mișcarea muncitorească, care îngustau politica, reducînd-o la o luptă pur complotistă. Respingînd această politică, social-democrații au căzut în cealaltă extremă, punînd pe planul al doilea politica în general. În al treilea rînd, acționînd disparat în cadrul micilor cercuri muncitorești locale, social-democrații nu au acordat destulă atenție necesității de a organiza un partid revoluționar, care să coordoneze întreaga activitate a grupurilor locale și să ofere posibilitatea unei juste organizări a muncii revoluționare. Or, precumpănirea muncii dispartate este în mod firesc legată de precumpănirea luptei economice.

Toate aceste împrejurări au făcut ca social-democrații să pună accentul pe o singură latură a mișcării. Curentul „economic“ (în măsura în care se poate vorbi aici de un „curent“) a dat naștere la încercări de a ridica această îngustime la rangul de teorie deosebită, la încercări de a folosi în acest scop bernsteiniada azi la modă, „critica“ la modă „a marxismului“, în cadrul căreia sînt prezentate sub o firmă nouă vechi idei burgheze. Numai aceste încercări au generat prejudeca unei slăbiri a legăturii dintre mișcarea muncitorească rusă și social-democrația rusă ca luptător de avangardă pentru libertate politică. Or, sarcina cea mai arzătoare a mișcării noastre constă în întărirea acestei legături.

Social-democrația este unirea mișcării muncitorești cu socialismul ; sarcina ei nu este aceea de a sluji pasiv mișcarea muncitorească în fiecare stadiu al acesteia, ci de a reprezenta interesele întregii mișcări în ansamblul ei, de a arăta acestei mișcări țelul ei final, sarcinile ei politice, de a veghea asupra independenței ei politice și ideologice. Ruptă de social-democrație, mișcarea muncitorească degenerază și alunecă în mod inevitabil pe panta burghezismului : restrângându-se exclusiv la lupta economică, clasa muncitoare își pierde independența politică, ajunge să se tîrască în coada altor partide, trădează marele principiu că „eliberarea muncitorilor trebuie să fie opera muncitorilor înșiși”¹³⁰. În toate țările a fost o perioadă cînd mișcarea muncitorească și socialismul au existat separat, urmîndu-și fiecare drumul său deosebit, și în toate țările această existență separată genera slăbiciunea socialismului și a mișcării muncitorești ; în toate țările numai unirea socialismului cu mișcarea muncitorească a creat o bază trainică și pentru socialism și pentru mișcarea muncitorească. Dar în fiecare țară această unire a socialismului cu mișcarea muncitorească a fost făurită istoricește pe căi proprii, în funcție de condițiile de loc și de timp. În Rusia, teoreticește, necesitatea unirii socialismului cu mișcarea muncitorească a fost de mult timp proclamată, – dar în practică această unire se făurește abia în momentul de față. Procesul acestei făuriri este foarte anevoios, și nu trebuie să ne mire cîtuși de puțin că el este însoțit de variate oscilări și îndoieli.

Prin urmare, ce concluzii trebuie să tragem noi din învățămintele trecutului ?

Istoria întregului socialism rus a făcut ca sarcina lui cea mai arzătoare să fie lupta împotriva cîrmuirii absolutiste, cucerirea libertății politice ; mișcarea noastră socialistă s-a concentrat, ca să zicem așa, asupra luptei împotriva absolutismului. Pe de altă parte, istoria a arătat că în Rusia distanța ce separă gîndirea socialistă de reprezentanții înaintați ai claselor de oameni ai muncii este mult mai mare decît în alte țări și că în aceste condiții mișcarea revoluționară rusă este condamnată la neputință. De aici rezultă de la sine sarcina pe care este chemată s-o îndeplinească social-democrația rusă : ea trebuie să introducă în masa proletariatului ideile socialiste și conștiința politică și să organizeze un partid

revoluționar care să fie indisolubil legat de mișcarea muncitorească spontană. Social-democrația rusă a făcut mult în această privință ; dar mai rămîne încă și mai mult de făcut. Pe măsura creșterii mișcării, cîmpul de activitate al social-democrației devine tot mai larg, munca tot mai multilaterală, un număr tot mai mare de militanți ai mișcării își concentrează forțele asupra îndeplinirii unora sau altora dintre sarcinile parțiale care se pun în legătură cu nevoile de fiecare zi ale propagandei și agitației. Este un fenomen cu totul legitim și inevitabil, care ne obligă însă să veghem ca sarcinile parțiale ale activității sau diversele metode de luptă să nu fie ridicate la rangul de ceva autonom, ca munca pregătitoare să nu fie ridicată la rangul de muncă principală și unică.

Sarcina noastră principală și fundamentală este de a ajuta la dezvoltarea politică și la organizarea politică a clasei muncitoare. Cei care pun pe planul al doilea această sarcină, cei care nu-i subordonează toate sarcinile parțiale și diversele metode de luptă pornesc pe o cale greșită și pricinuesc un mare rău mișcării. Și pe planul al doilea o pun, în primul rînd, aceia care îndeamnă pe revoluționari să lupte împotriva cîrmuirii prin crearea unor cercuri complotiste, rupte de mișcarea muncitorească. Pe planul al doilea pun această sarcină, în al doilea rînd, aceia care îngustează conținutul și amploarea propagandei, agitației și organizării politice, aceia care socotesc posibil și nimerit să servească muncitorilor „politică” numai în momente excepționale din viața lor, numai la ocazii solemne, și care se arată prea zeloși să schimbe în monedă mărunță lupta politică împotriva absolutismului, înlocuind-o prin revendicarea unor concesi izolate din partea absolutismului, și prea puțin zeloși să ridice aceste revendicări la nivelul unei lupte sistematice și nestrămutate a partidului muncitoresc revoluționar împotriva absolutismului.

„Organizați-vă !”, repetă într-una muncitorilor ziarul „Raboceaia Misl”, repetă toți adepții curentului „economic”. Și noi, firește, ne alăturăm pe deplin acestei chemări, dar adăugăm neapărat : organizați-vă nu numai în asociații de ajutor reciproc, case de ajutor pentru sprijinirea greviștilor și cercuri muncitorești, organizați-vă de asemenea și într-un partid politic, organizați-vă în vederea luptei hotărîte împotriva cîrmuirii absolutiste și împotriva întregii societăți capita-

liste. Fără o astfel de organizare proletariatul nu este în stare să se ridice la nivelul unei lupte de clasă conștiente, fără o astfel de organizare mișcarea muncitorească este condamnată la neputință, și numai cu casele de ajutor, cu cercurile și asociațiile de ajutor reciproc clasa muncitoare nu va reuși niciodată să îndeplinească marea sarcină istorică ce-i revine : să se elibereze pe ea însăși și să elibereze întregul popor rus de sub jugul robiei politice și economice. Istoria nu cunoaște clasă care să fi ajuns la dominație fără să fi promovat din rîndurile ei conducători politici proprii, reprezentanți înaintați proprii, capabili să organizeze mișcarea și s-o conducă. Și clasa muncitoare rusă a arătat deja că este capabilă să promoveze din rîndurile ei astfel de oameni : lupta muncitorilor ruși, care a luat o mare amploare în ultimii 5-6 ani, a arătat că în rîndurile clasei muncitoare există nenumărate forțe revoluționare, că cele mai crîncene măsuri represive din partea cîrmuirii nu numai că nu împuținează, ci chiar sporesc numărul muncitorilor care năzuiesc spre socialism, spre conștiință politică și luptă politică. Congresul ținut de tovarășii noștri în 1898 a pus just problema, și nu a repetat vorbe străine, n-a exprimat doar visul unor „intelectuali“... Și noi trebuie să pornim cu hotărîre la îndeplinirea acestor sarcini, punînd la ordinea zilei problema programului, a organizării și tacticii partidului. Am arătat cu alt prilej cum vedem noi punctele fundamentale ale programului nostru, și aici nu este, desigur, locul să intrăm în expunerea lor amănunțită. Cît privește problemele organizatorice, intenționăm să le consacram o serie de articole în numerele viitoare. Este una din problemele noastre cele mai spinoase. În această privință am rămas cu mult în urma vechilor militanți ai mișcării revoluționare ruse ; trebuie să recunoaștem deschis această lipsă și să ne străduim să elaborăm un sistem mai conspirativ de organizare a muncii, să propagăm sistematic metodele de muncă, mijloacele pentru păcălirea jandarmilor și ocolirea curselor întinse de poliție. Trebuie să pregătim oameni care să consacre revoluției nu numai serile libere, ci întreaga lor viață, trebuie să pregătim o organizație îndeajuns de vastă pentru a putea înfăptui în cadrul ei o riguroasă diviziune a muncii între diversele forme ale activității noastre. Cît privește, în sfîrșit, problemele de tactică, ne vom mărgini

să spunem aici următoarele : social-democrația nu-și leagă mâinile, nu-și îngustează activitatea limitându-se la un singur plan sau la o singură metodă de luptă politică, dinainte născocite, — ea admite toate mijloacele de luptă, cu condiția ca ele să corespundă forțelor de care dispune partidul și să ofere posibilitatea de a obține maximum de rezultate posibile în condițiile date. Atunci cînd există un puternic partid organizat, o grevă oarecare se poate transforma într-o demonstrație politică, într-o victorie politică asupra cîrmuirii. Atunci cînd există un puternic partid organizat, o răscoală dintr-o localitate oarecare se poate transforma într-o revoluție victorioasă. Trebuie să ținem minte că lupta dusă împotriva cîrmuirii pentru cutare sau cutare revendicări, cucerirea unor concesii izolate nu sînt decît mici ciocniri cu inamicul, mici încăierări de avanposturi, și că bătălia decisivă abia urmează să se dea. În fața noastră se află în toată puterea ei o fortăreață inamică din care sîntem improșcați cu o ploaie de ghiulele și de gloanțe, care răpun pe cei mai buni luptători. Noi trebuie să cucerim această fortăreață, și o vom cucerii dacă vom uni toate forțele proletariatului — care se trezește — cu toate forțele revoluționarilor ruși într-un singur partid, spre care se va îndrepta tot ce este viu și cinstit în Rusia. Și numai atunci se vor împlini profeticele cuvinte ale muncitorului revoluționar rus Piotr Alexeev : „se va ridica brațul vînjos al milioanei de oameni ai muncii, și praful se va alege din jugul despotismului, apărut de baionetele soldățești !“¹³¹.

*Scris în octombrie —
începutul lunii noiembrie 1900*

*Publicat în decembrie 1900.
în ziarul „Iskra“ nr. 1*

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

RĂZBOIUL DIN CHINA

Războiul Rusiei împotriva Chinei e pe sfârșite : au fost mobilizate mai multe circumscripții militare, au fost cheltuite sute de milioane de ruble, au fost trimiși în China zeci de mii de soldați și ofițeri, s-au dat mai multe bătălii, au fost obținute o serie de victorii, – victorii, ce-i drept, nu atât asupra unor trupe inamice regulate, cât asupra răsculaților chinezi și într-o măsură mai mare chiar asupra unor chinezi neînarmați, pe care trupele trimise îi schingiuiau în bătăi și-i exterminau prin înec, și nu se dădeau înapoi nici de la uciderea unor copii și femei, fără ca să mai vorbim de jafurile prin palate, case de locuit și prăvălii. Și guvernul rus, secundat de ziarele care se ploconesc în fața lui, sărbătorește victoria, jubilează pe tema noilor isprăvi ale vitezei oștiri, jubilează pe tema înfrîngerii barbariei chineze de către cultura europeană, pe tema noilor succese ale „misiunii civilizatoare” ruse în Extremul Orient.

Numai glasul muncitorilor conștienți, al acestor reprezentanți înaintați ai milioanei de oameni ai muncii, nu se face auzit în toată zarva asta. Or, întreaga povară a noilor campanii victorioase o poartă pe umerii lor tocmai oamenii muncii : din rîndurile lor se iau oameni valizi spre a fi trimiși peste nouă mări și țări, ei sînt obligați să suporte dări anume majorate pentru acoperirea cheltuielilor de milioane. Să încercăm deci să răspundem la întrebarea : ce poziție trebuie să adopte socialiștii față de acest război ? în ale cui interese este dus acest război ? care este adevărata semnificație a politicii urmate de guvernul rus ?

Guvernul nostru vrea să ne încredințeze, înainte de toate, că el nici nu duce un război împotriva Chinei : el nu face decît să înăbușe o răscoală, să reprime pe răsculați, să ajute guvernului legal al Chinei să restabilească ordinea legală. În realitate, însă, deși războiul nu a fost declarat, esența lucrurilor nu se schimbă cîtuși de puțin de pe urma acestui fapt, deoarece războiul are totuși loc. Dar ce anume a provocat atacurile chinezilor împotriva europenilor, ce anume a provocat această răscoală pe care Anglia, Franța, Germania, Rusia, Japonia etc. o reprimă cu atîta înverșunare ? „Dușmănia rasei galbene față de rasa albă“, „ura chinezilor față de cultura și civilizația europeană“, afirmă partizanii războiului. Da, chinezii urăsc într-adevăr pe europeni, dar pe care anume europeni urăsc ei și din ce cauză ? Chinezii urăsc nu popoarele europene – ei n-au avut ciocniri cu aceste popoare –, ci pe capitaliștii europeni și guvernele europene, care execută docil ordinele capitaliștilor. Ar putea oare chinezii să nu urască pe niște oameni care veneau în China numai pentru a se îmbogăți, care se foloseau de mult lăudata lor civilizație numai în scopuri de înșelăciune, jaf și violență, care au purtat război cu China (războiul dus de Anglia și Franța împotriva Chinei în 1856) pentru a obține dreptul de a face negoț cu opiu, acest mijloc de îndobitocire a poporului, și care și-au camuflat în mod fățarnic politica de jaf sub masca răspîndirii creștinismului ? La această politică de jefuire a Chinei, pe care o duc de multă vreme guvernele burgheze din Europa, s-a alăturat în prezent și guvernul absolutist rus. Această politică de jaf este denumită în mod obișnuit politică colonială. Orice țară cu o industrie capitalistă în plină dezvoltare ajunge foarte curînd să caute colonii, adică țări cu o industrie slab dezvoltată, care se deosebesc printr-un mod de viață mai mult sau mai puțin patriarhal și în care produsele industriale pot fi desfăcute cu un cîștig cît se poate de gras. Și pentru îmbogățirea unui pumn de capitaliști guvernele burgheze au dus războaie nesfîrșite, au trimis la moarte sigură regimente de soldați în țări tropicale cu climă insalubră, au irosit milioane din banii strînși de la popor, au împins populația la răscoale desperate și la moarte prin înfometare. Amintiți-vă de răscoala băștinașilor indieni împotriva

Angliei ¹³² și de foamea din India, sau de războiul pe care-l duc în prezent englezii împotriva burilor ¹³³.

Și acum capitaliștii europeni și-au întins spre China labele lor lacome. Și le-a întins, aproape înaintea tuturor, și guvernul rus, care acum vrea să ne convingă că e „dezinteresat“. În mod „dezinteresat“ a luat el Chinei Port-Arthurul și a început să construiască în Manciuria o cale ferată sub paza trupelor ruse. Unul după altul, guvernele europene s-au apucat cu atita sîrg să jefuiască – sau cum spun ele : „să ia în arendă“ – teritoriile chineze, încît nu degeaba a început să se vorbească despre o împărțire a Chinei. Și dacă e să spunem lucrurilor pe nume, trebuie să arătăm că guvernele europene (și guvernul rus aproape primul printre ele) au și început împărțirea Chinei. Dar ele au început s-o facă nu pe față, ci pe furiș, ca hoții. Ele s-au apucat să jefuiască China cum ai jefui un cadavru, iar cînd acest presupus cadavru a încercat să se împotrivescă, s-au aruncat asupra lui ca fiarele sălbatice, incendiind sate întregi, înecînd în apele Amurului, împrîșcind și luînd în vîrfurile baionetei locuitori neînarmați, femei și copii. Și toate aceste mari fapte creștinești sînt însoțite de țipete împotriva barbarilor chinezi, care se încumetă să ridice mîna asupra europenilor civilizați. Ocuparea Niucijuanului și intrarea trupelor rusești în Manciuria sînt măsuri temporare, declară guvernul absolutist rus în nota sa circulară din 12 august 1900 ; aceste măsuri „se datoresc exclusiv necesității de a respinge acțiunile agresive ale rebelilor chinezi“ ; ele „în nici un caz nu pot constitui dovada unor planuri interesate, care sînt cu totul străine politicii guvernului imperial“.

Bietul guvern imperial ! El, care e atît de creștinește dezinteresat, să fie jignit într-un mod atît de nedrept ! În mod dezinteresat a ocupat el acum cîțiva ani Port-Arthurul, iar acum ocupă în mod dezinteresat Manciuria ; în mod dezinteresat a trimis el în regiunile chineze învecinate cu Rusia haite de antreprenori, ingineri și ofițeri, care prin purtarea lor au stîrnit indignare pînă și în rîndurile chinezilor, cunoscuți prin răbdarea lor. La construirea căii ferate din China, muncitorii chinezi primeau cîte 10 copeici pe zi, fără întreținere, – și mai spuneți că aceasta nu este o atitudine dezinteresată din partea Rusiei ?

Dar cum se explică faptul că guvernul nostru duce în China o asemenea politică nebunească? Cui îi convine această politică? Ea convine unui pumn de mari capitaliști care fac negoț cu China, unui mănunchi de fabricanți care produc mărfuri pentru piața asiatică, unui mic grup de furnizori care cîștigă acum sume fabuloase de pe urma comenziilor militare urgente (unele uzine de armament, de muniție etc. lucrează acum din plin și angajează sute de muncitori cu ziua). Această politică convine unui mănunchi de nobili care ocupă posturi înalte în ierarhia civilă și militară. Ei au nevoie de o politică de aventuri, pentru că ea le oferă posibilitatea de a-și cîștiga merite, de a face carieră, de a se distinge prin „fapte eroice”. Intereselor acestui mănunchi de capitaliști și de cinovnici aventurieri guvernul nostru le sacrifică fără ezitare interesele întregului popor. Și în acest caz, ca întotdeauna, guvernul absolutist țarist se dovedește a fi un guvern de cinovnici iresponsabili, care îndeplinesc docil voința magnaților capitaliști și a nobililor.

Cu ce se alege clasa muncitoare rusă și întregul popor muncitor de pe urma cuceririlor din China? Mii de familii ruinate, ai căror sprijinitori au fost duși la război, o uriașă creștere a datoriilor și cheltuielilor statului, sporirea impozitelor, întărirea puterii capitaliștilor – exploatații muncitorilor –, înrăutățirea situației muncitorilor, creșterea mortalității în rîndurile țărănimii, foametea în Siberia – iată ce promite să aducă și a și început să aducă războiul din China. Întreaga presă rusă, toate ziarele și revistele sînt înrobite, ele nu îndrăznesc să publice nimic fără permisiunea birocrăției guvernamentale, și de aceea nu dispunem de date exacte din care să se vadă cît ne costă războiul din China; dar este neîndoielnic că el necesită cheltuieli bănești de *multe sute de milioane de ruble*. Se afirmă că, printr-un decret nepublicat, guvernul a alocat pentru acest război o sumă inițială de 150.000.000 de ruble, la care se adaugă cheltuielile curente pentru război, care înghit la fiecare trei sau patru zile cîte *un milion de ruble*. Și aceste sume fabuloase sînt irosite de un guvern care a redus sub orice limită alocațiile pentru ajutorarea țărănimii înfometate, tocmindu-se pentru fiecare copeică, de un guvern care nu găsește bani pentru învățămîntul public și care, ca oricare dintre chiaburi, stoarce ultima

picătură de vlagă din muncitorii de la uzinele statului, din micii funcționari de la poștă etc. !

Ministrul de finanțe Witte a declarat că la 1 ianuarie 1900 vistieria avea un disponibil de 250.000.000 de ruble ; acum acești bani s-au irosit, au fost cheltuiți cu războiul, iar guvernul aleargă după împrumuturi, sporește impozitele și, din lipsă de bani, refuză să aloce fonduri pentru cheltuieli strict necesare, sistează construcția de căi ferate. Deși se află în pragul falimentului, guvernul țarist se aruncă într-o politică de cuceriri, care nu numai că reclamă uriașe mijloace bănești, dar și amenință să-l atragă în războaie și mai primejdioase. Puterile europene care s-au aruncat asupra Chinei au și început să se certe pentru împărțirea prăzii, și nimeni nu poate să spună cum vor sfârși aceste certuri.

Dar politica dusă de guvernul țarist în China nu înseamnă numai o batjocorire a intereselor poporului, — ea tinde de asemenea să pervertească conștiința politică a maselor populare. Guvernele care se mențin numai cu ajutorul baionetelor și care sînt mereu nevoite să țină în friu sau să reprime revolta poporului cunosc de mult adevărul că nimic nu poate înlătura nemulțumirea maselor populare ; de aceea se fac încercări de a abate de la guvern această nemulțumire și de a o canaliza în alte direcții. De pildă, ațîțind ura față de evrei : ziarele bulevardiere duc o campanie de ațîțare împotriva evreilor, ca și cum muncitorul evreu ar suferi mai puțin decît muncitorul rus de pe urma apăsării pe care o exercită capitalul și guvernul polițienesc. În prezent, presa a început o campanie împotriva chinezilor : se face mare zarvă pe tema barbariei rasei galbene, a ostilității ei față de civilizație, pe tema misiunii civilizatoare a Rusiei, se descrie în fel și chip cu cîtă însuflețire merg la luptă soldații ruși etc. etc. Ziariștii care se tîrăsc slugarnic în fața guvernului și a sacului cu bani se străduiesc din răspuțeri să ațîțe în popor sentimente de ură împotriva Chinei. Dar poporul chinez n-a făcut niciodată vreun rău poporului rus. El suferă de pe urma aceluiași racile de care suferă și poporul rus : el geme sub jugul unei cîrmuiri asiatice care stoarce dări de la țărani înfometăți și înăbușă cu forță armată orice năzuință spre libertate, el geme sub jugul capitalului, care a pătruns și în Imperiul ceresc.

Clasa muncitoare rusă începe să iasă din starea de înapoiere și ignoranță politică în care se află masa poporului. De aceea toți muncitorii conștienți au datoria să se ridice cu toate forțele împotriva acelor care ațită ura națională și abat atenția poporului muncitor de la adevărații lui dușmani. Politica dusă de guvernul țarist în China este o politică criminală, care ruinează și mai mult poporul, care-l pervertește și-l oprină și mai mult. Guvernul țarist nu numai că ține poporul nostru în stare de robie, dar îl și trimite să reprime alte popoare atunci când ele se ridică împotriva propriei lor robii (cum a fost în 1849, când trupele rusești au înăbușit revoluția din Ungaria). El nu numai că ajută pe capitaliștii ruși să exploateze pe muncitorii lor și leagă mâinile muncitorilor, împiedicându-i să se unească și să se apere, dar și trimite soldați să jefuiască alte popoare în interesul unui mănunchi de bogătași și aristocrați. Pentru a scăpa de noul jug pe care războiul îl pune pe grumazul poporului muncitor nu există decît un singur mijloc : convocarea unei reprezentanțe naționale, care să pună capăt despotismului guvernului și să-l silească să țină seama nu numai de interesele camarilei.

Scris în septembrie-octombrie 1900

*Publicat în decembrie 1900,
în ziarul „Iskra” nr. 1*

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

SCIZIUNEA DIN RÎNDURILE UNIUNII DIN STRĂINĂTATE A SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI 134

În primăvara acestui an a avut loc în Elveția congresul membrilor Uniunii social-democraților ruși, congres care a dus la scindarea Uniunii. Minoritatea membrilor, avînd în frunte grupul „Eliberarea muncii“, care a întemeiat Uniunea și care pînă în toamna anului 1898 a avut în atribuția sa redactarea publicațiilor Uniunii, a creat o organizație proprie, denumită Organizația revoluționară rusă „Soțial-demokrat“. Majoritatea, inclusiv redacția organului „Rabocee Delo“, continuă să poarte denumirea de Uniune. Congresul social-democraților ruși, care a avut loc în primăvara anului 1898 și care a creat „Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia“, recunoscuse Uniunii calitatea de reprezentant al partidului nostru în străinătate. Cum trebuie să privim problema reprezentanței acum, cînd Uniunea din străinătate s-a scindat ? Nu vom intra în amănunte asupra cauzelor sciziunii. Relevăm doar inconsistența acuzației atît de răspîndite și mult prea grave cum că Plehanov ar fi acaparat tipografia Uniunii. În realitate, responsabilul tipografiei a refuzat doar să o predea în întregime uneia din părțile Uniunii scindate, și în scurt timp ambele părți și-au împărțit ele însele tipografia. Din punctul nostru de vedere esențialul este că cei de la „Rabocee Delo“ n-au avut dreptate în ceea ce privește fondul polemicii : în mod greșit au negat ei existența curentului „economic“, adoptînd tactica greșită de a trece sub tăcere extremismele acestui curent și de a se abține de la o luptă deschisă împotriva lor.

În această situație, noi — fără a contesta cîtuși de puțin meritele revistei „Rabocee Delo“, care a depus multe strădanii în domeniul editării publicațiilor și al organizării transportării lor, — refuzăm să recunoaștem uneia din părțile organizației scindate calitatea de reprezentant al partidului nostru în străinătate. Pînă la soluționarea ei de către congresul următor al partidului, această problemă trebuie să rămînă deschisă. Reprezentanții oficiali din străinătate ai social-democrației ruse sînt în momentul de față membrii ruși ai comitetului internațional permanent, instituit la Congresul socialist internațional de la Paris din toamna acestui an¹³⁵. Din partea Rusiei au fost aleși în acest comitet doi membri : G. V. Plehanov și B. Kricevski (unul dintre redactorii revistei „Rabocee Delo“). Atît timp cît între cele două fracțiuni ale social-democrațiilor ruși nu va interveni o împăcare sau o înțelegere, noi intenționăm să întreținem cu G. V. Plehanov toate relațiile referitoare la reprezentarea Rusiei. În sfîrșit, trebuie să indicăm persoana pe care am dori s-o vedem desemnată secretar din partea Rusiei în comitetul internațional permanent. În momentul de față, cînd sub steagul „criticii marxismului“ se fac încercări de a perverti social-democrația cu ajutorul ideologiei burgheze și al politicii de blîndețe și smerenie față de dușmanii înarmați pînă în dinți (guvernele burgheze), este deosebit de necesar ca în acest post important să se afle un om capabil să reziste curentului și să spună un cuvînt cu greutate împotriva oscilărilor ideologice. Din acest motiv, precum și din considerentele arătate mai sus, noi ne pronunțăm pentru G. V. Plehanov.

*Scris în noiembrie —
nu mai tîrziu
de 25 noiembrie (8 decembrie) — 1900*

*Publicat în decembrie 1900,
în ziarul „Iskra“ nr. 1*

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

ÎNSEMNARE FĂCUTĂ LA 29 DECEMBRIE 1900

29/XII. 1900. Simbătă, orele 2 noaptea

Aș vrea să-mi notez impresiile pe care mi le-a lăsat discuția avută astăzi cu „geamănul“. A fost o adunare semnificativă (Arseniev, Velika, geamănul + soția lui + eu) și în felul ei „istorică“, în orice caz istorică în viața mea, o adunare care încheie o întregă pagină, dacă nu chiar o întregă epocă din viață, și care determină pentru multă vreme linia de conduită și drumul în viață.

Din felul cum a redat inițial lucrurile Arseniev, am înțeles că geamănul se apropie de noi și că vrea să facă un pas în această direcție, dar în realitate s-a dovedit că lucrurile stau tocmai invers. Această stranie greșală se datorește, probabil, faptului că Arseniev prea se simțea ispitit de „momeala“ cu care-l ademenea geamănul, și anume materiale politice, corespondențe etc., or, se știe că „vrabia mălai visează“, și de aceea Arseniev a crezut în posibilitatea realizării lucrurilor cu care-l tenta geamănul, era dispus să creadă în sinceritatea lui, în posibilitatea unei înțelegeri onorabile între el și noi.

Și tocmai această adunare a spulberat definitiv și irevocabil această credință. Geamănul s-a manifestat sub un aspect cu totul nou, s-a manifestat ca un „om politic“ de cea mai pură speță, ca un om politic în sensul cel mai rău al cuvântului, ca un politician dublat de un tarabagiu, de un pehlivan înzestrat cu o mare doză de necrușinare. El a venit *ferm convins de neputința noastră*, așa a formulat chiar Arseniev rezultatele tratativelor, și această formulare este cât se poate de justă. Geamănul a venit convins de neputința noastră, a

venit să ne propună condițiile *capitulării*, și a făcut-o într-o formă extrem de abilă, fără a rosti un singur cuvânt tăios, dar dînd totuși la iveală ce fire grosolană, negustorească de liberal de duzină se ascunde sub veșmîntul elegant, civilizat al „criticului“ de ultimă oră.

La întrebările mele (cu care a început discutarea chestiunii ce constituia obiectul întîlnirii), de ce el, geamănul, nu vrea să devină pur și simplu colaborator, el a răspuns pe un ton categoric că îi este psihologic imposibil să colaboreze la o revistă în care el „e făcut cu ou și cu oțet“ (așa a spus textual), că doar nu ne închipuim că noi îl vom ocări, iar el ne „va scrie articole politice“ (textual !), că o colaborare ar fi posibilă numai în condițiile unei depline egalități în drepturi (adică, probabil, a egalității în drepturi între critici și ortodocși), că, după publicarea declarației *, tovarășul și prietenul său ¹³⁶ nici n-a mai vrut să se întîlnească cu Arseniev, că atitudinea lui, a geamănului, este determinată nu atît de conținutul declarației, și nici măcar de acest conținut, cît de faptul că mai înainte el voia să se limiteze la rolul de „colaborator binevoitor“, pe cînd acum nu mai este dispus să se limiteze la un asemenea rol, ci vrea să fie și redactor (cam așa s-a exprimat geamănul !!). Toate acestea geamănul nu le-a trîntit deodată ; discuțiile cu privire la colaborarea lui s-au prelungit destul de mult (prea mult, după părerea lui Arseniev și a Velikăi), dar din ele mi-a devenit cît se poate de limpede că cu acest gentleman n-o să facem nici o treabă.

După aceea el a început să insiste asupra propunerii sale : de ce să nu fondăm pe baze egalitare un al treilea organ politic, ceea ce i-ar conveni și lui, și nouă (ziarul va avea material, iar noi „ne vom alege“ cu cîte ceva din fondurile ce se dau în acest scop) ; el socotea că pe copertă nu trebuie să figureze nimic care să indice participarea social-democraților, nimic care să indice firma noastră, că acestui organ noi trebuie să-i dăm (nu în virtutea unui angajament formal, ci dintr-o obligație morală) și întregul nostru material politic cu caracter general.

Lucrurile au devenit clare, și eu am declarat fără ocol că nici vorbă nu poate să fie de fondarea unui al treilea organ

* Vezi volumul de față, pag. 348—351. — *Nota red.*

de presă, că aici totul se reduce la problema dacă social-democrația este aceea care trebuie să ducă lupta politică sau dacă această luptă trebuie să fie dusă în mod independent și exclusiv de către liberali (eu mă exprimasem mai clar și mai categoric, mai precis). Geamănul a înțeles, s-a supărat și a declarat că acum, după ce eu m-am exprimat cu *aner-kennenswerter Klarheit* * (textual !), ar fi inutil să mai vorbim despre asta ; trebuie să discutăm doar despre comenzi – despre comandarea unor culegeri. Asta nu se deosebește cu nimic de fondarea unui al treilea organ de presă (am început să spun eu). Bine, atunci să ne limităm la comandarea unei singure broșuri *gata scrise* – a declarat geamănul. Care ? – am întrebat eu. Nu interesează – a răspuns pe un ton sfidător soția lui. Dacă în principiu vă hotărâți pentru, vom stabili, dacă nu, nu interesează despre ce broșură e vorba. Am întrebat care sînt condițiile publicării. Editat de N.N. și nimic mai mult, firma dv. nu trebuie menționată, în afară de Verlag ** nu trebuie să existe vreo legătură cu firma dv. – a răspuns geamănul. Atunci i-am declarat că nici această condiție nu poate fi acceptată de noi și am cerut ca firma noastră să fie indicată ; Arseniev a început să facă obiecții la cele spuse de mine, și convorbirea s-a întrerupt.

În cele din urmă am convenit să amînăm luarea unei hotărîri, – Arseniev și Velika au continuat să insiste pe lîngă geamănul, cereau ca *el* să dea explicații, se ciorovăiau, pe cînd eu mai mult tăceam, rîdeam (așa încît geamănul să vadă limpede acest lucru), și discuția s-a încheiat repede.

Publicat pentru întîia oară în 1924,
în „Culegeri din Lenin”, vol. I

Se tipărește după manuscris

---

* — cu o claritate demnă de recunoștință. — *Nota trad.*
** — editură. — *Nota trad.*

PROIECT DE ACORD CU STRUVE 137

Reprezentanții grupului social-democrat „Zarea” – „Iskra” și ai grupului opoziției democratice „Libertatea” au căzut de acord asupra următoarelor :

1) Grupul „Zarea” va scoate pe lângă revista cu același nume un supliment special sub denumirea de „Sovremennoe Obozrenie”, la a cărui redactare ia parte grupul „Libertatea”.

2) Redactarea se face cu respectarea următorului principiu : fiecare din cele două părți are drept de veto față de materialele și articolele părții celeilalte.

3) Programul publicației : a) materiale și documente referitoare la activitatea guvernului *, a instituțiilor de stat, obștești etc.

b) articole referitoare la viața publică internă a Rusiei, la politica internă și externă a guvernului.

c) cronici interne.

4) Ambele părți se obligă să se ocupe de procurarea materialelor pentru „Sovremennoe Obozrenie”. Se specifică însă că redacția „Zarea” poate tipări în publicațiile sale speciale materialele de care dispune în legătură cu temele arătate la punctul 3, în cazurile când prin caracterul lor aceste materiale se potrivesc mai bine conținutului acestor publicații.

5) Grupul „Zarea” ia asupra sa toate operațiile legate de editarea, transportarea și difuzarea publicației „Sovremennoe

* Textul tipărit cu petit este scris de mîna lui A. N. Potresov. —
Nota red.

Obozrenie". La rîndul său, grupul X se obligă să suporte toate cheltuielile legate de aceste operații.

6) În caz de lichidare, ambele părți împart pe din două exemplarele nedifuzate ale publicației „Sovremennoe Obozrenie”.

Notă. Redacția revistei „Zarea” are dreptul de a publica pe copertele publicației „Sovremennoe Obozrenie” anunțuri cu privire la publicațiile sale.

*Scris în ianuarie 1901,
înainte de 17 (30) ale lunii*

*Se tipărește pentru prima oară,
după manuscris*

ÎNCORPORAREA CELOR 183 DE STUDENȚI *

La 11 ianuarie a apărut în ziare comunicatul oficial al ministerului instrucțiunii publice cu privire la încorporarea a 183 de studenți de la Universitatea din Kiev „pentru faptul că, grupați în ceată, s-au dedat la dezordini“. Regulamentul provizoriu din 29 iulie 1899 – această amenințare la adresa studențimii și a societății – este aplicat la mai puțin de un an și jumătate de la introducerea lui, și guvernul se grăbește parcă să se justifice pentru aplicarea acestei pedepse nemai-auzite, publicînd un adevărat act de acuzare și descriind în culori înfiorătoare crimele studențimii.

Și aceste crime sînt care de care mai îngrozitoare. Vara – un congres studentesc general la Odesa, avînd ca program organizarea întregii studențimi ruse, pentru a-i da posibilitatea să-și exprime protestul în legătură cu diferitele fenomene ale vieții universitare, sociale și politice. Pentru aceste scopuri politice criminale, toți studenții delegați la congres au fost arestați, luîndu-li-se actele. Dar frămîntările nu se potolesc ; dimpotrivă, ele cresc și se manifestă viguros în numeroase instituții de învățămînt superior. Studenții vor să discute și să rezolve liber, fără vreun amestec din afară, problemele comune ale studențimii. Forurile de resort – cu acel formalism sec prin care se distinge dintotdeauna birocrăția rusă – răspund cu șicane meschine, fac ca nemulțumirea să crească la culme și fără să vrea împing pe calea protestului împotriva întregului sistem de samavolnicie po-

* Ziarul era deja paginat cînd a apărut comunicatul guvernului.

lițienească și birocratică gândurile tineretului încă neîmpotolit în mœciria putregaiului burghez.

Studentii din Kiev cer îndepărtarea unui profesor care a ocupat locul unui coleg plecat. Forurile de resort se opun, împing pe studenți la „întuniri și demonstrații” și... cedează. Studenții convoacă o adunare pentru a discuta cum de sînt cu puțință astfel de ticăloșii ca violarea unei tinere de către doi studenți reacționari (așa se zvonește). Forurile de resort condamnă la carceră pe principalii „vinovați”. Aceștia refuză să se supună. Ei sînt exmatriculați. Mulțimea conduce în mod demonstrativ la gară pe cei exmatriculați. Se convoacă o nouă adunare, studenții rămîn locului pînă la căderea serii, declarînd că nu vor pleca pînă nu va veni rectorul. La fața locului vin viceguvernatorul și șeful direcției jandarmeriei, însoțiți de un detașament de soldați ; după ce soldații au încercuit universitatea, iar o parte din ei a intrat în amfiteatru, a fost invitat și rectorul. Studenții cer, – credeți, poate, acordarea unei constituții ? – nu, ei cer ridicarea pedepsei cu carceră și reprimirea celor exmatriculați. Participanții la întrunire sînt trecuți pe o listă și apoi lăsați să plece la domiciliile lor.

Gîndiți-vă bine la acest contrast izbitor dintre caracterul modest și inofensiv al revendicărilor studentești și panica stîrnită în guvern, care procedează în așa fel ca și cum toponul a și fost ridicat asupra stîlpilor pe care se sprijină stăpînirea sa. Prin nimic nu se trădează atîta „atotputernicul” nostru guvern ca prin această panică. Mai clar decît orice „proclamații subversive”, panica de care a fost cuprins guvernul arată – oricui are ochi să vadă și urechi să audă – că el se simte cu totul șubred și că nu se încrede decît în puterea baionetei și a nagaicii, care-l apără de revolta popoului. Dintr-o experiență de decenii guvernul s-a convins definitiv că stă pe un butoi cu pulbere, că e de ajuns o scînteie cît de mică, că e de ajuns un protest împotriva carcerii pentru a aprinde vîlvătaia. Și dacă așa stau lucrurile, este clar că e nevoie de o reprimare exemplară : să fie încorporați în armată sute de studenți ! „Majurul să le țină loc de Voltaire !”¹³⁸ – această formulă nu-i de loc învechită.

Dimpotrivă, secolului al XX-lea i-a fost dat să vadă adevărata ei înfăptuire.

Multe gânduri și comparații îți sugerează această nouă măsură represivă, nouă prin încercarea ei de a reînvia un trecut de mult apus. Cu vreo trei generații în urmă, pe vremea lui Nicolaie I, încorporarea în armată era o pedeapsă firească, pe deplin corespunzătoare întregii orînduiri a societății feudale ruse. Feciorii de nobili erau încorporați în armată, fără a se ține seama de privilegiile nobilimii, spre a-i sili să facă serviciul militar și să ajungă pînă la gradul de ofițer. Pentru țăran, încorporarea în armată echivala cu trimiterea la ocnă îndelungată, unde-l aștepta sălbatica tortură a „uliței verzi”¹³⁹ etc. Dar de peste un sfert de secol există la noi serviciul militar obligatoriu și „general”, a cărui introducere a fost lăudată la timpul său ca o mare reformă democratică. Serviciul militar obligatoriu și general nu numai pe hîrtie, ci și în fapt, este fără îndoială o reformă democratică : el rupe cu principiul împărțirii în stări sociale și introduce egalitatea în drepturi a cetățenilor. Dar dacă ar fi într-adevăr așa, ar putea oare încorporarea în armată să fie folosită ca o pedeapsă ? Și dacă guvernul transformă în pedeapsă serviciul militar obligatoriu, nu dovedește el oare prin aceasta că sîntem mult mai aproape de sistemul recrutării forțate decît de serviciul militar obligatoriu și *general* ? Regulamentul provizoriu din 1899 smulge masca fariseică și demască esența asiatică chiar și a aceloră dintre instituțiile noastre care seamănă cel mai mult cu cele europene. În fond, la noi n-a existat și nu există serviciul militar obligatoriu și general, pentru că privilegiile descendenței nobiliare și ale bogăției creează o sumedenie de excepții. În realitate n-a existat și nu există la noi nimic care să semene cu egalitatea în drepturi a cetățenilor în cadrul serviciului militar. Dimpotrivă, cazarma este în întregime pătrunsă de spiritul celei mai revoltătoare lipse de drepturi. Pentru soldatul provenit din rîndurile țăranilor sau ale muncitorilor cazarma înseamnă imposibilitatea totală de a se apăra împotriva silniciei, călcarea în picioare a demnității de om, extorcare, bătaie, bătaie și iar bătaie. Pe cînd cei cu legături influente și cu bani în buzunar găsesc acolo înlesniri și scutiri. Nu e de mirare deci că trimiterea în această școală a bunului plac

și a silniciei poate fi o pedeapsă, și chiar o pedeapsă foarte grea, care seamănă cu degradarea civică. Guvernul socoate că în această școală îi va învăța pe „răzvrățiți“ să respecte disciplina. Dar nu-și va greși el oare socotelile? Nu va fi oare școala serviciului militar din Rusia o școală militară pentru revoluție? Desigur, nu toți studenții vor fi în stare să facă cursul complet al acestei școli. Pe unii îi vor frînge mizeriile din armată, ciocnirile cu autoritățile militare, pe alții – slabi și neputincioși – îi va intimida cazarma; pe alții, însă, ea îi va căli, le va lărgi orizontul, îi va face să mediteze asupra năzuințelor de eliberare ce-i animă, să se pătrundă adînc de necesitatea de a lupta pentru înfăptuirea lor. Acum, cînd toată demnitatea lor de om va depinde de bunul plac al majurului, care e adeseori în stare să se dedea cu tot dinadinsul la batjocorirea „celor cu învățătură“, ei vor cunoaște din propria lor experiență toată puterea samavolniciei și a asupririi. Ei vor vedea care este în realitate situația oamenilor din popor, sufletul li se va cutremura la vederea batjocurilor și a silniciilor ai căror martori zilnici vor fi siliți să fie, și ei vor înțelege că nedreptățile și șicanele de pe urma cărora suferă studenții nu sînt decît o picătură în oceanul de suferințe al poporului asuprit. Cine va înțelege acest lucru, acela va pleca din armată, la sfîrșitul serviciului militar, cu jurămîntul hanibalian¹⁴⁰ de a lupta împreună cu clasa înaintată a poporului pentru eliberarea acestuia de sub jugul despotismului.

Dar nu mai puțin decît cruzimea noii pedepse te revoltă caracterul ei umilitor. Guvernul aruncă o sfidare tuturor acelor care au mai păstrat sentimentul onestității, declarîndu-i drept zurbagii ordinari pe studenții care au protestat împotriva samavolniciei, – la fel cum pe muncitorii greviști deportați i-a declarat oameni cu purtări stricate. Citiți comunicatul guvernamental. El abundă în cuvinte ca : dezordini, scandaluri, excese, nerușinare, dezmăț. Pe de o parte, constatarea unor scopuri politice subversive și a tendinței spre proteste politice; pe de altă parte – tratarea studenților drept zurbagii ordinari care au nevoie de o lecție de disciplină. Este o palmă dată opiniei publice ruse, ale cărei simpatii pentru studenți sînt foarte bine cunoscute guvernului. Și în această situație singura ripostă demnă din partea stu-

dențimii ar fi să aducă la îndeplinire amenințarea studenților din Kiev, organizînd o grevă hotărîtă și dîrză a tuturor studenților din toate școlile superioare pentru a obține abrogarea regulamentului provizoriu din 29 iulie 1899.

Dar nu numai studențimea este datoare să dea o ripostă guvernului. Guvernul însuși a avut grijă să dea acestei întîmplări o semnificație mult mai largă decît aceea a unui eveniment pur studentesc. Guvernul se adresează opiniei publice ca și cum s-ar lăuda cu duritatea represaliilor sale, ca și cum și-ar bate joc de toate năzuințele de eliberare. Și este de datoria tuturor elementelor conștiente din toate părțile poporului să dea o ripostă acestei sfidări, dacă nu vor să ajungă în situația unor robi necuvîntători care suportă în tăcere orice insulte. În fruntea acestor elemente conștiente se află muncitorii înaintați și organizațiile social-democrate, indisolubil legate de aceștia. Clasa muncitoare îndură mereu o impilare și o batjocură incomparabil mai mare din partea samavolniciei polițienești de care s-au izbit acum cu atîta putere studenții. Clasa muncitoare a și pornit la luptă pentru eliberarea ei. Și ea trebuie să țină minte că această luptă măreață pune pe umerii ei mari îndatoriri, că ea nu se poate elibera pe sine fără a elibera întregul popor de sub jugul despotismului, că ea are, înainte de toate și mai mult ca oricine, datoria de a se alătura la orice protest politic și de a-l sprijini în fel și chip. Cu sîngele miilor de revoluționari pe care cîrmuirea i-a ucis în torturi, cei mai buni reprezentanți ai claselor noastre culte au dovedit și au pecetluit capacitatea și hotărîrea lor de a scutura de pe picioare praful societății burgheze și de a intra în rîndurile socialiștilor. Și nu este demn de numele de socialist acel muncitor care poate privi cu nepăsare cum guvernul trimite trupe împotriva tineretului studios. Studenții au venit în ajutorul muncitorilor, muncitorii trebuie să vină în ajutorul studenților. Guvernul vrea să prostească poporul, declarînd că tendința spre protest politic nu este decît un simplu exces. Muncitorii trebuie să declare în auzul tuturor și să explice maselor celor mai largi că aceasta este o minciună, că adevăratul focar al silniciilor, fărădelegilor și dezmațului îl constituie cîrmuirea absolutistă rusă, samavolnicia poliției și a birocrăției.

Cum trebuie organizat protestul, aceasta este o chestiune pe care trebuie s-o decidă organizațiile social-democrate și grupurile muncitorești locale. Distribuirea, împrăștierea, afișarea de manifeste, organizarea de întruniri la care să fie invitate pe cât posibil toate clasele societății, — acestea sînt cele mai accesibile forme de protest. Dar acolo unde există organizații puternice și bine organizate, ar fi de dorit să se încerce o acțiune de protest mai largă, mai fățișă, organizînd o demonstrație publică. Un exemplu bun în această privință poate fi demonstrația care a avut loc la Harkov în ziua de 1 decembrie anul trecut în fața redacției ziarului „Iujnii Krai“. În acea zi se sărbătorea jubileul acestei fițiuci murdare, care prigonește orice năzuință spre lumină și libertate și ridică în slăvi toate atrocitățile cîrmuirii noastre. În fața redacției s-a strîns o mulțime care sfîșia în mod demonstrativ exemplare ale ziarului „Iujnii Krai“, le lega de cozile cailor, înfășura în ele cîinii de pe stradă, arunca cu pietre și cu sticlute de hidrogen sulfurat în geamurile redacției, strigînd : „jos presa vîndută !“ Iată ce fel de cinstire merită pe bună dreptate nu numai redacțiile ziarelor vîndute, ci și toate instituțiile noastre guvernamentale. Jubilee ale bunăvoinței guvernamentale serbează ele numai arareori ; jubilee ale răfuiei populare merită ele întotdeauna. Orice manifestare a samavolniciei și silniciei guvernamentale este un prilej legitim pentru o astfel de demonstrație. Fie ca declarația fățișă a guvernului cu privire la măsurile represive împotriva studenților să nu rămînă fără o ripostă fățișă din partea poporului !

Scris în ianuarie 1901

*Publicat în februarie 1901,
în ziarul „Iskra“ nr. 2*

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

NOTE OCAZIONALE ¹⁴¹

*Scris la sfârșitul luni ianuarie -
începutul luni februarie 1901*

*Publicat în aprilie 1901,
în revista „Zarea” nr. 1
Semnat : T. H.*

*Se tipărește după textul
apărut în revistă*

№ 1

Апрѣль
1901-го г.Die
MorgenrotheHeft 1
April 1901

ЗАРЯ

Соціально-демократическій
научно-политическій журналъ.
Издается при ближайшемъ
участіи Г. В. Плеханова, В. И.
Засуличъ и П. Б. Аксельрода.

Цѣна 2 руб.

Stuttgart
J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. B. H.)
1901

I. BATE-L CÎT VREI, DAR SĂ NU-L OMORI

La 23 ianuarie, un complet de judecată special al curții de apel din Moscova, *asistat de reprezentanți ai stărilor sociale*, a judecat la Nijni-Novgorod procesul celor acuzați de uciderea țaranului Timofei Vasilievici Vozduhov, care, dus la secție „spre a fi închis pînă se va trezi din beție“, a fost acolo în așa hal maltratat de patru gardieni de la poliție : Șelemetiev, Șulpin, Șibaev și Olhovin, precum și de subcomisarul Panov, încît a doua zi a murit la spital.

Iată povestea nu prea complicată a acestui caz simplu, care aruncă o lumină vie asupra celor ce se petrec mereu și în mod obișnuit în instituțiile noastre polițienești.

După cît ne putem da seama din relatările extrem de succinte apărute în ziare, lucrurile s-au petrecut în felul următor : la 20 aprilie Vozduhov a venit într-o birjă la palatul guvernatorului. L-a întâmpinat intendentul palatului, care a arătat la proces că Vozduhov era fără căciulă, cam băut, dar nu beat, și se plîngea că la debarcader i s-a refuzat eliberarea unui bilet de călătorie (?). Intendentul a poruncit gardianului public Șelemetiev să-l ducă la secție. Vozduhov era atît de puțin amețit, încît a fost în stare să vorbească liniștit cu Șelemetiev, iar la secție, în fața subcomisarului Panov, și-a declarat identitatea fără să se încurce. Cu toate acestea, Șelemetiev – probabil cu știrea lui Panov, care cu puțin înainte luase identitatea lui Vozduhov, – „l-a îmbrîncit“ pe acesta nu în camera arestațiilor, unde se aflau cîțiva oameni în stare de ebrietate, ci în „camera de gardă“, vecină cu camera arestațiilor. Cînd l-a îmbrîncit, sabia i s-a

agăţat de zăvorul uşii, iar el s-a rănit uşor la mână. Crezînd că Vozduhov îl apucase de sabie, el s-a năpustit asupra lui şi a început să-l snopească în bătaie, ţipînd că l-a rănit la mână. Şelemetiev dădea în el cu toată puterea, lovindu-l peste faţă, în piept, în coaste, aşa încît Vozduhov, nemaiputîndu-se ţine pe picioare, cădea mereu la pămînt, se izbea cu capul de podea, cerea îndurare. „De ce mă bateţi?“ – striga el mereu, după cum relatează un martor (Semahin), care se afla atunci în camera arestaţilor. – „Nu sînt vinovat cu nimic. Iertaţi-mă, pentru numele lui Dumnezeu!“.

După relatările aceluiaşi martor, Vozduhov nu era beat; beat era mai curînd Şelemetiev. Aflînd că Şelemetiev „îl muştruluieste“ (expresie folosită în actul de acuzare!) pe Vozduhov, gardienii Şulpin şi Şibaev, care se cinsteau în localul poliţiei încă din prima zi de paşti (20 aprilie era marţi, a treia zi de paşti), se duc în camera de gardă însoţiţi de Olhovin, care venise de la altă secţie, şi tabără cu toţii pe Vozduhov, lovindu-l cu pumnii, călcîndu-l în picioare. Apare şi subcomisarul Panov, care începe şi el să dea în Vozduhov, lovindu-l în cap cu o carte groasă, cu pumnii. „L-au bătut atît de crîncen – spunea o arestată –, că simţeam că leşin de groază“. Cînd „muştruluiiala“ a luat sfîrşit, subcomisarul, foarte calm, i-a ordonat lui Şibaev să spele singele de pe faţa victimei – e mai prudent aşa; te pomeneşti că-l vede vreun superior! – şi să-l bage în camera arestaţilor. „Fraţilor! – se adresează Vozduhov celorlalţi arestaţi – vedeţi cum bate poliţia? Fiţi martori, o să-i reclam!“ Dar n-a mai apucat să reclame: a doua zi dimineată a fost găsit în nesimţire şi trimis la spital, unde după 8 ore a încetat din viaţă, fără să-şi fi revenit. La autopsie s-a constatat că avea 10 coaste rupte, vîntăi pe tot corpul şi hemoragie cerebrală.

Curtea a condamnat pe Şelemetiev, Şulpin şi Şibaev la cîte 4 ani muncă silnică, iar pe Olhovin şi Panov *la cîte o lună arest*, ei fiind declaraţi culpabili numai de „injurie“...

Cu această sentinţă vom şi începe examinarea cazului de faţă. Cei trei condamnaţi la muncă silnică au fost acuzaţi de săvîrşirea faptelor prevăzute şi pedepsite de art. 346 şi 1.490, pt. 2 din Codul penal. Primul dintre aceste articole prevede că funcţionarul public care în exerciţiul funcţiunii provoacă rănirea sau mutilarea unei persoane este pasibil de

maximul pedepsei „prevăzute pentru această infracțiune“. Iar art. 1.490, pt. 2 stabilește că schingiuirea care are drept urmare moartea victimei se pedepsește cu muncă silnică de la 8 la 10 ani. În loc să aplice *maximul pedepsei*, completul de judecată format din judecători și din reprezentanți ai stărilor sociale a redus pedeapsa cu două grade (gradul 6 : muncă silnică de la 8 la 10 ani ; gradul 7 - muncă silnică de la 4 la 6 ani), adică a acordat reducerea maximă admisă de lege în caz de circumstanțe atenuante, și, în afară de aceasta, a dat *minimul* pedepsei prevăzute în limitele acestui grad minim. Într-un cuvânt, instanța a făcut tot ce a putut pentru a îndulci soarta acuzaților, și chiar mai mult decât a putut, deoarece dispoziția legală cu privire la aplicarea „maximului pedepsei“ a fost ocolită. Prin aceasta nu vrem să spunem, desigur, că „dreptatea supremă“ cerea tocmai zece, și nu patru ani de muncă silnică ; important este că asasinii au fost declarați asasini și condamnați la muncă silnică. Dar nu putem trece cu vederea o tendință foarte caracteristică a instanțelor formate din judecători și din reprezentanți ai stărilor sociale : cînd judecă funcționari de poliție, ei sînt gata să fie cît mai indulgenți ; cînd judecă pentru infracțiuni comise împotriva poliției, ei dau dovadă, după cum se știe, de o asprime neînduplecată*.

Iată, de pildă, cazul domnului subcomisar... de, cum să nu fii indulgent cu el ! El l-a primit pe Vozduhov la secție, tot el, probabil, a poruncit să nu fie dus în camera arestaților, ci mai întii - pentru muștruire - în camera de gardă, el a

* În legătură cu aceasta, cităm încă un fapt care ilustrează felul în care instanțele noastre judecătorești pedepsesc diferite infracțiuni. La cîteva zile după judecarea ucigașilor lui Vozduhov, Consiliul de război al circumscripției militare Moscova a judecat procesul unui soldat care își făcea serviciul militar într-o brigadă de artilerie din localitate și care furase, în timp ce era de gardă la magazia de efecte, 50 de perechi de pantaloni și cîteva bucăți de piele ce se aflau în această magazie. Sentința : patru ani de muncă silnică. Viața unui om încredințat poliției valorează tot atît cît 50 de perechi de pantaloni și cîteva bucăți de piele încredințate unei santinele. Precum soarele într-o picătură de apă, așa se reflectă în această „egalitate“ sui-generis întreaga orînduire a statului nostru politist. În fața puterii de stat individul nu înseamnă nimic. Disciplina în cadrul puterii de stat este totul... dar numai pentru găinarii. Căinarii - la ocnă, pe cînd hoții cei mari, toți acești magnați ai banului, miniștri, directori de bancă, constructori de căi ferate, ingineri, antreprenori, care își însușesc din avutul public zeci și sute de mii de ruble, plătesc în cazul cel mai rău, și de altfel foarte rar, cu surghiunul în gubernii îndepărtate, unde pot trăi fără griji din banii iefuți (autorii fraudelor bancare din Siberia occidentală) și de unde pot ușor s-o ștergi peste graniță (colonelul de jandarmi Meranville de Saint-Claire).

participat la bătaie și cu pumnii, și cu o carte groasă (probabil, codul de legi), el a dispus să fie șterse urmele crimei (să se spele sângele), el a raportat în noaptea de 20 aprilie comisariului-șef al secției Muhanov, care se întorsese între timp, că „la secția care i-a fost încredințată, în timpul serviciului nu s-a întâmplat nimic“ (textual l), – dar el n-are nimic comun cu ucigașii, el e culpabil numai de injurie prin acțiuni, de o simplă injurie, care se pedepsește cu arest. Se înțelege de la sine că d-l Panov, acest gentleman neculpabil de omor, se află și astăzi în serviciul poliției, deținând postul de ureadnic polițienesc. D-l Panov n-a făcut decît să-și mute de la oraș la sat binefăcătoarea sa activitate de „muștruire“ a oamenilor din popor. Să fim sinceri, cititorule, ureadnicul Panov nu poate să vadă în sentința curții altceva decît un sfat : de aici înainte să ascunzi mai bine urmele crimei, „să muștruluiiești“ în așa fel încît să nu rămînă urme. Tu ai poruncit să fie spălat sângele de pe fața muribundului, – asta-i foarte bine, dar l-ai lăsat pe Vozduhov să moară, – asta, frățioare, este o imprudență ; pe viitor să fii mai precaut și să-ți bagi bine în cap prima și ultima regulă a unui Derjimorda rus : „bate-l cît vrei, dar să nu-l omori !“.

Din punct de vedere general-uman, sentința curții în ceea ce-l privește pe Panov este o adevărată batjocorire a justiției : ea vădește tendința pur slugarnică de a arunca toată vina pe gardieni și de a scoate basma curată pe șeful lor direct, cu a cărui știre, aprobare și participare a avut loc această schingiuire bestială. Din punct de vedere juridic, însă, această sentință ilustrează cît se poate de bine cazuistica de care sînt capabili judecătorii-birocrați, care nu sînt nici ei mult mai buni decît subcomisarul. Limba îi este dată omului pentru a-și ascunde gîndurile, spun diplomații. Legea este dată pentru a denatura noțiunea de culpă și de responsabilitate, ar putea să spună juriștii noștri. Într-adevăr, e nevoie de o artă judiciară ultrarafinată pentru a califica drept simplă injurie prin acțiuni o participare la schingiuire ! Lucrătorul care în dimineața zilei de 20 aprilie i-a smuls, poate, lui Vozduhov căciula din cap e vinovat, așadar, de comiterea aceleiași infracțiuni – ba chiar și mai puțin : nu de aceeași infracțiune, ci de aceeași „încălcare de lege“ – ca și Panov. Pînă și pentru o simplă participare la încăierare (și

nu la maltratarea unui om lipsit de apărare), dacă în urma ei s-a produs moartea unuia dintre participanți, se cuvine o pedeapsă mai aspră decît cea dată subcomisarului. Chiți-bușarii de judecători au profitat în primul rînd de faptul că pentru schinguire în exercițiul funcțiunii legea prevede mai multe pedepse, lăsînd judecătorului să aleagă, în funcție de circumstanțele cauzei, între închisoare de la 2 luni în sus și surghiunul în Siberia. Principiul de a nu-l stînjeni pe judecător prin precizări excesiv de formale, de a-i lăsa o anumită libertate de apreciere, este, desigur, un principiu foarte înțelept, pentru care profesorii noștri de drept penal au lăudat nu o dată legislația rusă, subliniind liberalismul ei. Ei uitau însă amănuntul că, pentru aplicarea unor dispoziții legale înțelepte, este nevoie de judecători care să nu fie reduși la situația de simpli birocrați, este nevoie ca la judecată să participe reprezentanți ai societății și ca opinia publică să participe la dezbaterea procesului. În al doilea rînd, judecătorilor le-a venit aici în ajutor reprezentantul parchetului, care *a retras* acuzația de schinguire și săvîrșire de atrocități, formulată inițial împotriva lui Panov (și a lui Olhovin), și a cerut ca ei să fie judecați numai pentru injurie. În motivarea cererii sale, reprezentantul parchetului a invocat concluziile experților, care arătaseră că loviturile date de Panov n-au fost deosebit de dureroase și nici prea numeroase. Sofismul juridic, după cum vedeți, nu prea strălucește prin ingeniozitate : deoarece Panov a dat mai puține lovituri decît ceilalți, *se poate* spune că loviturile aplicate de el nu au fost *deosebit* de dureroase ; și dacă n-au fost deosebit de dureroase, *se poate* conchide că ele nu intră în categoria celor pe care legea le califică drept „schinguiuri și atrocități“, or, dacă nu pot fi calificate drept schinguiuri și atrocități, înseamnă că avem de-a face cu o simplă injurie prin acțiuni. Totul se aranjează spre mulțumirea tuturor, iar d-l Panov rămîne în rîndurile păzitorilor ordinii și ai bunei-cuviințe *...

* În loc de a demasca în fața tribunalelor și a opiniei publice fărădelegile în toată goliiciunea lor, cîrmuirea noastră preferă să cocoloșească lucrurile în justiție și să se limiteze la circulare și ordine pline de fraze pompoase, dar lipsite de orice conținut. Așa, de pildă, șeful poliției din Orel a dat zilele acestea un ordin prin care, în confirmarea dispozițiilor anterioare, se cere comisarilor-șefi ca alit ei personal eit și prin ajutorii lor să pună în vedere cu toată strictetea gradelor polițienești inferioare să evite orice brutalități sau acte de violență la ridicarea celor găsiți în stradă în stare de ebrietate și la închiderea lor pe lîngă secții pînă la trezirea din beție, explicitnd gradelor

Am atins aici problema participării reprezentanților societății la administrarea justiției și problema rolului opiniei publice. Această problemă este în general cât se poate de bine ilustrată de procesul de care ne ocupăm. În primul rînd : de ce procesul acesta a fost judecat de un complet al curții de apel cu participarea unor reprezentanți ai stărilor sociale, și nu de curtea cu juri ? Pentru că guvernul lui Alexandru al III-lea, pornind o luptă necruțătoare împotriva tuturor năzuințelor de libertate și de independență ale societății, a ajuns în foarte scurt timp să vadă în curtea cu juri o primăjdie. Presa reacționară a declarat curtea cu juri drept un „tribunal al străzii” și a dezlănțuit împotriva ei o campanie care, în treacăt fie zis, mai continuă și astăzi. Guvernul a adoptat un program reacționar : după ce a înfrînt mișcarea revoluționară din deceniul al 8-lea al secolului trecut, el a declarat fără rușine reprezentanților societății că-i consideră „stradă”, gloată, care nu are dreptul să se amestece nu numai în activitatea de legiferare, dar nici în administrația de stat, și care trebuie izgonită din sanctuarul unde locuitorii Rusiei sînt judecați și pedepsiți după metoda celor de teapa lui Panov. În 1887 a fost promulgată o lege prin care judecarea infracțiunilor săvîrșite de funcționarii publici și a celor săvîrșite împotriva funcționarilor publici a fost scoasă din competența curții cu juri și dată în competența unei instanțe ordinare cu participarea unor reprezentanți ai stărilor sociale. După cum se știe, acești reprezentanți ai stărilor sociale, încadrați în același complet de judecată cu judecători-cinov-

inferioare că poliția are, printre altele, și îndatorirea de a ocroti pe cei aflați în stare de ebrietate, care nu pot fi lăsați în voia lor fără primejdie vădită pentru ei, și de aceea gradele polițienești inferioare, care au chiar prin lege calitatea de apărători și ocrotitori direcți ai locuitorilor, atunci cînd ridică și transportă la secție oameni aflați în stare de ebrietate nu numai că nu trebuie să recurgă la mijloace brutale și inumane, ci, dimpotrivă, trebuie să facă tot ce depinde de ei pentru a ocroti persoanele aflate sub paza lor pînă la trezirea din beție. Ordinul avertizează gradele polițienești inferioare că numai printr-o asemenea îndeplinire conștiințioasă și legală a îndatoririlor lor de serviciu vor putea conta pe încrederea și stima populației și că, dimpotrivă, orice samavolnicie sau atrocitate din partea slujbașilor poliției față de cei aflați în stare de ebrietate, precum și folosirea față de ei a unor măsuri de violență incompatibile cu datoria slujbașilor poliției, care trebuie să fie un exemplu de corectitudine și de moralitate, vor atrage după sine în mod inevitabil pedepsele aspre prevăzute de lege, iar slujbașii polițienești inferiori care se vor face vinovați de asemenea acte vor fi deferiți justiției. — Un subiect de caricatură pentru o revistă satirică : subcomisarul de poliție acuzat de omucidere și achitat de justiție dă citire ordinului în care se arată că el trebuie să fie un exemplu de corectitudine și de moralitate !

nici, nu sînt decît niște статисти muți, limitați la rolul jalnic al unor martori care contrasemnează tot ce vor găsi de cuviință să hotărască cinovnicii departamentului justiției. Aceasta este una dintre nenumăratele legi care în șir neîntre-rupt străbat ca un fir roșu întreaga epocă reacționară modernă a istoriei ruse, toate avînd una și aceeași tendință : aceea de a restabili „puterea forte“. Sub presiunea împrejurărilor, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea cîrmuirea a fost nevoită să vină în contact cu „strada“, iar compoziția acesteia din urmă se schimba cu o repeziciune uimitoare ; locul filistinilor inculți era luat de cetățeni care începeau să fie conștienți de drepturile lor și care erau capabili chiar să ridice din mijlocul lor luptători pentru aceste drepturi. Cum și-a dat seama de această schimbare, cîrmuirea s-a dat înapoi cuprinsă de groază și acum face eforturi desperate de a se izola printr-un zid chinezesc, de a se închide într-o fortăreață inaccesibilă oricăror manifestări de inițiativă obștească... Dar să revenim la subiectul nostru.

Așadar, datorită legii reacționare, strada a fost înlăturată de la judecarea agenților puterii de stat. Cinovnicii au fost judecați de cinovnici, și aceasta a influențat nu numai sentința, ci și întregul caracter al instrucției și al dezbaterilor judiciare. Judecata străzii este prețioasă tocmai prin faptul că aduce un curent de aer proaspăt în atmosfera de formalism birocratic de care sînt îmbîcsite toate instituțiile noastre guvernamentale. Ceea ce interesează strada este nu numai și chiar nu atît felul cum va fi calificată fapta respectivă, adică dacă va fi calificată injurie, lovire sau schingiuire, și în ce fel va fi pedepsită ; strada vrea să fie dezvăluite pînă la rădăcină și arătate opiniei publice toate firele social-politice ale crimei și semnificația ei, ea vrea ca judecata să fie un izvor de învățăminte pentru morala publică și pentru politica practică. Strada vrea ca tribunalul să nu fie o „dregătorie“, în care oamenii stăpînirii aplică în fiecare caz în parte articolele corespunzătoare din codul penal, ci o instituție publică care să dezvăluie racilele orînduirii actuale și să furnizeze materiale pentru criticarea ei și deci pentru

îndreptarea ei. Sub presiunea practicii vieții sociale și sub imboldul creșterii conștiinței politice, strada sesizează instinctiv adevărul că în lupta împotriva criminalității schimbarea instituțiilor sociale și politice are o importanță mult mai mare decât aplicarea diverselor pedepse, adevăr spre care își croiește drum atât de anevoios și cu atâtea ezitări, prin păienjenitul raționamentelor ei scolastice, știința noastră juridică oficială. Tocmai de aceea publiciștii reacționari și cîrmuirea reacționară urăsc – și nici n-ar putea să nu urască – judecata străzii. De aceea restrîngerea competenței curții cu juri și îngrădirea publicității străbat ca un fir roșu întreaga istorie de după reformă a Rusiei, iar caracterul reacționar al epocii „de după reformă” iese la iveală *chiar a doua zi* după intrarea în vigoare a legii din 1864, prin care a fost reorganizată „împărțirea dreptății” * în țara noastră. Și tocmai la acest proces s-a făcut simțită cu o deosebită putere lipsa „judecării străzii”. Cine ar fi putut la acest proces să se intereseze de aspectul obștesc al cazului și să se străduiască să-l scoată cît mai mult în relief? Procurorul? Acest funcționar de stat care are cele mai strînse legături cu poliția, care împarte răspunderea pentru felul cum sînt deținuți arestații și pentru tratamentul ce li se aplică, iar în unele cazuri este chiar șeful poliției? Am văzut că reprezentantul parchetului a retras acuzația de schingiuire formulată inițial împotriva lui Panov. Partea civilă, dacă Vozduhova, soția victimei, care a depus la proces ca martoră, ar fi cerut asasinilor despăgubiri? Dar de unde era să știe ea, o femeie simplă, că la un proces penal se pot cere despăgubiri civile? Și chiar dacă ar fi știut, avea ea oare posibilitatea să angajeze un avocat? Și chiar dacă ar fi avut o asemenea posibilitate, s-ar fi găsit oare un avocat care să poată și să vrea să atragă atenția opiniei publice asupra rînduielilor pe care le dezvăluie acest asasinat? Și chiar de s-ar fi găsit un astfel de avocat, îi puteau oare stimula „arderea civică” asemenea „delegați” ai societății

* Polemizînd în prca legală împotriva reacționarilor, partizanii liberali ai instituției juraților contestă adeseori în mod categoric semnificația politică a acestei instituții, străduindu-se să demonstreze că nu din considerente politice se pronunță ei pentru participarea reprezentanților societății la administrarea justiției. În parte, acest lucru se datorește, fără îndoială, mărginirii politice de care suferă adesea tocmai juriștii, cu toate că se ocupă în mod special de științele „de stat”. De cele mai multe ori însă, aceasta se explică prin necesitatea de a folosi un limbaj esopian, prin imposibilitatea de a-și exprima fătîș simpatiile pentru constituție,

ca reprezentanții stărilor sociale? Iată-l pe starostele plășii – iau cazul unui proces în provincie – care se simte jenat în veșmîntul său de țară, nu știe unde să-și ascundă cizmele date cu unsoare și ce să facă cu mîinile sale de mujic, și aruncă mereu priviri speriate spre excelența sa, președintele curții, care stă la aceeași masă cu el. Iată-l pe primarul orașului, un negustor gras, care, împopoțonat în mundirul său stînjenerator și cu lanțul atîrnînd de gît, gîfîie din greu și caută mereu să-l imite pe vecinul său, mareșalul nobilimii, boier cu mundir de nobil, cu o înfățișare spilkuită și cu maniere de aristocrat. Iar alături de ei – judecători trecuți prin școala îndelungată a frecușului birocratic, adevărați dieci încărungiți prin cancelarii, plini de conștiința înaltei misiuni care le revine : să judece niște oameni ai stăpînirii, pe care judecata străzii nu e vrednică să-i judece. Nu este limpede oare că această ambianță e de natură să potolească zelul oratoric al celui mai elocvent avocat, amintindu-i vechea zicală : „să nu strici orzul pe...” ?

Și așa s-a făcut că procesul a fost judecat în mare grabă, ca și cum forurile de resort ar fi vrut să scape cît mai repede de el *, ca și cum s-ar fi temut să răscolească mai adînc această mîrșăvie ; poți să locuiești lîngă un closet, să te deprinzi să nu mai observi, să te obișnuiești, dar dacă te apuci să-l cureți, duhoarea se va întinde neapărat, și atunci o vor simți toți locatarii : și cei din locuința respectivă, și cei din locuințele vecine.

În acest proces au rămas nelimppezite o mulțime de întrebări care se impun de la sine și pe care nimeni nu și-a dat măcar osteneala să le elucideze. Pentru ce a venit Vozduhov la guvernator ? Rechizitoriul – acest document care întru-chipează dorința acuzării de a dezvălui toate împrejurările crimei – nu numai că nu dă vreun răspuns la această întrebare, ci chiar o cocoloșește pur și simplu, pretinzînd că Vozduhov „a fost reținut în stare de ebrietate în curtea palatului guvernatorului de către gardianul public Șelemetiev“. Aceasta sugerează chiar ideea că Vozduhov s-a datat la excese, și încă unde ? în curtea palatului guvernatorului !

* Nimeni nu s-a gîndit să aducă mai repede în fața justiției pe autorii crimei. Deși împrejurările cauzei sînt cît se poate de simple și de clare, o faptă săvîrșită la 20 aprilie 1899 a fost judecată de curte abia la 23 ianuarie 1901. O justiție *raptidă*, dreaptă și milostivă !

În realitate însă Vozduhov a venit într-o birjă la palatul guvernatorului ca să facă o reclamație – acest fapt este bine stabilit. Ce reclamație a făcut el? Ptițin, intendentul palatului guvernatorului, spune că Vozduhov a reclamat că la debarcader i s-a refuzat eliberarea unui bilet de călătorie (?). Martorul Muhanov, fost comisar-șef al secției în care a avut loc maltratarea lui Vozduhov (iar astăzi director al penitenciarului gubernial din Vladimir), declară că de la soția lui Vozduhov a auzit că împreună cu bărbatul ei făcuse o beție și că *amîndoi au fost bătuți la Nijni, atît la poliția fluvială cît și la secția de poliție Rojdestvenski, și că tocmai de aceste fapte a vrut Vozduhov să se plîngă guvernatorului*. Cu toate că depozițiile acestor martori sînt vădit contradictorii, instanța nu face nimic pentru a limpezi această chestiune. Dimpotrivă, oricine este pe deplin îndreptățit să conchidă că instanța *nu a vrut să limpezească această chestiune*. Soția lui Vozduhov a depus ca martoră la proces, dar nimeni nu s-a gîndit s-o întrebe dacă într-adevăr ea și soțul ei au fost bătuți la cîteva secții de poliție din Nijni? în ce împrejurări au fost ei arestați? unde anume au fost bătuți? cine i-a bătut? voia oare într-adevăr soțul ei să se plîngă guvernatorului? dacă soțul ei a mai vorbit cu cineva despre această intenție a sa? Martorul Ptițin, care în calitate de funcționar la cancelaria guvernatorului era, poate, prea puțin dispus să asculte de la Vozduhov – care, deși nu era beat, a fost totuși reținut pînă se va trezi din beție! – reclamații împotriva poliției și care a poruncit gardianului *beat* Șelemetiev să-l ducă pe reclamant la secție, unde să fie reținut pînă se va trezi din beție, acest martor interesant n-a fost supus unui interogatoriu încrucișat. Nici birjarul Krainov, care îl adusese pe Vozduhov la guvernator și care l-a dus apoi la secție, nu a fost întrebat dacă Vozduhov i-a spus pentru ce se duce acolo? ce anume a spus el lui Ptițin? dacă a mai auzit și altcineva această convorbire? Curtea se limitează să dea citire depoziției sumare a lui Krainov, care nu s-a prezentat la proces (și care arată că Vozduhov n-a fost beat, ci numai puțin bătut), iar reprezentantul parchetului nici nu se gîndește să ceară aducerea în instanță a acestui martor important. Dacă se ține seama de faptul că Vozduhov era subofițer de rezervă, adică un om umblat, care cunoștea oare-

cum legile și rinduielile, că chiar după ultima bătaie, care i-a provocat moartea, el spunea celor din camera arestaților : „am să fac o reclamație“, – apare mai mult decât probabil că el s-a dus la guvernator tocmai pentru a se plînge împotriva poliției, că martorul Ptițin a mințit, căutînd să scoată basma curată poliția, că judecătorii-lachei și procurorul-lacheu n-au vrut să dea în vileag această istorie jenantă.

Mai departe. De ce și pentru ce a fost bătut Vozduhov ? Și în această chestiune rechizitoriul prezintă lucrurile *în așa fel* încît să creeze o situație cit mai favorabilă... pentru acuzați. „Motivul schingiuirii“ a fost, chipurile, rănirea la mină a lui Șelemetiev în momentul în care acesta l-a îmbrîncit pe Vozduhov în camera de gardă. Se pune însă întrebarea de ce Vozduhov, care vorbise liniștit și cu Șelemetiev și cu Panov, a fost îmbrîncit (să presupunem că trebuia neapărat *să fie îmbrîncit !*) nu în camera arestaților, ci mai întîi în camera de gardă ? El a fost adus spre a fi închis pînă se va trezi din beție – în camera arestaților se aflau deja cîțiva oameni în stare de ebrietate –, tot aici ajunge mai tîrziu și Vozduhov ; atunci de ce Șelemetiev, după ce l-a „prezentat“ pe acesta subcomisarului Panov, îl îmbrîncește în *camera de gardă* ? Este clar că numai cu scopul de a-l schingui. În camera arestaților mai erau și alții, pe cînd în camera de gardă Vozduhov va fi singur, iar în ajutorul lui Șelemetiev vor veni cîțiva gardieni publici, precum și d-l Panov, căruia în momentul de față îi este „încredințată“ secția întîi. Schinguirea nu se datorește, așadar, unei cauze întîmplătoare, ci unei hotărîri dinainte luate. Nu putem presupune decât una din două : ori toți cei care sînt trimiși la secție spre a fi închiși pînă se vor trezi din beție (chiar dacă se comportă cit se poate de cuviincios și liniștit) sînt duși mai întîi în camera de gardă pentru a fi „muștruluiți“, ori Vozduhov a fost bătut acolo spre a fi bătut *tocmai pentru că se dusese la guvernator să se plîngă împotriva poliției*. Relatările ziarelor în legătură cu acest proces sînt atît de sumare, încît este greu să te pronunți categoric pentru ipoteza a doua (care nu e de loc neverosimilă), dar instrucția și dezbaterile procesului ar fi putut lămuri temeinic, desigur, această chestiune. Instanța, bîncînteles, nu i-a dat nici o atenție. Am

spus : „bineînțele“, pentru că indiferența judecătorilor oglindește aici nu numai un formalism birocratic, ci și pur și simplu mentalitatea filistină a rusului. „Au găsit de ce să se mire ! Un mujic beat omorît în bătaie la secție ! Se întâmplă la noi altele și mai și !“ Și filistinul îți arată zeci de cazuri mult mai revoltătoare în care vinovații rămîn nepedepsiți. Spusele filistinului sînt cît se poate de adevărate, și cu toate acestea el n-are de loc dreptate, iar cuvintele sale nu reflectă decît miopia fără seamăn care-l caracterizează. Oare nu din cauză că silnicia constituie practica obișnuită, de fiecare zi, a oricărei secții de poliție sînt posibile la noi cazuri mult mai revoltătoare de silnicie polițienească ? Și dacă indignarea noastră în cazurile deosebit de revoltătoare este neputincioasă, nu se datorește aceasta oare nepăsării tu care ne-am deprins să privim cazurile „normale ?“ – faptului că rămînem nepăsători chiar și atunci cînd un fenomen atît de frecvent și obișnuit ca maltratarea la secție a unui „mujic“ beat (chirurgul beat) provoacă proteste chiar din partea acestui mujic (deprins, s-ar părea, cu asemenea lucruri), care plătește cu viața precutezătoarea încercare de a supune guvernatorului o plîngere cît se poate de smerită ?

Există și un alt motiv care nu ne îngăduie să trecem cu vederea acest caz foarte obișnuit. S-a spus de mult că rolul preventiv al pedepsei este determinat nu de asprimea ei, ci de caracterul ei de neînălăturat. Nu importă ca pentru o infracțiune sau alta să fie prevăzută o pedeapsă grea ; important este ca *nici un* caz de infracțiune să nu rămînă nedescoperit. Nici din acest punct de vedere procesul de față nu este lipsit de interes. În disprețul legii, bătaia barbară la poliție se practică în Imperiul rus – putem spune fără teamă de exagerare – zi de zi și ceas de ceas *. Iar în fața justiției

* Rîndurile acestea fuseseră scrise deja cînd zierele au adus încă o confirmare a justetei acestei afirmații. La celălalt capăt al Rusiei, la Odesa — oraș asimilat cu capitala —, un judecător de pace a achitat pe un oarecare M. Klinkov, care, printr-un proces-verbal încheiat de subcomisarul de poliție Sadukov, fusese învinuit că ar fi avut o atitudine turbulentă în timp ce se afla arestat la poliție. La proces, inculpatul, precum și cei patru martori ai săi au arătat următoarele : Sadukov l-a reținut în stare de ebrietate și l-a dus la secție pe M. Klinkov. Cînd s-a trezit, Klinkov a cerut să fie pus în libertate. Drept răspuns, un gardian public l-a apucat de guler și a început să-l bată, apoi au apărut alți trei gardieni, și toți patru au început să-l stîlcească în bătaie, lovindu-l peste față, în cap, în piept și în coaste. Sub grindina de lovituri care cădeau asupra lui, Klinkov, scăldat în sînge, s-a prăbușit la pămînt, și atunci gardienii au tăbărit asupra lui Klinkov, care zăcea nemișcat,

ea ajunge în cazuri cu totul excepționale și extrem de rare, ceea ce nu trebuie să ne mire cîtuși de puțin, deoarece aici infractorul este chiar poliția în persoană, aceeași poliție căreia îi este încredințată în Rusia descoperirea infracțiunilor. Aceasta ne obligă însă să acordăm o atenție cu atît mai mare, fie și puțin obișnuită, cazurilor cînd justiția se vede nevoită să ridice vîlul care acoperă fenomene obișnuite.

Uitați-vă, de pildă, cum bat polițiștii. Ei se adună 5 sau 6 inși, bat cu o cruzime bestială, mulți dintre ei sînt amețiți de băutura și toți au săbii. Dar nimeni dintre ei nu lovește o dată măcar cu sabia. Sînt oameni cu experiență și știu foarte bine cum se bate. O lovitură cu sabia lasă urme care pot constitui o probă în justiție, pe cînd dacă bat cu pumnii — dovedește apoi, dacă poți, că te-au bătut la poliție. „A fost bătut într-o încăierare înainte de a fi fost ridicat și dus la secție“, — și n-ai cum să dovedești că poliția minte. Pînă și în cazul de față, cînd din întîmplare au omorît în bătaie victima („dracul l-a pus să moară? a fost un mujic solid, cine se putea aștepta la așa ceva?“), acuzarea a trebuit să probeze cu martori că „înainte de a fi trimis la secție Vozduhov era perfect sănătos“. Se vede că ucigașii, care au susținut tot timpul că nici nu s-au atins de el, pretindeau că a fost bătut înainte de a fi fost adus la poliție. Și în asemenea cazuri este extrem de greu să găsești martori. O întîmplare fericită a făcut ca ferestruica care dă din camera arestaților în camera de gardă să nu fie complet astupată: ce-i drept, în loc de geam avea o foaie de tablă cu găuri anume făcute, care dinspre camera de gardă sînt acoperite cu o perdea de

---

și au început să-l bată cu și mai mare înverșunare. După cum au arătat Klinkov și martorii săi, schingiuirea a fost condusă de Sadukov, care-i îndemna mcreu pe gardieni. Bătut crincen, Klinkov și-a pierdut cunoștința. După ce și-a venit în simțiri, a fost pus în libertate. Klinkov s-a dus imediat la un medic, care i-a adevărit printr-un certificat medical starea deplorabilă în care se afla. Judecătorul de pace l-a sfătuit pe Klinkov să facă la parchet o reclamație împotriva lui Sadukov și a celor patru gardieni, la care Klinkov a răspuns că reclamația a și fost făcută și că are 20 de martori care vor confirma că a fost schinguit.

Nu trebuie să fii profet ca să prezici că M. Klinkov nu va reuși să obțină trîmțerea în judecată și condamnarea gardienilor publici pentru faptul de schinguire. L-au bătut, dar nu l-au omorît, — și chiar dacă, contrar așteptărilor, aceștia vor fi trași la răspundere, pentru fapta lor, pedeapsa va fi de-
zorie.

piele, dar cînd bagi degetul, pielea se ridică, așa că din camera arestaților se poate vedea atunci tot ce se petrece în camera de gardă. Numai datorită acestui fapt a putut fi reconstituită la proces scena „muștrului”. Dar o astfel de neorînduială ca ferestruica să nu fie complet astupată putea să existe, desigur, numai în secolul trecut ; în secolul al XX-lea puteți fi siguri că ferestruica care dă din camera arestaților în camera de gardă a secției întii Kremlevskaia din orașul Nijni-Novgorod este definitiv astupată... Și din moment ce nu există martori, vai de acela care nimerește în camera de gardă !

În nici o țară nu există atîtea legi ca în Rusia. Pentru orice există la noi o lege. Există și un regulament special pentru deținerea sub pază, în care se arată amănunțit că arestații pot fi ținuți numai în încăperi speciale, supuse unei supravegheri speciale. Legea, după cum vedeți, este respectată : pe lângă poliție există o încăpere specială : „camera arestaților”. Dar *înainte* de a-l depune pe reținut în camera arestaților, poliția „obișnuiește” „să-l îmbrîncească” în „camera de gardă”. Și deși destinația camerei de gardă ca adevărată cameră de tortură reiese cit se poate de limpede din datele acestui proces, instanțele noastre judecătorești nici nu s-au gîndit să-și oprească atenția asupra acestui lucru. Doar n-ați vrea, la urma urmelor, ca procurorii să denunțe abuzurile scandaloase ale samavolnicicii polițienești de la noi și să pornească la luptă împotriva ei !

Am atins problema martorilor la procesele de felul acesta. În cazul cel mai bun, martori pot fi exclusiv oameni care se află în mîinile poliției ; numai în condiții cu totul excepționale s-ar putea ca cineva din afară să vadă cum se „muștruluiește” la secție. Se știe însă că martorii care se află în mîinile poliției pot fi influențați de ea. Așa s-a întîmplat și în cazul de față. Martorul Frolov, care în timpul săvîrșirii crimei se afla în camera arestaților, a arătat mai întîi, la instrucție, că pe Vozduhov l-au bătut și gardienii, și subcomisarul ; pe urmă el a retractat declarația dată împotriva subcomisarului Panov ; iar la proces a declarat că nici unul dintre polițiști nu l-a bătut pe Vozduhov și că el, Frolov, a depus împotriva poliției pentru că așa l-au învățat Șemahin și Barinov (alți arestați, care au fost martorii principali ai acuzării), că

poliția nu l-a influențat cu nimic și nu l-a învățat ce să spună. Martorii Fadeev și Antonov au arătat că în camera de gardă nimeni nu s-a atins de Vozduhov : toți au stat acolo liniștiți și potoliți și n-a fost nici o gilceavă.

După cum vedeți, iarăși un fenomen dintre cele mai obișnuite. Și justiția a avut față de el obișnuita atitudine de nepăsare. Există o lege care pedepsește destul de aspru mărturia falsă în fața justiției ; deschiderea unei acțiuni publice împotriva acestor doi martori falsi ar fi pus și mai mult în lumină samavolnicia polițienească, în fața căreia sînt aproape complet lipsiți de apărare cei care au nenorocirea să cadă în ghearele poliției (și această nenorocire lovește în mod regulat și permanent sute de mii de oameni „simpli“), – dar judecătorii nu se gîndesc decît la aplicarea cutărui sau cutărui articol, fără a se sinchisi de faptul că oamenii se află la discreția poliției. Și acest amănunt al procesului, ca și toate celelalte, arată limpede ce rețea atotcuprinzătoare și solidă este aceasta, ce plagă veche este aceasta, și că, pentru a ne izbăvi de ea, trebuie să ne izbăvim de întregul sistem al despotismului poliției și de totala lipsă de drepturi a poporului.

Cu vreo 35 de ani în urmă, cunoscutului scriitor rus F. M. Reșetnikov i s-a întîmplat o istorie neplăcută. O dată s-a dus la clubul nobilimii din Petersburg, crezînd în mod greșit că acolo se dă un concert. Gardienii publici l-au oprit la ușă, stropșindu-se la el : „Unde te bagi ? cine ești tu ? – „Sînt un lucrător !“ – a răspuns răstit F. M. Reșetnikov, pe care atitudinea gardienilor îl scosese din sărute. Rezultatul acestui răspuns – povestește Gleb Uspenski – a fost că Reșetnikov a dormit în noaptea aceea la secție, de unde a ieșit bătut, fără bani și fără inel. „Aduc aceste lucruri la cunoștința excelenței voastre – scria Reșetnikov într-o petiție înaintată prefectului poliției din Petersburg. – Personal, nu cer nimic. Mi-aș îngădui doar să vă fac rugămintea ca comisarii-șefi, comisarii, subcomisarii de poliție și gardienii publici să nu bată poporul... Acest popor are și așa prea multe de îndurat“¹⁴².

Modesta rugămintea pe care scriitorul rus și-a îngăduit încă cu mulți ani în urmă s-o formuleze prefectului poliției capitalei a rămas pînă astăzi nerealizată, și rămîne *irealizabilă*

în cadrul rînduicelilor noastre politice. Astăzi însă privirile oricărui om cinstit, care nu mai poate suporta priveleştea atrocităţilor şi a silniciilor, sînt atrase de o nouă şi puternică mişcare populară, care acumulează forţe pentru a mătura de pe faţa pămîntului rusesc orice atrocităţi şi pentru a realiza cele mai înalte idealuri ale omenirii. În ultimele decenii ura împotriva poliţiei a crescut şi a prins rădăcini adînci în masele poporului. Dezvoltarea vieţii orăşeneşti, creşterea industriei, răspîndirea ştiinţei de carte, toate acestea au sădit şi în masele înapoiate năzuinţa spre o viaţă mai bună şi conştiinţa demnităţii omenesti, în timp ce poliţia a rămas la fel de despotică şi de bestială. La bestialitatea ei s-au adăugat doar rafinamentul sporit al metodelor de urmărire şi prigonirea sălbatică a unui duşman nou, a celui mai înfricoşător dintre duşmanii actualului regim, şi anume : tot ce duce în masele populare conştiinţa drepturilor proprii şi încrederea în propriile forţe. Fecundată de această conştiinţă şi de această încredere, ura poporului îşi va găsi expresia nu într-o război sălbatică, ci în lupta pentru libertate.

II. DE CE SĂ GRĂBIM VITREGIA VREMURILOR ?

Un interesant proiect a fost adoptat de adunarea nobililor din gubernia Orel, dar şi mai interesante au fost dezbaterile în jurul acestui proiect.

Iată despre ce e vorba. M. A. Stahovici, mareşalul nobilimii din această gubernie, a făcut în faţa adunării o expunere în cadrul căreia a propus să se încheie cu ministerul de finanţe un contract pentru acordarea de posturi de agenţi încasatori nobililor din Orel. O dată cu introducerea monopolului băuturilor spirtoase se înfiinţează în gubernie 40 de posturi de agenţi încasatori, care vor strînge banii realizaţi la debitele de băuturi spirtoase ale statului. Agenţii încasatori sînt retribuiţi cu 2.180 de ruble pe an (900 de ruble leafă, 600 de ruble speze de deplasare şi 680 de ruble pentru plata unui guard). Stahovici a arătat că, după părerea lui, ar fi bine ca aceste locuri să fie ocupate de nobili, în care scop ei ar trebui să se organizeze într-un artel şi să încheie

un contract cu visteria. În locul garanției cerute (3.000–5.000), să se rețină în primii ani de la fiecare agent încasator cite 300 de ruble pe an, care vor servi pentru constituirea unui capital nobiliar menit să asigure interesele departamentului băuturilor spirtoase.

Proiectul, după cum vedeți, se distinge prin caracterul său practic vădit și denotă că cea mai înaltă stare socială din țara noastră are un miros foarte fin, care o ajută să nu piardă nici un prilej de a se înfrupta din cașcavalul statului. Dar multora dintre nobilii-moșieri tocmai acest caracter practic al proiectului le-a părut a fi prea din cale-afară, necuviincios, nedemn de titlul de nobil. S-au încins dezbateri, în cadrul cărora s-au conturat cât se poate de limpede trei puncte de vedere în această problemă.

Primul punct de vedere este cel al practicismului. Fiecare trebuie să mănânce, nobilimea e strâmtorată... orice s-ar zice, e o sursă de existență... doar nu putem refuza să dăm o mână de ajutor unor nobili săraci. În plus, agenții încasatori pot contribui la combaterea alcoolismului ! Al doilea punct de vedere este cel al romanticilor. Să fii slujbaș la băuturi spirtoase, ceva mai sus decât un simplu birtaș, în subordinea unor simpli șefi de depozite, „adeseori oameni din stările de jos“ ! ? – și au început să curgă discursuri înflăcărâte pe tema înaltei meniri a nobilimii. Tocmai de aceste discursuri ne propunem să ne ocupăm în cele ce urmează, dar mai întâi vom arăta și cel de-al treilea punct de vedere – cel al bărbaților de stat. Pe de o parte, nu poți să nu recunoști că e cam rușinos, dar pe de altă parte, trebuie să admiți că e rentabil. Se poate găsi însă o modalitate să faci și capital și să-ți păstrezi și inocența : directorul accizelor poate face numiri și fără garanție, astfel încât cei 40 de nobili pot obține posturile în urma demersului mareșalului nobilimii din gubernie, fără să mai fie nevoie de artel și de contract, căci nu e exclus ca „ministrul afacerilor interne să suspende hotărârea pe motivul că ar fi contrară orînduirii generale a statului“. Această opinie înțeleaptă ar fi triumfat, probabil, dacă mareșalul nobilimii n-ar fi făcut două precizări esențiale : 1) că contractul a și fost prezentat consiliului de pe lângă ministrul de finanțe, care l-a declarat admisibil și l-a acceptat în prin-

cipiu, și 2) că „obținerea acestor posturi printr-un simplu demers al mareșalului nobilimii nu este posibilă“. În concluzie, propunerea sa a fost acceptată.

Bieții romantici ! Ei au suferit o înfringere. Dar ce frumos au vorbit !

„Până acum nobilimea a dat numai conducători. Iată însă că acum ni se propune să formăm nu știu ce artel. Este oare aceasta în spiritul trecutului, prezentului și viitorului nobilimii ? Conform dispozițiilor legale referitoare la agenții încasatori, în cazul când se descoperă o delapidare din partea debitantului, nobilul va trebui să-i ocupe locul la teighea. Mai bine moartea decât un asemenea post !“

Doamne, doamne, cită nobleță poate să zacă în sufletul unui om ! Mai bine să mori decât să vinzi rachiu ! Altceva e să vinzi grîne – asta-i o îndeletnicire nobilă, mai cu seamă în anii de recoltă proastă, când te poți îmbogăți din jefuirea celor înfometaji. Sau o îndeletnicire și mai nobilă – să faci cămătărie cu grîne, să dai iarna țăranilor flămânzi grîne în contul muncilor de vară și să socotești aceste munci de trei ori mai ieftin față de prețurile la liberă învoială. Chiar în zona centrală de cernoziom, din care face parte și gubernia Orel, moșierii noștri au practicat întotdeauna și practică și astăzi cu un zel deosebit acest arhiaristocratic soi de cămătărie. Și este evident că pentru a delimita cât se poate de precis cămătăria aristocratică de cea nearistocratică, trebuie să țipi desigur cât mai tare că îndeletnicirea de debitant de băuturi spirtoase nu cadrează cu demnitatea de nobil.

„Trebuie să ne păzim cu sfințenie menirea, proclamată prin cunoscutul înalt manifest, – menirea de a sluji în mod dezinteresat poporul. Slujirea interesată o contrazice“... „Nobilimea, care are la activul ei meritele slujbei ostășești a înaintașilor, care a dus pe umerii ei toată povara marilor reforme ale împăratului Alexandru al II-lea, are toate temeiurile să fie sigură că-și va putea îndeplini și pe viitor îndatoririle față de stat“.

Da, slujbă dezinteresată ! Împărțirea de moșii, dăruirea de moșii cu locuitori cu tot, adică daruri de mii de deseatine de pământ și mii de suflete de iobagi, formarea clasei marilor proprietari funciari, care posedă sute, mii și zeci de

mii de deseatine de pământ și care prin exploatarea lor aduc la sapă de lemn milioane de țărani – iată formele în care s-a manifestat această dezinteresare. Deosebit de amuzantă este însă referirea la „marile“ reforme ale lui Alexandru al II-lea. De pildă, eliberarea țăranilor – cu câtă dezinteresare i-au despuiat pe țărani generoșii noștri nobili : i-au silit să-și răscumpere propriul lor pământ, i-au silit să-l plătească triplu cât face, au luat cu jașca pământuri țărănești sub formă de otrezki, și-au schimbat pe pământuri țărănești de bună calitate rîpile, terenurile nisipoase și paraginile, iar acum mai au neobrăzarea să se laude cu aceste isprăvi !

„Sfera băaturilor spirtoase n-are în ea nimic patriotic“
....„Tradițiile noastre nu se bazează pe ruble, ci pe slujirea statului. Nobilimea nu trebuie să se transforme într-o bursă“.

Strugurii sînt prea acri ! Nobilimea „nu trebuie“ să se transforme într-o bursă, pentru că la bursă se cer capitaluri solide, pe cînd domnii pînă mai ieri proprietari de sclavi au rămas lefteri. Pentru marea lor majoritate nu se pune problema transformării într-o bursă, căci subordonarea lor față de bursă, subordonarea față de rublă a devenit de mult un fapt împlinit. Și în goana după rublă, „cea mai înaltă stare socială“ se ocupă de mult cu astfel de treburi cît se poate de patriotice ca : fabricarea basamacului, înființarea de fabrici de zahăr și de alte fabrici, participarea la tot felul de întreprinderi comerciale și industriale fictive, umila solicitare a sprijinului sferelor înalte de la curte, al marilor duci, al miniștrilor etc. etc., cu scopul de a obține concesiuni și garanții de stat pentru astfel de întreprinderi, de a smulge pomeni sub formă de înlesniri pentru banca nobilimii, prime de export la zahăr, bucăți (de mii de deseatine !) de pământ bașkir, bănoase „posturi grase“ etc. etc.

„Etica nobilimii poartă pecetea istoriei, a poziției sociale...“
– și pecetea grajdului, care i-a obișnuit pe nobili cu silnicia împotriva țăranului, cu batjocorirea lui. De altfel, deprinderea seculară de a stăpîni a cultivat în rîndurile nobilimii și ceva mai rafinat : priceperea de a îmbrăca în fraze pompoase, menite să prostescă „mulțimea“ incultă, interesele lor de exploatare. Ascultați mai departe :

„De ce să grăbim vitregia vremurilor ? Chiar dacă este o prejudecată, vechile tradiții nu ne îngăduie să înlesnim ivirea acestei vitregii...”

Aceste cuvinte rostite de d-l Narișkin (membru în consiliul nobilimii unite, care a apărat punctul de vedere al bărbatilor de stat) vădesc un just simț de clasă. În ziua de azi, disprețuirea unui post ca cel de agent încasator (sau chiar de debitant) este desigur o prejudecată, dar oare nu datorită prejudecăților maselor inculte ale țărănimii se menține nerușinata exploatare a țăranilor de către moșieri în satul nostru ? Prejudecățile dispar de la sine ; atunci de ce să grăbim dispariția lor, apropiind în văzul tuturor figura nobilului de aceea a birtașului și înlesnind astfel țăranului înțelegerea adevărului simplu (pe care el și fără asta a început să-l înțeleagă) că nobilul moșier este un cămătar, un jefuitor și un tâlhar cu nimic mai bun decât orice altă lipitoare a satului, dar incomparabil mai puternic, puternic prin drepturile sale de proprietar de pământ, prin privilegiile sale statornicite de secole, prin legăturile sale strânse cu puterea țaristă, prin deprinderea sa de a domina și prin priceperea de a-și camufla firea de Iudușcă sub paravanul unei adevărate doctrine a romantismului și a mărinimiei ?

Da, d-l Narișkin este fără îndoială un membru înțelept al consiliului nobilimii, și prin gura lui vorbește înțelepciunea de stat. Nu ne miră cîtuși de puțin că „mareșalul” nobilimii din Orel i-a răspuns – în expresii alese care ar face cinste chiar și unui lord englez – următoarele :

„Ar fi o îndrăzneală din partea mea să contrazic oamenii cu autoritate pe care i-am auzit aici, dacă n-aș fi convins că, obiectînd împotriva opiniilor lor, eu nu obiectez împotriva convingerilor lor”.

Cuvinte pline de adevăr, și încă într-un sens mult mai larg decât își închipuie d-l Stahovici, care fără să vrea a spus adevărul curat. Domnii nobili – începînd cu cei practici și terminînd cu romanticii – au cu toții aceleași convingeri. Toți cred cu tărie în „dreptul” lor „sacru” de a stăpîni sute sau mii de deseatine de pământ, adunate prin jaf de înaintașii

lor sau primite în dar de la alți jefuitori, în dreptul lor de a exploata țărănimea și de a avea un rol dominant în stat, în dreptul lor la cele mai grase (iar la nevoie și mai puțin grase) bucăți din cașcavalul statului, adică din banii poporului. Divergențe de păreri există între ei numai în ceea ce privește aprecierea utilității diferitelor măsuri, și de aceea debaterile în cadrul cărora au fost examinate aceste păreri sînt pentru proletariat tot atît de instructive ca și orice altă ceartă de familie din tabăra exploatatorilor. În asemenea controverse iese limpede la iveală deosebirea dintre interesele generale ale întregii clase a capitaliștilor sau proprietarilor funciari și cele ale diverselor persoane sau grupuri ; în cadrul unor asemenea controverse, adesea se spun fără voie unele lucruri care, în general vorbind, sînt ascunse cu multă grijă.

În afară de aceasta însă, episodul de la Orel dezvăluie într-o anumită măsură caracterul faimosului monopol al băuturilor spirtoase. Cîte binefaceri nu a așteptat de la acest monopol presa noastră oficială și oficioasă : și o sporire a veniturilor statului, și o îmbunătățire a băuturilor spirtoase, și o descreștere a alcoolismului ! În realitate însă, în loc de a asigura sporirea veniturilor, monopolul n-a adus decît o scumpire a rachiului, diferite încurcături în buget, imposibilitatea de a stabili cu precizie rezultatele financiare ale întregii operații ; în locul unei îmbunătățiri a băuturilor spirtoase, s-a ajuns la înrăutățirea lor, și e puțin probabil că, prin larga publicitate pe care o fac rezultatelor favorabile ale „degustării“ noului „rachiu de monopol“, oficialitățile vor reuși să schimbe părerea publicului. În locul unei descreșteri a alcoolismului – înmulțirea officinelor de vînzare clandestină a votcii, creșterea veniturilor pe care le realizează de aici poliția, deschiderea de debite de băuturi spirtoase în pofida voinței populației, care cere insistent să se renunțe la înființarea unor asemenea debite *, creșterea numărului celor

* Recent, de pildă, zărele au relatat că în gubernia Arhanghelsk unele sate au adoptat încă în 1899 hotărîri prin care cereau ca pe teritoriul lor să nu se deschidă debite de băuturi spirtoase. Guvernul, care în prezent introduce acolo monopolul băuturilor spirtoase, a refuzat, bineînțeles, să țină seama de aceste hotărîri : probabil, din grija pentru cumpătarea poporului !

reținuți în stare de ebrietate pe străzi *. Și principalul – ce nou și vast teren pentru despotismul și samavolnicia birocrăției, pentru înflorirea lingușelii și înmulțirea fraudelor, oferă crearea acestei noi ramuri a administrației economice de multe milioane a statului, crearea unei armate întregi de noi slujbași ! Asistăm la o adevărată invazie de nori întregi de lăcuste funcționărești, care se lingușesc, țes intrigi, jefuiesc, consumînd totodată rîuri de cerneală și munți de hîrtie. Proiectul de la Orel nu este altceva decît o încercare de a îmbrăca în forme legale tendința de a se înfrupta cu bucăți mai mult sau mai puțin grase din cașcavalul statului, tendință care cuprinde provincia noastră și care – în condițiile atotputerniciei birocratice și ale sugrumării glasului opiniei publice – amenință să aducă țării o nouă înțepire a samavolniciei și a fraudelor. Iată un mic exemplu : astă-toamnă s-a strecurat în presă o notiță care relatea „o chestie nostimă în legătură cu construcțiile pentru monopolul băuturilor spirtoase“. La Moscova se construiesc trei depozite de rachiu, care urmează să deservească întreaga gubernie. Pentru construirea acestor depozite, ministerul alocase suma de 1.637.000 de ruble. Pînă la urmă s-a constatat însă că „este nevoie de un credit suplimentar de *două milioane și jumătate*“ **. Se vede treaba că aici funcționarii însărcinați cu gestiunea banului public au șterpelit ceva mai mult decît 50 de perechi de pantaloni și cîteva bucăți de piele !

---

* Nu mai vorbim de faptul că de pe urma introducerii monopolului băuturilor spirtoase obștile țărănești au fost lipsite de o importantă sursă de venituri. Înainte ele percepeau o anumită taxă de la debitanții de băuturi spirtoase. Statul le-a luat această sursă de venit, fără a le acorda vreo despăgubire ! În interesanta carte „Das hungernde Russland“ (Reiseeindrücke, Beobachtungen und Untersuchungen. Von C. Lehmann und Parvus. Stuttgart. Dietz Verlag. 1900) (C. Lehmann și Parvus. „Rusia înfometată“ (Impresii de călătorie, observații și studii. Stuttgart, Editura Dietz. 1900). — *Nota trad.*), Parvus pe bună dreptate numește acest fapt o *jeftură a fondurilor bănești ale obștilor*. El relatează că, potrivit calculelor zemstvei guberniale Samara, pierderile suferite în decurs de trei ani (1895—1897) de toate obștile țărănești din gubernie de pe urma introducerii monopolului băuturilor spirtoase se ridică la 3.150.000 de ruble !

** Subliniat de autor. Vezi „S. Peterburgskie Vedomosti“, 1900, nr. 239 din 1 septembrie.

III. O STATISTICĂ OBIECTIVĂ

Guvernul nostru obișnuiește să arunce adversarilor săi acuzația de tendențiozitate – și nu numai revoluționarilor, ci și liberalilor. Ați avut vreodată prilejul să citiți, de pildă, ce scrie presa oficială despre organele liberale (legale, bineînțeles)? În „Buletinul finanțelor”¹⁴³, organ al ministerului de finanțe, se face din când în când revista presei, și ori de câte ori cinovnicul care o scrie vorbește despre felul în care vreuna dintre (voluminoasele) noastre reviste liberale apreciază bugetul sau foametea din țară, sau diferite măsuri luate de guvern, el subliniază întotdeauna, în termeni plini de indignare, „tendențiozitatea” lor, opunându-i acesteia indicarea „obiectivă” nu numai a „laturilor întunecate”, ci și a „fenomenelor îmbucurătoare”. Acesta nu este, bineînțeles, decît un mic exemplu, dar el ilustrează atitudinea obișnuită a guvernului, obișnuita sa tendință de a face paradă de „obiectivitate”.

Să încercăm să facem pe placul acestor severi și imparțiali judecători. Să încercăm a folosi în acest scop statistica. Nu vom lua, desigur, statistica diverselor fapte din domeniul vieții sociale: se știe că faptele sînt înregistrate de oameni părtinitori, iar generalizarea lor este și ea opera unor instituții citeodată foarte „tendențioase”, cum ar fi zemstvele. Nu, noi vom lua statistica... legilor. Ne îngăduim să credem că nici printre cei mai ferenți partizani ai guvernului nu se va găsi vreunul care să se încumete să afirme că poate fi ceva mai obiectiv și mai imparțial decît o statistică a legilor – o simplă totalizare a ceea ce hotărăște guvernul însuși, cu totul independent de orice considerente cu privire la nepotrivirea dintre vorbă și faptă, dintre hotărîre și aducerea ei la îndeplinire etc.

Să vedem, așadar, cum stau lucrurile.

Sub îngrijirea senatului ocîrmuitor apare, după cum se știe, „Colecția de hotărîri și dispoziții ale guvernului”, în care se publică periodic toate deciziile guvernului. În cele ce urmează ne propunem să luăm datele cuprinse chiar în această colecție și să vedem *la ce anume* se referă hotărîrile și dispozițiile guvernului. Subliniem: *la ce anume*. Noi nu ne vom îngădui să criticăm actele de voință ale autorităților,

— ci ne vom limita să facem o numărătoare a „numitelor acte“ în măsura în care ele se referă la un domeniu sau altul. Ziarele din ianuarie au reprodus după sus-menționata publicație guvernamentală cuprinsul deciziilor numerotate de la 2.905 la 2.929 pe anul trecut și de la 1 la 66 pe anul în curs. În total, 91 de decizii în perioada cuprinsă între 29 decembrie 1900 și 12 ianuarie 1901, adică la hotarul dintre secolul al XIX-lea și secolul al XX-lea. Prin caracterul lor, aceste 91 de decizii se pretează foarte bine la o prelucrare „statistică“ : printre ele nu figurează nici un act legislativ deosebit de important, nimic care să pună în umbră tot restul și să imprime un caracter aparte respectivei perioade de administrare internă. Toate deciziile din această perioadă au un caracter relativ mărunț și sînt menite să satisfacă cerințe curente care apar în mod permanent și regulat. În felul acesta surprindem guvernul în desfășurarea activității lui de toate zilele, ceea ce cheazășuiește și mai mult caracterul obiectiv al „statisticii“.

Din 91 de decizii, 34, adică mai bine de o treime, au unul și același obiect : prelungirea termenelor fixate pentru vîrșarea capitalului la acțiunile subscrise, adică pentru efectuarea vîrșămintelor datorate la acțiunile diverselor societăți anonime comerciale și industriale. Lectura acestor decizii poate fi recomandată cititorilor de ziare ca mijloc care le va ajuta să-și împrăpăteze în memorie lista diverselor ramuri ale industriei noastre și denumirile diverselor firme. Întru totul asemănător este conținutul unui alt grup de decizii, și anume al celor referitoare la modificarea statutelor unor societăți comerciale și industriale. Acest grup cuprinde 15 decizii, prin care se aprobă modificarea statutelor unor societăți, și anume : societatea pentru comerțul cu ceai „Frații C. și S. Popov“, societatea pentru fabricarea cartonului gudronat „A. Nauman & Co“, societatea pentru industria pielăriei și a comerțului cu articole de pielărie și pînzeturi „I. A. Oșipov & Co“ etc. etc. În sfîrșit, la această categorie trebuie adăugate alte 11 decizii, dintre care șase sînt consacrate satisfacerii diferitelor nevoi ale comerțului și industriei (înființarea unei bănci publice și a unei asociații de credit reciproc, indicarea cursului la care vor fi socotite titlurile de rentă ce

se depun ca garanție la luarea în antrepriză a unor lucrări de la stat sau a unor furnituri către stat, reglementarea circulației pe căile ferate a vagoanelor aparținând particularelor, instrucțiuni pentru uzul mijlocitorilor oficiali de la bursa de cereale din Borisoglebsk), iar cinci decizii prevăd înființarea a șase noi posturi de gardieni și a două posturi de ureadnici de poliție pe lângă 4 uzine și 1 mină.

Așadar, din 91 de decizii, 60, adică două treimi, sînt consacrate satisfacerii nemijlocite a diverselor nevoi practice ale capitaliștilor noștri și (în parte) apărării lor împotriva revolțelor muncitorești. În graiul lor sec și nepărtinitor, cifrele arată că, prin caracterul părții precumpănitoare a hotărîrilor și dispozițiilor sale de zi cu zi, guvernul nostru este o slugă credincioasă a capitaliștilor, îndeplinind față de întreaga clasă a capitaliștilor exact același rol pe care-l îndeplinesc, să zicem, biroul permanent al congresului fabricanților de articole de fierărie sau cancelaria sindicatului fabricanților de zahăr față de capitaliștii din respectivele ramuri de producție. Firește, faptul că cea mai neînsemnată modificare în statutele unei societăți sau prelungirea termenului pentru vărsarea sumelor datorate la acțiunile acesteia constituie obiectul unor decizii speciale se datorește pur și simplu caracterului greoi al mașinii noastre de stat ; nu-i nevoie decît de o mică „perfecționare a mecanismului“, pentru ca toate acestea să treacă în atribuția unor instituții locale. Pe de altă parte însă, caracterul greoi al mecanismului, centralizarea excesivă, faptul că guvernul însuși trebuie să-și bage nasul peste tot – toate acestea reprezintă fenomene generale nu numai în sfera comerțului și a industriei, ci în întreaga noastră viață publică. De aceea compararea numărului deciziilor oficiale de un fel sau altul poate foarte bine să arate cu oarecare aproximație care este obiectul preocupărilor și grijii guvernului nostru, obiectul interesului său.

Iată, de pildă, asociațiilor particulare, dacă nu urmăresc scopuri de îmbogățire, care sînt atît de onorabile din punct de vedere moral și atît de inofensive din punct de vedere politic, guvernul nostru le acordă un interes mult mai mic (dacă nu considerăm ca o dovadă de interes tendința de a le frîna activitatea, de a le interzice, de a le închide etc.).

În cursul perioadei pentru care „se face darea de seamă“ – autorul acestor rînduri este salariat, și de aceea speră că cititorul îi va ierta folosirea unor termeni birocratici – au fost aprobate statutele prezentate de două asociații (asociația pentru ajutorarea elevilor nevoiași de la liceul de băieți din Vladikavkaz și asociația din Vladikavkaz pentru organizarea de excursii și călătorii instructiv-educative) și a fost dată înalta încuviințare pentru modificarea statutelor la alte trei asociații (casa de împrumut și păstrare și casa de ajutor reciproc a funcționarilor și muncitorilor de la uzinele din Liudino și Sukremli și de la linia ferată Malțevo; prima asociație pentru cultivarea hameiului; asociația filantropică pentru încurajarea muncii femeilor). S-au dat 55 de decizii privind diferite societăți industriale și comerciale și 5 privind diverse asociații. În sfera intereselor comerciale și industriale, „noi“ tindem să fim la înălțimea sarcinilor, tindem să facem tot posibilul pentru a înlesni uniunile dintre negustori și industriași (tindem, dar nu facem, deoarece caracterul greoi al mașinii și nesfirșitele tăragăneli pun limite foarte înguste „posibilului“ într-un stat polițist). Dar în sfera uniunilor necomerciale sîntem în principiu pentru homeopatie. O asociație pentru cultivarea hameiului sau pentru încurajarea muncii femeilor, asta mai merge. Dar excursii cu caracter instructiv și educativ... Poți să știi ce o să vorbească ei în excursii și dacă nu cumva va fi îngreuiată supravegherea riguroasă din partea inspecției? Nu, orice s-ar zice, cu focul trebuie să fii cît mai prevăzător.

Școli. Au fost înființate nu mai puțin de trei școli. Și încă ce școli! O școală inferioară de îngrijitori de vite pe moșia alteței sale imperiale marele duce Piotr Nikolaevici în apropiere de satul Blagodatnoe. Că satele marilor duci trebuie să fie toate pline de belșug*, – în această privință nu mai am de mult nici o îndoială. Dar acum nu mă mai îndoiesc nici de faptul că de luminarea fratelui mai mic se pot interesa și pasiona sincer, din toată inima, chiar și personaje dintre cele mai sus-puse. Mai departe: a fost aprobat regulamentul atelierului-școală de meserii din satul Dergaci și al școlii inferioare de agricultură din Asanovo. Păcat că

* Joc de cuvinte: în limba rusă „blagodatni“ înseamnă „îmbelșugat“. —
Nota trad.

nu avem la îndemână un indicator de localități, ca să vedem dacă nu cumva aparțin vreunor înalte personaje și aceste sate pline de belșug, în care se acordă atita grijă învățămîntului public și... gospodăriei moșierești. De altfel, mă consolez cu gîndul că indicarea unor asemenea date nu intră în sfera obligațiilor unui statistician.

Acestea sînt toate actele normative care exprimă „grija guvernului pentru nevoile poporului“. Gruparea deciziilor a fost făcută, precum vedeți, după principii cît se poate de îngăduitoare. De ce, de pildă, să se considere că societatea pentru cultivarea hameiului nu este o societate comercială ? Oare numai pentru că uneori se vorbește acolo, poate, și despre altceva decît de comerț ? Sau școala de îngrijitori de vite : cine ar putea, la urma urmei, să spună dacă este într-adevăr o școală sau numai un grajd sistematic ?

Rămîne ultimul grup de decizii, care exprimă grija cîrmuirii pentru propriile ei interese. Aici găsim de trei ori mai multe decizii(22) decît în cele două grupuri precedente luate la un loc. Găsim aici o serie de reforme administrative, care de care mai radicală : schimbarea denumirii satului Platonovskoe, care de azi înainte se va numi Nikolaevskoe ; modificări de regulamente și statute, modificarea unor state de personal, modificări de liste, schimbarea datei de deschidere (a unor congrese județene) etc. ; mărirea alocației de întreținere pentru moașele atașate pe lingă unitățile militare ale circumscripției militare Caucaz ; stabilirea alocațiilor pentru potcovitul și tratamentul cailor căzăcești de campanie ; modificarea regulamentului școlii particulare de comerț din Moscova, regulamentul bursei „Consilier de curte Daniil Samuilovici Poleakov“ la școala comercială din Kozlov. Nu știu, de altfel, dacă am clasificat bine aceste din urmă decizii : exprimă ele oare într-adevăr grija cîrmuirii pentru propriile ei interese, și nu pentru acelea ale industriei și comerțului ? Solicit îngăduința cititorului – este prima încercare de statistică a legislației ; nimeni pînă acum n-a încercat încă să ridice la rangul de știință severă acest domeniu de cunoștințe, – nimeni, nici chiar profesorii de drept administrativ din Rusia.

În sfârșit, una din aceste decizii trebuie clasată într-un grup aparte, de sine stătător atît prin conținutul ei cît și pentru faptul că reprezintă prima măsură luată de guvern în secolul care începe : este decizia „cu privire la mărirea suprafeței pădurilor destinate dezvoltării și îmbunătățirii vîntorilor imperiale“. Măreț debut, demn de o mare putere !

Și acum, pentru verificare, să totalizăm cifrele. Statistica nu se poate lipsi de această operație.

Vreo cincizeci de hotărîri și dispoziții referitoare la diferite societăți și întreprinderi comerciale și industriale ; vreo douăzeci de dispoziții administrative pentru schimbări de denumiri și de altă natură ; două asociații particulare nou create și schimbări de statute la alte trei asociații ; trei școli care pregătesc viitori simbriași ai moșierilor ; șase gardieni și doi ureadnici de poliție pe lângă uzine. Mai încap vreo îndoială că o activitate legislativă și administrativă atît de bogată și de multilaterală asigură patriei noastre în secolul al XX-lea un progres rapid și neconținut ?

PARTIDUL MUNCITORESC ȘI ȚĂRĂNIMEA ¹⁴⁴

Au trecut patruzeci de ani de la eliberarea țăranilor. Este cît se poate de firesc că societatea * noastră sărbătorește cu o deosebită însuflețire ziua de 19 februarie – ziua prăbușirii Rusiei vechi, feudale, începutul unei epoci care promitea poporului libertate și bunăstare. Dar nu trebuie să uităm că, pe lângă ostilitatea sinceră față de iobăgie și față de toate manifestările ei, elogiioasele discursuri festive conțin și foarte multă ipocrizie. Afirmația, devenită foarte curentă la noi, că „marea” reformă a însemnat „eliberarea țăranilor și înzestrarea lor cu pămînt *prin intermediul* răsкупărării organizate de stat” este pe de-a-ntregul falsă și ipocrită. În realitate, ea a adus țăranilor eliberarea *de* pămînt, fiindcă din loturile pe care ei le-au stăpînit de-a lungul veacurilor le-au fost rășluite foarte mari bucăți de pămînt, iar sute de mii de țărani au fost cu totul deposedați de pămînt, lăsindu-li-se un sfert din lotul prevăzut de ucaz sau un lot mizer ¹⁴⁵. În realitate, țăranii au fost de două ori jefuiți : ei au fost nu numai deposedați de o parte din pămînt, dar și obligați să plătească, „să răsкупere” pămîntul care le-a fost lăsat și pe care ei l-au stăpînit dintotdeauna, iar pe deasupra prețul de răsкупărare a pămîntului a fost fixat la un nivel mult mai ridicat decît prețul lui real. La zece ani după eliberare, moșierii înșiși mărturiseau în fața funcționarilor guvernului însărcinați cu cercetarea situației agriculturii că țăranii au fost obligați să plătească nu numai pentru pămîntul lor, ci și pentru libertatea lor. Și, deși au plătit prețul de răsкупă-

* Vezi nota de la pag. 250 din volumul de față. — *Nota trad.*

rare fixat pentru eliberarea persoanei lor, țărani n-au devenit totuși oameni liberi : ei au fost lăsați timp de 20 de ani în situația de țărani temporar-obligați ¹⁴⁶, au fost lăsați și au rămas pînă în ziua de azi o stare socială inferioară, care este supusă bătăii cu nuiele, plătește dări speciale, nu are dreptul de liberă ieșire din obștea semiobăgistă, nu are dreptul de a dispune liber de pămîntul său, de a se stabili liber în oricare localitate din cuprinsul statului. Reforma noastră țărănească este departe de a fi o mărturie a mărinimiei cîrmuirii ; dimpotrivă, ea constituie un exemplu istoric cît se poate de grăitor, care arată cît de terfelită iese din mîinile cîrmuirii absolutiste orice acțiune întreprinsă de ea. Sub presiunea înfrîngerii militare, a enormelor dificultăți financiare și a amenințătoarelor răzvrătiri ale țăranilor, guvernul a fost pur și simplu *nevoit* să-i elibereze. Însuși țarul a mărturisit că eliberarea trebuie acordată de sus, pentru a se evita înfăptuirea ei de jos. Dar, hotărîndu-se să acorde eliberarea, cîrmuirea a făcut tot posibilul și imposibilul pentru a satisface lăcomia „obijduiților“ stăpîni de iobagi ; ea nu s-a dat în lături nici de la un act atît de mîrșav ca înlocuirea oamenilor însărcinați cu aplicarea reformei, cu toate că ei fuseseră numiți chiar din rîndurile nobilimii ! Arbitrii de pace numiți inițial au fost revocați și înlocuiți cu oameni care nu erau în stare să se opună tendinței stăpînitorilor de iobagi de a-i păcăli pe țărani pînă și la delimitarea terenurilor. Și marea reformă n-a putut fi pusă în aplicare fără represiuni militare și fără a se trage în țărani care refuzau să accepte actele pentru aplicarea reformei ¹⁴⁷. Nu e de mirare că, împiedicați de botnița cenzurii să-și exprime fațăș protestul, cei mai buni oameni ai timpului au întîmpinat această mare reformă cu blestemul tăcerii...

„Eliberat“ de clacă, țaranul a ieșit atît de strivit din mîinile reformatorului, atît de jefuit, umilit, încătușat de lotul său, încît nu-i mai rămăsese altceva decît să accepte „de bunăvoie“ claca. Și el a început să lucreze pămîntul fostului său boier, „luînd în arendă“ de la acesta propriul său pămînt ce-i fusese rășluit cu prilejul reformei, angajîndu-se de cu iarnă – în schimbul grînelor luate cu împrumut pentru familia înfometată – la muncile de vară. Muncă în dijmă și robie – iată ce s-a dovedit a fi în realitate „munca liberă“, asupra

căreia manifestul întocmit de un popă iezuit îl îndemna pe țaran să cheme „binecuvîntarea cerului“.

La această asuprire moșierească, menținută datorită mărinimiei cinovnicilor care au întocmit și aplicat reforma, s-a adăugat și asuprirea capitalului. Puterea banului, care l-a strivit chiar și, de pildă, pe țaranul francez, care a fost eliberat de sub puterea moșierului nu în urma unei jalnice reforme conștind în jumătăți de măsură, ci în urma unei puternice revoluții populare, l-a copleșit cu toată greutatea ei pe țaranul nostru semiobag. El trebuia cu orice preț să facă rost de bani : și pentru plata dărilor, sporite de binefăcătoarea reformă, și pentru luarea de pămînt în arendă, și pentru cumpărarea mizerelor produse industriale care începuseră să înlătore produsele casnice ale țaranului, și pentru cumpărarea de grîne etc. Puterea banului nu numai că apăsa țărănimea, dar și ducea la scindarea ei : marea ei masă se ruina mereu și se proletariza, pe cînd din rîndurile minorității se ridicau grupuri de chiaburi și de țărani cuprinși, puțin numeroși, dar foarte tenaci, care acaparau gospodăria țărănească și pămînturile țărănești și care reprezentau cadrele născindei burghezii satești. Cei patruzeci de ani de după reformă reprezintă în întregime un proces general de proletarizare a țărânimii, un proces lent și chinuitor de stingere treptată. Țaranul a fost redus la un nivel mizer de trai : locuia laolaltă cu vitele, se îmbrăca în zdrențe, se hrănea cu lobodă ; țaranul fugea de lotul său, cînd avea unde să fugă, chiar *răscumpărîndu-se* de lot, plătind aceluia care consimțea să preia lotul grevat de plăți ce depășeau veniturile de pe urma lui. Țăranii suferau de foame cronică, murind cu zecile de mii de pe urma foametei și a epidemiilor în anii de recoltă proastă, care deveneau din ce în ce mai frecvenți.

Așa stau lucrurile în satul nostru și astăzi. Se pune întrebarea : care este ieșirea din această situație și cum poate fi obținută îmbunătățirea soartei țaranului ? De asuprirea capitalului țărâni cu gospodărie mică pot scăpa numai alăturîndu-se mișcării muncitorești, ajutînd-o în lupta ei pentru instaurarea orînduirii socialiste, pentru trecerea pămîntului, ca și a celorlalte mijloace de producție (fabrici, uzine, mașini etc.), în proprietatea obștească. A încerca să salvezi țărănimea prin măsuri pentru ocrotirea micii gospodării și a micii pro-

prietăți împotriva asaltului capitalismului ar însemna să frînezi inutil dezvoltarea socială, să-l amăgești pe țaran cu iluzia că bunăstarea lui ar fi posibilă și în condițiile capitalismului, să dezbinii clasele de oameni ai muncii, creînd minorității o situație privilegiată în dauna majorității. Iată de ce social-democrații vor lupta întotdeauna împotriva unor instituții absurde și dăunătoare ca : inalienabilitatea loturilor țărănești, răspunderea solidară, interzicerea liberei ieșiri din obștea țărănească și a liberei intrări în obște a celor proveniți din alte stări sociale ! Dar țaranul nostru suferă, după cum am văzut, nu numai și chiar nu atît de pe urma jugului capitalului, cît de pe urma jugului moșierilor și a rămășițelor feudalismului. Lupta necruțătoare împotriva acestor cătușe, care înrăutățesc enorm situația țărănimii și o leagă de mîini și de picioare, este nu numai posibilă, ci și necesară în interesul întregii dezvoltări sociale a țării, deoarece mizeria neagră, incultura, lipsa de drepturi și starea umilită a țaranului fac ca toate rînduielele din patria noastră să poarte pecetea asiaticismului. Și social-democrația nu și-ar îndeplini datoria dacă n-ar acorda acestei lupte tot sprijinul. Acest sprijin trebuie să-și găsească expresia, pe scurt, *în introducerea luptei de clasă la sate.*

Am văzut că în satul rus din zilele noastre coexistă două antagonisme de clasă : în primul rînd, antagonismul dintre muncitorii de la sate și întreprinzătorii de la sate, iar în al doilea rînd, cel dintre întreaga țărănime și întreaga clasă a moșierilor. Primul antagonism se dezvoltă și crește, cel de-al doilea se atenuază treptat. Cel dintîi aparține în întregime viitorului, cel de-al doilea aparține în mare măsură trecutului. Cu toate acestea, pentru social-democrații ruși din zilele noastre antagonismul al doilea este mai esențial și prezintă o importanță mai mare din punct de vedere practic. Că noi nu trebuie să pierdem nici un prilej de a dezvolta conștiința de clasă a muncitorilor salariați agricoli, că de aceea trebuie să dăm atenție fenomenului mutării la sate a unor muncitori de la orașe (de exemplu a mecanicilor angajați la batozele acționate de locomobile etc.), piețelor în care se fac angajări de muncitori agricoli, – acest lucru este de la sine înțeles, este o axiomă pentru orice social-democrat.

La noi însă muncitorii de la sate sînt încă prea strîns legați de țărănime, pe umerii lor apasă încă prea mult calamitățile de care suferă întreaga țărănime, și de aceea nici acum și nici într-un viitor apropiat mișcarea muncitorilor de la sate nu poate căpăta o semnificație națională generală. Dimpotrivă, problema măturării rămășițelor iobăgiei, a curățirii tuturilor rînduielilor statului rus de spiritul inegalității de stare socială și al umilirii a zeci de milioane de „oameni din popor” – această problemă are de pe acum o semnificație națională generală, și un partid care aspiră la rolul de luptător înaintat pentru libertate nu poate să rămînă la o parte de această problemă.

Calamitățile de care suferă țăranul au ajuns să fie recunoscute astăzi (într-o formă mai mult sau mai puțin generală) aproape de toată lumea, iar fraza referitoare la „neajunsurile” reformei din 1861 și la necesitatea unui ajutor din partea statului a devenit un adevăr curent. Este de datoria noastră să arătăm că aceste calamități se datoresc tocmai asupririi de clasă pe care o îndură țărănimea, că guvernul este apărătorul credincios al claselor asupritoare, că cei care doresc cu adevărat o îmbunătățire radicală a situației țărănimii trebuie să lupte nu pentru obținerea unui ajutor din partea guvernului, ci pentru izbăvirea de sub jugul lui, pentru cucerirea libertății politice. Se vorbește despre nivelul excesiv de ridicat al ratelor de răscumpărare, despre măsura binefăcătoare luată de cîrmuire pentru reducerea lor și prelungirea termenului de achitare. La aceasta noi vom răspunde că toate aceste rate de răscumpărare nu înseamnă altceva decît jefuirea țăranilor de către moșieri în cărdășie cu cîrmuirea, jefuire camuflată sub paravanul unor forme legale și fraze birocratice, că ele nu sînt altceva decît un tribut care se plătește stăpînilor de iobagi pentru eliberarea robilor lor. Noi vom formula revendicarea desființării imediate și totale a ratelor de răscumpărare și a plăților cu titlul de dijmă, revendicarea de a se restitui poporului sutele de milioane pe care cîrmuirea țaristă le-a stors în decursul anilor pentru satisfacerea lacomiei stăpînilor de robi. Se vorbește despre micimea lotului țărănesc, despre necesitatea unui ajutor din partea statului pentru sporirea acestui lot. La aceasta vom răspunde că tocmai datorită ajutorului dat de stat – moșierilor, firește –

țăranii au rămas, în marea majoritate a cazurilor, lipsiți de întinderea de pământ strict necesară. Noi vom cere să le fie restituite țăranilor terenurile rășluite, prin intermediul cărora a fost menținută munca silită, înrobită, boierescul, adică în fapt tot munca de iobag. Noi vom cere instituirea unor comitete țărănești care să repare revoltătoarele nedreptăți pe care comitetele de nobili, numite de puterea țaristă, le-au săvârșit față de robii eliberați. Vom cere înființarea unor instanțe de judecată care să aibă dreptul de a reduce plata pentru pământ, excesiv de ridicată, pe care o iau moșierii datorită situației fără ieșire în care se află țăranii, – instanțe în fața cărora țăranul să aibă dreptul de a urmări pentru cămătărie pe aceia care, profitând de nevoia crincenă a altuia, încheie învoieli înrobitoare. Ne vom strădui să folosim orice prilej pentru a explica țăranilor că oamenii care le vorbesc de grijă sau de ajutor din partea statului actual sînt sau niște prostănaci, sau șarlatani și dușmani înrăiți ai țăranimii, căreia îi trebuie înainte de toate să fie izbăvită de samavolnicia și de asuprirea birocrăției, să obțină recunoașterea deplinei și necondiționatei egalități în drepturi – în toate privințele – cu toate celelalte stări sociale, a deplinei libertăți de deplasare și strămutare, a dreptului de a dispune liber de pământ, de a dispune liber în tot ce privește treburile obștei și veniturile ei. Faptele cele mai curente din viața oricărui sat din Rusia oferă întotdeauna mii de prilejuri de agitație în sprijinul revendicărilor arătate mai sus. Această agitație trebuie să pornească de la nevoile locale, concrete, deosebit de actuale ale țăranilor, dar fără a se limita la ele, ci lărgind neconținut orizontul țăranilor, dezvoltînd neîncetat conștiința lor politică, arătîndu-le locul aparte pe care-l ocupă în stat moșierimea și țăranimea, explicîndu-le că singurul mijloc pentru eliberarea satului de sub jugul samavolniciei și asupririi care-l apasă este convocarea unei reprezentanțe naționale, doborîrea atotputerniciei birocrățiilor. Inconsistentă și absurdă este afirmația că revendicarea libertății politice ar fi inaccesibilă conștiinței muncitorilor : nu numai muncitorii, care au în urma lor ani de luptă directă împotriva fabricanților și poliției și care văd mereu cum cei mai buni din rîndurile lor sînt supuși unor arestări și persecuții arbitrare, nu numai acești muncitori deja molipsiți de socialism, ci și orice țăran cu judecată care

chibzuieste cît de cît asupra celor ce se petrec în jurul lui va fi în stare să înțeleagă și să-și însușească obiectivele luptei muncitorilor, să-și însușească ideea unui Zemski sobor care să elibereze toată țara de atotputernicia odioșilor cinovnici. Și agitația pe tema celor mai nemijlocite și arzătoare nevoi ale țărănimii va fi în stare să-și îndeplinească sarcina – introducerea luptei de clasă la sate – numai atunci cînd de fiecare demascare a unui rău „economic“ va ști să lege anumite revendicări politice.

Se pune însă întrebarea dacă un partid muncitoresc social-democrat poate să introducă în programul său revendicări de felul celor arătate mai sus? Poate el oare să-și asume sarcina de a face agitație în rîndurile țărănimii? Procedînd în felul acesta, nu ne vom împrăstia oare eforturile și nu vom abate de la principalul și unicul făgaș sigur al mișcării forțele noastre revoluționare, care și așa sînt prea puțin numeroase?

Obiecțiile de felul acesta se datoresc unei neînțelegeri. Da, noi trebuie neapărat să introducem în programul nostru revendicări îndreptate spre eliberarea satului nostru de toate rămășițele robiei, revendicări în stare să genereze în rîndurile celei mai bune părți ale țărănimii, dacă nu o luptă politică de sine stătătoare, cel puțin o atitudine de sprijinire conștientă a luptei de eliberare dusă de clasa muncitoare. Am comite o greșeală dacă am începe să preconizăm măsuri menite să frîneze dezvoltarea socială sau să apere în mod artificial mica gospodărie țărănească împotriva extinderii capitalismului, împotriva dezvoltării marii producții, dar am comite o greșeală și mai funestă dacă n-am ști să folosim mișcarea muncitorească pentru a propaga în rîndurile țărănimii revendicările democratice pe care reforma din 19 februarie 1861, denaturată de moșieri și de cinovnici, nu le-a satisfăcut. Incluziunea acestor revendicări este obligatorie pentru partidul nostru, dacă vrea să treacă în fruntea întregului popor în lupta împotriva absolutismului*. Dar această incluziune nu înseamnă nicidecum că noi trebuie să sustragem orașului forțe revoluționare active, orientîndu-le spre sat. De așa ceva nici vorbă

* Proiectul programului social-democrat, cuprinzînd și revendicările de mai sus, a și fost întocmit de noi. Sperăm că, după discutarea și prelucrarea acestui proiect cu ajutorul grupului „Eliberarea muncii“, vom publica într-unul din numerele următoare proiectul de program al partidului nostru.

nu poate fi. Nu încape nici o îndoială că toate elementele combative ale partidului trebuie să tindă spre orașe și centre industriale, că numai proletariatul industrial este capabil să ducă o neșovăitoare luptă de masă împotriva asbolutismului, că numai acest proletariat este în stare să folosească cu succes asemenea mijloace de luptă ca organizarea unor demonstrații deschise sau organizarea unui ziar politic *popular* care să apară regulat și să fie difuzat pe scară largă. Nu pentru a-i chema pe social-democrații conștienți să plece de la orașe la sate, nu pentru a-i ține la sate trebuie să introducem în programul nostru revendicările țărănești, — nu, ci pentru a da o călăuză în acțiune acelor forțe care *nu-și pot* găsi întrebuințarea altfel decât activînd la sate, pentru a folosi în interesul democrației și al luptei politice pentru libertate acele legături cu satul pe care, datorită împrejurărilor, le au numeroși intelectuali și muncitori devotați social-democrației și care se lărgesc și cresc în mod necesar o dată cu creșterea mișcării. De mult am depășit noi stadiul cînd am fost un mic detașament de voluntari, cînd întreaga rezervă de forțe social-democrate se reducea la cercurile de tineri care cu toții „mergeau în rîndurile muncitorilor“. Mișcarea noastră dispune astăzi de o întreagă armată, armata muncitorilor antrenați în lupta pentru socialism și pentru libertate, — armata intelectualilor care au luat și iau parte la mișcare și care în momentul de față se află răspîndiți în toate colțurile Rusiei, — armata simpatizanților care privesc cu încredere și speranță mișcarea muncitorească și sînt gata să-i aducă mii de servicii. Avem de îndeplinit o sarcină măreață : aceea de a organiza toate aceste armate, de a le organiza în așa fel încît să fim în stare nu numai să punem la cale izbucniri de scurtă durată, nu numai să dăm dușmanului lovituri întîmplătoare, disperate (și de aceea neprimejdioase), ci să-l hărțuim pe toată linia printr-o luptă necontenită, îndîrjită și susținută, să atacăm guvernul absolutist peste tot acolo unde el seamănă asuprire și culege ură. Dar este oare posibilă atingerea acestui scop fără a sădi în masa de multe milioane a țărănimii sămința luptei de clasă și a conștiinței politice ? Și să nu spuneți că această sădire nu este posibilă : ea este nu numai posibilă, ci se și realizează pe mii de căi, care scapă atenției și înrîu-

ririi noastre. Ea va căpăta o amploare incomparabil mai mare și un ritm mult mai rapid, atunci cînd vom ști să lansăm o lozincă pentru exercitarea acestei înrîuriri și cînd vom înălța steagul eliberării țărănimii ruse de povara tuturor rămășițelor rușinoasei iobăgii. De pe acum sătenii care vin la orașe urmăresc cu o vie curiozitate și cu un interes vădit lupta muncitorilor, neînțeleasă pentru ei, și duc în cele mai îndepărtate colțuri ale țării vestea acestei lupte. Noi putem și trebuie să facem în așa fel încît această curiozitate de spectator indiferent să cedeze locul, dacă nu unei înțelegeri depline, cel puțin conștiinței vagi a faptului că muncitorii luptă pentru interesele întregului popor, să cedeze locul unor mereu mai vii simpatii pentru lupta lor. Și atunci ziua victoriei partidului muncitoresc revoluționar asupra guvernului polițienesc se va apropia cu o repeziciune la care nu ne așteptăm nici noi.

*Scris în februarie,
după 19 februarie (4 martie) 1901*

*Publicat în aprilie 1901,
în ziarul „Iskra” nr. 3*

*Se tipărește după textul
apărut în ziar*

LISTA
LUCRĂRILOR NEGĂSITE ALE LUI
V. I. LENIN

—
ADNOTĂRI

—
INDICI

—
DATE DIN
VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI
V. I. LENIN

LISTA LUCRĂRILOR SCRISE DE V. I. LENIN
ÎN PERIOADA 1898 - APRILIE 1901
ȘI NEGĂSITE PÎNĂ ÎN PREZENT

1897-1898

ÎNSEMNARE CU PRIVIRE LA CARTEA
LUI A. A. MIKULIN

Însemnarea cu privire la cartea lui A. A. Mikulin (nu s-a stabilit de care anume este vorba) a fost scrisă, pe cît se pare, în 1897 sau la începutul anului 1898. Această însemnare este menționată de Lenin în scrisoarea sa din 14 (26) februarie 1898 către M. T. Elizarov cu indicația că nu trebuie inclusă în culegerea „Studii și articole economice” (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 97).

DOUĂ SCRISORI CĂTRE N. E. FEDOSEEV

Scrisorile către N. E. Fedoseev au fost scrise înainte de 24 ianuarie (5 februarie) 1898. Ele sînt pomenite în scrisoarea lui V. I. Lenin din 24 ianuarie (5 februarie) 1898 către A. I. Ulianova-Elizarova, în care se spune: „N.E.F. nu-mi scrie și nici nu-mi răspunde, cu toate că i-am trimis două scrisori” (Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 89).

1898

SCRISOARE CĂTRE SECȚIA DE STATISTICĂ
A CONSILIULUI ZEMSTVEI GUBERNIALE TVER

Această scrisoare este menționată de Lenin în scrisoarea sa din 12 (24) decembrie 1898 către A. I. Ulianova-Elizarova (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 155).

1898-1899

SCRISORI CĂTRE L. MARTOV

Correspondența lui V. I. Lenin cu L. Martov este menționată într-o scrisoare a lui Lenin către M. I. Ulianova (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 199), precum și în amintirile lui L. Martov.

„V. I. Lenin scria numai că într-o scrie de numere ale ziarului «Rabociaia Misl» de la Petersburg se observă o tendință de a trece sub tăcere sarcinile luptei politice și că în străinătate emigranții tineri (printre care și K. M. Tahtarev) duc împotriva lui Plehanov și a grupului «Eliberarea muncii» o campanie sistematică, care i se pare suspectă” (I. Martov. Însemnările unui social-democrat. Moscova, 1924, pag. 400-401).

SCRISORI CĂTRE F. V. LENGNIK ÎN PROBLEME DE FILOZOFIE

Despre corespondența dintre V. I. Lenin și F. V. Lengnik în probleme de filozofie, corespondență purtată de Lenin în anii cit a fost deportat în Siberia, ne vorbesc F. V. Lengnik și P. N. Lepeșinski. „În scrisorile sale de răspuns – scrie Lengnik –, Vladimir Ilici, după cite îmi amintesc, s-a manifestat în termeni foarte delicăți, dar și foarte categorici, ca un adversar hotărît al scepticismului lui Hume și al idealismului lui Kant, opunându-le filozofia optimistă a lui Marx și Engels”. F. V. Lengnik arată că aceste scrisori i-au fost luate în timpul unei percheziții care i s-a făcut în 1901 la Samara (vezi „Culegeri din Lenin”, vol. I, pag. 194-195). În amintirile sale, P. N. Lepeșinski spune că scrisorile lui Lenin către Lengnik reprezentau uneori adevărate tratate de filozofie (vezi P. N. Lepeșinski. La cotitură. Moscova, 1955, pag. 114-115).

1899

DOUĂ ARTICOLE CUPRINZÎND O ANALIZĂ CRITICĂ A CONCEPȚIILOR NARODNICULUI LIBERAL N. V. LEVITSKI

Aceste articole sînt pomenite în scrisoarea lui V. I. Lenin din 25 august (6 septembrie) 1899 către M. A. Ulianova (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 227). Articolele par a fi fost destinate revistei „Nacealo”, interzisă de guvernul țarist în iunie 1899.

SCRISOARE CĂTRE L. MARTOV ÎN LEGĂTURĂ CU „CŘEDO”

În amintirile lui L. Martov este pomenită această scrisoare (vezi I. Martov. Însemnările unui social-democrat. Moscova, 1924, pag. 407-408).

SCRISORI CĂTRE A. N. POTRESOV ȘI L. MARTOV

În aceste scrisori V. I. Lenin vorbea despre planul de a scoate în străinătate un ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie, despre necesitatea luptei împotriva revizionismului rus și a celui internațional (vezi „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 113; I. Martov. Însemnările unui social-democrat. Moscova, 1924, pag. 411; „Kartorga i Ssilka”, 1927, nr. 6 (35), pag. 9).

ÎNCEPUTUL ȘI SFÎRȘITUL RECENZIEI LA CARTEA
LUI S. N. PROKOPOVICI „MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ
DIN OCCIDENT“

La Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. nu se găsesc decît paginile 4-16 din manuscris.

O PARTE DIN ARTICOLUL „O CHESTIUNE VITALĂ“

Din manuscrisul aflat la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. lipsește jumătate din fila a 5-a.

1900

RAPORTUL ZIARULUI „ISKRA“
PENTRU CONGRESUL AL II-LEA AL P.M.S.D.R.,
A CĂRUI CONVOCARE, PROIECTATĂ PENTRU PRIMĂVARA
ANULUI 1900, NU A PUTUT FI REALIZATĂ

Raportul pentru congres a fost pregătit de Lenin în scris, deoarece grupul „Iskra“ nu avea certitudinea că va putea trimite un delegat la proiectatul congres.

„În acest raport – scria V. I. Lenin în lucrarea „Ce-i de făcut ?“ – se dezvoltă ideea că, limitîndu-ne la alegerea unui Comitet Central, nu numai că nu vom rezolva problema unificării într-o perioadă de totală confuzie ca aceea prin care trecem în prezent, dar riscăm să compromitem marea idee a creării partidului în cazul unei noi căderi rapide și totale, care, în condițiile actualei lipse de conspirativitate, este mai mult decît probabilă; că de aceea trebuie să începem prin a adresa o chemare tuturor comitetelor și tuturor celorlalte organizații, îndemnîndu-le să sprijine organul comun ce urmează să reapară, organ care va lega *realmente* toate comitetele printr-o legătură *efectivă* și va pregăti *realmente* un grup de conducători ai întregii mișcări, iar o dată ce acest grup creat de comitete se va fi format și întărit, comitetele și partidul vor putea ușor să-l transforme în Comitet Central. Dar din cauza unei serii de căderi, congresul nu se mai ține, iar din motive de conspirație raportul este distrus, după ce a fost citit numai de cîțiva tovarăși, printre care și de împuterniciții unui comitet“ (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 478).

Nu este exclus ca de pe textul raportului să se fi scos la timpul său o copie.

1898-aprilie 1901

CORRESPONDENȚA CU GRUPUL „ELIBERAREA MUNCII“

Indicații cu privire la scrisorile – negăsite pînă în prezent – trimise de V. I. Lenin membrilor grupului „Eliberarea muncii“ (G. V. Plehanov, P. B. Akselrod, V. I. Zasluci) vezi Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 35-37; vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 33-34; „Amintiri

despre V. I. Lenin", partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 62 ; Corespondența dintre G. V. Plchanov și P. B. Akselrod, vol. II, Moscova, 1925, pag. 137 ; Mișcarea social-democrată din Rusia. Materiale apărute sub îngrijirea lui A. N. Potresov și B. I. Nikolaevski, vol. I, Moscova-Lenin-grad, 1928, pag. 75-76.

SCRISORI CĂTRE FAMILIE :

M. A. Ulianova, M. I. Ulianova, A. I. Ulianova-Elizarova,
D. I. Ulianov, N. K. Krupskaja, M. T. Elizarov

Numeroase scrisori adresate familiei și negăsite pînă în prezent sînt menționate în corespondența care s-a păstrat a lui V. I. Lenin cu rudele sale, în extrascele pe care Direcția jandarmeriei din Moscova le-a făcut din diferite scrisori ale lui V. I. Lenin, precum și în amintirile lăsate de A. I. Ulianova-Elizarova, M. I. Ulianova și N. K. Krupskaja (vezi Operc, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 85, 88, 97, 101, 103, 105, 107, 117, 122, 132, 142, 143, 145, 149-150, 154, 195, 203, 213, 227, 235, 251, 509-510, 511, 513-514, 541, 543, 549, 550 ; „Amintiri despre V. I. Lenin", partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 55, 110, 242 ; N. K. Krupskaja. „Lenin - redactor și organizator al presei de partid". Moscova, 1956, pag. 20).

CORESPONDENȚA

cu E. V. Baramzin, M. M. Filipov, M. G. Grigoriev,
A. A. Iakubova, V. A. Ionov, A. M. Kalmikova, L. M. și
N. M. Knipovici, G. M. Krjijanovski, V. K. Kurnatovski,
I. H. Lalaianț, I. M. Leahovski, P. N. Lepeșinski, S. I. Miț-
kevici, A. N. Potresov, M. A. Silvin, A. P. Sklearenko,
V. V. Starkov, P. B. Struve, A. S. Șapovalov, A. A. Vaneev

Această vastă corespondență este pomenită în scrisorile care s-au păstrat ale lui V. I. Lenin către familie, în amintirile lăsate de N. K. Krupskaja, G. M. Krjijanovski, P. N. Lepeșinski, L. Martov ș.a.

„De două ori pe săptămîină venea poșta. Duceam o corespondență vastă - scrie N. K. Krupskaja. - Primeam scrisori și cărți din Rusia. Ne scria amănunțit despre toate Anna Ilincina, ne scriau prietenii din Petersburg... Primeam scrisori și de la cei deportați în regiuni îndepărtate : din Turuhansk de la Martov, din Orlov, gubernia Veatka, de la Potresov. Cele mai multe scrisori erau însă de la tovarășii împrăștiați prin localitățile învecinate. Din Minusinsk (care se afla la 50 de verste de Șușenskoe) ne scriau soții Krjijanovski, Starkov ; la 30 de verste, la Ermakovskoe, se aflau Lepeșinski, Vaneev, Silvin, Panin - un tovarăș al lui Oskar ; la 70 de verste, la Tes, erau Lengnik, Șapovalov, Baramzin ; la fabrica de zahăr se afla Kurnatovski. În scrisori ne comunicam reciproc veștile din Rusia, ne împărtășeam planuri de viitor, ne scriam despre cărți,

despre noi curente, despre filozofie – despre toate. Pînă și jocul de șah ocupa un anumit loc în corespondența noastră, în special cu Lepeșinski...” (N. K. Krupskaia. „Amintiri despre Lenin, Editura politică, 1960, pag. 34–35 ; vezi și Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 85, 88, 136, 143, 157, 205, 234, 256, 269, 536, 541–542 ; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 190, 229 ; N. K. Krupskaia. „Din vremuri îndepărtate”. Moscova-Leningrad, 1930, pag. 40).

LISTA LUCRĂRILOR
LA A CĂROR REDACTARE
A PARTICIPAT V. I. LENIN

1898-începutul anului 1901

[Krupskaia, N. K.] „Femeia muncitoare”. Publicație a „Iskrei”, februarie 1901 (vezi N. K. Krupskaia. „Lenin – redactor și organizator al presei de partid”. Moscova, 1956, pag. 20).

1899-1900

Traducerea din engleză în limba rusă a cărții : S. și B. Webb. „Teoria și practica trade-unionismului englez”, vol. II. Petersburg, 1901 (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 208, 230, 231, 235, 538).

1900-aprilie 1901

Articole și corespondențe pentru nr. 1, 2 și 3 ale ziarului „Iskra”.

Articole pentru nr. 1 al revistei „Zarea” (vezi Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 1-3, 8, 35 ; N. K. Krupskaia. „Lenin – redactor și organizator al presei de partid”. Moscova, 1956, pag. 21).

Sfârșitul anului 1900

[Ermanski, O. A.] „Zilele de mai la Harkov”. Publicație a „Iskrei”, ianuarie 1901 (vezi Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 8).

LISTA LUCRĂRILOR TRADUSE
DE V. I. LENIN

1898, 1899-1900

Traducerea din limba engleză a volumului I și a unei părți considerabile din volumul al II-lea a cărții „Teoria și practica trade-unionismului englez” de S. și B. Webb. Lenin a scris o serie de note de subsol la traducerea rusă a cărții (vezi S. și B. Webb. „Teoria și practica trade-unionismului englez”, vol. I-II. Traducere din limba engleză de Vladimir Ilin. Petersburg, 1900-1901; Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 108, 110-111, 118, 122, 127, 130, 132, 134, 230, 231, 235, 538).

1899

Traducerea din limba germană a cărții lui K. Kautsky „Bernstein și programul social-democrat. O anticritică” (vezi K. Kautsky. Culegere de articole. Petersburg, 1905. Ediția a doua a cărții (1906) poartă mențiunea: „Traducere de Lenin”; Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 37; „Amintiri despre V. I. Lenin”, partea 1, E.S.P.L.P. 1957, pag. 108).

1900

Traducerea din limba engleză a articolului lui H. Hyndman „Socialismul, trade-unionismul și lupta politică”. Manuscrisul lui V. I. Lenin se păstrează la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. Articolul lui Hyndman a fost primit de la autor prin intermediul lui V. P. Noghin, membru al grupului „Rabocce znamea” (vezi Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 37-38).

ADNOTĂRI

- 1 Articolul „*În legătură cu statistica fabricilor și uzinelor din Rusia. Noile isprăvi statistice ale prof. Karișev*” a fost scris de Lenin în august 1898 și publicat în culegerea „*Studii și articole economice*”, apărută în prima jumătate a lunii octombrie 1898. Materialele și concluziile din articolul „*În legătură cu statistica fabricilor și uzinelor din Rusia*” au fost larg folosite de Lenin în cartea „*Dezvoltarea capitalismului în Rusia*” (cap. V : „*Primele stadii ale capitalismului în industrie*”; cap. VI : „*Manufactura capitalistă și munca capitalistă la domiciliu*”; și cap. VII : „*Dezvoltarea marii industrii mecanizate*”, paragraful II : „*Statistica fabricilor și uzinelor*”). – 1.
- 2 „*Russkie Vedomosti*” („*Analele ruse*”) – cotidian ; a apărut la Moscova începând din 1863 ; a exprimat concepțiile intelectualității liberale moderate, militând pentru reforme menite să transforme Rusia într-o monarhie constituțională. În ultimele două decenii ale secolului trecut au colaborat la acest ziar o seamă de scriitori din tabăra democrată (V. G. Korolenko, M. E. Saltikov-Șcedrin, G. I. Uspenski și alții), iar în coloanele lui au fost publicate lucrări aparținând unor narodnici liberali. Începând din 1905 ziarul a devenit organul aripii drepte a partidului cadeților. Lenin a arătat că ziarul „*Russkie Vedomosti*” îmbina în felul său „*cadetismul de dreapta* cu o oarecare doză de narodnicism” (Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 119). În 1918 „*Russkie Vedomosti*” a fost interzis o dată cu celelalte ziare contrarevoluționare. – 5.
- 3 „*Iuridiceski Vestnik*” – revistă lunară de orientare burgheză-liberală ; a apărut la Moscova între 1867 și 1892. La această revistă au colaborat publiciști care ulterior au devenit cadeți și octombriști (N. Kareev, V. Golțev, M. Kovalevski, S. Muromțev și alții).
- În 1888, în nr. 10 al revistei „*Iuridiceski Vestnik*” a fost publicată scrisoarea lui K. Marx către redacția revistei „*Otecestvennie Zapiski*” în legătură cu articolul lui N. Mihailovski „*Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski*”. – 12.

- 4 „*Mir Bojii*” – revistă liberală lunară pentru literatură și știință popularizată ; a apărut la Petersburg între 1892 și 1906. În 1898 a fost publicată în această revistă recenziile lui Lenin la cartea lui A. Bogdanov „Curs scurt de știință economică” (vezi volumul de față, pag. 36–44). Între 1906 și 1918 revista a apărut sub denumirea de „Sovremennii Mir”. – 16.
- 5 Lenin se referă la cartea sa „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” (vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua). – 17.
- 6 Caracterizarea amănunțită a acestei cărți a fost făcută în lucrarea lui V. I. Lenin „Recensămîntul meșteșugurilor din 1894/95 în gubernia Perm și problemele generale ale industriei «meșteșugărești»” (vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 309–418). – 18.
- 7 Datele primului recensămînt general al populației Imperiului rus din 28 ianuarie (9 februarie) 1897 au fost tipărite în volume succesive între 1897 și 1905 ; Lenin le-a folosit la ediția a doua a cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, precizînd cifrele referitoare la numărul populației într-o serie de localități. – 30.
- 8 Lenin se referă la narodnicii liberali în frunte cu N. M. Mihailovski ; critica concepțiilor acestei „școli” a fost făcută de Lenin în cartea „Ce sînt «prieteniul poporului» și cum luptă ei împotriva social-democrațiilor ? (Răspuns la articolele împotriva marxștilor publicate în «Russkoe Bogatstvo»)”. – 39.
- 9 „*Russkaia Misl*” („Gîndirea rusă”) – revistă lunară pentru literatură și politică ; a apărut la Moscova din 1880 pînă la 1918. Pînă la 1905 a avut o orientare narodnicistă-liberală (în perioada 1880–1885 a apărut sub îngrijirea lui V. M. Lavrov). În ultimul deceniu al secolului trecut, în timpul polemicii dintre marxștii și narodnicii liberali, revista publica uneori articole scrise de marxștii. În această perioadă au colaborat la „*Russkaia Misl*” o serie de scriitori democrați : D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski, V. G. Korolenko, A. M. Gorki, A. P. Cehov și alții. După revoluția din 1905 – organ al liberalismului contrarevoluționar ; a apărut sub îngrijirea lui P. B. Struve. A propovăduit naționalismul, „vehismul”, obscurantismul clerical ; a apărat poprietatea moșierească.
Lenin numea revista „*Russkaia Misl*” – „Gîndirea ultrareacționară” (vezi Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 480). – 39.
- 10 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 686–687. – 42.
- 11 *Coloni* – arendași de mici loturi de pămînt de la marii proprietari funciari în Imperiul roman. Pentru folosința loturilor, coloniile plăteau arendă în bani și efectuau prestații în natură. Ulterior, înglodîndu-se în datorii, ei au căzut într-o stare de dependență totală față de pro-

- prietarii funciari. După cum spune F. Engels, colonii au fost „predecesorii iobagilor din evul mediu“ (F. Engels. „Originea familiei, a proprietății private și a statului“, Editura politică, 1961, ediția a V-a, pag. 151). – 43.
- 12 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 736–765. – 43.
- 13 Articolul „Însemnări cu privire la teoria piețelor (În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov)“ a fost publicat în revista „Naučinoe Obozrenie“, 1899, nr. 1.
 „Naučinoe Obozrenie“ – revistă științifică (din 1903 – științifică și literară); a apărut la Petersburg din 1894 până în 1903. La „Naučinoe Obozrenie“ au colaborat publiciști și oameni de știință de diferite școli și orientări; coloanele revistei au fost larg folosite de liberali și de „marxiștii legali“. Aici au fost publicate lucrările lui K. Marx „Discurs asupra liber-schimbismului“ (1897, nr. 11), „Salariu, preț, profit“ (1898, nr. 12) etc. și lucrările lui F. Engels „Dialectica și metafizica“ (Fragment din introducerea la „Anti-Dühring“) (1897, nr. 5) etc. În anunțul pe anul 1900 figurează printre colaboratori și V. Ilin (Lenin). În afară de „Însemnările cu privire la teoria piețelor“, în coloanele acestei reviste au mai fost publicate următoarele articole ale lui V. I. Lenin: „Încă o dată cu privire la teoria realizării“ (1899, nr. 8) (vezi volumul de față, pag. 66–84) și „O critică necritică“ (1900, nr. 5, 6) (vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua, pag. 601–625). – 45.
- 14 „Supravaloare“ – plusvaloare (la Marx – „Mehrwert“). Până la mijlocul anului 1899, Lenin a folosit termenul „sverhstoimost“ („supra-valoare“) paralel cu termenul „pribavocinaia stoimost“ („plusvaloare“). Mai târziu, el a folosit exclusiv termenul „pribavocinaia stoimost“ („plusvaloare“).
 În revista „Naučinoe Obozrenie“, în care a fost publicat pentru prima oară articolul „Însemnări cu privire la teoria piețelor“, redacția a înlocuit termenul „stoimost“ („valoare“) prin termenul „țennost“ (în românește se traduce tot prin valoare. – *Nota trad.*). Lenin considera că termenul „țennost“ nu este corespunzător; într-o notă la articolul „Încă o dată cu privire la teoria realizării“, el a arătat că folosește întotdeauna termenul „stoimost“ (vezi volumul de față, pag. 67). – 45.
- 15 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 443–444. – 47.
- 16 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 300–301. – 47.
- 17 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 244–245. – 48.
- 18 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 301. – 49.

- 19 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea I, Editura pentru literatură politică, 1953, pag. 249. – 49.
- 20 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 467–468. – 49.
- 21 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 298. – 49.
- 22 „*Novoe Slovo*“ („Cuvîntul nou“) – revistă lunară științifică, literară și politică; a apărut la Petersburg începînd din 1894 ca revistă a narodnicilor liberali. Din primăvara anului 1897 a fost editată de „marxiștii legali“ (P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski etc.), cu participarea lui A. M. Kalmikova. În coloanele acestei reviste a fost publicată completarea lui F. Engels la volumul al III-lea al „Capitalului“ sub titlul: „Legea valorii și rata profitului“ (1897, nr. 12) ș.a., precum și lucrările lui Lenin „Cu privire la caracterizarea romantismului economic. Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni“ și „În legătură cu o notă de ziar“ (vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 119–252 și 419–426). La această revistă au colaborat G. V. Plehanov, V. I. Zaslucici, A. M. Gorki și alții. În decembrie 1897 revista a fost interzisă de guvern. – 49.
- 23 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 342–367. – 51.
- 24 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 24. – 54.
- 25 Recenziile lui V. I. Lenin asupra cărții lui R. Gvozdev și asupra cărții lui Parvus, precum și asupra îndreptarului „Rusia comercială și industrială“ au fost publicate în revista „Naccalo“, 1899, nr. 3. „*Naccalo*“ – revistă lunară literară, științifică și politică, organ al „marxiștilor legali“; a apărut la Petersburg în prima jumătate a anului 1899 sub redacția lui P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski ș.a. La această revistă au colaborat G. V. Plehanov, V. I. Zaslucici ș.a. În nr. 4 al revistei a fost publicat un fragment din notele de drum „De la Paris la Berna“, scrise de Engels în 1848; tot aici au fost publicate recenzia lui V. I. Lenin asupra cărții lui K. Kautsky „Problema agrară“, șase secțiuni din capitolul al III-lea al cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, sub titlul „Înlăturarea gospodăriei bazate pe clacă de către gospodăria capitalista în agricultura rusă modernă“, și recenzia asupra cărții lui Hobson „Evoluția capitalismului contemporan“. – 55.
- 26 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 687. – 61.
- 27 *Fiziocrații* – unul dintre curentele economiei politice burgheze clasice, ai cărui reprezentanți și-au desfășurat activitatea în perioada pregătirii ideologice a revoluției burgheze din Franța (în primele două decenii ale celei de-a doua jumătăți a secolului al XVIII-lea). Înte-

meictorul școlii fiziocraților a fost F. Quesnay. În politica economică, fiziocrații preconizau principiul „laissez faire, laissez passer”, prin care se urmărea crearea unor condiții cât mai favorabile pentru relațiile burgheze în dezvoltare. Fiziocrații proclamau principiul dominației neîngrădite a proprietății private, respingeau protecționismul, luptau împotriva restricțiilor de breaslă, revendicau libertatea comerțului și a concurenței.

Fiziocrații au mutat din sfera circulației în sfera producției cercetarea izvorului avuției și al plusprodusului, limitându-l însă la agricultură. Ei au fost primii în istoria gândirii economice care au încercat să analizeze legile reproduției și repartiției produsului social total. „Tabloul economic” al lui Quesnay constituia o încercare de a înfățișa procesul capitalist al reproduției în ansamblul său. Dar, deoarece nu înțelegeau natura valorii, fiziocrații nu vedeau în plusvaloare o materializare a supramuncii, ci un fel de dar al naturii („produsul net”). — 67.

- 28 Vezi F. Engels. „Anti-Dühring”, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 278. Lenin se referă aici la capitolul „Din «istoria critică»” (vezi secțiunea a doua, capitolul X). — 67.
- 29 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 594. — 67.
- 30 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 339-340. — 67.
- 31 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 340-367. — 68.
- 32 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 367. — 69.
- 33 *Volumul al IV-lea al „Capitalului”* — așa numește Lenin, în conformitate cu indicația lui Engels, lucrarea lui Marx „Teorii asupra plusvalorii”, scrisă în anii 1862-1863. În prefața la volumul al II-lea al „Capitalului”, Engels scria : „Îmi propun să public ca a IV-a carte a «Capitalului» partea critică a acestui manuscris, după ce voi fi înlăturat numeroasele pasaje privind probleme deja rezolvate în cartea a II-a și a III-a” (K. Marx. „Capitalul”, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 10). Dar Engels n-a mai apucat să pregătească pentru tipar volumul al IV-lea al „Capitalului”. Pentru prima oară, „Teoriile asupra plusvalorii” au fost publicate în limba germană sub îngrijirea lui K. Kautsky în anii 1905-1910. În această ediție au fost încălțate cerințele elementare ale unei publicări științifice a textului și denaturate o serie de teze ale marxismului.
- Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. scoate „Teorii asupra plusvalorii” în trei părți, după manuscrisul din 1862-1863 (vezi K. Marx. „Teorii asupra plusvalorii” (volumul al IV-lea al „Capitalului”), partea întâi, Editura politică, 1959 ; partea a doua, Editura politică, 1960). — 70.

- 34 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 791. – 70.
- 35 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 593–594. – 70.
- 36 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 790–791. – 71.
- 37 *Neokantianism* – curent filozofic burghez, apărut în Germania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Neokantianismul a reluat tezele cele mai reacționare, idealiste din filozofia lui Kant și a respins elementele de materialism cuprinse în ea. Sub lozinca „Înapoi la Kant“, neokantienii propovăduiau reînvierea idealismului kantian și combăteau materialismul dialectic și materialismul istoric. În cartea sa „Ludwig Feuerbach și sfârșitul filozofiei clasice germane“, F. Engels i-a calificat pe neokantieni drept „teoreticieni reacționari“, niște „prinde-purici și eclecticii jalnici“.
- Neokantienii din rîndurile social-democrației germane (E. Bernstein, K. Schmidt etc.) au revizuit filozofia marxistă, teoria economică a lui Marx și învățătura lui despre lupta de clasă și despre dictatura proletariatului. În Rusia, neokantianismul a fost reprezentat prin „marxiștii legali“ P. B. Struve, S. N. Bulgakov și alții.
- Împotriva „marxiștilor legali“, care propagau în Rusia neokantianismul, Lenin a luat atitudine în lucrările sale : „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză)“ (1895), „O critică necritică“ (1900), salutînd totodată articolele lui G. V. Plehanov împotriva neokantienilor, apărute în diferite publicații din străinătate la sfîrșitul ultimului deceniu al secolului trecut, articole în care neokantianismul lui E. Bernstein și K. Schmidt este calificat drept „teorie reacționară a burghezicii reacționare“. În cartea sa „Materialism și empiriocriticism“ (1909), V. I. Lenin a făcut o critică multilaterală filozofiei neokantiene. În lucrările sale filozofice, Lenin a arătat că filozofia subiectiv-idealistică a neokantienilor este ostilă cunoașterii științifice a naturii și societății, a demascat esența ei de clasă ca ideologie burgheză.
- În prezent, ideile neokantiene sînt folosite de reprezentanții filozofiei reacționare a imperialismului în lupta lor împotriva marxism-leninismului. – 73.
- 38 Lenin se referă la cartea lui G. V. Plehanov „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei“, apărută legal la Petersburg în 1895 sub pseudonimul N. Beltov, precum și la cartea lui „Contribuții la istoria materialismului“, scrisă în limba germană. – 73.
- 39 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. II, E.S.P.L.P. 1958, ediția a II-a, pag. 443. – 77.
- 40 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 782. – 78.

- 41 Lenin se referă la lucrarea sa „Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve (Oglindirea marxismului în literatura burgheză). Pe marginea cărții lui P. Struve «Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei». Petersburg, 1894” (vezi Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 335-510). – 81.
- 42 *Majorat* – ordine de succesiune, în vigoare în unele țări capitaliste, rămasă din timpul feudalismului; în cadrul ei, la moartea proprietarului unui domeniu, acesta din urmă revine în întregime fiului celui mai mare sau celei mai în vârstă dintre rudele decedatului. – 88.
- 43 În revista „Naucnoe Obozrenie” nr. 8 din 1899, sub titlul „Agricultura modernă”, a fost publicat un capitol din cartea lui K. Kautsky „Problema agrară”. – 90.
- 44 Articolul lui Lenin „Capitalismul în agricultură (Despre cartea lui Kautsky și despre articolul d-lui Bulgakov)” era destinat revistei „Nacealo”, dar, în urma interzicerii ei, a fost publicat în revista „Jizn”.
- „Jizn” („Viața”) – revistă literară, științifică și politică, a apărut la Petersburg din 1897 pînă în 1901. La această revistă au colaborat „marxiști legali” (M. I. Tugan-Baranovski, P. B. Struve ș.a.), scriitorii și criticii înaintați (A. M. Gorki, A. P. Cehov, V. V. Veresaev, S. G. Skitalet, I. A. Bunin, E. A. Soloviev). În paginile revistei „Jizn” a fost publicată lucrarea lui K. Marx „Salariu, preț, profit”. Tot aici a apărut și articolul lui V. I. Lenin „Răspuns d-lui P. Nejdandov” (decembrie 1899) (vezi volumul de față, pag. 150-155).
- Interzisă de guvern în iunie 1901, revista „Jizn” a reînceput să apară în străinătate în aprilie 1902, fiind editată de grupul social-democrat „Jizn” (V. D. Bonci-Bruevici, V. A. Posse, V. M. Velickina, G. A. și M. A. Kuklin ș.a.). În străinătate au apărut șase numere ale revistei, douăsprezece numere ale publicației „Listok «Jizni»” și o serie de titluri în cadrul colecției „Biblioteka «Jizni»”. „Grupul „Jizn” a avut devieri de la concepțiile și de la tactica social-democrației în direcția socialismului creștin și a anarhismului. În decembrie 1902 acest grup a fost dizolvat, iar editura lichidată. – 91.
- 45 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 590. – 102.
- 46 „*Russkoe Bogatstvo*” – revistă lunară; a apărut la Petersburg între anii 1876 și 1918. La începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea a trecut în miinile narodnicilor liberali, în frunte cu N. K. Mihailovski; principalul organ de presă al narodnicilor, care în 1893 a pornit o campanie împotriva social-democrațiilor din Rusia. Denaturind și falsificind marxismul, „*Russkoe Bogatstvo*” se sprijinea pe revizionisții din Europa occidentală. În jurul revistei „*Russkoe Bogatstvo*” se grupaseră publiciști care mai târziu au devenit membri marcantă ai partidelor socialist-revoluționar și „socialist populist”, precum și ai grupurilor trudovice în dumele de stat. La rubrica

literară a acestei reviste își publicau scrierile scriitorii progresiști V. V. Veresaev, V. M. Garșin, A. M. Gorki, V. G. Korolenko, A. I. Kuprin, D. N. Mamin-Sibireak, G. I. Uspenski și alții. Începând din 1906, „Russkoe Bogatstvo“ devine organul partidului semicadet al „socialiștilor populiști“.

„Russkoe Bogatstvo“ și-a schimbat de câteva ori denumirea („Sovremennie Zapiski“, „Sovremennost“, „Russkie Zapiski“; în aprilie 1917 și-a reluat vechea denumire de „Russkoe Bogatstvo“). – 107.

- 47 *Liber-schimbști* – reprezentanți ai economiei politice burgheze care cereau libertatea comerțului și neamestecul statului în activitatea economică privată. Liber-schimbismul a apărut în Anglia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în perioada revoluției industriale; el reflecta tendințele burgheziei industriale, care era interesată în desființarea împovărătoarelor taxe vamale la importul de cereale și materii prime (ceea ce crea posibilitatea de a reduce salariile muncitorilor), în extinderea comerțului exterior, care să nu fie îngrădit de nici un fel de restricții, precum și în folosirea libertății comerțului pentru a elimina de pe piețele mondiale pe concurenții mai slabi. În perioada 1830–1850, principalii campioni ai liber-schimbismului în Anglia au fost industriașii din Manchester, din care cauză liber-schimbismii erau denumiți și „manchesterieni“.

Fundamentarea teoretică a liber-schimbismului a fost făcută în lucrările lui A. Smith și D. Ricardo.

În Rusia, ideile liber-schimbismului au câștigat aderenți în special în rândurile moșierilor interesați în desfacerea liberă a cerealelor pe piața mondială.

Esența de clasă a liber-schimbismului a fost scoasă la iveală de K. Marx în „Discurs asupra liber-schimbismului“ (1848) și în alte lucrări. Fără a nega caracterul progresist al libertății comerțului, în măsura în care el accelerează dezvoltarea capitalismului și ascute contradicțiile de clasă, Marx a arătat că lozincă libertății comerțului este folosită de burghezie în scopuri de demagogie socială și de înșelare a maselor populare, servindu-i drept paravan pentru camuflarea tendințelor ei spre exploatarea nelimitată a proletariatului, spre înrobirea economică a țărilor slab dezvoltate și expansiune colonialistă.

Vezi caracterizarea liber-schimbismului în lucrarea lui V. I. Lenin „Cu privire la caracterizarea romantismului economic. Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni“ (Opere complete, vol. 2. Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 240–252). – 118.

- 48 Este vorba de articolul lui K. Marx consacrat criticii lucrării lui E. de Girardin „Le socialisme et l'impôt“ („Socialismul și impozitul“). Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 7. Editura politică, 1960, pag. 302–314.

Articolul a apărut în revista „Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue“ nr. 4 din mai 1850. Revista a fost editată de K. Marx în 1850 la Hamburg și era continuatoarea „Noii gazete renane“. – 123.

- 49 Este vorba de lucrarea în două volume „Influența recoltelor și a prețurilor cerealelor asupra unor laturi ale economiei naționale a Rusiei”, întocmită de un grup de autori de orientare liberalo-burgheză și narodnicistă, sub îngrijirea prof. A. I. Ciuprov și A. S. Posnikov (1897). Lenin a citit această lucrare în perioada când a fost în deportare și a criticat-o în cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”. – 126.
- 50 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 587-767. – 126.
- 51 *Fideicomis* – sistem de succesiune în cadrul mării proprietăți funciare. Potrivit acestui sistem, proprietatea funciară trece în folosința primului fiu moștenitor, care nu are dreptul de a o ipoteca, fărîmița sau înstrăina în total sau în parte.
Anerbenrecht – varianta țărănească a fideicomisului; ea lasă proprietarului pământului ceva mai multă libertate de a dispune de bunul moștenit, dar, ca și fideicomisul, interzice împărțirea moștenirii. – 133.
- 52 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 608-609. – 138.
- 53 Este vorba de articolul lui V. I. Lenin „Însemnări cu privire la teoria piețelor (În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov)” (vezi volumul de față, pag. 45-54). – 150.
- 54 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 245. – 153.
- 55 Vezi K. Marx. „Capitalul”, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P. 1955, pag. 301. – 153.
- 56 „*Protestul social-democraților din Rusia*” a fost scris de V. I. Lenin în deportare, în august 1899, după ce a primit de la Petersburg, prin A. I. Ulianova-Elizarova, documentul „economistilor”, pe care ea l-a denumit „Credo-ul tinerilor”. „Credo”-ul a fost scris de E. D. Kuskovala, pe atunci membră a „Uniunii social-democraților ruși” din străinătate. Acest manifest al grupurilor de „economisti” nu era destinat publicității și, după cum a arătat V. I. Lenin, a fost tipărit „fără asentimentul și poate chiar împotriva voinței autorilor lui”, întrucât „economistii” se temeau de o critică publică a concepțiilor lor oportuniste.
Proiectul „Protestului” împotriva documentului bernsteinienilor din Rusia, proiect pregătit de V. I. Lenin, a fost discutat la o adunare ținută în satul Ermakovskoe (locul de deportare a lui A. A. Vaneev, P. N. și O. B. Lepeșinski, M. A. Silvin ș.a.) și la care au participat 17 marxști deportați în districtul Minusinsk. „Protestul” a fost adoptat în unanimitate și semnat de V. I. Lenin, N. K. Krupskaiia, V. V. Starkov, A. M. Starkova, G. M. Krjijanovski, Z. P. Krjijanovskaia-Nevezorova, F. V. Lengnik, E. V. Baramzin, A. A. Vaneev, D. V. Vaneeva, M. A. Silvin, V. K. Kurnatovski, P. N. Lepeșinski,

O. B. Lepeșinskaia și de muncitorii petersburghezi O. A. Engberg, A. S. Șapovalov și N. N. Panin. La „Protest” au aderat I. L. Prominski, M. D. Efimov, Cekalski și Kovalevski, care nu luaseră parte la adunare, precum și colonia de deportați din Turuhansk (L. Martov (I. O. Țederbaum) ș.a.). Împotriva „Credo”-ului „economistilor” a luat atitudine de asemenea colonia celor 17 social-democrați deportați din orașul Orlov, gubernia Veatka (V. V. Vorovski, N. E. Bauman, A. N. Potresov și alții).

„Protestul” a fost trimis în străinătate, unde, îndată după ce a fost primit, G. V. Plehanov l-a dat la cules pentru numărul următor al revistei „Rabocce Delo”. Dar membrii „tineri” ai „Uniunii” din străinătate care făceau parte din redacția revistei „Rabocce Delo” au publicat în decembrie 1899, fără știrea lui G. V. Plehanov, „Protestul” sub formă de foaie volantă, adăugând și o postfață în care declarau că „Credo”-ul reprezintă părerea unor persoane izolate, a căror poziție nu prezintă vreo primejdie pentru mișcarea muncitorească din Rusia, și negau existența „economismului” în „Uniunea social-democraților ruși” din străinătate. La începutul anului 1900, G. V. Plehanov a retipărit „Protestul” în culegerea „Vademecum pentru redacția revistei «Rabocce Delo»”, îndreptată împotriva „economistilor”. G. V. Plehanov a salutat apariția „Protestului”, care dovedea că social-democrații din Rusia văd în „economism” o primejdie serioasă și-i declară un război hotărât. — 157.

- 57 „*Rabocce Delo*” — revistă a economistilor, organ neperiodic al „Uniunii social-democraților ruși din străinătate”. A apărut la Geneva din aprilie 1899 până în februarie 1902 sub îngrijirea lui B. N. Krievski, P. Teplov, V. P. Ivanșin, iar mai tirziu și a lui A. S. Martinov. Au apărut 12 numere, dintre care 3 duble. Redacția revistei „Rabocce Delo” era centrul din străinătate al „economistilor”. „Rabocce Delo” sprijinea lozinca bernsteiniană a „libertății criticii” marxismului, se situa pe poziții oportuniste în problemele de tactică și în problemele organizatorice ale social-democrației ruse, nega posibilitățile revoluționare ale fărânimii etc. „Rabocedelții” propagau ideea oportunistă că lupta politică a proletariatului trebuie să fie subordonată celei economice, se ploconeau în fața spontaneității mișcării muncitorești și negau rolul conducător al partidului. Unul dintre redactorii de la „Rabocce Delo” (V. P. Ivanșin) participa la redactarea revistei „Rabocceia Misl” — organ al „economistilor” fătăși, pe care „Rabocce Delo” îl sprijinea. La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., „rabocedelții” au reprezentat aripa de extremă dreaptă, ultraoportunistă, a partidului. — 157.

- 58 *Grupul „Eliberarea muncii”* — primul grup marxist rus, creat de G. V. Plehanov în 1883, la Geneva. Afară de Plehanov, din acest grup au făcut parte P. B. Akselrod, L. G. Deutsch, V. I. Zsulici, V. N. Ignatov.

Grupul „Eliberarea muncii” a desfășurat o vastă muncă de propagare a marxismului în Rusia, traducind în limba rusă, editând în străinătate și difuzând în Rusia diferite lucrări ale lui K. Marx și F. Engels: „Manifestul Partidului Comunist”, „Muncă salariată și

capital", „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” etc. și popularizînd în publicațiile sale marxismul. Grupul „Eliberarea muncii” a dat o lovitură serioasă narodnicismului, care reprezenta principala piedică ideologică în calea răspîndirii marxismului și a dezvoltării mișcării social-democrate în Rusia. În lucrările sale „Socialismul și lupta politică” (1883), „Divergențele noastre” (1885) ș.a. G. V. Plehanov a supus unei critici marxiste teoriile narodnice reacționare (teoria cu privire la calea necapitalistă de dezvoltare a Rusiei, negarea rolului conducător al proletariatului în mișcarea revoluționară, concepția subiectiv-idealistică a narodnicilor asupra rolului personalității în istorie etc.). Cele două proiecte de program al social-democraților ruși (1883 și 1885), scrise de G. V. Plehanov și publicate de grupul „Eliberarea muncii”, au constituit un pas important în direcția pregătirii și creării unui partid social-democrat în Rusia. Un rol deosebit de important în răspîndirea concepțiilor marxiste, în apărarea materialismului dialectic și a materialismului istoric a avut cartea lui Plehanov (N. Beltov) „Contribuții la dezvoltarea concepțiilor moniste asupra istoriei” (1895), care a contribuit la „educarea unei întregi generații de marxști ruși” (Lenin). Grupul a editat și a difuzat în Rusia 4 numere din culegerea „Soțial-Demokrat”, precum și o serie de broșuri populare pentru muncitori.

F. Engels a salutat apariția grupului „Eliberarea muncii”, „care a primit cu sinceritate și fără rezerve marile teorii economice și istorice ale lui Marx” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, ed. rusă, 1935, pag. 461). G. V. Plehanov și V. I. Zasulici au întreținut relații de prietenie cu F. Engels și ani de-a rîndul au fost în corespondență cu el. Grupul „Eliberarea muncii” a stabilit legături cu mișcarea muncitorească internațională și, începînd cu primul Congres al Internaționalei a II-a (Paris, 1889), în tot cursul existenței sale a reprezentat social-democrația din Rusia la toate congresele acestei Internaționale. Grupul „Eliberarea muncii” a avut însă și greșeli serioase: supraaprecierea rolului burgheziei liberale, subaprecierea revoluționarismului țărănimii, ca rezervă a revoluției proletare. Aceste greșeli au constituit germenele viitoarelor concepții menșevice ale lui Plehanov și ale altor membri ai acestui grup.

V. I. Lenin a arătat că grupul „Eliberarea muncii” „a fondat doar teoreticește social-democrația și a făcut primul pas în întîmpinarea mișcării muncitorești” (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 275).

La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., din august 1903, grupul „Eliberarea muncii” a declarat că-și încetează existența. — 159.

- 59 Lenin se referă la *Asociația Internațională a Muncitorilor* — Internaționala I, prima organizație internațională de masă a proletariatului, înființată la 28 septembrie 1864, la o adunare muncitorească internațională convocată la Londra de muncitori englezi și francezi. Înființarea Internaționalei I a fost rezultatul luptei perseverente și îndelungate duse de K. Marx și F. Engels pentru crearea unui partid revoluționar al clasei muncitoare. K. Marx a fost organizatorul și conducătorul Internaționalei I, autorul „Manifestului constitutiv”, al

Statutului și al celorlalte documente programatice și tactice. După cum a arătat V. I. Lenin, Internaționala I „a pus bazele unei organizații internaționale muncitorești menite să-i pregătească pe muncitori în vederea asaltului revoluționar împotriva capitalului“, „a pus bazele luptei proletare internaționale pentru socialism“ (Opere, vol. 29, Editura politică, 1959, pag. 290, 291).

Organul conducător central al Internaționalei I a fost Consiliul General al Asociației Internaționale a Muncitorilor ; K. Marx a fost în permanență membru al acestui Consiliu. Luptind cu succes împotriva influențelor mic-burghize și tendințelor sectare, care predominau pe atunci în mișcarea muncitorească (trade-unionismul în Anglia, proudhonismul și anarhismul în țările române, lassalleanismul în Germania), Marx a grupat în jurul principiilor socialismului științific pe muncitorii înaintați din Europa și America. Internaționala I a condus lupta economică și politică a muncitorilor din diferite țări și a contribuit la întărirea solidarității lor internaționale. Deosebit de mare a fost rolul Internaționalei I în opera de răspindire a marxismului, în unirea socialismului cu mișcarea muncitorească.

După înfringerea Comunci din Paris, în fața clasei muncitoare s-a pus sarcina creării unor partide naționale de masă pe baza principiilor promovate de Internaționala I. „Ținind seama de starea de lucruri din Europa – scria K. Marx în 1873 –, consider că este fără doar și poate util ca organizarea formală a Internaționalei să treacă temporar pe planul al doilea“ (K. Marx și F. Engels. *Ausgewählte Briefe*, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 339). În 1876, la Conferința de la Filadelfia, Internaționala I a fost dizolvată în mod oficial. – 163.

60 „*Bernsteiniada*“ – curent antimarxist în social-democrația internațională ; a apărut la sfârșitul secolului al XIX-lea în Germania, fiind denumit astfel după numele social-democratului german E. Bernstein. Bernstein a fost exponentul fățiș al tendințelor oportuniste de dreapta în social-democrația germană, care au ieșit la iveală într-un mod deosebit de evident după moartea lui F. Engels în 1895.

În anii 1896–1898 Bernstein a publicat în revista „*Die Neue Zeit*“, organul teoretic al Partidului social-democrat din Germania, o serie de articole sub titlul comun „Problemele socialismului“, în care a procedat la o revizuire fățișă a marxismului. Aripa stângă a Partidului social-democrat din Germania a început să-l combată pe Bernstein în coloanele ziarelor ei, dar Comitetul Central al partidului nu i-a dat lui Bernstein și bernsteinismului riposta cuvenită. Polemica în coloanele revistei „*Die Neue Zeit*“ a început în iulie 1898 cu articolul lui G. V. Plehanov „Bernstein și materialismul“.

În martie 1899, articolele lui Bernstein au apărut în volum sub titlul „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației“. Cartea a fost primită favorabil de aripa dreaptă a partidului german și de elementele oportuniste din celelalte partide ale Internaționalei a II-a. Lozinca bernsteiniană a „libertății criticii“ a fost însușită de asemenea de „marxiștii legali“ și de „economiștii“ din Rusia. Cenzura

din Rusia a permis tipărirea cărții lui Bernstein în trei ediții, iar Zubatov a inclus-o în lista cărților recomandate muncitorilor.

La congresele Partidului social-democrat din Germania – de la Stuttgart (octombrie 1898), Hanovra (octombrie 1899) și Lübeck (septembrie 1901) – bernsteinismul a fost condamnat, dar, din cauza poziției împăciuitoare a majorității liderilor, partidul nu s-a delimitat de Bernstein. Bernsteinienii au continuat să propage fățiș ideile revizioniste în organul lor teoretic „Sozialistische Monatshefte” și în organizațiile de partid.

Numai partidul bolșevic, în frunte cu V. I. Lenin, a dus o luptă hotărâtă împotriva bernsteinismului, împotriva partizanilor și adepților lui.

Afară de lucrările care au intrat în volumul de față, critica și demascarea bernsteinienilor a fost făcută de Lenin și în lucrarea „Ce-i de făcut?” (vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 339–342), precum și în articolele: „Marxism și revizionism” (vol. 15, E.S.P.L.P. 1957, pag. 17–27), „Divergențele din sinul mișcării muncitorești europene” (vol. 16, E.S.P.L.P. 1957, pag. 345–362) etc. – 163.

61 Vezi K. Marx. „Mizcria filozofici” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 4, Editura politică, 1958, pag. 172–179). – 164.

62 Lenin critică aici cunoscuta teză a lassalleienilor că, în raport cu clasa muncitoare, toate celelalte clase alcătuiesc doar o singură masă reacționară. Această teză a fost inclusă în programul social-democraților germani adoptat în 1875 la Congresul de la Gotha, cu prilejul unificării celor două partide socialiste germane, care fuseseră pînă atunci separat – eisenachienii și lassalleienii.

În „Critica programului de la Gotha” K. Marx a demascat caracterul antirevoluționar al acestei teze (vezi K. Marx. „Critica programului de la Gotha”, Editura politică, 1959, ediția a II-a, pag. 21). – 165.

63 „Uniunea de nord a muncitorilor ruși” – una dintre primele organizații politice revoluționare ale clasei muncitoare, apărută în legătură cu intensificarea mișcării muncitorești în Rusia. „Uniunea” a fost organizată la Petersburg, la sfîrșitul anului 1878. Întemciitorii ei au fost lăcătușul Viktor Obnorski și timplarul Stepan Halturin, muncitori din Petersburg. La adunările muncitorești din 23 și 30 decembrie 1878 a fost adoptat programul „Uniunii”, în care se arăta că, prin sarcinile ei, „Uniunea” se situează pe poziții foarte apropiate de cele ale partidelor social-democrate din Occident. Programul, definind rolul istoric al clasei muncitoare și considerînd-o clasa înaintată a societății, revendica pentru muncitori drepturi și libertăți politice, ca o condiție necesară pentru eliberarea de sub jugul exploatării, și chema pe muncitorii din Rusia la lupta de clasă alături de proletariatul altor țări. Țelul final al „Uniunii” era „răsturnarea orînduirii politice și economice existente, ca orînduire extrem de nedreaptă”. În același timp însă, programul „Uniunii” purta unele urme de influență narodnicistă.

La începutul anului 1879, „Uniunea“ număra aproximativ 200 de membri și cam tot atîția simpatizanți. Conducerea „Uniunii“ își propunea s-o transforme pe aceasta într-o organizație generală a muncitorilor din Rusia. „Uniunea“ a luat parte activă la lupta grevistă a proletariatului. Unul dintre conducătorii marii greve care a avut loc în 1879 la „Filatura nouă“ din Petersburg a fost P. A. Moiseenko, membru al „Uniunii“. „Uniunea“ a scos o serie de manifeste adresate muncitorilor și a acordat greviștilor un sprijin bănesc. În 1879 – începutul anului 1880, „Uniunea“ a fost lichidată de guvernul țarist. Membrii „Uniunii“ au mai apucat să scoată la 15 februarie 1880 un număr al ziarului „Raboceia Zarea“, primul ziar muncitoresc din Rusia ; acest număr a fost confiscat aproape în întregime. – 166.

64 „*Uniunea muncitorilor din sudul Rusiei*“ – prima organizație muncitorească politică revoluționară din Rusia, întemeiată la Odesa în aprilie-mai 1875 de către intelectualul revoluționar E. O. Zaslavski. „Uniunea“ s-a format prin unirea unor cercuri muncitorești care creaseră o casă de împrumut și păstrare. În statutul „Uniunii“ se vorbea, pentru prima oară în istoria mișcării muncitorești ruse, despre lupta muncitorilor împotriva jugului capitalului și se arăta că „numai printr-o revoluție violentă“ pot obține muncitorii recunoașterea drepturilor lor.

„Uniunea“ număra vreo 60 de membri activi și circa 150-200 de simpatizanți din rândurile muncitorilor. Membrii „Uniunii“ țineau adunări, citeau și difuzau literatură democrat-revoluționară, participau activ la organizarea de greve. „Uniunea“ a căutat să-și extindă influența asupra muncitorilor din orașele industriale din sudul Rusiei : Rostov pe Don, Harkov, Taganrog etc. La Rostov pe Don discipolii lui Zaslavski au reușit să organizeze o filială a „Uniunii“. În decembrie 1875, „Uniunea“, după o existență de 8-9 luni, a fost distrusă de guvernul țarist. Membrii „Uniunii“ rămași în libertate au continuat să desfășoare o activitate revoluționară. – 166.

65 „*Raboceia Misl*“ („Gîndirea muncitorească“) – ziar, organ de presă al „economistilor“ ; a apărut din octombrie 1897 pînă în decembrie 1902. Au apărut 16 numere. Primele două numere s-au tipărit la mimeograf, la Petersburg ; numerele 3-11 au apărut în străinătate, la Berlin ; numerele 12, 13, 14 și 15 au fost tipărite la Varșovia ; ultimul număr, 16, a apărut în străinătate. Ziarul era redactat de K. M. Tahtarev și de alții.

Critica concepțiilor propagate de ziarul „Raboceia Misl“ a fost făcută de V. I. Lenin în articolul „O orientare retrogradă în social-democrația rusă“ (vezi volumul de față, pag. 235-267), într-o serie de articole publicate în ziarul „Iskra“ și în cartea „Ce-i de făcut?“ . – 167.

66 „*S. – Peterburgski Rabocii Listok*“ – ziar ilegal, organ al „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Petersburg. Au apărut două numere : nr. 1 – în februarie (datat ianuarie) 1897,

tipărit în Rusia, la mimeograf, într-un tiraj de 300-400 de exemplare, și nr. 2 - în septembrie 1897, la Geneva, tipărit la tipografie.

Ziarul milita pentru imbinarea luptei economice a clasei muncitoare cu largi revendicări politice, subliniind totodată necesitatea creării unui partid muncitoresc. - 167.

67 „*Raboccaia Gazeta*” („Gazeta muncitorească”) - organ ilegal al grupului social-democrat din Kiev. Au apărut două numere: nr. 1 - în august 1897 și nr. 2 - în decembrie (datat noiembrie) același an. P. L. Tuceapski, unul dintre redactorii ziarului, în timp ce se afla în străinătate din însărcinarea redacției, a arătat lui G. V. Plehanov și celorlalți membri ai grupului „Eliberarea muncii” primul număr al ziarului „*Raboccaia Gazeta*” și a obținut din partea lor consimțământul de a colabora la ziar. Într-o scrisoare adresată membrilor redacției ziarului „*Raboccaia Gazeta*”, G. V. Plehanov a apreciat pozitiv apariția acestui ziar ca organ social-democrat pe întreaga Rusie și a arătat că este necesar să se acorde o atenție mai mare problemelor legate de lupta politică a proletariatului. Ca urmare a legăturii stabilite cu reprezentanții grupului „Eliberarea muncii”, nr. 2 al ziarului „*Raboccaia Gazeta*” a avut un caracter politic mai pronunțat. Primul Congres al P.M.S.D.R., care s-a ținut în martie 1898, a recunoscut „*Raboccaia Gazeta*” ca organ oficial al partidului. Deoarece între timp tipografia a fost descoperită și lichidată de către poliție, iar membrii Comitetului Central ales de congres au fost arestați, nr. 3 al ziarului, care fusese pregătit pentru tipar, nu a mai apărut. În ceea ce privește încercările de a relua editarea ziarului în 1899, vezi volumul de față, pag. 173-175, precum și lucrarea „Ce-i de făcut?” (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 477). - 167.

68 *Primul Congres al P.M.S.D.R.* s-a ținut, în condiții de ilegalitate, la Minsk, între 1 și 3 (13-15) martie 1898. Problema necesității convocării congresului a fost pusă de Lenin în 1896, în timp ce se afla deținut la închisoarea din Petersburg. Arestarea și deportarea în Siberia a conducătorilor „Uniunii de luptă” din Petersburg, în frunte cu Lenin, și, ca o consecință a acestui fapt, întărirea aripii oportuniste în rândurile „Uniunii” au împiedicat în practică convocarea acestui congres.

De pregătirea congresului s-a ocupat organizația social-democrată din Kiev (un grup special desemnat la conferința pregătitoare din martie 1897), pe care poliția nu reușise s-o lichideze și care avea un bun aparat conspirativ. Congresul a fost convocat în condițiile luptei duse împotriva „economismului”, curent oportunist care se întărea pe atunci în rândurile social-democrației.

La lucrările congresului au luat parte 9 delegați din partea a 6 organizații (cite un delegat din partea „Uniunilor de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, Moscova, Kiev și Ekaterinoslav, doi delegați din partea grupului „*Raboccaia Gazeta*” din Kiev și trei delegați din partea Bundului).

Congresul a hotărît contopirea „Uniunilor de luptă” locale și a Bundului într-un singur „Partid muncitoresc social-democrat din Rusia”. În problema națională, congresul a recunoscut fiecărei națiuni dreptul la autodeterminare. În Comitetul Central au fost aleși: un reprezentant al „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg (S. I. Radcenko), unul din partea ziarului „Raboceaia Gazeta” din Kiev (B. L. Eidelman) și unul din partea Bundului (A. A. Kremer). „Raboceaia Gazeta” a fost declarată organul oficial al partidului. Participanții la congres au adresat un salut lui G. V. Plehanov.

„Manifestul P.M.S.D.R.”, publicat de C.C., în numele congresului, curînd după încheierea lucrărilor acestuia, punca drept sarcină principală lupta pentru libertate politică, sublinia sarcina luptei împotriva absolutismului, legînd-o de lupta continuă împotriva capitalismului și burgheziei. „Uniunea social-democraților ruși din străinătate” a fost declarată reprezentantul partidului în străinătate.

Congresul a proclamat înființarea Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia, dar nu a reușit să creeze un partid care să reprezinte un tot unic. Curînd după congres, membrii C.C. au fost arestați. Congresul nu a elaborat un program, iar linia lui politică nu era îndeajuns de consecventă din punct de vedere marxist în definirea sarcinilor istorice ale proletariatului din Rusia. Cu toate acestea, primul Congres al P.M.S.D.R. a marcat un pas înainte în opera de unire a proletariatului – care se trezise la viață politică – în jurul social-democrației revoluționare. – 168.

69 „*Narodnaia volea*” – organizație politică secretă a narodnicilor-teroriști, care a luat naștere în august 1879, în urma scindării organizației narodnice „*Zemlea i volea*”. În fruntea organizației „*Narodnaia volea*” se afla un comitet executiv, format din A. I. Jeleabov, A. D. Mihailov, M. F. Frolenko, N. A. Morozov, V. N. Figner, S. L. Perovskaia, A. A. Kveatkovski și alții. Rămînînd pe pozițiile socialismului utopic narodnicist, narodovolții au pășit pe calea luptei politice, considerînd că principala sarcină o constituie răsturnarea absolutismului și cucerirea libertății politice. Programul lor prevedea organizarea unei „reprezentanțe populare permanente”, alcașă prin vot universal, proclamarea libertăților democratice, trecerea pămîntului în miinile poporului și elaborarea unor măsuri pentru trecerea fabricilor și uzinelor în mîinile muncitorilor. „*Narodovolții* – scria V. I. Lenin – au făcut un pas înainte, trecînd la lupta politică, dar nu au reușit să lege această luptă de socialism” (Opere, vol. 8, E.S.P.L.P. 1955, pag. 59).

Narodovolții au dus o luptă eroică împotriva absolutismului țarist. Dar, pornind de la teoria greșită a „eroilor” activi și a „gloatei” pasive, ei considerau că vor putea obține transformarea societății fără participarea poporului, prin forțele lor proprii, prin teroarea individuală, prin intimidarea și dezorganizarea conducerii statului. După 1 martie 1881 (cînd a fost asasinat Alexandru al II-lea), guvernul a reușit prin execuții, provocări și crîncene persecuții să zdrobească organizația „*Narodnaia volea*”. Încercările repetate de a reinvia organizația „*Narodnaia volea*”, făcute în cursul deceniului al

9-lea, n-au dat nici un rezultat. Astfel, în 1886 a apărut un grup, condus de A. I. Ulianov (fratele lui V. I. Lenin) și de P. I. Șevirev, care împărtășea tradițiile organizației „Narodnaia voleana”. După o încercare nereușită de a organiza un atentat împotriva lui Alexandru al III-lea, în 1887 grupul a fost descoperit, iar membrii săi activi au fost executați.

Criticînd programul greșit, utopic al narodovolților, V. I. Lenin vorbea totodată cu mare respect de lupta plină de abnegație a narodovolților împotriva țarismului și aprecia foarte mult tehnica lor conspirativă și organizația lor strict centralizată. — 169.

- 70 „*Uniunea social-democraților ruși din străinătate*” a fost creată în 1894, la Geneva, din inițiativa grupului „Eliberarea muncii”, pe baza recunoașterii programului grupului de către toți membrii „Uniunii”. Grupul „Eliberarea muncii” a fost însărcinat cu redactarea publicațiilor „Uniunii”, iar în martie 1895 el a cedat „Uniunii” folosința tipografiei sale. În vara anului 1895, în timpul șederii lui V. I. Lenin în străinătate, s-a hotărît ca „Uniunea” să editeze culegerea „Rabotnik”, iar social-democrații din Rusia, în urma propunerii cărora se hotărîse această editare, au cerut ca respectiva culegere să fie redactată de grupul „Eliberarea muncii”. „Uniunea” a scos 6 numere din culegerea „Rabotnik”, 10 numere din „Listok «Rabotnika»”, a tipărit lucrarea lui V. I. Lenin „Explicarea legii amenzilor” (1897), lucrarea lui G. V. Plehanov „O nouă campanie împotriva social-democrației ruse” (1897) etc.

În martie 1898, primul Congres al P.M.S.D.R. a recunoscut „Uniunii” calitatea de reprezentant al partidului în străinătate. Ulterior, în cadrul „Uniunii” au început să precumpănească elementele oportuniste — „economistii”, sau așa-ziii „tineri”. Ei au refuzat să sprijine „Manifestul” congresului, întrucît congresul a proclamat cucerirea libertății politice drept țel imediat al social-democrației.

În noiembrie 1898, la primul Congres al „Uniunii”, ținut la Zürich, grupul „Eliberarea muncii” a declarat că refuză să redacteze publicațiile „Uniunii”, cu excepția numărului 5-6 al culegerii „Rabotnik” și a broșurilor lui V. I. Lenin „Sarcinile social-democraților ruși” și „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici”, a căror editare și-o asumase. Din aprilie 1899, „Uniunea” a început să editeze revista „Rabocce Delo”, în a cărei redacție au intrat „economistii” B. N. Kricevski, B. P. Ivanșin ș.a. „Uniunea” a făcut declarații de simpatie la adresa lui E. Bernstein, a millerandiștilor etc.

Lupta dinăuntru „Uniunii” a continuat pînă la cel de-al II-lea Congres al ei (aprilie 1900, Geneva) și în cadrul congresului. Ca urmare a acestei lupte, grupul „Eliberarea muncii” și adepții lui s-au retras de la congres și au creat organizația de sine stătătoare „Soțial-demokrat”.

La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. (1903), reprezentanții „Uniunii” („rabocedelții”) au adoptat o poziție ultraoportunistă și s-au retras de la congres după ce acesta a recunoscut „Liga din străinătate a social-democrației revoluționare ruse” drept singura organizație din străinătate a partidului. Congresul al II-lea al partidului

a hotărît dizolvarea „Uniunii” (vezi „Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 57). – 170.

- 71 Articolele „*Programul nostru*”, „*Sarcina noastră imediată*” și „*O problemă vitală*” au fost scrise de Lenin în timp ce se afla în deportare. Ele erau destinate ziarului „*Rabocœia Gazeta*”, pe care primul Congres al P.M.S.D.R. l-a recunoscut ca organ oficial al partidului. În 1899 Comitetul Central al Bundului a încercat să reînnoiască apariția ziarului și, în legătură cu aceasta, grupul redacțional i-a propus lui Lenin să-și asume redactarea ziarului, iar mai târziu i-a propus să colaboreze la ziar. Articolele au fost trimise de Lenin împreună cu o scrisoare către grupul redacțional. Încercarea de a reînnoi apariția ziarului a eșuat și articolele au rămas nepublicate. Pe plicul în care se păstrau aceste articole, Lenin a făcut mențiunea: „*Articolașe pentru noua R.G. (1899). Primate din partea Bundului în ianuarie 1901*”. – 171.
- 72 Afirmarea lui E. Bernstein că majoritatea social-democraților ruși îi împărtășesc vederile (notele de subsol de la pag. 170 și 173 a primei ediții germane a cărții „*Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*”) constituia un răspuns la articolul publicat de G. V. Plehanov în revista „*Die Neue Zeit*”, articol cu care a început discuția în jurul articolelor lui Bernstein, grupate mai târziu în cartea „*Premisele socialismului și sarcinile social-democrației*”. Prin această afirmație E. Bernstein a vrut să sublinieze că G. V. Plehanov, fiind în emigrație, nu exprimă concepțiile „social-democraților ruși care activează în Rusia”. – 174.
- 73 Este vorba de sciziunea produsă la primul Congres al „Uniunii social-democraților ruși” din străinătate, ținut în noiembrie 1898 la Zürich. – 174.
- 74 Culegerea „*Lupta proletară*” nr. 1, editată de grupul social-democrat din Ural, a fost tipărită în iarna anului 1898–1899 la tipografia acestui grup. Autorii acestei culegeri se situau pe pozițiile „economismului”, negau necesitatea creării unui partid politic de sine stătător al clasei muncitoare, considerau că revoluția politică poate fi înfăptuită printr-o grevă generală. Caracterizarea și aprecierea concepțiilor autorilor culegerii a fost făcută de V. I. Lenin în capitolul al IV-lea al lucrării sale „*Ce-i de făcut?*” (Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 427–428). – 174.
- 75 Este vorba de „*Proiectul de program al partidului nostru*” (vezi volumul de față, pag. 207–234). – 174.
- 76 Este vorba de convocarea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R., care urma să adopte programul partidului, statutul de organizare și să aleagă centrele partidului (C.C. și redacția O.C.). Pregătirea con-

gresului, care s-a ținut în iulie-august 1903, a fost efectuată în 1900-1903 de redacția „Iskrei” și de organizațiile iskriste din Rusia și din străinătate. Încercarea de a convoca Congresul al II-lea în 1900 a fost întreprinsă din inițiativa Comitetului organizației Ekaterinoslav, cu sprijinul Bundului și al „Uniunii social-democraților ruși” din străinătate, a cărui conducere fusese acaparată de „economiști”. Congresul urma să se țină la Smolensk, în primăvara anului 1900. Reprezentantul Comitetului organizației Ekaterinoslav, I. H. Lalaianț, care participa la organizarea congresului, a venit în februarie 1900 la Moscova și a discutat cu Lenin condițiile în care viitorul congres urma să hotărască reparația ziarului „Raboceaia Gazeta” și numirea unei redacții, compusă din V. I. Lenin, A. N. Potresov și L. Martov (I. O. Tederbaum). V. I. Lenin și membrii grupului „Eliberarea muncii” considerau prematură convocarea congresului (vezi volumul de față, pag. 318, 349); în același timp însă, grupul „Eliberarea muncii” nu putea să refuze să participe la congres și, de aceea, l-a însărcinat pe V. I. Lenin să-l reprezinte, trimițându-i în acest scop un mandat din străinătate. Din cauza numeroaselor arestări survenite într-o serie de organizații social-democrate în aprilie-mai 1900, congresul nu a avut loc (vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 477-479). — 175.

77 Instanța intermediară putea fi L. M. Knipovici (Astrahan) sau L. Martov (Turuhansk), prin intermediul căruia i-a fost transmisă lui Lenin propunerea C.C. al Bundului de a colabora la „Raboceaia Gazeta”. — 175.

78 Este vorba de articolul lui G. V. Plehanov „Bernstein și materialismul”, publicat în iulie 1898 în nr. 44 al revistei „Die Neue Zeit”, organ al social-democrației germane, cu următoarea notă din partea redacției: „Cu acest articol deschidem discuția în legătură cu «Problemele socialismului» ridicate de Bernstein. Ne-au fost promise și alte articole împotriva lui Bernstein”. La sfârșitul lunii octombrie — începutul lunii noiembrie 1898, G. V. Plehanov a publicat în „Sächsische Arbeiter-Zeitung” nr. 253-255 un articol intitulat „Pentru ce să-i fim recunoscători? Scrisoare deschisă către Karl Kautsky”, în care se spune că într-un moment în care se pune chestiunea: „cine pe cine va înmormînta: Bernstein social-democrația, sau social-democrația pe Bernstein?”, Kautsky a dat dovadă de împăciuitorism față de acest dușman al socialismului. „Sînteți dinainte înclinat să-i dați dreptate lui Bernstein și de aceea sînteți profund greșit”, scria G. V. Plehanov lui K. Kautsky. Lenin știa de această luare de poziție a lui G. V. Plehanov, iar la 1 septembrie 1899 a cerut să i se trimită articolele acestuia (vezi Opere, vol. 37, Editura politică, 1958, pag. 229-230). În ceea ce privește articolele lui G. V. Plehanov, vezi Plehanov, Opere, vol. XI, 1928, pag. 13-39. — 177.

79 Congresul de la Hanovra al social-democrației germane a avut loc între 9 și 14 octombrie (st. n.) 1899. În problema principală de pe

ordinea de zi - „Atacurile împotriva concepțiilor fundamentale și a tacticii partidului“, raportul a fost prezentat de A. Bebel. Lenin a scris că cuvântarea lui Bebel va rămâne pentru multă vreme „un model de apărare a concepțiilor marxiste și de luptă pentru caracterul cu adevărat socialist al partidului muncitoresc“ (Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 290). Dar, deși s-a pronunțat împotriva concepțiilor revizioniste ale lui Bernstein, congresul nu a făcut o critică amplă bernsteinismului. - 177.

- 80 Lenin se referă la grevele declarate de muncitorii din Petersburg, în special de textiliști, în 1895 și îndeosebi în 1896. Greva din 1896 a început la 23 mai la manufactura Kalinkinskaia, din cauza refuzului fabricanților de a plăti în întregime muncitorilor salariul pentru zilele declarate nelucrătoare cu ocazia încoronării lui Nicolaie al II-lea. Greva a cuprins repede principalele filaturi și țesătorii de bumbac din Petersburg, extinzându-se apoi asupra marilor uzine constructoare de mașini, asupra manufacturii de articole din cauciuc, asupra fabricii de hirtie și asupra fabricii de zahăr. Proletariatul din Petersburg s-a ridicat pentru prima oară în front larg la luptă împotriva exploatatorilor. Erau în grevă peste 30.000 de muncitori. Greva s-a desfășurat sub conducerea „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasii muncitoare“ din Petersburg, care scotea foi volante și manifeste în care muncitorii erau îndemnați să-și apere cu fermitate drepturile. „Uniunea de luptă“ a tipărit și a difuzat principalele revendicări ale greviștilor: reducerea zilei de muncă la 10 ore și jumătate, mărirea tarifelor, achitarea la timp a salariilor etc.

Știrile în legătură cu această grevă au produs o puternică impresie în străinătate. Corespondențe referitoare la grevă au fost publicate în „Vorwärts“ (Berlin) și în „Arbeiter Zeitung“ (Viena). O adresă a muncitorilor englezi, semnată de liderii tuturor organizațiilor socialiste și sindicale, a fost tradusă în limba rusă și difuzată de „Uniunea de luptă“ în rindurile muncitorilor din Petersburg. La un miting al trade-unionurilor din Londra, comunicarea făcută de V. I. Zasulici în legătură cu greva și cuvântarea rostită de fiica lui K. Marx Eleanor Marx-Aveling au fost întâmpinate cu însuflețire; cei prezenți au făcut o colectă în ajutorul greviștilor; colecte asemănătoare au fost organizate în trade-unionuri. Colecte de bani au fost organizate și în Germania, Austria și Polonia. Congresul de la Londra al Internaționalei a II-a, întrunit în iulie 1896, a întâmpinat cu entuziasm comunicarea lui G. V. Plehanov în legătură cu greva din 1896 și a adoptat o rezoluție specială, care cuprindea un mesaj de salut adresat muncitorilor ruși, care duceau lupta împotriva „unuia dintre ultimele bastioane ale reacțiunii europene“.

Grevele de la Petersburg au contribuit la dezvoltarea mișcării muncitorești la Moscova și în alte orașe din Rusia, au silit guvernul să accelereze revizuirea legislației pentru reglementarea muncii în fabrici și să emită legea din 2 (14) iunie 1897 cu privire la reducerea zilei de muncă în fabrici și uzine la 11 ore și jumătate. Grevele, după cum a scris mai târziu V. I. Lenin, „au deschis era mișcării muncitorești - cel mai puternic factor al întregii noastre revoluții -

mişcare care a crescut apoi continuu" (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 82). – 180.

81 Vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist" (Editura politică, 1960, ediția a VII-a, pag. 42). – 182.

82 *Legea excepțională împotriva socialiștilor* a fost introdusă în Germania în 1878 de guvernul lui Bismarck, în vederea luptei împotriva mișcării muncitorești și socialiste. Prin această lege au fost interzise toate organizațiile partidului social-democrat, organizațiile muncitorești de masă, presa muncitorească; în baza acestei legi, autoritățile confiscau cărțile și publicațiile socialiste, prigoncau și expulzau pe social-democrați. Dar represiunile nu au distrus partidul social-democrat, a cărui activitate a fost reorganizată și adaptată condițiilor existenței în ilegalitate: a fost organizată apariția în străinătate a organului central al partidului, ziarul „Sozialdemokrat", iar congresele partidului s-au ținut regulat (în 1880, 1883 și 1887); în Germania au fost repede refăcute, în ilegalitate, organizațiile și grupurile social-democrate, în fruntea cărora se afla C.C. al partidului. În același timp, partidul a folosit pe scară largă posibilitățile legale pentru a întări legăturile cu masele. Influența lui a crescut neîncetat; în perioada 1878–1890 numărul voturilor întrunite de social-democrați în alegerile pentru Reichstag a crescut de peste trei ori.

Social-democrații germani primeau un mare ajutor din partea lui K. Marx și F. Engels. Sub presiunea mișcării muncitorești de masă, care creștea neîncetat, legea împotriva socialiștilor a fost abrogată în 1890. – 190.

83 „Vorwärts" („Înainte") – cotidian, organ central al social-democrației germane; a apărut la Leipzig cu începere din 1876, sub îngrijirea lui W. Liebknecht ș. a.

În 1878, după promulgarea legii excepționale împotriva socialiștilor, ziarul a fost interzis. A reînceput să apară la Berlin, în ianuarie 1891, ca o continuare a ziarului „Berliner Volksblatt", care apărea din 1884. În coloanțele acestui ziar, F. Engels a combătut diversele manifestări ale oportunismului. Începînd din a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului trecut, după moartea lui F. Engels, redacția ziarului „Vorwärts" a încăput pe miinile aripii drepte a partidului și a publicat regulat articole scrise de oportuniști, care predominau în social-democrația germană și în Internaționala a II-a. Prezentînd în mod tendențios lupta care se ducea în cadrul P.M.S.D.R. împotriva oportunismului și revizionismului, „Vorwärts" i-a sprijinit pe „economiști", iar mai tîrziu, după scindarea partidului, pe menșevici. În anii reacțiunii, „Vorwärts" a publicat articole calomnioase scrise de Troțki, fără a da lui Lenin și bolșevicilor posibilitatea de a le dezminți și de a infățișa în mod obiectiv starea de lucruri din partid.

În perioada primului război mondial, „Vorwärts" s-a situat pe pozițiile social-șovinismului; după Marca Revoluție Socialistă din

- Octombrie a devenit unul dintre centrele de propagandă anti-sovietică. În 1933 ziarul a încetat să apară. – 191.
- 84 „Zur Kritik“ – denumirea prescurtată a cărții lui K. Marx „Zur Kritik der politischen Ökonomie“ (vezi K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“, Editura politică, 1960, ediția a II-a). Lenin se referă aici la ediția rusă din 1896 a acestei cărți. – 196.
- 85 „Gazeta renană pentru politică, comerț și industrie“ („Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe“) – cotidian ; a apărut la Colonia între 1 ianuarie 1842 și 31 martie 1843. Ziarul a fost înființat de reprezentanți ai burgheziei renane, care avea o atitudine de opoziție față de absolutismul prusac. Printre colaboratorii ziarului erau și câțiva tineri hegelieni. În aprilie 1842, Marx a început să colaboreze la „Rheinische Zeitung“, iar în octombrie 1842 a devenit unul dintre redactorii lui. În acest ziar au fost publicate și o serie de articole ale lui F. Engels. În timpul activității redacționale a lui Marx, ziarul a început să capete un caracter democrat-revoluționar din ce în ce mai pronunțat. Orientarea lui „Rheinische Zeitung“, care devenea tot mai popular în Germania, a stîrnit neliniște și nemulțumire în cercurile guvernamentale și a atras împotriva lui o campanie de ațîțări din partea presei reacționare. La 19 ianuarie 1843, guvernul Prusiei a dat o hotărîre prin care a interzis apariția ziarului „Rheinische Zeitung“ cu începere de la 1 aprilie 1843, iar pentru timpul cît mai rămînea pînă la 1 aprilie a dispus ca ziarul să fie supus unei duble cenzuri, deosebit de severe. În legătură cu intenția acționarilor ziarului de a imprima conținutului său un ton mai moderat, pentru a obține astfel revocarea hotărîrii guvernului, la 17 martie 1843 Marx și-a dat demisia din redacția ziarului. – 196.
- 86 Lenin se referă la „Manifestul Partidului Comunist“, scris de K. Marx și F. Engels și publicat în 1848 (vezi K. Marx și F. Engels. „Manifestul Partidului Comunist“, Editura politică, 1960, ediția a VII-a). – 197.
- 87 Vezi K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 12. – 197.
- 88 Vezi K. Marx. „Contribuții la critica economiei politice“, Editura politică, 1960, ediția a II-a, pag. 12. – 197.
- 89 Traducerea cărții : Karl Kautsky. „Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik“ (Karl Kautsky. „Bernstein și programul social-democrat. O anticritică“) a fost făcută de V. I. Lenin cu ajutorul Nadejdei K. Krupskaja, care, în legătură cu aceasta, scria mai tirziu : „Într-un rînd Potresov ne trimise pentru două săptămîni cartea lui Kautsky împotriva lui Bernstein. Lăsarăm totul la o parte și o traduserăm în termenul fixat – în două săptămîni“ (N. K. Krupskaja. „Amintiri despre Lenin“, Editura politică, 1960, pag. 33). Traducerea n-a putut fi publicată atunci.

În 1900, reprezentantul grupului „Rabocce znamea“, M. V. Smirnov, a adresat în Rusia unuia dintre membrii grupului „Iskra“ propunerea de a publica această traducere. La 3 ianuarie 1901, într-o scrisoare adresată lui V. P. Noghin, V. I. Lenin comunica că grupul „Iskra“ ar dori să editeze „sub firmă proprie“ cartea lui Kautsky și întreba dacă grupul „Rabocce znamea“ n-ar fi dispus să finanțeze această editare, fie și în parte. Dar nici de data aceasta cartea n-a fost editată.

În 1905 traducerea acestei cărți a apărut în editura „Lyovici“, incomplet, sub titlul : „K. Kautsky. Culegere de articole“ (capitolele : Concepția materialistă asupra istoriei. – Dialectica. – Valoarea. – Marca și mica producție. – Creșterea numărului celor avuți. – Societățile pe acțiuni. – Folosirea plusvalorii. – Noua stare de mijloc. – Teoria crizelor). În prima ediție, numele traducătorului nu este arătat ; ediția a doua (1906) cuprinde mențiunea : „Traducere de Lenin“. – 205.

- 90 „Proiectul de program al partidului nostru“ a fost scris de Lenin pe vremea când se afla în deportare. Acest lucru reiese din mențiunea „(1899)“ făcută de Lenin pe manuscris, precum și din scrisoarea sa către grupul redacțional al ziarului „Raboccaia Gazeta“ (vezi volumul de față, pag. 174). Faptul că în textul manuscrisului este menționat anul 1900 se datorește, probabil, împrejurării că numărul din „Raboccaia Gazeta“ căruia îi era destinat „Proiectul“ urma să apară în 1900. „Proiectul de program al partidului nostru“ reprezintă o continuare a lucrărilor lui V. I. Lenin în problemele programatice, lucrări începute în închisoare în anii 1895–1896 (vezi „Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului“. Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 81–109). – 207.
- 91 Vezi K. Marx. „Critica programului de la Gotha“, Editura politică, 1959, ediția a II-a, pag. 8. – 209.
- 92 Vezi K. Marx. „Capitalul“, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 756. – 213.
- 93 „Programul de la Erfurt“ al social-democrației germane a fost adoptat în octombrie 1891, la Congresul de la Erfurt. Programul de la Erfurt a reprezentat un pas înainte în comparație cu programul de la Gotha (1875) ; la baza acestui program a fost pusă teoria marxistă a inevitabilității picirii modului de producție capitalist și înlocuirii lui cu modul de producție socialist ; programul sublinia necesitatea pentru clasa muncitoare de a duce lupta politică, arăta rolul partidului ca organizator al acestei lupte etc. Dar și programul de la Erfurt conținea o serie de greșeli. F. Engels a făcut o critică amplă prevederilor proiectului programului de la Erfurt, avertizând împotriva încercărilor de denaturare oportunistă a marxismului în problemele programatice și introducând o serie de modificări în textul programului („Contribuții la critica proiectului de program social-

democrat din 1891". — Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XVI, partea a II-a, ed. rusă, 1936, pag. 101–116); aceasta era de fapt o critică la adresa oportunismului întregii Internaționale a II-a. Dar conducerea social-democrației germane a ascuns maselor de partid critica făcută de Engels, iar principalele lui observații n-au fost luate în considerare la elaborarea textului definitiv al programului. V. I. Lenin considera că principala lipsă a programului de la Erfurt, o concesie lașă făcută oportunismului, este faptul că în program nu se spune nimic despre dictatura proletariatului. — 213.

- 94 Lenin menționează proclamațiile răspindite de guvern în timpul grevelor din 1896–1897. Într-o proclamație din 15 iunie 1896, ministrul de finanțe S. I. Witte cerea muncitorilor să nu dea ascultare „instigatorilor” (socialiștilor), să aștepte îmbunătățirea condițiilor de trai și ușurarea condițiilor de muncă în urma măsurilor ce vor fi luate de guvern, căruia „ii sînt deopotrivă de scumpe atît interesele fabricanților cît și interesele muncitorilor”. Witte amenința că încetarea nemotivată a lucrului va fi pedepsită ca „acțiune contrară legii”.

La încercarea guvernului de a înșela pe muncitori prin proclamații „strecurate pe furiș”, „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” a răspuns lansînd la 27 iunie 1896 trei foi volante: „Către muncitorii de la filaturi și țesătorii”, „Către muncitorii din Petersburg” și „Către muncitorii de la uzina «Baltika»”, în care demasca fățărnicia lui Witte și îndemna pe muncitori să lupte pentru înfăptuirea țelului lor mareț — eliberarea clasei muncitoare; în același timp, „Uniunea de luptă” formula o serie de revendicări, amenințînd guvernul că, în cazul nesatisfacției acestor revendicări, va fi declarată greva. Referindu-se la experiența țesătorilor din Petersburg, „Uniunea de luptă” scria: „Greva este cea mai bună și mai sigură armă a noastră..., cu cît mai frecvente vor fi grevele, cu atît mai speriate vor fi autoritățile și cu atît mai repede se vor decide să facă concesii”. — 216.

- 95 Lenin se referă la „Regulamentul provizoriu pentru prestarea serviciului militar de către tinerii eliminați din școlile superioare pentru dezordine săvîrșite în grup”, aprobat la 29 iulie (10 august) 1899, în care se spunea: „Art. 1. Tinerii din școlile superioare care se vor face vinovați de dezordine săvîrșite în grup în incinta școlii sau în afara ei, de instigare la asemenea dezordine, de neprezentare colectivă la cursuri sau de instigare la asemenea neprezentare vor fi eliminați din școlile respective, potrivit dispozițiilor regulamentului de față, și încorporați în armată pentru prestarea serviciului militar, chiar dacă au fost scutiți din motive de familie sau de studii și chiar dacă n-au atins încă vîrsta recrutării sau au tras la sorți un bilet care-i scutește de serviciul în armată. Notă: aplicarea acestor măsuri nu apără de răspundere legală pe cei vinovați de săvîrșirea unor infracțiuni pedepsite de legile în vigoare... Art. 8. Dacă la vizita medicală vreunul dintre cei care urmează a fi încorporați va fi găsit inapt

pentru serviciul în front, el va fi repartizat ca necombatant..." Regulamentul prevedea că încorporarea se face pe termen de la 1 până la 3 ani.

Abrogarea „Regulamentului provizoriu“ a fost cerută de studenții de la toate școlile superioare din Rusia (vezi articolul lui Lenin „Încorporarea celor 183 de studenți“, volumul de față, pag. 382-387). - 217.

96 *Servitute* - drept de folosință limitată a proprietății altuia. În cazul de față, Lenin se referă la rămășițele relațiilor feudale din Ținutul de vest. După reforma din 1861, țăranii au rămas împovărați de prestații suplimentare în folosul moșierilor pentru dreptul de folosință a drumurilor, fînețelor, izlazurilor, iazurilor etc. comune. - 225.

97 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 8, Editura politică, 1960, pag. 209-210. - 227.

98 „*Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*“ a fost organizată de Lenin în toamna anului 1895. În cadrul ei s-au unit vreo 20 de cercuri muncitorești marxiste din Petersburg. Întreaga muncă a „Uniunii de luptă“ avea la bază principiile centralismului și ale unei discipline severe. În fruntea „Uniunii de luptă“ se afla Grupul central, format din V. I. Lenin, A. A. Vaneev, P. K. Zaporojeț, G. M. Krjijanovski, N. K. Krupskaja, L. Martov (I. O. Țederbaum), M. A. Silvin, V. V. Starkov și alții. Conducerea nemijlocită a întregii uniuni o aveau cinci membri din acest grup, în frunte cu Lenin. Organizația era împărțită în grupuri raionale. Muncitori conștienți, înaintați (I. V. Babușkin, V. A. Șelgunov etc.) țineau legătura dintre aceste grupuri și întreprinderile industriale. În uzine existau organizatori pentru stringerea informațiilor și răspindirea publicațiilor; în marile întreprinderi au fost create cercuri muncitorești.

În activitatea ei, „Uniunea de luptă“ a început să înfăptuiască, pentru prima oară în Rusia, unirea socialismului cu mișcarea muncitorească, trecînd de la propagarea marxismului în cadrul unor mici grupuri de muncitori înaintați, organizați în cercuri, la agitația politică în rîndurile maselor largi ale proletariatului. „Uniunea de luptă“ a condus mișcarea muncitorească, legînd lupta muncitorilor pentru revendicări economice cu lupta politică împotriva țarismului. În noiembrie 1895 „Uniunea de luptă“ a organizat greva de la fabrica de postav „Thornton“. Sub conducerea „Uniunii“ s-a desfășurat în vara anului 1896 vestita grevă a textiliștilor din Petersburg, la care au luat parte peste 30.000 de oameni. „Uniunea de luptă“ a scos foi volante și broșuri pentru muncitori. Redactorul publicațiilor „Uniunii de luptă“ a fost V. I. Lenin, sub a cărui conducere s-au făcut pregătirile pentru scoaterea ziarului muncitoresc politic „Rabocce Delo“. Influența „Uniunii de luptă“ se întindea dincolo de cadrul orașului Petersburg. Exemplul ei a fost urmat de cercurile muncitorești din Moscova, Kiev, Ekaterinoslav și din alte orașe și regiuni ale Rusiei, care s-au unit și au format uniuni asemănătoare.

În decembrie 1895 guvernul țarist a dat „Uniunii de luptă“ o lovitură serioasă: în noaptea de 8 spre 9 (20 spre 21) decembrie 1895

a fost arestată o mare parte din activiștii ei, în frunte cu V. I. Lenin ; a fost confiscat și primul număr al ziarului „Rabocee Delo“, care fusese pregătit pentru tipar.

La prima adunare ținută de membrii grupului la câteva zile după efectuarea arestărilor s-a hotărât ca organizația social-democraților din Petersburg să poarte denumirea de „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“. Ca răspuns la arestarea lui Lenin și a altor membri ai „Uniunii de luptă“, membrii rămași în libertate au lansat o foaie volantă cu temă politică, scrisă de muncitori.

Aflindu-se în închisoare, V. I. Lenin a continuat să conducă „Uniunea“, ajutând-o cu sfaturi, trimițând din închisoare scrisori și foi volante cifrate ; tot acolo a scris el broșura „Despre greve“ (care încă n-a fost găsită), „Proiect de program al partidului social-democrat și explicarea programului“ (vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 81-109).

Importanța „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Petersburg, creată de Lenin, consta în aceea că ea, după cum a spus Lenin, a constituit primul germen al unui partid revoluționar care se sprijină pe mișcarea muncitorească și conduce lupta de clasă a proletariatului.

În februarie 1897, înainte de a pleca în deportare, vechii conducători ai „Uniunii“, ieșiți din închisoare, au organizat o adunare comună a „bătrînilor“ și „tinerilor“, la care au ieșit la iveală o serie de divergențe în problema fundamentală a sarcinilor social-democrației din Rusia. „Bătrîinii“ insistau asupra consolidării „Uniunii de luptă“ ca organizație politică conducătoare a clasei muncitoare, în timp ce „tinerii“ se situau pe poziții trade-unioniste, preconizau crearea unor case muncitorești pentru ajutorarea greviștilor etc. Absența îndelungată a întemeietorilor „Uniunii de luptă“, care se aflau în deportare în Siberia, și în primul rînd absența lui V. I. Lenin, a înlesnit „tinerilor“ promovarea liniei lor. Începînd din a doua jumătate a anului 1898, „Uniunea de luptă“ a încăput pe mîna „economisților“, care, prin intermediul ziarului „Raboceaia Misl“, propagau în Rusia ideile trade-unionismului, ale bernsteinismului. Dar aceia dintre vechii membri ai „Uniunii“ care scăpaseră de arestare au participat în 1898 la pregătirea și la lucrările primului Congres al P.M.S.D.R., la elaborarea „Manifestului“ publicat după congres, continuînd tradițiile „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“, creată de Lenin. — 236.

- 99 „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“ din Kiev a fost organizată în martie 1897 sub influența „Uniunii de luptă“ din Petersburg, în urma unei hotărîri a Conferinței de la Kiev, care a propus tuturor organizațiilor social-democrate ruse să ia denumirea de „Uniune de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare“, după exemplul organizației din Petersburg. Această „Uniune“ cuprindea grupul social-democrat rus, polonez și grupul P.P.S., în total peste 30 de membri. „Uniunea de luptă“ din Kiev a avut legături cu „Uniunea de luptă“ din Petersburg (contacte personale, cunoașterea proclamațiilor „Uniunii“ din Petersburg, a lucrărilor cu caracter pro-

gramatic scrise de Lenin. Lucrearea lui Lenin „Sarcinile social-democraților ruși”, pe care „Uniunea” din Petersburg a trimis-o în manuscris la Kiev, a fost citită de conducătorii organizației social-democrate din Kiev). Activitatea „Uniunii” din Kiev a început cu lansarea unei proclamații cu prilejul zilei de 1 Mai 1897, proclamație care a fost larg difuzată în orașele din sudul Rusiei. În cursul anului 1897, „Uniunea” a difuzat 6.500 de exemplare de proclamații în peste 25 de fabrici și uzine din Kiev. Un grup special al „Uniunii” a scos în același an două numere ale ziarului „Raboceaia Gazeta” ca organ social-democrat pe întreaga Rusie. Primul Congres al P.M.S.D.R. din martie 1898 a recunoscut ziarului „Raboceaia Gazeta” calitatea de organ oficial al partidului. Publicațiile ilegale scoase de „Uniune” se difuzau în special în orașele din sudul Rusiei. Paralel cu munca de agitație, „Uniunea” a desfășurat și o activitate de propagandă în cadrul cercurilor și al adunărilor muncitorești. „Uniunea de luptă” din Kiev a depus o muncă vastă pentru pregătirea și convocarea primului Congres al P.M.S.D.R. Curînd după congres „Uniunea” a fost lichidată de poliție (tipografia ziarului „Raboceaia Gazeta”, care fusese mutată de la Kiev la Ekaterinoslav, precum și un număr mare de publicații ilegale au căzut în mâinile poliției). Arestări s-au făcut la Kiev și în numeroase alte orașe mari din Rusia.

Activitatea „Uniunii de luptă” din Kiev a avut un rol pozitiv în dezvoltarea și organizarea clasei muncitoare din Rusia pe drumul creării unui partid revoluționar marxist. Membrii grupurilor social-democrate rămași în libertate au refăcut în curînd organizația ilegală, care a căpătat denumirea de „Comitetul organizației P.M.S.D.R. Kiev”. – 236.

100 „Uniunea generală a muncitorilor evrei din Lituania, Polonia și Rusia” („Bundul”) a fost organizată în 1897 la Congresul de constituire al grupurilor social-democrate evreiești ținut la Vilno; ea grupa în special elementele semiproletare ale meșteșugărimii evreiești din regiunile apusene ale Rusiei. La primul Congres al P.M.S.D.R. (1898), Bundul a intrat în P.M.S.D.R. ca „organizație autonomă, de sine stătătoare doar în problemele care privesc proletariatul evreu” („Rezoluțiile și hotărârile congreselor, conferințelor Partidului Comunist al Uniunii Sovietice și ale plenarelor C.C.”, partea I, Editura pentru literatură politică, 1954, pag. 14).

Bundul era purtătorul naționalismului și al separatismului în mișcarea muncitorească din Rusia. După ce Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a respins cererea Bundului de a fi recunoscut drept singurul reprezentant al proletariatului evreiesc, Bundul s-a retras din partid. În 1906, pe baza unei hotărîți a Congresului al IV-lea („de unificare”), Bundul a intrat din nou în P.M.S.D.R.

În cadrul P.M.S.D.R., bundiștii au sprijinit întotdeauna aripa oportunistă a partidului („economisti”, menșevici, lichidatori) și au dus o luptă necontenită împotriva bolșevicilor și bolșevismului. Revendicării programate a bolșevicilor cu privire la dreptul națiunilor la autodeterminare Bundul îi opunea revendicarea autonomiei culturale-naționale. În perioada reacțiunii stolîpiniste, Bundul s-a situat pe

poziții lichidatoriste și a participat activ la crearea Blocului anti-partinic din august. În timpul războiului mondial din 1914-1918, bundiștii s-au situat pe pozițiile social-șovinismului. În 1917 Bundul a sprijinit guvernul provizoriu contrarevoluționar, a luptat de partea dușmanilor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. În anii intervenției militare străine și ai războiului civil, conducerea Bundului s-a unit cu forțele contrarevoluției. În același timp, printre membrii de rînd ai Bundului s-a conturat o cotitură în favoarea colaborării cu Puterea sovietică. În 1921 Bundul s-a autolichidat, iar o parte din membrii săi au intrat în P.C. (b) din Rusia pe bază de cereri de primire individuale. - 236.

- 101 Lenin se referă la partea finală a broșurii lui L. Martov „Stcagul roșu în Rusia“, parte intitulată „Contopirea mișcării muncitorești cu socialismul. Sarcinile imediate ale partidului muncitoresc social-democrat“. Broșura a fost editată în străinătate, în octombrie 1900. - 240.
- 102 „Soțial-Demokrat“ - revistă literară și politică ; a apărut în străinătate (Londra-Geneva) în anii 1890-1892, editată de grupul „Eliberarea muncii“ ; în total au apărut patru numere. Această revistă a avut un rol important în răspîndirea ideilor marxismului în Rusia.
- Articolele lui Plehanov care purtau titlul comun „N. G. Cernișevski“, articole menționate de Lenin, au apărut în nr. 1-3 din 1890 și nr. 4 din 1892. Această lucrare a lui G. V. Plehanov a fost pentru a doua oară analizată de Lenin în 1910, cînd ea a apărut în volum în limba rusă (editura „Șipovnik“) ; exemplarul folosit de Lenin conține numeroase însemnări făcute de el pe marginea textului (vezi Opere, vol. 38, Editura politică, 1959, pag. 514-574). - 253.
- 103 *Balalaikin* - personaj din scrierea lui M. E. Saltikov-Șcedrin „Idilă contemporană“, tipul flecarului liberal, aventurier și mincinos. - 261.
- 104 Articolul „Despre greve“ a fost scris de Lenin, în timp ce se afla în deportare, pentru ziarul „Rabocœia Gazeta“. Potrivit planului lui V. I. Lenin, articolul urma să cuprindă trei părți : I - însemnătatea grevelor ; II - legile privitoare la greve ; III - o scurtă privire asupra unor greve din ultimii ani (vezi volumul de față, pag. 175). În Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. există numai prima parte a articolului. Pînă în prezent nu s-a stabilit încă dacă celelalte două părți au fost sau nu scrise. - 282.
- 105 Vezi K. Marx și F. Engels. Opere, vol. 2, E.S.P.L.P. 1958, pag. 464. - 287.
- 106 Greva de la Marea manufactură din Iaroslavl a avut loc în aprilie-mai 1895. Greva a izbucnit din cauză că administrația introdusese un tarif nou, mai redus. La grevă au participat peste 4.000 de muncitori. Ea a fost înăbușită de trupele chemate la Iaroslavl (10 companii din Regimentul Fanagoria). În urma represiunilor armate, un muncitor a fost omorit, 14 - răniți ; 11 persoane au fost traduse

- în fața justiției. Pe raportul ce i-a fost prezentat cu privire la evenimentele de la întreprinderea de filatură și țesătorie de la Iaroslavl, Nicolaie al II-lea a scris : „Exprim mulțumiri bravilor ostași ai Regimentului Fanagoria pentru comportarea lor fermă în timpul dezordinilor muncitorești de la Iaroslavl”. – 289.
- 107 Lenin citează cuvintele lui von Puttkamer, ministrul de interne al Prusiei. – 289.
- 108 Recenzia la cartea lui S. N. Prokopovici „Mișcarea muncitorească din Occident. Studiu critic. Vol. I, Germania, Belgia” (Petersburg, 1899) a fost scrisă de Lenin la sfârșitul anului 1899. Primele trei pagini și sfârșitul manuscrisului s-au pierdut ; manuscrisul pare a fi fost pregătit pentru tipar, întrucît conține mici îndreptări făcute de mîna lui Martov. În ediția de față textul lui Lenin este reprodus fără aceste îndreptări. Deoarece la 22 mai 1899 cartea lui S. Prokopovici a fost reținută de Comitetul de cenzură din Petersburg și a apărut abia la sfârșitul lunii ianuarie 1900, recenzia lui Lenin n-a fost publicată la timp. – 293.
- 109 „*Novoe Vreeme*” („Timpuri noi”) – cotidian ; a apărut la Petersburg din 1868 pînă în 1917 ; a avut succesiv diferiți editori și și-a schimbat de repetate ori orientarea politică. La început ziar liberal moderat ; apoi, din 1876, cînd începe să fie editat de A. S. Suvorin, „*Novoe Vreeme*” devine un organ al cercurilor reacționare ale nobilimii și ale funcționării birocrate, propagînd șovinismul de națiune dominantă și antisemitismul ; pentru servilismul său față de cîrmuire a fost poreclit „Cu ce vă putem servi ?” Începînd din 1905 a devenit un organ al ultrareacționarilor. După revoluția burghezo-democratică din februarie s-a situat pe poziții contrarevoluționare și a dus o furi-bundă campanie de ațîțări împotriva bolșevicilor. La 26 octombrie (8 noiembrie) 1917 a fost interzis printr-o hotărîre a Comitetului militar-revoluționar de pînă la Sovietul din Petrograd. – 302.
- 110 Acest articol a fost scris la sfârșitul anului 1899 sau începutul anului 1900, ceea ce reiese din faptul că, în cuprinsul lui, Lenin se referă la „Postfața” redacției revistei „*Rabocce Delo*” la „Protestul social-democraților din Rusia”. Lenin a avut posibilitatea să cunoască conținutul acestei postfețe fie din foaia separată apărută în decembrie 1899, fie din culegerea lui G. V. Plehanov „*Vademecum* pentru redacția revistei „*Rabocce Delo*” (apărută la începutul anului 1900). Referindu-se în articolul său la această „Postfață”, Lenin scrie că acest document „ilustrează iarăși și iarăși profunda eroare a redacției revistei „*Rabocce Delo*”, care ține cu tot dinadinsul să camufleze concepțiile «tinerilor economiști» și să nu vadă în ele decît devierca unor persoane izolate” (volumul de față, pag. 311).
- Avînd în vedere reproșurile stîrnite de faptul că „*Credo*” a fost publicat în cuprinsul articolului „Protestul social-democraților din Rusia” și că o serie de documente ale „economiștilor” au fost publicate în culegerea „*Vademecum* pentru redacția revistei „*Rabocce*

Delov" fără știrea autorilor lor, Lenin a cerut consimțământul Comitetului organizației Kiev pentru publicarea documentului „Profession de foi" împreună cu articolul scris în combaterea lui. Comitetul organizației Kiev nu și-a dat consimțământul. Articolul lui Lenin a fost difuzat, împreună cu „Profession de foi", în copii scrise de mână, lucru pe care ni-l atestă citatele din acest articol cuprinse în cartea lui V. Akimov (Mahnoveț) „Din istoria dezvoltării social-democrației în Rusia", Petersburg, 1906, pag. 111 și 112. V. Akimov scrie că „Profession de foi" a fost publicată de adversarii „economistilor" la un an și jumătate după apariția ei, adică la sfârșitul anului 1900, nu pentru a fi difuzată, ci în scopuri de critică. – 304.

- 111 „*Moskovskie Vedomosti*" – unul dintre cele mai vechi ziare rusești ; la început apărea sub forma unei foi cu format redus, editată (cu începere din 1756) de Universitatea din Moscova. În 1863 ziarul trece în mâinile lui M. N. Katkov și devine un organ monarho-naționalist, promotor al concepțiilor celor mai reacționare pături ale moșierimii și clerului. Începând din 1905, el devine una din principalele publicații ale ultrareacționarilor. A apărut pînă la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917. – 308.
- 112 „*Grajdantin*" („Cetățeanul") – revistă reacționară ; a apărut la Petersburg din 1872 pînă în 1914. Începând din deceniul al 9-lea al secolului trecut – organ al monarhiștilor extremiști ; apărea sub redacția prințului Meșcerski și era finanțată de guvern. Avea un tiraj redus, dar se bucura de influență în cercurile birocrăției. – 308.
- 113 „*Iskra*" („Scinteia") – primul ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie ; a fost înființat de Lenin în 1900 și a avut un rol hotărîtor în crearea partidului revoluționar marxist al clasei muncitoare din Rusia.

Dat fiind că, din cauza prigoanei polițienești, nu era posibilă în Rusia scoaterea unui ziar revoluționar, încă pe cînd se afla deportat în Siberia Lenin a elaborat în toate amănuntele planul editării unui asemenea ziar în străinătate. La expirarea termenului de deportare (ianuarie 1900), Lenin a trecut fără întîrziere la îndeplinirea acestui plan. În februarie 1900, la Petersburg, el a dus cu V. I. Zasulici, care venise clandestin din străinătate, tratative cu privire la participarea grupului „Eliberarea muncii" la editarea acestui ziar. La sfîrșitul lunii martie-începutul lunii aprilie 1900 a avut loc așa-zisa „Consfătuire de la Pskov" a lui V. I. Lenin, L. Martov (I. O. Tederbaum), A. N. Potresov și S. I. Radcenko cu „marxiștii legali" P. B. Struve și M. I. Tugan-Baranovski, la care a fost discutat proiectul de declarație a redacției ziarului pe întreaga Rusie („Iskra") și a revistei politice-științifice („Zarea"), întocmit de Lenin, cu privire la programul și sarcinile acestor publicații. În cursul primei jumătăți a anului 1900 Lenin a vizitat o serie de orașe din Rusia (Moscova, Petersburg, Riga, Smolensk, Nijni-Novgorod, Ufa, Samara, Sızran), unde a stabilit legături cu grupurile social-democrate și cu diferiți social-democrați, care s-au angajat să sprijine viitoarea „Iskră". În august 1900, după sosirea lui Lenin în Elveția, a avut loc o consfătuire a lui

V. I. Lenin și A. N. Potresov cu membrii grupului „Eliberarea muncii”, în cadrul căreia au fost discutate programul și sarcinile ziarului și ale revistei, lista eventualilor colaboratori, componența și sediul redacției. La un moment dat aceste tratative erau cit pe-acți să se termine cu o ruptură (vezi volumul de față, pag. 326-344), dar până la urmă s-a ajuns la un acord în toate problemele litigioase.

Primul număr al „Iskrei” leniniste a apărut în decembrie 1900, la Leipzig; numerele următoare au apărut la München; începând din iulie 1902 ziarul a apărut la Londra, iar din primăvara anului 1903 - la Geneva. La organizarea tipografiei ilegale, la procurarea caracterelor rusești etc. au dat un ajutor prețios social-democrației germani C. Zetkin, A. Braun și alții, revoluționarul polonez J. Marchlewski, care trăia pe atunci la München, și H. Quelch, unul dintre conducătorii federației social-democrate din Anglia.

Din redacția „Iskrei” făceau parte: V. I. Lenin, G. V. Plehanov, L. Martov, P. B. Akselrod, A. N. Potresov și V. I. Zasulici. Secretar de redacție a fost la început I. G. Smidovici-Leman, iar mai târziu, din primăvara anului 1901 - N. K. Krupskaja, care purta și întreaga corespondență a „Iskrei” cu organizațiile social-democrate din Rusia. Lenin a fost redactorul-șef și conducătorul de fapt al „Iskrei”. În coloanele „Iskrei” el a publicat articole în toate problemele fundamentale ale construcției de partid și ale luptei de clasă a proletariatului din Rusia, a comentat principalele evenimente din viața internațională.

„Iskra” a devenit un centru în jurul căruia se grupau forțele partidului, un centru de adunare și educare a cadrelor partidului. Într-o serie de orașe din Rusia (Petersburg, Moscova, Samara etc.) au fost create grupuri și comitete de organizații P.M.S.D.R. de orientare iskristă-leninistă, iar în ianuarie 1902, la Congresul de la Samara al iskristilor, a fost creată organizația rusă a „Iskrei”. Organizațiile iskriste se creau și activau sub conducerea directă a discipolilor și tovarășilor de luptă ai lui V. I. Lenin: N. E. Bauman, I. V. Babușkin, S. I. Gusev, M. I. Kalinin, P. A. Krasikov, G. M. Krjijanovski, F. V. Lengnik, P. N. Lepeșinski, I. I. Radcenko etc.

Din inițiativa lui Lenin și cu participarea lui directă, redacția „Iskrei” a elaborat un proiect de program al partidului (publicat în nr. 21 al „Iskrei”) și a făcut pregătirile necesare pentru Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., care a avut loc în iulie-august 1903. În momentul convocării congresului, majoritatea organizațiilor social-democrate locale din Rusia erau deja organizații iskriste; ele aprobau tactica, programul și planul organizatoric preconizat de „Iskra” și o considerau ca organul lor conducător. Într-o rezoluție specială, congresul a subliniat rolul excepțional al „Iskrei” în lupta pentru crearea partidului și a declarat-o Organ Central al P.M.S.D.R. Congresul al II-lea a stabilit că redacția „Iskrei” va fi formată din trei membri și a ales ca membri ai redacției pe Lenin, Plehanov și Martov. În pofida hotărârii adoptate de congresul partidului, Martov a refuzat să facă parte din redacție; numerele 46-51 ale „Iskrei” au apărut sub îngrijirea lui Lenin și Plehanov. Ulterior Plehanov a trecut pe pozițiile menșevismului și a cerut să fie incluși în redacția

„Iskrei“ toți vechii redactori menșevici, care fuseseră respinși de congres. Neputînd accepta o asemenea pretenție, la 19 octombrie (1 noiembrie) 1903 Lenin s-a retras din redacția „Iskrei“; el a fost cooptat în C.C. al partidului și în cadrul lui a dus lupta împotriva oportuniștilor menșevici. Numărul 52 al „Iskrei“ a apărut sub îngrijirea exclusivă a lui Plehanov. La 13 (26) noiembrie 1903, Plehanov, încălcînd voința congresului, a cooptat de unul singur în redacția „Iskrei“ pe foștii ei redactori menșevici. Începînd cu numărul 52 menșevicii au transformat „Iskra“ într-un organ al lor. — 315.

- 114 „Zarea“ — revistă științifică-politică marxistă; a apărut ca publicație legală în anii 1901 și 1902, la Stuttgart, editată de redacția „Iskrei“. În total au apărut patru numere, dintre care unul dublu: nr. 1 — în aprilie 1901 (de fapt a apărut la 23 martie stil nou), nr. 2-3 — în decembrie 1901, nr. 4 — în august 1902.

Sarcinile revistei au fost stabilite în proiectul de declarație a redacției ziarului „Iskra“ și revistei „Zarea“, scris de V. I. Lenin în Rusia. Ulterior, intrucît la discutarea problemei editării acestor două organe în străinătate, împreună cu grupul „Eliberarea muncii“, s-a hotărît ca „Zarea“ să apară legal, iar „Iskra“ ilegal, în declarația redacției ziarului „Iskra“ nu a mai fost pomenită revista „Zarea“. Cu întocmirea declarației redacției revistei „Zarea“, declarație care urma să apară în primul număr al revistei, a fost însărcinat P. B. Akselrod. Deoarece însă declarația scrisă de acesta conținea referiri la „Iskra“ ilegală, editura „Dietz“ a refuzat s-o tipărească. De aceea primul număr al revistei „Zarea“ începea cu un scurt mesaj „Către cititori“; pentru a păstra caracterul legal al revistei, pe coperta ei se arăta că revista apare cu participarea lui G. V. Plehanov, V. I. Zaslucii și P. B. Akselrod; numele lui Lenin nu era menționat, după cum nu se menționa nici faptul că revista „Zarea“ apărea sub îngrijirea redactorilor „Iskrei“. În 1902, în timpul divergențelor și conflictelor care se iscașeră în cadrul redacției ziarului „Iskra“ și revistei „Zarea“, Plehanov a propus ca revista să fie despărțită de ziar (pentru ca redactarea revistei „Zarea“ să rămînă în atribuția lui), dar această propunere nu a fost acceptată, așa încît redacția acestor publicații a rămas tot timpul o redacție comună.

Revista „Zarea“ a adoptat o atitudine critică față de revizionismul internațional și față de revizionismul rus („marxismul legal“ și „economismul“) și a apărut bazele teoretice ale marxismului. Acestei probleme i-au fost consacrate lucrările lui Lenin apărute în această revistă: „Prigonitorii zemstvelor și Hanibalii liberalismului“, „D-nii «critici» în problema agrară“ (primele patru capitole ale lucrării „Problema agrară și «criticii lui Marx»“), „Programul agrar al social-democrației ruse“, precum și lucrările lui G. V. Plehanov: „Critica criticilor noștri. Partea I. D-l P. Struve în rolul de critic al teoriei marxiste a dezvoltării sociale“, „Cant împotriva lui Kant sau testamentul spiritual al d-lui Bernstein“ etc. — 315.

- 115 Lenin se referă la „Declarația cu privire la reluarea activității publicistice a grupului «Eliberarea muncii»“, publicată la începutul

anului 1900, la Geneva, în culegerea lui G. V. Plehanov „Vademecum pentru redacția revistei «Rabocce Delo»”. Declarația a fost scrisă de P. B. Akselrod și redactată de G. V. Plehanov, după ce au primit, în ultima decadă a lunii octombrie 1899, „Protestul social-democraților din Rusia”, scris de V. I. Lenin.

În această „Declarație”, grupul „Eliberarea muncii” declara că aprobă în întregime atitudinea adoptată de semnatarii „Protestului” și chemarea lor la luptă hotărâtă împotriva oportunismului din rîndurile social-democrației ruse și internaționale. – 317.

- 116 Lenin se referă la social-democrații grupați în jurul ziarului „Iujnii Rabocii”, la Bund și la „Uniunea social-democraților ruși din străinătate”, în cadrul căreia conducerea trecuse între timp din mîinile grupului „Eliberarea muncii” în mîinile „tinerilor” – partizani ai „economismului”. Aceste organizații plănuiau să convoace Congresul al II-lea al partidului în primăvara anului 1900 la Smolensk. Împrejurările în care a avut loc pregătirea congresului sînt descrise de Lenin în cap. V al cărții „Ce-i de făcut?” (vezi Opere, vol. 5, Editura politică, 1958, pag. 477-479). – 318.
- 117 Lenin se referă la „Proiectul de program al partidului nostru”, scris de el, la sfîrșitul anului 1899, pentru un număr neapărat al ziarului „Rabocceia Gazeta” (vezi volumul de față, pag. 207-234). În cadrul pregătirilor pentru Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., proiectul de program al partidului a fost elaborat, la propunerea lui Lenin, de redacția ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”; el a fost publicat în nr. 21 al „Iskrei” la 1 iunie 1902, iar după aceea a fost adoptat de Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. în august 1903. – 319.
- 118 Lenin citează teza fundamentală a „Statutului general al Asociației Internaționale a Muncitorilor” (Internaționala I), scris de Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 397). – 322.
- 119 Este vorba de sciziunea din rîndurile „Uniunii social-democraților ruși din străinătate”, care a avut loc la Congresul al II-lea al „Uniunii”, în aprilie 1900 (la Geneva), între grupul „Eliberarea muncii”, care constituia nucleul „Uniunii”, și adepții „economismului”, așa-numiții „tineri”, care aderaseră la „Uniune”. – 326.
- 120 Afirmînd că în 1895 i s-ar fi „ordonat” să nu tragă în P. B. Struve (în cazul de față el făcea aluzie la A. N. Potresov), G. V. Plehanov încerca să-și justifice astfel atitudinea împăciuitoare față de manifestările revizioniste ale „marxiștilor legali”. În realitate, însă, tocmai în 1895, în timpul șederii lui V. I. Lenin la Geneva și la Zürich, au ieșit la iveală divergențele dintre V. I. Lenin și grupul „Eliberarea muncii” în problema atitudinii față de liberali. G. V. Plehanov și P. B. Akselrod se pronunțau pentru sprijinirea liberalilor din Rusia de către social-democrați și-l dezaprobau pe Lenin pentru aspra sa critică la adresa liberalilor. „Voi le întoarceți liberalilor spatele, pe

- cînd noi ne întorcem cu fața la ei", spunea G. V. Plehanov lui V. I. Lenin. Lenin considera greșită comportarea lui Plehanov, care nu numai că nu a criticat concepțiile burgheze liberale ale lui Struve, dar i-a și luat apărarea. - 329.
- 121 Lenin se referă, probabil, la articolul lui P. B. Struve „Încă o dată despre libertate și necesitate”, publicat în 1897 în nr. 8 al revistei „Novoe Slovo”. La 27 iunie (9 iulie) 1899 V. I. Lenin îi scria lui A. N. Potresov : „Un lucru nu înțeleg : cum de *a putut* Kamenski (Plehanov. - *Nota red.*) să lase fără răspuns articolul lui Struve și al lui Bulgakov din «Novoe Slovo», îndreptat împotriva lui Engels ? N-ai putea d-ta să-mi dai o explicație ?” (Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 24). - 329.
- 122 Este vorba de culegerea de materiale și documente „Vademecum pentru redacția revistei «Rabocce Delo»” (1900), în care G. V. Plehanov a publicat, printre alte documente, trei scrisori particulare primite de la bundistul T. M. Kopelzon și de la Kuskova E. D., unul dintre conducătorii „economistilor”. Lenin atribuia o mare importanță politică culegerii „Vademecum”, în care G. V. Plehanov declara „economismului” un război necruțător. Lenin scria că „Vademecum este un strigăt, pur și simplu un strigăt împotriva vulgarului economism, împotriva «rușinii și dezonoarei» social-democrației... *fondul* broșurii lui constă tocmai în declarația de război împotriva principiilor «dezonorante» ale «credismului» și «kuskovismului», tocmai în sciziunea principală” (Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 32). - 329.
- 123 „*Cel de-al treilea dintre noi*” - L. Martov (I. O. Tederbaum), care în timpul tratativelor duse de V. I. Lenin și de A. N. Potresov cu grupul „Eliberarea muncii” se afla în sudul Rusiei și care a sosit în străinătate în martie 1901. - 330.
- 124 Este vorba, pare-se, de L. I. Akselrod (Ortodox), mai tirziu menșevică, autoarea unor lucrări de filozofie. În revista „Zarea” au fost publicate două articole scrise de ea împotriva unor revizionisti (N. A. Berdeacv și P. B. Struve). - 332.
- 125 „*Die Neue Zeit*” („Timpuri noi”) - revistă teoretică a social-democrației germane ; a apărut la Stuttgart din 1883 pînă la 1923. Pînă în octombrie 1917 a apărut sub îngrijirea lui K. Kautsky, iar după aceea sub îngrijirea lui H. Cunow. În această revistă au fost publicate o serie de articole ale lui K. Marx și F. Engels. Engels ajută cu sfaturile sale redacția revistei și o critica aspru pentru abaterile ei de la marxism. Începînd din a doua jumătate a ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, după moartea lui F. Engels, revista a devenit promotorul concepțiilor oportuniste și a publicat sistematic articole scrise de revizionisti. În anii primului război mondial (1914-1918) revista s-a situat pe poziții centriste, sprijinind în fapt social-șovinismul. - 332.

- 126 Este vorba de foștii membri ai „Uniunii social-democraților ruși din străinătate” care după sciziunea produsă la Congresul al II-lea al „Uniunii” (aprilie 1900) au rupt cu majoritatea ei oportunistă și au intrat în organizația „Soțial-demokrat”, creată de ei împreună cu grupul „Eliberarea muncii”. – 334.
- 127 N – orașul Nürnberg, unde Lenin s-a oprit în drumul său de la Geneva la München, după consfătuirea grupului „Iskra” cu grupul „Eliberarea muncii”. – 344.
- 128 „Acordul special” a fost scris, probabil, mai târziu. În Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. se păstrează următorul document, aflat într-un plic care poartă mențiunea făcută de N. K. Krupskaja: „Documente referitoare la perioada primelor începuturi. Acordul cu privire la editarea revistei «Zarea» și a ziarului «Iskra»”:
- „1. Culegerea «Zarea» și ziarul «Iskra» vor fi editate și redactate de un grup de social-democrați din Rusia, cu participarea redacțională a grupului «Eliberarea muncii».
  2. Toate articolele referitoare la probleme de principiu, precum și articolele deosebit de importante vor fi trimise de redacție tuturor membrilor grupului «Eliberarea muncii», în afară de cazurile când din motive tehnice-redacționale trimiterea lor nu va fi posibilă.
  3. Membrii grupului «Eliberarea muncii» au drept de vot în toate problemele redacționale; ei votează personal – dacă se află în localitatea în care își are sediul redacția, sau în scris – dacă articolele le-au fost trimise.
  4. În caz de divergență între redacție și grupul «Eliberarea muncii», redacția este obligată să publice în întregime opinia separată a acestui grup sau a fiecăruia dintre membrii lui.
  5. Numai primul punct al acordului de față va fi dat publicității.
6 octombrie 1900”.
- Documentul e scris la mașină și nu are nici titlu, nici semnături.
– 345.
- 129 „Grupul autoeliberării clasei muncitoare” – mic grup de „economisti” care a luat ființă la Petersburg în toamna anului 1898 și a existat câteva luni. Grupul a publicat o chemare în care își expunea țelurile (chemare datată martie 1898 și tipărită în iulie 1899 în revista narodnică „Nakanune”, care apărea la Londra); el a publicat de asemenea un statut și câteva proclamații către muncitori. Critica concepțiilor acestui grup a fost făcută de V. I. Lenin în capitolul al II-lea al cărții „Ce-i de făcut?”. – 347.
- 130 Lenin citează teza fundamentală a „Statutului general al Asociației Internaționale a Muncitorilor” (Internaționala I), scris de Marx (vezi K. Marx și F. Engels. Opere alese în două volume, vol. I, E.S.P.L.P. 1955, ediția a II-a, pag. 397). – 365.

- 131 *Cuvîntarea lui Piotr Alekseev* a fost publicată pentru prima oară în 1877 la Londra, în revista „Vpered!” (culegere neperiodică). De atunci ea a fost reeditată ilegal de mai multe ori, bucurîndu-se de o largă popularitate în rîndurile muncitorilor din Rusia. – 368.
- 132 Este vorba de răscoala izbucnită în 1857 în India și care era îndreptată împotriva cîmpitorilor străini; a fost înăbușită de trupele engleze în 1859. – 371.
- 133 *Războiul anglo-bur* (octombrie 1899–mai 1902), război colonialist, de cîmpire, dus de Anglia împotriva republicilor sud-africane Transvaal și Orange, în urma căruia acestea din urmă și-au pierdut independența și au devenit colonii ale Marii Britanii. – 371.
- 134 Luînd cunoștință de articolul lui V. I. Lenin „*Sciziunea din rîndurile Uniunii din străinătate a social-democraților ruși*”, G. V. Plehanov, într-o scrisoare adresată părții de la Munchen a redacției ziarului „Iskra”, a rugat să se facă în articol unele modificări, cerînd, printre altele, să nu se vorbească despre meritele revistei „Rabocce Delo”. La 11 decembrie 1900, răspunzînd părții de la Geneva a redacției ziarului „Iskra” (lui Akselrod), Lenin a scris: „Am introdus modificările dorite de d-ta, însă n-am putut să înlătur cu totul cele spuse despre meritele revistei «Rabocce Delo» – cred că ar însemna să fim nedrepti cu adversarul, care nu are numai păcate față de social-democrație” (Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 31). – 375.
- 135 *Al V-lea Congres internațional al Internaționalei a II-a* s-a ținut la Paris între 23 și 27 septembrie (st. n.) 1900. Delegația rusă număra 24 de membri (dintre care 13 social-democrați). Din cele șase mandate ale grupului „Eliberarea muncii”, patru fuseseră primite prin intermediul lui V. I. Lenin (trei mandate din partea grupului „Soțial-demokrat” din Ural și un mandat din partea organizației din Ufa). La congres, delegația social-democraților s-a împărțit în două: majoritatea, în frunte cu B. N. Kricevski, și minoritatea, în frunte cu G. V. Plehanov. În problema fundamentală: „Cucerirea puterii politice și alianțele cu partidele burgheze”, problemă care se punea în legătură cu intrarea lui A. Millerand în guvernul contrarevoluționar al lui Waldeck-Rousseau, majoritatea a votat pentru rezoluția ambiguă a lui K. Kautsky, iar minoritatea – G. V. Plehanov, P. B. Akselrod, V. I. Zsulici, D. Kolțov – pentru rezoluția lui J. Guesde, care condamna millerandismul.
- La Congresul de la Paris a fost adoptată o hotărîre cu privire la crearea Biroului socialist internațional (B.S.I.), format din reprezentanți ai partidelor socialiste din toate țările; secretariatul Biroului urma să-și aibă sediul la Bruxelles. Potrivit hotărîrii congresului, reprezentanții partidelor socialiste în B.S.I., descmați de delegațiile prezente la congres, urmau să fie confirmați de organizațiile de partid din fiecare țară, iar pînă la confirmare ei erau considerați provizorii. – 376.

- 136 „*Tovarășul și prietenul*” lui P. B. Struve – M. I. Tugan-Baranovski. – 378.
- 137 Proiectul de acord cu P. B. Struve a fost elaborat în urma convorbirilor lui V. I. Lenin, V. I. Zasulici și A. N. Potresov cu P. B. Struve, începute din inițiativa lui A. N. Potresov la 29 decembrie 1900 (vezi volumul de față, pag. 377–379). Reprezentanții „marxismului legal” (în document ei sînt menționați sub denumirea de grup al „opozității democratice” „Libertatea”) P. B. Struve și M. I. Tugan-Baranovski urmăreau să creeze în străinătate un organ de presă ilegal (sub denumirea de „Sovremennoe Obozrenie”), care să apară paralel cu „Iskra” și cu „Zarea”, dar care să nu aibă legături fătîșe cu social-democrația. Redacția ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea” era de acord să participe la scoaterea acestei publicații, scontînd că va obține prin intermediul lui P. B. Struve materiale politice și corespondențe pentru „Iskra”, dar punea condiția ca noul organ să apară ca supliment la revista „Zarea” și nu mai des decît aceasta din urmă. Din redacția publicației „Sovremennoe Obozrenie” urmau să facă parte, cu drepturi egale, redacția „Iskrei” și reprezentanții „opozității democratice” – Struve și Tugan-Baranovski.
- În cursul convorbirilor a ieșit la iveală că P. B. Struve intenționează să folosească redacția ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea” pentru deservirea publicației „Sovremennoe Obozrenie” și încearcă s-o transforme pe aceasta într-un organ care să concureze cu „Iskra” în ceea ce privește volumul, conținutul și frecvența apariției. La discutarea proiectului de acord, Struve a respins punctul 7, propus de grupul „Iskra” și „Zarea”, punct care prevedea că redacția „Iskrei” este liberă să folosească după cum va crede de cuviință toate materialele politice primite de „Sovremennoe Obozrenie”. Conținutul convorbirilor cu P.B. Struve a fost expus de V. I. Lenin în scrisoarea sa din 30 ianuarie 1901 către G. V. Plehanov, în care el s-a pronunțat în termeni categorici pentru ruperea tratativelor (vezi Opere, vol. 34, E.S.P.L.P. 1958, pag. 39–41). La insistențele lui G. V. Plehanov, acordul a fost pus în aplicare; au fost pregătite declarațiile referitoare la apariția publicației „Sovremennoe Obozrenie”, scrise de G. V. Plehanov în numele „Iskrei” și al revistei „Zarea” și de P. B. Struve în numele „opozității democratice”. Dar „Sovremennoe Obozrenie” nu a putut să apară, deoarece editura „Dietz” a refuzat să tipărească declarațiile, afirmînd că nu corespund cerințelor cenzurii (vezi Opere, vol. 36, Editura politică, 1958, pag. 45). Convorbirile ulterioare dintre reprezentanții „Iskrei” și Struve s-au soldat cu o ruptură definitivă. – 380.
- 138 Lenin citează cuvintele colonelului Skalozub – personaj din comedia lui A. S. Griboedov „Prea multă minte strică” (vezi A. S. Griboedov, Opere, ed. rusă, 1956, pag. 114). – 383.
- 139 *Tortura „uliței verzi”* – pedeapsă corporală la care erau supuși soldații în armata Rusiei iobăgiste. Condamnatul, cu minile legate de armă, la spate, era obligat să treacă „printre rînduri” de soldați,

- care-l biciuiau cu vergele sau cu nuiete verzi. Această pedeapsă era larg folosită în timpul lui Nicolaie I (1825-1855). - 384.
- 140 „*Jurământul banibalian*” - expresie figurată, care înseamnă o hotărâre nestrămutată de a lupta pînă la capăt. Provine de la numele comandantului de oști cartaginez Hanibal, care a jurat că atîta timp cît va trăi nu va înceta lupta împotriva Romei. - 385.
- 141 Articolele „*Bate-l cît vrei, dar să nu-l omori!*”, „*De ce să grăbim vitregia vremurilor?*” și „*O statistică obiectivă*”, grupate sub titlul comun „*Note ocazionale*”, au fost scrise pe baza unor știri apărute în presă. Corespondențele referitoare la împrejurările în care cîțiva gardieni publici l-au ucis în bătaie pe țăranul Vozduhov în localul unei secții de poliție, corespondențe care au servit drept material pentru articolul „*Bate-l cît vrei, dar să nu-l omori!*”, au apărut în ziarul „*Russkie Vedomosti*”, 1901, nr. 24 și 26 din 24 și 26 ianuarie. Însemnările referitoare la cele două procese menționate de V. I. Lenin în note de subsol (vezi volumul de față, pag. 395, 404) au fost publicate în ziarele „*Moskovskie Vedomosti*”, 1901, nr. 31 din 31 ianuarie; „*Russkie Vedomosti*”, 1901, nr. 32 din 1 februarie. Pentru articolul „*De ce să grăbim vitregia vremurilor?*” V. I. Lenin a folosit materiale apărute în „*Sankt-Peterburgskie Vedomosti*”, 1900, nr. 285 din 17 octombrie și în „*Orlovski Vestnik*”, 1900, nr. 273 din 11 octombrie. Pentru articolul „*O statistică obiectivă*”, hotărârile și dispozițiile guvernului au fost luate din ziarul „*Moskovskie Vedomosti*”, 1901, nr. 20-28 din 20-28 ianuarie. - 389.
- 142 Lenin citează articolul lui Gleb Uspenski „*Fedor Mihailovici Reșetnikov (Studiu biografic)*” (vezi G. I. Uspenski, *Opere*, vol. 9, ed. rusă, 1957, pag. 59). - 407.
- 143 „*Buletinul finanțelor, industriei și comerțului*” - revistă săptămînală editată de ministerul de finanțe; a apărut la Petersburg din noiembrie 1883 pînă în 1917 (pînă în ianuarie 1885 apărea sub denumirea de „*Indicatorul deciziilor guvernamentale în materie financiară*”). Revista publica decizii guvernamentale, articole și cronici economice. - 415.
- 144 Articolul „*Partidul muncitoresc și țăranimea*” este consacrat elaborării programului agrar al P.M.S.D.R., care a fost publicat, în numele ziarului „*Iskra*” și al revistei „*Zarea*”, în vara anului 1902 și adoptat de Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. în 1903. - 421.
- 145 *Un sfert de lot sau un lot mizer* - a patra parte din așa-zisul lot „maximal” sau „prevăzut de ucaz”, adică din lotul țăranesc stabilit de lege pentru regiunea respectivă în timpul reformei din 1861. O parte dintre foștii țărani iobagi au primit de la moșieri în mod gratuit (fără răscumpărare) asemenea loturi mizere. De aceea aceste loturi se numeau loturi „gratuite”, iar țăranii care le-au primit - „țărani cu lot gratuit”. - 421.

146 *Țărani temporar-obligați* se numeau foștii iobagi moșierești care și după desființarea iobăgiei în 1861 erau obligați să dea moșierului dijmă sau să-i presteze clacă pentru folosința loturilor de pământ ; această obligație înceta în momentul începerii răscumpărării lotului de la moșier.

Din momentul încheierii actului de răscumpărare, țărani încetau de a fi „temporar obligați” și treceau în categoria „țăranilor-proprietari”. - 422.

147 *Acte pentru aplicarea reformei* - documente care stabileau relațiile agrare dintre țărani temporar obligați și moșieri în legătură cu desființarea iobăgiei în 1861. În actul pentru aplicarea reformei se arăta suprafața de pământ care a fost în folosința țăranilor înainte de reformă și se indicau terenurile arabile și de altă natură care le rămăneau după „eliberare” ; în acest act se enumerau de asemenea prestațiile datorate de țărani moșierului. Pe baza actelor pentru aplicarea reformei se stabileau ratele de răscumpărare pe care urmau să le plătească țărani. - 422.

INDICE DE LUCRĂRI ȘI IZVOARE
CITATE SAU MENȚIONATE
DE V. I. LENIN

- Adunarea extraordinară a nobililor din gubernia Orel.* – „Orlovskii Vestnik”, 1900, nr. 273, 11 octombrie, pag. 2. – 408–414.
- Akselrod, P. B. În problema sarcinilor actuale și a tacticii social-democraților ruși.* Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1898. 34 pag. – 166, 211–212, 222, 232, 233, 249, 251, 253, 321, 350.
- *Înștiințare cu privire la reluarea editării publicațiilor grupului „Eliberarea muncii”.* Sfârșitul anului 1899 – începutul anului 1900. – 317, 348.
  - *Prefață* [la broșura lui V. I. Lenin „Sarcinile social-democraților ruși”]. – În cartea : „[Lenin, V. I.] Sarcinile social-democraților ruși. Cu o prefață de P. Akselrod”. Geneva, publicație a P.M.S.D.R., 1898, pag. 1–5. Numele autorului nu figurează pe coperta cărții. – 184, 257, 322–323.
- Alekseev, P. A. Cuvîntare [rostită la 10 martie 1877 în fața tribunalului țarist din Petersburg].* – „Vpered !” Vol. V. Londra, 1877, pag. 30–35, în rubrica : „Știri din patrie”. – 368.
- Analele statistice ale Imperiului rus.* Seria a II-a. Vol. VI. Materiale pentru statistica industriei de fabrică din Rusia europeană pe anul 1868. Prelucrate de I. Bok. Petersburg, publicație a Comitetului de statistică de pe lângă ministerul de interne, 1872. LXXVIII, 427 pag. – 6, 11.
- * *Anuarul ministerului de finanțe.* Partea I, 1869. Întocmit sub îngrijirea lui A. B. Bușen. Petersburg, 1869. VIII, 618 pag. – 2, 6.
- [*Articol de fond*]. – „Rabocœaia Miisl”, Petersburg, 1897, nr. 1, octombrie, pag. 1. – 167.

---

* Cu asterisc sînt notate cărțile în paginile cărora există însemnări făcute de V. I. Lenin. Aceste cărți se păstrează la Arhiva Institutului de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S.

Beltov, N. - *vezi* Plchanov, G. V.

Bogdanov, A. *Curs scurt de știință economică*. Moscova, Murinova, 1897. VIII, 290 pag. - 36-44.

Bulgakov, S. N. *Cu privire la evoluția capitalistă a agriculturii*. - „Na-cealo”, Petersburg, 1899, nr. 1-2, pag. 1-21; nr. 3, pag. 25-36. - 95-97, 98, 99, 100-105, 106, 108-113, 114-116, 118, 120-121, 123-124, 125-126, 127, 128-131, 132, 133, 134, 135-138, 139, 141, 142-144, 199.

- *Piețele în sistemul de producție capitalist*. Studiu teoretic. Moscova, Vodovozova, 1897. 260 pag. - 45-46, 50, 51-54, 67, 68, 69, 76-77, 80.

„Buletinul finanțelor, industriei și comerțului”, Petersburg. - 415.

„Buletinul Institutului agronomic din Moscova”, Moscova, 1898, nr. 1, pag. 1-52. - 1.

Cbemarea Grupului autoeliberării muncitorilor, Petersburg, martie 1899. - „Nakanune”, Londra, 1899, nr. 7, pag. 79-80. - 347-348.

Circulara nr. 11 451 din 7 iunie 1895 către șefii administrației guberniilor, regiunilor și districtelor, către guvernatorii de orașe și prefectii de poliție și circulara nr. 11 din 7 iunie 1895 către funcționarii inspecției de fabrică și inginerii mecanici guberniali (regionali). - În cartea: „Kobeleațki, A. Indicator pentru uzul funcționarilor inspecției de fabrică și al fabricanților”. Culegere completă de legi, hotărâri și dispoziții privind angajarea muncitorilor în fabrici, uzine și manufacturi, relațiile dintre fabricanți și muncitori, inspecția de fabrică, supravegherea întreprinderilor industriale. Ediția a 4-a. Petersburg, 1897, pag. 34-36. - 7-9, 11, 18.

Codul de legi al Imperiului rus. Vol. 11, Partea a II-a. Petersburg, 1887. 825 pag. - 2, 279.

Codul penal din 1885. Ediția a 8-a, revăzută și completată. Petersburg, Taganțev, 1895. 892 pag. - 394-395, 399.

„Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, publicată sub îngrijirea Senatului ocîrmuitor”, Petersburg. - 415.

- 1897, nr. 62 din 13 iunie, publ. sub nr. 778, pag. 2 135-2 139. - 186, 217, 242, 279.

- 1900, nr. 140 din 29 decembrie, publ. sub nr. 2 905-2 926, pag. 6 943-6 946. - 415-420.

- 1900, nr. 141 din 31 decembrie, publ. sub nr. 2 927-2 929, pag. 6 947-6 960. - 415-420.

- 1901, nr. 1 din 2 ianuarie, publ. sub nr. 1-5, pag. 3-8. - 415-420.

- 1901, nr. 2 din 5 ianuarie, publ. sub nr. 6-13, pag. 5-36. - 415-420.

- 1901, nr. 3 din 9 ianuarie, publ. sub nr. 14-60, pag. 37-44. - 415-420.
- 1901, nr. 4 din 12 ianuarie, publ. sub nr. 61-66, pag. 45-46. - 415-420.
- [*Credo*]. - În broșura : „[Lenin, V. I.] Protestul social-democraților din Rusia”. Cu o postfață din partea redacției revistei „Rabocce Delo”. Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1899, pag. 1-6. (Urma să apară în nr. 4-5 al revistei „Rabocce Delo”, dar a fost scos în tiraj separat). - 159-170, 304, 307, 309, 311, 313, 317, 347-348, 363.
- Culegere de date cu privire la Rusia pe anii 1884-1885*. Petersburg. Publicație a Comitetului de statistică de pe lângă ministerul de interne, 1887. XVIII, 313 pag. ; 2 file cu cartograme. (Statistica Imperiului rus. I). - 15.
- Culegere de date cu privire la industria de fabrică din Rusia pe anii 1885-1892*. Petersburg, publicație a departamentului comerțului și manufacturilor, 1889-1896. Vol. 1-6. (Materiale pentru statistica comerțului și a industriei). - 6, 15.
- pe anii 1885-1887. 1889. IV, XVIII, 114 pag. - 6, 12, 20, 26, 27.
- pe anul 1888. 1891. 385 pag. 15, 21, 26.
- pe anul 1889. 1891. 181, CCCI, 69 pag. - 15, 21, 26.
- pe anul 1890. 1893. 419 pag. - 15, 21, 26, 27.
- pe anul 1891. 1894. VII, 237 pag. - 15, 21, 26.
- pe anul 1892. 1895. X, 267 pag. - 15, 20.
- * *Culegere de statistică militară*. Partea a IV-a. Rusia. Sub îngrijirea lui N. N. Obrucev. Petersburg, 1871. XXX, 922, 235 pag. - 11, 15, 23.
- Cu privire la durata și împărțirea timpului de muncă în industria de fabrică*. 2 iunie 1897. - „Colecția de hotărâri și dispoziții ale guvernului, publicată sub îngrijirea Senatului ocîrmuitor”, Petersburg, 1897, nr. 62, 13 iunie, publ. sub nr. 778, pag. 2135-2139. - 180, 217, 242, 279.
- [*Danielson, N. F.*] *Nikolai-on. Noi date cu privire la statistica fabricilor și uzinelor din Rusia*. [Recenzie la cartea : „Karișev, N. A. Materiale cu privire la economia națională rusă”]. - „Russkie Vedomosti”, Moscova, 1898, nr. 144, 27 iulie, pag. 3. - 5.
- Studii asupra economiei noastre sociale de după reformă*. Petersburg, tip. Benke, 1893, XVI, 353 pag. ; XVI pagini cu tabele. - 49, 80.
- Defoe, D. Robinson Crusoe*. - 147.

- Dickens Cb. Documentele postume ale clubului Pickwick.* - 203.
- Din partea Ministerului instrucțiunii.* - „S.-Peterburgskie Vedomosti“, 1901, nr. 10, 11 (24) ianuarie, pag. 1. - 382.
- Din partea redacției.* - În cartea: „Supliment special la ziarul «Rabociaia Misl»“. Petersburg, publicație a „Uniunii“ din Petersburg, septembrie 1899, pag. 37-38. - 235.
- Dioneo* - vezi Șklovski, I. V.
- Engels, F. Ludwig Feuerbach și sfîrșitul filozofiei clasice germane.* Începutul anului 1886. - 72-73.
- *Prefață la ediția germană din 1890* [a „Manifestului Partidului Comunist“]. 1 mai 1890. - 322, 365.
- *Situația clasei muncitoare din Anglia.* După observații proprii și izvoare autentice. Septembrie 1844 - martie 1845. - 287-288.
- [*Ermanski, O. A.*] *Zilele de mai la Harkov.* (Leipzig), publicație a „Iskrei“, 1901. VI, 17 pag. - 355, 357-358.
- Gbertenștein, M. I. Teoria fondului de salarii.* - „Russkaia Misl“, Moscova, 1890, nr. 7, pag. 1-27. - 53.
- Gogol, N. V. Revizorul.* - 248, 396.
- „*Grajdantin*“, Petersburg. - 308.
- Griboedov, A. S. Prea multă minte strică.* - 383.
- Gvozdev, R. Chiaburie-cămătărie, însemnătatea ei social-economică.* Petersburg, Garin, 1898. 161 pag. Pe copertă figurează ca an de apariție anul 1899. - 55-59.
- Herkner, H. „Munca muncitorilor în Europa occidentală“.* Petersburg, revista „Obrazovanie“, 1899. 512, XXXIX pag. - 299.
- Herwegh, G. Adăpost și muncă.* - 287.
- * *Hobson, J. Evoluția capitalismului contemporan.* Cu o prefață din partea autorului, scrisă pentru această ediție. Traducere din limba engleză. Petersburg, Popova, 1898, XIII, 424 pag. (Biblioteca economică). - 146-149.
- Hotărârile congresului.* [Primul Congres al P.M.S.D.R. Minsk. 1-3 (13-15) martie 1898] - vezi Manifestul Partidului muncitoresc social-democrat din Rusia.
- [*Hotărârile și dispozițiile guvernului.*] - „Moskovskie Vedomosti“, 1901, nr. 20, 20 ianuarie (2 februarie), pag. 1; nr. 22, 22 ianuarie (4 februarie), pag. 1; nr. 23, 23 ianuarie (5 februarie), pag. 1; nr. 24, 24 ianuarie (6 februarie), pag. 1; nr. 25, 25 ianuarie (7 februarie),

pag. 2 ; nr. 27, 27 ianuarie (9 februarie), pag. 1 ; nr. 28, 28 ianuarie (10 februarie), pag. 1. - 415-420.

Ilin, V. ; Ilin, Vladimir, - vezi Lenin, V. I.

Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană - vezi Orlov, P. A. și Budagov, S. G.

Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană și din Regatul Poloniei ; Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană, inclusiv Regatul Poloniei și marele ducat al Finlandei - vezi Orlov, P. A.

* *Influența recoltelor și a prețurilor cerealelor asupra unor laturi ale economiei naționale a Rusiei.* Culegere de articole apărută sub îngrijirea prof. A. I. Ciuprov și a lui A. S. Postnikov. Vol. I-II. Petersburg, 1897, 2 vol. - 125.

„*Iskra*”, [Leipzig-München-Londra-Geneva]. - 315-325, 326-344, 345, 346-351, 367, 377-379.

„*Iuridiceski Vestnik*”, Moscova, 1889, nr. 9, pag. 38-67. - 12, 16.

„*Iujnii Krai*”, Harkov. - 387.

Inițiințare cu privire la reluarea editării publicațiilor grupului „Eliberarea muncii” - vezi Akselrod P. B.

Intii Mai. 18 aprilie. Cu ocazia zilei de 1 Mai, Partidul muncitoresc social-democrat din Rusia trimite un salut frățesc muncitorilor și muncitoarelor din Rusia. Locul de apariție nu e indicat, tipografia „*Iujnii Rabocii*”, (1901), 2 pag. - 361.

In treacăt. - „*Rabociaia Misl*”, Petersburg, 1899, nr. 7, iulie, pag. 6. - 174.

„*Jizn*”, Petersburg, 1899, nr. 3, pag. 358-371. - 200.

- 1899, nr. 4, pag. 297-317. - 150-155.

Jukovski, I. G. Karl Marx și cartea lui despre capital. - „*Vestnik Evropii*”, Petersburg, 1877, nr. 9, pag. 64-105. - 196.

Kablukov, N. A. Cu privire la condițiile de dezvoltare a gospodăriei țărănești în Rusia. (Studii de economie agricolă). Moscova, 1899. VIII, 309 pag. - 100, 107, 124.

- *Prelegeri de economie agricolă, ținute la Universitatea din Moscova în anul 1895/96.* Moscova, 1897, 228 pag. (Pentru uzul studenților). - 100.

Karișev, N. A. „Analiza datelor statistice cu privire la răspîndirea principalelor ramuri ale industriei prelucrătoare din Rusia”. - „*Iuridiceski Vestnik*”, Moscova, 1889, nr. 9, pag. 38-67. - 12, 16.

- * - *Materiale cu privire la economia națională rusă. I. Industria noastră de fabrică la jumătatea ultimului deceniu al acestui secol.* - „Buletinul Institutului agronomic din Moscova“. Moscova, 1898, nr. I, pag. 1-52. - 1-34.
- * - *Materiale cu privire la economia națională rusă. I. Industria noastră de fabrică la jumătatea ultimului deceniu al acestui secol. Cu 5 cartograme* (Apărut în broșură după „Buletinul Institutului agronomic din Moscova“, anul IV, nr. 1), Moscova, 1898. 52 pag. - 1.
- Kautsky, K. Programul de la Erfurt.* Traducere din limba germană. Stuttgart, Dietz, 1903. IV, 120 pag. - 293-294.
- Kobeleașki, A. I. Indicator pentru uzul funcționarilor inspecției de fabrică și al fabricanților.* Culegere completă de legi, hotărâri și dispoziții privind angajarea muncitorilor în fabrici, uzine și manufacturi, relațiile dintre fabricanți și muncitori, inspecția de fabrică, supravegherea fabricilor și uzinelor. Ediția a 4-a. Petersburg, 1897. 311 pag. - 7, 9, 11, 13, 18.
- Korsak, A. K. Despre formele industriei în general și despre însemnătatea producției la domiciliu (industria meșteșugărească și industria casnică) în Europa occidentală și în Rusia.* Moscova, tipografia Gracev, 1861. 311 pag. - 42.
- Krilov, I. A. Vulpea și strugurii.* - 411.
- Lege pentru interzicerea muncii copiilor în fabrici* - vezi Regulamentul industriei.
- Lege pentru interzicerea muncii de noapte a femeilor în unele ramuri de producție* - vezi Regulamentul industriei.
- Lege pentru instituirea inspectorilor de fabrici* - vezi Regulamentul industriei.
- Lege cu privire la obligația proprietarilor de fabrici și uzine de a prezenta situații ministerului* - vezi Regulamentul industriei.
- Lege pentru reducerea zilei de muncă* - vezi Cu privire la durata și împărțirea timpului de muncă în industria de fabrică.
- [*Lenin, V. I.*] *Conținutul economic al narodnicismului și critica lui în cartea d-lui Struve.* (Pe marginea cărții lui P. Struve : „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei“. Petersburg, 1894.) - În cartea : „Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice“. Culegere de articole. Petersburg, tipografia „Soikin“, 1895, pag. 1-144, în partea a II-a. Semnat : K. Tulin. - 81.
- *Cu privire la caracterizarea romantismului economic.* Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni. - „Novoe Slovo“, Petersburg, 1897, nr. 7, aprilie, pag. 25-50 ; nr. 8, mai, pag. 25-60 ; nr. 9, iunie, pag. 26-53 ; nr. 10, iulie, pag. 18-32. Semnat : K. T-n. - 49.

- *Cu privire la caracterizarea romantismului economic.* Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni. - În cartea : [Lenin, V. I.], Ilin, Vladimir. Studii și articole economice. Petersburg, tipografia „Leifert”, 1899, pag. 1-112. - 66-67, 69, 70, 75-76, 77, 136, 151, 154, 297.
- *Despre greve.* Sfârșitul anului 1899. - 175.
- *Dezvoltarea capitalismului în Rusia.* Procesul formării pieței interne pentru marea industrie. Petersburg, Vodovozova, 1899. XIII, 480 pagini ; 2 file cu diagrame ; VIII pagini cu tabele. Semnat : Vladimir Ilin. - 17, 81, 83, 113, 117, 123, 126, 138, 153, 154, 297-298.
- *Din partea redacției.* [Declarația redacției ziarului „Iskra”]. Foaițe volante. Fără indicarea locului de apariție, tipografia „Iskra”, 1900. 2 pag. - 378.
- *Încă o dată cu privire la teoria realizării.* - „Naucinoe Obozrenie”, [Petersburg], 1899, nr. 8, pag. 1564-1579. Semnat : V. Ilin. - 150, 297.
- *Insemnări cu privire la teoria piețelor.* (În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov). - „Naucinoe Obozrenie”, [Petersburg], 1899, nr. 1, pag. 37-45. Semnat : Vladimir Ilin. - 66-67, 68, 69, 71, 74-75, 77, 81, 150-151, 153, 154.
- *O problemă vitală.* [Articol scris pentru ziarul „Raboccaia Gazeta”]. Nu mai devreme de octombrie 1899. - 173, 174.
- *Programul nostru.* [Articol scris pentru ziarul „Raboccaia Gazeta”]. Nu mai devreme de octombrie 1899. - 173, 174, 184.
- *Proiect de acord.* Începutul lunii septembrie (st. n.) 1900. - 344.
- *Proiect de declarație a redacției ziarului „Iskra” și revistei „Zarea”.* Sfârșitul lunii martie - începutul lunii aprilie 1900. - 330, 331.
- *Proiect de program al partidului nostru.* Sfârșitul anului 1899. 174, 193, 319.
- *Protestul social-democraților din Rusia.* Cu o postfață din partea redacției revistei „Rabocce Delo”. Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1899, 15 pag. (Urma să apară în nr. 4-5 ale revistei „Rabocce Delo”, dar a fost scos în tiraj separat). - 347-348.
- *Recenzie.* Parvus. Piața mondială și criza agrară. Studii economice. Traducere din limba germană de L. I. Petersburg, 1898. Editura O. N. Popova (Biblioteca de cultură generală, seria a 2-a, nr. 2). Pag. 142. Prețul 40 de copeici. - „Nacealo”, Petersburg, 1899, nr. 3, pag. 117-118. - 144.
- *Sarcina noastră imediată.* [Articol pentru „Raboccaia Gazeta”]. Nu mai devreme de octombrie 1899. - 173, 174, 187.

- *Sarcinile social-democraților ruși*. Cu o prefață de P. Akselrod. Geneva, publicație a P.M.S.D.R., 1898. 32 pag. Numele autorului nu este indicat. - 232, 251, 322-323.
- *Studii și articole economice*. Petersburg, tipografia Leifert, 1899. 290 pagini. Semnat : Vladimir Ilin. - 66-67, 69, 70, 74-75, 77, 136, 151, 154, 297.
- Lista fabricilor și uzinelor*. Industria de fabrică din Rusia. Petersburg, 1897, 63, VI, 1 047 pagini (Ministerul finanțelor. Departamentul comerțului și al manufacturilor). - 1, 2-5, 7, 8-13, 14, 15, 16-20, 21-22, 23-25, 26-27, 29-30, 34, 35.
- Lucrările comisiei pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia*. Vol. V, VI, IX. Petersburg, 1880, 1883. - 24.
- Lucrările comisiei pentru revizuirea regulamentului fabricilor și al meșteșugurilor*. Vol. 1-5. Petersburg, 1863. - 278-279.
- Manifestul Partidului social-democrat din Rusia*. Fără indicarea locului de apariție, tipografia partidului, [1898]. 2 pag. - 168, 169-170, 180, 257, 259, 266, 304, 318, 319, 323, 348, 363, 375.
- Martov, L. Cauza muncitorească din Rusia*. Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1899, 90 pag. - 322-323.
- *Steagul roșu în Rusia*. Studiu de istorie a mișcării muncitorești ruse. Cu o prefață de P. Akselrod. Geneva, publicație a organizației revoluționare „Soțial-Demokrat“, 1900. XII, 64 pagini. - 240.
- Marx, K. și Engels, F. Manifestul Partidului Comunist*. Decembrie 1847 - ianuarie 1848. - 163, 182, 183, 197, 305, 322.
- Marx, K. Capitalul*. Critica economiei politice. Vol. I-III. 1867-1894. - 76, 96, 97, 154, 169, 195, 199, 297, 298.
- *Capitalul*. Critica economiei politice. Vol. I. 1867. - 42, 72, 214, 215, 216.
- *Capitalul*. Critica economiei politice. Vol. II. 1885. - 45, 46, 52, 54, 73, 74, 78, 87, 152-153.
- *Capitalul*. Critica economiei politice. Vol. III. Partea 1-2. 1894. - 52, 61, 70-72, 73, 74, 85, 126, 153, 196.
- *Capitalul*. Critica economiei politice. Sub îngrijirea lui F. Engels. Traducere din limba germană. Vol. III. Cartea a III-a. Procesul de ansamblu al producției capitaliste. Petersburg, tipografia „Demakov“, 1896. XLVI, 734 pag. - 48, 49, 50, 70, 71, 78, 102, 139.
- *Critica programului de la Gotha*. Note marginale la programul partidului muncitoresc german. 5 mai 1875. - 209.

- *Critica unor principii ale economiei politice*. Traducere din limba germană de P. P. Rumcașev; sub îngrijirea lui A. A. Manuilov. Moscova, Bonci-Bruvcici, 1896. XII, 163 pag. - 196, 197.
  - *Contribuții la critica economiei politice* - vezi *Critica unor principii ale economiei politice*.
  - *Mizeria filozofiei*. Răspuns la „Filozofia mizeriei” a d-lui Proudhon. Prima jumătate a anului 1847. - 164.
  - *Prefață* [la cartea „Critica unor principii ale economiei politice”]. - În cartea: „Marx, K. Critica unor principii ale economiei politice”. Traducere din limba germană de P. P. Rumeașev; sub îngrijirea lui A. A. Manuilov. Moscova, Bonci-Bruvcici, 1896, pag. IX-XII. - 196, 197.
  - [*Scrisoare*] *Către W. Bracke*. 5 mai 1875. - 209.
  - *Statutul general al Asociației Internaționale a Muncitorilor*. În jurul datei de 24 octombrie 1871. - 323, 365.
  - *Statutul provizoriu al Asociației*. 21-27 octombrie 1864. - 322, 365.
  - *Teorii asupra plusvalorii* (Volumul al IV-lea al „Capitalului”). Ianuarie 1862 - iulie 1863. - 69.
- Materiale pentru caracterizarea dezvoltării noastre economice*. Culegere de articole. Petersburg, tipografia „Soikin”, 1895, 232, 259, III pag. - 81.
- Mihailovski, N. K. Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski*. - „Otecestvennie Zapiski”, Petersburg, 1877, nr. 10, pag. 321-356. - 196.
- „*Literatura și viața*”. - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1893, nr. 10, pag. 108-141. - 196.
  - *Literatura și viața*. - „Russkoe Bogatstvo”, Petersburg, 1899, nr. 1, pag. 76-99; nr. 2, pag. 83-100; nr. 7 (10), pag. 194-218. - 196.
- Mikulin A. A. Industria de fabrică și industria meșteșugărească din orașul Odesa, gubernia Herson și guvernământul militar Nikolaev, cu o listă a fabricilor, uzinelor și morilor*. Odesa, 1897. XIII, 76, 276 pag. - 4, 8, 20, 34.
- „*Mir Bojii*”, Petersburg, 1898, nr. 4, pag. 77-82. - 16, 23.
- 1898, nr. 6, pag. 118-127. - 46-51, 52-53, 66.
- Mișcarea muncitorească de la Harkov*. [Raportul Comitetului organizației Harkov a P.M.S.D.R.] Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1900. 16 pag. - 361.
- Molière, J. B. Doctor fără voie*. - 299.
- Moscova. (De la corespondentul nostru)*. - „S.-Peterburgskie Vedomosti”, 1900, nr. 239, 1 (14) septembrie, pag. 3. - 414.

„*Moskovskie Vedomosti*”. – 308.

- 1901, nr. 20, 20 ianuarie (2 februarie), pag. 1. – 416–428.
- 1901, nr. 22, 22 ianuarie (4 februarie), pag. 1. – 416–428.
- 1901, nr. 23, 23 ianuarie (5 februarie), pag. 1. – 416–428.
- 1901, nr. 24, 24 ianuarie (6 februarie), pag. 1. – 416–428.
- 1901, nr. 25, 25 ianuarie (7 februarie), pag. 2. – 416–428.
- 1901, nr. 27, 27 ianuarie (9 februarie), pag. 1. – 416–428.
- 1901, nr. 28, 28 ianuarie (10 februarie), pag. 1. – 416–428.

„*Nacealo*”, Petersburg, 1899, nr. 1–2, pag. 1–21, 292–316. – 95–97, 98, 99, 100–105, 106, 108–113, 114–117, 118, 119, 120, 121, 123–124, 125–126, 127, 128–131, 199.

- 1899, nr. 3, pag. 25–36, 117–118. – 132, 133, 134, 135–138, 139, 141, 142–144, 199.

„*Nakanune*”, Londra, 1899, nr. 7, pag. 79–80. – 347–348.

„*Naucinoe Obozrenie*”, [Petersburg], 1899, nr. 1, pag. 37–45, 46–64. – 66–84, 150–151, 153, 154.

- 1899, nr. 8, pag. 1 564–1 579. – 150, 297.

Nejdanov, P. *Contribuții la problema piețelor în condițiile producției capitaliste*. În legătură cu articolele publicate de I. Ratner, Ilin și Struve. – „*Jizn*”, Petersburg, 1899, nr. 4, pag. 297–317. – 150–155.

Nikolai-on – vezi Danielson, N. F.

„*Novoe Vremea*”, Petersburg, 1899, nr. 8.506, 1 (13) noiembrie, pag. 3. – 302.

„*Novoe Slovo*”, Petersburg, 1897, nr. 7, aprilie, pag. 25–50. – 49.

- 1897, nr. 8, mai, pag. 25–60, 200–208. – 49, 329.
- 1897, nr. 9, iunie, pag. 26–53. – 49.
- 1897, nr. 10, iulie, pag. 18–32. – 49.

* Orlov, P. A. *Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană, inclusiv Regatul Poloniei și marele ducat al Finlandei*. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor. Întocmit pe baza datelor oficiale ale departamentului comerțului și manufacturilor. [Pe baza datelor pe 1879]. Petersburg, 1881. IX, 754 pag. – 2, 3, 4–5, 8, 13–14, 15–17.

Orlov, P. A. *Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană și din Regatul Poloniei*. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor.

Întocmit pe baza datelor oficiale ale departamentului comerțului și manufacturilor. Ediția a 2-a îmbunătățită și completată. [Pe baza datelor pe 1884]. Petersburg, 1887. XVIII, 824 pag. - 2, 3, 4-5, 8, 13, 27.

Orlov, P. A. și Budagov, S. G. *Indicatorul fabricilor și uzinelor din Rusia europeană*. Materiale pentru statistica fabricilor și uzinelor. Întocmit pe baza datelor oficiale ale departamentului comerțului și manufacturilor. Ediția a 3-a îmbunătățită și completată. [Pe baza datelor pe 1890, completate cu datele pe 1893 și 1894]. Petersburg, 1894. II, XVI, 827 pag. - 2, 3, 4-5, 8, 13-14, 15-17, 20, 22, 25, 27, 28-29, 34.

„Orlovskii Vestnik“, 1900, nr. 273, 11 octombrie, pag. 2. - 408-414.

Ostrovski, A. N. *Un post rentabil*. - 411.

„Otecestvennie Zapiski“, Petersburg, 1877, nr. 10, pag. 321-356. - 196.

Parvus. *Piața mondială și criza agrară*. Studii economice. Traducere din limba germană de L. I. Petersburg, Popova, 1898, 143, II pagini. (Biblioteca de cultură generală. Seria a 2-a (1898). Nr. 2). - 56, 60-61, 144.

Plebanov, G. V. *Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei*. Răspuns d-lor Mihailovski, Kareev et. Co. Petersburg, 1895, 288 pag. Semnat : N. Beltov. - 73.

- *Divergențele noastre*. Geneva, tipografia grupului „Eliberarea muncii“, 1884. XXIV, 322 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Partea a III-a). Pe copertă anul apariției : 1885. - 246.

- N. G. Cernișevski. - „Soțial-Democrat“, Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 88-175 ; Geneva, 1890, nr. 2, august, pag. 62-142 ; Geneva, 1890, nr. 3, decembrie, pag. 71-110 ; Geneva, 1892, nr. 4, pag. 144-194. - 253.

- *Proiect de program al social-democraților ruși*. 1885-1887. - 210-212, 213-214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 227, 230, 232, 247, 248-249, 266, 363.

- *Proiect de program al social-democraților ruși*. - În cartea : „Akselrod, P. B. În problema sarcinilor actuale și a tacticii social-democraților ruși“. Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1898, pag. 29-34. - 210-212, 248-249.

- *Sarcinile socialiștilor în lupta împotriva foametei din Rusia*. (Scrieri către tovarășii tineri). Geneva, tipografia „Soțial-Demokrat“, 1892. 89 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Vol. 10). - 357.

- *Socialismul și lupta politică*. Geneva, 1883. IV, 78 pag. (Biblioteca socialismului contemporan. Nr. 1). - 246, 305-306.

- *Vademecum pentru redacția revistei „Rabocee Delo”*. Culegere de materiale, editată de grupul „Eliberarea muncii”. Geneva, 1900. LII, 67 pag. - 329.
- * *Postnikov, V. E. Gospodăria țărănească din sudul Rusiei*. Moscova, 1891. XXXII, 392 pag. - 113.
- „*Pravitelstvennii Vestnik*”, Petersburg, 1899, nr. 165, 31 iulie (12 august), pag. 1. - 217, 382-385.
- 1900, nr. 188, 19 august (1 septembrie), pag. 3. - 371.
- * *Privire asupra ținutului Perm*. Studiu asupra stării industriei meșteșugărești din gubernia Perm. Perm, 1896. 609 pag.; XVI file cartograme și diagrame; 1 hartă. - 18.
- Prokopovici, S. N. Mișcarea muncitorească din Occident*. Studiu critic. Vol. I. Germania. Belgia. Petersburg, Pantelcev, 1899. II, 212, 120 pag. - 199, 204, 293-303.
- Problema agrară și democrația socială în Rusia*. - În cartea: „Raportul delegației social-democraților ruși la Congresul muncitoresc socialist internațional de la Londra din 1896”. Geneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1896, pag. 22-32. - 231.
- Profession de foi a Comitetului organizației Kiev*. 1899. Manuscris¹. - 304-314.
- „*Proletarskaia borba*”. Nr. 1. Fără indicarea locului de apariție, publicație a „Grupului social-democrat din Ural”, 1899. 119 pag. - 174.
- Publicații periodice*. „*Russkoe Bogatstvo*”, septembrie. „*Novoe Slovo*”, septembrie. „*Mir Bojii*”, octombrie. - „*Russkaia Misl*”, Moscova, 1897, nr. 11, pag. 506-521. - 39.
- Pușkin, A. S. Boris Godunov*. - 401.
- *Fata căpitanului*. - 224.
- „*Raboceia Gazeta*”, Kiev. - 167-168, 241, 259, 318.
- 1897, noiembrie, nr. 2, pag. 1-4. - 167.
- „*Raboceia Gazeta*” (seria 1899 nerealizată). - 167-168, 173-175, 178, 180, 192, 241, 259, 318.
- „*Raboceia Misl*”, Petersburg. - 178, 235-260, 265-266, 307, 308-309, 317, 347-348, 363-364, 366.
- 1897, nr. 1, octombrie, pag. 1. - 167, 174.
- 1897, nr. 2, decembrie. - 174.

¹ Publicat pentru prima oară în „Culegeii din Lenin”, vol. VII, pag. 16-18.

- 1899, nr. 6, aprilie. - 174.
- 1899, nr. 7, iulie, pag. 6. - 174, 247.
- „*Rabocce Delo*“, Gneva. - 311, 348, 361, 375-376.
- Raportul delegației social-democraților ruși la Congresul muncitoresc socialist de la Londra din 1896*. Gneva, publicație a Uniunii social-democraților ruși, 1896. 32 pag. - 231.
- Ratner, M. B. Teoria piețelor și problema dezvoltării economice a țării*. (În legătură cu cartea lui S. Bulgakov : „Piețele în sistemul de producție capitalist. Studiu teoretic“. Moscova, 1897). - „*Russkoe Bogatstvo*“, Petersburg, 1898, nr. 12, pag. 78-102. - 150.
- Regulamentul industriei* - vezi Codul de legi al Imperiului rus. Vol. 11. Partea a II-a. Petersburg, 1887, pag. 1-125. - 2, 279.
- Regulament provizoriu pentru prestarea serviciului militar de către tinerii eliminați din școlile superioare pentru dezordini săvârșite în grup*. 29 iulie 1899. - „*Pravitelstvennii Vestnik*“, Petersburg, 1899, nr. 165, 31 iulie (12 august), pag. 1. - 217, 382, 384-386.
- Ricardo, D. Opere*. Trad. de N. Sieber. Petersburg, Panteleev, 1882. XXVI, 659 pag. - 51, 69-70.
- R. M. *Realitatea noastră* (Mișcarea muncitorească, absolutismul, societatea și păturile ce o compun [nobilimea, marea și mica burghezie, țărani și muncitorii], lupta obștească). - În broșura : „Supliment special la ziarul «Rabociaia Misl»“, Petersburg, publicație a „Uniunii“ din Petersburg, septembrie 1899, pag. 3-16. - 235-258.
- Rusia comercială și industrială*. Îndreptar pentru comercianți și fabricanți. Întocmit sub îngrijirea lui A. A. Blau. Petersburg, tipografia „Suvo-rin“, 1899. 1 318 pag., 2 702 coloane. (Ministerul de finanțe. Departamentul comerțului și al manufacturilor). - 62-65.
- „*Russkaia Misl*“, Moscova, 1890, nr. 7, pag. 1-27. - 53.
- 1897, nr. 11, pag. 506-521. - 39.
- „*Russkoe Bogatstvo*“, Petersburg, 1893, nr. 10, pag. 108-141. - 196.
- 1898, nr. 12, pag. 78-102. - 150.
- 1899, nr. 1, pag. 76-99. - 196.
- 1899, nr. 2, pag. 83-100, 118-140. - 107, 196.
- 1899, nr. 7 (10), pag. 194-218. - 196.
- „*Russkie Vedomosti*“, Moscova, 1898, nr. 144, 27 iulie, pag. 3. - 5.
- „*S.-Peterburgski Rabocii Listok*“. - 241.

- 1897, nr. 2, septembrie, pag. 1-3. - 167.
- Saltikov-Șcedrin, M. E. Sub semnul cumpătării și al acurateții.* - 261.
- *Domnii Golovliov.* - 412.
- *Jurnalul unui provincial la Petersburg.* - 409.
- *Dincolo de hotare.* - 80.
- *Un an încheiat.* - 400.
- *Semnele timpului.* - 409, 412-413, 414.
- *Inmormintare.* - 399, 409.
- *Idilă contemporană.* - 261.
- *Refugiul Mon-repos.* - 409.
- „*S.-Peterburgskie Vedomosti*“, 1900, nr. 239, 1 (14) septembrie, pag. 3.
- 414.
- 1901, nr. 10, 11 (24) ianuarie, pag. 1. - 382.
- Sarcinile imediate ale mișcării muncitorești ruse.* [Articol de fond]. - „*Raboccaia Gazeta*“, Kiev, 1897, nr. 2, noiembrie, pag. 1-4. - 167.
- Sărbătoarea muncitorească internațională 1 Mai (după calendarul nostru - 19 aprilie).* [Petersburg], publicație a „*Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare*“ din Petersburg, [1898]. 1 pag. - 241.
- Skvorțov, A. I. Influența transportului cu aburi asupra agriculturii.* Studiu de economie agricolă. Varșovia, 1890. VIII, VI, 703 pag. - 100.
- Smith, A. Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor.* Cu adnotările lui Bentham etc. Traducere de P. A. Bibikov. Vol. 1-3. Petersburg, 1866. 3 vol. - 50, 51, 67-68, 69-70.
- „*Soțial-Demokrat*“, Londra, 1890, nr. 1, februarie, pag. 88-175. - 253.
- *Geneva*, 1890, nr. 2, august, pag. 62-142. - 253.
- *Geneva*, 1890, nr. 3, decembrie, pag. 71-110. - 253.
- *Geneva*, 1892, nr. 4, pag. 144-194. - 253.
- Statistica Imperiului rus.* I. Culegere de date cu privire la Rusia pe anii 1884-1885. Petersburg, publicație a Comitetului de statistică al ministerului de interne, 1887. XVIII, 313 pag.; 2 file cu cartograme. - 16.
- [*Struve, P. B.*] *Cu privire la problema piețelor în sistemul producției capitaliste* (În legătură cu cartea lui Bulgakov și cu articolul lui

- Ilin). – „Naucnoe Obozrenie“. Petersburg, 1899, nr. 1, pag. 46–64. – 66–84, 150.
- *Cronica internă*. – „Nacealo“, Petersburg, 1899, nr. 1–2, pag. 292–316. – 126.
- *Încă o dată despre libertate și necesitate*. (Răspuns la un articol anterior al lui S. N. Bulgakov). – „Novoe Slovo“, Petersburg, 1897, nr. 8, mai, pag. 200–218. – 329.
- *Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei*. Partea I, Petersburg, 1894. X, 293, pag. – 80–82.
- Studiu asupra situației industriei meșteșugărești în gubernia Perm*. Perm, 1896, 609 pag.; XVI file cartograme și diagrame; 1 hartă. (Privire asupra ținutului Perm). – 18.
- Suvorin, A. Mici epistole*. – „Novoe Vremea“, Petersburg, 1899, nr. 8 506, 1 (13) noiembrie, pag. 3. – 302.
- [*Șklovski, I. V.*] *Dioneo. Din Anglia*. – „Russkoe Bogatstvo“, Petersburg, 1899, nr. 2, pag. 118–140. – 107.
- Șteinberg, S. O carte nouă despre materialismul istoric*. – „Jizn“, Petersburg, 1899, nr. 3, pag. 358–371. – 200.
- Telegrama-circulară din 12 august 1900 a secretarului general al Ministerului afacerilor externe [către reprezentanții diplomați ai Rusiei pentru informarea guvernelor din țările respective]*. – „Pravitelstvennii Vestnik“, Petersburg, 1900, nr. 188, 19 august (1 septembrie), pag. 3. – 371.
- Timireazev, D. A. Atlasul statistic al principalelor ramuri ale industriei de fabrică din Rusia europeană, cu lista nominală a fabricilor și uzinelor*. Întocmit pe baza datelor oficiale ale departamentului comerțului și manufacturilor pe anul 1867. Lucrare distinsă cu medalii la Expoziția universală de la Paris din 1867 și la Expoziția generală a manufacturilor din întreaga Rusie din 1870. Partea 1–3. Petersburg, 1869–1873. VI, VI, 132 pag.; 14 hărți. – 6.
- T-n, K.* – *vezi Lenin, V. I.*
- Trei zile memorabile* [19 februarie, 1 martie și 19 aprilie (1 mai) 1897] – „S.-Peterburgski Rabocii Listok“, 1897, nr. 2, septembrie, pag. 1–3. – 167.
- Tugan-Baranovski, M. Capitalismul și piața*. (În legătură cu cartea lui S. Bulgakov „Piețele în sistemul de producție capitalist“. Moscova, 1897). – „Mir Bojii“, Petersburg, 1898, nr. 6, pag. 118–127. – 45–51, 52–53, 66.
- *Crizele industriale în Anglia contemporană, cauzele și influența lor asupra vieții poporului*. Cu 12 diagrame. Petersburg, tipografia „Skorohodov“, 1894. IV, 513 pag. – 45–46, 47, 50–53, 67, 80, 153.

- *Fabrica rusă în trecut și în prezent. Studiu istoric-economic. Vol. I.* „Dezvoltarea istorică a fabricii ruse în secolul al XIX-lea”. Petersburg, Panteleev, 1898. XI, 497 pag. - 16, 23.
- *Scrisoare către redacție.* (Răspuns prof. N. A. Karîșev). - „Mir Bojii”, Petersburg, 1898, nr. 4, pag. 77-82. - 16, 23.

Tulin, K. - *vezi* Lenin, V. I.

Uspenski, G. I. Fedor Mibailovici Reșetnikov. - 407-408.

„*Vestnik Evropi*”, Petersburg, 1877, nr. 9, pag. 64-105. - 196.

„*Vpered!*” Vol. V. Londra, 1877, pag. 30-35, în rubrica: „Știri din patrie”. - 368.

[*Voronțov, V. P.*] *V. V. Studii de economie teoretică.* Petersburg, tipografia „Skorohodov”, 1895. 321 pag. - 80-81, 303.

V. V. - *vezi* *Voronțov, V. P.*

Witte, S. I. Circulară [adresată muncitorilor de la filaturile și țesătoriile din Petersburg]. 15 iunie 1896. - 216.

„*Zarea*”, Stuttgart. - 315-325, 326, 329, 330, 332, 333, 336, 337, 338-339, 343-344, 345, 377-379, 380-381.

Zece ani de la moartea lui Cernișevski - 17 octombrie. - În broșura: „Supliment special la ziarul «Raboccaia Misl»”. Petersburg, publicație a „Uniunii” din Petersburg, septembrie 1899, pag. 17-29. - 253, 258-259.

Zilele de mai la Harkov - *vezi* Ermanski, O. A.

Bernstein, E. Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. X, 188 S. - 174, 194-205, 257, 297, 298, 317.

Buch, L. Über die Elemente der politischen Ökonomie. T. 1. Intensität der Arbeit, Wert und Preis der Waren. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1896. 240 S. - 198.

Compte-Rendu des Séances du congrès national ouvrier tenu à Bruxelles les 5 et 6 avril 1885. Bruxelles, Maheu, 1885. [2], 59 p. - 300.

Dübring, E. Kursus der National- und Sozialökonomie einschliesslich der Hauptpunkte der Finanzpolitik. 2-te, teilweise umgearb. Aufl. Leipzig, Fues (R. Reiland), 1876. XII, 557 S. - 137.

- *Kritische Geschichte der Nationalökonomie und des Sozialismus.* 3-te Aufl. Leipzig, Fues (R. Reiland), 1879. XIV, 574 S. - 196.

Engels, F. Die Differentialrente II. - Dritter Fall: Steigender Produktionspreis. - In: Marx, K. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie.

- Bd. III, T. 2, Buch III : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Kapitel XXIX bis LII. Hamburg, Meissner, 1894, S. 246–271. – 61.
- *Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft*. 3-te durchges. und verm. Aufl. Stuttgart, Dietz, 1894. XX, 354 S. – 67.
- *Vorwort* [zum 2-ten Band des „Kapitals“ von K. Marx]. – In : Marx, K. Das Kapital. Kritik der politischen Ökonomie. Bd. II. Buch II : Der Zirkulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meissner, 1885, S. III–XXIII. – 54.
- Final report of her majesty's commissioners appointed to inquire into the subject of agricultural depression*. London, 1897. V, 370 p. (Royal commission on agriculture). – 116.
- The International working men's association*. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868. London, 1869. 15 p. – 163–164.
- Kärger, K. Die Sachsengängerei*. Auf Grund persönlicher Ermittlungen und statistischer Erhebungen. Berlin, Parey, 1890. VIII, 284 S. – 131.
- **Kautsky, K. Die Agrarfrage*. Eine Übersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik der Sozialdemokratie. Stuttgart, Dietz, 1899. VIII, 451 S. – 72, 85–90, 95–96, 97, 98–145, 231.
- *Bernstein und das sozialdemokratische Programm*. Eine Antikritik. Stuttgart, Dietz, 1899. VIII, 195 S. – 194–205, 264–265, 297–298, 300.
- *Finis Poloniae?* – In : „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 42, S. 484–491 ; N 43, S. 513–525. – 228–229.
- *Karl Marx's Ökonomische Lehren*. Stuttgart, Dietz, 1887. X, 259 S. – 40.
- *Der Parlamentarismus, die Volksgesetzgebung und die Sozialdemokratie*. Stuttgart, Dietz, 1893. VIII, 139 S. – 219.
- Kolb, G. Handbuch der vergleichenden Statistik der Völkerzustands- und Staatenkunde*. 7-te Aufl. Leipzig, Felix, 1875. XXIV, 886 S. – 201.
- Koenig, F. Die Lage der englischen Landwirtschaft unter dem Drucke der internationalen Konkurrenz der Gegenwart und Mittel und Wege zur Besserung derselben*. Jena, Fischer, 1896. XI, 445 S. – 140.
- Labriola, A. A propos du livre de Bernstein*. [Une lettre à Lagardelle 15 avril 1899]. – „Le Mouvement Socialiste“, Paris, 1899, N 8, 1 mai, p. 453–458. – 194.

- Lebmann, C. u. Parvus. Das hungernde Russland.* Reiseeindrücke, Beobachtungen und Untersuchungen. Stuttgart, Dietz, 1900. V, 536 S. – 414.
- Luxemburg, R. Neue Strömungen in der polnischen sozialistischen Bewegung in Deutschland und Österreich.* – In : „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 32, S. 176–181 ; N 33, S. 206–216. – 228–229.
- *Der Sozialpatriotismus in Polen.* – In : „Die Neue Zeit“, Stuttgart, 1895–1896, Jg. XIV, Bd. II, N 41, S. 459–470. – 228–229.
- Marx, K. Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte.* 3-te Aufl. Hamburg, Meissner, 1885. VI, 108 S. – 226–227.
- *Aus der „kritischen Geschichte“.* [Kapitel X aus der Arbeit F. Engels : Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft]. – In : Engels, F. Herrn Eugen Dühring's Umwälzung der Wissenschaft. 3-te durchges. und verm. Aufl. Stuttgart, Dietz, 1894, S. 243–273. – 67.
- *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. I. Buch I : Der Produktionsprozess des Kapitals. Hamburg, Meissner, 1867. XII, 784 S. – 196, 197.
- *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. I. Buch I : Der Produktionsprozess des Kapitals. 2-te Aufl. Hamburg, Meissner, 1872. 830 S. – 68–69, 70–71.
- *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. II. Buch II : Der Zirkulationsprozess des Kapitals. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meissner, 1885. XXVII, 526 S. – 47–48, 49, 50, 51, 54, 67–68, 69, 77.
- *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T. 1. Buch III : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Kapitel I bis XXVIII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meissner, 1894. XXVIII, 448 S. – 47–48, 49, 53–54, 152–154.
- *Das Kapital.* Kritik der politischen Ökonomie. Bd. III. T. 2. Buch III : Der Gesamtprozess der kapitalistischen Produktion. Kapitel XXIX bis LII. Hrsg. von F. Engels. Hamburg, Meissner, 1894. IV, 422 S. – 42, 49, 53–54, 60–61, 70–71, 78, 102, 138.
- *Die Rezension des Buches : Le Socialisme et l'impôt.* Par Emile de Girardin. Paris, 1850. – In : „Neue Rheinische Zeitung“, London, 1850, Hft. 4, April, S. 48–61. – 123.
- *Vorwort* [zur Arbeit : „Zur Kritik der politischen Ökonomie“]. – In : Marx, K. Zur Kritik der politischen Ökonomie. Hft. 1. Berlin, Duncker, 1859, S. III–VIII. – 196, 197.

- *Zur Kritik der politischen Ökonomie*. Hft. 1. Berlin, Duncker, 1859. VIII, 170 S. - 196, 197.
- „*Le Mouvement Socialiste*“. Paris, 1899, N 8, 1 mai, p. 453-458. - 194.
- „*Neue Rheinische Zeitung*“, London, 1850, Hft. 4, April, S. 48-61. - 129.
- „*Die Neue Zeit*“, Stuttgart. - 332.
- 1895-1896, Jg. XIV, Bd. II, N 32, S. 176-181 ; N 33, S. 206-216 ; N 41, S. 459-470 ; N 42, S. 484-491 ; N 43, S. 513-525. - 228-229.
- 1897-1898, Jg. XVI, Bd. II, N 44, S. 545-555. - 177.
- Plechanow, G. Beiträge zur Geschichte des Materialismus*. I. Holbach. II. Helvetius. III. Marx. Stuttgart, Dietz, 1896. VIII, 264 S. - 73.
- *Bernstein und der Materialismus*. - In : „*Die Neue Zeit*“, Stuttgart, 1897-1898, Jg. XVI, Bd. II, N 44, S. 545-555. - 177.
- *N. G. Tschernischewsky*. Eine literar-historische Studie. Stuttgart, Dietz, 1894. 388 S. - 248, 253.
- Programm der deutschen Arbeiterpartei*. - In : Protokoll des Vereinigungs-Kongresses der Sozialdemokraten Deutschlands abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875. Leipzig, verl. der Genossenschaftsbuchdruckerei, 1875, S. 3-4. - 166.
- Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands beschlossen auf dem Parteitag zu Erfurt 1891*. - In : Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, verl. der Exped. des „Vorwärts“..., 1891, S. 3-6. - 213, 214, 215, 219, 220, 229.
- Protokoll des Vereinigungs-Kongresses der Sozialdemokraten Deutschlands abgehalten zu Gotha, vom 22. bis 27. Mai 1875*. Leipzig, verl. der Genossenschaftsbuchdruckerei, 1875. 88 S. - 172.
- Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*. Abgehalten zu Erfurt vom 14. bis 20. Oktober 1891. Berlin, verl. der Exped. des „Vorwärts“..., 1891. 368 S. - 213, 215, 219, 229.
- Protokoll über die Verhandlungen des Parteitages der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands*. Abgehalten zu Hannover vom 9. bis 14. Oktober 1899. Berlin, verl.: Expedition der Buchhandlung Vorwärts, 1899. 304 S. - 177, 259.
- Ramsay, G. An essay on the distribution of wealth*. Edinburgh - London, Black, 1836. XIII, 506 p. - 69.

- Resolutions of First Congress assembled at Geneva.* September, 1866.
- In: The International working men's association. Resolutions of the Congress of Geneva, 1866, and the Congress of Brussels, 1868. London, 1869, p. 3-9. - 164.
- „*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*“, Köln. - 196.
- Quesnay, F. Tableau économique.* First print. in 1758 and now reprod. in facs. for the British economic association. London, 1894. VIII, XII, 6 p. - 67.
- Sering, M. Die innere Kolonisation im östlichen Deutschland.* Leipzig, Duncker u. Humblot, 1893. IX, 330 S. (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. LVI). - 120, 123.
- Sombart, W. Sozialismus und soziale Bewegung im 19. Jahrhundert.* Bern, Steiger, 1897. 86 S. (Ethisch-sozialwissenschaftliche Vortragskurse, veranstaltet von den ethischen Gesellschaften in Deutschland, Österreich und der Schweiz, hrsg. von der Schweizerischen Gesellschaft für ethische Kultur. (Züricher Reden). Bd. IV). - 148.
- „*Vorwärts*“, Leipzig - Berlin. - 191.
- Wolf, J. Sozialismus und kapitalistische Gesellschaftsordnung.* Kritische Würdigung beider als Grundlegung einer Sozialpolitik. Stuttgart, Gotta, 1892. XIX, 620 S. - 196.
-

INDICE DE NUME

A

Akselrod, L. I. (Ortodox) (1868–1946) – autoare de lucrări de filozofie și de critică literară, social-democrată. În timp ce se afla în emigrație, a intrat în „Uniunea social-democraților ruși din străinătate”. După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a aderat la menșevici. În timpul primului război mondial s-a situat pe poziții defensiste. La începutul anului 1917 a fost mai întâi membru în C.C. al menșevicilor, iar apoi membru în C.C.-ul grupului plehanovist „Edinstvo”. Împărtășind concepțiile menșevice ale lui Plehanov și repetind greșelile lui filozofice, ea a luptat împotriva bolșevicilor, împotriva concepțiilor filozofice ale lui Lenin. Începând din 1918 s-a îndepărtat de activitatea politică propriu-zisă și s-a ocupat cu munca pedagogică într-o serie de instituții de învățământ superior din U.R.S.S. – 332.

Akselrod, P. B. (1850–1928) – unul dintre liderii menșevismului; în 1870–1880 – narodnic, iar după scindarea organizației „Zemlea i volea” a aderat la grupul „Cernii peredel”; în 1883 a luat parte la crearea grupului „Eliberarea muncii”. Începând din 1900 a fost membru al redacției ziarului „Iskra” și revistei „Zarea”. La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. s-a manifestat ca menșevic. În 1905 a lansat ideea oportunistă a convocării unui larg „congres muncitoresc”, pe care-l opunea partidului proletariatului. În anii reacțiunii a fost unul dintre conducătorii lichidatorilor, a făcut parte din redacția ziarului „Golos Soțial-Demokrata”, organul menșevicilor lichidatori; în 1912 a participat la „blocul din august”, bloc antipartinic. În timpul primului război mondial s-a situat pe poziții centriste, camuflându-și concepțiile social-șovine printr-o frazeologie internaționalistă. A luat parte la conferințele de la Zimmerwald și Kienthal, unde a aderat la aripa dreaptă.

Față de Revoluția Socialistă din Octombrie a avut o atitudine ostilă și a propagat ideea intervenției armate împotriva Rusiei Sovietice. – 166, 184, 211–212, 222, 232, 233, 240, 249, 251, 252–253, 321, 326, 330, 331–332, 333, 337–338, 339, 341, 342, 350, 351.

Alekseev, P. A. (1849–1891) – cunoscut revoluționar din deceniul al 8-lea al secolului trecut, de profesiune țesător. În 1873 a făcut parte din cercul muncitoresc revoluționar organizat la Petersburg, dincolo de

bariera „Nevskaia“ ; începînd din noiembrie 1874 a participat activ la propaganda revoluționară care se desfășura în rîndurile muncitorilor din Moscova. În aprilie 1875 a fost arestat și, după o detențiune de doi ani, a fost judecat în cadrul „procesului celor 50“. La proces a refuzat să recurgă la serviciile unui apărător și a rostit o cuvîntare revoluționară, pe care a încheiat-o prevestind căderea inevitabilă a absolutismului țarist. Cuvîntarea lui Alekseev, difuzată ulterior în presa ilegală, a exercitat o influență puternică asupra mișcării revoluționare din Rusia. La 14 martie 1877 Alekseev a fost condamnat la 10 ani muncă silnică ; după executarea pedepsei i s-a fixat domiciliul într-un ulus îndepărtat din Regiunea iakută, unde la 16 august 1891 a fost ucis de răufăcători. – 368.

Alexandru al II-lea (Romanov) (1818–1881) – împărat al Rusiei (1855–1881). – 411.

Alexandru al III-lea (Romanov) (1845–1894) – împărat al Rusiei (1881–1894). – 398.

Aristotel (384–322 înaintea erei noastre) – mare gînditor al Greciei antice, ideolog al clasei dominante din societatea sclavagistă antică. Aristotel a fost discipolul lui Platon, dar a respins teoria idealistă a învățătorului său, supunînd-o unei critici aspre. În concepțiile sale filozofice el oscila între idealism și materialism. Aristotel a adunat într-un sistem atotcuprinzător cunoștințele timpului său, a formulat legile fundamentale ale logicii formale, a făcut cercetări economice : cu Aristotel și începe Marx expunerea istoriei teoriei mărfii, a valorii, banilor și primelor forme de capital – capitalul uzurar și comercial (vezi „Contribuții la critica economiei politice“ și volumul I al „Capitalului“). – 40.

Arseniev – vezi Potresov, A. N.

B

Bebel, August (1840–1913) – unul dintre cei mai de seamă militanți ai partidului social-democrat german și ai Internaționalei a II-a. De profesiune strungar. În activitatea politică a intrat în prima jumătate a deceniului al 7-lea al secolului trecut. A fost membru al Internaționalei I. În 1869 a întemeiat împreună cu W. Liebknecht partidul muncitoresc social-democrat, care în 1875 a fuzionat cu lassalleenii, formînd partidul muncitoresc socialist din Germania, care mai tirziu a luat denumirea de partid social-democrat. A fost de repetate ori ales deputat în Reichstag ; a luptat pentru calea democratică de unificare a Germaniei. În timpul războiului franco-prusian s-a situat pe poziții internaționaliste. A sprijinit Comuna din Paris ; de pe tribuna parlamentară a demascat politica colonialistă a Germaniei lui Wilhelm. Publicist talentat și bun orator, Bebel a exercitat o influență puternică asupra dezvoltării mișcării muncitorești germane și europene. În ultimul deceniu al secolului trecut a luat atitudine împotriva reformismului și revizionismului și s-a ridicat în apărarea teoriei marxiste, împotriva denaturării și vulgarizării ei de către

E. Bernstein și partizanii lui. Lenin considera cuvântările lui Bebel împotriva bernsteinienilor „un model de apărare a concepțiilor marxiste și de luptă pentru caracterul cu adevărat socialist al partidului muncitoresc” (Opere, vol. 19, E.S.P.L.P. 1957, pag. 290).

În ultima perioadă a activității sale, Bebel a comis o serie de greșeli cu caracter centrist (lupta insuficientă împotriva oportuniștilor, supraaprecierea formelor parlamentare de luptă etc.). – 259, 262.

Beltov, N. – vezi Plehanov, G. V.

Bernstein, Eduard (1850–1932) – lider al aripii ultraoportuniste a social-democrației germane și a Internaționalei a II-a, teoretician al revizionismului și reformismului. În anii 1881–1890 a fost redactor al organului central ilegal al social-democrației germane, „Der Sozialdemokrat”. Între 1896–1898 el a publicat în revista „Die Neue Zeit” o serie de articole sub titlul comun „Problemele socialismului”, editate apoi într-un volum intitulat „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației” (1899), în care a procedat deschis la revizuirea bazelor filozofice, economice și politice ale marxismului revoluționar. Bernstein nega teoria marxistă a luptei de clasă, teoria inevitabilității prăbușirii capitalismului, teoria revoluției socialiste și a dictaturii proletariatului. „Cît privește revoluția proletariatului, oportunistul s-a dezvățat pînă să se și gîndească la așa ceva” – spunea V. I. Lenin referindu-se la Bernstein (Opere, vol. 25, E.S.P.L.P. 1956, pag. 425).

Bernstein considera că singura sarcină a mișcării muncitorești este lupta pentru reforme menite „să îmbunătățească” situația economică a muncitorilor în societatea capitalistă; el a lansat formula oportunistă: „mișcarea este totul, țelul final – nimic”. În anii următori Bernstein a continuat lupta împotriva marxismului, a militat pentru sprijinirea politicii burgheziei imperialiste. Concepțiile teoretice ale lui Bernstein și ale adepților săi, precum și activitatea lor oportunistă practică au dus la trădarea directă a intereselor clasei muncitoare, trădare care s-a soldat cu falimentul rușinos al Internaționalei a II-a. Revizionişti din toate țările repetă într-o formă sau alta denaturările marxismului în sensul în care l-a denaturat Bernstein. – 174, 177, 194–200, 201–205, 213–214, 257, 259, 264, 297–298, 300, 301, 317, 322, 348, 350.

Blau, A. A. (născut în 1849) – statistician și economist, șef al secției de statistică a Departamentului comerțului și manufacturilor, inspector fiscal. Sub îngrijirea lui au fost publicate mai multe lucrări de statistică. – 62.

Bobo – vezi Struve, P. B.

Bogdanov, A. (Malinovski, A. A.) (1873–1928) – filozof, sociolog, economist, de profesiune medic. În ultimul deceniu al secolului trecut a participat la activitatea unor cercuri social-democrate (la Tula). După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a aderat la bolșevici. În calitatea sa de membru al Biroului Comitetelor majorității a activat în Rusia pentru pregătirea Congresului al III-lea al partidului, congres la care a fost ales

membru al C.C. A făcut parte din redacțiile organelor de presă bolșevice „Vpered” și „Proletarii” și a fost unul dintre redactorii ziarului bolșevic „Novaia Jizn”. În anii de reacțiune a fost conducătorul otzoviștilor, lider al grupului „Vpered”, care a luptat împotriva lui Lenin și a partidului. În domeniul filozofiei a încercat să creeze un sistem propriu – „empiriomonismul” (varietate a empiriocriticismului, camuflată printr-o terminologie pseudomarxistă), pe care Lenin l-a criticat în lucrarea sa „Materialism și empiriocriticism” (1909). La consfătuirea din iunie 1909 a redacției lărgite a ziarului „Proletarii”, Bogdanov a fost exclus din rândurile bolșevicilor. După Revoluția Socialistă din Octombrie a fost unul dintre conducătorii și inspiratorii „proletcultului”, a activat în cadrul Universității proletare. Începând din 1926 a fost director al Institutului de transfuzie a sîngelui, organizat de el. – 36–44.

Bok, I. I. (1848–1916) – statistician, în perioada 1870–1880 a lucrat ca redactor la Comitetul de statistică al ministerului de interne, a întocmit și a prelucrat „Materialele pentru statistica fabricilor și uzinelor din Rusia europeană pe anul 1868” (1872), care formează volumul al VI-lea al „Analelor statistice ale Imperiului rus”. – 6.

Bonaparte, Ludovic – vezi Napoleon al III-lea.

Böhm-Bawerk, Eugen (1851–1914) – economist burghez, unul dintre reprezentanții așa-numitei „școli austriece” în economia politică. În fundamentarea concepției sale, el pornea de la teoria subiectivă-psihologică a utilității finale, susținând că profitul ar decurge din diferența dintre „aprecierile subiective” ale valorilor prezente și viitoare și nu ar fi un rezultat al exploatării clasei muncitoare. Cocoloșind contradicțiile capitalismului, asuprirea muncii de către capital, Böhm-Bawerk căuta să abată atenția clasei muncitoare de la necesitatea luptei revoluționare. Concepțiile lui reacționare sînt folosite de burghezie pentru apărarea capitalismului. – 197, 198.

Budagov, S. G. – a întocmit un indicator al fabricilor și uzinelor. 2, 4–5.

Buch, L. K. (1847–1917) – economist rus, autorul cărții „Elementele fundamentale ale economiei politice. Intensitatea muncii, prețul de cost, valoarea și prețul mărfurilor” (1896), în care a încercat să dea o interpretare proprie teoriei valorii bazate pe muncă, pornind de la un punct de vedere fizic-naturalist greșit. Buch a participat la mișcarea revoluționară de la sfîrșitul deceniului al 8-lea al secolului trecut. – 198.

Bulgakov, S. N. (1871–1944) – economist burghez, filozof idealist. În ultimul deceniu al secolului trecut a fost „marxist legal”. În scrierile sale, el a revizuit teoria lui Marx în problema agrară, căutînd să demonstreze „trăinicia” și „viabilitatea” micii gospodării țărănești, „superioritatea” ei față de marea gospodărie capitalistă, și a căutat să explice pauperizarea maselor populare prin așa-numita „lege a fertilității descrescînde a solului”. După revoluția din 1905–1907, Bulgakov a aderat la

cadeți, a colaborat la culegerea „Vehi”, pe care V. I. Lenin a denumit-o „enciclopedie a renegării liberale”. Bulgakov a dus o luptă fâțișă împotriva filozofiei materialiste, combătînd-o de pe pozițiile neokantianismului, ale misticii și obscurantismului clerical. După 1918 s-a făcut preot, a emigrat în străinătate și a dus împotriva Rusiei Sovietice o propagandă dușmănoasă. — 45, 46, 50, 52-54, 66, 68, 69, 76, 77, 80, 91, 95-96, 97, 98, 99, 100, 101-102, 103, 104-105, 106, 108, 109-110, 111-112, 113, 114-115, 116, 118, 120, 121, 123-124, 125, 126, 127, 128-130, 131, 132, 133, 134, 135-136, 137-138, 139, 141, 142-143, 199.

Bușen, A. B. (1831-1876) — statistician, începînd din 1857 a lucrat ca redactor la Comitetul de statistică, mai tirziu a lucrat la ministerul de finanțe, unde sub îngrijirea lui au apărut șapte numere ale „Anuarului ministerului de finanțe”. În calitate de reprezentant al Societății de geografie din Rusia a făcut parte din Comisia pentru cercetarea industriei meșteșugărești din Rusia. — 6.

C

Cernișevski, N. G. (1828-1889) — mare democrat-revoluționar rus, om de știință, scriitor, critic literar; unul dintre precursorii eminenți ai social-democrației ruse. Cernișevski a fost inspiratorul și conducătorul ideologic al mișcării democratice-revoluționare din deceniul al 7-lea al secolului trecut în Rusia. Fiind socialist-utopist, el considera posibilă trecerea la socialism prin intermediul obștii țărănești, dar în același timp, ca democrat-revoluționar, „a știut să exercite o influență în spirit revoluționar asupra tuturor evenimentelor politice ale epocii sale, propagînd — peste obstacolele și barierele cenzurii — ideea revoluției țărănești, ideea luptei maselor pentru răsturnarea tuturor vechilor autorități” (V. I. Lenin, Opere, vol. 17, E.S.P.L.P. 1957, pag. 104). Revista „Sovremennik”, care apărea sub îngrijirea lui, exprima punctul de vedere al forțelor revoluționare din Rusia. Cernișevski demasca cu vehemență caracterul iobăgist al reformei „țărănești” din 1861 și chema pe țărani la răscoală. În 1862 a fost arestat de guvernul țarist și întemnițat în fortăreața „Petropavlovskaja”, unde a stat aproape doi ani, iar după aceea a fost condamnat la 7 ani muncă silnică și deportare pe viață în Siberia, de unde a fost eliberat abia spre sfîrșitul vieții sale. Pînă în ultima clipă el a rămas un luptător înflăcărat împotriva inegalității sociale, împotriva tuturor formelor de manifestare a asuprii politice și economice.

Deosebit de mari sînt meritele lui Cernișevski în domeniul dezvoltării filozofiei materialiste ruse. Concepțiile lui filozofice reprezintă culmea dezvoltării întregii filozofii materialiste premarxiste. Materialismul lui a avut un caracter revoluționar, eficient. Cernișevski a criticat cu asprime teoriile idealiste și a căutat să prelucreze în spirit materialist dialectica lui Hegel.

În domeniul economiei politice, al esteticii, al istoriei, Cernișevski a dat un exemplu de aplicare a metodei dialectice la cercetarea fenomenelor realității. K. Marx, care a studiat operele lui Cernișevski, le acorda o înaltă prețuire și-l numea pe autor „marele învățat rus”. Lenin a

scris despre Cernișevski că „este singurul scriitor rus cu adevărat mare, care, începînd din al șaselea deceniu al secolului trecut și pînă în 1888, a știut să se mențină la nivelul unui materialism filozofic integral... Cernișevski n-a reușit însă, sau mai bine zis n-a putut – remarca Lenin –, datorită stării înapoiate a vieții rusești, să se ridice pînă la materialismul dialectic al lui Marx și Engels” (Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 354).

Cernișevski a scris o serie întregă de lucrări strălucite în domeniul filozofiei, al economiei politice, al istoriei, eticii și esteticii. Lucrările lui de critică literară au exercitat o mare influență asupra dezvoltării artei și literaturii ruse. Romanul său „Ce-i de făcut?” (1863) a contribuit la educarea multor generații de revoluționari în Rusia și în străinătate. – 248, 252–253, 258.

D

Danielson, N. F. (N.-on) (1844–1918) – autor rus de lucrări de economie, unul dintre ideologii narodnicismului liberal în ultimele două decenii ale secolului trecut; în deceniile al 7-lea și al 8-lea, Danielson a avut legături cu cercurile tinerilor raznocinți revoluționari. El a terminat prima traducere în limba rusă a „Capitalului” lui K. Marx, începută de G. A. Lopatin; în legătură cu aceasta a purtat corespondență cu K. Marx și F. Engels; în scrisorile sale a atins și probleme privind dezvoltarea economică a Rusiei. Dar el n-a înțeles esența marxismului și mai tîrziu a luat poziție împotriva lui. În 1893 a publicat cartea sa „Studii asupra economiei noastre sociale de după reformă”, care, împreună cu lucrările lui V. P. Voronțov, a servit ca fundamentare teoretică a narodnicismului liberal. Într-o serie de lucrări ale sale, V. I. Lenin a criticat cu asprime concepțiile lui Danielson. – 16, 45, 49, 80.

Dioneo (Șklovski, I. V.) (1865–1935) – publicist, în deceniul al 8-lea al secolului trecut a luat parte la mișcarea narodnică, a fost deportat în Siberia; ulterior a plecat în străinătate și s-a stabilit la Londra. A colaborat la „Russkoe Bogatstvo” și la „Russkie Vedomosti”. În timpul primului război mondial a fost partizan al Antantei. După Revoluția din Octombrie – dușman al dictaturii proletare. – 107.

Dühring, Eugen (1833–1921) – filozof și economist german. Concepțiile filozofice ale lui Dühring reprezentau un amalgam eclectic de pozitivism, materialism metafizic și idealism. Sistemul utopic reacționar al unei economii „socialitare” conceput de el idealiza formele de economie semifeudale din Prusia. Concepțiile dăunătoare și confuze ale lui Dühring în problemele filozofiei, ale economiei politice și ale socialismului se bucurau de sprijin în rîndurile unei părți a social-democrației germane, ceea ce crea o mare primejdie pentru acest partid, care pe vremea aceea încă nu se consolidase. De aceea Engels a luat atitudine împotriva lui Dühring, criticînd cu asprime concepțiile lui în cartea „Anti-Dühring. Domnul Eugen Dühring revoluționează știința” (1877–1878). În cartea sa „Materialism și empiriocriticism” (1909) și într-o serie de alte lucrări,

V. I. Lenin a criticat în repetate rânduri concepțiile eclectice ale lui Dühring.

Principalele lucrări ale lui Dühring sînt: „Curs de filozofie“ (1875), „Istorie critică a economiei naționale și a socialismului“ (1871), „Curs de economie națională și socială“ (1873). – 67, 137, 196.

E

Egor – vezi Martov, L.

Engelhardt, A. N. (1832–1893) – publicist, narodnic, cunoscut prin activitatea sa pe tărîm obștesc și agronomic și prin experiența organizării unei gospodării raționale pe moșia sa Batișcevo, gubernia Smolensk. În cartea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, V. I. Lenin face o caracterizare a gospodăriei lui Engelhardt, demonstrînd, pe baza exemplului ei, caracterul utopic al teoriilor narodnice. Engelhardt este autorul scrisorilor „De la țară“, publicate în revista „Otecestvenniie Zapiski“ (și apărute în volum în 1882), precum și al unei serii de alte lucrări în legătură cu problemele agriculturii; a fost redactor-șef al revistei „Himiceskii Jurnal“ (1859–1860), prima publicație de acest fel în Rusia. – 108.

Engels, Friedrich (1820–1895) – unul dintre întemeietorii comunismului științific, conducător și învățător al proletariatului internațional, prieten și tovarăș de luptă al lui K. Marx (vezi articolul lui V. I. Lenin „Friedrich Engels“. Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 1–14). – 42, 54, 61, 67, 72–73, 136–137, 164, 176, 177, 196–197, 198–199, 203, 204, 239, 242, 253, 287, 322, 350.

F

F. P. – vezi Lenin, V. I.

G

Geamănul – vezi Struve, P. B.

Gberțenstein, M. I. (1859–1906) – economist, profesor la Institutul agronomic din Moscova, deputat în Duma I de stat, unul dintre liderii cadeților – principalul partid al burgheziei ruse – și teoreticianul lui în problema agrară. A fost ucis de ultrareacționari în Finlanda după dizolvarea Dumei I de stat. – 53.

Gladstone, William Ewart (1809–1898) – om politic și bărbat de stat englez, care în decursul carierei sale a evoluat de la ultraconservatorism la liberalism. În calitate de cancelar al trezoreriei (ministru de finanțe) (1852–1855, 1859–1866) și prim-ministru (1868–1874, 1880–1885, 1886, 1892–1894), Gladstone a introdus unele reforme, care adesea erau dictate de considerente de conjunctură izvorite din lupta parlamentară

împotriva opoziției, și a folosit pe scară largă demagogia politică ca mijloc pentru a atrage de partea sa păturile mic-burgheze ale populației și virfurile clasei muncitoare. A dus o politică colonială de cotropire și a reprimat cu cruzime mișcarea de eliberare națională din Irlanda. Ca om politic, Gladstone, „acest erou al burghezilor liberali și al mic-burghezilor obtuzi” (V. I. Lenin. Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 143), se caracteriza printr-o totală lipsă de principii și printr-o mare doză de fățărnicie. K. Marx îl numea pe Gladstone „ipocrit și cazuist inveterat” (K. Marx și F. Engels. Opere, vol. XXVII, ediția rusă, 1935, pag. 129). – 231.

Gossen, Hermann (1810–1858) – economist burghez german, unul dintre autorii „teoriei utilității finale”, dezvoltată mai târziu de „școala austriacă”. A formulat această teorie în cartea „Dezvoltarea legilor care guvernează relațiile dintre oameni și a regulilor de activitate care decurg din aceste relații” (1854). – 197.

Gvozdev, R. (Timmerman, R. E.) (1866–1900) – scriitor, ale cărui articole economice și povestiri au fost publicate în „Russkoe Bogatstvo”, „Jizn”, „Naucinoe Obozrenie”. În 1896 a condus împreună cu P. P. Maslov, A. A. Sanin, V. I. Portugalov ș.a., cotidianul „Samarski Vestnik”. Lucrarea cea mai cunoscută a lui Gvozdev este „Chiaburie – cămătărie, însemnătatea ei social-economică”. – 55, 56, 59.

H

Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (1770–1831) – unul dintre cei mai de seamă filozofi germani; idealist obiectiv, ideolog al burgheziei germane. Filozofia lui Hegel reprezintă punctul culminant al idealismului german de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Meritul istoric al lui Hegel constă în elaborarea profundă și multilaterală a dialecticii idealiste, care a constituit unul dintre izvoarele teoretice ale materialismului dialectic. Potrivit doctrinei lui Hegel, întreaga lume naturală, istorică și spirituală se află în necontenită mișcare, schimbare, transformare și dezvoltare; el consideră însă că lumea obiectivă, realitatea, este un produs al spiritului absolut, al ideii absolute. V. I. Lenin a calificat ideea absolută drept o născocire teologică a idealistului Hegel. Ceea ce caracterizează filozofia lui Hegel este contradicția profundă dintre metoda sa dialectică și sistemul său conservator, metafizic, care în fond proclama încetarea dezvoltării. Prin concepțiile sale social-politice Hegel era reacționar.

K. Marx, F. Engels și V. I. Lenin, prelucrând în mod critic metoda dialectică a lui Hegel, au creat dialectica materialistă, care reflectă legile cele mai generale ale dezvoltării lumii obiective și a gândirii omenești.

Principalele opere ale lui Hegel sînt: „Fenomenologia spiritului” (1806), „Știința logicii” (1812–1816), „Enciclopedia științelor filozofice” (1817), „Filozofia dreptului” (1821). Opere postume: „Prelegeri de estetică, sau filozofia artei” (1836–1838) și „Prelegeri de istorie a filozofiei” (1833–1836). – 196.

Herkner, Heinrich (1863–1932) – economist burghez german, profesor, vicepreședinte al „Uniunii pentru politică socială”. – 301.

Hobson, John Atkinson (1858–1940) – economist englez, reprezentant tipic al reformismului și pacifismului burghez, autor al unei serii de cărți, dintre care cele mai cunoscute sînt: „Problemele sărăciei” (1891), „Evoluția capitalismului contemporan” (1894), „Imperialismul” (1902). În ultima perioadă a vieții sale Hobson a trecut la proslăvirea fățișă a imperialismului și a propagat „teoria statului universal”. – 146–148, 149.

I

Ilin, V. – vezi Lenin, V. I.

Ioan din Kronstadt – vezi Sergheev, I. I.

J

Jevons, William Stanley (1835–1882) – economist și filozof burghez englez; profesor de logică, filozofie și economie politică la Manchester (1866–1876) și la Londra (1876–1881). Principala lucrare de economie a lui Jevons este „Teoria economiei politice” (1871). În concepțiile sale de economie politică, Jevons pornea de la principiul fundamental al „școlii austriece” – „teoria utilității finale”.

Jevons este considerat întemeietorul școlii matematice a economiei politice vulgare; construindu-și îndeosebi pe baze matematice raționamentele asupra categoriilor economiei politice, el reducea relațiile economice la proporții pur cantitative. F. Engels a supus unei critici nimicitoare concepțiile lui Jevons, remarcînd totodată că burghezia consideră că cel mai sigur lucru este să nu tolereze nici un fel de știință (vezi K. Marx și F. Engels. Opere, ed. rusă, vol. XXVIII, 1940, pag. 56 și 186). – 197.

Jukovski, I. G. (1822–1907) – economist și publicist burghez. A colaborat la revistele „Sovremennik” și „Vestnik Evropi” și a fost unul dintre redactorii revistei „Kosmos”. În lucrările sale a încercat să îmbine în mod eclectic diferite teorii economice. Adversar al economiei politice marxiste, Jukovski a publicat în 1877 în revista „Vestnik Evropi” nr. 9 un articol intitulat „Karl Marx și cartea sa despre capital”, articol care conținea atacuri vehemente la adresa marxismului și care a stîrnit în Rusia o polemică vie în jurul „Capitalului”. N. Mihailovski a publicat în „Otecestvennie Zapiski” nr. 10 (octombrie 1877) un articol intitulat „Karl Marx judecat de d-l I. Jukovski”. Articolul acesta l-a determinat pe K. Marx să adreseze redacției revistei „Otecestvennie Zapiski” vestita sa scrisoare (K. Marx – F. Engels, *Ausgewählte Briefe*, Dietz Verlag, Berlin, 1953, pag. 365–368). V. I. Lenin l-a calificat pe Jukovski drept un economist „burghez de duzină”. – 197.

K

Kablukov, N. A. (1849–1919) – economist și statistician, narodnic, profesor la Universitatea din Moscova. Între 1885 și 1907 a condus secția de statistică a Consiliului zemstvei guberniale Moscova. Sub conducerea lui au fost întocmite „Culegerile de date statistice cu privire la gubernia Moscova” (1877–1879). El a scris de asemenea: „Problema muncitorilor în agricultură” (1884), „Prelegeri de economie agricolă” (1897) și altele. În lucrările sale, el a susținut ideea „trăiniciei” micii gospodării țărănești, idealizând obștea țărănească ca formă capabilă, pretindea el, să preintimpine diferențierea țărănimii. A combătut marxismul și în problema rolului și însemnătății luptei de clasă, propovăduind pacea între clase. Într-o serie de lucrări, și în special în „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”, V. I. Lenin a supus unei critici severe concepțiile lui Kablukov. În 1917 Kablukov a participat la lucrările Comitetului agrar general de pe lângă guvernul provizoriu burghez. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a lucrat la Direcția centrală de statistică, depunând totodată o activitate pedagogică și publicistică. – 100, 107, 124.

Kant, Immanuel (1724–1804) – filozof german, profesor la Universitatea din Königsberg. Principala sa lucrare, „Critica rațiunii pure”, a apărut în 1781. „Trăsătura esențială a filozofiei lui Kant rezidă tocmai în concilierea materialismului cu idealismul, în stabilirea unui compromis între acestea, în imbinarea într-un singur sistem a unor curente filozofice eterogene, opuse” (V. I. Lenin. Opere, vol. 14, Editura politică, 1959, pag. 190). Tendința de a se întoarce la Kant sau de a împăca pe Marx cu Kant a fost întotdeauna caracteristică revizioniştilor. – 73.

Kärger, Karl – economist german, autorul cărții „Muncitorii sezonieri din Saxonia. Lucrare întocmită pe bază de constatări personale și calcule statistice” (1890). – 131.

Karișev, N. A. (1855–1905) – economist și statistician, fruntaș al zemstvelor. Începând din 1891 a fost profesor la Universitatea din Iuriev (Tartu), iar apoi la Institutul agronomic din Moscova. A colaborat la ziarul „Russkie Vedomosti”, la revistele „Zemstvo”, „Russkoe Bogatstvo” etc.; a scris în legătură cu problemele economiei gospodăriei țărănești din Rusia numeroase cărți și articole în care a apărat concepțiile narodnicilor liberali. Într-o serie de lucrări și articole ale sale, V. I. Lenin a criticat cu asprime concepțiile reacționare ale lui Karișev. – 1–2, 5, 7, 12, 13, 15–16, 18, 19, 20, 21, 22–24, 26–28, 29–30, 33.

Kautsky, Karl (1854–1938) – unul dintre liderii social-democrației germane și ai Internaționalei a II-a, la început marxist, mai târziu renegat al marxismului, ideolog al unuia dintre curentele oportuniste din mișcarea muncitorească – centrismul (kautskismul). La mișcarea socialistă Kautsky a început să participe în 1874. Pe vremea aceea concepțiile sale politice reprezentau un amestec de lassalleanism, neomalthusianism și anarhism. În 1881 a cunoscut pe K. Marx și pe F. Engels și sub influența lor a trecut pe pozițiile marxismului, dar încă în perioada aceea a dat dovadă

de oscilări și înclinații spre oportunism, lucru pentru care K. Marx și F. Engels l-au criticat cu asprime. În ultimele două decenii ale secolului trecut, Kautsky a scris o serie de lucrări în legătură cu unele probleme ale teoriei marxiste: „Doctrina economică a lui Karl Marx”, (1886), „Problema agrară” (1898) etc., care, cu toate greșelile pe care le conțineau, au avut un rol pozitiv în propagarea marxismului.

Mai târziu, când mișcarea revoluționară a luat o mare amploare, Kautsky a trecut pe pozițiile oportunismului; în ajunul primului război mondial el devine centrist, iar în timpul războiului trece în tabăra dușmanilor fățiși ai marxismului revoluționar, camuflindu-și social-șovinismul sub paravanul unei frazeologii cu coloratură internaționalistă. Kautsky a lansat teoria ultraimperialismului, a cărei esență reacționară a fost demascată de Lenin în lucrările „Falimentul Internaționalci a II-a” (1915), „Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului” (1916) și în alte lucrări. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Kautsky a criticat de pe poziții dușmănoase orinduirea sovietică socialistă, comunismul.

În lucrările sale „Statul și revoluția” (1917), „Revoluția proletară și renegatul Kautsky” (1918) și într-o serie de alte lucrări, V. I. Lenin a spus unei critici nimicitoare teoriile kautskiste. Arătând că de primejdios este kautskismul, V. I. Lenin scria: „Clasa muncitoare nu-și poate îndeplini rolul său revoluționar mondial dacă nu duce un război necrutător împotriva acestei atitudini de renegare, împotriva acestei lipse de caracter, împotriva acestei slugărnicii față de oportunism și împotriva acestei nemaipomenite trivializări teoretice a marxismului” (Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 306). – 40, 72, 85, 86–87, 88–89, 90, 95–96, 97, 98–103, 103–105, 106–109, 110–111, 112–114, 115, 116–120, 121–125, 126–129, 130–132, 133, 134–137, 138, 139–142, 143, 144, 145, 183, 194–199, 200–201, 202–203, 204–205, 214, 219, 229, 231, 264–265, 293–294, 298, 299, 300, 301, 332–333.

Kirchmann, Julius-Hermann (1802–1884) – filozof și publicist german, tovarăș de idei al lui Rodbertus – unul dintre teoreticienii „socialismului de stat”. În anii 1871–1876 a fost deputat în Reichstag din partea partidului „progresist”, partid burghez; autor al unei serii de lucrări în domeniul dreptului și al filozofiei. – 51.

Kobeleațki, A. I. (1862–1907) – alcătuitoarea unor culegeri de legi cu privire la reglementarea muncii în fabrici, adjunct al ministrului căilor de comunicație. A întocmit un „Indicator pentru uzul funcționarilor inspecției de fabrică și al fabricanților” (1897). – 7, 13.

Koenig, F. – economist german, autorul cărții „Situția agriculturii engleze sub presiunea concurenței internaționale din zilele noastre, mijloacele și căile pentru îmbunătățirea acestei situații” (1896). – 140.

Kolb, Georg Friedrich (1800–1884) – statistician și publicist german. În 1848 a fost deputat în parlamentul german; începând din 1863 – deputat în Camera bavareză; autorul cărții „Manual de statistică comparată” (1875). – 201.

Korsak, A. K. (1832-1874) – economist și publicist rus, autorul lucrării „Despre formele industriei în general și despre însemnătatea producției la domiciliu (industria meșteșugărească și industria casnică) în Europa occidentală și în Rusia” (1861). – 42.

Kricevski, B. N. (1866-1919) – social-democrat rus, publicist, unul dintre liderii „economismului”. De la sfârșitul penultimului deceniu al secolului trecut a luat parte la activitatea cercurilor social-democrate din Rusia ; la începutul ultimului deceniu al secolului a emigrat ; în străinătate a aderat la grupul „Eliberarea muncii” și a colaborat la publicațiile acestuia. Curînd însă s-a îndepărtat de grupul „Eliberarea muncii” și către sfârșitul deceniului a devenit unul dintre conducătorii „Uniunii social-democraților ruși din străinătate”, redactor al revistei „Rabocce Delo”, organul Uniunii. După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. nu a mai avut nici un rol în mișcarea social-democrată. – 376.

L

Labriola, Antonio (1843-1904) – publicist și filozof italian ; pe la sfârșitul deceniului al 9-lea al secolului trecut s-a îndepărtat de ideologia burgheză și a devenit marxist. În 1895 a publicat o carte intitulată „În amintirea «Manifestului Partidului Comunist»”. Această carte împreună cu cea apărută în 1896 sub titlul „Despre materialismul istoric” au constituit primele două părți ale lucrării „Studii asupra concepției materialiste a istoriei”. O analiză a acestei din urmă lucrări a fost făcută de G. V. Plehanov în articolul său „Concepția materialistă a istoriei” (vezi G. V. Plehanov : „Concepția materialistă a istoriei”, Editura P.C.R., 1945).

În lucrările sale, Labriola a expus bazele concepției materialiste a istoriei, a supus unci critici severe filozofia reacționară a lui Hartmann, Nietzsche, Croce, a combătut pe criticii burghezi ai marxismului și pe revizionști. – 194.

Lassalle, Ferdinand (1825-1864) – socialist mic-burghez german, întemeietorul unei varietăți a oportunismului în mișcarea muncitorească germană – lassalleanismul.

Lassalle a fost unul dintre întemeietorii Uniunii generale a muncitorilor germani (1863). Crearea acestei Uniuni a avut o însemnătate pozitivă pentru mișcarea muncitorească, dar Lassalle, în calitatea sa de președinte al Uniunii, a dirijat-o pe o cale oportunistă. Limitîndu-se la lupta pentru o activitate parlamentară pașnică, lassalleenii socoteau că, prin agitația legală pentru dreptul de vot universal, prin crearea de asociații de producție subvenționate de statul iuncherilor, vor reuși să construiască un „stat popular liber”. Lassalle a sprijinit politica de unificare a Germaniei prin măsuri înfăptuite „de sus”, sub hegemonia Prusiei reacționare. Politica oportunistă a lassalleenilor a constituit o piedică în calea activității Internaționalei I, în calea creării unui partid cu adevărat muncitoresc în Germania și a întirziat formarea conștiinței de clasă a muncitorilor.

Greșelile teoretice și politice ale lassalleenilor au fost aspru criticate de către clasicii marxism-leninismului (vezi K. Marx. „Critica programului de la Gotha“ ; V. I. Lenin. „Statul și revoluția“ și alte lucrări). – 163, 203.

Lehmann, Karl – medic, social-democrat, membru al organizației din München a social-democrației germane, a dat sprijin „Iskrei“ în perioada cînd sediul redacției se afla la München. – 414.

Lenin, V. I. (Ulianov, V. I., V. Ilin, Vl. Ilin, Vlad. Ilin, Vladimir Ilin, T. H., F. P.) (1870–1924) – date biografice. – 17, 49, 54, 57, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 74, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 90, 91, 95, 113, 117, 126, 132, 136, 138, 149, 151, 153, 154, 155, 173–175, 222, 232, 251, 297, 326–330, 331–332, 333–343, 344, 377–379.

Liebknicht, Wilhelm (1826–1900) – militant de seamă al mișcării muncitorești germane și internaționale, unul dintre întemeietorii și conducătorii partidului social-democrat din Germania. A luat parte activă la revoluția din 1848–1849 din Germania ; după înfrîngerea acesteia, a emigrat mai întîi în Elveția, apoi la Londra, unde s-a apropiat de Marx și de Engels. Sub influența lor, Liebknicht devine socialist, iar după întoarcerea sa în Germania, în 1862, și după înființarea Internaționalei I a fost unul dintre cei mai fervenți propagandiști ai ideilor revoluționare ale Internaționalei și organizator al secțiilor ei din Germania. Din 1875 și pînă la sfîrșitul vieții sale Liebknicht a fost membru al Comitetului Central al partidului social-democrat din Germania și redactor responsabil al Organului său central – „Vorwärts“ („Înainte“). Din 1867 pînă în 1870 a fost deputat în Reichstagul Confederației Germaniei de nord, iar începînd din 1874 a fost în repetate rînduri ales deputat în Reichstagul german ; a folosit cu pricepere tribuna parlamentului pentru a demasca politica internă și externă reacționară a iuncherimii prusace. Pentru activitatea sa revoluționară a fost de repetate ori întemnițat. A luat parte activă la organizarea Internaționalei a II-a. Marx și Engels îl prețuiau pe Liebknicht, îi îndrumau activitatea, dar în același timp criticau foarte aspru politica lui împăciuitoare față de elementele oportuniste. – 186, 301.

Luxemburg, Rosa (1871–1919) – militant de seamă al mișcării muncitorești internaționale, unul dintre liderii aripii stîngi a Internaționalei a II-a. În mișcarea revoluționară a început să activeze în a doua jumătate a deceniului al 9-lea al secolului trecut, a fost unul dintre întemeietorii mișcării social-democrate poloneze, a luptat împotriva naționalismului din rîndurile acestei mișcări. Începînd din 1897 a participat activ la mișcarea social-democrată germană, a combătut bernsteinismul și millerandismul. A luat parte la prima revoluție rusă (la Varșovia), în 1907 a participat la Congresul al V-lea (de la Londra) al P.M.S.D.R., unde i-a sprijinit pe bolșevici. Chiar de la începutul războiului imperialist s-a situat pe poziții internaționaliste. A fost unul dintre inițiatorii creării grupului „Internaționala“, care după un timp și-a schimbat denumirea în „Spartacus“, iar mai tîrziu – în „Uniunea Spartacus“ ; a scris (în închisoare) sub pseudonimul Junius broșura „Criza social-democrației“ (vezi articolul lui

Lenin „Despre broșura lui Junius“, Őpere, vol. 22, Editura P.M.R., 1952, pag. 299–314). După Revoluția din noiembrie din Germania a participat la Congresul de constituire a Partidului Comunist din Germania, congres la care ea a avut un rol conducător. În ianuarie 1919 a fost arestată și asasinată din ordinul guvernului Scheidemann. Lenin, care o aprecia foarte mult pe R. Luxemburg, a criticat în repetate rânduri greșelile ei (în problema rolului partidului, a imperialismului, în problema național-colonială, în problema țărănească, în problema revoluției permanente etc.), ajutînd-o astfel să adopte o poziție justă. – 229.

M

Martov, L. (Tederbaum, I. O., Egor) (1873–1923) – unul dintre liderii menșevismului. În cadrul mișcării social-democrate a început să activeze în ultimul deceniu al secolului trecut. În 1895 a participat la organizarea „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg. În 1896 a fost arestat și deportat pe termen de 3 ani la Turuhansk. În 1900, după expirarea termenului deportării, a luat parte la pregătirea editării ziarului „Iskra”, a făcut parte din redacția ziarului. La Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. s-a situat în fruntea „minorității” și de atunci a fost unul dintre conducătorii instituțiilor centrale ale menșevismului și redactor de publicații menșevice. În anii reacțiunii a fost lichidator, a redactat ziarul „Golos Soțial-Demokrata”, a luat parte la conferința antipartinică „din august” (1912). În perioada primului război mondial s-a situat pe poziții centriste. După Revoluția din Octombrie a trecut în tabăra dușmanilor fățiși ai Puterii sovietice. În 1920 a emigrat în Germania și, stabilindu-se la Berlin, a întemeiat și redactat publicația menșevică „Soțialisticeski Vestnik”. – 240, 330, 344.

Marx, Karl (1818–1883) – întemeietorul comunismului științific, ginditor genial, corifeu al științei revoluționare, conducătorul și învățătorul proletariatului internațional (vezi articolul lui V. I. Lenin „Karl Marx (Scurtă schiță biografică și expunere a marxismului)”, Őpere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 29–77). – 40, 42–43, 45, 46–48, 49–51, 52, 53, 66–68, 69–70, 72–73, 74, 76, 77, 78–79, 86, 88, 96, 97, 102, 115, 121, 122, 126, 137, 140, 143, 144, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 163, 164, 176, 177, 178, 195, 196–197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 209, 213, 226–227, 239, 240, 242, 253, 293, 294, 297, 298, 322, 350.

Mihailovski, N. K. (1842–1904) – teoretician de vază al narodnicismului liberal, publicist, critic literar, filozof pozitivist, unul dintre reprezentanții școlii subiective în sociologie. Și-a început activitatea publicistică în 1860 ; în 1868 devine colaborator, iar mai tîrziu unul dintre redactorii revistei „Otecestvennie Zapiski”. La sfîrșitul deceniului al 8-lea a întocmit și redactat publicațiile partidului „Narodnaia volia”. În 1892 a preluat conducerea revistei „Russkoe Bogatstvo”, în coloanele căreia a dus o luptă înverșunată împotriva marxismului. Critica concepțiilor lui Mihailovski a fost făcută în lucrarea lui V. I. Lenin „Ce sînt «prietenii poporului» și cum luptă ei împotriva social-democraților?” (1894), precum și în alte lucrări. – 196.

Mikulin, A. A. – inginer mecanic, inspector de fabrici în circumscripția Vladimir, iar apoi inspector-șef de fabrici în gubernia Herson; a scris „Din istoria aplicării legii de la 3 iunie 1886” (1893), „Industria de fabrică și industria meșteșugărească din orașul Odesa, gubernia Herson și din guvernământul militar Nikolaev...” (1897) ș. a. – 4, 8, 20, 34.

Mill, John Stuart (1806–1873) – filozof și economist burghez englez, unul dintre reprezentanții de seamă ai pozitivismului. În anii 1865–1868 a fost membru al Camerei comunelor. Principalele sale lucrări filozofice sînt: „Sistem de logică deductivă și inductivă” (1843) și „Filozofia lui sir William Hamilton” (1865). Principala sa lucrare economică este „Principii de economie politică” (1848). Mill a fost unul dintre reprezentanții economiei politice burgheze care, după cum a spus Marx, „căutau să pună de acord economia politică a capitalului cu revendicările proletariatului, care acum nu mai puteau fi ignorate” („Capitalul”, vol. I, Editura politică, 1960, ediția a IV-a, pag. 50). Mill a făcut un pas înapoi în comparație cu D. Ricardo; el a abandonat teoria valorii bazate pe muncă și a înlocuit-o cu teoria vulgară a cheltuielilor de producție. El a încercat să explice profitul capitaliștilor cu ajutorul teoriei pseudoștiințifice a abstenenței, afirmînd că în consumul lor capitaliștii ar practica abstenența. În problema populației, Mill era un adept al teoriei antiumane a lui Malthus. Critica concepțiilor economice ale lui Mill a fost făcută de N. G. Cernișevski în adnotările sale la traducerea cărții lui Mill „Principii de economie politică” (1860–1861) și în lucrarea sa „Studii de economie politică (după Mill)” (1861). – 51, 147.

N

N.-on – vezi Danielson, P. F.

Napoleon al III-lea (Bonaparte, Ludovic) (1808–1873) – împărat al Franței între 1852 și 1870, nepot de frate al lui Napoleon I. După zdrobirea revoluției din 1848 a fost ales președinte al Republicii franceze; în noaptea spre 2 decembrie 1851 a săvîrșit o lovitură de stat, iar ulterior s-a proclamat împărat al Franței.

Napoleon al III-lea a dus o politică externă aventuroasă, în interesul marii burghezii; politica sa internă se caracteriza prin dezmățul terorii polițienești și prin întărirea birocrației, combinate cu procedee demagogice de cochetare cu muncitorii, cărora le făcea făgăduieli mincinoase și le acorda mici înlesniri și reforme mărunte, stringînd astfel „lațul de gîtul maselor muncitoare pentru ani îndelungați” (V. I. Lenin, Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 134). – 192, 226–227.

Narișkin, A. A. – mare moșier din gubernia Orel, membru al Consiliului nobilimii unite. După revoluția din 1905 – membru al Consiliului de stat, exponent al cercurilor de extremă dreaptă. – 412.

Nejdanov, P. (Lipkin, F. A.) (născut în 1868) – publicist, unul dintre „criticii lui Marx”, ulterior menșevic, lichidator inveterat. A luat parte la Congresul al IV-lea (de la Stockholm) și la Congresul al V-lea (de la Londra) al P.M.S.D.R., a colaborat la publicații lichidatoriste și a fost

unul dintre autorii „Scrisorii deschise“ a celor 16 menșevici cu privire la lichidarea partidului (1910); după conferința din august 1912 – membru al centrului conducător menșevic (C.O.). În timpul primului război mondial – social-șovinist, unul dintre redactorii ziarului menșevic „Raboceaia Gazeta“, care apărea în 1917 la Petersburg. – 150–152, 153, 154.

O

Orlov, P. A. – alcătuitorul „Indicatorului fabricilor și uzinelor din Rusia europeană“. Prima ediție a apărut în 1881, a doua în 1887 și a treia – (în colaborare cu S. G. Budagov) – în 1894. – 2, 3, 4, 8, 13.

Owen, Robert (1771–1858) – mare socialist-utopist englez; el a supus unei critici aspre bazele orînduirii capitaliste, dar n-a știut să dezvăluie adevăratele rădăcini ale contradicțiilor capitalismului; el considera că principala cauză a inegalității sociale rezidă în insuficienta răspîndire a instrucțiunii, iar nu în însuși modul de producție capitalist, și că poate fi înlăturată prin răspîndirea cunoștințelor și prin înfăptuirea unor reforme sociale, în care scop el a preconizat un amplu program de măsuri reformiste. Owen a luptat pentru limitarea prin lege a duratei zilei de muncă, pentru protecția muncii, pentru educarea obștească a copiilor.

În concepția lui Owen, viitoarea societate „rațională“ urma să fie o federație liberă de mici comune autonome (cu cel mult 3.000 de membri). Dar încercările lui Owen de a-și pune în practică ideile au suferit un eșec. În anii 1830–1850 a luat parte activă la mișcarea sindicală și co-operativă și a desfășurat o vastă activitate de luminare a muncitorilor. Vorbind despre importanța pe care a avut-o pentru mișcarea muncitorească engleză din secolul al XIX-lea activitatea desfășurată de Owen, Engels scria: „Toate mișcărilor sociale, toate progresele reale care s-au realizat în Anglia în interesul muncitorilor sînt legate de numele lui Owen“ („Anti-Dühring“, E.S.P.L.P. 1955, ediția a III-a, pag. 291).

Principalele lucrări ale lui Owen sînt: „Despre formarea caracterului omenesc“ (1813), „Raport adresat comitatului Lanark cu privire la un plan de atenuare a calamităților sociale“ (1820), „Cartea noii lumi morale“ (1836–1844) ș. a. – 107.

P

Parvus (Gbel'fand, A. L.) (1869–1924) – menșevic; în deceniul al 9-lea al secolului trecut a emigrat din Rusia; în ultimul deceniu al secolului trecut și în primul deceniu al secolului al XX-lea a participat la activitatea partidului social-democrat din Germania, aderînd la aripa lui stîngă; a fost redactor al ziarului „Sächsische Arbeiter-Zeitung“. A scris o serie de lucrări în probleme de economie mondială. După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. a aderat la menșevici. În perioada primei revoluții ruse el se afla în Rusia, unde a colaborat la ziarul menșevic „Nacealo“, a preconizat participarea la alegerile pentru Duma lui Bulighin și a sprijinit tactica micilor tranzacții cu cadeții etc. Parvus a formulat teoria antimarxistă a „revoluției permanente“, pe care Troțki a transformat-o

ulterior într-o armă de luptă împotriva leninismului. În anii primului război mondial – ultrașovinist, agent al imperialismului german și editor al revistei „Die Glocke” – organ „al renegării și al slugărnicii infame în Germania” (V. I. Lenin, Opere, vol. 21, Editura politică, 1959, pag. 418). – 56, 60–61, 144, 414.

Petr Nikolaevici – vezi Romanov, P. N.

Plehanov, G. V. (Beltov, N.) (1856–1918) – eminent militant al mișcării muncitorești ruse și internaționale, primul propagator al marxismului în Rusia, luptător intransigent pentru concepția materialistă despre lume. În 1875, încă pe când era student, Plehanov a intrat în legătură cu narodnicii, cu muncitorii din Petersburg și s-a încadrat în activitatea revoluționară. În 1877 a intrat în organizația narodnică „Zemlea i volca” („Pământ și libertate”), iar în 1879, după scindarea acesteia, a trecut în fruntea noii organizații narodnice „Cernii peredel”. În 1880 a emigrat din Rusia; în anii care au urmat el a rupt cu narodnicismul și în 1883 a creat la Geneva prima organizație marxistă rusă: grupul „Eliberarea muncii”. În primii ani ai secolului al XX-lea, Plehanov a redactat, împreună cu V. I. Lenin, ziarul „Iskra” și revista „Zarea”, a luat parte la elaborarea proiectului de program al partidului și la pregătirea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R. Plehanov a scris numeroase lucrări de filozofie, de istorie a doctrinelor social-politice, de teorie a artei și literaturii, lucrări care constituie un aport prețios la tezaurul socialismului științific.

Principalele lucrări teoretice ale lui Plehanov sînt: „Socialismul și lupta politică” (1883), „Divergențele noastre” (1885), „Contribuții la dezvoltarea concepției moniste asupra istoriei” (1895), „Contribuții la istoria materialismului” (1896), „Fundamentarea narodnicismului în lucrările d-lui Voronțov (V. V.)” (1896), „Concepția materialistă a istoriei” (1897), „Despre rolul personalității în istorie” (1898) și altele. „În decurs de 20 de ani, 1883–1903 – scria V. I. Lenin –, el a dat o mulțime de lucrări excelente, îndreptate mai ales împotriva oportuniștilor, machiștilor, narodnicilor” (Opere, vol. 20, Editura politică, 1959, pag. 360). V. I. Lenin spunea că lucrările filozofice ale lui Plehanov sînt cele mai bune din literatura marxistă internațională.

Plehanov a avut însă și greșeli serioase, care au constituit germenele concepțiilor lui menșevice de mai târziu. El subaprecia rolul revoluționar al păcănimii și vedea în burghezia liberală un aliat al clasei muncitoare; admitînd în vorbe ideea hegemoniei proletariatului, în fapt el se ridica împotriva esenței acestei idei.

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Plehanov s-a situat pe o poziție împăciuitoare față de oportuniști, iar mai târziu s-a alăturat menșevicilor. În perioada revoluției ruse din 1905–1907 s-au ivit profunde divergențe între el și bolșevici în problemele fundamentale ale tacticii. Mai târziu el s-a îndepărtat de mai multe ori de menșevici, oscilînd între menșevism și bolșevism. În anii 1908–1912, Plehanov a luat atitudine împotriva lichidatorismului, situîndu-se în fruntea grupului „menșevicilor-partiții”. În timpul războiului mondial din 1914–1918 s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. După revoluția burghezo-democratică din

februarie 1917 Plehanov s-a întors în Rusia și a adoptat o poziție de sprijinire a guvernului provizoriu burghez ; față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă. – 73, 177, 240, 246, 248, 253, 305, 326, 329–332, 333–336, 337, 338–339, 340–341, 342–343, 344, 351, 357, 375, 376.

Pobedonosțev, K. P. (1827–1907) – om de stat reacționar din Rusia țaristă, ober-procuror al sinodului, șeful efectiv al guvernului și principalul inspirator al deșănțatei reacțiuni iobăgiste din timpul domniei lui Alexandru al III-lea ; a continuat să aibă un rol important și în timpul domniei lui Nicolaie al II-lea. De-a lungul întregii sale vieți a dus o luptă înverșunată împotriva mișcării revoluționare. A fost un adversar hotărât al reformelor burgheze din deceniul al 7-lea al secolului trecut, partizan al monarhiei absolute, dușman al științei și culturii. În octombrie 1905, în perioada de avânt al revoluției burghezo-democratice, a fost nevoit să-și dea demisia și să se retragă din viața politică. – 225.

Postnikov, V. E. (1844–1908) – economist-statistician, a lucrat la ministerul agriculturii și domeniilor statului la cadastrarea pământurilor statului, membru al Societății de științe economice. Autorul cărții „Gospodăria țărănească din sudul Rusiei” (1891). V. I. Lenin analizează cartea lui Postnikov în lucrările sale : „Noi schimbări economice în viața țărănească”, „Cu privire la așa-zisa problemă a pietcelor” (vezi Opere complete, vol. 1, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 1–123) și „Dezvoltarea capitalismului în Rusia” (vezi Opere complete, vol. 3, Editura politică, 1961, ediția a doua). Dând o înaltă apreciere cărții lui Postnikov, V. I. Lenin a subliniat că în explicarea proceselor economice se întilnesc la Postnikov contradicții, precum și greșeli de metodologie. – 113.

Petrosov, A. N. (Arseniev) (1869–1934) – unul dintre liderii menșevismului. În ultimul deceniu al secolului trecut a aderat la marxiști. Pentru participarea sa la activitatea „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg a fost deportat în gubernia Veatka. În 1900 a plecat în străinătate, unde a luat parte la fondarea ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”. După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R. – adept al menșevismului. În anii reacțiunii – ideolog al lichidatorismului, a avut un rol conducător în organele de presă menșevice „Vozrojenie”, „Nașa Zarea” ș.a. În timpul primului război mondial – social-șovinist. După Revoluția Socialistă din Octombrie a emigrat ; în străinătate s-a dedat în presă la atacuri împotriva Puterii sovietice. – 326, 330, 332–333, 339–342, 377–378, 379.

Prokopovici, S. N. (1871–1955) – economist și publicist burghez, reprezentant de seamă al „economismului”, unul dintre primii propagatori ai bernsteinismului în Rusia. Membru activ al organizației monarhiste liberale „Uniunea eliberării”. În 1906 – membru al C.C. al partidului cadet. Redactor și editor al revistei semicadete, semimenșevice „Bez Zaglavii” („Fără titlu”), colaborator activ al ziarului „Tovarișci”. Autor al unor cărți despre problema muncitorească, scrise de pe poziții bernsteinist-libe

rale. În 1917 - ministru al aprovizionării în guvernul provizoriu burghez. După Revoluția din Octombrie a fost expulzat din U.R.S.S. pentru activitate antisovietică. - 199, 204, 293, 294-295, 297, 298-301, 302, 303.

Proudhon, Pierre-Joseph (1809-1865) - publicist, economist și sociolog francez, unul dintre întemeietorii anarhismului, ideolog al micii burghezii, năzuia spre eternizarea micii proprietăți private și critica de pe poziții mic-burgheze marea proprietate capitalistă. A întocmit proiecte utopice de organizare a unei „bănci a poporului“, care prin acordarea de „credit gratuit“ să ajute pe muncitori să-și procure mijloace de producție proprii și să devină mici patroni. Același caracter reacționar îl avea și utopicul său proiect pentru crearea unor „bănci de schimb“ speciale, cu ajutorul cărora oamenii muncii ar putea, chipurile, să-și asigure desfacerea „echitabilă“ a produselor muncii lor fără a aduce vreo atingere proprietății capitaliste asupra uneltelor și mijloacelor de producție. A negat - de pe poziții anarhiste - statul, considerându-l ca principala sursă a contradicțiilor de clasă. A propagat „contopirea“ burgheziei și a proletariatului într-o singură clasă, a propovăduit ideea colaborării economice între aceste clase pe baza schimbului de mărfuri efectuat fără intermediul banilor. În 1846 a apărut cartea sa „Sistemul contradicțiilor economice, sau filozofia mizeriei“, în care sînt expuse concepțiile sale filozofice și economice mic-burgheze. În lucrarea sa „Mizeria filozofiei“, Marx a făcut cărții lui Proudhon o critică nimicitoare, demonstrînd inconsistența ei științifică. Ales în Adunarea constituantă în perioada revoluției din 1848, Proudhon a condamnat acțiunile revoluționare ale clasei muncitoare. El a aprobat lovitură de stat bonapartistă de la 2 decembrie 1851, după care a fost instaurat în Franța al doilea imperiu. - 39, 52, 152, 262.

Q

Quesnay, François (1694-1774) - economist francez, întemeietorul școlii fiziocrate; a făcut studii de medicină. Autorul lucrării „Tableau économique“ („Tabloul economic“), apărută în 1758, în care a încercat, pentru prima oară în istoria economiei politice burgheze, să înfățișeze procesul anual al reproducției în ansamblul său, precum și rolul diferitelor lui momente componente. Analiza amănunțită a „Tabloului economic“ a fost făcută de Marx în „Teorii asupra plusvalorii“ și în capitolul „Din istoria critică“, scris de el pentru cartea lui F. Engels „Anti-Dühring“. - 67.

R

R.M. - autorul articolului „Realitatea noastră“, publicat ca supliment special la ziarul „Raboccaia Misl“, septembrie 1899. - 235-236, 240-242, 244, 245-246, 248, 249, 250-251, 252, 253, 254-257.

Ramsay, George (1800-1871) - economist englez, autor al unei serii de lucrări în domeniul filozofiei și al economiei, cea mai importantă dintre acestea fiind „Eseu asupra repartiției avuției“ (1821, 1836). - 69.

Read, C. S. (1826-1905) - economist englez, specialist în domeniul

agriculturii. Membru al parlamentului în anii 1865–1880, 1884, 1885. – 116.

Rešetnikov, P. M. (1841–1871) – scriitor democrat rus ; deosebit de cunoscută este povestirea sa „Oameni din Podlipnaia“, publicată în „Sovremennik“, în care a descris viața nespus de grea a țăranilor din Ural și a edecarilor de pe Kama. În alte scrieri ale lui Rešetnikov : „Minerii“, „Glumovii“ ș. a., este zugrăvită pentru prima oară în literatura rusă viața muncitorilor din Ural, munca lor istovitoare, înaltele lor calități morale, primele încercări spontane de protest împotriva exploataților. – 407.

Ricardo, David (1772–1823) – eminent economist englez, autorul lucrărilor „Despre principiile economiei politice și ale impunerii“ (1817), „Despre protecția agriculturii“ (1822) și al altor lucrări, în care și-a găsit incununarea economia politică burgheză clasică.

Apărind interesele burgheziei în lupta ei împotriva rămășițelor feudalismului, Ricardo susținea principiul liberei concurențe, cerea înlăturarea tuturor îngrădirilor care frinau dezvoltarea producției capitaliste. Însemnătatea istorică a lui Ricardo în domeniul științei economice rezidă, în primul rând, în a sa teorie a valorii bazate pe muncă, pe care a căutat s-o pună la baza întregii economii politice. Dezvoltind teoria valorii a lui A. Smith, Ricardo a demonstrat că valoarea este determinată de munca cheltuită pentru producerea mărfii, că din această sursă izvorăsc atât salariul muncitorului cit și veniturile neprovenite din muncă : profitul și renta. El a descoperit opoziția dintre salariul muncitorului și profitul capitalistului, adică a descoperit conflictul care există în sfera circulației între interesele proletariatului și cele ale burgheziei.

Dar mărginirea de clasă a lui Ricardo l-a împiedicat să facă o analiză cu adevărat științifică a capitalismului, să descopere secretul exploatarei capitaliste. Ricardo considera că producția de mărfuri este forma veșnică și firească a producției sociale. El n-a înțeles natura socială a valorii, n-a văzut deosebirea dintre valoare și prețul de producție și n-a putut să explice originea și esența banilor.

Critica concepțiilor teoretice ale lui Ricardo a fost făcută de Marx în „Capitalul“, în „Teorii asupra plusvalorii“ și în alte lucrări. – 42, 51, 52, 69–70, 74.

Rodbertus-Jagetzow, Johann-Karl (1805–1875) – economist vulgar german, mare moșier prusian, unul dintre teoreticienii „socialismului de stat“. Rodbertus considera că contradicțiile dintre muncă și capital pot fi rezolvate printr-o serie de reforme pe care trebuie să le înfăptuiască statul iuncheresc prusac ; el voia să mențină, după cum spunea Engels, „clasa privilegiată încă cel puțin 500 de ani“ (K. Marx și F. Engels, Opere, vol. XVI, partea 1, ed. rusă, 1937, pag. 186). Neînțelegind originea plusvalorii și esența contradicției fundamentale a capitalismului, Rodbertus considera că crizele economice se datoresc subconsumului maselor muncitoare.

Principalele lucrări ale lui Rodbertus sînt : „Contribuții la cunoașterea orînduirii noastre de stat și economice“ (1842), „Scrisori sociale către von Kirchmann“ (1850–1851, 1884). – 52, 54, 203, 297.

Romanov, P. N. (născut în 1864) – mare duce, unchi al lui Nicolaie al II-lea, ultimul țar al Rusiei, și fiu al unui văr al lui Alexandru al III-lea. – 414.

S

Say, Jean-Baptiste (1767–1832) – economist burghez francez, părintele economiei politice vulgare. În lucrările sale, el a încercat să infirme teoria valorii bazate pe muncă, declarând că sursa valorii o constituie „cei trei factori ai producției” – munca, capitalul și pământul; a negat exploatarea oamenilor muncii, antagonismul dintre muncă și capital, contradicția dintre producție și consum, posibilitatea crizelor economice. K. Marx critică concepțiile burghezo-apologetice ale lui Say în „Capitalul” și în „Teorii asupra plusvalorii”. – 52, 70, 74.

Sergbeev, I. I. (Ioan din Kronstadt) (1829–1908) – preot la catedrala din Kronstadt, membru de onoare al organizației monarhiste, ultrareacționare „Uniunea poporului rus”, obscurantist, avea o reputație de prezicător; se bucura de o mare influență în cercurile de la curte și în păturile înapoiate ale populației și era vestit prin ațipările sale pogromiste împotriva naționalităților neruse. – 309.

Sering, Max (1857–1939) – economist german, profesor; în 1883 a studiat agricultura Americii de Nord. El este autorul articolului „Comerțul de cereale în Statele Unite ale Americii”, publicat în dicționarul enciclopedic „Handwörterbuch der Staatswissenschaften” și tradus în limba rusă (vezi culegerea „Proprietatea funciară și agricultura”. Moscova, editura „Vodovozov”, 1896). În lucrările sale consacrate problemei agitare și teoriei crizelor a propagat faimoasa „lege a fertilității descrescânde a solului”, a apărat interesele marilor proprietari funciari și ale chiaburilor. – 120, 123.

Sieber, N. I. (1844–1888) – economist și publicist rus, profesor de economie politică și de statistică la Universitatea din Kiev; a colaborat la o serie de reviste radicale și liberale din perioada 1880–1890. În 1871 a scris disertația „Teoria lui D. Ricardo asupra valorii și capitalului în legătură cu completările și explicările ulterioare”, lucrare apreciată pozitiv de K. Marx în postfața la ediția a doua a volumului I al „Capitalului”. Într-o ediție revăzută și completată, această lucrare a lui Sieber a fost retipărită în 1885 sub titlul „Studiile social-economice ale lui David Ricardo și Karl Marx”. Cunoscută erau de asemenea lucrările sale „Teoria economică a lui Marx” (publicată în 1876–1878 în revisrele „Znanie” și „Slovo”), „Studii asupra economiei societății primitive” (1883) ș. a. În 1881, aflându-se la Londra, a cunoscut personal pe K. Marx și pe F. Engels. Sieber a fost în Rusia unul dintre primii popularizatori și propagatori ai lucrărilor economice ale lui K. Marx.

Sieber a înțeles însă unilateral marxismul și n-a fost un adept al doctrinei revoluționare a lui K. Marx. – 52, 70.

Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de (1773–1842) – economist și istoric elvețian. La începutul activității sale, Sismondi a fost adept al școlii economice burgheze clasice, apoi a devenit un exponent al socialismului mic-burghez și întemeietorul romantismului economic, în care își găseau expresia concepțiile micilor producători. Sismondi a relevat contradicțiile capitalismului, dar n-a știut să dezvăluie rădăcinile lor. El nu înțelegea tendințele progresiste ale marii producții capitaliste și declara drept ideal industria bazată pe sistemul breslelor și agricultura patriarhală, care nu corespundeau de loc noilor condiții economice.

Lenin a supus unei critici amănunțite doctrina lui Sismondi în lucrarea sa „Cu privire la caracterizarea romantismului economic” (vezi Opere complete, vol. 2, Editura politică, 1960, ediția a doua, pag. 119–252). Principalele lucrări economice ale lui Sismondi sînt : „Noi principii de economie politică sau despre avuție sub aspectul raportului dintre ea și populație” (1819) și „Studii de economie politică” (1837–1838). – 39, 75, 98.

Skvorțov, A. I. (1848–1914) – economist burghez, agronom, profesor la Institutul de agricultură și silvicultură din Novo-Aleksandria ; autorul unei serii de lucrări de economie politică și de economie agrară. În lucrările sale, V. I. Lenin a criticat în repetate rânduri concepțiile lui Skvorțov. Principalele lucrări ale lui Skvorțov sînt : „Influența transportului cu aburi asupra agriculturii” (1890), „Studii economice” (1894), „Bazele economiei politice” (1898) ș. a. – 76, 100.

Smith, Adam (1723–1790) – economist englez, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai economiei politice burgheze clasice. În lucrarea sa „Studiu asupra naturii și cauzelor avuției națiunilor” (1776), el a afirmat pentru prima oară că izvorul valorii îl constituie orice muncă, indiferent de ramura de producție în care ea este cheltuită. Pornind de la această teză, el a tras o concluzie extrem de importantă, și anume că salariul muncitorului reprezintă o parte din produsul muncii lui și este determinat de valoarea mijloacelor lui de existență, că izvorul veniturilor capitaliștilor și ale proprietarilor funciari îl constituie tot munca muncitorilor. Smith a fost primul care a arătat că societatea capitalistă se compune din trei clase : muncitori, capitaliști și proprietari funciari ; dar, din cauza caracterului limitat al concepțiilor sale burgheze, el a negat existența luptei de clasă în această societate. Relevînd marile merite ale lui Smith în dezvoltarea economiei politice, K. Marx și V. I. Lenin au arătat totodată mărginirea burgheză a concepțiilor lui, caracterul lor contradictoriu și eronat. Smith confunda determinarea justă a valorii mărfurilor prin timpul de muncă pe care îl conțin cu determinarea valorii mărfurilor prin valoarea muncii însăși. Susținînd că în capitalism valoarea se compune numai din venituri – salariu, profit și rentă –, el omitea în mod greșit valoarea capitalului constant consumat în procesul de producție a mărfii. Tezele greșite ale lui Smith au fost folosite de economiștii burghezi vulgari în scopul apărării ideologice a capitalismului. – 51, 52, 67–68, 69–70, 75.

Sombart, Werner (1863–1941) – economist burghez vulgar german, unul dintre principalii ideologi ai imperialismului german. Profesor la Univer-

sitatea din Breslau, apoi la cea din Berlin. La începutul activității sale, Sombart a fost unul dintre ideologii tipici ai „social-liberalismului...”, care are o ușoară spoială de marxism“ (V. I. Lenin, Opere, vol. 18, E.S.P.L.P. 1957, pag. 54). Ulterior a devenit un dușman fățiș al marxismului, prezentând capitalismul ca un sistem economic armonios. În ultimii ani ai vieții sale a trecut pe pozițiile fascismului și a proslăvit regimul hitlerist. Principalele lucrări ale lui Sombart sînt: „Socialismul și mișcarea socială în secolul al XIX-lea“ (1896), „Capitalismul contemporan“ (1902). – 148.

Stabovici, M. A. (1861–1923) – liberal moderat, a avut un rol important în mișcarea zemstvelor; membru al Dumei I și a II-a de stat. A făcut parte din partidul cadet, ulterior – unul dintre organizatorii partidului octombriștilor („Uniunea de la 17 octombrie“). În timpul Revoluției din februarie 1917 a fost numit guvernator general al Finlandei, apoi reprezentant al guvernului provizoriu în străinătate. – 408, 410, 412.

Struve, N. A. – soția lui P. B. Struve. – 377, 379.

Struve, P. B. (Gcamănul, Bobo) (1870–1944). – economist și publicist burghez rus; în ultimul deceniu al secolului trecut a fost unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai „marxismului legal“; colaborator și redactor al revistelor „Novoe Slovo“ (1897), „Nacealo“ (1899) și „Jizn“ (1900). Încă în prima sa lucrare, „Note critice cu privire la problema dezvoltării economice a Rusiei“ (1894), Struve, criticînd narodnicismul, a procedat la „analizarea critică“ și la „completarea“ teoriei economice și filozofice a lui K. Marx, s-a solidarizat cu reprezentanții economiei politice burgheze vulgare, a propagat malthusianismul. „Marele maestru al renegării“, așa l-a numit pe Struve V. I. Lenin (Opere, vol. 13, E.S.P.L.P. 1957, pag. 488). Struve a fost unul dintre teoreticienii și organizatorii organizației liberalo-monarhiste „Uniunea eliberării“ (1904–1905) și redactorul organului ei de presă ilegal – „Osvojojenie“ (1902–1905). De la înființarea partidului cadeților în 1905, el a fost membru al C.C. al acestui partid. După înfringerea revoluției din 1905–1907, Struve a alunecat pe panta naționalismului ultrareacționar; de la începutul războiului mondial din 1914–1918 el a fost unul dintre ideologii agresivi ai imperialismului rus. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Struve a fost un dușman înrăit al Puterii sovietice, membru al guvernului contrarevoluționar al lui Vranghel și, în cele din urmă, emigrant alb. – 66–67, 68, 69–71, 72–73, 74–75, 76, 77–78, 79–80, 81–82, 83, 126, 150, 329, 330, 331, 332, 342, 350, 377–379, 380.

T

T. H. – vezi Lenin, V. I.

Timireazev, D. A. (1837–1903) – statistician rus, multă vreme a fost redactor al publicațiilor „Anuarul ministerului de finanțe“ și „Buletinul finanțelor, industriei și comerțului“. Începînd din 1894, a condus secția de economie agricolă și de statistică a ministerului domeniilor statului; a făcut parte din Comisia pentru cercetarea industriei meșteșugărești din

Rusia ; membru al Societății de geografie din Rusia, membru corespondent al Societății de științe economice, autor a numeroase lucrări de statistică industrială. - 6.

Tugan-Baranovski, M. I. (1865-1919) - economist burghez rus, în ultimul deceniu al secolului trecut - reprezentant de vază al „marxismului legal”, colaborator al revistelor „Novoe Slovo” (1897), „Nacealo” (1899) ș. a. În perioada primei revoluții burghezo-democratice din Rusia a făcut parte din partidul cadet. După Revoluția Socialistă din Octombrie a luat parte activă la contrarevoluția burgheză din Ucraina și a fost ministru de finanțe al Radei centrale ucrainene. Principalele lucrări ale lui Tugan-Baranovski din ultimul deceniu al secolului trecut sînt : „Crizele industriale în Anglia contemporană, cauzele și influența lor asupra vieții poporului” (1894), „Fabrica rusă în trecut și în prezent”, vol. I (1898) ș. a. - 16, 23, 45-46, 47, 48, 50-52, 66, 80, 126, 153, 331.

U

Uspenski, G. I. (1843-1902) - eminent scriitor și publicist rus, democrat-revoluționar. A colaborat la revistele „Sovremennik” și „Otecestvennie Zapiski”. În scrierile sale, el înfățișează cu mare măiestrie aspirarea și lipsa de drepturi a sărăcimii de la orașe și a țărănimii, viața amară și mizeria poporului exploatat de moșierime și de burghezia hrăpărească. Cu toate concepțiile sale narodniciste, el a zugrăvit în chip realist dezvoltarea relațiilor capitaliste la sate și destrămarea obștii. V. I. Lenin îl aprecia foarte mult pe Uspenski, considerîndu-l drept „unul dintre cei mai buni scriitori care au zugrăvit viața țărănească”, și în lucrările sale s-a referit adesea la scrierile lui. - 108, 407.

V

V. V. - vezi Voronțov, V. P.

Vaillant, Edouard-Marie (1840-1915) - socialist francez, blanquist, unul dintre conducătorii aripii stîngi a Internaționalei a II-a, membru al Comisiei executive a Comunei din Paris și al Consiliului General al Internaționalei I. A fost unul dintre inițiatorii creării Partidului socialist din Franța (1901). În 1905, după unirea Partidului socialist cu partidul reformist francez al lui Jaurès, Vaillant a avut în problemele principale o atitudine oportunistă. În timpul războiului imperialist s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. - 262.

Velika - vezi Zasulici, V. I.

Voronțov, V. P. (V. V.) (1847-1918) - economist și publicist rus, unul dintre ideologii narodnicismului liberal din ultimele două decenii ale secolului trecut, autorul cărților : „Destinele capitalismului în Rusia” (1882), „Curențele de la noi” (1893), „Studii de economie teoretică” (1895) și altele, în care susținea că în Rusia nu există condiții pentru dezvoltarea capitalismului, căuta să demonstreze superioritatea micii pro-

ducții de mărfuri, idealiza obștea țărănească. Voronțov propovăduia împăcarea cu cirmuirea țaristă și combătea cu hotărîre marxismul. Concepțiile lui Voronțov au fost supuse unei critici aspre în numeroase lucrări ale lui V. I. Lenin. – 45, 80, 81, 297, 299, 303.

Vozdubov, T. V. (mort în 1899) – subofițer de rezervă, fiu de țăran din satul Novoe, jud. Sudogda, gubernia Vladimir. – 393–396, 400–403.

W

Wagner, Adolph Heinrich Gottbilf (1835–1917) – economist burghez și om politic reacționar german. Ca reprezentant al „socialismului de catedră”, Wagner a propagat reformismul burghezo-liberal; el considera că exploatarea muncitorilor de către capitaliști poate fi înlăturată prin intervenția legislativă a statului. A colaborat în mod activ cu Bismarck și a fost unul dintre liderii partidului socialist-creștin. Concepțiile economice reacționare ale lui Wagner au fost folosite de hitleriști în demagogia lor „socialistă” și în proslăvirea statului fascist.

Principalele lucrări ale lui Wagner sînt: „Doctrina generală, sau teoretică, a economiei naționale” (1879), „Bazele economiei politice” (1892–1894). – 40.

Webb, Beatrice (1858–1943) și *Sidney* (1859–1947) – cunoscuți militanți englezi pe tărîm social. Au scris împreună o serie de lucrări de istorie și teorie a mișcării muncitorești engleze. Principala lor lucrare este „Industrial Democracy” (în Rusia a apărut sub titlul „Teoria și practica trade-unionismului englez”). Primul volum al acestei lucrări a fost tradus de V. I. Lenin, iar traducerea volumului al doilea a fost redactată de el. Cartea a apărut în Rusia în anii 1900–1901. În lucrările lor, soții Webb au căutat să demonstreze că problema muncitorească poate fi soluționată prin reforme în cadrul orînduirii burgheze.

Sidney Webb (ulterior lord Pasfield) – unul dintre întemeietorii „Asociației fabienilor”, asociație cu caracter reformist; a fost membru al parlamentului (1922–1929), ministru al comerțului în 1924 și ministru al domeniilor și coloniilor (1929–1931). În perioada primului război mondial, soții Webb s-au situat pe pozițiile social-șovinismului. În 1932 ei au făcut o călătorie prin U.R.S.S.; au avut o atitudine plină de simpatie pentru Țara Sovietelor. Lucrările lor „Comunismul sovietic – o nouă civilizație?” (1935) și „Adevărul despre Rusia Sovietică” (1942) pun în lumină succesele istorice și eroismul poporului sovietic. – 146.

Weitling, Wilhelm (1808–1871) – militant de frunte al mișcării muncitorești germane la începuturile ei, unul dintre teoreticienii utopicului comunism „egalitar”; de meserie – croitor. Membru activ al „Ligii celor drepti”, autorul cărții „Garanțiile armoniei și libertății” ș.a. Concepțiile lui Weitling au avut, după cum spune Engels, un rol pozitiv „ca cea dintîi mișcare teoretică de sine stătătoare a proletariatului german”, dar, după apariția comunismului științific, ele au început să frîneze dezvoltarea conștiinței de clasă a muncitorilor. K. Marx și F. Engels au supus unei critici severe concepțiile lui Weitling. După revoluția din 1848–1849 din

Germania, Weitling a emigrat în S.U.A., iar mai târziu s-a îndepărtat de mișcarea muncitorească. – 262.

Witte, S. I. (1849–1915) – om de stat rus de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea; exponent al intereselor „imperialismului militar-feudal” al Rusiei țariste, partizan convins al absolutismului; a căutat să mențină monarhia, făcând concesii neînsemnate burgheziei liberale și recurgând la crunte represii împotriva poporului; unul dintre organizatorii înăbușirii revoluției din 1905–1907. În calitate de ministru al căilor de comunicație (februarie–august 1892), ministru de finanțe (1892–1903), președinte al Consiliului de miniștri (octombrie 1905–aprilie 1906), prin măsurile luate în interesul mării burghezii în domeniul finanțelor, al politicii vamale, al construcțiilor de căi ferate, al legislației pentru reglementarea muncii în fabrici etc., prin stimularea pe toate căile a capitalului străin, Witte a contribuit la dezvoltarea capitalismului în Rusia și la accentuarea dependenței ei de puterile imperialiste. „Ministru-misit”, „agent de bursă”, așa l-a caracterizat V. I. Lenin. – 216, 225, 373.

Wolf, Julius (născut în 1862) – economist burghez german, profesor la Universitatea din Zürich, la cea din Breslau, iar apoi la Școala tehnică superioară din Berlin (1928). Autorul cărții „Socialismul și orînduirea socială capitalistă” (1892). – 195.

Z

Zasulici, V. I. (Velika) (1849–1919) – militantă de seamă a mișcării narodnice, iar mai târziu a mișcării social-democrate din Rusia. În mișcarea revoluționară a început să activeze în 1869. A fost membră a organizațiilor narodnice „Zemlea i volca” și „Cernii peredel”. Emigrînd din Rusia la începutul deceniului al 9-lea al secolului trecut, V. Zasulici a rupt cu narodnicismul și a trecut pe pozițiile marxismului. În 1883 a luat parte la crearea primei organizații marxiste ruse – grupul „Eliberarea muncii”. A tradus în limba rusă „Mizeria filozofiei” de K. Marx, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință” de F. Engels, a scris o lucrare intitulată „Din istoria Asociației Internaționale a Muncitorilor” și o lucrare despre J. J. Rousseau; a colaborat la publicațiile grupului „Eliberarea muncii”, la revistele „Novoe Slovo” și „Naucnoe Obozrenie”, în care a publicat o serie de articole de critică literară. Începînd din 1900, Zasulici a făcut parte din redacția „Iskrei” leniniste și a revistei „Zarea”.

După Congresul al II-lea al P.M.S.D.R., Zasulici a devenit unul dintre liderii menșevismului și a intrat în redacția „Iskrei” menșevice. În 1905 s-a întors în Rusia; în perioada reacțiunii a aderat la lichidatori, iar în timpul primului război mondial (1914–1918) s-a situat pe pozițiile social-șovinismului. Față de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut o atitudine negativă. – 330, 332, 333–334, 338, 339, 340, 341, 351, 377, 378, 379.

DATE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA LUI
V. I. LENIN

(1898 - aprilie 1901)

1898

- Ianuarie, 4 (16)* Din satul siberian Șușenskoe, unde se afla în deportare, Lenin comunică mamei sale, Maria Aleksandrovna Ulianova, că Nadejda Konstantinovna Krupskaja intenționează să vină la Șușenskoe.
În aceeași scrisoare, Lenin îl întreabă pe M. T. Elizarov dacă i s-a transmis lui V. A. Ionov rugămintea ca acesta să-l înștiințeze pe H. Braun (redactorul și editorul revistei „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik” [„Arhivă pentru legislație socială și statistică”]) că el, Lenin, dă cuvenita autorizare pentru traducerea uneia din lucrările sale (nu s-a stabilit despre ce lucrare este vorba).
- Ianuarie, 8 (20)* Într-o telegramă adresată directorului departamentului de poliție, Lenin cere să i se permită Nadejdei Konstantinovna Krupskaja să execute în satul Șușenskoe deportarea la care a fost condamnată.
- Înainte de
24 ianuarie
(5 februarie)* Lenin scrie două scrisori către N. E. Fedoseev, organizatorul și conducătorul primelor cercuri marxiste din Kazan, care se afla în deportare la Verholensk (Siberia).
- Ianuarie, 24
(februarie, 5)* Lenin o întreabă pe Ana Ilinicina Ulianova-Elizarova dacă există posibilitatea de a scoate în volum o culegere de articole scrise de el. Culegerea a apărut sub titlul „Studii și articole economice”.
- Între 7 și 14
(19 și 26) februarie* Lenin scrie recenzia la cartea lui A. Bogdanov „Curs scurt de știință economică”.
- Februarie, 18
(martie, 2)* Lenin îi trimite lui M. T. Elizarov articolul său „Cu privire la caracterizarea romantismului economic. Sismondi și sismondiștii noștri autohtoni”, în care făcuse unele îndreptări pentru a fi inclus în culegere.

- Sfârșitul lunii
februarie - 16
(28) august* Lenin traduce volumul I al cărții lui S. și B. Webb „Teoria și practica trade-unionismului englez”, dînd totodată o serie de note de subsol la traducerea rusă.
- Mai, 7 (19)* În satul Șuşenskoe sosesc Nadejda Konstantinovna Krupskaia și mama ei, Elizaveta Vasilievna Krupskaia.
- Mai, 10 (22)* Lenin înaintează ispravnicului districtului Minusinsk o petiție în care cere să i se trimită actele necesare pentru încheierea căsătoriei cu N. K. Krupskaia.
- Sfârșitul lunii mai* V. I. Lenin și N. K. Krupskaia se deplasează la Minusinsk. Lenin și Krupskaia participă la o consfătuire a narodovolților și social-democraților deportați, care a avut loc în legătură cu evadarea deportatului politic, social-democratul S. G. Raicin.
- Primăvara și vara
anului 1898* Lenin poartă corespondență cu mama sa, M. A. Ulianova în legătură cu proiectata ei venire în satul Șuşenskoe. Deoarece între timp a fost arestat Dmitri Ilici Ulianov, călătoria n-a mai avut loc.
- Iunie, 30 (iulie, 12)* Lenin adresează guvernatorului guberniei Eniseisk o petiție în care cere să fie urgentată eliberarea certificatelor necesare pentru încheierea căsătoriei cu N. K. Krupskaia.
- Iulie, 10 (22)* V. I. Lenin și N. K. Krupskaia se căsătoresc. Lenin se mută din casa săteanului A. D. Zireanov în casa sătencii P. A. Petrova.
- Iulie, 14 (26)* Lenin primește de la I. M. Leahovski o scrisoare în care i se comunică moartea lui N. E. Fedoseev.
- August, 9 (21)* Lenin termină în cîrnă lucrarea „Dezvoltarea capitalismului în Rusia. Procesul formării pieței interne pentru marea industrie”.
- August, 10-12
(22-24)* Lenin se află la Minusinsk, unde a venit pentru tratament medical.
- August, 12 (24)* De la Minusinsk, Lenin adresează guvernatorului guberniei Eniseisk o petiție în care cere permisiunea de a pleca pentru o săptămîină la Krasnoiarsk în vederea unui tratament medical.
- August, înainte de
26 august
(7 septembrie)* Lenin scrie articolul „În legătură cu statistica fabricilor și uzinelor din Rusia. Noile isprăvi statistice ale prof. Karîșev”.

- Septembrie, 2 (14)* Aflind că în presa din străinătate G. V. Plehanov a luat poziție împotriva lui E. Bernstein și a lui K. Schmidt, într-o scrisoare adresată lui A. N. Potresov V. I. Lenin arată că este imperios necesar ca G. V. Plehanov să ia atitudine împotriva neokantianismului și în presa rusă.
- Septembrie, 11-25 (septembrie, 23 - octombrie, 7)* Lenin pleacă la Krasnoiarsk, unde este găzduit de social-democratul deportat P. A. Krasikov. La Krasnoiarsk, el lucrează la biblioteca lui G. V. Iudin, se întâlnește cu social-democrații din Krasnoiarsk.
- Între 9 și 15 (21 și 27) octombrie* Sub semnătura Vladimir Ilin apare în Rusia prima culegere de lucrări ale lui Lenin, intitulată „Studii și articole economice“.
- Octombrie, 11 (23)* V. I. Lenin și N. K. Krupskaja pleacă în satul Ivanovka, județul Minusinsk, pentru a-l vizita pe V. K. Kurnatovski, social-democrat deportat, care lucra ca inginer chimist în serviciul fabricii de zahăr de acolo.
- Noiembrie, 1 (13)* Într-o vizită de trei zile vine la Lenin G. M. Krjizanovski, care se afla deportat la Minusinsk.
- Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, Lenin o roagă pe A. I. Ulianova-Elizarova ca atunci cînd va pleca la Petersburg să aranjeze editarea cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“.
- Noiembrie, 11 (23)* Într-o scrisoare către M. I. Ulianova, care se afla la Bruxelles, Lenin o roagă să-i trimită ziarul cu dările de seamă stenografice ale dezbaterilor din parlamentele diferitelor țări, precum și cataloage de cărți în toate limbile de la anticariate și librării.
- Noiembrie, 15 (27)* Într-o scrisoare adresată familiei, Lenin scrie că a citit o dare de seamă asupra Congresului de la Stuttgart al social-democrației germane apărută în „Frankfurter Zeitung“; totodată el se interesează cum merge munca lui M. T. Elizarov la școlile serale-duminicale pentru muncitori.
- Noiembrie, 22 (decembrie, 4)* Într-o scrisoare către A. I. Ulianova-Elizarova, Lenin o roagă să-l aboneze pe 1899 la revistele „Russkoe Bogatstvo“, „Mir Bojii“, „Niva“, „Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik“ și la ziarul „Russkic Vedomosti“ și „Frankfurter Zeitung“.
- Toamna* La Geneva apare broșura lui Lenin „Sarcinile social-democraților ruși“.

- Decembrie, 6 (18)* Într-o scrisoare către A. I. și M. T. Elizarov, Lenin roagă să i se trimită recenziile apărute în legătură cu culegerca „Studii și articole economice“.
- Decembrie, 24 - ianuarie, 2 (ianuarie, 5-14) 1899* V. I. Lenin și N. Krupskaja pleacă la Minusinsk. Lenin ia parte la o adunare a marxștilor deportați, veniți din diferite puncte ale districtului Minusinsk.
- A doua jumătate a anului* Lenin poartă corespondență cu I. M. Leahovski în legătură cu organizarea unei colecte printre social-democrați în vederea punerii unei pietre funerară pe mormintul lui N. E. Fedoseev.
- Iarna 1898-1899* Într-o scrisoare către L. Martov (I. O. Tederbaum), Lenin scrie că ziarul „Raboceaia Misl“, care apare la Petersburg, trece sub tăcere sarcinile luptei politice, și că membrii „tineri“ ai „Uniunii social-democraților ruși din străinătate“ - „economisții“ duc o campanie sistematică împotriva grupului „Eliberarea muncii“.
- Anii 1898-1899* În corespondența sa cu social-democratul deportat F. V. Lengnik, Lenin tratează diferite probleme de filozofie, combătând cu hotărâre idealismul subiectiv și apărând concepțiile filozofice ale lui K. Marx și F. Engels.
- Lenin dă consultații juridice țăranilor din satul Șușenskoe și din împrejurimi.

1 8 9 9

- Ianuarie, 26 (februarie, 7)* Într-o scrisoare către A. N. Potresov, Lenin arată că în articolul său „La ce moștenire renunțăm?“, vorbind despre „moștenirea“ ideologică a deceniului al 7-lea al secolului al XIX-lea, el numai din cauza cenzurii s-a referit la Skaldin, reprezentantul liberalismului burghez. În realitate, el consideră că principalul reprezentant al acestei „moșteniri“ este N. G. Cernișevski.
- Ianuarie, 30 (februarie, 11)* Lenin termină pregătirea pentru tipar a lucrării sale „Dezvoltarea capitalismului în Rusia“, în vederea căreia el a studiat și a folosit un mare număr de lucrări și izvoare: cărți, indicatoare de statistică, studii și articole în limba rusă și în diferite limbi străine.
- Între 30 ianuarie și 3 februarie (11 și 15 februarie)* Lenin scrie recenzia la cartea lui R. Gvozdev „Chiaburic - cămătărie, însemnătatea ei social-economică“.

- Ianuarie* În revista „Naucinoe Obozrenie” nr. 1 apare articolul lui Lenin „Însemnări cu privire la teoria piețelor (În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov)”.
- Între 3 și 7 (15 și 19) februarie* Lenin scrie recenzia la cartea lui Parvus „Piața mondială și criza agricolă” (traducere din limba germană).
- Între 15 și 18 februarie (27 februarie și 2 martie)* Într-o scrisoare adresată social-democratului deportat V. V. Starkov, Lenin arată că intenționează să scrie o recenzie la o carte a Rosei Luxemburg (probabil la cartea „Reformă socială sau revoluție?”).
- Februarie, înainte de 21 februarie (5 martie)* Lenin scrie recenzia la cartea „Rusia comercial-industrială. Îndreptar pentru comercianți și fabricanți”.
- Februarie, 24 (martie, 8)* La Lenin vin în vizită soții G. M. și Z. P. Krjijanovski, V. V. Starkov și alții.
- Februarie – începutul lunii martie* Lenin scrie conspectul cărții: K. Kautsky: „Die Agrarfrage”, Stuttgart, Dietz, 1899 (K. Kautsky: „Problema agrară”. Stuttgart, Dietz, 1899).
- Prima jumătate a lunii martie* Lenin scrie articolul „Încă o dată cu privire la teoria realizării”, îndreptat împotriva încercării lui P. B. Struve de a revizui teoria realizării a lui Marx.
- Martie, înainte de 21 martie (2 aprilie)* Lenin scrie recenzia la cartea: K. Kautsky. „Die Agrarfrage”.
- Între 24 și 31 martie (5 și 12 aprilie)* Sub semnătura Vladimir Ilin iese de sub tipar cartea lui Lenin „Dezvoltarea capitalismului în Rusia. Procesul formării pieței interne pentru marca industrie”.
- Martie* Sub titlul „Înlăturarea gospodăriei bazate pe clacă de către gospodăria capitalistă în agricultura rusă contemporană” se publică în nr. 3 al revistei „Nacealo” primele șase paragrafe ale capitoului al III-lea al cărții „Dezvoltarea capitalismului în Rusia”.
- Înainte de aprilie* La Geneva apare broșura lui Lenin „Noua lege pentru reglementarea muncii în fabrici”.
- Între 4 (16) aprilie și 9 (21) mai* Lenin scrie două articole cu titlul comun: „Capitalismul în agricultură (Despre cartea lui Kautsky și despre articolul d-lui Bulgakov)”.

- Aprilie, 27 (mai, 9)* Într-o scrisoare către A. N. Potresov, Lenin critică cu asprime articolele „marxistului legal” S. N. Bulgakov, care, sub pretextul unei analize critice a cărții lui K. Kautsky „Problema agrară” (vezi „Nacealo”, 1899, nr. 1-2, nr. 3), a încercat să revizuiască marxismul.
- Aprilie* Lenin scrie recenzia la cartea lui Hobson „Evoluția capitalismului contemporan”.
- Mai, 1 (13)* Împreună cu muncitorii deportați O. A. Engberg, I. L. Prominski și cu familia acestuia, Lenin și N. K. Krupskaja sărbătoresc ziua de 1 Mai.
- Mai, 2 (14)* La locuința lui Lenin din satul Șușenskoe se face o percheziție, iar Lenin este supus unui interogatoriu în urma stabilirii de către poliție a faptului că Lenin se află în corespondență cu social-democrați deportați (printre alții, cu I. M. Leahovski, în legătură cu punerea unei pietre funcrare pe mormântul lui N. E. Fedoseev).
- Mai, înainte de 29 mai (10 iunie)* Lenin scrie articolul „Răspuns d-lui P. Nejdanov”, îndreptat împotriva revizionismului.
- Primăvara - vara* În corespondența sa cu M. A. Ulianova, Lenin reia în discuție eventuala ei venire la Șușenskoe împreună cu A. I. Ulianova-Elizarova. Călătoria nu a avut loc din cauza bolii lui M. A. Ulianova.
- Iunie, 18 (30)* Lenin primește de la A. N. Potresov știrea că în rândurile social-democraților din Petersburg au loc manifestări revizioniste.
- Înainte de 20 iunie (2 iulie)* Lenin primește vizita soților A. A. și D. V. Vancev și a soților P. N. și O. B. Lepeșinski.
- Iunie, 20 (iulie, 2)* Într-o scrisoare către D. I. Ulianov, Lenin aprobă luarea de atitudine a lui G. V. Plehanov împotriva lui Bernstein.
- Iunie, 27 (iulie, 9)* Într-o scrisoare către A. N. Potresov, Lenin scrie despre necesitatea de a crea în străinătate organe marxiste ortodoxe („publicații de al treilea fel”) în vederea luptei împotriva „economismului” și revizionismului.
- Iulie* Prin intermediul surorii sale A. I. Ulianova-Elizarova, într-o scrisoare scrisă cu cerneală simpatică, Lenin primește manifestul „economistilor” („Credo”.

- August, 1 (13)* Lenin primește vizita soților M. A. și O. A. Silvin.
- Între 7 și 22 august (19 august și 3 septembrie)* Lenin organizează în satul Ermakovskoe o consfătuire a deportaților politici-marxiști din districtul Minusinsk în vederea discutării manifestului „economistilor”. O consfătuire preliminară, consacrată discutării „Credo”-ului, a avut loc la locuința soților P. N. și O. B. Lepeșinski. Ședința propriu-zisă la care 17 deportați politici-marxiști au adoptat „Protestul social-democraților din Rusia” a avut loc la locuința lui A. A. Vaneev.
- August, 22 (septembrie, 3)* Într-o scrisoare către M. I. Ulianova, Lenin roagă să i se trimită ziare cuprinzând dările de seamă asupra Congresului de la Hanovra al social-democrației germane, pe a cărui ordine de zi a figurat punctul : „Atacurile împotriva concepțiilor fundamentale și tacticii partidului”, pus și dezbătut în legătură cu manifestările revizioniste ale lui E. Bernstein.
- Mai târziu de 22 august (3 septembrie)* Lenin îi trimite lui L. Martov (I. O. Tederbaum) copii după „Credo”-ul „economistilor” și după „Protestul” adoptat la consfătuirea social-democraților deportați din districtul Minusinsk.
- Vara* Lenin se ocupă intens de probleme de filozofie : recitește lucrările lui Plehanov, studiază pe materialistii francezi, precum și pe filozofii idealști, pe neokantieni.
- Lenin și N. K. Krupskaja vin în satul Tesinskoe, unde îl vizitează pe muncitorul A. S. Șapovalov, social-democrat deportat ; într-o discuție pe teme filozofice cu F. V. Lengnik, Lenin se pronunță categoric împotriva neokantianismului.
- Septembrie, 1 (13)* Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, Lenin supune unei critici aspre cartea lui E. Bernstein „Premisele socialismului și sarcinile social-democrației” ; în aceeași scrisoare el o roagă pe M. I. Ulianova să-i trimită numărul din „Sächsische Arbeiter-Zeitung” în care a apărut articolul lui G. V. Plehanov „Pentru ce să-i fim recunoscători ? Scrisoare deschisă către K. Kautsky”, articol îndreptat împotriva lui E. Bernstein și împotriva atitudinii împăciuitoare a lui Kautsky față de el.
- Septembrie, 9-15 (21-27)* Iese de sub tipar volumul I al lucrării „Teoria și practica trade-unionismului englez” de S. și B. Webb în traducerea lui Lenin.

- Septembrie, 10 (22)* În satul Ermakovskoe, Lenin asistă la înmormintarea lui A. A. Vaneev, membru al „Uniunii de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare” din Petersburg, mort în deportare, și rostește o cuvântare la mormîntul lui.
- Inceputul lunii septembrie-ianuarie, 19 (februarie, 1) 1900* Împreună cu N. K. Krupskaia, Lenin redactează traducerea în limba rusă a volumului al II-lea al lucrării „Teoria și practica trade-unionismului englez” de S. și B. Webb, retraduce o bună parte din text și scrie o serie de note de subsol.
- Octombrie, 13 (25)* „Protestul social-democraților din Rusia”, scris de V. I. Lenin, este primit la Geneva de G. V. Plehanov și dat la cules pentru nr. 4-5 al revistei „Rabocee Delo”.
- Octombrie, înainte de 17 (29)* Lenin primește, în satul Șuşenskoe, vizita lui V. K. Kurnatovski.
- Octombrie, 17 (29)* Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, Lenin arată că a primit noua revistă franceză „Le Mouvement Socialiste” („Mișcarea socialistă”), apărută sub îngrijirea lui J. Longuet.
- Octombrie, 27 (noiembrie, 8)* Lenin adresează guvernatorului guberniei Ienisei o petiție în care cere să se ia măsuri pentru achitarea la timp a alocației prevăzute de lege și la care are dreptul în calitate de deportat politic.
- Octombrie, 31 (noiembrie, 12)* Într-o scrisoare către medicul S. M. Arkanov, Lenin îl roagă să viziteze pe O. A. Engberg, tovarăș de deportare care se îmbolnăvise.
- Nu mai devreme de luna octombrie* Lenin acceptă propunerca inițială a C.C. al Bundului cu privire la redactarea ziarului „Raboceaia Gazeta”, recunoscut de Congresul I al P.M.S.D.R. drept organ oficial al partidului, iar apoi propunerea de a colabora la acest ziar. Lenin scrie trei articole pentru „Raboceaia Gazeta”: „Programul nostru”, „Sarcina noastră imediată”, „O problemă vitală”, precum și „Scrisoare către grupul redacțional” în legătură cu condițiile de colaborare la ziar și cu tematica articolelor.
- Decembrie (st.n.)* „Protestul social-democraților din Rusia”, scris de Lenin și care urma să apară în nr. 4-5 al revistei „Rabocee Delo”, apare la Geneva în tiraj separat. Redacția revistei „Rabocee Delo” a editat „Protestul” fără știrea lui G. V. Plehanov, adăugîndu-i

o postfață în care declara că concepțiile „economistilor” reprezintă devierea unor izolați și nu constituie un pericol pentru social-democrație.

Sfârșitul anului

Lenin scrie recenzia la cartea : K. Kautsky. „Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik“ (K. Kautsky. „Bernstein și programul social-democrat. O anticritică”); împreună cu N. K. Krupskaja traduce în limba rusă această carte. Lenin scrie articolele : „Proiect de program al partidului nostru”, „O orientare retrogradă în social-democrația rusă”, „Despre tribunalele de muncă”, „Despre greve”. Lenin scrie recenzia la cartea lui S. N. Prokopovici „Mișcarea muncitorească din Occident. Studiu critic”.

Anul 1899

Lenin elaborează planul amănunțit al editării în străinătate a unui ziar marxist ilegal pe întreaga Rusie și comunică acest plan lui L. Martov (I. O. Tederbaum) și A. N. Potresov.

Sfârșitul anului 1899 sau începutul anului 1900

Lenin scrie articolul „În legătură cu «Profession de foi»”.

1 9 0 0

Ianuarie – martie

Lenin scrie articolul „O critică necritică (În legătură cu articolul d-lui P. Skvorțov «Fetișismul mărfii», apărut în nr. 12 al revistei «Naucinoe Obozrenie» din 1899)”.

Ianuarie, 29 (februarie, 11)

Expiră termenul de deportare a lui Lenin. Lenin și N. K. Krupskaja pleacă din satul Șușenskoe în Rusia europeană. Din cauza interzicerii de a locui în orașele de capitală, în orașele universitare și în marile centre muncitorești, Lenin își stabilește domiciliul la Pskov, orașul cel mai comod pentru întreținerea legăturii cu Petersburgul.

Prima jumătate a lunii februarie

În drumul său din Siberia spre Rusia europeană, Lenin se oprește la Ufa, unde N. K. Krupskaja rămâne să execute restul pedepsei cu deportarea, la care a fost condamnată. Lenin se întâlnește cu social-democrații deportați la Ufa (A. D. Țiurupa, A. I. Sviderski ș. a.).

- Jumătatea lunii
februarie* Lenin sosește clandestin la Moscova și se oprește la rudele sale.
- Februarie, 17
(martie, 1)* Lenin se întâlnește cu inginerul social-democrat G. B. Krasin.
- Februarie, 19
(martie, 3)* De la I. H. Lalaianț, reprezentantul Comitetului organizației Ekaterinoslav, Lenin află că se fac pregătiri pentru convocarea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R.; totodată i se face propunerea de a participa la congres, precum și la redactarea ziarului „Raboceaia Gazeta”.
- Februarie, înainte
de 26 februarie
(10 martie)* Împreună cu I. H. Lalaianț, Lenin vizionează la Teatrul de artă piesa lui G. Hauptmann „Căruțașul Henschel”.
Lenin se oprește clandestin la Petersburg, se întâlnește cu V. I. Zasulici, care sosise în Rusia, și duce cu ea tratative în legătură cu participarea grupului „Eliberarea muncii” la editarea în străinătate a unui ziar marxist pe întreaga Rusie și a unei reviste științifice-politice.
- Februarie, 26
(martie, 10)* Lenin sosește la Pskov, unde este pus sub supravegherea secretă a poliției.
- Martie, 10 (23)* Lenin adresează directorului departamentului poliției o petiție în care cere să se permită Nadejdei Konstantinovna Krupskaia ca în perioada cât mai are de stat sub supravegherea poliției să locuiască la Pskov, și nu în gubernia Ufa, cum stabiliseră autoritățile. Cererea a fost respinsă.
- Primăvara - vara* Lenin stabilește legături cu diferite grupuri social-democrate și cu mulți social-democrați din diverse orașe ale Rusiei, duce cu ei verbal și în scris tratative cu privire la sprijinirea viitoarei „Iskra”.
- Primăvara* Lenin ia de lucru de la direcția gubernială de statistică; frecventează biblioteca orașenească, unde se întâlnește cu social-democrați din localitate.

Lenin ia parte la adunările intelectualilor revoluționari și opoziționiști din localitate, critică revisionismul.

Lenin se înțelege cu social-democrații A. M. Stopanî, S. I. Radcenko, N. N. Lohov ș. a. în privința organizării unui grup de sprijin pentru ziarul „Iskra”.

Lenin respinge categoric propunerea redacției ziarului „economistilor” „Raboceaia Misl” de a colabora la acest ziar, arătând că este în principiu împotriva orientării ziarului.

Lenin scrie raportul grupului „Iskra” la proiectatul Congres al II-lea al P.M.S.D.R. și capătă din partea grupului „Eliberarea muncii” un mandat de delegat la acest congres.

*Sfârșitul lunii martie
– luna aprilie,
înainte de 4 (17)* Lenin elaborează proiectul de declarație a redacției cu privire la programul și sarcinile ziarului politic pe întreaga Rusie („Iskra”) și ale revistei științifice-politice („Zareca”).

Lenin conduce o consfătuire a marxiștilor revoluționari cu „marxiștii legali” (P. B. Struve, M. I. Tugan-Baranovski) în legătură cu eventualul concurs pe care aceștia din urmă l-ar putea da la editarea ziarului „Iskra” și a revistei „Zareca” („Consfătuirea de la Pskov”). La această consfătuire a fost discutat „Proiectul de declarație a redacției ziarului «Iskra» și revistei «Zareca», propus de Lenin.

*Nu mai tirziu de
6 (19) aprilie* Lenin trimite redacției revistei „Naucinoe Obozrenie” o notă la articolul „O critică necritică”, îndreptată împotriva articolelor publicate de P. B. Struve în revista „Jizn” (nr. 10 pe 1899 și nr. 2 pe 1900) și de Tugan-Baranovski în revista „Naucinoe Obozrenie” (nr. 5 pe 1899 și nr. 3 pe 1900). Articolul lui Lenin împreună cu nota a fost publicat în numărul din mai-iunie 1900 al revistei „Naucinoe Obozrenie”.

Aprilie, 6 (19) Într-o scrisoare către M. A. Ulianova, Lenin arată că lucrează la un indice pentru cartea „Teoria și practica trade-unionismului englez” de S. și B. Webb.

*Mai tirziu de
6 (19) aprilie* Lenin face însemnări marginale și observații critice pe cartea lui I. Davidov „Ce este în fond materialismul economic? Studiu critic-metodologic”, relevând că autorul denaturează materialismul filozofic al lui Marx.

Aprilie, 9 (22) Lenin pleacă clandestin la Riga pentru a stabili legături cu social-democrații din acest oraș.

Aprilie, 20 (mai, 3) Lenin adresează directorului departamentului poliției o petiție în care, în legătură cu îmbolnăvirea Nadejdei Konstantinovna Krupskaia, cere permisiunea de a locui o lună și jumătate la Ufa. Cererea lui

V. I. Lenin a fost respinsă ; ulterior aprobarea a fost dată în urma stăruințelor depuse de M. A. Ulianova.

- Mai, 5 (18)* Lenin obține un pașaport pentru plecarea în Germania.
- Înainte de 20 mai (2 iunie) sau în iulie* Lenin pleacă la Smolensk. El se întâlnește cu I. V. Babușkin și cu V. N. Rozanov. Lenin stabilește cu I. V. Babușkin un cifru secret pentru legături conspirative.
- Mai, 20 (iunie, 2)* Lenin sosește clandestin la Petersburg pentru a se întâlni cu social-democrații din localitate și a stabili modalitățile de menținere a legăturii după plecarea sa în străinătate.
- Mai, 21 (iunie, 3)* Lenin este arestat la Petersburg.
- Mai, 23 (iunie, 5)* Lenin este supus unui interogatoriu la ohrana din Petersburg.
- Mai, 31 (iunie, 13)* Lenin este pus în libertate și trimis, sub paza unui polițist, la Podolsk.
- Iunie, 1-7 (14-20)* Lenin locuiește la rudele sale la Podolsk (lingă Moscova).
- La inițiativa lui Lenin sosesc la Podolsk mai mulți social-democrați (P. N. Lepeșinski, S. P. și S. P. Șesternin ș. a.), cu care Lenin se înțelege în privința sprijinirii ziarului „Iskra“.
- Iunie, 7 (20)* Împreună cu M. A. Ulianova și A. I. Ulianova-Elizarova, Lenin pleacă, prin Nijni-Novgorod (astăzi Gorki), la Ufa, unde se află N. K. Krupskaja.
- Iunie, 8 sau 9 (21 sau 22)* Lenin se înțelege cu social-democrații din Nijni-Novgorod în privința sprijinirii ziarului „Iskra“ și stabilește modalitățile de menținere a legăturii.
- Iunie, 15 (28)* Lenin sosește la Ufa.
- Iunie, a doua jumătate* La Ufa, Lenin se înțelege cu social-democrații deportați din localitate în privința sprijinirii ziarului „Iskra“.
- Iulie, mai târziu de 2 (15)* Lenin pleacă de la Ufa la Podolsk.

*Între 2 și 10
(15 și 23) iulie*

Lenin se oprește la Samara (astăzi Kuibișev), unde se înțelege cu social-democrații din localitate în privința sprijinirii ziarului „Iskra”.

Lenin se oprește la Sizran pentru a se înțelege cu social-democrații din localitate în privința sprijinirii „Iskrei”.

Iulie, 10 (23)

Lenin se întoarce la Podolsk.

Iulie, 16 (29)

Lenin pleacă în străinătate.

*Începutul lunii
august*

Lenin stă două zile la Zürich, unde discută cu P. B. Akselrod problema editării ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”.

Lenin discută la Geneva cu G. V. Plehanov problema editării ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”; are divergențe cu Plehanov în cadrul discutării proiectului de declarație „Din partea redacției”, scris de Lenin, precum și în problemele organizării muncii redacției.

La Bellerive (lingă Geneva), Lenin participă la o consfătuire cu G. V. Plehanov, A. N. Potresov, V. I. Zusulici, N. E. Bauman și I. M. Steklov în problema programului ziarului „Iskra” și al revistei „Zarea”.

*August, 11-15
(24-28)*

La Corsier (lingă Geneva), Lenin ia parte la o consfătuire cu grupul „Eliberarea muncii” în problema editării și redactării în comun a ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”.

August, 15 (28)

Lenin pleacă de la Geneva la München.

*August, 20
(septembrie, 2)
și mai târziu*

Lenin notează împrejurările în care au decurs tratativele cu Plehanov în problema editării ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea” („Cum era cit pe-acisă se stingă «Iskra»”).

*August, 22-24
(septembrie, 4-6)*

În drum spre München, Lenin se oprește la Nürnberg, unde se întâlnește cu social-democratul german A. Braun, cu care discută problema unui ajutor tehnic și organizatoric pentru editarea „Iskrei”.

*August, 23
(septembrie, 5)
și mai devreme de
2 (15) septembrie*

În corespondența cu un social-democrat rus necunoscut, Lenin se declară categoric împotriva unei înțelegeri cu „Uniunea social-democraților ruși din străinătate”, organizație a „economistilor”.

- August, mai târziu
de 23 august
(5 septembrie)* Lenin scrie declarația redacției „Iskra”.
- August, 24
(septembrie, 6)* Lenin pleacă de la Nürnberg la München.
- A doua jumătate
a lunii august* Lenin adresează lui I. M. Steklov o scrisoare în care face observații critice în legătură cu articolul lui D. B. Reazanov „Observații pe marginea programului revistei «Rabocce Delo»”.
- Sfârșitul
lunii august* Lenin scrie proiectul de acord între grupul „Iskra” și grupul „Eliberarea muncii” în problema editării ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”, proiect care stabilește totodată relațiile dintre aceste grupuri în cadrul redacției acestor organe.
- Lenin trimite la Geneva grupului „Eliberarea muncii” patru mandate pentru Congresul socialist internațional de la Paris: trei mandate din partea grupului „Soțial-Demokrat” din Ural și un mandat din partea organizației social-democrate din Ufa, în care rolul conducător îl aveau N. K. Krupskaia, A. D. Țiurupa ș. a.
- August* Lenin studiază materialele și documentele „Uniunii social-democraților ruși din străinătate” în legătură cu sciziunea din rindurile ei.
- Lenin respinge oferta de colaborare la „Raboccaia Misl” (a cărei editare fusese mutată în străinătate), ofertă pe care K. M. Tahtarev o făcuse lui Lenin și lui G. V. Plehanov pentru a-i determina să renunțe la intenția de a scoate ziarul „Iskra”.
- Între luna august și
luna decembrie* Lenin se întâlnește cu revoluționarul polonez Julian Marchlewski, domiciliat la München, care ajută la organizarea editării „Iskrei”.
- Septembrie, 23
(octombrie, 6)* Lenin ia parte la elaborarea unui acord special cu privire la relațiile din cadrul redacției ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”, acord menit să asigure drepturile grupului „Eliberarea muncii” în soluționarea problemelor redacționale.
- Septembrie* Într-o scrisoare către N. K. Krupskaia, Lenin descrie împrejurările în care s-a produs sciziunea din rindurile „Uniunii social-democraților ruși din străinătate”.

Lenin se înscrie la un curs de limba engleză care se ținea la München.

- Între 27 septembrie și 5 octombrie*
(10 și 18 octombrie) Apare în foaie separată „Declarația redacției ziarului „Iskra”, scrisă de Lenin. Această declarație este trimisă în Rusia spre a fi difuzată în organizațiile social-democrate și în rândurile muncitorilor.
- Între 27 septembrie (10 octombrie) și 11 (24) decembrie)* Lenin are un schimb de scrisori cu P. B. Akselrod, membru al redacției ziarului „Iskra”, în legătură cu pregătirea pentru tipar a primului număr al ziarului „Iskra” și a primului număr al revistei „Zarea”.
- Septembrie – octombrie* Lenin lucrează la articolul „Războiul din China”, folosind materiale apărute în ziare și care reflectă situația internă a Rusiei.
- Septembrie – februarie 1901* Lenin are un schimb de scrisori cu grupul social-democrat „Borba” (D. B. Reazanov, I. M. Steklov și V. Danevici) în problema formelor colaborării publicistice a membrilor acestui grup la ziarul „Iskra” și la revista „Zarea”.
- Între 5 (18) octombrie și 3 (16) noiembrie* Lenin redactează broșura „Zilele de mai la Harkov” și scrie o prefață la ea.
- Octombrie, 13 (26)* Într-o scrisoare către A. A. Iakubova, Lenin, în numele grupului „Iskra”, respinge în mod categoric invitația de a colabora la „Raboccaia Misl”, ziarul „economistilor”.
- Octombrie, 20 (noiembrie, 2)* Într-o scrisoare adresată lui V. P. Noghin la Londra, Lenin îi aduce la cunoștință că există posibilitatea de a organiza trecerea lui ilegală peste graniță în vederea difuzării ziarului „Iskra” și stabilirii unor legături cu diferite comitete și grupuri din Rusia. „Noi punem mari speranțe în colaborarea d-tale – scrie V. I. Lenin – mai ales în ceea ce privește stabilirea unor legături directe cu muncitorii din diferite localități”.
- Octombrie, 24 (noiembrie, 6)* Într-o scrisoare trimisă din München Mariei Ilinicina Ulianova, Lenin scrie că învață limba germană și frecventează biblioteca.
- Octombrie, 27 (noiembrie, 9)* Într-o scrisoare către G. V. Plehanov, Lenin îl anunță că i-a trimis articolele lui Potresov și ale altora pentru nr. 1 al revistei „Zarea”.

- Octombrie-începutul lunii noiembrie* Lenin scrie articolul „Sarcinile vitale ale mișcării noastre” (articolul de fond pentru nr. 1 al ziarului „Iskra”).
- Noiembrie, nu mai târziu de 25 noiembrie (8 decembrie)* Lenin scrie articolul „Sciziunea din rindurile Uniunii din străinătate a social-democraților ruși”.
- Noiembrie* Lenin ține legătura cu corespondenții locali, redactează note și articole, pregătește pentru tipar primul număr al ziarului „Iskra”.
- Sfârșitul lunii noiembrie* Lenin organizează pregătirea și scoaterea primului număr al revistei „Zarea” la Stuttgart.
- Între 1 și 10 (14 și 23) decembrie* Lenin pleacă de la München la Leipzig pentru a face redactarea definitivă a primului număr al ziarului „Iskra”.
- Decembrie, 10 (23)* Lenin se întoarce de la Leipzig la München.
- Decembrie, 11 (24)* Într-o scrisoare către P. B. Akselrod, Lenin comunică că primul număr al ziarului „Iskra” este cules și urmează să iasă de sub tipar.
- Prima jumătate a lunii decembrie 1900* Într-o scrisoare către N. K. Krupskaja, Lenin o roagă să-i trimită traducerea cărții lui K. Kautsky „Bernstein și programul social-democrat”, traducere făcută de el în deportare și pe care proiectează să-o tipărească în străinătate. În acel moment traducerea se afla la Astrahan, după cât se pare, la L. M. Knipovici.
- Între 16 (29) decembrie 1900 și mijlocul lunii februarie 1901* Lenin participă la tratativele redacției ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea” cu P. B. Struve (reprezentantul grupului „Svoboda” al „oposiției democratice”), care venise la München; aceste tratative aveau ca scop găsirea unor forme de activitate editorială comună în străinătate. Lenin scrie proiectul de acord între grupul „Iskra”-„Zarea” și grupul „Svoboda”, proiect care stabilea relațiile dintre aceste grupuri în cadrul editării unui supliment la revista „Zarea”, consacrat problemelor de politică generală și intitulat „Sovremennoe Obozrenie”. Întrucât în cursul tratativelor P. B. Struve încercă să folosească în interesul burghezicii liberale numele editurii social-democrate, Lenin insistă asupra ruperii tratativelor.

Decembrie, 16 (29) Înapoiindu-se de la consfătuirea reprezentanților redacției ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea” cu P. B. Struve, într-o însemnare făcută în seara aceleiași zile, Lenin descrie felul cum au decurs tratativele.

*Înainte de
21 decembrie 1900
(3 ianuarie 1901)* Lenin traduce articolul lui H. M. Hyndman „Socialismul, trade-unionismul și lupta politică”, pe care l-a primit de la autor prin intermediul lui V. P. Noghin, membru al grupului „Rabocce Znamea” din Petersburg.

*Decembrie, 21
(3 ianuarie 1901)* Într-o scrisoare către V. P. Noghin, Lenin arată că nu poate accepta propunerea lui M. V. Smirnov (membru al grupului „Rabocce Znamea”) cu privire la editarea traducerii rusești a cărții lui K. Kautsky „Bernstein și programul social-democrat”, traducere făcută de Lenin, întrucât intenționează să o tipărească ca publicație a „Iskrei”; totodată el întreabă dacă grupul „Rabocce Znamea” n-ar fi de acord să finanțeze, fie și în parte, publicarea acestei traduceri.

*Sfârșitul
lunii decembrie* Apare primul număr al ziarului marxist ilegal pe întreaga Rusie - „Iskra”, cu articolele lui Lenin: „Sarcinile vitale ale mișcării noastre” (articol de fond), „Războiul din China” și „Sciziunea din rîndurile Uniunii din străinătate a social-democraților ruși”.

*Sfârșitul
anului 1900 -
începutul
anului 1901* Lenin citește și pregătește pentru tipar o serie de corespondențe primite pentru ziarul „Iskra”, printre care corespondențe despre situația muncitorilor și despre mișcarea muncitorească (din Petersburg, Moscova, Riga, Ural, Krasnoiarsk, Ekaterinoslav, Odesa, Kiev), despre mișcarea studentească (din Petersburg, Moscova, Kiev, Harkov), precum și o serie de documente demascatoare (printre care un document secret în care se arată că sinodul a interzis să se facă parastase pentru L. N. Tolstoi în caz de moarte a acestuia).

1 9 0 1

Ianuarie - martie Sub conducerea lui Lenin își desfășoară activitatea grupurile de sprijin ale „Iskrei” și agenții ei din Rusia (Petersburg, Pskov, Poltava, Samara, Sudul Rusiei etc.).

Ianuarie, 11 (24) Într-o scrisoare către V. P. Noghin, Lenin îl anunță că i-a trimis primul număr al ziarului „Iskra”, il

roagă să-i comunice părerea sa despre acest număr și-l întrebă dacă n-ar fi de acord să-și asume sarcina permanentă de a transporta publicații în Rusia.

Ianuarie, 17 (30)

Într-o scrisoare către G. V. Plechanov, Lenin expune amănunțit conținutul tratativelor cu P. B. Struve în legătura cu editarea în comun a unui organ ilegal, pronunțându-se în mod categoric pentru ruperea tratativelor.

Ianuarie

Lenin scrie articolul „Încorporarea celor 183 de studenți”.

*Sfârșitul
lunii ianuarie –
începutul
lunii februarie*

Sub titlul comun : „Note ocazionale”, Lenin scrie articolele : „Bate-l cit vrei, dar să nu-l omori”, „De ce să grăbim vitregia vremurilor ?” și „O statistică obiectivă”.

*Prima jumătate a
lunii februarie*

Apare numărul al doilea al ziarului „Iskra”, în care se publică articolul lui Lenin „Încorporarea celor 183 de studenți”.

*Februarie, 15–20
(februarie, 28 –
martie, 5)*

Lenin pleacă la Praga și la Viena spre a îndeplini formalitățile necesare pentru aprobarea plecării lui N. K. Krupskaja în străinătate. La Praga, Lenin face cunoștință cu social-democratul ceh Modráček, prin intermediul căruia se trimitea corespondența din Rusia și în Rusia.

*Februarie, mai târziu
de 19 februarie
(4 martie)*

Lenin scrie articolul „Partidul muncitoresc și țărănimca”.

*Sfârșitul lunii
februarie – prima
jumătate a lunii
martie*

Lenin discută cu social-democratul L. I. Goldman, chemat de la Poltava, problema creării unei tipografii ilegale a ziarului „Iskra” la Chișinău.

Martie, 7 (20)

Într-o scrisoare către P. B. Akselrod, Lenin îi aduce la cunoștință că editura „Dictz” refuză să tipărească declarația redacției, scrisă de el pentru primul număr al revistei „Zarca”, motivându-și refuzul prin aceea că declarația conține referiri la „Iskra”, care apărea ilegal.

Martie, 10 (23)

Apare primul număr al revistei „Zarca” cu cele trei articole ale lui Lenin grupate sub titlul comun „Note ocazionale”.

*Martie, 24
(aprilie, 6)*

Într-o scrisoare către V. P. Noghin, Lenin îi mulțumește pentru aprecierile amănunțite asupra primului număr al revistei „Zarca”.

- Martie* Departamentul poliției stabilește că în fruntea „Iskrei” se află V. I. Lenin, iar la 26 martie (8 aprilie) recomandă guvernatorului general din Minsk „să pună sub supraveghere răspindirea ziarului, care pătrunde prin punctele de frontieră”.
- Aprilie, 2 (15)* Într-o scrisoare către G. V. Plehanov, Lenin îi propune să facă împreună o critică culegerii „La postul de onoare”, apărută cu prilejul împlinirii a 40 de ani de activitate publicistică a lui N. K. Mihailovski; Lenin arată că el intenționează să facă critica articolului lui V. Cernov și-l sfătuiește pe Plehanov să facă critica articolelor scrise de S. N. Iujakov și de M. Rafailov.
- Aprilie, 6 (19)* Într-o scrisoare către K. H. Branting (redactorul ziarului „Social-Demokraten” – organul de presă al partidului social-democrat suedez), Lenin îl roagă în numele redacției revistei „Zarea” să ajute la stabilirea unei legături cu social-democrații suedezi și finlandezi, spre a putea obține de la ei pentru revista „Zarea” și pentru ziarul „Iskra” materiale publicistice despre situația politică din Finlanda, despre lupta finlandezilor împotriva tiraniei absolutistului țarist.
- Aprilie, 8 (21)* Lenin scrie lui G. V. Plehanov o scrisoare în care arată că este necesar să se țină cât de curînd o consfătuire a redacției ziarului „Iskra” și revistei „Zarea”.
- Aprilie, 12 (25)* Lenin propune grupului „Eliberarea muncii” un plan pentru unirea organizațiilor social-democrate revoluționare ruse în cadrul unei „Ligi din străinătate a social-democrației revoluționare ruse”.
- Aprilie, 14 (27)* Într-o scrisoare către L. N. Radcenko, agent al „Iskrei”, Lenin vorbește despre activitatea pe care grupul „Iskra” din străinătate o desfășoară în scopul ca „organizația «Iskra» din Rusia să cuprindă cit mai mulți oameni și cit mai multe localități”; în același timp el arată că în acel moment convocarea Congresului al II-lea al P.M.S.D.R., pe care „Rabocee Delo” a încercat s-o facă peste capul organizației „Iskra”, era inoportună.
- În jurul datei de 15 aprilie* N. K. Krupskaja sosește la München. Într-o scrisoare către S. I. Radcenko, Lenin anunță că au fost tipărite două manifeste de 1 Mai: manifestul „Iskrei” și manifestul „1 Mai”, editat de

redacția „Iskrei” în numele câtorva comitete din sud, precum și în numele organizației „Muncitorul din sud” și al „Iskrei”. Într-o scrisoare adresată lui M. G. Veceslov, la Berlin, Lenin dă indicația ca geamantanul cu manifestele de 1 Mai să fie trimis la Petersburg (prin Pskov).

Aprilie, 19 (mai, 2) Apare numărul al treilea al „Iskrei”, în care este publicat articolul lui Lenin „Partidul muncitoresc și țărănimea”.

*Între 24 și
29 aprilie
(7 și 12 mai)*

Lenin participă la consfătuirea redacției ziarului „Iskra” și a revistei „Zarea”, la care se discută conținutul nr. 2-3 al revistei „Zarea”, planul propus de Lenin pentru crearea unei „Ligi din străinătate a social-democrației revoluționare ruse” și statutul ei model, precum și propunerea grupului „Borba” cu privire la unirea tuturor organizațiilor social-democrate ruse din străinătate.

*Aprilie, 29
(mai, 12)*

Într-o scrisoare către grupul „Borba”, în numele redacției ziarului „Iskra”, Lenin consimte la reluarea tratativelor pentru unirea organizațiilor din străinătate ale social-democrației ruse și la convocarea unei consfătuiri preliminare a reprezentanților tuturor organizațiilor social-democrate.

CUPRINS

	Pag.
Prefață	VII
1 8 9 8	
ÎN LEGĂTURĂ CU STATISTICA FABRICILOR ȘI UZINELOR DIN RUSIA. <i>Noile isprăvi statistice ale prof. Karîșev</i> .	1—35
RECENZIE. <i>A. Bogdanov. Curs scurt de știință economică.</i> Moscova. 1897. Editura A. Murinova. 290 pag. Prețul 2 ruble	36—44
ÎNSEMNĂRI CU PRIVIRE LA TEORIA PIEȚELOR (<i>În legătură cu polemica dintre d-nii Tugan-Baranovski și Bulgakov</i>)	45—54
1 8 9 9	
RECENZIE. <i>R. Gvozdev. Chiaburie-cămătărie, însemnătatea ei social-economică.</i> Petersburg. 1899. Editura N. Garin.	55—59
RECENZIE. <i>Parvus. Piața mondială și criza agrară.</i> Studii economice. Traducere din limba germană de L. I., Petersburg, 1898. Editura O. N. Popova (Biblioteca de cultură generală, seria a 2-a, nr. 2). 142 pag. Prețul 40 de copeici .	60—61
RECENZIE. <i>Rusia comercială și industrială.</i> Îndreptar pentru comercianți și fabricanți. Întocmit sub îngrijirea lui A. A. Blau, șeful secției de statistică a departamentului comerțului și manufacturilor. Petersburg, 1899. Prețul 10 ruble.	62—65
INCĂ O DATĂ CU PRIVIRE LA TEORIA REALIZĂRII	66—84
RECENZIE. <i>Karl Kautsky. Die Agrarfrage. Eine Uebersicht über die Tendenzen der modernen Landwirtschaft und die Agrarpolitik u.s.w.</i> Stuttgart, Dietz, 1899 . . .	85—9

CAPITALISMUL ÎN AGRICULTURĂ. <i>Despre cartea lui Kausky și despre articolul d-lui Bulgakov)</i>	91—145
<i>Articolul întâi</i>	95
I	96
II	99
III	105
IV	118
V	124
<i>Articolul al doilea</i>	133
I	133
II	143
RECENZIE. <i>Hobson. Evoluția capitalismului contemporan. Traducere din limba engleză. Petersburg, 1898. Editura O. N. Popova. Prețul 1 rublă 50 de copeici</i>	146—149
RĂSPUNS D-LUI P. NEJDANOV	150—155
PROTESTUL SOCIAL-DEMOCRAȚILOR DIN RUSIA	157—170
ARTICOLE PENTRU „RABOCEAIA GAZETA”	171—193
SCRISOARE CĂTRE GRUPUL REDACȚIONAL	173
PROGRAMUL NOSTRU	176
SARCINA NOASTRĂ IMEDIATĂ	181
O PROBLEMĂ VITALĂ	187
RECENZIE. <i>Karl Kautsky. Bernstein und das sozialdemokratische Programm. Eine Antikritik</i>	194—205
PROIECT DE PROGRAM AL PARTIDULUI NOSTRU	207—234
O ORIENTARE RETROGRADĂ ÎN SOCIAL-DEMOCRAȚIA RUSĂ	235—267
DESPRE TRIBUNALELE DE MUNCĂ	268—281
DESPRE GREVE	282—292
* RECENZIE. <i>S. N. Prokopovici. Mișcarea muncitorească din Occident</i>	293—303
ÎN LEGĂTURĂ CU „PROFESSION DE FOI”	304—314

* Cu asterisc sînt notate titlurile date de Institutul de marxism-leninism de pe lângă C.C. al P.C.U.S. — *Nota red.*

1900

* PROIECT DE DECLARAȚIE A REDACȚIEI ZIARULUI „ISKRA” ȘI REVISTEI „ZAREA”	315—325
CUM ERA CÎT PE-ACI SĂ SE STINGĂ „ISKRA”	326—341
* PROIECT DE ACORD	345
* DECLARAȚIA REDACȚIEI ZIARULUI „ISKRA”	346—351
* PREFERINȚĂ LA BROȘURA „ZILELE DE MAI LA HARKOV”	355—362
SARCINILE VITALE ALE MIȘCĂRII NOASTRE	363—368
RĂZBOIUL DIN CHINA	369—374
SCIZIUNEA DIN RÎNDURILE UNIUNII DIN STRĂINĂTATE A SOCIAL-DEMOCRAȚILOR RUȘI	375—376
* INSEMNARE FĂCUTĂ LA 29 DECEMBRIE 1900	377—379

1901

PROIECT DE ACORD CU STRUVE	380—381
ÎNCORPORAREA CELOR 183 DE STUDENȚI	382—387
NOTE OCAZIONALE	389—420
I. Bate-l cit vrei, dar să nu-l omori.	393
II. De ce să grăbim vitregia vremurilor?	408
III. O statistică obiectivă	415
PARTIDUL MUNCITORESC ȘI ȚĂRĂNIMEA	421—429
Lista lucrărilor scrise de V. I. Lenin în perioada 1898 — aprilie 1901 și negăsite pînă în prezent	433—437
Lista lucrărilor la a căror redactare a participat V. I. Lenin	438
Lista lucrărilor traduse de V. I. Lenin	439
Adnotări	440—478
Indice de lucrări și izvoare citate sau menționate de V. I. Lenin	479—498

Indice de nume	499—524
Date din viața și activitatea lui V. I. Lenin	525—544

I L U S T R A Ț I I

Portretul lui V. I. Lenin. — 1897	XVIII—1
Coperta revistei „Nacealo“, în care au fost publicate recenziile lui V. I. Lenin. — 1899	57
Coperta revistei „Jizn“ în care a fost publicat articolul lui V. I. Lenin „Capitalismul în agricultură“. — 1900	93
Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Proiect de pro- gram al partidului nostru. — 1899	208—209
Prima pagină din originalul articolului lui V. I. Lenin „O orien- tare retrogradă în social-democrația rusă“. — 1899	237
Pagina a șasea a recenziei lui V. I. Lenin la cartea lui S. N. Prokopovici. (Manuscris.) — Sfârșitul anului 1899	295
Prima pagină a manuscrisului lui V. I. Lenin „Cum era cit pe-aci să se stingă «Iskra»“. — 1900	327
Prima pagină a foi separate „Declarația redacției ziarului «Iskra»“. — 1900	346—347
Coperta broșurii „Zilele de mai la Harkov“. — 1901	353
Prima pagină a nr. 1 al ziarului „Iskra“. — Decembrie 1900	362—363
Coperta primului număr al revistei „Zarea“. — Aprilie 1901	391

---

*Dat la cules 24.04.1961. Bun de tipar 12.06.1961
Aparut 1961. Tiraj 15.270 ex. Hirtie velină mată
de 65 g/m², 540×840/16. Coli editoriale 32,70. Coli
de tipar 35,50. Planşe 4 tipo. A. 00754/1961. C.Z.
pentru bibliotecă 3C23-R.*

Întreprinderea Poligrafică Combinatul Poligrafic
Casa Științei, Piața Științei, București, R.P.R.
Comanda nr. 4.889/10.679.

